

ЖАҲОН ХАЛҚЛАРИ ЭРТАКЛАРИ

АЛИБОБО ВА ҚИРҚ ҚАРОҚЧИ

ТОШКЕНТ
«ЧУЛПОН»

1989

Таҳрир ҳайъати:

Эркин ВОҲИДОВ
 Қодир МИРМУҲАМЕДОВ
 Муҳаммаджон МИРЗАМУҲАМЕДОВ
 Худойберди ТУХТАБОЕВ
 Нурали ҚОБУЛ
 Носир ФОЗИЛОВ
 Тоҳир МАЛИК
 Анвар ОБИДЖОН
 Тўлқин АЛИМОВ

Тўловчи

Филология фанлар кандидати АБДУСОДИҚ ИРИСОВ

Муҳаррир Шамси ОДИЛ

БИР СОАТЛИК ХАЛИФА ЁХУД САЁҚ АБУЛҲАСАН ҲАҚИДА ҲИКОЯТ

ағдод халифаси Хорун ар-Рашид замонида маш-хур бир савдогар бўлиб, унинг Абулҳасан отли бир ўғли бор эди. Савдогар ёшани яшаб, ошини ошагач, бандаликни бажо келтирди. Уғли Абулҳасан уни ювиб-та-раб, кафанлаб ерга топширди-ю, қари онаси билан қолди.

Отаси ўғли Абулҳасанни мўл-кўлчилик ва роҳат-фароғатда ўстирган эди, отаси ўлгандан кейин унга мол-дунё, ер-сув, туман бойлик мерос қолди. Абулҳасаннинг отаси бу мол-дунёни отасидан мерос олган ёки бошқа бирон йўл билан тўплаган эмас, меҳнат қилиб, тер тўкиб топган эди. Абулҳасанни саёқ деб аталишига сабаб эса ёшлигидан хуш-хурсандлик, хулқ-атвори ўзига ўхшаш одамлар билан айш-ишрат қилишга иштиёқманд бўлганлиги эди. Отаси ҳаёт вақтида уни кўп шўхликлардан тийган, пулни ҳожатига яраша берган, шу билан унинг фисқ-фужур ва шаробхўрликларига монелик қилган эди. Худойи таолонинг иродаси билан отаси бандаликни бажо келтиргач, Абулҳасан отасидан қолган катта давлатни кўриб, ўзига ўхшаш йигитлардан ошна-оғайни орттирди, уларни едириб-ичиришга киришди, ота касби — савдогарчиликни ташлади, хуш-хурсандлик ва айш-ишрат деб, беҳуда сарф-харажат ва исрофгарчиликка майл қилди. Лекин бунда Абулҳасан бир қараганда оқилу доно, бир қараганда ақли норасо, нодон каби иш тутди: бор пулини иккига тақсим қилди, бир қисмига ер-сув, уй-жой ва мол-мулк олди, қолганини тиллага алмаштириб, сарф қила бошлади, аммо сотиб олган ер-сувдан келадиган даромадга тегмасликка, тугиб қўйишга онт ичди.

Абулҳасан ҳар куни созанда қизлар ва хонандалар иштирокида дўстларига базм ва зиёфат бериб умрини хуш ўтказга бошлади: ёр-дўстлари билан бирликда яхши таомлар еб ва шароблар ичиб айш қилди, ҳар куни кечагидан кўпроқ пул сарф қилди.

Абулҳасан бутун бир йилни мана шу тариқа ўтказди. Онаси унга панд-насиҳат қилиб: «Эй жигарпорам, муттасил оққан сув ҳам тамом бўлади, зиёфатингни еб юрган ёру

4803620101—67

С 360/04/89 05—89

360/04/89

ISBN 5—8250—0101—8

© «Чўлпон» нашриёти 1990

жўраларинг давлатинг барбод бўлганда асқотмайди. Узинга эҳтиёт бўл, бу ишларнинг оқибатини ўйла», — дер эди. Бироқ Абулҳасан онасининг насиҳатларига қулоқ осмади, раъйдан қайтмади.

Абулҳасан онасининг сўзларини эшитиб кулди, уни мазах ва масхара қилди.

Шу таҳлитда бир йил ўтди. Абулҳасан бир куни қўлини чўнтагига солиб қараса бир дирҳам ҳам йўқ, чўнтаги эгаси кўчиб кетган ҳовлидай ҳувиллаб ётипти — пулнинг тиллага алмаштириб, дўстлари билан айш-ишрат қилишга ажратган қисми тамом бўлипти.

Абулҳасан шипшийдам бўлиб, хафа ҳолда уйига кетаётганида кўриб қолган ёр-дўстлари ундан қочар, кўча-кўйда учраб қолгани эса кўчанинг у юзига ўтар ёки ўзини кўрмаганга солар эди.

Абулҳасан борган сайин диққат бўлиб: «Шўрим қурсин мен аҳмоқ ва нодоннинг! Нега онамнинг насиҳатларига қулоқ осмадим!» — дерди ва қайғудан кечалари кўзига уйқу келмас, на емақдан лаззат топар ва на ичмақдан. Онаси унинг аҳволини кўриб хафа бўлди ва раҳми келди.

— Нима бўлди сенга, болагинам, нега хафасан, нега бу аҳволга тушиб қолдинг? Биламан, пулинг тугаб, сарф-харажатга ҳеч нарса қолмади, ўн ўртоғинг бундан хабардор бўлиб сендан юз ўгирди, чўнтагингда бир дирҳам қолмагани учун сени кўргиси келмай қолди. Эй бўтам, мен сенга айтмадимми? «Одамлар дарахтнинг мевасига келади, мева тугагандан кейин ташлаб кетади», демадимми? Бу гапимни ўйлаб кўрмаганмидинг? Гапларим ҳақ эканига энди ишондингми? Майли, диққат бўлма, қайғурма, худога шукрки, пулингни икки қисмга бўлган эдинг. Уртоқларинг билан айш-ишратга сарф бўлган пулни қайтариш худонинг, қолаверса, сенинг ихтиёрингда, ер-сув учун ажратган пулинг бузилмай, шундай турипти. Тур ўрнингдан, тетик бўл, мард бўл, минбаъд телбалик қилма!

— Эй она, чўнтагида бир дирҳам йўқ кимсанинг нечоғли хор ва унинг иззат-ҳурмати поймол бўлишини кўриб турибман!

— Худога шукр, энди тушундинг, ўғлим, — деди она, — минбаъд пулнинг қадрига етасан, билиб сарф қиласан. Камбағаллик кишининг юзини қора қилади. Камбағалдан қариндошлар ҳам юз ўгиради, ҳаммага малол бўлиб қолади. Унга ҳеч кимнинг тоқати қолмайди, афтига қарагиси келмайди. Камбағалнинг кўрадиган куни шу.

— Эй онажон, — деди Абулҳасан, — пулимни еган ўша ўн ўртоғим билан орамизда ўтган гапдан беҳабарсан. Мен уларга: «Биродарлар, пулим тамом бўлди, энди сизларни илгаригидек зиёфат қилолмайман», деган эдим, ҳаммаси мени таш-

лаб кетди. Энди сенинг сўзларинг рост ва одамларни дарахтга қиёс қилганинг ҳақ эканига ишондим.

— Мен сенга неча бор айтдим. «Абулҳасан, ўғлим, эсингни йиғ, бошингдан беҳуда фикр-хаёлларни чиқариб ташлагину отанг қандоқ умр кечирганини эсла», дедим, лекин сен менинг сўзларимга қулоқ солмасдан: «Отам хасис одам эди», дединг.

— Қани, ўғилгинам, ўша улфатларинг билан юриб нима фойда кўрдинг? Чўнтагингда бир дирҳам ҳам қолмагандан бери қандоқ хорлик-зорлик тортаётганингни кўриб турибсан-ку! Майли, болам, ўтган ишга салавот, энди одам бўлгин.

— Оҳ, онажон, — деди Абулҳасан, — энди сўзларингга ишонаман. Сенинг сўзингдан чиқмайман. Лекин ўша ўнта ўртоғимга бир учраб, улардан мадад сўрасам дейман. Қани, кўрай-чи, нима дейишар экан, зора биронтаси дуруст чиқиб мадад берсаю тирикчилигим ўтса. Лекин биронтасидан ҳам умидим йўқ. Хайриятки, унчалик ҳам муҳтож эмасман, худойи таоло кўнглимга солиб пулимнинг ярмини асраб қўйган эканман. Лекин шундоқ бўлса ҳам ўртоқларимнинг олдига бориб кўрай-чи, нима дер экан, унда сенинг сўзларинг ҳақ эканига яна ҳам қаттиқроқ инонаман.

Онаси деди:

— Наинки, менинг сўзларимга ҳануз иштибоҳда бўлсанг, ўғлим! Ҳануз ақлинг кирмапти, ҳануз телбага ўхшайсан. Узинг биласанки, ўша ўнта ўртоғинг наф кўриш, бир нима орттириш учун сенга суйканган эди, пулинг тамом бўлгандан кейин ташлаб кетганидан билмайсанми? Мен сенга айтсам, ўғлим, уларнинг олдига бориб бир манфаат кўришдан умид уз.

— Биламан, она, сенинг сўзинг ҳақ, — деди Абулҳасан. — Лекин ҳар қалай бошимга оғир кун тушганда улардан кўмак сўрайман, бир вақти келиб кўнгилда: «Нега мадад сўрамадим экан?» — деган армон қолмайди, лоақал ҳеч қайсиси мадад қўлини чўзмаганини билиб қўйсам минбаъд алданмайдиган бўламан-ку.

— Майли, билганингни қил, — деди она, — мен сени раъйингдан қайтармайман.

Абулҳасан тунни ўтказди, эртасига маврид топиб ўртоқларининг олдига борди, ўртоқларининг ҳаммаси уй-уйида экан, ҳар қайсисига ҳол-аҳволини айтди, муҳтожликдан шикоят қилди, мадад ва ҳимоят сўраб деди:

— Э, дўстлар, ҳиммат ва мурувват кўрсатиш чоғи келди! Менга мадад қўлини чўзинглар, ишим жўнашиб кетса, бирни ўн қилиб қайтараман, унда яна илгаригидай айшу ишрат қиламиз. Сизларга нечоғли пул сарф қилганимни ўзларинг биласизлар. Энди навбат сизларга.

Бироқ ўртоқларининг ҳеч биридан садо чиқмади, ҳаммаси ҳам қовоғини солганича, худди уни умрида энди кўргандай, афтига қараб тик тураверди. Ўртоқлари олдида хор-зор бўлганлигини кўриб Абулҳасан онасининг ҳузурига ранж-алам чекиб, дунё кўзига қоронғи бўлиб, кўзида ёш билан қайтди.

— Онажон, — деди Абулҳасан яна, — сенинг сўзларинг ҳақ эканини амалда кўрдим. Менга меҳр-муҳаббат қўйган чин дўстларни қидирган эдим, лекин нонкўр, яхшилиқни билмайдиган одамларга йўлиқдим. Худо ҳаққи, ҳозир ўшалардан биронтасини ҳам кўргани кўзим йўқ.

— Эй ўғлим, — деди онаси, — ўртоқларинг сенга эмас, сенинг дастурхонингга, сенинг жомингга, сенинг шаробингга ўртоқ эди.

Шундан кейин Абулҳасан Бағдод одамларидан биронтаси билан ҳам ошначилик қилмаслик, уларга зиёфат бермаслик, пулни совурмаслик ва йўриғи билан сарф қилишга онт ичди. Абулҳасан мусофирларга доим мурувват қилиш, ҳар куни кеч-қурун бирон мусофирга туз бериш ва маст бўлганча ичирини, уйдан тунагани жой беришга, эрталаб уни кузатиб, кечқурун ўзга кишини кутиб олишга аҳд қилди; бирон киши билан доимий ошначилик қилмаслик учун ҳеч қачон бир кишига икки марта туз бермайдиган бўлди.

Сўнгра, Абулҳасан бор пулининг ярмига сотиб олган ҳовли-жойи ва еру сувидан келган даромадга қўл урди: мўлжалдан ортиқ харажат қилиб қўймасин деб бозорга қулини юбормай ўзи борадиган, керакли нарсаларни ўз қўли билан оладиган, зиёфат бериладиган уйни ясаптиб, дастурхонни турли ноз-неъмат ва шароблар билан тузаб, мусофирни кутиб олгани Бағдод шаҳар дарвозасига борадиган бўлди. Бирон мусофир келиб қолса Абулҳасан уни уйига олиб борар, овқатини баҳам кўриб, кайф-сафо қилар, тунагани уйдан жой берар, эрталаб: «Саломат бўл», — деб кузатар эди. Абулҳасан анвои ҳазил-мutoйиба ва қизиқ гапларга ғоят уста бўлиб, ҳатто тош қўғирчоғни ҳам кулдираб эди.

Шу йўсинда бирмунча вақт ўтди. Абулҳасан бир куни Бағдоднинг дарвозаси олдида мусофир кутиб ўтирган эди, дарвозадан Бағдод халифаси Ҳорун ар-Рашид мусофир либосида кириб келди. Ҳорун ар-Рашид одил ва адолатпарвар бўлганлиги сабабли, фуқаронинг ҳолини билгани мудом шаҳарни яширинча кезар, ҳар ойнинг бошида эса ҳокимларни зимдан кузатиш, уларнинг Бағдоддан ташқарида халққа нечоғли адолатли эканликларини билиш учун бошқа либос кийиб шаҳардан ташқарига ҳам чиқар эди.

Халифа қули Масрур билан Мўсул¹ савдогари либосида

Бағдод дарвозасидан кирганда Абулҳасан ўрнидан туриб, югурганича унинг олдида борди, ялиниб-ёлвориб халифани уйига таклиф қилди:

— Эй мусофир, меҳмоним бўлгин, иззат ва ҳурматингни бажо келтираман. Лекин шартим бор: бир оқшом тунайсан, эрталаб йўлингга кетаверасан ва минбаъд қайтиб келмайсан, — деди.

Халифа бу сўзни эшитиб, бундай шартнинг боисини билгиси келди-ю, унинг таклифини қабул қилди. Абулҳасан халифани эргаштириб кетди ва хитойи чинилар, шоҳи кўрпалар, зарҳал билан дуолар битилган жойнамоз ва кимхоб ёстиқлар билан оро берилган зебо уйга олиб кирди.

Халифа ўтирди. Абулҳасан чиқиб тустовуқ, каклик ва бошқа тансиқ таомлар, қимматбаҳо қанд-қурсга тўла хонтахта олиб кирди. Иккови еб-ичиб хурсандчилик қилди, хусусан халифа иштаҳа билан таом еди. Булар овқатдан фориг бўлгач, қул дастшўй ва офтоба келтириб қўлларини ювдирди. Абулҳасан чиқиб қуруқ мевалар, анвои ширинликлар, кўҳна ва ниҳоятда тиниқ шароб келтирди ва қадаҳни тўлдириб:

— Менга катта илтифот кўрсатдинг, эй азиз меҳмон, шу қадаҳни сенинг саломатлигингга сипқорамиз, — деди ва ҳазиллашгиси келди. — Мен сенга бир сиримни айтмоқчиман, хўроз сувсаса қут-қутлаб макиёнларини қақиради. Макиёнлар: «Бу нима деяётингиз экан?» — дейди. Мен сизга айтсам, меҳмон, хўрознинг макиёнларга қут-қутлагани «сизларни яхши кўрганмдан саломатликларингга ичаман» дегани бўлади. Мен ҳам шундоқ демоқчиман, азиз меҳмон, сени камоли яхши кўрганмдан саломатлигингга ичаман.

— Саломатликка ич, роҳат қил, — деди халифа ва Абулҳасаннинг саёқ одам эканини билиб хурсанд бўлди.

Абулҳасан қадаҳини тўлдириб шароб қуйди, қараса халифа индамай виқор билан ўтирипти, унга қадаҳни тутиб деди:

— Нимани ўйлаб қолдинг, меҳмон? Уйлашнинг ҳожати йўқ, сабабки, худойи таолонинг айтгани бўлади. Кел, ич, шароб кишининг фикрини очади. Умр бўйи ўй-хаёл юкини елкасига ортиб юрганлардан худо бизни паноҳида сақласин. Умрнинг эгови ташвиш-таҳликани унут, бир лаҳзалик шод-хуррамликни ҳам қўлдан берма. Эй меҳмон, бахт-толе қаерда эканини мендан ўзга ҳеч ким билмайди. Ич, бахт нимада эканини айтиб бераман.

Халифа шаробни ичди. Абулҳасан қадаҳни олиб яна тўлдирди ва деди:

— Менга қара, меҳмоним, мана шу қадаҳни ким кўтарса бахт-толе ўшаники.

Абулҳасан қадаҳни кўтарди. Унинг қилиқлари ва телбалигидан халифа кулди, кўнгли ёзилди.

¹ Мўсул - Ироқ шаҳарларидан бири, ўрта асрда йирик савдо ва ҳунармандчилик саноати маркази бўлган.

— Худо ҳаққи, Абулҳасан, — деди халифа, — сендек киши билан ошна бўлганимга шодман, сабабки сен масрур, мамнун ва саёқ одам экансан. Марҳамат қилиб менга яна бир қадаҳ май бер, сенга бу кўзани ичиб тугатгани кўмак бераман.

Абулҳасан қулди ва хитоб қилди:

— Худо ҳаққи, сен ҳам менга маъқул бўлиб қолдинг, меҳмоним, — деди ва қадаҳни тўлдириб халифага узатди. — Бил ва огоҳ бўлгинким, буни «қадаҳи дарий»¹ дейдилар.

Халифа қадаҳни олиб хитоб қилди:

— Қадаҳи дарий ажиб экан! Эй Абулҳасан, ким билан ошналик қилишни билар экансан. Бу қадаҳи дарийнинг тенги-тимсоли йўқдир!

— Аё меҳмоним, — деди Абулҳасан, — сен билан майхўрлик қилмоқ буюк саодатдир, сабабки, сен ҳам менингдек айшишратни хуш кўриб, юзига ҳамиша ғусса аломати зоҳир бўлган кимсаларга ўхшамас экансан. Азбаройи худо, меҳмоним, ниҳоят, бугун яхши улфат топдим! Мен сени шаҳар дарвозаси олдида кўришим билан хушчақчақ ва ишрат муҳиби эканингни, ҳузур-ҳаловат менга насиб бўлганини дарҳол билдим, — деди Абулҳасан ва хитоб қилди:

— Эй меҳмоним, бугун сендек дилкаш, хуштаъб ва хушнуд кишини учратганимдан беҳад масъуд ва бахтиёрман.

Унинг бу сўзларини эшитиб, атворини кўриб халифанинг таъби хуш бўлди. Орада яна қадаҳ айланди ва «хўл бориб қуруқ келаверди». Ниҳоят, кайф бошга қараб ўрмалади. Лекин халифа боши матин бўлгани сабабли, ҳеч қанчалик ўзгармади ва Абулҳасан нима сабабдан мусофирни фақат бир маротаба зиёфат қилишининг боисини билгиси келди. Абулҳасаннинг кайфи ошгандан кейин халифа деди:

— Бошинг ҳаққи, Абулҳасан, менга айтгин: касб-коринг нима ва кимнинг фарзандисан?

Абулҳасан деди:

— Узр, меҳмоним, сен ҳам сафсатага иштиёқманд кўринасан. «Меҳмон бор жой сафсатадан холи бўлмас», деган мақол бор.

Лекин халифа савол устига савол бериб Абулҳасанни шундай танг қилдики, ниҳоят у деди:

— Билгин ва огоҳ бўлгинки, мен савдогарзодаман. Худойи таоло отамга кўп давлат ато қилган. Лекин у мени қаттиқ тутиб тарбия қилди, эркалатмади ва исрофдан тийди, менга ортиқча харж бермай ўстирди. Мен болалигимдан кайф-сафога мойил бўлиб, зуваласи ўзим каби йигитлар билан ошналик қилар эдим. Отам эса мени бундан тияр эди. Отам

мумсикроқ одам бўлганлиги сабабли, раҳматли ўлганидан кейин менга кўп миқдорда пул қолди.

Отам менга кўп дунё қолдириб, оламдан ўтгандан кейин вақтчоғлиқ, хурсандлик қилмоғимга монелик қилувчи кимса бўлмагач, вақтим чоғ бўлди-ю, бутун меросни йиғиб иккига тақсим қилдим, бир қисмига боғ-роғ, уй-жой, еру сув ва бошқа мулк сотиб олдим ва булардан келадиган даромаддан бирон чақасини ҳам сарф қилмай сандиққа солиб қўйиш хусусида онт ичдим: иккинчи қисмини сарф-харажат учун нақд-гина пул қилиб ёнимга солиб қўйдим. Отам ҳаёт вақтида қўлдан берган кунларимнинг ҳам ҳиссасини чиқариб айшишратга берилдим, ўзимга муносиб бир қанча ёр-жўра орттирдим, пулни емак, ичмак, созанда ва хонанда қизларга сарф қилиб, кеча-кундуз ишратда бўлдим. Ёр-ошналарим ҳеч нарсадан муҳтожлик тортмади. Мен булар билан кунларимни масрур ўтказдим.

Бир йил кайф-сафо қилдим, бир йилдан кейин, азиз меҳмоним, қўлимни чўнтагимга солиб қарасам, бир дарҳам қолмапти. Бундан хабардор бўлган ёр-жўраларим мени ташлаб кетдилар. Булардан биронтаси келиб «кўнглим сенда» демади. Мен не аҳволга тушиб қолганимни кўргач, ёр-жўраларимнинг олдига бориб, ёрдам сўрадим, сабабки, пулмни шуларга сарф қилганман, арз-ҳол қилдим. «Бир оз пул беринглар, савдогарчилик қилай, ўзимни ўнглаб олганимдан кейин қайтариб бераман», — дедим. Шундоқ десам, азиз жонинг ҳаққи, меҳмоним, ёр-дўстларимдан биронтаси юзимга қарамаса, мени танимагандай, шумшайиб олса бўладими! Кўп хафа бўлиб уйга қайтиб келдим ва ўзимга дашномлар бердим. Тангри ҳаққи, отам замона ва унинг фарзандларини билгани учун хасис бўлган экан! Минбаъд бу одамларнинг биронтаси билан ошналик қилмайман, уймга фақат мусофирларнигина чорлайман деб онт ичдим. Меҳмондорчилик, ошначиликни яна бошлаб юборишдан қўрқиб, мусофирни ҳам фақатгина бир кеча меҳмон қилишга, эрталаб «мен сени билмайман, сен мени билмайсан» қабилида кузатмоққа аҳд қилдим. Шундай қилиб, азиз меҳмоним, мулкларимдан келган даромадни сарф-харажат қилиб, мана шу тариқа умр кечирдим. Сени кўриб хурсандликдан сархуш бўлдим, сабабки, шунча катта-кичик меҳмон кутиб сендек хуштаъб кимсани кўрмаган эдим.

Абулҳасаннинг сўзлари, унинг фаросати ва тадбиркорлиги маъқул бўлиб, халифа деди:

— Эй Абулҳасан, волло-билло, сенинг бу қилмишинг фаросат соҳиби ва тадбиркор кимса эканинг нишонасидир, сабабки, замонанинг бевафолигини билиб, ақчанинг бир ҳиссасини заҳира тутибсан. Сен одамзод ҳамиша бир зайлда

¹ Еввойи қадаҳ.

кун кечирмаслигини фаҳм этиб, мол-мулк орттирибсан, шу тариқа давлатнинг бир қисмини омон сақлабсан, бунинг устига беҳудагарчилик ва фиқс-фужурни тарк этибсан, йўриқсиз сарф-харажат ва исрофгарчиликдан қайтибсан, ақл-идрок, фаросат билан иш тутиш ва расамад йўлига кирибсан. Парвардигорга ҳамдлар бўлсинки, Абулҳасан, беақллик қилиб, ақчанинг қолган ҳиссасини ҳам қўлдан бермабсан. Волло-билло, сенинг фаҳм-фаросатингга тасанно, мен бу қилигингдан хушнуд бўлдим, сабабки, ёш бўлсанг ҳам, ҳар нечук, ошнларинг билан кайф-сафо йўлида пул совурмоқ одатини тарк этибсан. Сени ҳақ йўлга бошлаган худойи таоло ўз паноҳида сақласинким, ақлинг кириб тавба қилибсан. Иншооло, ҳар куни бир мусофирга туз берсанг, унинг оқибатида, аввало хушбахт бўласан, сониян, ўз уйингда турли тоифадаги одамлар билан суҳбатда бўлиб, улардан таълим оласан, билмаганингни ўрганасан. Бу одамлар сенга ўз юртлари хусусида сўзлаб берадилар, сайр-саёҳат қилиб, сенга шуҳрат келтирадилар ва илтифотингдан миннатдор бўладилар.

— Эй меҳмоним, — деди Абулҳасан, — биз гап билан овора бўлиб қадаҳи дарийни ёддан чиқарибмиз. Жомингни бер!

— Дарвоқе, — деди халифа, — биз фурсатни шаробсиз зое кетгазибмиз. Жомни тезроқ сипқор ва менга ҳам сўн.

— Волло-билло, азиз меҳмоним, мен сендек хушчақчақ кимсани умримда кўрган эмасман. Мени саёқ дейдилар, лекин, азбаройи худо, сен мендан ҳам саёқроқ экансан.

Халифа кулди. Абулҳасан ичди ва жомни тўлдириб халифага узатди. Иккови яна ичишга, хурсандлик қилишга киришди. Ярим кеча бўлганда халифа деди:

— Энди ухламоқ чоғи етди, Абулҳасан, лекин ётишдан олдин сенга сўзим шуки, мен саҳарда тураман, мен турганда сен балки уйқуда бўларсан. Ҳаловатингни бузмаслик мақсадида меҳрибончиликларинг учун ҳозир миннатдорчилик изҳор қилиб, сенга яхши тилаклар тиламоқчиман. Лекин менга қулоқ бер, Абулҳасан! Мен ҳам сенингдек фаровонлик, ҳашаматда ўсганман ва ҳамиша зодагонлар билан ошналик қилганман. Биз бир қориндан талашиб тушгандек умр кечирар эдик. Биронгамиз бирон нарсага зориқсак, бошқамиз унинг ҳожатини чиқаришга, биронгамиз бирон тангликка тушса, бошқамиз уни қўллашга ҳаракат қилар эдик: оқибатда муҳтожлик ва ё тангликка тушган киши ўзини ўнгариб, сарват орттириб, биз билан яна айш-ишратда умр кечирар эди. Мен тилар эдимки, Абулҳасан, мен уйқуга кетгунча меҳрибонлик қилиб, ҳеч нарсани пинҳон тутмасдан кушод айтсанг: кўнглингда бирон орзу-армонинг, бирон тилагинг йўқми? Худо ҳаққи, мендан ҳеч нарсани яширмасдан айт, сабабки, бу шаҳарда менинг қўлим узун, эришолмаган кўп

орзуларингга эриштирмоғим муқаррар. Эришолмаган муродинг бўлса айт, токи мен ўша муродингга етказайину бу кеча қилган яхшиликларингга яхшилик қайтариш шарафига ноил бўлайин. Халлоқи эгам ҳаққи, мусофирларга меҳрибонлигинг туфайли мен сенга кўнгила қўйдим.

Абулҳасан жавоб берди:

— Эй масъуд меҳмоним, илтифотинг учун ташаккур. Бу сўзларинг самимий эканига аминман. Лекин мен қаноатли одамман, ҳарнаки худойи таоло берипти, шукр қиламан. Шу сабабли бошқа муродим йўқдир. Шундоқ бўлса ҳам, азиз меҳмоним, марҳаматинг, меҳрибончилигинг учун қуллуқ қилмай иложим йўқ, сабабки, мени иззат қилиб кечани мен билан хурсандликда ўтказдинг, тузимни татидинг, катта бошингни кичик қилиб кулбамга қадам ранжида қилдинг. Лекин менинг муродим хусусида савол қилдинг, менинг бир муродим бордирки, бунга эришмоғим худойи таоло измидадир. Сенга маълум бўлсинким, маҳалламиздаги тўрт нафар қари миршаб мадоримни қуритди. Худонинг газабига дучор бўлгур бу гўрсўхталарнинг дастидан ҳамма беҳаловат. Буларнинг ҳар куни маҳалла аҳлига озор етказиш, биров билан муноқаша қилишдан ўзга иши йўқ: бировдан пул тамаида бўлади, бошқа бировни ҳақорат қилади. Маҳалламизнинг имоми ҳам гўрсўхта бир мўйсафид, ер юзида ундан мурдорроқ одам йўқ. Мана шу беш мурдор — бир гўнгтепа. Буларга салом берсанг, «кўзинг чиқсин» деб жавоб беради, ўз сояси билан чиқишмайди, ўз соқолига ўзи чанг солади. Булар мана шундоқ мурдор, маймунсифат одамлардир.

Халифа кулиб сўради:

— Бу беш нобакорни нима қилмоқ тилагидасан?

— Оҳ, азиз меҳмоним, худойи таолодан ниҳоят биттагина тилагим бор: худонинг ноиби Амиралмуслимин Ҳорун ар-Рашиднинг тахтига бир кунгина ўтирсам дейман.

— Амиралмуслимин Ҳорун ар-Рашиднинг халифалик тахтига бир кун ўтирсанг нималар қилар эдинг? — деб сўради халифа.

— Аввало, яхши кишиларга лутфу марҳамат кўрсатган сендек кишига инъом ва эҳсонлар қилар эдим, — деди Абулҳасан, — ундан кейин, мачитнинг имомини олдириб келиб, филнинг думи билан тўрт юз дарра урдирар эдим ва унинг мурдорлигини ўзига кўрсатар эдим. Ундан кейин, ана у тўрт мурдор миршабни ҳам олдириб келар эдим. Уларга ҳам дарра урдирар эдим. Маҳалла одамларига азият еткурмасин учун уйига қамаб қўяр эдим, токи ҳаммаси қуръон тиловат қилиб уйда ўтирсин. Ҳаммасини ўзим боқаман.

Абулҳасаннинг адолатан айтган сўзлари халифага маъқул бўлди, сабабки бир кунгина халифа бўлиб, ёмон одамлар-

дан қасос олмоқчи, маҳалла аҳли, ҳақиқатан, тўрт мўйса-фид миршаб ва имомдан кўп ранж-алам кўрган эди.

— Эй Абулҳасан, — деди халифа, — сенинг сўзларинг дарҳақиқат адлу адолатдан, бу сўзлар худойи таолога хуш келиб, сени мақсад-муродингга еткурмоғи муқаррардир. Сен адолат деб, ёмон одамлардан қасос олмоқ ниятида халифа бўлмоқни ихтиёр этганинг қулоғига етиб, Амиралмуслимин сенга бир кунга тахтини берса ажаб эмас. Ўзим Мўсул савдогари бўлсам ҳам, Амиралмуслиминни сенинг хоҳишингдан огоҳ қилишим душвор эмас, халифа билан ошначилигим бор.

Абулҳасан кулиб деди:

— Азиз меҳмоним, назаримда, ҳазил-мутоиба қилаётибсан, менинг норасо ақлимдан кулаётибсан. Ҳақиқатан, сен бориб айтсанг Амиралмуслимин икковимиздан ва менинг телбалигимдан кулади, холос. Лекин халифа билса бу одамларнинг жазосини берар эди.

— Йўқ, Абулҳасан, — деди халифа, — мени масхара қилаётибсан, деган гапни айтма. Сендек яхши одамни масхара қилишдан худо сақласин, сени масхара қилмоқ яхшиликка ёмонлик қайтармоқ бўлур эди. Халифа ҳам сени масхара қилмайди, билъакс сенинг ниятинг унга хуш келади. Энди сўзни бас қилайлик, тонг отиб келяпти.

— Сени уйқу босяпти, чарчадинг, — деди Абулҳасан, — лекин кўзачада ҳали шароб бор, тугатиб қўяйлик, ундан кейин ухлаймиз. Сенга яна бир сўзим бор: эрталаб мени уйғотмасдан кетадиган бўлсанг, эшикни ёпиб кет.

— Хўп бўлади, Абулҳасан, — деди халифа, — лекин охириги қадаҳни ўз қўлим билан қуяман.

— Жоним билан! — деди Абулҳасан.

Халифа кўзачани олди, шароб қуйиб ичди, кейин қадаҳни тўлдирди-да, ичига бир миқдор банг солиб Абулҳасанга узатди.

— Шу чоққача сен менинг хизматимда бўлдинг, энди мен сенга хизмат қилай.

Абулҳасан қуллуқ қилиб унинг қўлидан қадаҳни олди ва бир томчи қўймай сипқорди. Шароб билан банг кор қилиб бошини айлантирди, Абулҳасан йиқилди-ю, қотди қолди. Халифа кулди.

Халифанинг қаршисида Масрур турар эди. Халифа унга деди:

— Масрур, бун елкангга кўтариб ол. Бу ҳовли эсингдан чиқмасин, келтириб қўясан.

— Бош устига, Амиралмуслимин, — деди Масрур.

Халифа ҳовлидан чиқди. Масрур унинг кетидан Абулҳасанни кўтариб борар эди. Эшик очиқ қолди. Саройга етиб бордилар. Саройда канизлар, қулар ва ҳарам оғалар

хануз ухламаган экан. Абулҳасанни саройга олиб кирдилар. Халифа чўриларга буюриб Абулҳасанни ечинтирди, унга ўзининг тунги либосини кийгизиб, ўз ўрнига ётқизди. Кейин халифа саройдаги ҳамма чўри, каниз, ҳарам оға ва хизматдаги бошқа одамларни чақирди, ҳамма йиғилгандан кейин деди:

— Эртага мана шу одамни менинг ўрнимда кўриб ихлос ва садоқат билан хизматини қилинглар. Бирон киши менга хизмат қилмасин. Сўзим қулоқларингда бўлсин.

Халифа вазири Жаъфарни чақиртирди, унга бутун воқеани баён қилди, сўнгра деди:

— Эртага эрталаб бутун аёнлар билан девонхонага кел. Абулҳасан халифа бўлиб девонга чиқади. Мени қандай эъзоз қилсанглар, уни ҳам шундай эъзоз қилинглар. Бу хусусда барча амир ва вазирларни огоҳ қилинглар. Ҳамма Абулҳасанни халифа деб билсин. Унинг сўзидан чиқманглар, билъакс, подшоликнинг бутун сарватини сарф қилиб, хазинани барбод қилган тақдирда ҳам амр-фармонини бажо келтиринглар, амридан чиқманглар. Сизларга сўзим шу.

Вазир халифага таъзим қилиб: «Бош устига, амр-фармонларига ҳозирман, Амиралмуслимин»,— деди ва чиқиб кетди. Халифа ётоғига кирди ва ҳарам оғани чақиртирди, унга ҳам Абулҳасанни халифа ўрнида кўрмоқни тайинлаб деди:

— Абулҳасанни уйғотмасдан олдин мени уйғотгин. Мен чиқиб бирон гўшага беркинаман ва унинг қилмишларини мушоҳада қиламан.

Ҳарам оға: «Ё Амиралмуслимин, амр сизнинг амрингиз, фармон сизнинг фамонингиз»,— деди. Халифа уйқуга кетди. Ҳарам оға уни саҳар вақти уйғотди. Халифа таҳорат қилди, намоз ўқиди, сўнгра Абулҳасан ётган уйга кириб, бир гўшага бекинди.

Тонг отганда барча каниз ва чўрилар келдилар. Бир неча каниз Абулҳасаннинг бош томонига ўтди. Ҳарам оғалар қўлларини қовуштириб бир чеккада турдилар. Абулҳасанга банг қараклигини ёзгучи дори бердилар. Абулҳасан бошини кўтарди, лекин кўзини дабдурустдан очолмади. Унинг боши ниҳоятда оғир эди. Абулҳасан аста-секин кўзини очиб қаради, зарҳал билан тикилган шоҳи парку кўрпада ётганини кўрди; ётган уйи ақлни ҳайратга соларди, атрофида жаннатнинг ҳурлари...

Абулҳасан кўзларини ишқалади, катта очди, қараса атрофида канизлар, чўрилар, буларнинг ҳар бири ойдан ҳам гўзал, кундан ҳам, ҳаммасининг қўлида соз; қора чўрилар, ҳарам оғалар қўл қовуштириб турар эдилар. Абулҳасан шошиб қолди, гоҳ ўннга, гоҳ сўлга ағанади, ҳайратдан ақли лол бўлиб ичида деди:

«Ё раббим, бу қандай ҳол? Бу тушимми, ўнгимми? Йўқ, тушим эмас, бу одамларни, устимдаги шоҳона либос, бошимдаги салла, шоҳона тўшакни ўнгимда кўраётиман. Халифа бўлганимга шубҳа йўқ. Нима ҳодиса рўй берди, Абулҳасан? Ҳозир бирон маҳрам, «хўжам ақлдан оздилар», дейди-ю, шифохонага элиб ётқизиб қўяди. Узим халифаликни орзу қилар эдим, охири тушимда халифа бўлибман-да. Гап шу. Мен кеча меҳмоним Мўсул савдогарига шу тўғрида кўп валақлаган эдим, ўнгимда айтган гапларим тушимга кирипти»,— деди.

Абулҳасан шундай деди-ю, кўзларини юмиб, ухламоқчи бўлди. Шу он бош ҳарам оға унга яқин келиб:

— Ё Амиралмуслимин, тонг отяпти. Турсинлар, таҳорат олиб, намозга майл қилсинлар,— деди.

Абулҳасан бу сўзни эшитиб, ўзича хитоб қилди:

— Қандоқ ҳодиса рўй берди?! Тушимми, ўнгимми? Ухла, Абулҳасан, биров ақлдан озипти, жинни бўлипти демасин тагин!

Абулҳасан кўзларини юмиб ўзини уйқуга солди. Бош ҳарам оға унга яна ҳам яқинроқ келиб деди:

— Ё Амиралмуслимин, ухламасинлар. Турсинлар, таҳорат олиб, намоз ўқисинлар. Ҳозир офтоб чиқади, бомдод намозини қазо қиладиган одатингиз йўқ эди.

— Ё раббим,— деди Абулҳасан,— нима бўляпти ўзи? Мен ухлаб ётибман, ухлаб ётган одам бировнинг товушини эшитмас эди, мен нега эшитяпман?

Абулҳасан кўзини очиб, атрофида турган каниз, чўри, маҳрам ва ҳарам оғаларга қаради, уйқусини қочириб учун кўзларини яна ишқалади, кўраётганлари туши эмаслигига ишонгач, халифа бўлиб қолганини кўриб, кулиб юборди. Бир чеккада беркиниб ўтирган халифа ҳам кулди.

Чўрилар, канизлар ва ҳарам оғалар Абулҳасан кўзларини очиб қараб турганини кўриб яқинроқ бордилар, унга узоқ умр тилаб, таъзим қилдилар, ер ўпдилар, биров уд, биров чанг, биров рубоб ва бошқа созларни чалиб, Абулҳасанга мадҳиялар ўқидилар.

Абулҳасан гаранг бўлиб қолди, кўзларини қўли билан беркитиб қичқирди:

— Менга нима бўлди? Ё раббим! Булар халифанинг канизлари, чўрилари-ку! Қандоқ ҳодиса рўй берди? Жинни бўлиб қоласан, Абулҳасан! Худойи таоло ҳар нарсага қодир, ростдан ҳам ўнгимга ўхшайди.

Абулҳасан яна кўзини очди-да, ҳар офтобни хира қилиб турган чўриларни кўриб, хитоб қилди:

— Ақлдан оздимми ё буларнинг ҳамма ичинми? Абулҳасан шу тўғрида ўйлаб, ўзича

бош ҳарам оға унга яқин келди ва таъзим қилиб, ер ўпиб деди:

— Ё Амралмуслимин, ҳеч маҳал бу вақтгача ухламас эдингиз, ҳеч қачон бомдоқ намозини тарк этмас эдингиз. Бу кеча уйқуда ҳаловатингиз бўлмади чоғи, нотоб бўлсангиз ажаб эмас. Лекин ҳозир девонхонани очмоқ маҳали етди, вазирлар, амирлар, сарой аъёнлари девонхонада сизнинг адолат ва ҳукмингизга мунтазир.

Абулҳасан бош ҳарам оғанинг бу сўзларини эшитиб ҳанг-манг бўлди, ҳозир у нима бўлаётганини англашдан, бирон сўз айтишдан ожиз эди; ҳарам оғадан сўради:

— Нима гап ўзи? Сен кимга сўзлаяпсан, кимни «Амралмуслимин» деб айтяпсан?

Абулҳасан гаранг бир аҳволда, нима бўлганини, нима бўлаётганини билолмас эди. Халифа Абулҳасанга қандай муомалада бўлмоқни ўргатган бош ҳарам оға унинг олдиға келиб деди:

— Ё Амралмуслимин, камина қулингиз бўламан. Сиз бу гапларни менга синамоқ мақсадида айтаётибсиз. Менинг соҳибим, Амралмуслимин деб сизни айтяпман. Сиз худонинг ердаги сояси, аббосийлардан бешинчи ҳукмдор Ҳорун ар-Рашид, маррибдан машриққача барча иқлимларнинг ҳукмдори, пайғамбарнинг вориси, инсу жинсининг соҳибидирсиз. Сояий давлатингизда ўсиб-унган қулингизман, наҳот шуни эсдан чиқарсам. Мен сизнинг лутфу марҳаматингиздан умидворман, Амралмуслимин. Сизга менинг тўғримда бирон ғаламис бадгўйлик қилган бўлса ажаб эмас. Шунинг учун мени эътироф қилмай турибсиз. Мен умримда сиздан бундай сўзларни эшитган эмасман. Балки бирон туш кўриб беором бўлгандирсиз?

Абулҳасан бош ҳарам оғанинг бу сўзларини эшитиб қаҳқаҳа урди ва чалқанча йиқилди. Унинг кулгисини эшитиб халифа ҳам кўп кулди. Абулҳасан кулгидан тийилиб ўйлаб қолди ва уёқ-буёққа қаради-да, шу ерда турган бир маҳрам болани кўриб қолди.

— Ҳой бола, мен кимман?

— Эй хўжам, сиз бизнинг соҳибимиз, Амралмуслимин, пайғамбаримиз ноиби, жами дарё ва қитъаларнинг ҳукмдорисиз, — деди бола.

Абулҳасаннинг аччиғи келди.

— Ёлғон айтасан, малъун! Узинг кичкина бўлсанг ҳам ёлғончи, юзи қора экансан!

Абулҳасан чўрилардан бирини чақирди.

— Буёққа кел, соҳибжамол! — деди, чўри келгач, унга бармоғини узатди. — Тишла! Қаттиқ тишла-чи, уйқудаманми ё уйғоқ?

Халифа калака қилиш учун Абулҳасанни шу кўйға сол-

ганини чўри қиз билар эди. У Абулҳасаннинг бармоғини оғзига олиб шундай қаттиқ тишладики, Абулҳасан додлаб юборди.

— Вой! Азбаройи худо, уйқуда эмас, уйғоқ эканман. Бу ишлар ўнгимда бўляпти.

Сўнгра Абулҳасан чўриға юзланиб сўради:

— Худони ўртаға солиб сўрайман, соҳибжамол: айт, мен кимман ўзим? Ёлғон гапирма!

— Эй хўжам, — деди чўри, — сиз бизнинг ҳукмдоримиз Амралмуслиминсиз. Худонинг ердаги сояси бўласиз. Оллоҳ давлатларини барқарор қилсин.

— Ё раббим, Абулҳасан халифа бўлади деб ким ўйлаган эди, — деди Абулҳасан, — «бир кунда не ҳодисалар бўлиб ўтмайди», деган гап қақ экан. Лекин бошим бунча оғир? Лаънати чўри ёлғон гапирмаётимми экан. Сен малъун ёлғончи экансан-ку, — деди Абулҳасан чўриға, — менинг ким эканлигимни яхши биласан.

Шу он бош ҳарам оға унинг олдиға келиб, деди:

— Ё Амралмуслимин, девонхонада жамоат жам.

Абулҳасан ўрнидан турмоқчи бўлди. Бош ҳарам оға унинг қўлтиғидан олиб тўшакдан туширди.

Саройдаги барча чўрилар, канизлар, хизматкор ва қуллар баробар: «Ассалому алайкум, Амралмуслимин», — деб қичқирдилар. Абулҳасан бу товушларни эшитиб, салтанатини кўриб халифа эканиға гумонсирамай кўйди, лекин бу воқеа қандай ва нима бўлиб юз берганиға ҳайрон...

Чўри ва канизлар уни ювинтирдилар, унга халифа либосини кийгиздилар, ўзлари олдинда, Абулҳасанни ҳашам билан ётоқдан олиб чиқиб, девонхонаға олиб кирдилар. Шундан кейин чўрилар уни ҳарам оғаларға топшириб, ўзлари чиқиб кетдилар. Ҳарам оғалар Абулҳасанни катта девонхонаға олиб кириб, халифа тахтиға ўтқиздилар. Хизматкорлар, қуллар таъзим билан ер ўпиб, унга ҳашамат ва салтанат тиладилар. Абулҳасан девонхонаға кўз югуртириб, муҳофазатда бўлган сарбозлар, ҳарам оғалар ва бошқа одамларни кўрди.

Халифа катта девонхонаға олдинроқ кириб бир гўшаға бекиниб олган, Абулҳасаннинг нималар қилишини кузатиб турган эди. Абулҳасан тахтда виқор билан ўтирар, чинакам халифадек, марҳаматига сазовор бўлган кишиларға лутф-эҳсон қилар эди.

Бир оздан кейин вазир Жаъфар кириб келди, таъзим қилиб ер ўпди ва Абулҳасанға шон-шавкат, мангу салтанат тилади ва деди:

— Ё Амралмуслимин, ё валинеъмат, душманларингиз забун, салтанатингиз фузун бўлсин!

Абулҳасан чиндан ҳам халифа бўлганиға ишонди ва:

«Мен худойи таолодан бир кунлик салтанат тилаган эдим, худойи таоло менга салтанатни мангу берди»,— деб қўйди.

— Жаъфар, ҳозир хаёлингдан нима кечаётганини, кўнглингдаги борини айт,— деди Абулҳасан.

— Ё Амралмуслимин, — деди Жаъфар, — вазирлар, амирлар ва сарой аъёнлари ҳузурингизга киргани эшик олдида мунтазир. Амралмуслиминнинг амр-фармонларини эшитмоқ, бажо келтирмоқ истайдилар.

Абулҳасан бош ҳарам оғага юзланди, сарой аъёнларига девонхонага киргани ижозат берди.

Аъёнлар девонхонага кириб таъзим қилдилар, ер ўпдилар ва Абулҳасанга салтанат тиладилар.

— Ё Амралмуслимин, сизга зафар ёр, душманларингиз хор бўлсин!

Аъёнлар яна таъзим ва тавозе билан ер ўпдилар. Абулҳасан буларга ўтирмоқни амр этди. Аъёнлар ҳар бири ўзига муносиб ўринга ўтирди. Жаъфар халифанинг олдига келди, унинг ёнида тик туриб, узоқ-яқин ишлар хусусида сўзлади, давлат ишларига оид хатлар, маълумотномаларни ўқиб берди. Абулҳасан халифадек ҳар тўғрида ўз ҳукмини чиқарди: бир ишини ман қилди, бири тўғрида амр-фармон берди, бировни бир нарсадан маҳрум, бировга лутф қилди. Жаъфар унинг олдида қўл қовуштириб турар эди.

Шу чоқ Абулҳасаннинг кўзи миршаббошига тушиб қолди ва уни таниди.

— Жаъфар, — деди, — менинг миршаббоши ва унинг одамларига ишим бор.

Буни эшитиб миршаббоши одамлари билан Абулҳасаннинг олдига келди ва ҳаммаси таъзим қилиб ер ўпди, Абулҳасанга шон-шавкат, мангу салтанат тилади.

— Ё Амралмуслимин, амр-фармонингизга тайёрмиз.

Абулҳасан амр қилди:

— Фалон маҳаллага бориб, ўша маҳаллалик тўрт миршаббни ушланглар, ундан кейин жомега кириб, имомни тутинглар. Буларнинг ҳар бирини фил думи билан тўрт юз дарра уринглар, сўнгра туяларга тескари миндириб, думини ушлатинглару шаҳарни айлантинглар. Олдинда жарчи юриб, «ўзига тегишли бўлмаган ҳар ишга аралашадиган, қўшнилари орасига нифоқ соладиган одамларнинг жазоси шу», деб жар солсин. Бешови бадном этилгандан кейин шаҳардан ҳайдаб солинглар, шаҳарга қайтиб кирмасин; Бағдоддан ташқари бирон мачитга киргизиб қўйинглар, ёвузлик қилишдан ҳаммаси бир оз дам олсин. Фармонимни бажо келтирганингиздан мени огоҳ қилинг. Менинг сўзимни иккита қилишдан қўрқинг, каллангизни оламан.

Халифа Абулҳасаннинг миршаббошига айтган бу сўзларини эшитиб кулгидан беҳуд бўлаёзди ва ўзига деди:

— Абулҳасан тўрт қари миршаб ва имомни хотиридан чиқармаган экан, шундоқ жазога лойиқ бўлган одамларга адолат ва ҳаққоният юзасидан ҳукм чиқарди. Абулҳасан халифа бўлса шундоқ қилмоқчи эди.

Миршаббоши қайтиб келгунча Абулҳасан девонхонада иш билан машғул бўлди, ҳукмлар чиқарди. Миршаббоши қайтиб, таъзим қилганда Абулҳасан сўради:

— Менинг фармонимни бажо келтирдингизми?

— Орий, Амралмуслимин, — деди миршаббоши, — фармонингизни бажо келтирганимга маҳалла аҳли ва казо-казолардан шаҳодатнома келтирдим. Фармонингиздан ҳамма хурсанд ва ҳамма сизга мангу шон-шавкат тилади.

Миршаббоши Абулҳасанга қоғоз узатди. Абулҳасан қоғозни олиб ўқиди ва шаҳодат берган кишиларнинг қўлини таниди.

Абулҳасан ғоят хурсанд бўлиб ичида: «Мана, муродинг шу эди, Абулҳасан, худонинг инояти билан муродингга етдинг», — деди-ю, вазир Жаъфарга амр қилди:

— Ҳозир беш юз тилла келтир. Пулни олиб ўша маҳаллага бор, Умми Абулҳасан деган хотинни сўроқла. Бу хотиннинг ўғли маҳаллага, бутун шаҳарга маълум, одамлардан сўрасанг дарҳол айтиб берадилар. Пулни ўша хотинга бер.

Халифа бу сўзни эшитгач, кулавериб ҳолдан кетди. Вазир Жаъфар таъзим қилди ва беш юз тиллани олиб, ўша маҳаллага йўл тутди: Абулҳасаннинг онасини топиб пулни берди-ю, «бу пулни сизга Амралмуслимин юбордилар», деди. Абулҳасаннинг онаси пулни олиб ҳайрон бўлди, сабабки, ўғлининг кўрган-кечирганларидан беҳабар эди.

Вазир девонхонага қайтиб келди, Абулҳасанга таъзим қилди.

— Амрингизни бажо келтирдим, ё Амралмуслимин, — деди.

Бир оз вақт ўтгач, девонхонага бош ҳарам оға кириб, вазирга девонхонанинг ишини тамом қилиш фурсати етганлиги ҳақида ишора қилди. Аъёнлар Абулҳасаннинг ижозати билан чиқиб кетдилар. Бош ҳарам оға Абулҳасанни қўлидан тутиб саройга олиб чиқди.

Абулҳасан «заҳар танг қилганлигини» айтди. Халифаларнинг расмига кўра унга зарҳал тикилган шиппак келтириб бердилар. Бироқ шу он Абулҳасан шундай танг бўлдики, кийгани улгурмай шиппакни кўтарганича югурди. Халифа кулавериб қалқанча йиқилди.

Абулҳасан ҳожати ушалиб чиқди. Хизматкорлар, ҳарам оғалар уни кутиб олдилар ва бошлаб овқатга олиб кирдилар.

Чўрилар, канизлар ҳар бири бир соз билан унинг қаршисида турдилар ва соз чертиб ашула бошлаб юбордилар. Абулҳасан соз ва ашула эшитиб, ҳусну жамоли офтобни хи-

жил қиладиган чўриларни кўриб лол бўлди-ю, ичида: «Наинки шуларнинг ҳаммаси ўнгим бўлса! Лекин, ҳар қалай, кечагина Абулҳасан эдим, бугун халифа бўлиб ўтирибман! Худойи таоло ҳар нарсага қодир. Ё раҳмони раҳим, ё қодири якто, бу тушнинг таъбиридан мени омон сақла. Хўп, Абулҳасан, наҳот шу тантана, шу иззат-икром, ҳашамат туш бўлса! Туш бўлмаса керак! Лекин, ҳар қалай, қандоқ ҳодиса рўй берди, а? Дунёда биттагина халифа бор эди, шу халифа ўзим эканман-да. Бинобарин, бугун мен халифа эканман, ўзга халифа йўқ. Бу тантаналарни, муҳташам саройни ўз кўзим билан кўриб турибман-ку!»

Абулҳасан бу фикр-хаёлларни бир ёнга отиб, олтин лаган ва ликопчаларда нафис таомлар, ноз-неъматлар қўйилган хонтахта ёнига ўтирди. Унинг қаршида ҳусн-жамоли тўлин ойни хира қиладиган чўрилар турар эди.

Абулҳасан чўриларни ёнига ўтқизди, қараса, булардан ҳеч бири ноз-неъматга қўл узатмаётпти; бирига манзират қилди, бирига ўзи егизди; кейин буларнинг отини сўради. Чўрилардан бири «менинг отим Давратулқамар», бири «номим Шамсуннаҳор», учинчиси «Сукқория», деб жавоб берди; бири «Малилатулқад», яна бири «Будур», учинчиси «Насимуссабо», деди. Абулҳасан чўриларга тикилганини, номини сўраганини кўриб халифа кулар эди.

Абулҳасан таом еб бўлгандан кейин чўрилар бош ҳарам оғага қараб: «Оға, Амралмуслимин тановвул қилиб бўлдилар», — дедилар. Бош ҳарам оға Абулҳасанни қўлидан олиб, курсига ўтқизди, дастшўй ва офтоба келтирди. Чўрилардан бири офтобадан сув қўйди. Ҳарам оға Абулҳасаннинг қўлини ювиб қўйди. Чўрилардан яна бири сочиқ тутди, учинчиси мушк-анбар сепди.

Абулҳасан қўлини ювиб бўлганидан кейин ўрнидан турди. Бош ҳарам оға каниз ва чўрилар билан бирликда уни бошлаб бошқа бир уйга олиб кирдилар. Бу уйни кўриб Абулҳасаннинг кўзи қамшиб кетди. Уй ниҳоятда ораста, деворларига нақш-нигор солинган, ерга гиламлар тўшалган эди. Бу уйда жуда кўп канизлар бўлиб, булар илгаригилардан ҳам ҳусндор, ҳар бирининг қўлида соз. Абулҳасан кирганда буларнинг ҳаммаси оёққа туриб, соз билан ашула бошлаб юбордилар. Булардан ҳар бири ҳусн-латофатда кишининг имонига чанг солгувчи эди. Абулҳасан қараса, хонтахта анвойи мевалар ва шаффоф шароблар билан оро берилипти, қадаҳ ва жомлар терилган, олтин лаганларда турли ноз-неъматлар турипти.

Бош ҳарам оға Абулҳасанни ўтқазди. Абулҳасан чўриларни ёнига тортди, қизларнинг ҳусн-жамолидан боши айланди, буларнинг қайси бирига кўнгил беришни билмас эди. Абулҳасан ноз-неъматга қўл урди, чўриларнинг бирига ноз-неъмат-

дан олиб берди, бирига егизди. Сўнг канизлардан бирига юзланди.

— Эй гўзалим, мана шу олмадан егин, юрагимга малҳам бўлгин, сени кўргач кўксимга тутаган ўтни сўндиргил,— деди.

Абулҳасан қизларнинг бирини қўйиб, бирига меҳрибончилик қилар, халифа буни кўриб, Абулҳасаннинг сўзларини эшитиб ўтирар эди.

Абулҳасан таом еб бўлгандан кейин уни яна ҳам чиройли, яна ҳам ажойиб ва ғаройиб бир уйга олиб кирдилар. Абулҳасан бу уйда илгариларидан ҳам соҳибжамолроқ чўриларни кўриб ҳайратга тушди. Бу уйда ҳам соф олтиндан ясалган лаган ва ликобчаларда ноз-неъмат, тиниқ шароблар қўйилган хонтахта турар эди.

Ундан кейин Абулҳасанни тўртинчи бир уйга олиб кирдилар. Бу уй илгариларидан ҳам катта ва музайяроқ эди. Қуёш ботиб бормоқда эди. Бу уйда қимматбаҳо тошлар билан безалган олтин шамдон турар, буларга хушбўй шамлар қўйилган эди. Бу уйда ҳам бир-биридан хушрўй чўрилар соз ушлаб турар эдилар. Абулҳасан кириши билан булар оёққа босиб, соз билан ҳайратангиз ашула бошлаб юбордилар. Абулҳасан қараса, қирғоқлари тилла ҳовуз бўйида олтин хонтахта, унинг устида шароб тўла олтин қадаҳлар турипти.

Абулҳасаннинг шодлиги ичига сиғмай кетди. У хонтахта ёнига ўтирди, чўриларни ёнига ўтқазди ва ҳар бирига меҳрибончилик қилди, отини сўради. Чўрилардан бири, «менинг отим Ҳаблаллулу» деди.

— Ҳаблаллулу! — деди Абулҳасан, — «бир шода инжу» эмас, «жаҳондаги бирдан-бир инжу» десанг тўғри келади. Кейин, модомики, сенга шундай от қўйган эканлар, майли, ўз қўлинг билан бир қадаҳ шароб бер, мен сенинг бошингдан ўгириб ичай.

Халифа бу гапни эшитиб кулиб қўйди.

Чўри Абулҳасанга камоли эҳтиром билан қадаҳ тутди. Абулҳасан қадаҳни олиб деди:

— Эй Ҳаблаллулу, мен бу қадаҳни бошингдан ўгириб ичаман. Лекин ўзингга ҳам қуй, сен ҳам ичгин.

Абулҳасан қадаҳни ичди. Қиз қадаҳни яна тўлдирди ва қўлига удни олиб ашула бошлади.

Абулҳасан хурсандликдан эс-ҳушини йўқотди. У созсиз ўйинга туша кетди, назарида уй ҳам рақс қилаётгандай бўлиб, тушими, ўнгими эканини билмай қолди, сўнгра ёнида ўтирган чўридан: «Сенинг отинг нима, дилрабо?» — деб сўради. Чўри, «менинг отим Нажматуссубҳ», деб жавоб берди. «Эй дилрабо, — деди Абулҳасан, — бу от сенга номуносиб, сабабки, сенинг пешонанг тонг юлдузидан ҳам ёруғроқ! Майдан қуй, мени маст қил!»

Нажматуссубҳ қадаҳни тўлдириб Абулҳасанга узатди. Абулҳасан қадаҳни олиб сипқарди. Қиз ҳам май қуйиб ичди ва саз чалиб ашула айтди. Абулҳасаннинг назарида уй рақс қилаётганга ўхшар эди.

Абулҳасан учинчи, тўртинчи ва бошқа ҳамма чўриларга ҳам навбатма-навбат шундай муомалада бўлди. Халифа Абулҳасаннинг қилмишини кузатиб, айниқса чўриларни гапга солганини, ҳар бирининг отини сўраганини кўриб кулиб ўтирар эди.

Абулҳасан ўзи ичиб, чўриларга навбатма-навбат ичириб ўтирганда халифа Ҳаблаллуълуга ишора қилди: Ҳаблаллуълуга шароб қуйди, қадаҳга банг солиб, Абулҳасанга узатди ва деди:

— Аё Амралмуслимин, чўрингиз сизга атаб чиройли бир ашула тўқиди, шу қадаҳни менинг қўлимдан олинг, мен сизга ашула айтиб бераман.

Абулҳасан бу чўрини ғоят яхши кўриб қолган эди, қадаҳни унинг қўлидан олди.

— Ҳусн-жамолинг замонада беқиёсдир, гўзалим,— деди.

Абулҳасан қадаҳни лабига олиб борди, Ҳаблаллуълуга ашула бошлади.

Абулҳасан қувониб кетди ва чўрига маҳлиё бўлиб деди: — Эй жону жаҳоним! Мени Амралмуслимин десанг шу ашулани яна бир бор айтгин.

Ҳаблаллуълуга ашулани қайтариб айтди, айтиб бўлганидан кейин Абулҳасан шаробни нўш этиб: «Мен бу қадаҳни кўзларинг садқаси деб ичдим»,— деди ва шароб томоғидан ўтар-ўтмас беҳуш бўлиб йиқилди.

Халифа беркинган жойидан кула-кула чиқди, чўриларга Абулҳасаннинг эғнидан либосларини ечиб олиб ўз кийимини кийгизишни буюрди, сўнг Абулҳасанни орқалаб келган кул Масрурни чақиртириб:

— Масрур, буни орқалаб уйига элт, ўша жойга ётқизиб кел, қайтишда эшикни ёпма,— деди.

— Бош устига, Амралмуслимин,— деди Масрур ва Абулҳасанни орқалаб уйига элтди ва ётқизиб қайтди.

Халифа вақти чоғ бўлиб деди:

— Эртага Абулҳасан аслига қайтади, бугун халифа бўлиб душманлари — ўз маҳалласидаги имом билан тўрт миршабдан қасос олди.

Абулҳасан туни билан ухлади, саҳар чоғи уйғонди, лекин банг таъсиридан кўзларини очолмас эди, ниҳоят, товуш чиқарди.

— Маликам Ҳаблаллуълуга, ҳо Нажматуссубҳ, ҳо Давратулқамар, қайдасизлар? Буёққа келинлар, ёнимга ўтиринлар!

Абулҳасан буларнинг номини айтиб чақираверди, ниҳоят, онаси уйғонди ва ўғли ётган уйга кирди.

— Сенга нима бўлди, болам. Туш кўраётибсан шекилли? Абулҳасан кўзини очиб, рўпарасида турган бир алвасти кампирни кўрди-да, қичқирди:

— Ҳой, малъун, кимсан ўзинг, сени ким чақирди? Ҳарам оға, бу кампирни тутиб ос, минбаъд дийдорини кўрмай!

Абулҳасан кампирни кўрмайин деб кўзини юмди. Она ўғлига деди:

— Болагинам, «бисмиллоҳу раҳмоннираҳим», дегин. Худо сени паноҳида сақлагай. Сенга нима бўлди? Кеча кўп ичганга ўхшайсан, алаҳлаётибсан. Уғлим Абулҳасан, мени танимаётибсанми? Онанг бўламан, болагинам, ҳарам оға деганинг ким ўзи?

Абулҳасан кўзини очди, онаси ҳамон гапирар эди:

— Болам, тур ўрнингдан, ҳозир пешинга азон айтади.

Абулҳасан шовқин солди:

— Нима деяпсан ўзинг, малъун! Мен нега сенинг ўғлинг бўлар эканман, сўлақмон! Сен мени Абулҳасан деб ўтирибсан, мен Амралмуслимин бўламан! Масъуд,— деди бақириб,— бу мегажинни кўзимдан йўқот, элтиб дарёга ташла!

— Кўп шовқин солма, ўғлим,— деди кампир,— худо ҳаққи, кўзингни оч. Бақирганингни қўшнилар эшитиб қолса, сени тентак бўлипти деб жиннихонага элтишади.

Абулҳасан дарғазаб бўлиб деди:

— Узинг тентаксан, имонсиз кампир! Мен Абулҳасан эмас, Амралмуслимин, пайғамбаримизнинг ноибиман деб турибман-ку! Ҳамма иқлим ва дарёлардаги мавжудот менинг измимда.

— Болам,— деди кампир,— бугун кечаси уйимизга қандай малъун келди-ю, ақл-ҳушингни олиб сени шу кўйга солиб қўйди? Худойи таолони ёдинда тут, ўғлим, сени шайтоннинг бўлмағур васвасаларидан халос қилади. Сен менинг ўғлим Абулҳасансан. Мен сенинг онанг бўламан. Кўзингни очиб кулбанга назар ташла, сарой нимаси? Шу ерда туғилгансан, ўсансан, ўғлим, болагингдан шу онгача бу уйни тарк этган эмассан. Уғлим, ўзингга кел, шайтоннинг домини уз! Бу гапларингни одамлар эшитиб қолсалар сени жиннихонага элтиб қўядилар.

Онасининг сўзлари қулоғига киргач, Абулҳасан бир оз ўзига келди-ю, кўзини очди, атрофга қаради, ўзини кўздан кечирди, сўнг деди:

— Рост айтяпсан, она, мен Абулҳасан, сен онам шекилли. Гапинг тўғри, мен Абулҳасан бўлсам керак. Худо шайтонни шармандаю шармисор қилсин.

Кампир ўғлининг бир оз ўзига келганини кўриб хандон-хушон гаплашиб ўтирган эди, Абулҳасан яна айнади.

— Ҳой жодугар, ҳой мегажин, мен нега сенинг ўғлинг Абулҳасан бўлар эканман! Кўзимдан йўқол дейман. Сен илму

амал қилиб мени ўғлинг Абулҳасан қилиб олмоқчимисан. Узингни ҳам, ўғлингни ҳам худо кўтарсин! Азбаройи худо, мен Амралмуслимин, халлоқи эгамнинг ердаги сояси бўламан.

— Эй нуридийдам, — деди она, — худойи таолога сиғин, сени бу сўзларинг касратидан омон сақласин. Бу сўзларни қўй, болам, тур ўрнингдан, кеча бўлиб ўтган воқеани айтиб берай.

Абулҳасаннинг онаси сўзни бошқа ёққа буриб, уни чалғитмоқчи бўлди. Абулҳасан деди:

— Айт, қандай воқеа рўй берди?

— Маҳалламизнинг имоми ва тўрт миршаби фалокатга дучор бўлди, миршаббоши одамлари билан кирди-ю, ҳаммасини ушлаб, ҳар бирини фил думи билан тўрт юз дарра урдирди, туяга тескари миндириб, сазойи қилдирди ва шаҳардан ҳайдаб юборди.

Абулҳасан бу гапни эшитиб ўрnidан ирғиб турди, кўзларини чақчайтириб қичқирди:

— Эй нобакор кампир, яна мени ўғлим Абулҳасан деб ўтирибсан, ҳолбуки мен Амралмуслиминман. Миршаббошига бу фармойишни мен берган эдим! Мен сенинг ўғлинг Абулҳасан эмаслигимга тобора ишончим комил бўляпти. Мен Амралмуслиминман, миршаббоши менинг фармойишимни бажо келтириб бадкирдор ва мурдор одамларнинг жазосини берди. Менга уйқудасан, туш кўряпсан дема! Йўқ, мен Амралмуслиминман. Лекин мени бу ерга ким келтирганига ҳайратдаман.

Абулҳасаннинг онаси бу сўзларни эшитиб ҳуши бошидан учди, ўғлига нима бўлганини билолмай, ақлдан озишти, деб ўйлади.

— Эй жигарпорам, эй нуридийдам, — деди кампир, — бошингга бало-қазони чорлайдиган бу сўзларни бас қил. Илоҳим сенга ақл-идрок берсин, ҳақ йўлга йўлласин! Бу алмойи-алжойи сўзларни қўй, негаки, девор орқасида одам бор, кўзингни оч, ўғлим!

Бироқ Абулҳасан таскин топмас, бу хаёлларни бошидан чиқариб ташлашни истамас эди.

— Эй нобакор кампир, — деди, — йўқол, кўзимга кўринма, дедим. Азбаройи худо, мен Амралмуслиминман, ҳаллоқи оламнинг ердаги соясиман. Менга ҳадеб гап қайтара берсанг, ҳозир ўрнимдан туриб шундоқ адабингни бераманки, дунё кўзингга қоронғу бўлади.

Кампир қараса ўғли борган сайин қизишиб, «мен Амралмуслиминман, мен халифаман» дейишни қўймаптими, шундан кейин юзини юлиб: «Эй худо, боламга шайтон васвасасидан омон бер! Ўз паноҳингда сақла! Ақли расо боламан-ку, ўғлим. Эс-ҳушингни йиғиб олсанг-чи! Оҳ! Эвоҳ!» — деб йиғи солди.

Абулҳасан онасининг аҳволини кўриб унга раҳм қилиш ўрнига яна ҳам дарғазаб бўлди-ю, бир таёқни олди. «Қани, малъун кампир, мен ким бўламан? Мен сенинг ўғлинг Абулҳасанманми? Ўғлинг билан бирга худонинг қаҳрига гирифтор бўл! Қани, малъун, Абулҳасан ким ўзи?» — деб онасини савалай бошлади.

— Болам, болагинам, — деди кампир ёлвориб, — она ўз боласини билмайдими? Менинг ўғлимсан, болам, Абулҳасан бўласан. Амралмуслимин халлоқи оламнинг ноибни Ҳорун ар-Рашид-ку. Сени Амралмуслиминман, худойи таолонинг кўланкасидан дегани қандоқ тилинг боради?! Ҳорун ар-Рашид кеча менга беш юз олтин юборди, худоё бахтимизга умри боқий бўлсин!

Бу гапни эшитиб Абулҳасан яна ҳам ғазабга минди:

— Ҳой сўлақмон, ҳой малъун! — деб қичқирди, — яна мени ўғлимсан деб ўтирибсан! Мени ёлгончи қияпсан, сенга беш юз олтинни ким юборди, Амралмуслимин бўлмасам вазирим Жаъфардан сенга беш юз олтин бериб юборармидим?

— Худо дегин, болам, — деди кампир.

Абулҳасан яна ҳам ғазабга тўлди-ю, кампирни савалай кетди: «Мен кимман? Ҳозир айт, бўлмаса уриб ўлдираман. Мен кимман? Амралмуслиминманми? Минбаъд мени ўғлим Абулҳасан дея кўрма! Сенга айтдим-ку, лаънати, мен Амралмуслимин Ҳорун ар-Рашид бўламан!»

Кампир қараса Абулҳасан ҳамон ўша-ўша, ўзига келмаяпти, шундан кейин унга жин текканига, унинг жинни бўлиб қолганига амин бўлди. Абулҳасан эса уни яна ҳам қаттиқроқ савалаб: «Мени Амралмуслимин дегин, вассалом!» — дер эди.

Умми Ҳасан калтакнинг зарбидан додлади, қўни-қўшнилари чақирди. Қўшнилари келиб уни ўғлининг қўлидан қутқардилар.

— Бу қандоқ ҳол, Абулҳасан? Ақлингни еб қўйибсан, имонингдан айрилибсан. Одам ўз онасига ҳам қўл кўтарадими? Туппа-тузук одамларнинг фарзандисан-ку, шундоқ меҳрибон онангни урасанми?

Абулҳасан қўни-қўшни йиғилганини кўриб, буларнинг таъна-дашномини эшитиб хитоб қилди:

— Ўзларинг кимсизлар, Абулҳасан деганларинг ким ўзи? Сизлар бу гапларни кимга айтяпсизлар? Сизларни ҳам, Абулҳасанни ҳам худо кўтарсин. Абулҳасан ким ўзи?

— Ё парвардигор! Абулҳасан, қўни-қўшнилари, ёр-биродарларингни, ўз онангни танимай қўйдингми? Сенга нима бўлди бугун? — дедилар қўшнилари.

Абулҳасан бунга жавобан бақариб берди:

— Воллоҳи, биллоҳи! Худойи таоло қодир якто! Эй сўқир-

лар, хўкизлар! Мен сизларга Абулхасан бўлдимми? Йўқ, мен Амиралмуслимин Ҳорун ар-Рашидман, агар билмасаларинг билдириб, ақлларингни киргизиб қўяман.

Қўшнилар Абулхасаннинг аҳволини кўриб, ақлдан озипти деган қарорга келдилар, уни ушлаб, қўлини орқасига боғладилар. Жиннихонага одам юбордилар. Жиннихонадан бир табиб одамлари билан тасма, занжир ва кишан олиб келди. Абулхасан бу одамларни дарров таниди ва ниятини фаҳмлаб шовқин солди:

— Амиралмуслиминни, халифани жиннига чиқаргани худодан қўрқмайсизларми? Амиралмуслиминни шу қўйга соласизларми?

— Амиралмуслимин билан ишимиз йўқ, биз ақлдан озган Абулхасанни кишанга соламиз. Абулхасан жиннилигини қўйсин, — дедилар.

Абулхасан қичқирди:

— Олло таоло қодир якто. Азбаройи худо, мен Амиралмуслимин, халифаман. Худога солдим. Сизлар кўр бўлиб-сизлар! Эй халойиқ, мен Амиралмуслимин бўламан!

Жиннихонадан келганлар бу сўзни эшитиб, Абулхасан буткул жинни эканига амин бўлдилар, унинг оёқ-қўлига кишан солиб, жиннихонага олиб кетдилар. Жиннихонага келгач, табиб одамларига уни тасма билан қони чиққунча урдирди. Абулхасан фарёд қилди: «Ҳо одамлар, ҳушларингни йиғинглар! Халифаларингни ураётисизлар! Мен Амиралмуслиминман! Саҳву хато қилманглар!»

Шундан кейин уни кишанлаб бир уйга қамаб қўйдилар, ҳар куни эртаю кеч эллик қамчидан уриб, елка ва яғринини дабдала қилдилар. Абулхасан жароҳатнинг кўплигидан бетоқат бўлиб на ўнг ёнини босиб ёта олар эди, на чап ёнини.

Ҳар куни Абулхасандан «Кимсан?» — деб сўрашар, Абулхасан эса: «Эй одамлар, мен жинни эмасман, гап битта-худонинг ноиб, Амиралмуслиминман», дейишини қўймас эди.

Абулхасанни кун сайин кўпроқ уришар, унинг онаси ҳар куни келиб ўғлига ялиниб-ёлворар, бу гапингдан қайт, деб насиҳат қиларди. Кампир бир куни келиб қараса ўғлининг аҳволи оғир: аъзойи бадани ғажиб ташлангандай, ҳаммаёғидан қон оқиб ётипти, азоб-уқубатдан қоп-қора таёқдай бўлиб қолипти. Кампир йиғлади, юзидан қатор-қатор ёш оқди, ўғлим ҳушига келдимикан деган хаёлда:

— Ўғлим, Абулхасан, аҳволинг қалай? — деб сўради.

Онасининг сўзидан Абулхасаннинг жиғибийрони чиқди.

Йўқол кўзимдан, лаин! Ўғлинг билан худонинг қаҳрига гирифторм бўл! Мен Амиралмуслиминман.

Кампир ўғлининг ҳамон ўша аҳволда эканини кўриб зор-зор йиғлади.

ҳалок бўламан, мендан жудо бўласан, мени бу ердан тезроқ олиб кет.

Кампир бу сўзларни эшитгач, ўғлининг шифо топганини, гаплари туппа-тузуқлигини кўриб хурсандликдан телба бўлаёзди. У дарҳол табибнинг олдига борди ва ўғлининг шифо топиб, ўзига келиб қолганини айтди. Табиб Абулхасаннинг олдига келди, уни текшириб қаради, Абулхасан ҳақиқатан шифо топипти. Табиб уни озод қилиб, онасига топширди. Кампир ўғлини уйига олиб кетди.

Абулхасан бир қанча вақт уйдан чиқмади: биринчидан, бирон ёққа боргани шарм қилди, иккинчидан, ҳали ўзига келмаган, дармони йўқ эди.

Орадан бир неча кун ўтди. Абулхасаннинг юраги сиқилиб кетди, кечасию кундузи уйда ўтираверишдан безор бўлди. У бурунги одатини қилиб, ҳар куни кўчадан бирон мусофирни уйига бошлаб келишни, ўша билан овунишни ихтиёр қилди.

Абулхасан биринчи кун уйни ясатди, хонтахта тузади, анвои мева ва гуллар билан зийнат берди, шароб сузди, нафис таомлар пишириб қўйди-ю, кечани биргаликда ўтказгани мусофир улфат қидириб кетди. Шаҳар дарвозаси олдида мусофир келиб қолишини кутиб ўтирди, шу аснода одатига кўра фуқаро либосини кийиб халифа келиб қолди.

Абулхасан уни кўриб ичиди: «Ана айтмадимми, мени сеҳр бандига солган мана шу малъун савдогар!» — деди. Халифа Абулхасанни пайқади. Ҳорун ар-Рашид Абулхасан жинни бўлиб жиннихонада ётганидан, азоб-уқубат чекканидан хабардор эди, шундоқ бўлса ҳам ҳазилкаш, шўх ва қизиқчи одам бўлганидан унинг олдига келди.

Абулхасан ўрнидан туриб қочган эди, халифа орқасидан бориб деди:

— Ё парвардигор! Ассалому алайкум. Сенмисан, Абулхасан, биродарим? Худо ҳаққи, тўхта, сўрашай, сени кўпдан бери кўрганим йўқ, соғиниб қолдим.

Абулхасан шумшайиб деди:

— Ҳа, Абулхасанман. Йўлингдан қолма. Саломинг ҳам, ўзинг ҳам менга керакмас.

— Абулхасан, азизим, — деди халифа, — яхши одам эдинг-ку, мени ёдингдан чиқардингми? Менга меҳмоннавозлик, лутфу марҳаматлар қилган эдинг, ўшандан бери сени яхши сўз айтиб йўқлайман. Қани орамиздаги дўстлик риштаси? Бошқа улфат топиб олдингми?

— Ут, ўт, мен сени танимайман, сен ҳам мени танимай қўяқол, — деди Абулхасан.

Лекин халифа бу сўзлардан ранжимади, сабабки, Абулхасан бир мусофирни ҳеч қачон икки марта меҳмон қилмасликка онт ичганини билар эди.

— Азиз Абулҳасан,— деди халифа,— яқиндагина кўришган эдик, мени бунчалик ёдиндан чиқарсан деб ўйламаган эдим. Ошна эканимиздан тонишинг ва мендан қочишиндан сенга бир нима бўлганга ўхшайди, дўстим, мен сени икки кўзимдан ортиқ кўраман, сенга меҳр-оқибат изҳор қилганман, мен сенга марҳамат қилиб, бирон тилагинг, ҳожатинг бўлса айт, хизматингга тийёрман, дедим, бирон ноҳўя иш қилмадим, сен эса мени таҳқир қилиб ўтирибсан.

— Марҳамат қилиб эмиш! Қўй бу гапларингни!— деди Абулҳасан бақириб,— мен сенга айтаётиман, йўқол, йўлингдан қолма! Мен сени танимайман, сен ҳам мени танимайсан! Сен менга ҳеч қанақа лутфу марҳамат кўрсатганинг йўқ, орамизда ҳеч бир дўстлик риштаси, меҳр-оқибат бўлган эмас, сабабки, сен ҳаромзодасан. Сен туфайли жиннихонага тушдим. Парвардигор ҳаққи, тезроқ йўқол, йўлингдан қолма, сен туфайли чеккан азоб-уқубатимни эсимга солма.

— Оҳ, биродарим Абулҳасан,— деди халифа,— мен сени бунчалик бағритош деб ўйламаган эдим. Мен сени яхши, кўнглида кири йўқ, меҳр-оқибати боқий одам деб билар эдим, икковимиз хурсандлик ва дўстлик билан яхшиликча хайрлашган эдик.

Халифа жадаллаб, Абулҳасаннинг йўлини тўсди, яқинлашиб уни ўпди ва хитоб қилди:

— Худо ҳаққи, менинг сендан ўзга чин ва содиқ дўстим йўқ! Менга лутфу қарам қилиб бу оқшом суҳбатингдан баҳраманд бўлишимга розилик бер, токи икковимиз шароб ичиб хурсандчилик қилайлик, худо ҳаққи, сенинг суҳбатинг дилимнинг чигалини ёзади. Сени кўпдан бери кўрмай ниҳоятда соғинганман! Худонинг марҳамати билан сени кўрган эканман, бу кеча бирга бўлайлигу хуморим ёзилсин. Мен ўз шаҳримдан атайлаб сени кўргани келдим.

— Эй худо!— деди Абулҳасан,— сен туфайли чеккан азобларим етмагандек, бу кеча сени яна меҳмон қиламанми? Уз ноғорангни чалиб, ўз найингни пуфлай бер, мени ҳолжонимга қўй. Жинни эмасман, сен туфайли бир марта жинни бўлганим кифоядир, энди ақлдан озмайман. Менинг сен билан ишим йўқ, сенинг ҳам мен билан ишинг бўлмасин! Жўна! Халифа деди:

— Азизим, биродарим, қадрдоним Абулҳасан. Мени ҳайдаб соласан, ноумид қиласан деб ўйламаган эдим. Сабаб, менга қаттиқ гапирасан? Худо ҳаққи, менга бундай муомала қиларсан деб ўйламаган эдим... Айт, мен туфайли қандоқ азият чеқдинг? Гапир, нима гуноҳ қилдим, билиб қўяй, ҳарнечук афвга лойиқ одамман. Сени яхши кўришимни, сенга саодат тилашимни ўзинг биласан-ку.

Абулҳасан кўнгли соф бўлгани учун эриди.

— Азизим, мусофир одам бўлганинг учун маъзур кўраман. Буёққа ўтир, сен туфайли бошимдан нелар кечирганимни айтиб берайин. Шунда сендан ранжиганимнинг боисини биласан.

Абулҳасан халифа бўлиб тахтда ўтирганини, кейин ўз уйида кўрган-кечирганини айтиб берди.

— Дўстим, шу тушдан кейин халифа бўлдим деган хаёл бошимдан чиқмади, одамлар «Абулҳасан» деса, мен «Абулҳасан эмас, Амралмуслиминман» деявердим. Шундан кейин қўлимни орқамга боғлаб жиннихонага элтдилар, раҳм қилмай минг азобга дучор қилдилар.

Халифа унинг сўзларини эшитиб, аҳволига кулди. Абулҳасан халифалик қилган кундагидан ҳам қаттиқроқ қаҳқаҳа уриб кулди.

— Менинг бошимга мана шундай савдолар тушди,— деди Абулҳасан,— шуларнинг ҳаммасига сен зоминсан, сабабки, «мен турмасдан кетадиган бўлсанг, эшикни ёпиб кет», деганимга қарамай, эшикни ёпмасдан кетибсан. Шайтон кириб менга «халифасан» деб васваса қилди, бошимни хаёлотларга тўлдирди. Эрталаб аслимга қайтдим ва тушимда кўрганим чўриларни чақирдим. Ҳамма айб сенда, сенинг касофатинг билан ўзимни ростдан ҳам халифа деб ўйлабман. Онам насиҳат қилди, аччиғим келиб кампирни калтакладим. «Ўғлим Абулҳасан» деганида ҳатто уриб ўлдирмоқчи бўлдим, сабабки, Амралмуслимин, худонинг ноиб эканимга амин эдим. Қўшнилар кириб онамни қўлимдан халос қилмасалар, ўлдириб қўйсам ҳам ажаб эмас эди. Тинч-тотувликда умр кечирган қўшнларимни ҳақорат қилишимга ҳам сен сабабчи бўлдинг.

Абулҳасан кўрган-кечирганларини бошдан-оёқ айтиб берди. Халифа бу гапларни эшитиб кулгидан ўзини тиёлмади.

— Сен туфайли бошимга келган савдолар каммиди, яна юзимга қараб куласан,— деди Абулҳасан,— мени ҳазиллашяпти деб ўйлайсан шекилли. Қай аҳволга тушганимни, менга қанчалик ранж-алам етказганингни, бу сўзларим нечоғли рост эканини аъзойи баданимдан билсанг бўлади.

Абулҳасан қорин ва биқинларини очиб, жиннихонадаги қийноқлардан қолган жароҳатларни кўрсатди. Халифа бунга кўриб, кўзларига ёш олди ва бу одамга жабр қилганини, қилган ҳазили унинг бошига бало бўлганини англади.

Халифа Абулҳасанни қучоқлади.

— Хайрият, омон қолибсан, Абулҳасан! Эшикни ёпмай кетишим орқасида сенга бунчалик азият етишини билмабман. Эшикни ёпмасдан кетишимга сабаб бўлган, сени шу қўйга солган шайтонни худо қаҳрига олсин. Юр, азизим, ҳозир сенинг уйингга борайлик, худо хоҳласа ҳаммасини кўнглингдан чиқараман.

Абулҳасан кўнгилчан, юраги тоза эди, халифанинг узр сўраб ёлворганини кўргач, мусофирни фақат бир марта меҳмон қиламан деб онг ичган бўлса ҳам, унинг ширин сўзларига учди.

— Менга қара, дўстим, — деди, — мен сени бу оқшом меҳмон қилсам қила қолай, лекин бир шартим бор: эрталаб кетишда эшикни ёпиб кетгин, токи шайтон кириб яна васваса қилмасин.

Халифа рози бўлди ва Абулҳасан айтгандай, эрталаб эшикни ёпиб кетишга онг ичди.

— Бу борада хотиржам бўл, Абулҳасан, — деди халифа, — парвардигор ҳаққи, минбаъд мендан фақат яхшилик кўрасан ва мен туфайли тортган азобингни кўнглингдан чиқарасан.

— Худо давлатингни зиёда қилсин, — деди Абулҳасан, — менинг ўзга тилагим йўқ, эрталаб эшикни ёпиб кетсанг бас. Эшикни ёпмай кетганинг оқибатида бошимга нелар келганини айтиб бердим. Калтак ва азоб-уқубат ҳануз дилимдан, жароҳатлар танимдан кетгани йўқ, бунинг устига волидам ва қўни-қўшнилари олдида зўр маломатга қолдим. Шундай бўлса ҳам сени маъзур кўрдим ва гуноҳларингни чин кўнгилдан кечирдим. Мен бу оқшом бажону дил сен ила улфатчилик қиламан, сени кабобу шароб билан сийлайман. Лекин эрталаб эшикни очиқ қолдира кўрма.

Абулҳасан уйига йўл олди. Мўсул савдогари қиёфасидаги халифа унга эргашди. Абулҳасан ҳамон бўлиб ўтган ишларни ўйлаб, хафа бўлиб борар эди.

Булар Абулҳасаннинг уйига етиб келдилар. Масрур булар билан изма-из борарди. Абулҳасаннинг онаси бечора хушбўй шам келтириб ёқиб қўйган экан. Халифа, Абулҳасан ва Масрур ўтириб, суҳбат бошланди. Хонтахта қўйилиб, таом келтирилди. Тўйгунча таом едилар. Абулҳасан ҳар луқмани оғзига солар экан, эшикка қараб қўяр эди.

— Абулҳасан, мунча эшикка қарайсан? — деди халифа.

— Бўлиб ўтган можаролар кўнглимга гулгула соляпти, — деди Абулҳасан.

— Раҳмони раҳимнинг номини тилга ол, таваккал қил, кўрқма, — деди халифа.

Таомдан кейин Абулҳасаннинг онаси идиш-товоқни йиғиштириб, мева-чева, ширинлик, шишада шароб, қадаҳ келтириб қўйди. Абулҳасан қадаҳни тўлдириб шароб ичди, яна тўлдириб халифага узатди. Шароб қор қилиб бошлар айлана бошлагандан кейин халифа кайфи ошиб қолган Абулҳасандан сўради:

— Сен умрингда бирон қиз ва хотинга кўнгил қўймаганмисан?

— Эй азиз меҳмоним, худо ҳаққи, умримда хотин зоти

хаёлимга келган эмас, фикр-ёдим яхши таом, шароб, ўзимдек ҳазил-мутойиба ва шишани хуш кўрадиган одамлар билан хурсандчилик қилишда бўлган. Мен ана шуларга кўнгил қўйганман. Хотинлардан нима фойда? Бу гапларни қўяйлик, ичгани бизга халал бермасин.

Абулҳасан қадаҳини тўлдириб ичди, яна қуйиб халифага узатди. «Ич, хурсандлик қилайлик!» — деди.

— Э, Абулҳасан, менинг сўзим ноҳўя эмас, — деди халифа. — Бор гапни айтдим. Эркак зоти ҳаммавақт хотинга мойил бўлади, айш-ишрат чоғи суҳбатида гўзал бир қиз ўтирса кўнгли хуш бўлади. Худо ҳозир, ростини айт, наҳотки ҳеч кимга кўнгил қўймаган, бирон аёлга ишқинг тушмаган бўлса?

— Худо ҳаққи, мен сендан яширмайман, — деди Абулҳасан. — Умримда бунга хоҳишим бўлган эмас, бу ҳақда ўйлаган эмасман, лекин бошимга ўша савдолар тушиб, шайтон васваси билан ўзимни халифа гумон қилганимда ўзимни канизлар суҳбатида кўрдим, воллоҳи, булар орасида ҳусни ақлими ҳайратга солган бир соҳибжамолга кўзим тушди. Бу соҳибжамол уд чалиб, ашула айтиб ҳушимни олди. Албатта, буларнинг ҳаммаси туш, ширин хаёл эди. Агар шу қиз ихтиёримда бўлса никоҳимга олиб масъуд бўлар эдим. Эй азиз меҳмоним, бу қизнинг овозини эшитсанг, жамолни кўрсанг мендан ҳам кўра кўпроқ маҳлиё бўлиб қолар эдинг. Оламда бундан соҳибжамол қиз бўлмаса керак деб ўйлайман, бўлса ҳам бунақа қиз халифанинг ҳарамидан ё унинг вазири Жафъар ва ё симу зари беҳисоб сарой аёнларининг уйидан топилса, ажаб эмас. Бунақа ёрни топгани менга йўл бўлсин. Менинг ёрим-дилдорим шиша, худо ҳаққи, буни ҳеч кимга бермайман. Бир шиша майни топишдан осони йўқ. Қўй бу гапларни, фурсат фанимат, ичайлик!

Абулҳасан қуйиб ичди, яна қуйиб халифага узатди.

— Азбаройи худо, Абулҳасан, сенга раҳмим келади, — деди халифа, — ёшлигинг зое кетади. Хотинсиз ёш умринг дарвишдек беҳуда ўтади.

— Эй меҳмоним, — деди Абулҳасан, — умрни тинч ва фароғатда ўтказган яхши. Бу шиша билан иноқликда яхши умр кечираётганимга нима етсин. Хотин олсаму кўнглимга ёқмаса ё феъли ёмон, қилиғи совуқ, уришқоқ чиқиб қолса нима қиласан? Унда пушаймон, ғам-ғуссадан на фойда?

Булар ярим кечагача мана шу хилда айш-ишратда бўлдилар. Абулҳасаннинг уйқуси келаётганини кўриб халифа деди:

— Узинг баркамол, яхши одамларнинг фарзанди бўлганинг учун соҳибжамол ва хулқи хуш қизга майлинг бўлгани маъқул, лекин фурсат бер, худо хоҳласа, сенга кўнглидагидек қизни ўзим топиб бераман.

Халифа шишадан шароб қўйди, қадаҳга банг солди-ю, Абулҳасанга тутди.

— Ма, биродарим Абулхасан, — деди, — мана шу қадаҳни тушингда ишқинг тушган қизнинг бошидан ўгириб ич. Олло насиб қилсин, умрингни у билан роҳат-фароғатда кечир.

Абулхасан қадаҳни олиб деди:

— Азиз меҳмоним, сўзингни иккита қилмайман, қадаҳни ўша соҳибжамолнинг бошидан ўгириб ичаман, сабабки, худо ҳаққи, ўша қизга ишқим тушди. Сен ҳам шуни истар экансан, сенга ҳурматим, қизга муҳаббатим туфайли ичаман.

Абулхасан қадаҳни кўтарди-ю, ўлиқдай қотди қолди. Халифанинг амри билан қули Масрур Абулхасанни орқалаб олди. Халифа эшикни зич ёпиб чиқди. Саройга етиб бордилар. Масрур Абулхасанни халифа бўлган вақтида қадаҳга банг солиб берилган уйга олиб кириб ётқизди.

Халифа каниз ва чўриларга буюриб Абулхасанни ечинтирди, халифа либосини кийгизди ва тўшакка ётқизди, каниз, чўри, ҳарам оға ва хизматкорларга барвақт туриб, ўтган сафаргидай Абулхасаннинг хизматини қилишни амр этди. Ҳамма бир оғиздан: «Бош устига, ё Амиралмуслимин», — деб жавоб берди.

Халифа бош ҳарам оғага буюрди:

— Эрталаб Абулхасан тургунча мени уйғотгин, — деди ва бориб ётди.

Сарой аҳли эрталаб туриб, Абулхасаннинг хизматини қилгани ҳамма анжомни муҳайё қилди. Бош ҳарам оға дарров халифани уйғотди, кийинтирди. Халифа таҳорат олди, намоз ўқиди. Канизлар, чўрилар, ҳарам оға ва хизматкор қизлар йиғилди, чўрилар доира ва соз кўтариб хушовоз хонандалар билан бирликда Абулхасан атрофига тизилди. Халифа кириб буларга Абулхасанни ўтган сафаргидай иззат-икром ва халифа деб таъзим-тавозе қилиш тариқини ўргатди, сўнгра бир гўшага беркиниб олди.

Абулхасанга бангдан ҳушёр қиладиган дори берилди. Абулхасан кўп ўтмай уйғонди ва аксирди. Дарҳол мусиқа садолари янгради, хониш бошланди. Абулхасан бу овозларни эшитиб дарҳол кўзини очди, атрофига қараб қаршисида ўтирган ўша каниз ва чўриларни таниди, уйни ҳам эслади.

— Лоҳовла, халифа бўлганимда ўтириб таом еган уйим-ку.

У атрофида ўтирган қулар, чўрилар, ҳарам оғаларга разм солди, уён-буёнга қараб: «Бу қандай ҳол?» — деди. Хизмати-га тайёр бўлиб камол эҳтиром билан турган хизматкорлар, ҳарам оғалар ва канизларни кўриб ваҳимага тушди, уйғониб кетармиканман деган хаёлда бармоғини шундай қаттиқ тишладики, узиб олаёзди ва оғриқдан додлаб юборди. Халифа юмалаб-юмалаб кулди. Чўрилар ҳамон Абулхасаннинг қаршисида таъзим-тавозе билан турар эдилар.

Абулхасан деди:

— Худойи таоло қодир яктодир. Мен яна илгариги ҳолимага қайтдим. Мени яна жиннихонага элтиш қолди, холос. Бугун табиб одамлари билан занжир ва кишанларини кўтариб келади-ю, яна мени қийноққа солади. Ё парвардигор, бу балодан ўзинг асра. Жиннихонада тортган азоб-уқубатлардан ҳануз ўзимга келганимча йўқ, бунга сабаб ўша Мўсул савдогаридир. У малъун яна эшикни ёпмай кетипти. Шайтон кириб мени ўша кўйга солди. Шайтон ичимга кириб олиб ақлимдан айирмоқчи. Эй лаънати мўсуллик! Уйимга савдогар қиёфасида келган шайтон ўғли шайтон экансан. Сен ҳаммага маълумсан, сабабки, шайтон одамларни ақдан оздириш учун Бағдодга Мўсулдан келади. Эй худо, уйимга келган савдогарни ғазабингга дучор қил, мени шайтондан омон сақла! Эй қабиҳларнинг қабиҳи, эшикни ёпиб кетаман деб онт ичган эдинг, барибир ёпмасдан кетибсан. Шайтон каззоб, мудом ёлғондан қасам ичиши ўзимизга аён. Кеча эшикни ёпиб кетаман деб онт ичиб, барибир ёпмасдан кетибсан. Онам рост айтган экан, ўтган ой бошимга не балолар келган бўлса шу малъун савдогар касофатидан.

Халифа унинг ўз-ўзидан гапираётганини эшитиб кўп кулди. Унинг муддаоси шу эди.

Абулхасан атрофида хизматига тайёр бўлиб, саф тортиб турган канизлар, чўрилар ва хизматкорларга қаради: таомни баҳам кўрган қизларга разм солиб, ҳаммасини, хусусан, ишқи тушган ва бу ҳақда халифага сўзлаб берган қизни таниди.

Абулхасан бошига кўрпани тортди ва ичида: «Яна ўша савдо бошимга тушди, ўтган сафар нимани кўрган бўлсам ҳозир шуни кўриб турибман», — деди.

— Худойи таоло қодир якто! Бу балодан мени ўзи халос қилсин!

Бироқ канизлар уни улагани қўймадилар. Ёқутулқалб деган каниз келиб унинг ёнига ўтирди ва майин овоз билан деди:

— Ё Амиралмуслимин, тангрининг ердаги сояси, аё ҳукмдоримиз, вақт кетди. Турсинлар, таҳорат олсинлар, намоз ўқисинлар.

— Ёлғон гапирма! — деди Абулхасан, — худонинг ғазабига дучор бўл, шайтон! Мен Амиралмуслимин эмас, Абулхасанман, мен халифа эмасман. Йўқол! Сени даф этиш учун худойи таолога сиғинаман. Энди мени алдаёлмайсан. Мен Абулхасан бўлман, эй малъун! Мени яна жиннихонага юбормоқчимисан?

Халифа кулавериб ҳушидан кетди.

— Ё Амиралмуслимин, ўринларидан турсинлар, яна ухлаб қолмасинлар, офтоб кўтарилиб қолди.

— Сен кимни «Амиралмуслимин» деяпсан? — деди Абулхасан.

— Сизни Амиралмуслимин деятибман. Нима эди? Сиздан бошка халлоқи эгамнинг сояси борми? Мен сизнинг канизингиз Ёқутулқалбман, менинг бурчим сизни уйқудан уйғотиш, сабабки, бу чоққача ухлаш одатингиз йўқ эди.

— Эй хушрўйлар маликаси, худо ҳаққи, сен кимни «Амиралмуслимин» деятибсан? — деб сўради Абулҳасан яна.

— Сиз аъло ҳазратни Амиралмуслимин деятибман, сабабки, сиз расуллоллонинг ноиби, машриқдан мағрибгача барча мўминларнинг ҳомийсисиз. Биз канизларингиз уйқудан туришингизга, сизга салом беришга мунтазирмиз.

— Хато қилаётибсан, — деди Абулҳасан.

Каниз деди:

— Ё Амиралмуслимин, кўзларини очсинлар. Мен хато қилаётганим йўқ, сиздан ўзга халифа борми?

— Худо сақласин! Менинг номим Абулҳасан! Мен Амиралмуслимин эмасман! — деди у шовқин солиб.

— Эй худонинг сояси, ё хаёллари қочди, ё бизни калъа қиялтилар, — деди каниз, — кўзларини очсинлар, канизлари, қуллари ва чўриларига боқсинлар, ҳаммамиз хизматларидамиз, амр-фармонларига тайёрмиз. Кеча бу ерда ётиб қолганларига ҳайрон бўлмасинлар, сабабки, кеча уйқу ғалаба қилиб ухлаб қолдилар, уйғотиб озор еткурмаслик учун жойларига ётқизмадик, ўзимиз оёқларига бош қўйиб ётдик.

Чўри Ёқутулқалб Абулҳасанга шундай сўзлар айтиб, воқеани баён қилди. Абулҳасан ҳамон буларни туш гумон қилар эди.

Ниҳоят, Абулҳасан кўзини очди, чўрилар, қуллар, канизларга назар солиб, ҳаммасини таниди. Ёқутулқалб деди:

— Ё Амиралмуслимин, парвардигори оламнинг сояси, маъзур кўришингиздан умидвормиз, биздан ранжида бўлмасинлар, вақт кетди, хоҳишлари бўлса турсинлар.

— Ёлғон айтасан! — деди Абулҳасан бақириб. — Ҳаммаси ёлғон! Мен Абулҳасан эканлигимни кўриб турибман, халифа — Амиралмуслимин эмаслигимни биламан. Сўзларингга ишонмайман, мени энди алдаёлмайсан. Яна жиннихонага бормоқчи эмасман. Мен Абулҳасанман, Абулҳасанман!

— Ё Амиралмуслимин, Абулҳасан деганлари ким ўзи? — деди каниз, — Абулҳасан нимаси, аё халлоқи оламнинг ердаги сояси? Хаёллари қочди! Жаноблари Амиралмуслимин, Ҳорун ар-Рашид бўладилар. Абулҳасан ким ўзи? Сиз бизнинг ҳукмдоримиз, халифамизсиз. Ҳамон уйқуда бўлсалар керак.

Абулҳасан кўзларини ишқалади, ўнг-сўлига қаради, каниз ва чўрилар билан айш-ишрат қилган уйини кўриб ҳайратга тушди ва нима деб ўйлашини билолмай қолди. Шундай бўлса ҳам буларнинг ҳаммасини ёлғон ва шайтоннинг васаси деб гумон қилди.

— Шайтони лаин ўтган сафаргидай очиқ эшикдан кириб, ақл-идрокимни олипти-да! Худо ўзи ёр бўлсин. Худонинг қудрат ва азаматига сизгинаман.

Халифа Абулҳасаннинг бу сўзларини эшитиб кулди.

Абулҳасан кўзларини юмиб, ўзини уйқуга солди.

— Ё Амиралмуслимин, — деди Ёқутулқалб, — турмоққа хоҳишлари бўлмаса, майли, биз вазифамизни адо этдик. Лекин вазирлар, амирлар, аёнлар девонхонага йиғилган, ҳамма сизнинг ташириф буюришингизга, адолат қилиб ҳукм чиқаришингизга мунтазир! Бу ишлар сизнинг измингизда, сабабки, Амиралмуслиминнинг ўрнини ҳеч ким ола билмайди.

Каниз Абулҳасанни ҳол-жонига қўймай ўрнидан турғизди. Ёқутулқалб уни қўлидан тутди, бошқа канизлар икки ёнидан суяб, тўшакдан туширдилар: уни парқу ёстиқлар қўйилган шаҳнишинга ўтқиздилар, одатдагича соз чалиб, ўйин ва ашула бошлаб юбордилар. Абулҳасан довдираб қолди, ниҳоят ичида: «Ҳарнечук бу гапларда жон бор. Мен халифа Амиралмуслимин бўлсам керак», деб қўйди.

Абулҳасан чўрилар билан сўзлашмоқчи, уни-буни сўрамоқчи эди. Мусиқа ва ашула қулоқни қоматга келтириб, унинг сўзини ҳеч ким эшитмади. Шундан кейин Абулҳасан ёнида ўтирган Ҳаблалулу билан Нажматуссубҳга ишора қилди. Рақс тўхтади. Абулҳасан яқинроқ келган чўриларга деди:

— Таборак ва таолло ҳаққи, менга ростини айтинглар! Мен кимман ўзим?

Нажматуссубҳ жавоб берди:

— Аё Амиралмуслимин, халлоқи оламнинг ердаги сояси, муддаоингиз бундоқ саволлар бериб бизни мазах қилмоқдир. Бу савол бизни хижолат ва ҳайратга солади. Амиралмуслимин, ўзлари мағрибдан машриқгача барча иқлимларнинг ҳукмдори эканликларини билмайдиларми? Маъзур кўрсинлар, бундоқ саволлар билан бизни мазах қилиш муддаолари бўлмаса туш кўраётганликлари муқаррар, сабабки, у кеча кўпроқ ухладилар, шу сабаб билан ақл-идроққа сиғмайдиган сўзларни сўзлаяптилар. Лекин, ҳар қалай, бизни мазах қилмоқдалар. Кеча девонхонага кирганларида миршаббошига фалон маҳаллалик имом ва тўрт нафар миршабни жазога мустаҳиқ қилишни, вазираингиз Жаъфарга ўша маҳаллалик Умми Абулҳасан отлиқ бир кампирга беш юз олтин элтиб беришни амр қилганингизни хотирланг.

Нажматуссубҳ ўтган сафар саройда бўлган зиёфат, май-хўрлик, рақс ва ҳоказоларни айтиб берди ва деди:

— Ё Амиралмуслимин, кеча оқшом таом вақтида бизни ёнингизга ўтқазиб, қўлимиздан шароб ичганингиз, бизларга ичирганингиз, сўнгра шу уйда уйқуга кетганингиз хаёлингиз-

дан кўтарилипти. Умрингизда бу кечадагидек қаттиқ ухлаган эмассиз. Ҳозир ҳам кўзингизни очолмаётибсиз.

Нажмутуссубҳнинг бу сўзларини Ҳаблаллуълу ва бошқа канизлар ҳам тасдиқ қилдилар. Бош ҳарам оға ҳам келиб шу гапни айтди.

— Аё Амиралмуслимин, бунчалик узоқ ухламоқ одатларида йўқ эди, ижозатлари бўлса, намоз вақти етди.

— Ҳақ гап, мен Амиралмуслиминман. Лекин худо ҳаққи, ортиқ жиннихонага бормайман. Худо ҳаққи, буларнинг ҳаммаси беҳуда гап. Овора бўлманглар, гапимизга инонади деб хаёл қилманглар. Мен, дарҳақиқат, ўша кунни ухлаб қолдим, буларнинг ҳаммаси тушим эди, лекин ўнгим деб ўйладим, онамни урдим, мени жинни деб касалхонага олиб бордилар, ҳар кунни эртаю кеч юз қамчи урдилар, қовурғаларимни синдирдилар. Оғриқ ҳали-ҳали танимдан кетгани йўқ! Сизлар мени яна жинни қилмоқчисизларми? Буларнинг ҳаммаси туш эканини, сизлар ёлғончи-каззоб эканликларингни биламан. Сизларга ачинаман, шу ҳусну латофат билан...

Ушанда бошимдан нелар кечганини, қандоқ ҳақоратлар эшитганимни билсаларинг эди.

Нажмутуссубҳ деди:

— Худо ҳаққи, Амиралмуслимин, сиз бу сўзлар билан бизни хижолатга қўйдингиз. Сиз кечадан бери бу ердан чиққанингиз йўқ, одадингизга хилоф қилиб қаттиқ уйқуда бўлдингиз, оқибат, мана шундай тушлар кўрдингиз. Ҳаммамиз қасамёд этиб айтамызки, кечадан бери оромгоҳингиздан чиққанингиз йўқ.

Абулҳасан Нажмутуссубҳнинг сўзларини, чўриларнинг қасамёд этганини эшитиб ўйлаб қолди ва чўриларнинг сўзигами ё баданидаги жароҳатгами ишонишни билмай танг бўлди. У азиз-авлиёларга хитоб қилиб шовқин солди.

— Ё анбиёлар, мени бу балодан халос қилинглар! Ё авлиёлар, агар мен Абулҳасан бўлсам Абулҳасансан денглар, халифа бўлсам уни айтинглар.

Абулҳасан кийимларини ечди, жиннихонада еган дарраларнинг изини кўриб чўриларга деди:

— Эй худонинг бандалари: «Сен қаттиқ уйқуда ётиб туш кўргансан», дейсизлар, ахир аъзойи баданимга назар солсаларинг-чи! Мен Амиралмуслимин эмас, Абулҳасанман. Жиннихонада дарра зарбидан дабдала бўлган танимни кўринглар, ҳали-ҳали оғриғи босилгани йўқ. Шунинг учун мен сизларни ёлғончи каззоб деяётибман, даввогар бўлманглар. Сизлар айтгандек, буни тушимда кўрган бўлсам бу қандай мўъжиза? Тушим эмас, ўнгимда кўрганимни аниқ биламан.

Абулҳасан нимага ишонишини билмай гаранг бўлиб қолди: бошидан кечирганларига ишонсинми, ҳозир кўриб турганла-

рига ишонсинми? У баданига қараса, дарра излари бор, ўзига қараса халифа бўлиб ўтирипти, чўрилар, канизлар, қулар ва ҳарам оғалар хизматида...

— Тушим десам, беҳуда гап бу, дабдабаларни кўзим билан кўриб турибман, касалхонага борганим, кўни-қўшниларим билан уришганим, табибнинг калтаклатгани ёлғон десам, яна беҳуда гап — аъзойи баданимда дарранинг изи турипти!

Абулҳасаннинг кўнгли хижил, гаш бўлди ва «халлоқи олам — қодир якто», — деди-да, ёнида турган кичкина хизматкорга юзланди.

— Ма, қулоғимни тишла, қаттиқроқ тишла-чи, уйқудаманми ё уйғоқ?

Бола унинг қулоғини оғзига олиб шундай тишладими, Абулҳасан фарёд чекди. Унинг товушини саройда ҳамма эшитди. Шу чоғ чўрилар соз чертиб, ашула ва рақс бошлаб юбордилар. Абулҳасан эс-ҳушини йўқотиб, телба ҳолга келди, бошидаги саллани юлқиб олди, халифа либосларини ечиб ташлади, ички кўйлак-иштонда канизаклари Нажмутуссубҳ, Ёқутулқалб, Ҳаблаллуълу билан ўйин туша кетди. Халифа Абулҳасаннинг аҳволини кўргач, кулавериб беҳуш бўлди ва чалқанча йиқилди; кейин ўрнидан турди, пардадан бошини чиқариб Абулҳасанга қарамоқчи бўлди, лекин кулгидан ичаги узилишидан кўрқиб, Абулҳасанга кичқирди:

— Абулҳасан, сен мени кулдиравериб ўлдирмоқчисан!

Чўрилар халифанинг овозини эшитиб рақс ва ашулани тўхтатдилар, қўлларини қовуштириб, таъзим-тавозе билан сукут қилиб турдилар. Бу товуш қаёқдан келганини билмай Абулҳасан ҳам жим қолди. У қайрилиб қараб халифани кўриб қолди-да, Мўсул савдогари қиёфасида келиб меҳмон бўлган халифа эканини пайқади: шундан кейин кўрган-кечирганлари туши эмас, ўнги, буларнинг ҳаммаси халифанинг ҳазили эканини фаҳмлади.

— Мўсул савдогари сенмидинг? — деди Абулҳасан халифага қараб, — энди «Мени кулдиравериб ўлдирмоқчисан» дейсан. Сен туфайли волидамга қўл кўтарган эканман, кўни-қўшни бўлмаса уриб ўлдириб қўяр эканман: сен туфайли мени жиннихонага қамаб раҳм-шафқатни билмай азоб беришган экан-да, калтакнинг оғриғи ҳали ҳам босилгани йўқ. Сен бугун яна мени азоб-уқубатга дучор қилмоқчимидинг? Маҳалламизнинг имоми ва тўрт миршабнинг жафо тортганига сен зоминсан, мен эмас! Сен мени ақлдан оздирдинг, жинни қилиб жиннихонага солдинг, кўни-қўшниларим билан уриштирдинг, маломатга қўйдинг.

Халифа келиб унинг ёнига ўтирди.

— Ҳаққаст рост, Абулҳасан. Бу балоларни сенинг бошингга мен келтирдим, лекин, худо ҳозир, сенга шундай инъом-

лар қиламанки, буларнинг ҳаммаси хаёлингдан кўтарилади. Тила тилагингни, не тиласанг муҳайё қиламан.

Сўнгра халифа Абулҳасанни кучоқлаб деди:

— Эй Абулҳасан, менинг сенга иззат ва ҳурматим таъриф-га сизмайди.

Халифа унга шундай иззат ва ҳурматига муносиб сарупо берди, чўриларга буюриб, бу қимматбаҳо либосларни унга кийгизди.

Сўнгра халифа деди:

— Эй Абулҳасан, нима тилагинг бор, айт!

Абулҳасан деди:

— Ё Амралмуслимин, тепамизда худо бор, айт, мен сенга нима гуноҳ қилган эдимки, бошимни айлантириб, ақлимдан бегона қилдинг? Нима сабабдан ким эканлигим хусусида мени бундай гумроҳликка солдинг — бугун халифаман, бир ой жинниман, икки кун Абулҳасанман? Мени нима сабабдан бу кўйга солганингни айтсанг, ақлим бир қадар жойига келар эди.

Халифа бу гапни эшитиб кулдию деди:

— Шуни билгин ва огоҳ бўлгинки, Абулҳасан, менинг бир одатим бор, ҳар замонда фуқаро либосини кийиб, хусусан кечалари кезаман. Боғдодда нималар бўлаётганидан, маҳалла элликбошилари нималар қилаётганидан огоҳ бўламан: ҳар ойнинг бошида шаҳардан чиқиб, шаҳар атрофидаги одамларнинг ҳолидан хабар оламан. Сен менга шаҳар дарвозаси олдида дуч келган кунинг шаҳар атрофини кезиб юрган эдим. Сен мени уйингга таклиф қилдинг, таомдан кейин мен сендан нима тилагинг бор деб сўрадим. Сен бир кунгина халифа бўлсаму имом билан тўрт миршаддан қасос олсам дединг. Сен халифа бўлиб қилмоқчи бўлган ишингни ҳақ деб билдим ва тилагингга еткурдим. Иттифоқо, ёнимда банг бор экан, шу бангни қадаҳга солиб юбордим. Сен қадаҳни сипқориб, уйқуга кетдинг. Қулим Масрурга кўтартириб сени саройга олиб келдим. Сен бир кун халифа бўлиб, душманларинг бўлмиш имом билан тўрт миршаддан қасос олдинг. Чўри сенга банг солинган қадаҳ берди. Сен қадаҳни сипқариб, уйқуга кетдинг. Қулим сени уйингга элтди ва менинг амрим билан эшикни ёпмасдан қайтди. Мен шаҳар дарвозаси олдида ёнингдан иккинчи мартаба ўтаётиб салом берганимда сен бошингдан кечганларни айтдинг ва танингдаги жароҳатларни кўрсатиб, хафа бўлдинг. Сен тортган азоб-уқубатларни кўнглингдан чиқармоқ учун сенга инъом-эҳсонлар қилмоқ бўлдим. Тила тилагингни, Абулҳасан!

— Ё Амралмуслимин, — деди Абулҳасан, — ҳукмдоримиз мени мазах қилиб кўнгила очмоқ мақсадида бошимга шу савдоларни солган экан, тортган азоб-уқубатларим нақадар оғир

бўлмасин, ҳаммасини кўнгиладан чиқардим. Инъом-эҳсонлар хусусига келганда, шуни айтмоқ керакки, Амралмуслиминнинг сояи давлатида бўлган ҳеч бир кимса ноумид бўлмайди ва умрида муҳтожлик тортмайди. Эй Амралмуслимин, давлатга хирс қўйиш ва суқлик одати менда йўқ, ҳукмдоримиз лутфу марҳамат қилиб тила тилагингни, дедилар, менга пул ва давлат керакмас, ҳукмдоримизнинг хизматида бўлиб, Амралмуслиминга яқин, ҳамсуҳбат, ҳамтабақ ва ҳамқадаҳ бўлсам кифоя. Менинг тилагим шул.

— Худо ҳозир, Абулҳасан, — деди халифа, — сенинг тилагинг бу бўлса, наздимда қадринг ошди, сенга меҳрим яна ҳам зиёда бўлади.

Халифа Абулҳасан учун саройдан махсус хона беришни буюрди, бу хона кимхоб ва шоҳона заррин матолар билан ораста қилинган эди, сарф-харажатга керакли пул ҳақида шундай деди:

— Мен сенга маош тайин қилурман, лекин пулни хазиначи қўлидан олмоғинга хоҳишим йўқ. Мен пулни сенга ўз қўлим билан ўз фарзандимга бергандек берурман.

Абулҳасан таъзим қилиб ер ўпди ва халифага узоқ умр ва мангу шон-шавкат тилади. Халифа ўрнидан туриб девонхонага чиқди. Абулҳасан фурсатни ғанимат билиб, онасининг олдида борди: бошидан кечирганларини, буларнинг барчаси туш ҳам эмас, шайтоннинг васвасаси ҳам бўлмаганини, чин эканлигини айтиб берди. Қўни-қўшни йиғилди. Абулҳасан, буларга ҳам бўлиб ўтган воқеаларни ва халифанинг айтганларини гапириб берди.

— Кўрдиларингми, ҳаммаси чин, сизлар мени жиннига чиқариб азоб бериб юрибсизлар. Гуноҳ қилдиларинг... — деди.

Абулҳасан халифа бўлгани, халифа унга ҳазил-мутойиба қилгани, халифалик тахтига ўтказгани дув-дув гап бўлиб кетди. Абулҳасан халифа лутфу карам қилиб, бунинг устига саройдан жой берганини, ўзига улфат қилиб олганини, балад мартаба бериб, саройга кириб чиқадиган ҳамма одамларга ҳукми ўтадиган қилиб қўйганини ҳам айтди.

Абулҳасан саройга қайтди, халифа ҳузурда умр кечири бошлади. Абулҳасан сўзга чечан, хушчақчақ, ҳатто тошни ҳам кулдиришга қодир бўлгани учун халифа уни жонидан ортиқ кўрар эди. Абулҳасанга ҳамманинг, хусусан, халифанинг кундан-кун меҳри орта борди. Халифа уни ҳамма суҳбатларга олиб борар, ҳатто хотини Зубайдабегим билан ўтирган чоқларида ҳам Абулҳасанни олдириб келар эди.

Халифа Абулҳасаннинг бошидан кечирганларини — халифа бўлганини, кейин жиннихонага тушиб азоб-уқубатларга дучор бўлганини Зубайдабегимга гапириб берди. Бу можароларни эшитиб Зубайдабегим хўн кулди.

Абулҳасанни хуш кўрган Зубайдабегим кунларнинг бирида халифага деди:

— Ё Амиралмуслимин, Абулҳасанга бепарвосан, ҳар сафар келганда менинг чўрим Нажматуссубҳдан кўзини олмайди, шунга кўнгил қўйган, шуни олиш майли борга ўхшайди.

— Бу гапинг ҳақиқатдан узоқ эмас, — деди халифа, — мен унга шу қизни ва ё бугун оқшом кўрган қизларидан бирини беришни ваъда қилган эдим. Абулҳасан халифа бўлиб менинг чўриларимни кўрганидан кейин унга меҳмон бўлганимда, «тушимга кирган, хаёлимда халифа бўлиб ишқим тушган қизлардан биронтаси менга хотин бўлса кошки эди», деган эди. Қизлардан кўнглига ёққанини ваъда қилган эдим, шу ваъданинг устидан чиқишим, уни кўнглига ёққан қизга рўпара қилишим керак. Абулҳасанни уйлантириш кераклигини эслатиб савоб иш қилдинг. Билмадим, нима бўлиб хаёлимдан кўтарилипти, уни аввало уйлантиришим керак эди. Унинг кўнгли Нажматуссубҳда бўлса, шуни олиб бераман. Аввал билайлик, шу қизга кўнгли бормикин. Иккови ҳам шу ерда.

Халифа билан Зубайдабегим суҳбати вақтида Абулҳасан бир чеккада гапларига қулоқ солиб ўтирар эди, суҳбат тамом бўлгандан кейин ўрнидан турди, таъзим қилиб ер ўпди; халифага мадҳ ўқиди, меҳрибончиликлари учун Зубайдабегимни кўқларга кўтарди.

— Амиралмуслимин лутфу карам кўрсатиб, Зубайдабегим чўриларини менга инъом қилар эканлар, Нажматуссубҳга ошиқи беқарор эканимни арз этишдан ўзга сўзим йўқ, лекин Нажматуссубҳ мени хуш кўрармикин?

Нажматуссубҳ Абулҳасанга кўнгил қўйган ва маликаси Абулҳасанга беришини орзу қилиб юрган экан.

Абулҳасан халифа билан Зубайдабегимга тилагини айтгандан кейин иккови Нажматуссубҳни чақиртириб, Абулҳасанга майли борми эканини сўради. Нажматуссубҳ буларнинг саволига жавоб бермади, лекин уялганидан қип-қизариб кетди. Халифа билан Зубайдабегим унинг Абулҳасанга кўнгли борлигини пайқадилар. Халифа тўй тайёрлигини кўришга амр берди, саройда ҳашаматли катта тўй бўлди. Зубайдабегим Абулҳасанни яхши кўрган халифанинг иззатини қилиб Нажматуссубҳга олтин ва қимматбаҳо нарсалар инъом қилди. Халифа ҳам Нажматуссубҳни суйган Зубайдабегимга ҳурматан Абулҳасанга таърифидан ташқари қимматбаҳо нарсалар, олтин берди. Хизматдаги қизлар йиғилиб Нажматуссубҳга оро бердилар, соз чертиб, ашула айтиб, рақс қилиб, расм-русмларни жойига қўйиб тантана ва дабдаба билан уни Абулҳасаннинг оромгоҳига олиб бордилар. Бир ҳафта базм ва тўй-томоша бўлди. Халифа билан Зубайдабегим ҳар куни буларга инъом-эҳсонлар қилар эди. Абулҳасан ифбатли Нажматуссубҳнинг қўйнига

кириб, мурод-мақсадига етди. Иккови ҳузур-ҳаловатда, хурсандлик билан умр кечири бошлади. Чўрилар хизматда бўлиб, халифанинг дардоҳидан уларга анвойи лазиз таомлар, шарбатлар келтиришар эди.

Булар айшу ишрат, роҳат-фароғатда кам-кўстлик кўрмади. Нажматуссубҳ таомдан кейин қўлига удни олиб ашула айтар, хурсандчилик қилар, Абулҳасаннинг ҳам вақти чоғ, иккови бир-бирига тикилиб қувончидан парвоз қилгудай бўлар эди.

Иккови охирини ўйламасдан катта-катта сарф-харажатлар қилиб, бир қанча муддат умр кечирганидан кейин пул тамом бўлиб қолди. Бир куни заргар келиб, Нажматуссубҳ тўй куни насияга олган қимматбаҳо нарсаларнинг хақини сўради. Иккови қутгичага қўл солиб қараса, заргарга яраша пул қолипти, холос. Заргарнинг хақини беришди ва бир қақа пулсиз қолиб хафа бўлишди, аянч бир аҳволга тушиб қолишди.

Шунда Абулҳасан халифанинг: «Мен сенга пулни ўз қўлим билан бераман», деганини хотирлади, пул сўраб халифанинг олдига боришни маъқул кўрдию кейин ийманди: «Халифа менга кўп пул берганини хотирласа, исроф қилганим малол келар», деб ўйлади.

Абулҳасан Нажматуссубҳга деди:

— Эй моҳитобоним, мен халифадан пул сўрай олмайман.

Халифа билан Зубайдабегим суҳбати вақтида Абулҳасан сўра, деган бўлса ҳам, бориб сўрагани шарм қиламан ва «оз вақт ичида шунча пул бердиму ҳаммасини сарф қилиб бўлипти», дер деб қўрқаман.

— Мен ҳам шуни ўйладим, — деди Нажматуссубҳ, — Зубайдабегимнинг олдига пул сўраб борсам, «берган пулларимни дарров сарф қилиб бўлдингми», дер деб қўрқаман.

Абулҳасан деди:

— Булардан пул сўролмасак, «биз берган пулларни нима қилдиларинг», дейишдан қўрқадиган бўлсак, мен бир ҳийла топдим. Шу ҳийла билан уялмасдан, тортинмасдан пул сўрай берамиз. Мен бошлайман, сен кўмак берасан.

— Кўмак беришга тайёрман. Сенинг сўзингни қайтаришдан худо сақласин, жоним сенга тасаддуқ бўлсин.

— Жуда яхши, — деди Абулҳасан, — умрингдан барака топ, сенинг садоқатингга аминман. Мен мана бундай найранг ишлатмоқчиман: аввал сен ўласан, сендан кейин мен ўламан, икковимизнинг ўлимимиз жуда ғалати, кулгили бўлади. Бу қилиғимиз халифа билан Зубайдабегимнинг кайфини чоғ қилади, пулни ундирамиз.

— Менга қара, Абулҳасан, — деди Нажматуссубҳ, — сенинг ҳеч сўзингдан чиқмайман, аммо ўлишга тобим йўқ. Сен ўлмоқчи бўлсанг-ихтиёринг, қайгурсам ҳам майли, ўла бер, аммо мен ўлмайман.

— Ақлдан озибсан, — деди Абулҳасан, — минг қилса ҳам хотин кишисан, хотинларнинг ақли қисқа бўлади. Ажабсан, нега ўлар эканмиз?! Узимизни ўлдирармидик?! Менинг найрангим ундоқ эмас. Қулоқ сол. Бу найрангимни айтиб берай.

— Бу бир найранг бўлса, ўлим бўлмаса, нима десанг розиман, — деди Нажматуссубҳ, — ҳамманинг ҳам жони ширин эканини биласан, мен сендан яхшироқ бўлганим учун ўлимдан бош тортаётганим йўқ, ундоқ деб ўйлама! Худо сақласин! Жон ширин бўлгани учун сен «ўласан» деганингни эшитиб хафа бўлиб кетдим.

— Кўп гапнинг ҳожати йўқ, лақмаликнинг мавриди эмас, — деди Абулҳасан. — Нима қилмоқчи эканимни айттай: мен уйнинг ўртасида чўзилиб ётаман, сен каттакон кўрпа келтириб мени ўрайсан, бетимга саллани туширасан, юзимни қиблага ўгирасан, бирон эски либосингни кийиб Зубайдабегим олди-га йиғлаб борасану бетингни юласан, ёқангни чок этасан, Абулҳасан қазо қилди дейсан. Аминманки, Зубайдабегим мени кўмгани кўп пул ва тобутимнинг устига ёпгани зарҳал мато беради. Ҳам пул унади, ҳам устингдаги йиртиқ либос ўрнига янги либослик бўласан.

— Бош устига, — деди Нажматуссубҳ, — худо ҳаққи, бу аломат найранг!

Абулҳасан ўлган бўлиб уйнинг ўртасига узала тушди. Нажматуссубҳ Абулҳасанни кўрпага ўради, айтганидек, салласини кўзига туширди, юзини қиблага ўгирди: сўнгра мотам либосини кийиб, сочларини тўзитди, ёқасини чок қилиб, юзини тирмалаб фарёд чекди: шу аҳволда Зубайдабегимнинг ҳузурига кириб борди. Зубайдабегим унинг аҳволини кўриб саросимага тушди.

— Вой шўрим, Нажматуссубҳ, сенга нима бўлди, гапир! — деди Зубайдабегим.

— Шўргинам қуриди, маликам, — деди Нажматуссубҳ фиғон чекиб, — вой севгим Абулҳасан... Ҳозиргина дийдорингни кўриб гулдай очилиб ўтирган эдим, шўрлик бошимни қайғуга қўйиб кетдинг. Ҳозиргина менга қараб гул-гул очилиб ўтирган эдинг-ку, наинки ўлганинг рост бўлса...

Нажматуссубҳ бетини юлиб дод-фарёдга тушди. Зубайдабегим унинг сўзларини эшитиб, аҳволини кўриб, Абулҳасан ўлганини англади; Абулҳасанни яхши кўргани, чўрисига раҳми келгани, Абулҳасанни яхши кўрган ҳалифага ачингани учун зўр қайғуга тушди, йиғлади-сиқтади. Зубайдабегим Нажматуссубҳни юпатиб деди:

— Қизим, йиғидан фойда йўқ. Ўлган киши қайтиб тирилмайди. Худо ҳаққи, бу жудалик менга катта мусибат келтирди. Бечора сенинг жамолинга тўймай кетди. Сен ҳам унинг жамолига тўймай қолдинг. Қандай яхши одам эди — оқ кўнгил, ҳазилкаш, ҳушчақчақ, сўзга уста... Хусусан, сенга ичим ачийди: тўйларинг

кечагина ўтгандай эди. Сен бечора тузуккина ҳаловат кўролмадинг. Тақдир шу, пешонанга шу ёзилган экан, илож йўқ. Бас, йиғлама!

Сўнгра Зубайдабегим Абулҳасанни дафан қилиш ва маросимлар учун хазинадан минг тилла, тобутнинг устига ёпгани зарҳал мато берди. Нажматуссубҳ пул ва матони олиб, Абулҳасан топган ҳийла-найрангдан хушнуд бўлиб жўнади: уйга келиб бўлган воқеани эрига айтиб берди. Абулҳасан ўрnidан турди, хурсанд бўлиб деди:

— Энди навбат сеники! Ўлган бўлиб узала туш.

Нажматуссубҳ узала тушди. Абулҳасан уни кўрпага ўради, юзини қиблага қаратди, сўнгра қўлига рўмолча олиб халифанинг ҳузурига борди.

Халифанинг олдида вазир Жаъфар ўтирган эди. Абулҳасан йиғлаб фарёд чекиб, ўзини уриб, ёқасини йиртиб кирганда халифа унинг аҳволини кўриб ҳайратга тушди.

— Абулҳасан, нима бўлди?! Айт, нима ҳодиса юз берди?!

— Ё Амралмуслимин, — деди Абулҳасан, — бундан ортиқ мусибат бўлмас. Нажматуссубҳнинг умри қисқа экан, сенинг умринг узун бўлсин. Оҳ, Нажматуссубҳ, сен билан биргаликда давр-даврон суролмадим, дийдоринга тўёлмадим. Ё Амралмуслимин, Нажматуссубҳга нима бўлганини билмадим — ҳозир қазо қилди.

Абулҳасан шуни деб фарёд чекди, ўзини урди. Халифа бу хабарни эшитиб, аввало Абулҳасанни яхши кўргани, сониян, Нажматуссубҳ Зубайдабегимнинг энг севган чўриси бўлганидан, кўп хафа бўлди.

Халифа билан Жаъфар Абулҳасанга таскин-тасалли бердилар.

— Хафа бўлиш, йиғлашдан фойда йўқ, Абулҳасан. Ўлган киши қайтиб тирилмайди... Тақдир шу экан. Пешонага ёзилганидан қочиб қутулиб бўлмайди.

Абулҳасан макр-ҳийласини жойига қўйиб яна ҳам қаттиқроқ фиғон чекди.

— Эй Абулҳасан, — деди Халифа, — Нажматуссубҳга бир нарсани қилмадингми? Сен яхши одамсан, кўнглимга келган шубҳага ишонмайман.

— Ё Амралмуслимин, — деди Абулҳасан, — ўзингга маълумки, Нажматуссубҳ ҳусн-латофати, илм-фаросати ва донолиги ваҳждангина эмас ва балки Зубайдабегимга барча чўриларидан суйкимлироқ бўлгани туфайли менга кўз қорачиғимдай азиз эди, сен ҳам уни яхши кўрар эдинг, шу сабабли қасамёд этиб айтаманки, мен уни кўз қорачиғимдай асрар эдим.

Абулҳасан ўзини уриб, йиғлаб, ҳийла-найранг бобида бор ҳунарини ишлатди. Халифа кўп хафа бўлди, марҳумани тантана ва дабдаба билан дафн қилиш учун минг диноар, Абулҳасанни

юпатиш учун ўзига ҳам минг динар ва жасадни ўраш учун зарҳал мато берди.

Абулҳасан ер ўпди, халифани дуо қилди. У пул ва матони олиб шод-хуррам уйига қайтди ва ёш хотини Нажматуссубҳга воқеани баён қилди.

— Менга қулоқ бер, Нажматуссубҳ, макру ҳийла ҳали ниҳоясига етгани йўқ. Сабр қил, мен юз ҳангома кўрсатурман.

Абулҳасан кетгандан кейин халифа севган хотини Зубайдабегимга раҳм қилиб вазири Жаъфарга деди:

— Эй Жаъфар, Зубайдабегим чўриси Нажматуссубҳни го-ят яхши кўрар эди, унинг ўлими хабарини эшитиб фиғон чекиб ўтирган бўлса ажаб эмас. Зубайдабегимни жондан азиз кўришим ўзингга маълум.

— Биламан, Амиралмуслимин, — деди Жаъфар.

— Шунинг учун ҳозир бориб унга тасалли берайлик. Сен ҳам бир-икки оғиз сўз айт, мен ҳам айтаман, шояд юпансаю қайғудан фориг бўлса.

— Бош устига, Амиралмуслимин, — деди Жаъфар, — лекин девонхона очилди, кишилар сизга мунтазир.

— Сен чиқиб одамларни тарқат, — деди халифа, — айт, халифанинг саройда юмушлари бор, бугун девонхона берк дегин.

Вазир Жаъфар девонхонага чиқиб, халифанинг саройда юмушлари борлигини айтди, узр сўраб, одамларни тарқатди ва халифанинг ҳузурига қайтди. Халифа хизматкори Масрурни киргизиб, Зубайдабегим холими йўқми эканини билди ва Жаъфар билан бирга унинг ҳузурига кирди. Зубайдабегим хафа бўлиб, йиғлаб ўтирар, кўзёшлари шашқатор оқар эди.

— Эй Зубайдабегим, сени қайғуга солган хабардан огоҳ бўлдим ва кўнгил сўрагани, сенга таскин-тасалли бергани Жаъфар билан бирга келдим. Олло ҳаққи, Зубайдабегим, бошингга тушган қайғу мени эзиб юборди, сабабки, сен Нажматуссубҳни го-ят яхши кўрар эдинг, бу қиз бошқа чўриларинг орасида сенга азизроқ эди. Раҳматликни ҳамма хуш кўрарди, ўзи хушсурат ва сенга ошифта эди. Ундан кейин Абулҳасан туфайли ҳам ичим ачиди, бечора унинг жамолига тўймай, саодат ҳаловатини кўрмади қолди. Абулҳасан ҳозир ҳузуримга келган эди, ёш боладай фарёд чекади, ўзини уради, аҳволи оғир. Вазир Жаъфар иккаламиз унинг ҳолини кўриб йиғлаб юбордик. Мен унга тасалли бердим. Сен ҳам қайғуга қолган бўлсанг керак деб таскин бергани келдим. Қайғурма, йиғламоқдан не фойда, Зубайдабегим? Ўлган одам қайтиб келмайди, бу жом навбати ҳаммага ҳам келади. Тақдири азалдан қочиб қутулиб бўлмайди, ҳаммамиз ҳам бир куни ўламиз. Сенга қайғу-ҳасратдан бирон зиён-захмат етмагай деб кўрқаман. Овунсанг, таскин топсанг, қайғурмасанг дейман.

Халифа кўнгил сўрагани учун Зубайдабегим унга қуллуқ

қилиб бахит-саодат тилади, лекин бу сўзлардан, ҳайратга тушиб деди:

— Ё Амиралмуслимин, мен тушунолмай қолдим. Сен менинг чўримни «рахматли» дединг, чўримга аза тутганим сени қайғуга солипти. Мен Абулҳасанга куяётибман, сабабки, бу одамни сен яхши кўрар эдинг. Бечора, раҳматли кўп яхши, хушчақчақ, ҳазилкаш одам эди. Унинг суҳбатида кўп соатларни хурсандчилик билан ўтказган эдик. Унинг ҳазил-мутойибалари баҳри-дилимизни очар эди. Абулҳасан туфайли сен қайғуга қолдинг, деб кўрққан, қачон Масрур келадию сени сўрайман деб турган эдим. Сен Абулҳасанни нечоғли яхши кўришингни билар эдим, ўзимча: «Амиралмуслимин мотам тутгандир», деб ўтирган эдим. Умринг боқий бўлсин, Амиралмуслимин. Ўлган менинг чўрим эмас, хато қилган бўлсанг керак, Абулҳасан ўлган.

Халифа хафа бўлса ҳам, бу гапни эшитиб шундай кулдики, ағдарилиб тушди.

— Ё Амиралмуслимин, — деди Зубайдабегим, — сен мени масхара қилмоқ мақсадида келдингми? Азбаройи худо, ўлган Абулҳасан-ку!

— «Хотинларнинг ақли қисқа бўлади» деган мақол бор, дарҳақиқат, бунга шубҳа йўқ, — деди халифа. — Сен нима дейсан, Жаъфар? Абулҳасан менинг ҳузуримга йиғлаб ўзини уриб келганини кўзинг билан кўрдинг, нима бўлганини сўраганимизда: «Хотиним Нажматуссубҳ ўлди», деганини ўз қулоғинг билан эшитдинг-ку.

— Тўғри, — деди Жаъфар. Халифа давом этди:

— Сен хато қилаётибсан, Зубайдабегим, ўлган Абулҳасан эмас, сенинг чўринг. Абулҳасан ҳозир менинг ҳузуримга келди, мен икки минг динар пул ва марҳумани ўрагани шоҳи мато бердим. Суйган чўринг ўлганига сен йиғлагин ва йиғлашинг ўринли, сабабки, уни ўз фарзандингдай тарбият қилиб ўстирган эдинг. Абулҳасанга мотам тутишининг ҳожати йўқ, сабабки, Абулҳасан соғ-саломат.

— Ё Амиралмуслимин, — деди Зубайдабегим, — мени ҳамон мазах қиляпганга ўхшайсан. Мен Абулҳасанга аза тутаётганимни аниқ биласан. Мен ҳам биламанки, сен шу сўзлар билан ўзингга таскин-тасалли бермоқдасан. Биз таскин-тасаллига муҳтож, Абулҳасан мотам тутишимизга лойиқ эди, сабабки, бизни овулар, баҳр-дилимизни очар эди.

— Эй Зубайдабегим, — деди халифа, — азиз бошинг учун қасамёд этаманки, Абулҳасан ўлган эмас. Мен ҳазил қилаётганим йўқ. Ҳақ гапни айтаётибман: чўринг Нажматуссубҳ ўлган.

Зубайдабегим халифадан ранжиб деди:

— Парвардигор ҳаққи, эй Амиралмуслимин, ўлган менинг

чўрим Нажматуссубҳ эмас, яна бир оз келмай турганинда таъзия билдириб одам юборар эдим. Сен Абулҳасанни ғоят яхши кўрар эдинг, мен ҳам яхши кўрар эдим. Абулҳасан ўлган, Нажматуссубҳ ҳозиргина менинг ҳузуримга мотамсаро бўлиб йиғлаб, ўзини уриб келди. Унинг аҳволини кўриб йиғладим, чўрилар ҳам йиғладилар. Нажматуссубҳ мотам либосида, сочларини тўзитган эди. Унга раҳмим келиб, юпатмоқ ва Абулҳасанни дабдаба билан дафн қилмоқ учун минг динор бердим. Шу ерда ҳозир бўлган чўрилар ҳам буни кўрдилар. Мен Абулҳасанга мотам тутиб ўтирибман.

Зубайдабегимнинг сўзлари малол келиб, халифа деди:

— Зубайдабегим, сен умрингда бу кунгидай саркашлик этмаган, мени ёлғончи қилмаган эдинг: мен сенга: «Абулҳасан ҳозиргина ҳузуримдан кетди, уни вазир Жаъфар ҳам кўрди», десам сен, «ўлган Абулҳасан», деб ўтирибсан.

— Мени бу гапларга қаноат қилади, чўриси Нажматуссубҳ ўлганига ишонади деб ўйлама, — деди Зубайдабегим, — бильакс, қасамд этиб айтаманки, Абулҳасан ўлган. Менинг чўримни худо ўз паноҳида сақласин! Бу бечорага мунча ўлим тилаб қолдинг?

Зубайдабегимнинг бу гапларидан халифа ғазабга келди, Масрурни чақириб деди:

— Ҳозир Абулҳасаннинг қасрига бориб билиб кел: ўлган Абулҳасанми ё унинг хотини Нажматуссубҳми? Ўлган Нажматуссубҳ эканини ўзим билсам ҳам, майли, Зубайдабегим ўз қулоғи билан эшитсину саркашлигини ташласин. Умримда бундай саркашликни кўрган эмасман.

— Улган Абулҳасан эканини биламан, — деди Зубайдабегим. Халифа бақириб берди:

— Сенинг сўзинг ҳақ чиқса хоҳлаган нарсангни, подшогимнинг ярмини бераман! Абулҳасан соғ-саломат, ўлган сенинг чўринг Нажматуссубҳ эканига гаров боғлашаман.

— Мен ҳам гаровга бор-йўғимни тикаман, ўлган менинг чўрим Нажматуссубҳ эмас, Абулҳасан! — деди Зубайдабегим.

Халифа деди:

— Хўп, гаров боғлаймиз: агар менинг сўзим рост чиқсаю Абулҳасан соғ-саломат, сенинг чўринг ўлган бўлса, катта қасрингни оламан, агар сенинг сўзинг рост чиқсаю чўринг соғ-саломат, Абулҳасан ўлган бўлса Бўстонлухулд боғидаги қасримни сенга бераман.

Халифа билан Зубайдабегим гаров боғлашди, Абулҳасан ўз қасрида туриб булар орасида ўтган можародан хабардор эди. Халифа хабар олиб келгани Масрурни юборди. Абулҳасан Масрурни кўриши билан Нажматуссубҳни уйнинг ўртасига ётқизди, кўрпага ўради, юзини қиблага ўгириб қўйиб йиғи

бошлади-ю, ўзини ураверди. Масрур унинг аҳволини кўриб кўнгли бузилиб кетди ва йиғлаб деди:

— Дарҳақиқат, аёл кимсанинг хархаша ва саркашлигидан ёмони йўқ!

— Эй Масрур, нега бундоқ деяётибсан? — деб сўради Абулҳасан. Масрур деди:

— Зубайдабегимга бир бало бўлди. Амиралмуслимин билан баҳсу мунозара қилиб, унга гап қайтариб, Абулҳасан ўлган, Нажматуссубҳ соғ-саломат деб ўтирипти: Амиралмуслимин: «Саркашлик қилма, Абулҳасан ҳозиргина ўзини уриб, йиғлаб келган эди, мен унинг кўнглини кўтардим, юпатдим», деса, Зубайдабегим: «Йўқ, Нажматуссубҳ соғ-саломат, ўлган Абулҳасан», — деди. Амиралмуслимин унинг саркашлигидан ранжида бўлиб, мени қайси биринг ўлганлигингни билиб келгани юборди.

— Эвоҳ, Масрур, Нажматуссубҳ ўлганча мен ўлсам бўлмасмиди! — деди Абулҳасан ва яна йиғи бошлади.

Масрур деди:

— Оҳ, биродарим Абулҳасан, йиғлама, ўлим ҳаммамизнинг ҳам бошимизда бор, ўлган қайтиб тирилмайди.

Масрур қайтиб, халифа билан Зубайдабегимга Нажматуссубҳ ўлганлигини, Абулҳасан йиғлаб, ўзини уриб не аҳволда унинг бошида ўтирганлигини айтди.

Халифа Зубайдабегимдан кулавериб чалқанча йиқилди.

— Э, Масрур, Зубайдабегим иккимиз бу хусусда гаров боғлашган эдик, Нажматуссубҳ ўлганини ўз кўзинг билан кўрган бўлсанг Зубайдабегимнинг катта қасри меники бўлди. Хўш, Зубайдабегим, энди нима дейсан? Яна: «Ўлган Абулҳасан, менинг чўрим соғ-саломат», дейсанми? Мен ҳақ эканман-ку, энди кўнглинг жойига тушдими? Катта қаср менинг измимга ўтди.

— Амиралмуслимин, — деди Зубайдабегим, — бу лаънати қаллоб қулинг сўзига ишониб гаровни ютдим деб ўтирибсан. Мен нечук кўзимга ишонмай, бунинг сўзига ишонар эканман, чўримни ҳозир ўз кўзим билан кўрдим.

Масрур деди:

— Маликам, менга шафқат қилинг! Азиз бошингиз, Амиралмуслиминнинг боши учун онг ичиб айтаманки, ўлган Абулҳасан эмас, чўрингиз Нажматуссубҳ, Абулҳасан унинг тепасида йиғлаб, мотам тутиб ўтирипти!

— Оҳ, маълум, оҳ, юзи қора, — деди Зубайдабегим, — мен ёлғончию сен ростгўй бўлдингми? Шошма ҳали, сен лаблари дўрдоқни шармандаю шармисор қиламан!

Зубайдабегим қарс урди. Нажматуссубҳ, Абулҳасан ўлди, деб йиғлаб келганда ҳозир бўлган чўрилар кириб келдилар. Зубайдабегим деди:

— Қизларим, соҳибимиз Амиралмуслиминнинг боши, ме-

нинг бошим учун тўғриси айтинлар, ким ўлгану мен кимга таскин-тасалли берган эдим?

Чўрилар бир оғиздан жавоб бердилар:

— Маликамиз, Нажматуссубҳ Абулҳасан ўлди, деб йиғлаб, ўзини уриб келди, сиз уни юпатдингиз, марҳумни дафн қилиши учун олтин ва зарҳал мато бердингиз.

Зубайдабегим Масрурга юзланиб деди:

— Эй малъун, ўлик билан тирикни хўп фарқ қилар экансан-да! Қара, шунча қиз ёлғончилигингни юзингга айтиб турипти.

Зубайдабегим, Масрурни ғазабга олиб дашномлар берди. Халифа Зубайдабегимнинг Масрурга дашном бераётганини кўриб ундан кулди:

— Худо ҳаққи, аёл кимсанинг ақли кирди-чиқди бўлади, — деди ва хотинига юзланди: — Зубайдабегим, Масрур ҳозир Абулҳасаннинг олдига бориб, ўлган Абулҳасан эмас, Нажматуссубҳ эканини кўриб келди. Масрур ҳозир менинг ва сенинг бошинг ҳаққи қасамёд этди, ёлғондан қасам ичса бошини танидан жудо қилишимни билади. Шундоқ бўлса ҳам саркашлик қилиб, Абулҳасан ўлди деб ўтирибсан.

— Аё Амралмуслимин, — деди Зубайдабегим, — сўзимни қайтариб ғашимга теккани қулинг билан тил бириктирганга ўхшайсан. Худо ҳаққи, сўзимдан қайтмайман ва Нажматуссубҳнинг ўлганига ишонмайман, сабабки, сен келмасингдан бурунроқ чўрим менинг ҳузуримга келиб, эри Абулҳасан ўлганини айтган эди. Мен ҳозир чўриларимдан бирини юбориб, бу ёлғончи малъунни шарманда қиламан.

Зубайдабегим чўриларидан бир кампирни чақиртириб буюрди:

— Абулҳасаннинг қасрига бориб билиб кел: ўлган менинг чўрим Нажматуссубҳми, Абулҳасанми? Тезроқ хабарини келтир.

Абулҳасан халифа билан Зубайдабегим орасида ўтган гаплар ва Зубайдабегим аҳволини билиб кетгани қари чўрисини юборганидан хабар топди: кампир келаётганини кўриб, дарров узала тушиб ётди. Нажматуссубҳ унинг тепасида йиғлаб, ўзини уриб ўтирди. Чўри уйга кериб, Абулҳасан ўлиб ётганини, унинг ёш хотини Нажматуссубҳ йиғлаб, ўзини уриб ўтирганини кўрдию унга тасалли берди:

— Эй қизим, ўлим ҳаммамизнинг ҳам бошимизда бор, ланати Масрурни қарға!

— Сабаб? — деди Нажматуссубҳ.

Кампир жавоб берди:

— Масрур бориб халифага: «Абулҳасан соғ-саломат, Нажматуссубҳ ўлди», — деди. Ёлғончи малъун туфайли Амралмуслимин билан Зубайдабегим ораларидан низо чиқди: халифа сени ўлганга чиқариб, Абулҳасан тирик деди, Зубайдабегим аксини айтди. Иккови ростини билиб келгани Масрурни юборган эди. Масрур: «Абулҳасан соғ-саломат, Нажматуссубҳ бандаликни бажо қилипти», деб борди. Халифа билан Зубайдабегим орасида муноқаша бўлди, иккови ҳақиқатни билиб келгани мени юборди.

— Оҳ, кошки суйган ёрим Абулҳасан ўрнига мен ўлсам эди! Шундоқ бўлса мен ғам-ҳасратини чекиб ўтирмас эдим! — деди Нажматуссубҳ.

Кампир суюнди ва дарҳол бу хушxabарни Зубайдабегимга етказишга ошиқди. Халифа билан Зубайдабегим ҳузурига вақти чоғ бўлиб кириб борди.

Зубайдабегим деди:

— Қани, гапир, қайси бири ўлган экан?

— Бошингиз ҳаққи, Абулҳасан ўлиб ётипти, юзи қиблага ўгирилган, салласи юзига туширилган. Чўрингиз Нажматуссубҳ йиғлаб, ўзини уриб, аза тутиб ўтирибди, — деди кампир.

Зубайдабегим кулиб:

— Ростини айт! — деди.

— Амралмуслимин боши ҳаққи, қасамёд этаман, — деди кампир. — Ёлғон гапираётган бўлсам бошимни олсинлар.

Масрур кампирнинг Абулҳасан тирик эканлиги, Нажматуссубҳ ўлганлиги тўғрисида хабар келтиради, Зубайдабегим олдида юзим ёруғ бўлади, деб ўйлаган эди. Кампир воқеани ўз кўзи билан кўрганини айтиб, Амралмуслимин боши ҳаққи, қасам ичганидан кейин Зубайдабегим Масрурга юзланиб деди:

— Эй малъун, хўжангга хушомад қилиб ёлғон гапиришни ўрганибсан. Мана, шарманда бўлдинг-ку!

Масрур Абулҳасан соғ-саломат, Абулҳасан ўлмаганлигини ўз кўзи билан кўргани ҳолда Зубайдабегимдан дашном эшитаётганини кўтаролмади: кампирнинг гапини эшитиб зардаси қайнаб кетди:

— Эй нобакор, Абулҳасан тирик эканини ўз кўзим билан кўрдим, уни Амралмуслимин ҳам кўрганлар, икковимиз ёлғончига чиқдикми? Оббо малъун-эй!

Масрур халифага юзланиб деди:

— Эй хўжам, бошингиз ҳаққи қасамёд қиламанки, бу малъун кампир ёлғон гапираёттипти, бурнини кесмоқ керак. Нон егани тиши йўғу ўлик билан тирикнинг фарқига борадими?! Халифа унинг сўзларини эшитиб кулди. Кампир Масрурнинг ҳақоратларига тоқат қилолмай қичқирди:

— Эй багтол, сенинг лабларинг бир-бирига ёпишган, шунинг учун ҳақиқатни айтишдан ожизсан!

Халифа билан Зубайдабегим кампир ва Масрурдан кулди. Масрур кампирнинг ҳақоратларидан хафа бўлиб халифага юзланди.

Халифанинг кампирга ғазаби келди, лекин Зубайдабегимнинг иззатини қилиб ўзини босдию Масрурни тийди. Халифа саросимага тушди. Абулҳасан хотини ўлганига йиғлаб келганини ўз кўзи билан кўргани учун бу гапларни ақлига сиғдирилмас эди. Зубайдабегим ўз чўрилари билан бирга воқеа бошқача деб айтяпти. Нажматуссубҳ унинг ҳузурига келиб эри ўлганини айтибди, йиғлабди-сиқтабди, кампир бориб, Абулҳасан ўлиб ётганини ўз кўзи билан кўрибди — Халифа ҳақиқат қаерда эканини билмас эди.

— Эй Зубайдабегим,— деди,— ҳаммамиз ёлғончига чиқа қолайлик. Мен Абулҳасан соғ-саломат эканлигини ўз кўзим билан кўрдим, Масрур ҳам кўриб келди, сен Нажматуссубҳ соғ-саломат эканини ўз кўзинг билан кўрибсан, кампир ҳам шундоқ деяётибди. Энди ҳаммамиз бирга бориб ҳақиқатни билиб келганимиз маъқул.

— Мана бу тўғри гап,— деди Зубайдабегим,— бориб кўрайлик,— ҳақиқатдан огоҳ бўлайлик.

Масрур оддинга тушди, чунки буларга эшикни очиб, сўзи ҳақ эканини кўрсатмак иштиёқида ёнар эди. Йўлда Масрур билан кампир талашиб-тортишиб борди; иккови гаров боғлашди: агар Абулҳасан ўлган бўлса, кампир унга бир кийимлик зардўз мато, Нажматуссубҳ ўлган бўлса, Масрур унга бир кийимлик зардўз мато берадиган бўлди.

— Сендан бир кийимлик матони ютиб олганимдан кейин хўжам сенинг бошингни олсинлар, нобакор кампир,— деди Масрур.

Абулҳасан бу гапларни эшитиб турарди. Халифа, Зубайдабегим, вазири Жаъфар, Масрур ва кампир келаётганини кўриб Нажматуссубҳ Абулҳасанга деди:

— Эй Абулҳасан, сен халифа олдида мени ҳам, ўзингни ҳам ёлғончи қилдинг. Энди бало-қазодан худо сақласин!

— Қўрқма, хотиржам бўл,— деди Абулҳасан.— Эшакни минорага олиб чиққан киши олиб тушишни ҳам билади, менга қулоқ берсанг, айтганимни қилсанг бас.

— Бош устига, Абулҳасан,— деди Нажматуссубҳ.— Изму ихтиёрим сенда, шу балоодан халос қилсанг бас.

Абулҳасан деди:

— Хотиржам бўл!

Абулҳасан халифа билан Зубайдабегимни кўриши билан дарров ўлган бўлди ва Нажматуссубҳга деди:

— Сен ҳам ўл, юзингни қиблага ўгириб ёнимда ёт, мен нима қилсам сен ҳам шуни қилавер.

Масрур эшикни очди. Халифа, Зубайдабегим ва уларнинг ҳамроҳлари уйга кириб қарашса, Абулҳасан билан Нажматуссубҳ иккови ўлиб ётибди. Ҳамма довдираб қолди. Зубайдабегим фарёд чекиб йиғлади ва деди:

— Ҳаммаларинг ёмон нафас қилиб, чўримни охири ўлдирдиларинг! Бечорагинам эрининг дард-фироқида куйиб адо бўлди.

Халифа Зубайдабегимга деди:

— Парвардигор ҳаққи, мен бунга инонмайман. Зубайдабегим, ундоқ дема. Аввал Нажматуссубҳ ўлган, Абулҳасан унинг дард-фироқида адо бўлган. Гаровни мен ютдим, катта қасрингни ютиб олдим.

— Ё Амралмуслимин,— деди Зубайдабегим.— Сен ҳақ эмас, мен ҳақ бўлиб чиқдим, сабабки, аввал Абулҳасан ўлган, бечора чўрим унинг дард-фироқида куйиб адо бўлган.

Халифа билан Зубайдабегим орасида баҳс бошланди. Масрур билан кампир ҳам мунозара қилишди, халифа билан Зубайдабегим бўлмаганда булар уришар эди.

Мунозара ва муноқаша чўзилди. Зубайдабегим чўрисини ўз кўзи билан кўрган бўлса, халифа ҳам Абулҳасанни ўз кўзи билан кўрган, бу иккиси бир-бирининг ўлими ҳақдаги хабарни етказган эди.

Халифанинг ғазаби жўш уриб деди:

— Волло-билло, Аббоснинг равзаси ҳаққи қасамёд этаманки, буларнинг қайси бири олдин ўлганини айтган кишига икки минг динор инъом қиламан.

Бу гапни эшитиб Абулҳасан ирғиб ўрнидан турди-да, кафанини улоқтириб:

— Ё Амралмуслимин, икки минг динорни менга бер! Азбаройи худо, мен олдин ўлганман, икки минг динорни узат!

Абулҳасаннинг хотини Нажматуссубҳ ҳам ирғиб ўрнидан турди-ю, Зубайдабегимнинг қучоғига отилди. Зубайдабегим Нажматуссубҳ соғ-саломат эканини кўриб ғоят хурсанд бўлди ва хитоб қилди:

— Эй бадбахт, менга шунча ғам-ғусса чектирдинг. Шукур, ўлмаган экансан.

Халифа икковининг тирик эканини, Абулҳасан икки минг динор сўраб қўл чўзиб турганини кўриб, кула-кула чалқанча йиқилди.

— Эй Абулҳасан, сен ҳам мени кулдириб ўлдирмоқчисан! Халифа бўлганингда қилмишларингдан кулиб ўлаётганим етмагандек, яна бу ҳангомани қилиб ўтирибсан.

Абулҳасан халифага «мен олдин ўлганман» деганини эшитган Зубайдабегим ҳам кулавериб ўлаёзди.

Абулҳасан халифага деди:

— Ё Амралмуслимин, мўминлик ва риоя асл одамнинг хислатидир, менинг бу ҳангомани бошлаганимга сабаб шу: ўзингга маълумки, мен табиатан хушнудлик, роҳат-фароғат ва айш-ишратга мойилман. Сен менга Нажматуссубҳни олиб бердинг, бу ҳам роҳат-фароғат ва айш-ишратга мендан кўпроқ

мойил экан. Шундоқ қилиб, иккимиз бор-йўғимизни совурдик. Ўзингга маълум, айш-ишрат пул билан бўлади. Бугун чўнтагимга қўл солиб қарасам, бирон дирҳам қолмабди. Хотиним Нажматуссубҳ ҳам Зубайдабегим берган пулни сарф қилиб бўлди, менга сен берган пулдан ҳам бирон дирҳам қолмабди. Бу аҳволни кўриб кўп хафа бўлдик ва нима қилишимизни билмай мен Нажматуссубҳга: «Зубайдабегимдан пул сўрай оласанми?» дедим. Нажматуссубҳ: «Уяламан, Зубайдабегим кўп пул берган эдилар, яна сўрагани журъат қилолмайман», деди. Сендан пул сўрагани уйлаб қолдим. «Тўйингга шунча пул берган эдим, ҳаммасини сарф қилибсан — исрофгар одамга ўхшаб қолдинг», дерсан дедим.

Абулҳасаннинг бу сўзларини эшитиб халифа билан Зубайдабегим кулгидан беҳол бўлдилар.

— Туринглар, буёққа юринглар, — деди халифа ва булардан қайси бири олдин ўлганлигини айтган одамга ваъда қилган пул, икки минг динорни Абулҳасанга берди, унга ҳар ой бир минг динордан маош тайин қилди.

Зубайдабегим ҳам чўриси Нажматуссубҳга минг динор инъом қилди. Булар айш-ишрат ва висол заволи қазо етиб келгунча умрларини ҳузур-ҳаловатда ўтказдилар.

АЛИ БОБО ВА ҚИРҚ ҚАРОҚЧИ ҲАМДА КАНИЗ МАРЖОНА ҲАҚИДА МУФАССАЛ ҲИКОЯТ

урун замонда ўтган халқларнинг ривоятларига кўра Эрон Хуросонидаги шаҳарлардан бирида икки биродар ўтган. Булардан бирининг оти Қосим, бирининг оти Али бобо эди. Буларга оталаридан озгина мерос ва арзимас мулк-амлоқ қолди, иккови меросни шаръан, адолат билан, муноқашасиз тақсим қилди. Шундан сўнг Қосим ер, боғ-роғ, нафис моллар ва беҳисоб қимматбаҳо нарсаларга тўла дўкон соҳиби бўлган бир аёлга уйланди, олди-сотди билан машғул бўлиб давлати ортди, омади келиб савдогарлар орасида шуҳрат, мўътабар ва ғаний одамлар кўзида эътибор қозонди.

Али бобо эса бирон дирҳами, бирон динори, уй-жой ва мулки бўлмаган фақир бир аёлга уйланди, отасидан қолган меросни қисқа бир муддат ичида сарф қилиб бўлди, шундан кейин муҳтожлик ва қашшоқлик машаққатини тортди, тириклик қилгани чора тополмай гаранг бўлиб қолди. Али бобо фаросатли, зийрак ва донишманд одам эди.

Али бобо ўз аҳволи тўғрисида уйлади, тириклик қилиш, қай тариқа кун кечириш тўғрисида бош қотириб, ўзига деди: «Қолган пулимга болта ва бир неча эшак сотиб олсам, тоққа чиқиб ўтин қилсаму шаҳар бозорига келтириб сотсам, рўзғор ғамидан қутулар эдим».

Бу фикр ўзига маъқул тушиб, дарҳол уч эшак ва болта сотиб олди, эртасига ҳар бири хачирдек келадиган эшакларни ҳайдаб тоққа чиқди.

Али бобо куни бўйи ўтин қилиб боғлади, кечқурун эшакларига юклади-да, тоғдан тушиб бозорга борди, ўтинни сотди, пулини рўзғорга сарф қилди, тирикчилик ғамидан халос бўлиб, худойи таолога шукр қилди. У кечани кўнгли шод ва хотиржам ўтказди, эрталаб яна тоққа чиқиб ўтин қилди. Шу равишда ҳар куни тоғдан ўтин келтириб сотадиган ва пулини рўзғорга харажат қиладиган бўлди.

Кунлардан бир куни Али бобо тоғда ўтин териб юрганида тўзон кўтарилиб уфқни қоплади. Тўзон босилгандан кейин ғазабнок шерга ўхшаш бир неча сувори пайдо бўлди. Булар-

нинг ҳаммаси қурол-яроғли, совут кийган, белига шамшир таққан, тиззасига найза қўйган, елкасига камон оспан эди.

Али бобо қўрқди ва ташвишга тушди, булар қароқчи деган хаёлда баланд бир дарахтнинг устига чиқиб, унинг шохлари орасига беркинди-ю, отлиқларни мушоҳада қилди. Суворилар қирқ нафар бўлиб, ҳар бири энг яхши чопар отга минган эди.

Али бобо ваҳимага тушди, оғзи қуруқшади, нима қилишини билмай қолди. Бу орада суворилар тўхтаб, отдан тушдилар, отларнинг бўйнига ем солинган тўрва осдилар. Кейин ҳар бири от устидаги қопни олиб елкасига қўйди. Али бобо дарахтнинг шохлари орасидан қароқчиларга ҳамон қараб турар эди.

Қароқчиларнинг сардори одамларни тоғ ёнбағрига бошлаб чиқиб, бир темир эшик олдида тўхтади. Эшик қалин чангалзор орасида бўлиб, кўздан пана, Али бобо уни кўрмаган ва унга дучор келмаган эди. Қароқчилар темир эшик олдида тўхтагандан кейин сардор баланд товуш билан: «Сезам, эшигингни оч!» деб қичқирди. Эшик очилди. Қоп кўтарган қароқчилар сардорнинг кетидан ичкарига кирдилар.

Али бобо қоплар тўла кумуш ва сариқ олтин деб ўйлади. Ҳақиқатан шундоқ эди, сабабки, қароқчилар худонинг бандаларига озор бериб карвонларнинг йўлини тўсар, шаҳарларни талар, топган-тутганларини шу кўздан пана жойга келтириб яширар эдилар.

Али бобо дарахтнинг шохлари орасида ун чиқармай, қимирламай, қароқчиларнинг кирдикорларини мушоҳада қилиб ўтирди. Қароқчилар қопларни бўшатиб чиқдилар, бўш қопларни эгарга боғладилар, отланиб кўздан ғойиб бўлдилар. Али бобо қўрққанидан тин олмай ўтирган эди. Қароқчилар кўздан ғойиб бўлгандан кейин дарахтдан тушди.

Хотиржам бўлгандан кейин Али бобо эшик олдида келди, бир оз қараб турди-ю, ичида: «Сезам, эшигингни оч, десам нима бўлар экан? Эшигини очармикин ё очмасмикин?» деди.

Али бобо эшик олдида яқин келиб: «Сезам, эшигингни оч!» деди. Эшик очилди. Бу ер девларнинг тилсими бўлиб: «Сезам, эшигингни оч!» сўзи тилсимнинг калити эди.

Эшик очилгандан кейин Али бобо ичкарига кирди ва бўсагадан ўтиши билан эшик ёпилди. Али бобо қўрқиб кетди ва «Оллоҳу таоло — қодири якто», деб қўйди, сўнг: «Сезам, эшигингни оч!» деса эшик очилишини ўйлади-ю, кўнгли тинчиди.

«Тилсимнинг калитини билганимдан кейин эшикнинг ёпилишидан қўрқишнинг ҳожати йўқ», деди-ю олға юрди. У ичкари қоронғи бўлса керак деб ўйлаган эди, бироқ мрамардан бино бўлган, гумбазлари баланд, кенг ва ёруғ уйни, териб қўйилган анвои таом ва ичимликларни кўриб ҳайрон қолди: бундан ҳам кенгроқ нариги хонага кирди, бу ерда ажойиб

ва ғаройиб нарсалар турар эдики, кўрган киши лол бўлар эди. Бу ерда соф олтин ва кумуш ёмбилари, динорлар ва дирҳамлар қум ва ёки шағалдек беҳисоб уйилиб ётарди.

Али бобо бу ажойиб хонада юриб яна эшикни кўриб қолди ва эшикдан учинчи бир хонага кирди. Бу иккинчи хонадан ҳам чиройлироқ бўлиб, бу ерда кўп иқлимлардан келтирилган энг яхши либослар тахлаб қўйилган эди. Бунда беҳисоб қимматбаҳо газламалар, нафис ипак ва кимхоблар уйилиб ётар, Суриядан, узоқ Африка мамлакатларидан, ҳатто Чин, Синд, Нубия ва Ҳиндистондан келтирилган матолар ҳам кўп эди.

Али бобо қимматбаҳо тошлар турган хонага кирди. Бу хона бошқа хоналардан каттароқ ва ғаройиброқ, сабабки, бу ердаги дур ва қимматбаҳо тошлар беҳисоб эди: ёқут, зумрад, фируза, забаржад, дур ва гавҳар уйилиб ётарди.

Али бобо мушк-анбар ва бошқа хушбўй нарсалар хонасига кирди. Бу охирги хона бўлиб, бу ерда анвои хушбўй нарсалар кўп, сабур, мушк-анбар ва нофа, заъфар ҳиди анқиб турар, хушбўй ёғочлар ўтиндек қалашиб ётар эди.

Бу бойлик ва хазинани кўриб Али бобо шошиб қолди, ақлини йўқотиб, боши айланди, бир оз муддат гаранг бўлиб турди-ю, кейин бир неча қадам олға босиб, қимматбаҳо нарсаларни томоша қила бошлади, тенг-тимсоли йўқ гавҳарни олиб уёқ-буёғини кўрди, қимматбаҳо тошларни саралади, ёқутларни оралади, зарҳал кимхобларни титкилади, латиф ва майин шоҳиларни кўриб, сабур ва бошқа хушбўй нарсаларни ҳидлади.

Сўнг ўйлаб қолди: қароқчилар бу бойлик ва ғаройиботни кўп йиллар давомида бир қисмини ҳам тўплай олмас эдилар, бу хазина қароқчилар келмасдан бурун ҳам мавжуд бўлган, улар бу хазинани ғайри шаръий-ноҳақ йўллар билан қўлга киритганлар. Агарда фурсатни ғанимат билиб, бу катта бойликнинг бир қисмини олсам гуноҳ бўлмайди, таънага қолмайман, модомики, бойлик катта, қароқчилар унинг ҳисобини билмас экан, бир қисми олинса пайқамайдилар ҳам.

Али бобо сочилиб ётган олтинлардан бир қисмини олишга жазм қилди, динор тўла халталарни хазинадан ташқарига ташиди, ҳар сафар хазинадан чиқишда ва хазинага киришда: «Сезам, эшигингни оч!» деяверди, эшик очилаверди.

Али бобо пулни чиқариб эшакларига юклади ва устига бир оз ўтин терди, эшакларини ҳайдаб шаҳарга тушди, хурсанд бўлиб уйига келди, қўшнилари кириб қолишидан қўрқиб, эшикни қулфлаб олди, эшакларини устунга боғлаб, олдида хашак солди, сўнгра халталарни бирин-кетин келтириб, хотинининг олдида қўйди. Хотини унинг қилган ишини кўриб ҳайрон бўлиб қолди. Хотин халталардан бирини ушлаб кўрди,

қўлига динор урилгач: «Эрим бу пулларни ўғирлаб олган», деган гумонда ранги оқариб кетди.

— Эй бадбахт, нима қилдинг? — деди у, — бизга ҳаром пулнинг ҳожати йўқ, бизга бировнинг пули даркор эмас! Мен худонинг берганига қаноат қиламан, фақирликда умр кечирмоққа розиман. Худонинг берганига шукр, бировнинг моли ва ҳаромдан парҳез қиламан.

— Эй хотин, — деди Али бобо, — кўнглинг тинч бўлсин, мен ҳеч қачон ҳаромга қўл урмайман. Бу пулларни хазинадан топдим, ғанимат билиб олиб келдим.

Сўнг Али бобо қароқчилар хусусидаги воқеани бошдан-оёқ хотинига баён қилди, сўзини тугатгач: «Тилингни тий, сирни ошкора қилма», деди. Хотини ғоят ҳайратга тушди, қўрқуви босилди, нафасини ростлаб олди ва бениҳоят хурсанд бўлди.

Али бобо халталарни уйнинг ўртасига бўшатди. Олтин уйлиб кетди. Хотин бу қадар кўп олтинни кўриб ҳанг-манг бўлди, динорларни санамоқчи бўлган эди, Али бобо деди:

— Эй бечора, буни икки кунда ҳам санаб битиролмайсан ва бундан фойда ҳам йўқ! Ҳозир бу билан машғул бўлмоқ беҳуда, ундан кўра сиримиз ошкор бўлмасин учун чуқур қазиб пулни кўмайлик.

— Пулни санагинг келмаса, ҳеч бўлмаса хумча билан ўлчаб кўмайлик, — деди хотини.

Али бобо деди:

— Билганингни қил, лекин бундан одамлар огоҳ бўлмай деб қўрқаман. Одамлар огоҳ бўлса, сиримиз ошкор бўлади ва пушаймон бўламиз.

Лекин Али бобонинг хотини унинг сўзларига эътибор қилмади, билъакс, қўшнисидан хумча сўрагани чиқди, қашшоқ бўлгани учун хумчаси ҳам йўқ эди. Хумчани овсини — Қосимнинг хотинидан сўради. Овсин: «Бажону дил», — деб хумча олиб чиққани уйга кирди ва: «Али бобонинг хотини фақир, бир нима ўлчаш одати йўқ эди, бир кўрай, қанақа дон ўлчар экан!» — деб ўйлади.

Қосимнинг хотини шуни билгиси келди-ю, хумчанинг тубига бир оз мум суркаб Али бобонинг хотинига берди. Али бобонинг хотини хумчани олди, қуллуқ қилди-ю, уйига келди ва олтинни ўлчашга киришди. Олтин ўн хумча эканини кўриб хурсанд бўлди. Али бобо каттакон чуқур қазиди, олтинни тўкиб, кўмди. Хотини хумчани қайтариб берди.

Қосимнинг хотини хумчани тўнтарди, унинг тубига ёпишиб қолган динорни кўрди. Али бобо фақир эканини билгани учун ҳайрон бўлиб бир оз турди-да, ўлчанган нарса соф олтин эканини билиб, ичида деди: «Али бобо ўзини фақирликка со-

лади-ю, олтинни хумчада ўлчайди, бу бахт унга қаёқдан келди, шунча олтинни қаердан топди экан?»

Овсиннинг бахиллиги келди, юраги ёнди, эри келгунча хуноб бўлиб ўтирди. Унинг эри ҳар куни дўконига бориб, кечгача савдо-сотик, олди-берди билан машғул бўлар эди. Хотини унинг келишини кутишга сабри чидмай, алам ва ҳасаддан ўлар ҳолатга етди.

Қосим кечқурун дўконини беркитиб уйига келди, хотининг хафа бўлиб, йиғлаб ўтирганини кўрди. Қосим уни ниҳоятда яхши кўрар эди, сўради:

— Эй кўзимнинг гавҳари, дилимнинг қуввати, нима сабабдан хафа бўлиб, йиғлаб ўтирибсан?

Хотини хитоб қилди:

— Сен чандон уддабурон, бадавлат одам эмассан. Мен сенинг акангга тегсам бўлар экан! Аканг зоҳиран фақир кўринса, одамлар уни муҳтожликда умр кечиради, десалар ҳам, ҳақиқатда пулининг саногини бир худо билади. Динорларининг ҳисобини билмай, ўлчагани хумча сўраб олди. Сен эса бахтиёр ва саодатманд одамман, деб бойлигиндан мағрур бўлиб юрибсан-да, ҳолбуки, акангга қараганда қашшоқ одамсан, динорингни доналаб санайсан. Мерос бўлингандан озга рози бўлгансан, акангга кўп дунё теккан.

Қосимнинг хотини бутун воқеани — Али бобонинг хотини хумча сўраб олганини, хумчанинг тубига суртилган мумга динор ёпишиб қолганини айтиб берди. Қосим хотинидан бу сўзларни эшитиб, хумчанинг тубига ёпишган динорни ўз кўзи билан кўрганидан кейин акасига бахт боққанига амин бўлди-ю, лекин суюнмади, балъакс, бахиллиги келди, акасига қарши ёмон ниятда бўлди, сабабки, ўзи бахил, разил, манфур ва хасис одам эди.

Хотини иккови кечани қайғу-ҳасрат ва алам билан ўтказиб тонг оттирди.

Қосим бомдод намозини ўқиб, акасининг уйига кириб борди. Али бобо укасини хурсанд бўлиб, таъзим-тавозе билан қаршилади, уйининг тўрига ўтқазди. Қосим ўтирганидан кейин Али бобого деди:

— Эй ака, бисотингда туман бойлик туриб не сабабдан фақирлик ва муҳтожликда умр кечирасан? Кўп сарфу харажатга қодир бўлганинг ҳолда хасис ва қашшоқликда умр кечирмоғингга сабаб нима? Нафи тегмаган пулдан не фойда? Хасислик қусур, мазамматга лойиқ нуқсон эканини билмайсанми?

Али бобо жавоб берди:

— Оҳ, сен айтгандек ғаний одам бўлсам эди! Ҳануз бурунгидек фақирман, уч эшагу бир болтадан ўзга давлатим йўқ. Сенинг бу сўзларингга ҳайронман. Нима сабабдан бундай дея-ётганингни билмайман.

— Эндиликда ёлгон ва айёрликнинг фойдаси йўқ. Менга фириб беролмайсан, сабабки, пинҳон тутган сиринг ошкор бўлди, — деди Қосим ва хумчанинг тубига ёпишиб қолган динорни кўрсатиб хитоб қилди: — Биздан хумча олиб олтин ўлчабсан. Хумчанинг тубидан олтин чиқди, олтининг беҳисоб бўлмаса, хумча билан ўлчамас эдинг!

Али бобо сирининг ошкор бўлишига хотинининг беақлиги сабаб бўлганини, унинг гапига кириб хато иш қилганини фаҳмлади, лекин начора, ҳар қандай от ҳам қоқилади, қилич қўлдан чиқиб кетади. Али бобо бу хатони тузатмоқ учун бирдан-бир чора — сирни яширмаслик, бўлган воқеани рўй-рост айтиш керак, деб ўйлади. Модомики, пул бу қадар беҳисоб экан, бир қисмини укасига берса, бу бойлигига укасини шерик қилса, иккови умр бўйи еганда ҳам пул тамом бўлмайди, шу хаёлда қароқчилар, хазинадан олиб чиққан пули, кўрган қимматбаҳо тошлари, газмоллари тўғрисида сўзлаб берди ва деди:

— Эй ука, топганимни иккига тақсим қилиб баҳам кўрамиз, агар кўпини мен оламан десанг келтириб бераман. Хазинанинг калити ўзимда, хазинага кириб нимани истасам ҳеч бир монелик кўрмай олиб чиқаман.

— Мен тақсимга рози эмасман, — деди Қосим, — мени ўша хазинага олиб бор, унга кириш сирдан воқиф қил. Менда хазинага кириш хоҳишини туғдирдинг, албатта кириб кўришни истайман. Сен хазинага кириб хоҳлаганингча олибсан, мен ҳам кириб, нима борлигини кўрай, истаганимни олай, акс ҳолда бу воқеани шаҳар ҳокимига маълум қиламан, балога қоласан.

Бу сўзларни эшитиб Али бобо деди:

— Нега мени ҳоким билан қўрқитасан? Сўзингга сўз қайтарганим йўқ, ҳамма сирдан воқиф қиламан. Сенга қароқчилар озор еткизмасин, деб андиша қиламан, холос. Сенинг хазинага кирмоғингдан мен на фойда кўраман, на зарар. Хазинадан истаганингни ол, барибир барини олиб чиқолмайсан, қолгани сен олгандан кўпроқ бўлади.

Сўнг Али бобо Қосимга ўша тоғ йўлини кўрсатди: «Сезам, эшигингни оч!» деган сўзларни ўргатди ва деди:

— Бу сўзларни ёдингдан чиқарма! Мен қароқчиларнинг ёвузлиги ва ишнинг оқибатидан қўрқаман.

Ровийлар ривоят қиладиларким, Қосим хазинанинг қаерда эканини, унга кириш йўлини билганидан кейин хурсанд бўлиб, акасининг огоҳлантириб айтган сўзларини писанд этмай, уйига келди, воқеани хотинига айтди ва деди:

— Иншоолло, эртага эрталаб тоққа бориб, акам келтиргандан ҳам кўпроқ мол-дунё келтираман. Сенинг таъна-дашномларинг мени қайғу ва васвасага солди, эндиликда илтифотингга сазовор бўлгулик бир иш қиламан.

Сўнг Қосим ўн эшакка тўқим урди, ҳар бирига иккитадан бўш сандиқ юклади, керакли асбоб ва арқон олди, бутун хазинани бир ўзи олмоқ мақсадида эрталаб тоққа томон эшакларини ҳайдаб кетди, тоққа бориб акаси берган дастур билан темир эшикни ён бағридаги чангалзор орасидан топди ва дарҳол: «Сезам, эшигингни оч!» деди. Эшик очилди. Қосим ғоят ҳайратга тушиб, бойликни қўлга киритиш иштиёқида шитоб билан хазинага кирди. Эшик ёпилди.

Қосим биринчи хонадан иккинчи ва учинчи хонага ўтди, булардаги ғаройибот ва бойликни кўриб гаранг бўлиб қолди, хурсандликдан ҳуши бошидан учаёзди, ҳамма бойликни олиб кетмоқчи бўлди.

Қосим уёқ-буёққа назар ташлади, уйилиб ётган дирҳам ва қимматбаҳо тошларни бир оз титкилади, кейин бир халта олтинни елкасига қўйиб эшик олдига келди, лекин: «Сезам, эшигингни оч!» деган гап эсидан чиқиб қолди, ўтириб хўп ўйлади, ҳарчанд ўйласа ҳам хотирлолмади. Қосим: «Арпа, эшикни оч!» деди, эшик очилмади. «Буғдой, эшикни оч!» деди, эшик қимир этмади. «Нўхат, эшигингни оч!» деди, эшик очилмади. Қосим ҳамма донларнинг отини айтди, лекин: «Сезам, эшигингни оч!» деган гап асло хотирга келмади.

Қосим донларнинг отини айтишдан фойда йўқ эканини кўриб, халтани елкасидан қўйди, ўтириб, акаси айтган гапни яна хотирлашга тиришди, лекин хотирлолмади, ғоят ташвишманд ва қилмишига пушаймон бўлиб бир муддат ўтирди ва ичида: «Акам берганига қаноат қилсам, бошимга бало келтирмаган бўлар эдим. Очкўзликни қўйсам бўлар экан!» деди.

Қосим ўзини урди, сочини юлди, либосларини йиртди, бошига тупроқ сочиб хўп йиғлади. Соатлар ўтар, ҳар бир дақиқа унга бутун бир асрдай туюлар эди. Унинг қўрқуви ҳаддан ошди, ниҳоят, халос бўлишдан умид узиб хитоб қилди:

— Бу қоронғи зиндондан қутулмоқликнинг йўли йўқ, энди муқаррар ҳалок бўламан!

Қароқчилар эса мол олиб кетаётган карвон йўлини тўсдилар, талаб кўп ғанимат олдилар, сўнг молларни қўйгани, одатдагича, хазинага келдилар. Булар хазина эшиги олдида сандиқ юкланган хачирларни кўриб шубҳа ва ташвишга тушдилар, ҳаммалари бирдан хачирларга ҳужум қилдилар. Хачирлар тоққа қочиб кетди, лекин қароқчилар бунга эътибор қилмадилар. Улар отларни қўйиб, шамширларини қинидан суғурдилар, хачирларнинг соҳиби кўп гумон қилиб, эҳтиёт бўлдилар, лекин бирон кишини ҳам кўрмай, эшик олдига келдилар.

Қосим отларнинг дупури ва одамларнинг товушини эшитиб тингшанди-ю, булар акаси айтган қароқчилар эканини фаҳмлади, қочиб қутулишга умид боғлаб, эшикнинг орқасида турди. Қароқчиларнинг сардори эшик олдига келиб: «Сезам, эши-

қасдида ўзини эшикка урди ва қароқчилар сардорига дуч келди. Саросимага тушган Қосим қароқчиларнинг бирига, иккинчисига, учинчисига чап берди, лекин булар қирқ киши бўлгани учун, ҳаммасидан қочиб қутулолмади. Қароқчилардан бири унга етиб олиб кўксига чунон найза урдики, найзанинг учи ярқираб орқасидан чиқди. Қосимнинг куни битди. Очкўз, ўз акасига фирибгарлик ва хиёнат қилмоқ ниятида бўлган кимсанинг жазоси шу эди.

Сўнг қароқчилар хазинага кирдилар, бундан бир нима олинганини пайқаб дарғазаб бўлдилар, бу кимса қатл этилган Қосим эканини билдилар, лекин бу одам хазинага қай тариқа кирганини, кўздан пинҳон хазина эшигини ва худойи таолодан ўзга ҳеч кимса билмайдиган калитни қай тариқа топганини билолмай гаранг эдилар.

Унинг ўлиб ётганини кўриб хазинага бошқа ҳеч бир кимса киролмаслигидан кўнгиллари тўқ бўлди.

— Бу малъундан бизни халос қилган оллога шукр! — дедилар ва бу ерга кирмоққа журъат қиладиган бошқа кимсаларга ибрат бўлсин деб, унинг жасадини тўрт пора қилиб, эшикнинг устига осиб қўйдилар.

Шундан кейин қароқчилар хазинадан чиқиб жўнадилар, эшик ёпилди.

Қосимнинг хотини орзулари ушалишини кутиб кечгача эрига мунтазир бўлди, у эри келтирадиган туман бойликка муштоқ, динор ва дирҳамларни ўз қўли билан ушлаб кўрмоқ умидида эди. Кеч кирди. Қосим келавермагандан кейин ташвишга тушди-да, Али бобонинг олдига бориб, эри эрталаб тоққа кетганича ҳануз қайтмаганини, бирон фалокат бўлмадики деб хавотир олаётганини айтди.

Али бобо унга таскин берди.

— Хавотир олма! Ҳануз қайтмаганига бирон сабаб бордир, сири ошкор бўлишдан қўрқиб шаҳарга кундузи киришни истамаган бўлса ажаб эмас, ҳеч шубҳасиз, кечаси хилватда келади ва сенга пул келтиради. Қосимнинг тоққа боришини билган эдим, шунинг учун халал бермайин, мени пойлаб келипти, демасин деган андишада мен бормадим. Худо мушкулени осон қилиб, ниятига етади! Уйингга бор, ҳеч нарсадан қўрқма. Эринг соғ-саломат ва кўп давлат олиб келганини кўриб шод бўласан.

Лекин Қосимнинг хотини уйга ташвишманд бўлиб қайтди, юрагига қил сиғмас эди. Унинг кўнглига ҳар хил ёмон гаплар келди. Кун ботди ҳамки, эридан дарак бўлмади. Хотин эрининг келишига илҳақ бўлиб ухлай олмади, тун яримдан оққандан кейин ўтириб йиғлади, лекин нола-фарёд қилмади, сабабки, қўни-қўшни эшитса йиғлаганининг боисини сўраши мумкин эди.

Хотин йиглаб, хавотир бўлиб, қўрқув ичида тунни ўтказди. Тонг отгач, Али бобонинг олдига борди, гирия-нола қилиб, кўзёши тўкиб ҳануз эри келмаганини айтди. Али бобо унинг сўзларини эшитиб деди:

— Худойи таоло — қодир якто! Эринг ҳануз келмагани хусусида нима деб ўйлашимни билмайман. Мен бориб хабар олиб келаман, эҳтимол, кечиккани яхшиликкадир, иншоолло, зиён-заҳмат етмагандир.

Али бобо дарҳол эшакларига тўқим урди, болтасини олиб, одатдагича, тоққа йўл олди, хазинанинг эшиги олдига келиб, хачирлардан ном-нишон топмади, қон изларини кўриб укасини кўришдан умид узди.

Али бобо бирон ҳодиса рўй берганини сезиб даҳшат ичида эшик олдига борди: «Сезам, эшигингни оч!» деди. Эшик очилганда укасининг жасади тўрт пора қилиниб эшикка осиб қўйилганини кўрди.

Бу ҳолни кўриб унинг аъзойи баданидаги туклар тикка бўлди, лаблари буришиб, тиши тишига урилди, қўрқувдан беҳуд бўлаёзди, қаттиқ изтиробга тушиб хитоб қилди:

— Худойи таоло — қодир якто! Худонинг бандасимиз, худога бандалик қиламиз, тақдир азалдан паноҳ йўқ, пешонага ёзилгани бўлади.

Али бобо, бундоқ ҳолларда йиғи ва қайғудан фойда йўқ, тадбиркорликка суяниб, ақл-идрок билан иш тутмоқ керак, деб ўйлади. Укасининг жасадини кафанлаб кўмиш унинг бўйнидаги қарз ва фарз эди. Али бобо пора қилинган жасадни эшакларга юклади, хазинадан олиб чиққан енгил ва лекин қимматбаҳо матолар билан устини ёпди, эшакларга яна ўтин ортди ва бир қанча вақт туриб, қоронғи тушгандан кейин шаҳарга кирди.

Али бобо шаҳарга кирганида аҳволи боласи ўлган онанинг аҳволдан ҳам оғирроқ, ўликни нима қилишини билмас эди. У минг фикру хаёл билан эшакларини ҳайдаб укасининг ҳовлисига келди ва эшикни қоқди. Эшикни Қосимнинг чўриси — ғоят соҳибжамол, хушқомат, қора кўз, ёш ҳабаш қиз очди. Бу қиз соҳибжамоллиги устига фаросатли, закий ва зийракликда кўпни кўрган эрақдан баланд бўлиб, рўзғор ишлари шунинг зиммасида эди.

Али бобо ҳовлига кириб деди:

— Эй Маржона, сен ёрдам берадиган палла келди, бир ишда сенинг уддабуронлигингга муҳтож бўлиб қолдик. Бунинг сенга беканг ҳузурда айтаман, буёққа кел, ганимга қулоқ сол.

Али бобо эшакларни ҳовлига қўйиб, укасининг хотини ҳузурга кирди. Маржона ҳайрон ва ташвишманд бўлиб, унинг кетидан эргашди. Қосимнинг хотини Али бобони кўриб сўради:

— Не хабар, Али бобо, хайриятликми, фалокатми? Қосим-

нинг изини топдингми, хабарини олиб келдингми? Тезроқ менга таскин бер, юрагимнинг ўтини бос.

Али бобо тезда жавоб бермади. Қосимнинг хотини ҳақиқатни сезиб нола-фарёд қила бошлади. Али бобо деди:

— Нола қилма, овоз чиқарма! Одамлар эшитиб сиримиздан воқиф бўлмасинлар. Ҳаммамизнинг ҳам ҳалокатимизга сабаб бўлма.

Али бобо укасининг ўлиги устидан чиққанини, уни тўрт пора қилиб, хазинанинг эшигига осиб қўйилганини айтиб берди ва деди:

— Билгинки, бизнинг бор-йўғимиз, жонимиз ва оиламиз худойи таолонинг ихтиёридадир. Биз худонинг марҳаматига шукр, мусибатига сабр-қаноат қилмоғимиз керак. Қайғу, дод-фарёд ўликни тирилтирмайди, жаллоднинг қиличидан муҳофазат қилмайди. Сабр қил, сабр саодат ва ҳаловат келтиради. Ғам-ғусса ва ноладан худонинг иродасига бўйин эгмоқ афзал. Эндиликда ақл-идрок бизнинг эр-хотин бўлмоғимизни тақозо қилади. Катта хотинимнинг бизга оғирлиги тушмайди, сабабки, ўзи кўп ақлли, софдил, ҳалол, пок ва тақводор хотин, ҳаммамиз бир оила бўламиз. Худога шукр, пул ва давлатимиз бор, рўзғор ташвишини тортмаймиз.

Қосимнинг хотини Али бобонинг сўзини эшитиб ғам-ғуссадан фориг бўлди, кўзёши тинди ва деди:

— Мен чўринг, хизматкоринг бўламан, ҳеч бир сўзингдан чиқмайман, лекин ўликни нима қиламиз?

— Уликни чўринг Маржонага ҳавола қил, — деди Али бобо, — унинг фаҳм-фаросати, уддабуронлиги ўзингга аён.

Али бобо чиқиб кетди. Маржона унинг сўзларини эшитиб, хожаси қатл этилиб, тўрт пора қилинганини кўриб, бунинг боисини тушунди ва бекасига таскин-тасалли берди:

— Кўп ташвиш тортма, бу ишни менга ҳавола қил. Мен бир тадбир топаман. Сиримиз ошкор бўлмайди, кўнглимиз осойиш топади.

Маржона шу маҳалладаги бир нилчининг олдига борди. Нилчи мусофир, ёши бир жойга бориб қолган, табобатда донғи кетган дори-дармон ишига моҳир бир кимса эди. Маржона ундан оғир касалга малҳам сўради. Нилчи деди:

— Уйларида кимга бундоқ малҳам даркор бўлди?

— Хожам Қосимга даркор бўлди, — деди Маржона, — оғир дард оёқдан йиқитди, ҳозир беҳуш бўлиб ётипти.

Нилчи унга малҳам бериб:

— Худо шифо берсин, — деди.

Маржона малҳамни унинг қўлидан олди, бир миқдор пул берди-ю, уйига қайтди. Эртасига яна нилчининг олдига келиб, ўсал ётган беморга дори сўради.

Нилчи деди:

— Кечаги малҳам кор қилмадимми?

— Йўқ, — деди Маржона, — хошам жон талвасасида, бекам нола-фарёд қилиб ўтирипти.

Нилчи унга бошқа дори берди. Маржона дорини олиб ҳақини тўлади ва Али бобонинг олдига келиб, кўзламоқчи бўлган тадбирини айтиб берди ва укасининг уйига тез-тез кириб қайғу-ҳасратда юришни маслаҳат берди. Али бобо унинг айтганини қилди. Укасининг уйига тез-тез кириб чиқаётганини ва юзида мусибат аломатлари зоҳир бўлганини маҳалла одамлари кўриб, бунинг боисини сўрадилар. Али бобо укаси оғир хаста бўлиб қолганини айтди. Бу хабар бутун шаҳарга тарқалди, ҳамманинг оғзида шу гап эди.

Эртасига кун чиқмасдан бурун Маржона шаҳарга тушди, шайх Мустафо отлиқ бир кавушдўзнинг дўконига борди. Анча ёшга борган, ўрта бўйли, хумкалла, соқол-мўйлови узун бир одам дўконини жуда эрта очар, халойиқ унинг шу одатини билар эди.

Маржона кавушдўзнинг олдига келиб таъзим-тавозе билан салом берди, қўлига бир динор тутқазди. Шайх динорнинг қай рангда эканини кўриб, узоқ айлангирди, кейин:

— Суф! Кўпайсин, — деб қўйнига солди ва Маржона бир иш буюрмоқчи эканини пайқаб: — Э, каниз, нима ҳожатинг бор, айт, ҳожатингни чиқараман, — деди.

— Эй шайх, — деди Маржона, — қўлингни юв, игна билан ип ол, кавушингни кий, ижозат бер, кўзингни боғлай. Мен билан борасан, бир тилагим бор, шуни бажо келтирсанг, у дунёю бу дунё мукофотини оласан, лекин бундан ҳеч бир зарар топмайсан.

— Агар бу — худо ва унинг расули қавлидаги иш бўлса сўзингни қайтармайман, бажону дил бажо келтираман, — деди шайх, — агар тилагингни бажо келтириб гуноҳга ботадиган бўлсам сўзингга кирмайман, бошқа одам топ.

— Йўқ, шайх, волло: бу иш гуноҳ эмас, мубоҳ, ҳеч нарсадан хавф олма, — деди Маржона ва кавушдўзнинг қўлига яна бир динор берди. Шайх Мустафо унинг сўзини қайтаролмай, деди:

— Хизматингга ҳозирман! Нима буюрсанг бажо келтираман!

Кавушдўз дўконини бекитди, каниз айтган ип-игнани олди. Маржона дарҳол қўйнидан рўмол олиб, унинг кўзини боғлаб, етаклади. Шайх унинг кетидан қаёққа бораётганини, бундан мурод нима эканини билмасдан кўрдай борар эди. Маржона шайхни чалғитиш мақсадида йўлни узоқ қилиб гоҳ ўннга, гоҳ сўлга бошлади, ниҳоят, марҳум Қосимнинг ҳовлисига олиб келиб, эшикни оҳиста қоқди. Эшик очилди. Маржона шайхни зинадан чиқариб, Қосимнинг жасади ётган уйга олиб кирди ва кўзидан рўмолини ечиб олди. Шайх Мустафо ўзини

бегона бир уйда ва мурда олдида кўриб қўрқувдан тиззалари қалтиради.

— Қўрқма, — деди Маржона, — шикаст кўрмайсан! Мана шу тўрт пора ўликни бир-бирига тикиб бутун қилиб берсанг, бас.

Маржона шайхга яна бир динор берди. Шайх Мустафо динорни қўйнига солди ва ичида: «Энди ақл-идрок билан амал қилмоқ фурсати етди. Мен бировнинг уйидаман, бу одамларнинг ниятидан беҳабарман. Буларнинг сўзига кирмасам шикаст кўраман, тилагини бажо келтиришдан ўзга иложим йўқ. Ҳар нечук, марҳумнинг қонига мен зомин эмасман, қотилнинг жазосини худо беради. Уликни тикиш гуноҳ эмас, касрига қолмайман», деди.

Шайх Мустафо ўтириб, ўликни тикишга киришди ва бутун ҳолга келтирди. Бу иш тамом бўлгандан кейин Маржона туриб шайхнинг кўзини яна боғлади, етаклаб кўчага олиб чиқди ва кўчама-кўча юриб, кўп муюлишлардан бурилиб, одамлар пайдо бўлмасдан уни дўконига олиб келди, кўзидан рўмолини ечиб олди ва деди:

— Бу сирни махфий тут, кўрган-билганингни кимсага оғзингдан чиқарма. Лақмалик қилма, йўқса озор кўрасан.

Маржона унга яна бир динор бериб уйига қайтди, иссиқ сув келтирди, ўликнинг қонини ювди, унга либос кийгизиб, тўшакка ётқизди, сўнгра Али бобо билан хотинини чақирди, қилган ишини уларга айтиб:

— Мана энди хошам Қосимга аза очинглар, — деди.

Хотин-халаж йиғи чиқарди, дод-фарёд кўтарди. Қўни-қўшни, ёр-ошна йиғилди. Қосимнинг қазо қилгани хабари бутун шаҳарга ёйилди. Дўстлари унга худонинг раҳматини тиладилар, душманлари шод бўлдилар.

Бир оздан кейин ўликни ювгани ғассол келди. Маржона пастга тушиб, ғассолларга ўлик ювилиб, ёғ суртилиб кафанланганини айтди ва уларга одатдагидан кўпроқ пул берди. Ғассоллар бунинг сабабини, ўзларига дахли бўлмаган гапларни суриштирмай, хотиржам бўлиб кетдилар. Тобут келтирилди. Марҳумнинг жасади пастга туширилиб, тобутга солинди ва ғўристонга олиб кетилди. Одамлар тобутнинг олдида, Маржона ва бошқа хотинлар йиғлаб-сиқтаб кетидан бордилар.

Раҳматли Қосим дафн қилинди. Одамлар тарқалди. Шундай қилиб Қосимнинг қатл қилинганлиги ошкор бўлмай қолди. Одамлардан ҳеч бири воқеанинг ҳақиқатидан огоҳ бўлмади. Ҳамма Қосимни куни битиб ўлган деб ўйлади.

Қосим ўлиб, хотинининг иддаси битгандан кейин Али бобо уни ўз никоҳига олди. Одамлар унинг укасига меҳр-муҳаббати зўр экан деб бу ишини мақбул кўрдилар. Сўнгра Али

бобо укасининг уйига кўчди, хазинадан олган давлатини ҳам олиб келди. Икки хотин билан истиқомат қила бошлади.

Али бобо укасининг дўкони тўғрисида ўйлади. Унга худо ўғил ато қилган эди, бола шу орада йигирма ёшга тўлди. Бола илгари бир савдогарнинг хизматида бўлиб, савдо-сотик ишида маҳорат касб этган эди. Али бобога, укасининг дўконига қарагани одам керак бўлганда ўғлини савдогарнинг хизматидан олди-ю, дўконга ўтқизди, амакисидан қолган ашё ва молларни қўлига берди, тўғри юриб, ишлари кушойиш топса, хотин олиб беришни ваъда қилди.

Бир қанча фурсат ўтгандан кейин қароқчилар яна хазинага келдилар. Қосимнинг жасади йўқолганини кўриб, бу ишдан бир қанча рақиб хабардор бўлганини, марҳумнинг шериклари борлигини, сир халойиққа ошкор бўлганини ангадилар.

Қароқчилар бу ҳолдан ташвиш-тахликага тушдилар. Улар хазинадан қанча бойлик олинганини тафтиш қилганларида жуда кўп бойлик кетгани маълум бўлди. Қароқчилар бениҳоят ғазабга келдилар. Уларнинг сардори деди:

— Жангу жадалда шавкат кўрсатган аё баҳодирлар, соҳибқиронлар, қасос олмоқ фурсати етди. Бу хазинани бир одам кашф этди деган хаёлда эдик, маълум бўлдики, булар кўп экан. Биз буларнинг ададини ва маконини билмаймиз. Биз бу бойликни жонимиз кўзимизга кўринмай, таҳликаларга дучор бўлиб топсагу ўзга кимсалар бундан баҳраманд бўлсалар! Бу бадкирдорликка тоқат қилолмаймиз! Биз душманларимизнинг пайига тушмоғимиз керак. Бу одамлар қўлимга тушса мана шу шамшир билан ўлдириб, даҳшатли қасос оламан. Жасорат, мардлик ва шижоат фурсати етди. Қишлоқларга, қўрғонларга борингиз, шаҳарларни кезингиз, давлатманд бўлган фақир яқин фурсатда ўлик кўмган кимсани сўроқлангиз, худо ёр бўлиб, душманнинг изига тушсангиз ажаб эмас. Ҳозир бизга ҳийлагар, чаққон ва мард бир кимса керак, у биздан ажралиб шаҳарни қидирсин, сабабки душманамиз шаҳарда истиқомат қилса эҳтимол. Бу одам шаҳарга савдогар қиёфасида кирсин, шаҳарда воқе бўлган янгиликлардан хабар топсин: яқин орада ким ўлган ва ё ўлдирилган, бунинг сабаби нима, ўлганнинг уйи ва оиласи қаерда эканини билсин. Шу тариқа ғанимнинг изига тушсак ажаб эмас, сабабки, қатл воқеаси махфий қолмайди, шаҳарда катта-кичик ҳаммага маълум бўлади. Душманамизни қўлга туширган ёки қаерда эканини билиб келган кимсага улуғ лутф-марҳамат кўрғазамиз. Мен унга баланд мартаба бераман, уни ўзимга ноиб қиламан. Агарда у кимса талабамизни бажо келтирмаса, ваъдасига вафо қилмаса, ақли норасо бир аҳмоқ, ношуд одам деб ихлос билан хизмат қилмагани учун шармисор қилиб ўлдирамиз, сабабки, жасоратсиз кимса бизга даркор эмас, бефаҳм одамни тирик қўймоқдан наф йўқ,

чаққон, маккор кимсагина моҳир қароқчи бўлади. Эй ботирлар, бунга нима дейсизлар, бу мушкул ва хатарли ишни ким ўз зиммасига олади?

Қароқчилар сардорнинг бу сўзларини маъқул кўриб, шартларини мақбул топдилар ва бу талабни бажо келтиришга сўз бердилар. Қароқчилардан барваста, бақувват бир кимса ўридан туриб бу машаққатли ва хатарли ишни бажармоққа рози бўлди ва ҳамма маъқул кўрган шартларни қабул қилди.

Қароқчилар бу одамга иззат-икром изҳор қилиб, унинг оёқларини ўпдилар, шижоати ва жасоратини мадҳ этдилар, сабот ва матонатига таҳсин ўқидилар, кучи ва довюраклигига қойил қолдилар. Сардор унга эҳтиёт бўлишни, ёлғон-яшиқ гапириб, ҳийла-найранг ишлатишни буюрди. Зоҳиран савдогар, ботинан воқеанавис бўлиб шаҳарга кириш йўлини ўргатди.

Сардор ваъз-насихатини қилганидан кейин ҳамма чиқиб кетди. Фидоий қароқчи эса бошқа либослар кийиб савдогар қиёфасига кирди, шаҳарга бориш тараддуди билан кечани ўтказди, тонг отгач йўлга тушди, дарвозадан шаҳарга кирди, кўп одамлар ҳануз уйқуда ётган маҳалла ва бозорларни кезиб юриб, кавушдўз ҳожи Мустафонинг дўкони олдига келиб қолди. Ҳожи Мустафо ҳаммадан эрта турган, оқорида зикр қилинган одатига кўра, дўконини барвақт очиб бировнинг кавушини ямаб ўтирган эди.

Айғоқчи-қароқчи ҳожи Мустафога таъзим-тавозе билан салом берди ва деди:

— Худо ишингга кушойиш берсин, давлатинг зиёда бўлсин! Дўконингни ҳаммадан олдин очибсан?

— Эй ўғлим, — деди ҳожи Мустафо, — ризқ улашилаётган маҳалда уйқудан ҳаракат афзалдир, ҳар куни одатим шу.

— Лекин, аё шайх, таажжубдаман: ёшинг улуғ ва кўзларинг хира ҳолда тонг қоронғисида иш тикиб ўтирибсан, — деди қароқчи.

— Мусофир бўлсанг керак! Шаҳар аҳлидан бўлсанг бу сўзларни айтмас эдинг, сабабки кўзимнинг ўткирлиги ғанию фақир, ёшу қарига маълум. Мен тикувчилик ишига моҳирман. Кеча одамлар мени олиб бориб, қоронғи уйда ўлик тикдирдилар. Кўзим ўткир бўлмаса қоронғи уйда ўликни бунчалик яхши тикмас эдим.

Қароқчи бу гапни эшитган замони муродига етганидан хурсанд ва хушҳол бўлди, қидирган одамни топганини фаҳмлаб ҳайрон бўлгандек:

— Саҳв қилмоқдасан, шайх, кафан тиккан бўлсанг керак. Улик тикилганини умримда эшитган эмасман, — деди.

— Мен бор гапни айтдим, — деди шайх, — сен бировларнинг сирини билмоқ муддаосида эканлигинг муқаррар. Бундоқ муддаода бўлсанг кўзимдан йўқол, тузоғингни ўзга ерга бориб

қўй, бирон лақма одам топилса ажаб эмас. Мени индамас деб атайдилар, билган сиримни ҳеч вақт ошкор қилмайман. Сенга бошқа сўзим йўқ.

Қароқчи бу ўлик хазинада ўлдирилган одамнинг ўлиги эканига амин бўлди ва шайх Мустафога деди:

— Эй шайх, сенинг сирларингни билмоққа ҳожатим йўқ, бу хусусда сўзламаслик яхшироқ, сабабки: «Сирни сақламоқ, авлиёлар хислатидир» деганлар. Сендан тилагим шуки, мени ўша марҳумнинг уйига элтсанг: эҳтимол бу одам менинг ёр-ошноларимдан бўлиб, оиласига таъзия билдирмоғим керақдир. Менинг бу шаҳардан кетганимга кўп замон бўлди, йўқлигимда нима ҳодисалар рўй берганидан беҳабарман.

Сўнг, қароқчи чўнтагига қўлини солиб, шайх Мустафога бир динор чиқариб берди. Лекин шайх Мустафо пулни олмади ва деди:

— Сенинг бу тилагингни бажо келтира олмайман. Мени марҳумнинг уйига кўзимни боғлаб олиб борган эдилар, йўлини билмайман.

— Тилагимни бажо келтирсанг-келтирмасанг шу динорни сенга инъом қилдим. Худо ниятингга еткизсин, динорни ол, қўлимни қайтарма. Бир оз ўйласанг эҳтимол йўлини тус-моллаб топа оларсан.

— Кўзимни боғласанг эҳтимол топсам, — деди шайх, — мени қўлимдан етаклаб олиб кетгани, неча бор бурилганимиз, ниҳоят, тўхтаганимиз ёдимда бор. Эҳтимол йўлини топиб, сени ўшал уйга олиб борарман.

Қароқчи бу сўзни эшитиб шод бўлди, шайхга яна бир динор бериб деди:

— Айтганингдай қиламиз.

Шайх дўконини беркитди. Қароқчи унинг кўзини боғлади ва етаклаб олди.

Шайх Мустафо Маржона юрган йўлдан гоҳ ўнгга, гоҳ сўлга бурилиб, гоҳ тўғри юриб ўша кўчага етди ва бир неча қадам юрганидан кейин тўхтаб, қароқчига деди:

— Мени мана шу ерда тўхтатган эди чоғи.

Қароқчи унинг кўзидаги рўмолни ечди. Тақдирнинг ҳукми билан кавушдўз марҳум Қосимнинг эшиги олдида тўхтаган эди. Қароқчи шайхдан бу ҳовлининг эгаси ким эканини сўради. Шайх деди:

— Азбаройи худо билмайман, менинг дўконим бу ерга узоқ. Бу маҳалла одамларини билмайман.

Қароқчи унга миннатдорлик билдирди ва қўлига бир динор бериб:

— Хайр, сени худо паноҳида сақласин, — деди.

Шайх Мустафо бир динор олганига хурсанд бўлиб дўконига

қайтиб кетди. Қароқчи дарвозага разм солиб туриб қолди. Дарвоза маҳалладаги бошқа дарвозалардан фарқ қилмас эди.

Қароқчи ўртоқлари билан қайтиб келганида таниш учун дарвозага белги қўйди-ю, муродига етганидан хурсанд бўлиб, тоққа қайтиб кетди.

Маржона эрталаб бомдод намозини ўқиганидан кейин бошқа юмушларини битириб, емоқ-ичмоқ келтириш учун бозорга борди ва қайтишида дарвозадаги белгини пайқаб қолди, белги кўзига шубҳали кўринди-да, ўйлаб қолди: «Бунини болалар ўйнаб чизганмикин ё пайимизга тушган бирон кимса ёмон ният билан белги қўйганмикин?»

Маржона маҳалладаги бошқа ўнтача дарвозага шу хилда белги қўйиб чиқди, ҳовлисига кириб кетди-ю, бунини ҳеч кимга айтмади.

Қароқчи тоққа қайтиб келганидан кейин ўликни тиккан кавушдўзни топганини, кавушдўз билан ўша ҳовлига бориб, дарвозага белги қўйганини хурсанд бўлиб айтди ва душмадан қасос олиш фурсати яқин эканини билдирди. Қароқчилар сардори унга таҳсин ўқиди ва қароқчиларга деди:

— Бошқа либослар кийиб фуқаро қийёфасида, махфий сурагга аслаҳа олиб, шаҳарга ҳар томондан кирингиз. Масжиди жомага тўпланингиз. Биз айғоқчи иккимиз душманзимизнинг ҳовлисини топсак масжиди жомага борамиз, унинг ҳовлисига кечаси бостириб қирамизми ё ўзга бир тадбир топамизми, бунини маслаҳатлашиб кўрамиз.

Қароқчилар сардорнинг бу сўзини маъқул кўрдилар, фуқаро қийёфасига кириб, либослари остидан аслаҳа тақдилар, шаҳарга ҳар томондан кириб, жомага тўпландилар.

Сардор айғоқчи билан бирга ўша кўчага борди, дарвозадаги белгини кўрди, лекин бошқа бир дарвозада ҳам шундоқ белги бор эди. Сардор айғоқчидан бу дарвозаларнинг қайси бири ўша эканини сўраган эди, айғоқчи ҳайрон бўлиб, жавоб беролмади. Сардор нари юриб, белги қўйилган ўндан ортиқ дарвозани кўрди.

— Сен бу дарвозаларнинг ҳаммасига белги қўйганидинг? — деди сардор.

Айғоқчи:

— Йўқ, биттасига белги қўйган эдим, — деб жавоб берди.

Сардор хитоб қилди:

— Сабаб ўндан ортиқ дарвозада белги пайдо бўлипти?!

— Бунинг сабабини билмайман, — деди айғоқчи.

Сардор сўради:

— Уз қўлинг билан белги қўйган дарвозани биласанми?

Айғоқчи жавоб берди:

— Билолмай қолдим. Бу дарвозаларнинг ҳаммаси бир-бирига монанд-да. Белгилар ҳам бир хилда.

Сардор бу ерда тураверишдан фойда йўқ эканини, умиди пучга чиққанини, душманни қўлга тушира олмаслигини билди-ю, айғоқчи билан бирга масжиди жомега келди ва одамларига қараб: «Шаҳарга қайси йўл билан кирган бўлсаларинг ўша йўл билан тоққа боринглар», деди, ҳамма тоққа йиғилганда воқеани баён қилди ва айғоқчи мазкур дарвозани кўрсатиб беролмаганини айтиб:

— Энди аҳдимизга мувофиқ бу одамга жазо беришимиз керак, — деди.

Ҳамма унинг сўзини маъқуллади. Айғоқчи жасур, шижоатли одам бўлгани учун сардорнинг бу сўзини эшитиб қўрқмади, мардона туриб деди:

— Яхши тадбир тополмаганим, ношуд бўлганим учун дарҳиқат, ўлимга сазоворман. Мен талабни бажо келтирмадим. Жоним кўзимга кўринмайди. Бундоқ маломатга қолганимдан ўлганим афзал!

Сардор шамширини қинидан суғуриб, айғоқчининг бўйнига урди, бошини танидан жудо қилиб деди:

— Эй жангу жадалда соҳибқирон ёронлар, ораларингда ким довюррак ва мард? Бу душвор ва хатарли вазифани ким зиммасига олади? Менга заиф ва ногирон одамнинг даркори йўқ. Ким мард, кўкрагида ўти бор, фаросатли, уddaбурон одам бўлса ўрнидан турсин.

Қароқчилардан барваста, бадбуруш, бадном, мўйлаблари сичқон овлаётган мушукнинг мўйлабидек диккайган, соқоли эчкилар орасида ирғишлаб юрган таканинг соқолига ўхшаш силкиллаб турган Аҳмадулғабдон деган бир кимса ўрнидан туриб деди:

— Эй яхшилар, бу ишга мендан ўзга кимса ярамайди, худо хоҳласа, душманнимизнинг уйини билиб, ҳузурларингга ҳушхабар олиб келаман.

Сардор унга деди:

— Бу ишда ўша қўйган шартимиз шарт: агар талабни бажо келтирмасанг, бошингни кесамиз, бажо келтирсанг мартабангни оширамиз, иззат-ҳурмат кўрасан, мукофот оласан.

Аҳмадулғабдон савдогар либосини кийди, тонг отмасдан шаҳарга кирди, жўраси айтган йўлдан бориб кавушдўзнинг дўконини топди, шайхга салом бериб унинг ёнига ўтирди ва ширинсухан бўлиб суҳбат бошлади. Кўп ўтмай шайх ўликнинг сирини ва уни қандоқ тикканини айтиб берди.

Аҳмадулғабдон шайхдан Қосимнинг уйига олиб боришни сўради. Шайх бош тортди, ҳатто бу ҳақда сўзлашишни ҳам истамади, лекин Аҳмадулғабдон пул ваъда қилганидан кейин рози бўлди, сабабки машойихлар: «Пул нишонга тегадиган ўқ ва сўзи ўтқир даллол», дебдилар.

Аҳмадулғабдон шайхнинг кўзини рўмол билан боғлаб етак-

лаб олди, Қосимнинг ҳовлисига етгач, рўмолни кўзидан олди, ваъда қилган пулини бериб, жўнатиб юборди.

Аҳмадулғабдон истаган дарвозасини топганидан кейин адашмаслик учун дарвозага биров пайқамайдиган кичкина ва қизил белги қўйди, тоққа қайтиб, қилган ишини жўраларига айтиб берди ва иш ўнгидан келишига, белгини ҳеч кимса пайқамаслигига амин бўлиб суюнди.

Маржона эрталаб турди, гўшт, сабзавот, мева-чева келтириш учун одатдагича бозорга борди, қайтишда дарвозадаги кичкина қизил белгини кўриб ҳайрон бўлди ва шубҳага тушди, ҳушёр бўлгани учун бу белгини хонадонга бирон ғарази бор киши қўйганини фаҳмлади.

Маржона бу одамни чағитиш мақсадида қўшниларнинг дарвозаларига худди шундай белгилар қўйди ва хожасини ташвишга қўймаслик учун бу ҳақда индамади.

Аҳмадулғабдон келиб кавушдўзни топгани, дарвозага қизил белги қўйганини айтганидан кейин сардор қароқчиларга фуқаро либосини кийиб, маҳфий суратда аслаҳа олиб шаҳарга ҳар томондан киришни буюрди.

— Жомега бориб туринглар, биз етиб борамиз, — деди ва Аҳмадулғабдонни олиб, ўша дарвозани қидириб топгани кетди.

Булар ўша маълум кўчага келганда Аҳмадулғабдон ҳамма дарвозаларда қизил белги бўлганлиги сабабли керакли ҳовлини тополмади ва хижолат бўлиб жим қолди. Сардор Аҳмаднинг адашганини кўриб хафа бўлди, қовоғини солди, ғазабланди, лекин ҳозирча индамаслик керак бўлгани учун ғазабини ютди-ю, жомега келди ва одамларига қайтиб кетишни буюрди.

Ҳамма келган йўли билан тоққа қайтиб келди. Сардор бўлган воқеани сўзлади, Аҳмаднинг ношудлиги туфайли душмандан қасос олиб маломатдан қутулиш насиб бўлмаганини айтди, қиличини яланғочлаб Аҳмаднинг бўйнига чунон урдик, унинг боши танидан жудо бўлиб, жони жаҳаннамга кетди.

Сўнгра сардор бу хусусда ўйлади: «Менинг одамларим жангу жадал, қон тўкиш, босқинга ярайди, лекин макру ҳийлага ақли етмайди. Мен буларни бирин-кетин бу талабни бажо келтиргани юбораверсам, ҳаммаси ҳалок бўлади-ю, бундан фойда чиқмайди. Бу мушкул ишга яхшиси ўзим қўл ураман».

Сардор ўзининг ниятидан одамларини огоҳ қилди. Қароқчилар жавоб бердилар:

— Амр сенинг амринг, фармон сенинг фармонинг.

Сардор эрталаб ўзга қиёфага кирди ва кавушдўз Мустафони излаб топгани шаҳарга борди, шайхни топиб саломлашди, хушгўфторлик қилди. Кавушдўз ўликнинг сирини айтди. Сардор унга хушомад қилиб, динор бериб ахири муродига етди: шайх уни Қосимнинг ҳовлисига бошлаб борди. Сардор унга ваъда-

сидан ортигроқ пул бериб жўнатди ва дарвозага кўз югуртирди, лекин белги қўймади, маҳаллада нечта дарвоза борлиги, Қосимнинг дарвозаси нечанчи эканини билиб олди, бундан ташқари ҳовлининг ташқи кўринишига разм солди ва одамлар бадгумон бўлмасин учун бир жойда тўхтамасдан юриб турди.

Сўнг маконига қайтди, қилган ишини одамларига сўзлаб берди ва деди:

— Душманимизнинг ҳовлисини билиб олдим, энди ундан қасос олиш фурсати етди. Мен уни қўлга тушириш тўғрисидаги режамни сизларга айтиб бераман. Сизлар шу режани мақбул кўрсаларинг, уни жорий қиламиз, мақбул кўрмасаларинг, бундан яхшироқ режаси бўлган кимса режасини айтсин.

Сардор қароқчиларга режа ва ниятини сўзлаб берди. Қароқчилар унинг режасини мақбул кўрдилар ва ижросига киришмоққа рози бўлдилар, қасос йўлида бири биридан қолмасликка онт ичди. Сардор қароқчилардан бир неча кишини қирқта меш, яна бир қанчасини йигирма нафар хачир сотиб олгани яқин қишлоқларга юборди.

Қароқчилар амр этилган нарсаларни сардорнинг ҳузурига олиб келдилар. Мешларнинг оғзи одам сиғарлик қилиб тилинди.

Қароқчиларнинг ҳар бири қўйнига ханжар солиб, мешга кириб олди. Ҳамма киргандан кейин сардор мешларнинг оғзини тикди, кўрган киши мой солинган экан деб ўйласин учун ҳаммасининг сиртига мой суркади.

Сардор иккита мешга ҳақиқатан мой тўлдирди, қолган мешларни йигирмата хачирга юкледи.

Кун ботиб қоронги тушгандан кейин сардор хачирларни ҳайдаб шаҳарга кирди. Али бобонинг ҳовлиси олдига келиб унинг ўзини кўриб қолди. Али бобо эшиги олдидаги эшикчага гилам солиб, чиройли лўлага ёнбошлаб хушқол ва хотиржам ўтирар эди. Савдогар унга таъзим қилиб салом берди ва деди:

— Мусофирман, ватаним бу ердан узоқ. Шу шаҳарда сотиб фойда кўрмоқ мақсадида бир оз зайтун мойи олиб келган эдим, бироқ йўл узоқ ва оғирлигидан шаҳарга кеч, ҳамма бозорлар беркилгандан кейин кириб келдим. Қўшхона излаб шаҳарда адашдим. Сени кўриб, ҳожатим чиқар экан деб хурсанд бўлдим ва худога шукр қилдим, сабабки, нуроний юзингда саховат, кўзларингда ҳиммат ва мурувват аломатлари зоҳирдир. Мурувватли, художўй ва омади келган кимсалардан кўринасан. Менга ва хачирларимга кечани ҳовлингга ўтказгани ижозат бермасмикансан? Шундоқ қилсанг бу марҳамат ва яхшилигинг бўйнимда қарз бўлиб қолар эди ва савоб иш қилиб, худойи таолонинг марҳаматига ноил бўлар эдинг. Мен дуои жонингни қилиб эрталаб бозорга бораман ва молларимни сотаман.

Али бобо розилик бериб: «Меҳмон — атойи худо! Бу хосиятли кунда меҳмонимизсан, шарофатли оқшомда суҳбат-

дошим бўласан», — деди, сабабки ўзи олижаноб, яхши ва гўзал фазилатлар эгаси бўлиб, сахий ва нияти холис одам эди. У одамлар ҳақида фақат яхши фикрда бўлгани учун савдогар қиёфасидаги сардорнинг ёлғон сўзларига инонди, у тоғ қароқчиларининг сардори эканини хаёлига ҳам келтирмади.

Али бобо қули Абдуллани чақириб, хачирларини ҳовлига олиб киришни буюрди. Абдулла хачирларни олиб кирди. Сардор хачирлардаги юкларни тушириш учун унинг кетидан кирди, Абдулла иккови мешларни туширди, девор остига қатор қилиб қўйди. Сўнг Абдулла хачирларни боғлади ва бўйнига тўрва осиб, арпа берди. Сардор гўё уй эгаларини танг қилмаслик учун уйга кирмай ҳовлида ётиб қолмоқчи бўлди. Лекин Али бобо бунга рози бўлмай уни қистаб, охири уйга олиб кирди. Сардор кириб, ўзини кенг, муҳташам бир хонада кўрди. Ерга ранг-баранг мрамар терилган, хонанинг ўртасида четлари дур билан безалган шоҳилар ёйилган ва кумуш зина қўйилган бир шаҳнишин турар эди.

Али бобо сардорни шаҳнишинга ўтказди, шамларини ёқдирди, сўнгра Маржонага одам юбориб, меҳмон келганидан хабардор қилди, меҳмонга муносиб яхши таомлар пиширишни буюрди, таом келтирилгунча меҳмонни овунтириб ўтирди. Таом кумуш ва олтин табақларда келтирилиб, сардорнинг олдидаги хонтахтага қўйилди. Иккови ҳамма табақлардан баҳам кўриб, қорни тўйгандан кейин таом йиғиштирилди, кетидан кўҳна шароб келтирилди, қадаҳ икки орада айлана кетди. Иккови еб-ичиб бўлгандан кейин ярим кечагача суҳбат қилишди.

Ётадиган маҳал бўлганда сардор гўё хачирлардан хабар олмоқчи бўлиб, аслида эса бундан кейин нима қилиш тўғрисида шериклари билан гапни бир жойга қўйгани ташқарига чиқди ва одамларига бирма-бир шивирлаб:

— Дарчадан тош отганимда мешни ханжар билан ёриб чиқ, менинг ҳузуримга кел, — деди.

Али бобо эрта саҳарда ҳаммомга борадиган бўлиб, Маржонага керакли нарсаларни Абдуллага беришни ва қайнатма шўрва қилиб қўйишни буюрди ва шу билан бирга меҳмонга қалин кўрпа солиб беришни, меҳмондорчилик расмини бажо келтириб, унга хизматда бўлишни тайинлади-да, ётоғига кириб ётди.

Сардор шериклари билан гапни бир жойга қўйгач, Маржонага учраб: «Қаерда ётаман?» деб сўради. Маржона шамни кўтариб, уни меҳмонхонага бошлаб кирди. Меҳмонхона яхши гиламлар билан ясатилган, бунда кўрпа-тўшак ва керакли ҳамма нарса бор эди. Маржона меҳмонга яхши туш тилаб чиқди ва ошхонага бориб, шўрвага уринди.

Шу орада чироқнинг мойи тугаб, ўчиб қолди. Маржона

хумчага қараса, мой туганти, шам ҳам тамом бўлган эди, ҳайрон бўлиб қолди. Буни кўриб Абдулла деди:

— Ташвиш тортма, уйда ёғ кўп. Меҳмоннинг мешларида мой тўлиб ётипти, ҳовлига тушиб олиб чиқ, эрталаб ҳақини берамиз.

Маржона унинг сўзини маъқул кўрди ва ташаккур изҳор қилди-ю, ҳовлига тушиб мешлардан бирининг олдига келди. Қароқчилар бу қоронғи ва тор мешда ётавериб, димиққан, суяклари зирқираб, ҳолдан тойган, тоқатлари тоқ бўлган эди. Маржонанинг шарпасини эшитиб, уни сардор гумон қилдилар ва муродга етиш фурсати етганидан хурсанд бўлдилар.

Қароқчилардан бири: «Мешдан чиқиш фурсати келмадими?» деб сўради. Маржона мешдан эркак кишининг товуши чиққанини эшитиб даҳшатга тушди. Унинг ўрнида бошқа одам бўлса ҳушидан кетиб йиқилар ё дод солар эди, бироқ Маржона довюрак ва уддабурон бўлганлигидан, булар ўғри эканини дарҳол фаҳмади-ю, товуш чиқарса ёки қимирласа, ўзи, хўжаси ва бутун уй ичи ҳалок бўлишини билиб, ўзга тадбирни кўзлади, ўғрига йўғон овоз билан:

— Бир оз сабр қил, — деди.

Бошқа ҳамма мешлардаги ўғрилар ҳам Маржонага ўша саволни бердилар. Маржона ҳаммасига ҳам шу жавобни берди.

Ниҳоят, Маржона мой тўлдирилган меш олдига борди, бундан овоз чиқмагач, одам йўқлигини билиб қимирлатиб кўрди, мой эканини кўриб оғзини ечди, мойдан олиб ошхонага кирди ва чироғини тўлдирди, кейин каттакон мис қозонни кўтариб ҳовлига тушди, қозонни тўлдириб мой олди, ошхонага келтириб доғлади ва олиб чиқиб, қумғон билан мешларнинг оғзига қуяверди. Ёғ ўғриларнинг бошига тушиб, ҳаммаси ҳалок бўлди.

Ўғриларнинг бари ҳалок бўлганига амин бўлганидан кейин Маржона ошхонага келиб қайнатма шўрвани пишириб бўлди-ю, ўтни ва чироқни ўчириб, сардорни кузатиб турди.

Сардор шамни ўчириб ётди ва ўзини уйқуга солиб, ёвузлигини қилмоқ учун фурсат кутди.

Ҳовли жимжит бўлиб, тахминига кўра ҳамма уйқуга кетгандан кейин сардор ўрnidан оҳиста турди, эҳтиёт бўлиб, дарчадан ташқарига қаради. Ҳеч қаерда чироқ йўқ, ҳеч бир шарпа эшитилмас эди. Сардор ҳовлига бир нечта тош отди ва одамларнинг мешлардан чиқиб келишини кутиб бир оз турди, бироқ ҳеч бир овоз ва шарпа эшитилмагандан кейин ҳайрон бўлди. Шундай кейин сардор мешларни мўлжалга олиб яна бир нечта тош отди. Бироқ шерикларидан биронтаси ун чиқармас ва қимирламас эди. Сардор ташвишга тушиб учинчи бор тош отди. Лекин бу ҳам бекор кетди. Ниҳоят, сардор ваҳимага тушди, буларга нима бўлди экан деб ҳовлига чиқди, мешларга яқин борганида

димоғига бадбўй мой ҳиди урди, буни бир фалокат аломати деб кўрқиб кетди.

Сардор мешлар олдига бирма-бир бориб, шерикларини чақирди, ҳеч биридан садо чиқмагач, мешларни қимирлатиб, ағдариб кўрди, қараса, шерикларининг ҳаммаси ҳалок бўлипти. У мой тўлдирилган мешларни кўриб, қанча мой олинганини чамалади, бундан шерикларининг ҳалокати сабабини ва қандоқ ҳалок бўлганликларини англади-ю, қайғуга тушди ва кўз ёши тўкди.

Сардор ўзи ҳам қўлга тушиб қолишидан кўрқди, йўллар тўсилмасдан туриб қочиб қутулмоқчи бўлди, шу мақсадда боққа чиқди, девор ошиб кўчага тушди, қутулиш, маконига етиб олиш учун қочди. Унинг ҳоли паришон, дили вайрон эди.

Сардорни кузатиб ўтирган Маржона унинг қочганини кўриб ҳовлига тушди ва бориб боғнинг эшигини қулфлаб олди-да, келиб жойига ўтирди.

Тонг отиб, офтоб оламни мунаввар қилганида Али бобо уйқудан уйғонди, либосларини кийиб ҳаммомга йўл олди. Унинг қули Абдулла керакли нарсаларни кўтариб кетидан борди.

Али бобо ҳаммомга тушди, чўмилди, кайфи чоғ бўлиб истироҳат қилди, аммо кечаси уйда нима ҳодиса рўй бергани ва худойи таоло қандоқ фалокатдан омон сақлаганидан беҳабар эди. Али бобо либосларини кийиб ҳовлига келди, қараса, мешлар жойида турипти, ҳайрон бўлиб, Маржонадан: «Бу мусофир савдогар нега ҳануз бозорга бормади?» деб сўради. Маржона жавоб берди:

— Эй хожам, худойи таоло умрингни узун, толеингни фузун қилган экан, бугун бир фалокатдан омон қолдинг, ниятинг холис бўлганидан сени ҳам, уй ичингни ҳам маломатли ўлимдан худо сақлади. Сенга чоғ қазиган кимса чоғига ўзи йиқилди. Ёмон ният ва каззобликнинг оқибати шу бўлади. Савдогар қиёфасидаги бу каззобнинг ниятини ўз кўзинг билан кўргин, чўринг Маржонанинг жасоратини билгин деб ҳеч нарсага тегмадим. Бу мешларда нима борлигини келиб кўр.

Али бобо бориб, бир мешнинг ичида ханжар тутган кимса ётганини кўрди-ю, ранги оқариб, орқага чекинди.

— Кўрқма, бу одам ўлиб ётипти, — деди Маржона ва Али бобога бошқа мешларни ҳам кўрсатди. Уларнинг ҳар бирида бир одам ханжар тутиб ётган эди.

Али бобо гоҳ мешларга, гоҳ Маржонага қараб бир оз турди, қандоқ ҳодиса рўй берганини фаҳм этолмай, кўрққанидан эҳсушини йўқотиб хитоб қилди:

— Нима ҳодиса рўй берганини тезроқ баён қил, гапни кўпайтирма, кўрқиб кетаётибман! — деди.

— Бир дақиқа сабр қил, шовқин солма, қўшни эшитиб қолмасин, — деди Маржона, — ўзингни бос, уйингга кир, ўтириб

нафасингни ростла. Ҳозир шўрва олиб кираман, ичиб ўзингга келасан.

Маржона ошхонага бориб шўрва келтирди, Али бобо шўрвани ичиб бўлганидан кейин бутун воқеани — чироқнинг мойи тугаб, Абдулланинг маслаҳати билан савдогарнинг мешидан мой олганини, шунда мешларда нияти бузуқ одамлар борлигини пайқаганини, ҳаммасининг бошига доғланган мой қуйиб ўлдирганини, савдогар эс-хушини йўқотиб боғ оша қочиб кетганини батафсил гапириб берди ва деди:

— Бошқалар ҳам уйғониб, шов-шув кўтарилмасин деган мулоҳазада сени уйғотмадим. Бўлган воқеа шу. Яқинда бўлиб ўтган яна бир воқеани сенга айтмаган эдим. Энди айтиб берай, — деди Маржона ва дарвозага қўйилган оқ ва қизил белгилар тўғрисида гапирди. — Бу белгиларни ҳалок бўлган одамлар қўйганлиги, булар тоғда сен кўрган ўғрилар эканлиги муқаррар. Модомики, ҳовлимизга йўл топган ўғриларнинг биронтаси ер юзида бўлар экан, бошимиздан хавф-хатар кўтарилмайди. Қочиб кетган ўғридан эҳтиёт бўлишимиз керак, сабабки бу ўғри бизнинг пайимизга тушади. Биз, хусусан мен эҳтиёткор ва хушёр бўлмоғимиз даркор.

Али бобо чўриси Маржонанинг сўзларини эшитиб, ажойиб ва ғаройиб бу ҳодисадан ғоят ҳайратга тушди ва хитоб қилди:

— Мен бу дом ва таҳликадан аввало худойи таолонинг меҳрибончилиги, қоверса сенинг ақл-идроқинг ва тадбиркорлигинг туфайли омон қолдим.

Али бобо чўриси Маржонага ташаккур изҳор қилди, яхши тадбир кўргани, довораклиги, фаҳм-фаросати ва уддабуронлигига таҳсин ўқиди ва деди:

— Ҳозирдан бошлаб сени озод қилдим. Лекин қилган марҳаматинг учун қарздорман, яна инъом-эҳсон қиламан, ўзинг айтганингдек, бу одамлар тоғдан келган. Энди буларнинг ўлигини кўмиб, бўлган воқеани пинҳон тутмоғимиз даркор.

Али бобо қули Абдуллани чақириб, иккита бел келтиришни буюрди, битта белни ўзи олиб, бирини Абдуллага берди. Иккови боғда узун хандақ қазиб, ўликларни бирма-бир келтириб ташлади ва устига тупроқ тортди. Ўғриларнинг изи йўқолди. Хачир ва мешлар бозорга чиқарилиб сотилди.

Қароқчиларнинг сардори, Али бобонинг уйдан қочганича, ҳаллослаб ҳазинага кирди, якка ўзи қолгани, умидлари барбод бўлгани, қазиган чоғига ўзи йиқилгани ва одамларидан ажраганига қайғуруб йиғлади. Дунё кўзига қоронғи кўриниб кетди, ўлимни истаб хитоб қилди:

— Ҳайҳот, эй замона баҳодирлари, эй талончилик ва қароқчиликда мисли йўқ мардонлар, эй жанг майдонида соҳибқиронлар, сизлардан айрилгач, тириклигимдан нима фойда?! Кошки жангу жадалда қилич еб ҳалок бўлсаларинг эди! Бундоқ ўлим

шаънимизга иснод келтиради. Ҳар бирига жонимни фидо қиладиган одамларининг ҳалокатига мен касофат сабаб бўлдим. Бундоқ фалокатни кўргунча ажал шаробини ўзим сипқарсам бўлмасмиди? Оллоху карим мени душманимдан қасос олиб, юзимдан маломат доғини ювишим учун омон қолдирди. Мен душманимдан қаттиқ ўч олиб уни азоб-уқубатга соламан. Умримдан бир кун қолган бўлса ҳам қасос олмоққа кифоя қилади. Шунча одамларим билан қасос ололмаган бўлсам, эндиликда танҳо ўзим қасос оламан.

Сардор ётиб хаёл дарёсига чўмди, юраги мурод йўлини қидириб, уйқу лаззатини тарк этди, эрталаб ноз-неъматлар ҳам кўзига қўринмади. Унинг хаёлига бир тадбир келдики, бу тадбирни жорий қилса муродига етиб, кўнгил жароҳатига малҳам топар эди.

Сардор савдогар либосини кийди, шаҳарга бориб, карвон саройдан бир ҳужрани ва бозордан бир дўконни ижарага олди, дўконга хазинадан чиройли ва қимматбаҳо тошлар, зарҳал билан тикилган қимматбаҳо матолар — ҳинд ва Сурия газмоллари, кимхоб либослар, ҳашаматли жомалар, ипак моллар, яъни хазинага йиғилган ўғирлик молларнинг бир қисмини ташиди, дўконда ўтириб савдо-сотик билан машғул бўлди. Сардор молларни харидор тилаган нархга бериб, одамларнинг хоҳишига қараб, тез кунда яхши ном чиқарди ва ҳамманинг оғзига тушди. Унинг дўконига катталар савдо ва кичиклар томоша қилгани келар, сардор эса одамларни хуш чеҳра, ширин сўз билан қаршилар, муомаласи юмшоқ ва ҳозиржавоб эди. Шундоқ қилиб, сардор одамларнинг муҳаббатини қозонди, аслида эса табиатан бунинг акси — дағал, шафқатни билмайдиган, бағри тош, ўлдириш, талаш, ғорат қилиш, қон тўкишга одат қилган кимса бўлиб, ҳозир «заруратнинг ўз тариқати бор» қабилида иш тутмоқда эди.

Донолиги ва фикру мулоҳазаси билан ном чиқарган донишмандлар, қозихоналардаги муқим шоҳидлар, имомлар, воизлар, муфтилар, тариқат ва шариат пешволари, зоҳидлар — ҳамма унинг дўконига келиб мол ва матолар харид қилар эди. Жангларда шон-шавкат кўрсатган паҳлавонлар, камондўзлар, найзабоз, қиличбозлар, кўчманчилар, шаҳар аҳолиси, жаҳонгашталар ҳам унга мижоз эдилар. Унинг олдига ғани ва қашшоқлар ҳам, ғийбатчи ва шаллақилар ҳам, араблар ва аҷамлар ҳам, чўпон ва туякашлар ҳам, бошпанали одамлар ва бошпанасиз дарбадарлар ҳам, саҳро ва биёбонлар кезгувчи сайёҳлар ҳам келар эдилар.

Унинг дўконига қадди расо ва хушқомат, юзлари беғубор, кўкраклари кўпчиб турган, бўйинлари узун, оҳу кўз, қоши камон, ғунча даҳан, лаблари ҳақиқ, нафаслари оромбахш ва

сўзлари жонга малҳам Рум чўрилари ҳам назар ташлар эдилар.

Унинг дўконидан юзлари буришган, кўзлари шилпиқ, бурунларидан сув оқиб турадиган ва тинмай вайсайдиган кампирлар, мўйлаби энди сабза урган хушсурат йигитлар, ясанган болалар, серсоқол ва мункайиб қолган чоллар ҳам аримас эди.

Сардор буларнинг барини тавозе билан қарши олар, шоҳ демай; гадо демай, қул демай, ғани демай, қашшоқ демай-ҳаммасига хушмуомалада бўлар, аллома, фозил кишиларни иззат қилар, мусофирлардан ҳам ҳазар қилмас, дўстлари ва қўшниларига эҳтиром кўрсатар эди. Шу тариқа ҳамма дилида унга меҳр-муҳаббат қўйди.

Худойи таолонинг иродаси билан бу каззоб Али бобонинг ўғли Муҳаммаднинг дўкони рўпарасига дўкон очган эди.

Қўшничилик тариқининг тақозоси билан иккиси ошна бўлди, бир-бирининг ота-бобоси кимлигини ва ўзини билмас ҳам, бир-бирига меҳр-муҳаббат пайдо қилди, бири иккинчисининг дўконида ўтирадиган, кўришмасалар бир-бировини қўмсайдиган бўлди.

Кунлардан бир куни Али бобо бозорни айланиб юриб, ўғлини кўргани унинг дўконига кирди. Сардор шу ерда эди, Али бобони кўриши билан таниди.

Сардор муродига етганини, қасос олиш мавриди келганини кўриб шод-хуррам бўлди, лекин сир бой бермади, Али бобо кетганидан кейин ўғлидан: «Бу одам ким?» деб сўради.

— Бу одам менинг отам-ку! — деди Муҳаммад.

Шундан кейин сардор унинг дўконига яна кўпроқ келади-ган, унга яна ҳам кўпроқ иззат-ҳурмат кўрсатадиган, меҳр-муҳаббат ва садоқат арз этадиган бўлди, уни таомга чақирар, зиёфат қилар, қимматбаҳо тухфа ва ажойиб тортиқлар бериб сийларди.

Муҳаммад қўшнисининг лутф ва марҳаматини кўриб, унинг дўстлиги ва садоқатига амин бўлди-ю, унга билониҳоя меҳр-муҳаббат қўйди, бирон соатини ҳам усиз ўтказмай кеча-кундуз бирга бўлди. Муҳаммад отасига бу мусофир савдогар қандоқ лутфу марҳаматлар қилганини, қандоқ меҳр-муҳаббат кўрсатганини айтди ва бу одам ғани, мурувватли, олим ва фозил киши деб хўп мактади.

— Ундоқ бўлса, ўғлим, — деди Али бобо, — қарзингни уз, бу одамни зиёфатга чақир, жума намозидан чиққанларингда уйга таклиф қил. Мен бу муҳтарам меҳмонга муносиб таомларни ҳозир қилиб қўяман.

Жума куни сардор Муҳаммад билан бирликда жума намозига борди, намоздан кейин шаҳар томошасига чиқиб, Али бобонинг қўчасига келганларида Муҳаммад уни уйига таклиф қилди. Сардор турли ваз-корсонлар билан бу таклифни қабул қилмади, лекин Муҳаммад қистаб туриб олганидан кейин рози бўлиб деди:

— Дўстлик аҳд-паймони бузмаслик учун сўзингни қайтармайман, лекин бир шартим бор: таомга туз солинмасин, тузни хуш кўрмайман ва исига тоқат қилолмайман.

— Ҳечқиси йўқ, — деди Муҳаммад, — тузни ҳамма қилолманг тузсиз таом пиширамиз.

Сардорнинг муроди шу ҳовлига кириш эди, шунинг учун беҳад хурсанд бўлди: душманидан қасос олишнинг имкониятига молик бўлганига амин бўлиб, ичида деди: «Шубҳа йўқки, тақдир ёр бўлиб, ҳаммаси қўлимга тушди».

Сардор остонадан ўтиб ҳовлига кирганида Али бобо камоли эҳтиром билан салом берди, у бошқа қиёфага кирган ўша савдогар эканини, бўри қўтонга, арслон подага киргани хаёлига ҳам келмасдан, уйининг тўрига ўтқизди.

Али бобо меҳмон билан уёқдан-буёқдан гаплашиб ўтирди. Муҳаммад ошхонага кириб, Маржонага меҳмон тузлик таом емаслигини айтди ва таомга туз солмасликни буюрди.

Маржона афсус қилди, сабабки таомга туз солиб қўйган, энди бошқа тузсиз таом пиширмоқ керак эди, иккинчидан, нима учун меҳмон туз татишни истамаганига ҳайрон бўлиб шубҳага тушди ва бу одамни кўргиси келди.

Таом маҳали бўлганда Маржона билан Абдулла хонтахта келтириб қўйдилар. Маржона меҳмонга кўз ташлади-ю, хушёр ва зийраклиги орқасида ўғрилар сардорини таниди, синчиклаб қараб, жомаси остидан чиқиб турган жанжарнинг қабзасини кўрди ва ўзича деди: «Бу малъун не сабабдан хожанин тузини татимоқдан бош тортганини энди билдим! Хожамни ўлдироқчи ва тузини еб уни ўлдиришни қабоҳат деб билади. Иншолло, муродига етолмайди, муродига етгани қўймайман».

Маржона чиқиб кетди ва ўз иши билан машғул бўлди. Абдулла буларга хизмат қилиб турди. Али бобо манзират қилди. Меҳмон билан мезбон ҳамма таомлардан еб тўйди. Қолган таом олиб кетилди, май, хўл ва қуруқ мева, анвои ширинликлар, шарбатлар келтирилди.

Булар еб-ичиб ўтирганда Маржона билан Абдулла кириб келди. Маржона Искандария матосидан тикилган тўр кўйлак, шоҳона кимхобдан нимча кийиб олган ва ўзига оро берган, турли қимматбаҳо тошлар билан зийнат берилган олтин камар белини қисиб турар эди. Унинг бошида инжу билан зийнатланган дурра, бўйнидаги зумрад, ёқут, забаржад ва анордек маржон кўкракларига тушиб турар, бу зийнатлар ўзига ниҳоятда ярашган, чеҳраси баҳорнинг илк табассумига ўхшар эди. Абдулла ҳам ясениб олган эди. У доира чертди. Маржона рақс бошлади.

Али бобо Маржонани кўргач, завқи келиб табассум қилди ва деди:

— Бебаҳо жориямиз ва қадрдон канизимиз қадамига ҳаса-

нот! Тангри ҳаққи, кўп яхши иш қилдинг, сабабки роҳат-фароғатимиз бекам-кўст ва ишратимиз тўла-тўкис бўлсин учун рақс томоша қилмоқ хоҳишида эдик.

Сўнг Али бобо сардорга деди:

— Бу жория беназир, унинг ўхшаши йўқ, сабабки, ҳар ишга моҳир ва хизматда комил, барча санъатдан хабардор, латофат, зарофат ва фаросатда мислсиздир. Бу менга кўп яхшиликлар қилган, уни қизимдан ортиқ кўраман. Эй оға, жамолига кўз ташла, қадди-қоматини кўр, рақсини томоша қил, жилвасига назар сол!

Бироқ унинг сўзлари сардорнинг қулоғига кирмас, қаҳр-ғазабдан ҳуши бошидан учган эди, сабабки, бу икки одамнинг келиши ёвуз ниятини амалга оширишга халал берар эди.

Маржона гоят гўзал рақс қилиб бориб, сардорнинг жомаси остидан қабзаси чиқиб турган ханжарни олди ва араб раққосаларнинг расмини қилиб, ханжарнинг учини гоҳ ўзининг, гоҳ Муҳаммаднинг, гоҳ сардорнинг кўкрагига текизиб ўйин қила кетди, сўнг Муҳаммаднинг қўлидан доирани олиб Али бобога тутди ва динор ташла деб имо қилди. Али бобо доирага динор ташлади. Маржона доирани Муҳаммадга тутди. Муҳаммад ҳам динор ташлади. Сўнг Маржона бир қўлида ханжар ва қўлида доира билан сардорнинг олдига келди, сардор динор олгани қўлини қўйнига текиб, алаҳсиб турган пайтида унинг кўкрагига ханжар урди.

Сардор «вой» деб жон берди. Худо унинг жонини жаҳаннамга йўллади. Али бобо ва ўғли қўрқувдан дарҳол оёққа турдилар-да, Маржонага дағдаға қилдилар:

— Оҳ, маккора, ҳаромзода! Оҳ, оқпадар, оҳ, таги паст, бундоқ қабих хиёнатнинг боиси нима? Бизни оғир гуноҳга дучор қилдинг, бошимизга бало келтирдинг. Эй малъуна, қозининг қўлидан қочиб қутулсанг ҳам, бизнинг қўлимиздан қутула олмайсан!

Маржона бепарво жавоб берди.

— Уларингизни босинг, кўрқманг, бардам бўлинг. Бошини тикиб жонларингни сақлаб қолган кимсанинг ажри шу бўлса, дунёда ҳеч ким яхшилик қилмайди. Мендан бадгумон бўлишга ошиқманг, сабабки, сўнгги пушаймон ўзингга душман. Менинг сўзимни эшитингиз, сўнг ихтиёр ўзингизда. Бу одам савдогар эмас, балки тоғдан келган ўғрилар сардори, аввал мой сотаман деб ҳаммамизни ҳалок қилмоқ мақсадида ҳовлимизга мешларда одам олиб келди, мен унинг макр-ҳийласини фош қилиб, ниятини барбод қилганимдан кейин қочиб кетди. Лекин бу нобакор бундан сабоқ олмади, менга ва ҳаммамизга қарши ғазаби жўш урди, қабих ниятидан қайтмади, шу ниятда бозорда дўкон очиб, дўконини қимматбаҳо молларга тўлдирди, яна макру ҳийла ва фирибгарлик йўлини тутиб, айёрлик билан хошам Муҳам-

мадга ёлғондан меҳр-муҳаббат изҳор этди, шу йўл билан уйимизга кириб, сиз билан ҳамтабақ бўлди, пайт пойлаб сизни азоб-уқубат билан ўлдирмоқ, ер юзидан изимизни йўқотмоқни истади, яроғининг ўткир тиғига ва қўлининг куч-қувватига инонди. Шукр худогаким, менинг қўлим билан уни маҳв этди. Сўзларимга инонмасангиз унинг юзига назар солингиз.

Маржона сардорнинг ўлигини ағдариб юзини кўрсатди. Али бобо билан Муҳаммад Маржонанинг сўзларидан сўнг сардорнинг юзига тикилиб, ёғ сотмоқчи бўлган каззоб савдогарни танидилар. Маржона кўтариб рақс қилган ханжарни кўриб, чўрининг сўзлари ҳақ эканини, унинг жасорати ва довиорақлиги туфайли худо даҳшатли ўлимдан асраганини англадилар.

Али бобо билан Муҳаммад Маржонага мақтовга сазовор иши учун ташаккур изҳор қилдилар, унинг фаҳм-фаросатига таҳсин ўқидилар.

— Мен сени озод қилганимда яна инъом-эҳсон қиларман деган эдим, шу ваъдамни ҳозир бажо келтиришим керак, бу яхшиликларинг учун сени келин қиламан, ўғлим Муҳаммадга олиб бераман. Бунга ўзларинг нима дейсизлар?

Муҳаммад жавоб берди:

— Сенинг сўзинг сўз, сенинг хоҳишинг менинг хоҳишим. Агар амринг малол келган тақдирда ҳам бўйин эгардим. Аммо Маржонани келин қилиб олиш тилагинг, менинг учун айни муддаодир.

Муҳаммаднинг бундоқ жавоб берганига сабаб Маржонанинг ҳусн-латофати, фазлу камолоти, фаросати ва насл-насаби тоза бўлганлиги туфайли унга кўпдан ошиқи беқарор бўлиб юрганлиги эди.

Сўнг булар каттакон чуқур қазиб сардорнинг жасадини кўмдилар. Сардор ризқи битган малъун ва касофат шерикларига ҳамсоя бўлди. Бу ажойиб ва ғаройиб ишдан ҳеч ким воқиф бўлмади.

Сардор узоқ вақт беном-нишон кетганидан кейин унинг дўконидаги моллар, қимматбаҳо ашё хазина тасарруфига ўтди. Тинчлик барқарор бўлиб ҳамма хотиржамликда умр кечира бошлагандан кейин Муҳаммад чўри қиз Маржонани никоҳига олди, қозига бориб никоҳ васиқаси ёздирди, бир миқдор маҳр бериб, қолганини кейинроқ беришни ваъда қилди. Улар халққа тўй-томоша бердилар, созандалар, хонандалар ва қизиқчилар иштирокида тонг отгунча зиёфат бўлди.

Уч кечаю уч кундуз тўй-томоша бўлди. Орадан бир йил ўтгач, Али бобо хазинага бормоқчи бўлди, укаси ҳалок бўлгандан бери бормаган, қўрққан, сабабки, худойи таоло Маржонанинг қўли билан ўттиз саккиз қароқчини ҳалок қилгандан кейин, тоғдаги қирқ қароқчидан дарак топмаганидан кейин ха-

зинани кўрсатмоқ ва унга кирмоқ усулини ўргатиш учун ўғлини олиб борди. Иккови келиб қараса, хазинанинг йўлини ўт-ўлап чангал босиб кетипти. Бундан маълум бўлдики, хазинага узоқ вақт ҳеч бир кимса йўламапти. Булар қолган қароқчиларнинг ҳам ҳалок бўлганига амин бўлиб, қўрқмасдан олға юрдилар. Али бобо болта билан чангални чопиб, эшикка йўл очди: «Сезам, эшигингни оч!» деган эди, эшик очилди. Ота-бола хазинага кирдилар. Али бобо уйилиб ётган бойлик, ажойиб ва ғаройиб нарсаларни кўриб ҳайратда қотиб қолди. Сўнг иккови хазинани айланиб томоша қилди, ҳамма хоналарга кирди, бойликни беармон титкилади ва енгил, аммо қимматбаҳо тошлардан манзур бўлганларини олиб хурсанд бўлиб уйига қайтди. Шундан кейин булар хазинадан истаганларини ташиб, то айш-ишрат ва висол заволи, саройларни хароб ва қабристонларни обод қилувчи қазо етиб келгунча умрларини роҳат ва фароғатда ўтказдилар.

АЛОВИДДИН ВА СЕҲҲЛИ ЧИРОҚ

адим замонда Хитой вилоятларидан бирида яшаган камбағал бир тикувчининг Аловиiddин исмли ўғли бор экан. Бу бола ёшлигида саёқ ва бебош экан. Ун ёшга етганида унга отаси ҳунар ўргатмоқчи бўлибди. Лекин қашшоқ бўлгани сабабли ўғлини бирор устага шогирдликка бера олмабди. Шунинг учун Аловиiddин ҳам ўз ҳунарини ўргатишга аҳд қилиб, тикувчилик дўконига олиб кетибди. Аловиiddин саёқ бола эмасми, кун-уззукун ўзига ўхшаш бебош кўча болалари билан сандироқлашдан қўли бўшамас, дўконда бир соат ҳам, ҳатто бир дақиқа ҳам ўтиролмас, отаси кийим буюртирувчи бирон мижозникига кетди дегунча, дўконни ташлаб, ҳалиги шўх болалар билан ўйнагани кетар экан.

Бола шунга одатлангандан кейин отасининг гапига кўндириб бўлмабди. Дўконга ўтқазиб ҳунар ўргатиш эса ундан бешбаттар мушкул бўлибди. Отаси унга насиҳат қилавериб кучдан қолибди, лекин Аловиiddин ўз билганидан қолмабди. Ота шўрлик ўғлининг бебошлигига куявериб, ахийри бедаво дардга мубтало бўлиб, орадан кўп ўтмай, дунёдан кўз юмибди. Аловиiddин бўлса парвойифалак, шалоқликни ташламабди. Ҳеч бўлмаса бирон ҳунар ўрганолмай, бир бурда нон билан бир қошиқ ёвғон топиб ейишнинг уddасидан чиқолмаганидан кейин онаси дўкондаги нарсаларни бирин-кетин сотиб, атиги битта чарх орттириб қолибди. Ўзига ҳам, ўйинқароқ ўғлига ҳам егулик топиб турибди.

Баджаҳл отаси ўлиб кетганидан кейин Аловиiddин илгаригидан ҳам бешбаттар саёқлик йўлига кириб кетибди. Уйига фақат овқатланишга-ю, кечаси ётиб ухлашгагина келадиган бўлиб қолибди. Онаизор ўғил билан ўзини боқаман деб кечани кеча, кундузни кундуз демай меҳнат қиларкан. То Аловиiddин ўн беш ёшга киргунча она ҳормай-толмай шу зайлда кун кечириб келибди.

Кунлардан бир кун Аловиiddин одатдагидек ўзига ўхшаган шумтака болалар билан кўчада шаталоқ отиб юрганда уларнинг олдида бир ажнабий дарвиш келибди-да, болаларнинг ҳеч қайсиси билан иши бўлмай, ҳадеганда Аловиiddинга тикилиб, унинг хатти-ҳаракатларини кузатаверибди. У киши мағриб томонлик бўлиб, машхур фирибгар, ўзининг бу ҳунари билан неча-неча

одамларга фириб бериб юрар экан. Бундан ташқари у ҳамма илмлардан ва файласуфликдан хабардор, ҳаттоки юлдуз кўриб қуръа ташлашни ҳам яхши биларкан. У Аловиддинга обдан тикилиб бўлгандан кейин ўзига-ўзи: «Азбаройи худо, бу бола ўша мен излаб юрганнинг худди ўзгинаси. Ахир уни топгунча она сутим оғзимдан келди-ку»,— дебди.

У бошқа бир болани секин чеккага чақириб олибди-да, Аловиддин кимнинг ўғли, отаси ким, қанақанги одамлар эканлигини суриштириб, кейин Аловиддинни бир чеккага имлабди.

— Уғлим, сен фалончи тикувчининг ўғли — фалончи эмасми-сан?— деб сўрабди ундан мағриблик киши.

— Ҳа, амаки,— деб жавоб берибди Аловиддин,— лекин менинг отам алақачон ўлиб кетган.

Мағриблик киши бу гапни эшитган заҳотиёқ Аловиддинни маҳкам қучоқлаб олибди-да, ҳали у, ҳали бу юзидан ўпиб, ҳўнг-ҳўнг йиғлайверибди. Аловиддин мағриблик кишини бу аҳволда кўриб ҳайрон қолибди.

— Ахир нега йиғлаяпсиз, отамни қаердан танийсиз?— деб сўрабди Аловиддин ундан.

Мағриблик киши ғамгинлик билан жавоб берибди:

— Эй нуридийдам, ахир мен йиғламай ким йиғласин? Отанг нақ бир қориндан талашиб тушган укам эди. Бу ерга етиб келгунимча озмунча йўл босдимми? Лекин укамнинг дийдорини бир кўрсам бутун тортган азоб-уқубатларим унутулиб, баҳри-дилим очилармикан, деган умидда эдим. Сендан унинг вафот этганини эшитиб, юрак-бағрим эзилиб кетди. Лоақал дийдорига бир тўймаганимга йиғламай бўладими, жон болам. Худо ҳақи, шунча болалар ичига сенга кўзим тушди-ю, нақ укамнинг ўзига ўхшатдим. Сенинг отанг — акам раҳматли билан ажралишган чоғимизда ҳали уйланмаган эди! Худо шоҳид, болажоним, шу кунимдан кўра отангни бир кўриб, ўрнига менинг ўлганим яхши эмасмиди. Шунча йил сарсон-саргардонликдан кейин укамнинг дийдорига тўярмиканман, деган ниятда эдим, ундан ажраб ақлу ҳушимдан айрилдим. Пешонага ёзиб қўйганидан қочиб қутулиш мушкул экан, жон болам. Худонинг хоҳишига итоат қилмай иложимиз йўқ. Лекин, болажоним, хайрият, сен бор экансан, укамни кўргандек бўлиб кўнглим ором олди: сендек зурриёт қолдириб кетган кишини ўлган деб ҳам бўлмайди.

Кейин мағриблик киши ҳамёнига қўл солиб, ўн динор чиқарибди-да, уни Аловиддинга узатибди:

— Жоним болам, ҳозир қаерда турибсизлар, онанг қаерда?— деб сўрабди.

Шунда Аловиддин мағриблик кишининг қўлидан ушлаб уйларига бошлаб борибди.

— Уғлим,— дебди мағриблик,— мана бу пулларни онангга

бериб, унга мендан салом айт: «Отамнинг акаси, амаким, ўзга юртлардан ўз элимизга қайтиб келибдилар», дегин. Худо хоҳласа, мен эртага келиб онанг билан кўришаман, укамнинг қадами теккан уйни кўраман, унинг қабрини зиёрат қиламан.

Шундан кейин мағриблик киши Аловиддинни ўпиб, ўз йўлига қайтибди. Аловиддин бўлса қўлига пул текканига суюниб, чопганича уйига кетибди. У шу кунни уйига одатдагидай тушки ё кечки овқат пайтида эмас, кутилмаганда югуриб кириб келибди ва севинчини ичига сиғдиролмай бақириб-чақирибди:

— Ойи-чи, ойи, суюнчи беринг: дадамнинг акаси — амаким бегона юртлардан қайтиб келибди, сизга кўпдан-кўп салом айтди,— дебди.

— Мени масхара қиляпсан шекилли, болам! Урни-тагида йўқ амаки қаёқдан пайдо бўла қолибди? Ҳеч қанақа амакинги йўқ,— дебди онаси унга.

Шунда Аловиддин ҳовлиқиб:

— На амаки, на қариндош-уруғ — ҳеч киминг йўқ деганингиз нимаси, ойижон,— дебди,— амакимни ҳозиргина ўз кўзим билан кўрдим. У мени қучоқлаб ўпиб, роса йиғлади. У мени таниди, ҳаммамизни билар экан. Ишонмасангиз мана қаранг: ўн динор пул ҳам бериб: «Онангга олиб бор»,— деди, ундан кейин-чи, ойи, худо хоҳласа эртага сизни кўргани келармиш. У шундай деб айтгин, деди.

— Ростдан ҳам,— дебди онаси Аловиддинга,— мен билган биттаю битта амакинги бор эди, бироқ у отангдан аввал вафот этган, яна бошқа қанақа амакинги бор экан, билмадим.

Она бечоранинг кечаси билан уйқуси қочиб, бўлиб ўтган ҳодисани ўйлаб чиқибди. Сеҳргар мағриблик эса эрта билан ўрнидан турибди-да, ювиниб кийинибди; кейин Аловиддинни ахтариб кечаги борган кўчасига қараб йўл олибди. Ҳадеганда юраги типирчилаб, Аловиддинни кўргиси келаверибди. Мағриблик киши қидира-қидира ахийри Аловиддинни топибди. У ҳар кунгидек кўчада ўртоқлари билан ўйнаб юрган экан. Ёнига бориб, қучоқлаб ўпибди, кейин чўнтагидан икки динор чиқариб шундай дебди:

— Болам, мана бу пулни олиб, онангга элиб бергин-да: «Амаким кечқурун шу ерда овқатланармишлар, шу пулни олиб тансиқроқ бир овқат тайёрлаб қўярмишсиз», дегин. Лекин бўтам, хайрлашмасдан аввал уйингни эсимдан чиқариб адашиб юрмаслик учун яна бир марта кўриб олай.

— Хўп бўлади!— Аловиддин шундай дебди-ю, мағриблик кишининг олдига тушиб уйига бошлаб борибди. Мағриблик киши боши оққан томонга қараб йўл олгандан кейин Аловиддин чопганича онасининг ёнига кириб борибди-да, у киши айтган гапларни онасига бирма-бир айтиб ҳалиги икки динор пулни ҳам берибди.

— Амаким бугун кечкурун келиб шу ерда овқатланармишлар,— дебди у онасига.

Аловиддиннинг онаси дарров бозорга тушиб, керакли майдачуйдаларни хирид қилибди-да, уйига қайтиб келгач, қўшнисидан идиш-товоқ сўраб овқат ҳозирлашга киришибди. Кечки овқат тайёр бўлгач, она ўғлини чақириб:

— Ҳой, онанг айлансин, овқат пишди-я, тагин амакинг уйимизни қидириб юрган бўлмасин, чиқиб у кишини кутиб тургин,— дебди.

Аловиддин ўша заҳотиёқ:

— Хўн бўлади, ойижон,— деб кўчага чиқиб кетаётган экан, тўсатдан эшик тақиллаб қолибди. Эшикни очиб қараса, ўша мағриблик сеҳргар киши эмиш-у, унинг ёнида турли-туман ғарб ширинликлари, хурмо шароби тўлатилган кўза ва бошқа нарсалар кўтарган бир қул ҳам бормиш.

Аловиддин қулнинг қўлидаги нарсаларни олгандан кейин қул ўз йўлига қайтиб кетибди. Аловиддин мағриблик кишини бошлаб уйига олиб кирибди... Мағриблик киши Аловиддиннинг онаси билан йиғлаб-сиқтаб ҳол-аҳвол сўрашгандан кейин укасининг ҳаёт йитида ўтирадиган жойини сўрабди. Аёл мағриблик кишига эрининг ўтирадиган жойини кўрсатган экан, у дарров ўша жойга борибди-да, дод солиб ерни ўпаверибди: «Оҳ, бахтим мунча ҳам қора бўлмаса! Сендан ажраб қолибман, кўзимнинг нури, дилимнинг сурури, укажоним...»

То Аловиддиннинг онаси унга юраги ачиб, шўрлик укасига куйиб ақли ҳушидан ажраб ўтирмаса гўрга эди, деган хаёлга боргунча мағриблик айтиб йиғлашда давом этибди, ўзини-ўзи уриб дуолар ўқибди. Аёл унинг ёнига борибди-да, қўлидан ушлаб ўрнидан турғазибди.

— Эй қайнағажон, бу оҳ-воҳлардан нима фойда! Узингни ўзинг ич-этингни еяпсан, холос,— дебди.

Аёл мағриблик кишини ўтказиб юпата бошлабди. Мағриблик киши бир оз ўзини босиб олгандан кейин Аловиддиннинг онаси билан гаплаша бошлабди.

— Эй келиним, мени танимаганинг, укам ҳаёт эканида мени ҳеч кўрмаганинг учун ажабланмай кўя қол. Бунинг сабаби шуки, мен бундан қирқ йил илгари юртимдан дарбадар бўлиб укам билан хайрлашиб кетган эдим. Ҳинд, Синд ва мағриб шаҳарларини кездим. Коҳирада бўлдим. Нур ёғилиб турган Мадинани кўрдим. У ерлардан ғайридинлар юртларига ўтиб, ўн тўрт йил юрдим. Ана ундан кейин, сенга додимни айтсам, келиним, кунлардан бир куни укам туғилиб ўсган диёрим — она юртимни қўмсаб қолдим, укамни соғиниб уни кўргим келди. Йиғи деган қуйилиб келавериб, кўзим ёшланди, дилим ғашланди. Айрилиқ ўти бағримни кабоб қилиб шу шаҳарга келгим, укамнинг дийдорига тўйгим келди. Ниҳоят ўзимга-ўзим:

— Эй инсон, неча-неча йиллардан бери туғилиб ўсган диёрингдан йироқларда, бегона юртларда дайдиб юрибсан,— дедим.— Биттаю битта укангдан бўлак ҳеч киминг йўқ, бориб у билан юз кўришсанг-чи! Тақдир аёвсиз, вақт бевафо, не ҳодисалар юз беришини ким билади? Укангни кўролмай вафот этиб кетгудек бўлсанг, ундан ортиқ ғам-алам борми? Худога шукр, сен бой-бадавлатсан, пулинг, мол-давлатинг сероб, балки уканг йўқчиликда яшаётгандир. Бориб у билан дийдор кўришгин, бордию камбағалликда кун кечираётган бўлса қўлингдан келган ёрдамингни бер.

— Шу фикрларни обдан ўйлаб, эрта билан тонг отиши биланоқ сафарга отландим,— деб давом этибди мағриблик киши.— Уша куни жума намозини ўқидим-да, кейин ўзимнинг ажойиб йўрға отимга миниб йўлга равона бўлдим. Йўлда жуда кўп хавф-хатарга дуч келдим, ғов ва тўсиқлардан ошиб ўтдим. Лекин худога минг қатла шукр, шаҳарларингга эсон-омон етиб келдим. Кўча-кўйни кезиб, болалар билан ўйнаб юрган ўғлинг Аловиддинга кўзим тушиб қолса бўладими?! Айланай келинжон, худо урсин, уни кўрган замониноқ юрагим шув этиб кетди. Ахир қон қонга тортади-да. Қолаверса ташқи кўринишидан ҳам ўхшатдим. Унга кўзим тушиши биланоқ бутун кўрган-кечирган азоб-уқубатларим эсимдан чиқиб, худди ичимда нур ёришгандек суюниб кетдим. Лекин раҳматли укамнинг ўлганини эшитганимдан кейин десанг, келинжоним, не қолга тушганимни Аловиддин ҳам айтиб бергандир, аъзойи баданимдан совуқ тер чиқиб, жуда хафа бўлиб кетдим. Яхшиям Аловиддин бор экан. У билан овуниб юраман, худо хоҳласа у отасининг ўрнини босади, ўғил қолдириб кетган киши ўлмаган ҳисоб.

Мағриблик киши гапини тугатиб бундай қараса, Аловиддиннинг онаси хўрлиги келиб кўзёши тўкиб ўтирган эмиш. У вақтдан фойдаланиб ўз ҳийласини ўтказиш учун Аловиддинни ишга солибди. Онасига ҳақиқатан ҳам шу киши амаким бўладилар деб юпатгин, дебди.

— Бўтам, қандай хунар ўргандинг?— деб сўрабди кейин мағриблик киши Аловиддиндан.— Қани айт-чи, онанг билан бемалол кун кўрадиган бирор касб-кор орттирдингми? Аловиддин уялганидан бир қизариб, бир бўзариб бош эгиб, ерга тикилганича тураверибди, бу гапга онаси жавоб бериб, шундай дебди:

— Касб орттириш қаёқда дейсиз! Ҳеч вақода йўқ! Эрталабдан кечгача кўча болалари билан шаталоқ отиб шўхлик қилишдан бошқа ҳеч нарсани билмайди. Ахир отаси шўрликнинг ўлимига нима сабаб бўлди? Шу болани деб куйиб-пишиб боши ёстиққа тегди-ю, шўрликнинг: кейин шу касал олиб кетди уни. Мен бўлсам шўрим қуриб иккита нон топаман деб кечаю

кундуз чарх йигираман. Шундай қилиб бир кунимиз ўтиб турибди. Бу бола шунақа, қайнағажон. Энди бундай кап-катта йигитни боққани ҳолим қолмади. Бир қошиқ оби-ёвғонни зўрға топадиган бўлиб қолдим. Очигини айтсам, энди менинг ўзим бировнинг гарданига юк бўлишим керак.

Шунда мағриблик киши Аловиддинга насиҳат қилиб деди:

— Жиян, ахир нега бунчалик бебош бўлмасанг? Бу қилигинг ярамайди. Одам озгина уялиши керак. Энди катта бўлиб қолдинг, ақли ҳушингни бир ерга тўплаб ол. Ундан кейин туппатузук оиланинг фарзандисан. Бева онанг шўрлик хотин боши билан сени боқаман деб ўлиб-тирилиб ётса-ю, сен йигит бўлатуриб, бекорчиликдан қўлинг бўшамаса, уят эмасми? Энди бир касб орттир, ўзингни, онангни боқ. Қара, бўтам: шаҳарингларда хилма-хил усталар тўлиб ётибди. Кўриб-билиб бирор касбни танла, устага шогирд қилиб кўяй. Ундан ҳунар ўрганасан. Катта бўлганигда ҳаёт кечириш бунчалик мушкул бўлмайди. Отангнинг ҳунари хуш келмаса, бошқа касб-кор танлаб, ёққанини менга айтсанг, қўлимдан келган ёрдамимни бераман.

Мағриблик киши Аловиддиннинг чурқ ётиб жавоб бермай ўтирганини кўриб, гапларининг унга ёқмаётганини, унинг ҳеч қандай ҳунар ўрганишга раъйи йўқлигини, аввал бошдан оқ шу алпозда иш ёқмас бўлиб тарбияланганини сезибди.

— Эй жиян! — дебди шундан кейин мағриблик киши, — мендан ўпкалама, бирон ҳунар ўрганишга райинг бўлмаса, сенга битта дўкон очиб қимматбаҳо матолар билан тўлғазиб бераман. Одам танийдиган бўласан, улар билан савдо-сотик қиласан, шаҳарда таниқли савдогар бўлиб оласан.

Аловиддин мағриблик кишининг гаплари, уни савдогар қилиш борасидаги ваъдасини эшитгач, севиниб кетибди. Нега деганда савдогарлар доим гард юқмаган озода ва қимматбаҳо чопонлар кийиб юришади, уларнинг ҳаммаси катта одамлар бўлишади деб ишонаркан. У мағриблик кишига қараб, илжайибди-да, розилик билдиргандек бош ирғабди. Шундан кейин мағриблик киши унинг савдогарлик қилгиси келаётганини сезибди.

— Эй жиян, — дебди у, — фақат сўзингда маҳкам тур, эртага эрта биланоқ сени бозорга олиб кетаман ва сенга ғалати уст-бош тиктириб бераман, кейин савдогарлардан бир дўкон сотиб олиб, уни қимматбаҳо матолар билан тўлдириб ташлайман. Сен бўлсанг савдо дўқонида ўтириб савдони бошлаб юборасан.

Аловиддиннинг онаси бу гапларни эшитгандан кейин (у ҳали ҳам мағриблик кишидан гумонсираётган экан) ўзича мағриблик киши ҳақиқатан ҳам эрининг акаси эканлигига тўла ишонч ҳосил қилибди. Ахир бегона бир кишининг уларга шунчалар яхшилиқ қилиши ақлга тўғри келмасди-да. Аёл ўғлига насиҳат қилиб, бемаъни хатти-ҳаракатларни бутунлай ташлашга, у кишининг гапидан чиқмай, доим айтганини қилишга ундабди,

ахир амакиси ота ўрнида эканини уқтирибди. Улардай шўхлик қилиб ўтказган пайтларининг ҳиссасини чиқариши кераклигини айтибди.

Она ўғлига шундай панд-насиҳатлар қилгандан кейин ўридан туриб, овқат сузиб келибди. Ҳаммалари овқатлангани ўтириб, тўйгунча еб-ечишибди. Кейин қўлларини ювиб савдо ишлари, олди-сотди ва бошқа ишлар тўғрисида гаплашиб ўтиришибди.

Аловиддин бўлса кечаси билан ухламабди, суюнганидан гўё осмонда парвоз қилар эмиш. Мағриблик киши эса тун ярмидан оғганини кўриб ўридан турибди, эртасига эрта билан Аловиддинни бозорга олиб тушишга ваъда қилиб, турар жойига равона бўлибди. Эрталаб мағриблик киши дарвозани тақиллатганда, Аловиддиннинг онаси эшикни очса, у ичкари киришга унамай, Аловиддинни чақириб юборишни талаб қилибди. Аловиддин ўша заҳотиёқ чақмоқдек кийиниб амакисининг қаршисига чиқибди. У мағриблик кишига салом бериб, қўлини ўпибди. Амакиси унинг қўлидан ушлаб, бозорга бошлаб кетибди. Бозордаги энг катта савдогарнинг дўқонига кириб, Аловиддинга бир сидра товланиб турадиган қимматбаҳо кийим сўраган экан, савдогар бир зумда унинг айтганини муҳайё қилибди: у, кўрган кишининг кўзи қувонадиган жуда ажойиб тайёр кийимлар келтирибди.

— Эй нуридийдам, — дебди мағриблик киши, — кўнглинга ёққанини танлаб ол. — Мағриблик киши Аловиддинга олинадиган кийимларни унинг ўзига танлатаётгани учун Аловиддиннинг севинчи ичига сиғмай кетибди. У кўнглига хуш келган кийимлардан бир сидра олгач, мағриблик киши савдогар билан ҳисоб-китоб қилибди-да, Аловиддинни олиб чиқиб кетибди. У жиянини ҳаммомга олиб борибди; улар обдан чўмилиб бўлишгандан кейин хушбўй атирлар сепишиб, гулоб ичишибди. Аловиддин янги кийимларни кийиб олганда суюнганидан ақли ҳушини йўқотаёзибди. Мағриблик кишининг ёнига бориб, унинг қўлини ўпибди:

— Бахтимга худо сизни саломат қилсин, амакижон, — дебди унга Аловиддин. Ҳаммомдан чиқишгандан кейин мағриблик киши Аловиддинни савдогарлар растасига олиб бориб, уни томоша қилдирибди. Олди-сотди ишларининг қай тариқа бажарилишини кўрсатибди.

— Эй суюкли жияним, — дебди у, — ҳар хил буюм ва молларни фарқлайдиган бўлиш учун савдогарлар қилаётган ишларни бирма-бир кўздан ўтказишинг керак, ахир, бу сенга бир касб бўлиб қолади-да.

Кейин Аловиддинни шаҳар бўйлаб олиб юриб, мачитлар, карвонсаройлар, меҳмонхоналарни кўрсатибди. Ундан кейин ажойиб таомлар пиширадиган ошпаз ҳузурига киришган экан, у кумуш патнисларда лаззатли овқатлар билан гулоб келтириб-

ди. Улар еб-ичиб ҳузур қилишибди. Қорин тўйиб, қайғу кетгандан кейин мағриблик киши Аловиддинга истироҳат боғлари, ўйин ва машқ майдонлари, ниҳоят султон саройини ҳам кўрсатибди. Ана ундан кейин Аловиддинни мусофирлар келиб қўнадиган карвонсаройга олиб борибди. Унинг ўзи ҳам кўпдан бери ўша ерда истиқомат қилар экан. Мағриблик киши қўшни хоналардаги беш-олти нафар савдогарни чақирибди, улар келишгач, хонтахтага дастурхон ёзиб, ҳар хил мева-чевалар қўйибди-да, меҳмонларга, бу бола укасининг ўғли эканини ҳикоя қилиб берибди.

Ҳаммалари еб-ичиб, суҳбат охирига етгандан кейин мағриблик киши ўрнидан туриб Аловиддиннинг қўлидан ушлабди-да, уни уйига элиб қўйибди. У жиянини келинига топширгани уйига кирган экан, она шўрлик ўғлини ажойиб-ғаройиб кийимларда кўриб, (ахир у бу кийимда шаҳзодаларга ўхшаб кетган экан-да) суюнганидан нақ ақли бошидан учай деб, мағриблик кишига миннатдорчилик билдира бошлабди.

— Қайнагажон! — деб хитоб қилибди у, — худо ҳаққи-хурмати, эс-хушимни йўқотаёздим. Бизга қилаётган бунчалик марҳаматинг учун нима деб миннатдорчилик билдиришни, ўғлимга кўрсатган мурувватинг эвазига нима деб сени кўкларга кўтаришни билмай қолдим.

— Э, келин, — деб жавоб берибди мағриблик киши, — мен ҳеч қанақа мурувват кўрсатганимча йўқ. Аловиддин инимнинг ўғли-ку, шундай бўлгандан кейин менинг ҳам ўғлим-да, отасининг ўрнига ота бўлиш мен учун ҳам қарз, ҳам фарз. Хижолат тортмай қўяқол.

— Азиз-авлиёлар мададкор бўлиб, илоҳим умрингни боқий қилсин-у, шу болага ҳомийлик қилиб юргин, — дебди Аловиддиннинг онаси, — ўғлим доим амри фармонингда бўлади, ҳеч вақт чизган чизигингдан чиқмайди.

— Э, келин, бу гапларни хаёлингга келтирмаёқ қўй, — дебди мағриблик киши унга жавобан. — Аловиддин ақлли йигит, яратган ёрлақаса ҳали у отасининг ўрнини босади-ю, сен уни бир кўриб минг бор қувонасан. Худо хоҳласа у шаҳарда энг катта савдогарлардан бири бўлади. Эртага жума экан, шу сабабли унга дўкон очиб беролмай ҳайронликда қолдим, нега деганинда ҳамма савдогарлар жума намозидан кейин дам олиб, ҳордиқ чиқаргани боғ-роғларга чиқиб кетишади, худо хоҳласа шанба кун Аловиддин ўз орзусига етишади, унга дўкон очиб бераман. Эртага уни шаҳар ташқарисидаги сайргоҳларга олиб чиқаман, ҳали у бундай оромгоҳларни кўрмаган бўлса керак, эртага ҳамма савдогарлар ўша ерларда бўлишади: Аловиддин улар билан, улар жияним билан танишиб олишсин.

Шундан кейин мағриблик киши хайрлашиб ўз ётоғига кетибди ва эрталаб келиб, яна дарвозани тақиллатибди. Аловиддин

бўлса камоли суюнганидан тун билан уйқуси келмай, тонг отиб, чумчуқлар чирқиллаши биланоқ ўрнидан туриб олган, кийиниб амакисини пойлаб ўтирган экан. Эшик тақиллаганда у олов учқунидай сакраб туриб, эшикни очибди ва мағриблик кишини кўрибди. Аловиддин дарров бориб унинг қўлини ўпибди, мағриблик киши эса уни олиб кетибди.

— Бугун-чи, жиян, — дебди мағриблик киши, — туғилганингдан бери кўрмаган ажойиботларни кўрсатаман.

То шаҳар ташқарисига чиққунларича мағриблик киши Аловиддин билан жуда ширин суҳбатлашиб борибди. Мағриблик киши Аловиддинга у томонлардаги сарой ва қасрларни кўрсатибди. Ҳар сафар бирор сайргоҳ, қаср ёки саройни кўрсатганда Аловиддиндан: «Бу боғ сенга ёқадими? Мана бу сарой-чи? Хоҳласанг сотиб олиб бераман», — деб сўрайверибди. Аловиддин ҳали ёш эмасми, мағриблик кишининг ширин сўзларига маҳлиё бўлиб севинганидан ақл-ҳуши учиб бораверибди.

Шундай қилиб чарчагунча юришибди ва кейин бир ажойиб боққа киришибди, кўз қувониб, баҳридил очиладиган бир ажойиб сайргоҳ боғ эмиш. Мис шерларнинг оғзидан чашмалар отилиб, фавворалар гулларни суғориб ётганмиш. Улар ҳордиқ чиқаргани сув тўла ҳовуз лабига ўтиришибди. Аловиддиннинг қалби шавқ-завққа тўлиб ором олибди. Мағриблик киши бўлса унинг чинакам амакисидай ҳазиллашиб, суҳбатлашиб ўтирибди. Кейин у ўрнидан туриб, белбоғидан ҳар хил егулик овқатлар ва мевалар чиқариб:

— Қорнинг очиб қолгандир, жиян, қани ўтириб овқатланиб ол, — дебди.

Мағриблик киши билан Аловиддин қоринлари тўйгунча овқатланишибди, кейин мағриблик киши Аловиддинга сўз қотиб:

— Дам олиб ҳордиғинг чиққан бўлса энди ўрнингдан тур, яна бир оз юриб томоша қиламиз, — дебди.

Шунда Аловиддин ўрнидан турибди ва улар боғни айланиб чиқишибди, ниҳоят, бир баланд тоққа етиб боришибди. Аловиддин умрида ҳали шаҳардан ташқарига чиқмаган ва бунчалик кўп юрмаган эмасми, чарчаб, роса силласи қурибди.

— Амаки, ўзи қаёққа кетяпмиз? — деб сўрабди у мағриблик кишидан. — Боғларнинг ҳаммаси ортда қолиб, тоққа етиб қолдик-ку, ҳали яна узоқ юрадиган бўлсак, мен етиб боролмайман, ҳозирнинг ўзидаёқ бўларим бўлди. Энди буёқда боғлар кўринмапти, шаҳарга қайтиб қўя қолайлик.

— Йўқ, жиян, — дебди мағриблик киши, — мана шу йўл ажойиб боғларга олиб боради. Бутун кучингни тўпла, қани кетдик. Ахир сен йигит кишисан-а!

Шундан кейин мағриблик киши Аловиддинга ҳар хил рост-ёлгон воқеа-ҳодисалардан гапириб бериб уни алаҳситишга, қи-

зиқтиришга киришибди. Мағриблик сеҳргар Хитойдан фақат шу мақсад билан келган эмасми, бир амаллаб Аловиuddinни кўзлаган ерига етказиб олиб борибди.

Улар мўлжалдаги ерга етиб боришгандан кейин мағриблик киши Аловиuddinга шундай дебди:

— Энди ўтириб дамингни, ол, жиян, кўзлаб келаётган манзилимизга етдик. Худо хоҳласа ҳозир сенга ҳали ҳеч кимнинг кўзи кўриб, қулоғи эшитмаган ажойиботлар кўрсатаман; шундай маза қиласанки, бундай роҳатни ҳеч ким умрида кўрмаган. Дамингни олиб бўлганингандан кейин озгина шохшаббами, илдиз-пилдизми, ишқилиб ўтин топиб келасан, мен ўт ёқиб сенга қизиқ нарса кўрсатаман.

Аловиuddin бу гапни эшитгандан кейин амакиси кўрсатадиган мўъжизага қизиқиб, чарчоғини ҳам унутиб, ўрнидан турибди-да, шохшаббалар ахтариб кетибди. У то мағриблик киши «бўлди» демагунча шохшабба териб юраверибди. Олов ёққани ўтин тайёр бўлгандан кейин сеҳргар ўрнидан турибди-да, кўйнидан чақмоқтош олиб, бир парча пўлат чиқариб, ёнидаги тутатқини ёндирибди. Кейин кўйнидан шам чиқариб ёқибди. Аловиuddin эса йиғиб келган шохшаббаларни унинг ёнига суриб қўйибди, мағриблик олов тутатибди. Шохшаббалар ёниб, то алангаси сўнгунча кутиб турибди, кўйнига қўл тикиб бир қутича олибди, уни очибди, озгина кукун дори олиб, ўтга ташлабди, ундан буруқсиб тутун кўтарилибди. Мағриблик эса тушуниб бўлмайдиган аллақандай гапларни гапириб, дуолар ўқиб, сеҳр-жодусини бошлабди.

Бирдан дунёни қоронғилик босиб момақалдироқ гумбурлабди, ер ларзага келиб, ваҳима билан ёрилибди. Аловиuddinнинг жон-пони чиқиб, тура солиб қочмоқчи бўлибди. Буни кўрган мағриблик кишининг жаҳли чиққанидан жони ҳалқумига тикилибди. Нега деганда Аловиuddin бўлмаса, унинг бутун қилган ишлари чиппакка чиқар, у шундай эканини куръа ташлаб билган экан: ахир, у Аловиuddinдан бўлак ҳеч қандай одам зоти оча олмайдиган хазинага эга бўлмоқчи экан-да! Шундай қилиб, у Аловиuddinнинг қочиб кетмоқчи бўлганини сезиб қолиб, бола шўрликнинг юзига бир тарсаки урган экан, нақ жамики тишлари синиб кетаёзибди. Аловиuddin ерга йиқилиб, анчагача беҳуш ётибди-ю, ўзига келгандан кейин кўзини очиб:

— Амаки, мен сизга нима ёмонлик қилдим, нега мени урдингиз? — деб сўрабди.

— Эй бўтам, мен сени чинакам йигит бўлгин дейман. Менга гап қайтарма, ахир мен отанг ўрнига ота, биттаю битта амакинг бўламан-а! Худо хоҳласа ҳозир бир ажойиботни кўриб, барча қийинчиликларни тез унутиб юборасан.

Ер ёрилгандан кейин унинг тагида каттакон бир мрамар

тахта кўринибди. Мрамар тахтанинг ҳалқаси ҳам бор эмиш. Шунда мағриблик сеҳргар Аловиuddinга шундай дебди:

— Э, жиян, айтганларимни бекаму кўст адо этсанг дунёдаги энг улуғ подшолардан ҳам бой бўласан, урганнинг сабаби ҳам шу эди. Мана шу ерда катта хазина бор, бу хазина сенинг номингга битилган, сен бўлсанг қочиб кетиб, бу бойликни қўлдан чиқарай дединг. Энди ақли ҳушингни йиғиб бундай қара-чи, мен сеҳр-жоду ўқиб ерни не аҳволга келтириб қўйдимийкин. Сен менинг гапларимга яхшилаб қулоқ сол. Мана бу ҳалқали тошга қара, сенга аталган хазина шу тошнинг тагида. Ҳалқасини ушлаб кўтарсанг мрамар тахта жойидан қўзғалади. Қўзичоғим, сендан бўлак ҳеч кимса буни кўтаролмайди, сендан бошқа биров бу хазинага оёқ босиб киролмайди ҳам. Чунки бу хазина сенинг номинг билан кўриқланади. Лекин сен менинг гапимга қулоқ солишинг, мен айтган гапга тўла амал қилишинг керак: айтганимни қилсанг ўзингга яхши, бадавлат бўласан. Дунёдаги жамики подшолар шу бойликнинг тўртдан бирига ҳам эга эмас, мана шуларнинг ҳаммаси иккимизники бўлади, бўтам.

Бу гапларни эшитган Аловиuddin оғриқни ҳам, чарчоқни ҳам, машаққатларни ҳам унутибди. Мағриблик кишининг гапи уни ҳалжонга солиб қўйибди. Наҳотки шу қадар бой бўлиб кетса, ҳатто бутун дунёдаги подшолар ҳам ундан камбағал бўлса!

— Амаки, — дебди у мағриблик кишига, — нима қилишим кераклигини айтинг. Оғзингиздан чиққан гапни бекаму кўст бажараман. Бундан кейин ҳам ҳеч қачон гапингиздан чиқмайман.

— Эй қўзичоғим Аловиuddin, — деб сўз қотибди шунда мағриблик киши, — сенга яхшилик қилишдан бўлак ниятим йўқ. Менинг сендан бўлак меросхўрим ҳам йўқ. Ишонган боғим, суянган тоғим сен.

У Аловиuddinнинг ёнига бориб, пешонасидан ўпибди-да:

— Ахир ким учун шунчалик жон куйдириб юрибман? — дебди. — Ҳаммаси ёлғиз сен учун. Сени бой-бадавлат қилиш учун. Сен фақат гапимни қайтарма. Уша ҳалқа ёнига бориб, уни ҳалиги айтганимдек қилиб кўтаргин.

— Амакижон, — дебди Аловиuddin, — бу мрамар тахта жуда оғир-ку, мен ёш бўлсам, уни якка ўзим кўтара олмайман. Менга ёрдам беринг, биргалашиб кўтарайлик.

— Гапга тушунсанг-чи, бўтам, — дебди мағриблик киши куюниб, — мен унга қўл уролмайман, қўлингни ҳалқага тегизсанг, бас, мрамар тахтанинг ўзи кўтарилаверади. Ҳали айтдим-ку, у тахтага сендан бўлак ҳеч ким қўл тегиза олмайди. Уни кўтараётган пайтингда, ўз исмингни ва отанг, бувангнинг

исмларини, шунингдек, онанг билан онангнинг отасининг исмларини айт.

Шундагина Аловиддин олдинга қадам босиб мағриблик киши ўргатган ишларни адо этибди. У ўзининг исми, отаси, буваси, онаси, хуллас, мағриблик киши айтган исмларни айтиб мрамар тахтани кўтарган экан, у енгилгина жойидан кўчибди. У мрамар тахтани бир чеккага суриб қўйибди. Унинг тагида ўн икки зинапоя билан тушадиган ғор кўринибди.

— Аловиддин, — дебди мағриблик киши, — ақл-хушингни йиғиб мен айтган гапларни зеҳн қўйиб уқиб ол, кейин шуларни бекам-кўст адо эт, ҳеч қайсиси эсингдан чиқиб қолмасин. Бу ғорга жуда эҳтиёт бўлиб туш. Ҳамма зиналардан тушиб бўлганингдан кейин кўз олдинда тўрт бўлмали бир каттакон хона пайдо бўлади. Ҳар қайси бўлмада тилла, кумуш, ёмби ва бошқа қимматбаҳо нарсалар билан тўла тўртта хум бор. Эҳтиёт бўл, болам, уларнинг ҳеч бирига қўл тегиза кўрма, уларнинг ёнига яқинлашмагин ҳам, ҳеч нарса олмагин ҳам. Охирги тўртинчи бўлмага етгунингча ҳеч қачон қайрилмай тўғри юр. Ҳар қайси бўлмадан ўтиб бораётганингда олтин, кумуш, ёмби ва бошқа қимматбаҳо нарсалар билан тўла хумларга кўзинг тушади. Лекин буларни четлаб ўт, ҳатто кийиминг, этагинг ҳам бирор хум ёки хона деворларига тегиб кетмасин. Акс ҳолда ўлиб кетасан. У ерга мумкин қадар тезроқ кириб боргин. Томоша қиламан деб асло ва асло тўхтаб ўтирма; минг бор эҳтиёт бўл, зинапояларнинг биронтасида тўхтаб қолма! Борди-ю, мен айтган гапларнинг биронтасини ноўрин адо этгудек бўлсанг ўша заҳотиёқ сەҳрланиб кичкинагина қора тошга айланиб қоласан.

Тўртинчи бўлмага етиб борганингдан кейин бир эшик кўринади. Қўлингни шу эшикка қўйиб туриб, ўз исминг, отангнинг исми, худди ҳозирги айтган исмланингни бир чеккадан қайтарган заҳотинг эшик очилади. Шу эшик орқали ҳар турли мевали ва манзарали дарахтлар ўсиб, чиройига чирой қўшиб турган бир гўзал боққа чиқасан. Боғни кесиб ўтсанг, ёлғизоёқ йўл келади, шу йўл орқали эллик кулоч чамаси юрсанг ўттизтача пиллапояли пешайвонга кўзинг тушади. Пешайвоннинг тепасида бир чироқ ёниб турганини кўрасан. Пиллапоядан чиқиб, ўша ёниб турган чироқни олиб ўчир, кейин ичидаги ёгини тўкиб ташлагин-да, кийимларим ҳўл бўлиб қолади деб ўтирмай уни дарров қўйингга сол. Қайтиб келаётган пайтингда қўрқмай дарахтлардаги кўнглингга ёққан мевалардан хоҳлаганингча узаверсанг бўлади. Шу чироқ сенда бўлгандан кейин ўша боғдаги жамики нарса, ҳатто хазина ҳам таг-туғи билан сеники бўлиб қолади.

Ана шундан кейингина мағриблик сеҳргар гапини тугатиб, бармоғидаги узугини олибди-да, уни Аловиддиннинг бармоғига тақиб яна шу сўзларни айтибди:

— Қўзичоғим, мен айтган гапларни ёдингда тутиб, шуларга амал қилгудек бўлсанг, мана шу узук сени ҳар қандай бало-қазолардан сақлайди. Ҳали бунга ўзингнинг ақлинг ҳам ҳайрон қолади. Қани энди ўрнингдан туриб пастга қараб йўл ол. Узингни бардам тут, ҳеч нарсадан қўрқма. Баҳодир, довюрак бўл, ахир сен кичкина бола эмас, ҳақиқий йигит кишисан-а! Агар мана шу айтганларимни қилсанг, кўз очиб юмгунча катта бойликни қўлга киритасан, бу дунёда сендан бой киши бўлмайди.

Шундан кейин Аловиддин ўрnidан туриб, зинапоя орқали пастга туша бошлабди. Пастга тушиб қараса, ростдан ҳам бир хона тенг тўрт бўлмага бўлинган эмиш, худди мағриблик киши айтгандай ҳар бўлмадаги хумнинг ичи олтин ва бошқа қимматбаҳо нарсалар билан тўла эмиш.

Аловиддин девор ёки шу ердаги бирор нарсага тегиб кетмаслик учун кийимининг барини йиғштирибди-да, жуда ҳам эҳтиёткорлик билан хонанинг ҳамма бўлмаларини бирма-бир босиб ўтиб тўғри боққа чиқибди. Боғни кесиб ўтиб пешайвоннинг ёнига борса, ҳақиқатан ҳам чироқ ёниб турганмиш. Шунда у зинапоялардан чиқиб, чироқни олибди-да, уни ўчириб, ичидаги мойини тўкиб ташлабди. Кейин қўйнига солибди-да, боққа тушибди. Бу ердаги ажойиб дарахтлар устида чақчақлаб сайраётган қушларни обдан томоша қилибди, чунки кириб кетаётганда буларга қарамаган экан-да. У дарахтлар оралаб юра бошлабди. Бундай қараса, дарахтларнинг шохлари эгилиб қимматбаҳо тошлар осилиб ётган эмиш. Ҳар қайси дарахтдаги тошлар ранго-ранг бир-бирига ўхшамас — оқ, яшил, сариқ, қизил, бинафшаранг ва бошқа хиллари ҳам бормиш. Бу тошлардан ёғилиб турган нур қуёш нуридан кучли, ҳар қайси тошнинг катталигини ёзган билан таърифлаб бўлмасмиш. Дунёдаги манман деган подшонинг хазинасида шу тошлардан энг кичигининг ярмига тенг келадиган тошни ҳам топиб бўлмасмиш.

Аловиддин бўлса дарахтларнинг орасига кириб олиб ҳайрон қолганча бу ажойиботларга анқайиб қараб тураверибди. Дарахтлар ширин-шарбат мевалар ўрнига кишини лол қолдириб, дур, зумрад, олмос, ёқут сингари қимматбаҳо тошлардан ҳосил бериб тургандан кейин ҳар қандай одамни ҳам саросимага солиб қўяди-да! Шу тариқа у дунёга келиб кўзи кўрмаган, қулоғи эшитмаган бундай ажойиб нарсаларга тикилганча тураверибди. Ҳали у қимматбаҳо тош нима-ю, уни қанча пулга олиб, неча пулга сотишни ҳам билмас экан: нега деганда, аввало у ёш, қолаверса камбағал оиланинг фарзанди эди-да!

Аловиддин бу ажойиботларни ростакам узум, анжир ё бўлмаса бошқа бир хил мевалар деб ўйлабди-да, кўнглидан шуларнинг ҳаммасини қандай қилиб узиб олса бўларкин деган хаёлни ўтқазибди, қимматбаҳо тошлар нималигини билмайдиган, унинг неча пул туриши-ю, кимларда бўлишига ақли етмайдиган болалар одатда шунақа бўладилар-да.

Аmmo Аловиддин бу мевалардан бир нечасини узиб олиб еб кўрай деса қатур-қутур қилармишу ҳеч еб бўлмасмиш: уларнинг тошдай қаттиқлигини кўргандан кейин майда-чуйда шиша парчалари экан деб ўйлабди. У тошларнинг ҳар хилдан узиб олиб аввал қўйинини, кейин чўнтақларини тўлдирибди. Белидаги белбоғини ечиб унга ҳам бир қатор териб, яна белига маҳкам боғлаб олибди. Хуллас ўзича: «Бу рангдор ойначалар билан уйни ясагиб қўяман, иннайкейин болалар билан ўйнайман», деган хаёлда тошлардан кўтарганича олибди. Кейин боғдан чиқибди-да, мағриблик кишининг уришиб беришидан қўрқиб, шошганича келган томонга йўл олиб, хонанинг тўртта бўлмасидан ҳам ўтибди. Ўтиб кетаётган пайтида бояги тилла ва қимматбаҳо нарсалар билан тўла хумларга қайрилиб қарамабди ҳам. Юра-юра ниҳоят зинапояга етиб юқорига кўтариллаверибди-ю, охириги битта зинапоя қолганда унга чиқолмабди. Нега деганда буниси бошқалардан анча баланд экан, ундан ташқари Аловиддиннинг боғдаги дарахтлардан олган тошлари ҳам оғирлик қилибди.

Шунда у мағриблик кишига:

— Амаки, қўлингизни узатинг, зинапояга чиқиб олай,— деган экан, мағриблик киши шундай жавоб берибди:

— Аввал чироқни узатиб юбор, бўтам, анча енгиллашсан. Балки сенга ўша нарса халал бераётгандир.

— Чироқ менга ҳечам халақит бераётгани йўқ,— дебди Аловиддин,— шундай қўл узатсангиз пиллапоядан чиқиб оламан-у, иннайкейин чироқни бераман.

Мағриблик кишининг чироқдан бўлак муддаоси йўқ экан. Шунинг учун у Аловиддин ер юзига чиқмасдан олдин унинг қўлидан чироқни олиш пайида бўлибди. Лекин Аловиддин чироқни чўнтагига солиб, унинг устидан қимматбаҳо тошлар қалаб юборгани учун чироқни олиб тепага узатишнинг иложи бўлмабди. Бундан ташқари мағриблик кишининг фикр-ёди чироқда бўлгани учун, у нега бундай деяпти экан, қани бир синаб кўрай-чи, нега мени аввал тортиб олмай, чироқни бер деяпти экан? — деган хаёл кўнглига келибди.

— Амаки,— дебди у мағриблик кишига,— қўлингизни бериб мени тортиб чиқаринг-да, ундан кейин чироқни ола қолинг.

Мағриблик кишининг бешбаттар жаҳли қиқиб, аввал чироқни берасан, деб туриб олибди. Чироқ Аловиддиннинг чўнтаги тагида қолиб кетгани учун мағриблик кишига уни

олиб беролмабди. Аловиддиннинг ер юзига чиқмасдан аввал чироқни бермаслигига мағриблик кишининг ақли етгандан кейин газабига газаб қўшилибди. Аловиддиннинг бирор бошқа мақсади йўқ, ҳақиқатан ҳам чиқиб олгандан кейин бермоқчи экан.

Мағриблик киши бўлса Аловиддин унинг сўзига кирмай, чироқни бермаётганини кўриб, ақли ҳушини йўқотиб, тутуқиб кетибди. Уша заҳотиёқ бир нималар деб сеҳр-жоду ўқиб, оловга озгина кукун дори ташлаган экан, ер ларзага келибди, мрамар тахта жойига ёпилиб, ер аввалги ҳолига келибди-ю, Аловиддин ер тагида қолиб кетибди. Ёруғ дунёга чиққудек лоақал биронта тешик ҳам қолмабди.

Мағриблик киши қуръа ташлаб, фол кўриб Аловиддиннинг исмига битилган хазина борлигини билгандан кейин шу тилсимотни қўлга киритиш учун ёлғондан ўзини унинг амаси қилиб кўрсатган экан. У ўз юрти, Ифриқия мамлакатада ҳар турли илмлар ўрганган экан. Кўрсатилган нарсалар қаторида, қарасаки, фалон-фалон ердаги Калкас деган юртда катта бойлик — хазина ва у ерда бир чироқ бормиш. Мана шу чироқни кимда-ким қўлга киритгудек бўлса ер юзидаги подшоларнинг ҳаммасидан ҳам бойиб, давлати ҳеч қаерга сиғмай кетармиш. У қуръа ташлаб шу хазина фақат камбағал хонадондан чиққан Аловиддин исмли бола орқали очилишини билибди ва шу бола устидан қайта фол кўрибди. Аловиддиннинг киёфаси ва ташқи белгиларини аниқлаб текшириб билиб олибди.

Шундан кейингина ясаниб-тусаниб, юқорида айтилгандек, Хитой мамлакатига йўл олибди. У ҳийла-найрангни ишга солиб, Аловиддин билан апоқ-чапоқ бўлибди-ю, энди мўлжаллаган нарсаларини қўлга киритаман деб турганида Аловиддин чироқни унга бермагани алам қилиб, барча интилишлари бекорга кетиб, умиди узилиб, қилган ишлари пучга чиқибди. Шунда бола ҳам, чироқ ҳам ёруғ дунё бетини кўрмасин деган мақсадда Аловиддинни ўлдирмоқчи бўлиб ер устини бекитиб қўйибди. Шундан кейин қайғу-ғамга ботиб йўлга равона бўлибди-да, йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, ўз мамлакатига етиб олибди. Мағриблик кишининг қиссаси ҳозирча шу.

Энди Аловиддинга келсак: у ер бекилиб қолганини кўриб кучи борича: «Амаки, амаки», деб додлай бошлабди. Лекин унинг додига қулоқ соладиган ҳеч кимса топилмагандан кейин, мағриблик киши унга маккорлик қилганини тушунибди, аслида амасиси эмаслигини ҳам фаҳмлаб олибди.

Аловиддин энди ер тагидан чиқиб кетолмаслигига ақли етиб, яшашдан умидини узибди. Бошига тушган фалокатни сезиб, ҳиқиллаб йиғлай бошлабди. Бир оздан кейин ўрнидан

туриб ер тагидан ёруғ дунёга чиқадиган йўл ахтаришга киришибди. У аввал ўннга, кейин чап томонга юрибди-ю, лекин тўрт девор билан қоп-қоронғи зимистондан бўлак ҳеч нимани кўролмабди. Чунки мағриблик киши ўзининг сеҳр-жодулари билан Аловиддин тезроқ ўлиб кетсин деган мақсадда ер тагидаги ҳамма эшикларни, ҳатто боққа чиқадиган эшикни ҳам бекитиб қўйган экан.

Бу ҳолни кўрган Аловиддин азбаройи қаттиқ хафаликдан ақли ҳушини йўқотибди. У яна ўша ер юзига олиб чиқадиган зинапояга қайтиб, ўз ҳолига ўзи йиғлаб ўтирибди.

Аловиддин зинапояда ўзини-ўзи уриб, пиқиллаб йиғлаб ўтираверибди. Эсингизда бўлса керак, мағриблик киши Аловиддинни хазианага тушираётган пайтда ўз қўлидаги узугини унга тақиб қўйиб: «Мана шу узук сени ҳар қандай бало-қазодан сақлайди», деган эди. Аловиддин йиғлаб, қўлларини артаётганда, бехос ўша узукка тегиб кетибди. Уша заҳотиёқ унинг қаршисида дев пайдо бўлибди.

— Хизматингга тайёрман, хизматингга тайёрман! Мен сенинг қулингман. Тила тилагингни, мен мана шу узук кимнинг қўлида бўлса, ўшанга содиқ қулман!— деб ҳайқирибди. Аловиддин девнинг баҳайбатлигини кўриб, қўрқиб кетганидан аъзойи баданини титроқ босибди. Дўстона оҳангда: «Тила тилагингни, мен содиқ қулингман!» деганини эшитиб, яна ўзини анча босиб олибди. Ундан кейин мағриблик киши узукни унга бераётиб: «Бу узук сени ҳар қандай бало-қазодан асрайдики, ўзинг ҳайрон қоласан», деган гапи ҳам ёдига тушиб кўнгли таскин топибди.

Аловиддин ўзида йўқ даражада севиниб кетганидан довораклик билан девга:

— Эй узук эгасининг қули, мени ёруғ жаҳонга, ер юзига чиқариб қўйишингни истайман, — деган экан, ҳали гапи тугамасданоқ ер ларзага келиб тарс ёрилибди-ю, Аловиддин ер юзига чиқиб қолибди.

Икки кеча, икки кундуздан бери ер тагида, қоронғиликда, хазиана ичида ётган Аловиддин ўзини ер юзида кўрганда ёруғликдан кўзи жимирлашиб, ҳеч нарсани кўра олмай қолибди. У дарров кўзини юмиб, кейин секин-аста оча бошлабди. Кўзи ўргангандан кейин расмана очиб ёруғ жаҳонга бундай қараса, бояги хазианага тушган жойида ўтирганмиш.

Шунда у мағриблик кишининг сеҳр-жодуларига ҳайрон қолиб, унинг чангалидан эсон-омон қутулганига шукр қилибди. Кейин ўнгу сўлига аланглаб мағриблик киши билан кўрган боғлари ва келган йўлларини кўриб танибди.

Аловиддин жонидан умидини бутунлай узиб қўйган экан, эсон-омон ер юзига чиқиб олгандан кейин ўзида йўқ суюниб йўлга тушибди. Шу юришда ҳеч қаерда тўхтамай, тўғри шаҳарга

кириб борибди. Жони саломат қолгани учун қушдек енгил бўлиб, югура-югура уйига кириб борибди. Қорни жуда ҳам очиб кетгани, ниҳоят даражада қўрқани ва азоб-уқубатга гирифтор бўлгани, буларнинг устига бутун вужудини қамраб олган севинч-қувонч туфайли эшикдан кириб борган заҳотиёқ ҳушидан кетиб ерга йиқилибди.

Онасининг ақли шошиб дарров қўшнилариникига чиқибди-да, гулоб келтириб Аловиддиннинг юзига сепибди. Онаизор ўғли ғойиб бўлгандан бери тинмай кўзёши тўкар, нега деганда кўзининг оқу қораси, биттаю битта боласи шу Аловиддин эди-да. Шу сабабли ўғли кириб келганда онанинг дили кундек ёришиб, севинганидан ўзини қўярга жой тополмай қолибди-ю, Аловиддин ҳушсиз ерга йиқилганидан кейин кўзи ёшланиб, дили гашланибди. Уғли кўзини очгунча тинмай ҳали гулоб сепиб, ҳали хушбўйликлар ҳидлатиб турибди. Аловиддин кўзини очган заҳотиёқ овқат сўраб:

— Онажон, менга егулик бирон нарса берсангиз, икки кундан бери лоақал увоқ ҳам еганим йўқ, — деган экан, онаизорнинг кўнгли ўрнига тушибди.

Она уйда бор егуликни келтириб бергандан кейин шундай дебди:

— Олақол, болам, еб-ичиб тананг яйрасин. Овқат еб бир оз дам олганингдан кейин нима ҳодиса рўй бериб, қандай бахтсизликка йўлиққанингни гапириб берарсан. Ҳозир жуда чарчагандирсан, гапиргудек ҳолинг ҳам бўлмаса керак, онанг айлансин.

Аловиддин овқатлангани ўтириб, тўйгунча еб-ичибди. Дам олиб, ҳордиқ чиқаргандан кейин онасининг ёнига келиб кўрган-кечирганларини ҳикоя қилишга киришибди.

— Эй онажон, — дебди у, — мени ярамас одамнинг қўлига топширган экансиз. У мени ўлдирмоқчи бўлди. Худо ҳаққи, ўшани деб шундайгина ўлимга рўпара бўлдим! Биз бечора бўлсак, соддалик қилиб уни ростданам менинг амаким деб юрибмиз. У ярамаснинг чангалидан қутулганимга шукр! У бизга яхшилик қилапти, кунимизга ярапти, деб лақ этиб тушибмиз-қўйибмиз-а. Вой ойи, унинг қанақанги ярамас, учига чиққан сеҳргар эканини, мени нималар қилганини билганингизда эди.

Шу тариқа Аловиддин ўз саргузаштини онасига ҳикоя қилиб берар экан, мағрибликнинг ёмонликларидан қутулганига севиниб, кўзларидан севинч ёшлари оқиб кетибди. У онасидан ажралгандан бери бошидан кечирган воқеа-ҳодисалари, ер тагида кирадиган жойга етиб борганлари, мағриблик кишининг сеҳр-жоду ўқиб ҳаммаёқни тутатгани, тоғни ларзага келтириб, ерни ёриб юборганини гапириб, давом этибди:

— Шу пайтда бирдан ер гумбурлаб ларзага келган эди, жон-поним чиқиб тирақайлаб қочмоқчи бўлдим, у мени тутиб олиб роса сўқди, урди, хазиана очилгани билан-чи, ойи, ўзи

тушолмади. Нега деганда ўша хазина менинг номимга битиб қўйилган экан. У лаънати қуръа ташлаб, фол боқиб, бу жойни фақат мен очишим кераклигини билиб олган экан. У мени сўкиб ургандан кейин муродига менсиз етолмаслигини билиб яна яхши гапириб, ярашиб олиш пайида бўлди.

Аловиддин бўлиб ўтган воқеани ҳикоя қилиб беришда давом этибди:

— Мағриблик киши мени хазинага тушириб юбораётганда бармоғимга битта узук тақиб қўйди. Пастга тушиб бундай қарасам тўртта уй, ҳаммасида лиқ тўла олтин, кумуш ва бошқа қимматбаҳо нарсалар бор экан. Лекин мағриблик киши буларнинг ҳеч қайсисига тегмагин деб тайинлаган эди. Шундан кейин бир каттакон боққа чиқдим, у боғда десангиз катта-катта дарахтлар мева қилиб ётибди-ю мевасидан таралаётган нур нақ кишининг кўзини олади. Менимча-чи, ойи, булар ҳар хил ранг, ҳар хил тусдаги биллур бўлса керак. Дабдабали пешайвонга бориб ўша лаънати мағриблик сеҳргар айтган чироқни олгани нарвон билан юқорига чиқдим. Чироқни олиб ўчирдим, ичидаги мойини тўқдим-да, қўйнимга солиб, орқамга қайтдим. Келаётганимда дарахтлардаги мевалардан олганча олиб, қўйнимни, чўнтақларимни тўлдирдим. Хазинанинг ер юзига чиқадиغان эшигига етиб келганимда: «Амаки, қўлимдан тортиб юборинг, юким оғир, охирги зинапоя жуда баланд экан, ундан кўтарилма олмаепман», — деб бақирдим. Лекин мағриблик киши қўл бериб мени тортиб олгиси келмай: «Аввал менга қўлингдаги чироқни узатиб юбор, кейин қўл узатиб сени тортиб оламан», — деди. Мен-чи, ойижон, чироқни чўнтагимга солиб унинг устига ҳалиги мевалардан жойлаган эдим, чироқ чўнтагимнинг энг тагида қолиб кетгани учун мағриблик кишига беришнинг иложи бўлмади. Шунда мен: — Амаки, аввал қўл бериб мени чиқариб олинг, ана ундан кейин чироқни сизга берай, — дедим. Лекин мени чиқариб олгиси келмади. Нега деганда-чи, ойи, у иблиснинг нияти бузуқ экан. Унинг турган-битган мақсади мендан чироқни олиш-у, сеҳр-жоду ўқиб, ерни ўз ҳолига келтириб қўйиш экан. Мен бўлсам ер тагида қолиб ўлиб кетар эканман. Ахийри аламга чидолмай шундай қилди ҳам. Лаънати, ярамас мағриблик сеҳргар билан орамизда бўлиб ўтган вақеанинг ҳаммаси мана шу.

Шундай қилиб Аловиддин онасига мағриблик киши билан ораларида бўлиб ўтган вақеа-ҳодисаларни аввал бошдан охирига қадар гапириб берибди-да, гапни тугатгандан кейин азбаройи жаҳли чиқиб тутоқиб кетганидан: «Бу алдамчи аблаҳ, ичиқора ярамас сеҳргар муттаҳам кишининг ўзи ким экан?» — деб роса уни сўкибди.

Аловиддиннинг онаси ўғлидан бу гапларни эшитиб мағриб-

лик кишининг бегуноҳ бола бечорага етказган озоридан хабар тонгач, шундай дебди:

— Рост айтасан, қўзичоғим, худо ҳаққи-ҳурмати, шу мағриблик кишини кўрган заҳотим юрагим орқага тортиб, ишқилиб, сенга бир заҳмат етказмасайди, деб қўрққан эдим. У башаранг қурғурнинг афт-ангоридан кишиларни макр-ҳийла билан алдаб-сулдаб юрган бир ярамас муттаҳам сеҳргарлиги кўриниб турган эди. Худога минг қатла шукрки, болажоним, у яшшамагурнинг чангалидан эсон-омон қутулибсан. Қараб туриб алданганимни кўр-а, уни ростданам амакинг деб юрибман.

Аловиддин икки кеча-икки кундуздан бери лоақал мижжа қоқмаган эмасми, аъзойи бадани увушиб уйқу босибди-да, ётиб қаттиқ уйқуга кетибди. Шу ухлаганча эртасига қоқ пешин пайтида ўрнидан турибди. Уйғонгандан кейин қараса, ўлардай қорни оч эмиш. Онасидан егулик бирор нарса беришни сўраган экан, онаизори шундай деб жавоб берибди:

— Онанг айлансин сендан, уйда сенга берадиган егулик ҳеч вақо қолгани йўқ. Бор-йўғимни кеча олдинга қўйган эдим. Қаноат қилиб турсанг бир оз йигирган ипим бор, шуни бозорга олиб бориб сотаман-да, шу пулга егулик у-бу олиб келаман.

— Йигирган ипингизни қўятуринг, ойижон, — дебди Аловиддин, — анови олиб келган чироғимни беринг. Узим олиб бориб ўшани сотаман-да, пулига егулик бир нарса олиб келаман. Йигирган ипингиздан кўра уни қимматроқ пулга олса керак.

Аловиддиннинг онаси бориб, чироқни олиб кўрса, у жуда ифлос эмиш.

— Мана, болажоним, чироғинг, — дебди она, — лекин у жуда ифлос экан, шу ҳолича бозорга олиб борсанг уни биров олармикин? Артиб-суртиб тозалаб берай-да, ундан кейин тузукроқ пулга сотсанг ажаб эмас.

Аловиддиннинг онаси қўлига кум олиб чироқни ҳали бир мартагина ишқашга улгурмай туриб, бирданга осмондан тушибди, ердан чиқибди, ишқилиб қаршисида баҳайбат, кўрган кишини довдиратиб қўяр даражада даҳшатли, қовоғидан қор ёғилиб, танасига юзи тескари жойлашган бир жин пайдо бўлибди.

— Хизматингга тайёрман! — дебди жин, — мен сенинг қулингман! Менда қандай юмушинг бор?! Мана шу чироқ кимнинг қўлида бўлса, ўшанга бўйин эгиб, хизматини бажо келтираман. Бир мен эмас, биз жинлар, ҳаммамиз чироқ эгасига қуллуқ қилиб бўйин эгамиз.

Аловиддиннинг онаси бу баҳайбат махлуқни кўрибди-ю, азбаройи кўрққанидан аъзойи баданини титроқ босиб, тили сўзга келмай қолибди. Чунки шу ёшга кириб бунақанги даҳшатли махлуқни умрида биринчи мартаба кўриши экан-да! У бечора жон-пони чиқиб кетганидан эс-ҳушидан айрилиб, ерга чалқанча

йиқилибди. Аловиддин бунга ўхшаш жинлардан бирини хазинада кўрган эмасми, онасининг бундай аҳволга тушиб қолганини кўргач, югуриб борибди-ю, унинг қўлидан чироқни олиб жин — қулга сўз қотибди:

— Мен очман, — дебди у, — бирон ейдиган таом ҳозирлагин, бу овқат кўнгилдагидан ҳам зиёда бўлсин.

Шундан кейин жин бир зум кўздан ғойиб бўлибди-ю, ўзи соф кумушдан жуда чиройли ишланган қимматбаҳо хонтахта кўтариб келибди; хонтахта устида ўн икки хил ҳар турли таомлар солинган тақсимча, иккита кумуш пиёла, иккита сувдонда ранги тиниқ мусаллас ва қордан ҳам оппоқ нонлар турганмиш.

Жин буларнинг ҳаммасини Аловиддиннинг ёнига қўйиб, ўзи ғойиб бўлибди. Аловиддин ўрнидан турибди-ю, онасини кўтариб, гулоб сепиб, ҳушига келтирибди.

— Онажон, — дебди Аловиддин онаси ўзига келиб кўзини очгандан кейин, — мана бу лаззатли таомлардан баҳам кўринг.

Онаси бундай қарасаки, ёнгинасида ғалати кумуш хонтахта турганмиш. Бу ажойиботга ҳайрон бўлиб:

— Қўзичоғим, — дебди ўғлига, — бизга бунчалик раҳми келиб шунчалар марҳамат қилган одам ким бўлди экан? Ёки Султон аҳволимиздан воқиф бўлиб, ўз таомларидан бериб юборибдими? Ахир, бу подшоҳларга хос нозу неъматлар-ку!

— Ойижон, — деб жавоб берибди Аловиддин. — Ҳозир гап сотиб, суриштириб ўтирадиган пайт эмас. Қани юринг, аввал овқатланиб олайлик, қорнимиз жуда оч.

Шундай қилиб, Аловиддин билан онаси қоринлари тўйгунча овқатланишибди. Қолган таомларни эртасига баҳам кўришибди, онаси Аловиддиндан гап сўраб:

— Ўғлим, — дебди, — кўнглим озиб йиқилиб қолганимдан кейин анови жин — қулга нима бўлганини гапириб бер. Худога шукр, овқатланиб қорнимиз тўйди. Энди: «Очман!» деёлмасанг керак, — дебди.

Шундан кейин Аловиддин бўлиб ўтган воқеа-ҳодисаларни гапириб берибди. Онаси ўғлининг бу гапларидан ҳайратланиб шундай дебди:

— Болам, ҳамма нарса одамга хизмат қилади, деган гап рост экан-да! Бу дейман анови қурибгина кетгур мағриблик киши сени ер тагида қолдириб, хазинанинг эшигини ёпиб қўйганда сени ер юзига олиб чиққан жин шумиди?

— Йўқ, — деб жавоб берибди Аловиддин, — униси узукнинг қули эди, буниси бўлса қўлингиздаги чироқнинг қули.

Аловиддиндан бу гапларни эшитгач, онаси шундай дебди:

— Э, қуриб кетсин-е, ўзи ҳам жуда беўхшов экан-а, болам. Бизнинг шунчалик қўрқимизга сабабчи бўлган шу бедаво чироқни ҳам, қўлингиздаги узукни ҳам йўқот. Жин-пинингни кўришга тоқатим йўқ.

— Жон онажон, — деб жавоб берибди Аловиддин, — сиз айтган гап менинг учун отилган ўқ билан тенг. Гапингизни иккита қилмайман. Лекин: «Чироқ билан узукни кўзимдан йўқотгин», деган гапингиз ноўрин. Бу борада айтганингизни қилолмайман. Бу нарсаларни сотиб ҳам, отиб ҳам юборолмайман. Чироқ қулининг қилган яхшилигини кўринг: очимиздан ўлай деб турган эдик, бир зумда ўзингиз кўрган нозу неъматларни муҳайё қилди. Ойижон, мағриблик киши мени хазинага тушираётган пайтда олтин, кумуш ёки бошқа қимматбаҳо нарсалар олиб чиққин демай, фақат мана шу чироқни олиб чиқсанг бўлгани, бошқа ҳеч нарсанинг кераги йўқ, деган эди. Ахир у, бу чироқнинг қандай каромати борлигини билар экан-да. Бу чироқнинг шу қадар қиммат эканини билмаганда уни деб шунча машаққат ҳам чекмасди, овора ҳам бўлмасди. Битта чироқни деб ўз юртини ташлаб келмасди, ундан умидини узгандан кейин эса мени ер тагида қолдириб хазинанинг эшигини ёпиб қўймаган бўларди. Шунинг учун, ойижон, биз бу чироқни авайлаб сақлашимиз керак. Вақти келиб кунимизга ярайди. Бойлигимиз ҳам, еб-ичгулик нозу неъматимиз ҳам шу, уни зинҳор бировга кўрсатмаслигимиз керак. Энди узукка келсак, уни ҳатто бармоғимдан олмоқчи ҳам эмасман, шу узук бўлмаганда сиз мени кўролмай доғда қолган бўлардингиз, мен ўша ер тагида хазинада ўлиб кетган бўлардим. Шундай бўлгандан кейин уни қўлдан чиқариб бўладими? Ким билади дейсиз ҳали бошимга не-не савдолар тушаркин, қандай кулфатлар, ташвишлар, бўлмағур воқеа-ҳодисаларга дучор бўларкинман? Шундай бўлгандан кейин уни бармоғимдан олмайман-да, чироқни кўриб бизни ваҳима босмаслиги учун уни кўзингиз тушмайдиган бирор жойга яшириб қўяман.

Онаси Аловиддиннинг бу гапларини эшитиб, ўғлининг айтганларини чин ва ҳақ деб билиб, унга шундай дебди:

— Майли, нима қилсанг ихтиёринг, жон болам, лекин мен узугингга ҳам, чироғингга ҳам қўл тегизмайман. Уша даҳшатли, кишининг ўтакасини ёрадиган махлуқни иккинчи қайта кўргани юрагим йўқ.

Эртаси куни улар ўша жин муҳайё қилган нозу неъматларни еб-ичиб тугатишибди, шундан кейин яна еб-ичгулик ҳеч вақо қолмабди. Аловиддин жин олиб келган тақсимчалардан бирини кўтариб бозорга йўл солибди. Тақдир тақозоси билан у алдамчиликда тенги йўқ бир яхудийга рўпара бўлибди. Аловиддин тақсимчани унинг қўлига берган экан, яхудий одамларнинг кўзидан йироқроқ бўлсин деб уни бир чеккага бошлаб чиқибди. Бундай қараса, тақсимча соф кумушдан ишланган эмиш. Лекин у Аловиддиннинг бунақанги нарсалардан хабари борми-йўқми, шуни билмоқчи бўлиб:

— Болажон, бу тақсимчангни неча пулга сотмоқчисан?— деб сўрабди.

— Унинг неча пул туришини мендан кўра ўзинг яхшироқ билсанг керак,— дебди Аловиддин.

Яхудий неча пул беришини билмай, саросимага тушиб қолибди. Аловиддин бундақа нарсаларнинг нарх-навосини билмагани билан, унинг жавоби худди бир нарса биладиган кишиларнинг гапига ўхшабди, яхудий паст баҳо берай деса, Аловиддин худди тақсимчаннинг нархини биладигандай туюлибди, ошиқроқ баҳолай деса, бу бола тақсимчаннинг нархини билмагудек бўлса бекорга ошиқча пул тўлаётгандек бўлибди.

Ниҳоят, яхудий чўнтагидан бир динор чиқариб, Аловиддинга берган экан, у тилла пулни қўлга олиб, маҳкам қисганча жуфтакни ростлаб қолибди. Шундагина у Аловиддиннинг ҳеч нарсдан хабари йўқ, тақсимчаннинг нархини билмайдиган соддагина гўл бола эканлигига ақли етибди-ю, юздан бир қиротини¹ бериб кўрмай, дабдурустдан бир динор бериб юборганига ачиноб ўзини-ўзи койибди.

Аловиддин ўйлаб-нетиб ўтирмай тўғри новвой дўконига борибди-да, динорини майдалатиб нон олибди, кейин тўғри уйига бориб бир динордан қайтган пулнинг ҳаммасини онасига бериб:

— Ойижон!— дебди,— ана энди бориб, нима керак бўлса сотиб олаверинг.

Онаси бозорга бориб керакли нарсаларни олиб келибди, улар ўтириб обдан еб-ичиб маза қилишибди. Қоринлари тўйиб, қайғулари тарқабди. Шу алфозда ҳар сафар пул тугади дегунча Аловиддин бошқа бир идишни кўтариб ўша яхудийга олиб бориб бераверибди. Ундан биринчи марта олганидек бир динор пул олаверибди. Яхудий ҳам дастлаб бир динор бериб қўйгани учун энди камроқ бергудек бўлсам, мендан айниб бошқа кишига кетиб қолади, деб бир динордан пул бераверибди.

Шу тариқа уйдаги жамики идиш-товоқларни бирин-кетин яхудийга ташиб келиб тугатибди, фақат хонтахта қолибди холос, у жуда катта ва оғир экан. Бир куни Аловиддин хонтахтани ҳам кўтариб яхудийнинг дўконига олиб келган экан, савдогар унга ўн динор берибди. Она-бола бу пулни ҳам баҳам кўриб тамом қилишибди. Шунда Аловиддин онасига:

— Энди ҳеч вақо қолмади,— деб куйинибди,— чироқни ишқаламасам бўлмайди. — Аловиддиннинг онаси кўрққанидан титраб-қақшаб ўғлининг ёнидан қочиб кетибди. Аловиддин чироқни ишқалаган экан, қаршисида жин — қул пайдо бўлибди.

¹ Қирот аслида 4,25 гр. га тенг келадиган ўлчов бирлиги, бу ерда юздан бири, яъни процент миқдорда қўлланган.

— Хизматингга ҳозирман! Мен сенинг қулинг, қўлингдаги чироқнинг қулиман. Тила тилагингни,— дебди у дағдага билан.

— Турли хил нозу неъмат, тотли озиқ-овқатлар билан худди ўтган сафаргига ўхшаган хонтахта келтириб берсанг!— деб Аловиддин хитоб қилибди,— қорним оч!

Қул ўша заҳотиёқ ғойиб бўлиб, орадан кўз очиб юмгунчалик вақт ўтмасданоқ худди ўтган сафаргидек хонтахта муҳайё қилибди. Унинг устида ўн икки хил кумуш тақсимчада ўн икки хил тотли таом, тиниқ рангли эски мусаллас ва қордан ҳам оппоқ нон турганмиш.

Аловиддиннинг онаси ўғлининг чироқ ишқалашини билиб, яна ўша жиннинг даҳшатли вазоҳатига кўзи тушишидан қўрқиб, қочиб кетган эмасми, қайтиб кириб бундай қараса, уйнинг ўртасида нақшинкор хонтахта турган эмиш. Хонтахтанинг устидаги ўн иккита кумуш тақсимчадаги ўн икки хил лиззатли таомларнинг иси гуркираб бутун хонадонни тутиб кетганмиш. Кирган кишининг димоғи чоғ, егани ёғ бўлармиш. Аёл ҳам хурсанд бўлиб, ҳам лол қолибди.

— Кўрдингизми, ойижон,— дебди Аловиддин,— бу чироқнинг баҳоси йўқ! Сиз бўлсангиз «Кўзимдан йўқот» деган эдингиз.

— Ишқилиб шу қулнинг тан-жони соғ бўлиб, ёмонлик кўрмасин-у, болам, лекин шундай бўлса ҳам ҳеч унинг дийдорини кўргим йўқ,— деган жавобни берибди Аловиддиннинг онаси. Кейин она-бола икковлари ўтириб, обдан еб-ичишибди, қолганини эртаси кунга олиб қўйишибди.

Таом тугагандан кейин Аловиддин одатдагидек тақсимчаларнинг бирини пуллаш мақсадида қўйнига тиқиб ўша алдамчи яхудий мижозини ахтариб йўлга тушибди. Тақдир тақозоси билан у ёшини яшаб, ошини ошаган, яхши бир заргарнинг дўконига бориб қолибди. Заргар чолнинг Аловиддинга кўзи тушиб:

— Қандай юмушинг бор эди, бўтам?— деб сўрабди ундан. — Бундай, разм солиб ўтирсам бир неча марта менинг дўконим ёнидан ўтиб, бир яхудий билан муомалада бўлдинг. Унга алланималар олиб келиб юрганингни кўрдим, янглишмасам ҳозир ҳам бирон нарсангни сотгани ўша мижозингни ахтараётган бўлсанг керак. Яхшиси менга кўрсатавер, сариқ чақа ҳақингга хиёнат қилмайман.

Аловиддин мўйсафиднинг гапларини эшитгандан кейин қўйнидаги тақсимчани чиқариб унга берибди. Мўйсафид аввал тақсимчани тортиб кўриб, кейин Аловиддиндан сўрабди:

— Уғлим, авваллари олиб келиб унга сотиб юрганинг ҳам худди шундақа нарсамиди, у сенга неча пул берарди?

— Ҳа,— деб жавоб берибди Аловиддин,— ҳар сафар унга

шунақа тақсимча олиб келардим, у ҳар қайсисига бир динордан тўларди.

Мўйсафид ғазабланиб кетибди:

— Ана кўрдингми, бўтам, — дебди у, — мижозинг сени алдаб юрган экан. Бу идишинг соф кумушдан ишланиб, оғирлиги фалонча экан, бунинг нархи етмиш динор туради. Агар хоҳласанг пулингни санаб берай, олиб кет.

Шундай қилиб мўйсафид Аловиддинга роса етмиш динор санаб берибди. Аловиддин бўлса пулни қўлга олиб, раҳматлар айтиб уйига равона бўлибди.

Ҳар сафар тақсимчанинг пули тамом бўлганда иккинчисини олиб келиб мўйсафидга сотаверибди. Шу афозда она-бола қийинчилик нималигини билмай харажатни ҳам меъёр билан қилиб ўртаҳол турмуш кечираверишибди. Аловиддиннинг хулқ-атвори ўзгарибди. У безори саёқ болалар билан ўйнамай қўйибди. Унинг ўрнига ақлли, ҳушли, улугсифат одамлар билан муомалада бўлибди. Савдогарлар билан танишиб олиш мақсадида ҳар куни бозорга бориб, катта-кичик билан суҳбатда бўлибди. Ҳар хил молларнинг нарх-навосини суриштириб, савдогарчилик ишлари билан таниш бўла бошлабди. Шунингдек, у заргарлар, қимматбаҳо нарсалар билан савдо қиладиган одамлар ҳузурда бўлибди. Ҳар турли тошларнинг олди-сотдисидан хабардор бўлибди. Бу ишларга ақли етадиган бўлгандан кейин билсаки, хазинадан олиб чиққан тошлари у ўйлагандак шиша ёки биллур эмас, баҳосига санаб пул етказиб бўлмайдиган ажойиб қимматбаҳо тошлар экан. Шунда подшолардан ҳеч қайсисининг хазинасида йўқ жуда катта бойлик орттирганига ақли етибди. Бутун бошли бозорда лоақал у олиб келган тошларнинг энг кичигига тўғри келадиган бирорта қимматбаҳо тош учратмабди.

Аловиддин ҳар куни бозорга борар, янги-янги танишлар орттирар, улар билан дўстлашар эди. Савдогарлардан олди-сотди, олди-берди, нима арзон, нима қиммат, ҳаммасини суриштириб билиб борар эди. Кунлардан бир кун эрта билан нонуштадан кейин у уйдан чиқиб, одатича, бозорга йўл олибди, бозор оралаб бораётса жарчи жар солаётган эмиш.

— Ҳой одамлар, эшитмадим деманглар, замон подшоси ва аср ҳукмронининг фармонига мувофиқ жамики одамлар ўз дўконлари, омборларини бекитсинлар. Ҳозир муҳтарам султонимизнинг қизлари Бадр ал-Будурхоним ҳаммомга ўтадилар. Ҳеч ким ўз кулбаи хонасидан чиқмасин, дўконини очмасин, деразадан қарамасин, султон фармони албатта бажарилсин!

Жарчининг бу гапларини эшитган Аловиддин ўзича: «Ҳамма-нинг оғзида султонимиз қизининг ҳусн бобидаги гўзаллиги; шунини бир кўриб ўлсам армоним йўқ эди», — дебди-да, бир ҳийла ишлатиб унинг чиройини томоша қилмоқчи, ой жамолига боқмоқчи бўлибди.

Султон қизи Бадр ал-Будурхонимни кўриш иштиёқида бирор ҳийла излай-излай, ниҳоят ҳаммом эшиги орқасига яшириниб туриб замона маликаси кириб келаётган пайтда унинг жамолдан баҳраманд бўлишга қарор қилибди. У бориб ҳаммом эшигининг орқасига, ҳеч ким кўрмайдиган ерга туриб олибди. Шу пайт султон қизи — малика шаҳарга чиқибди. Бозор ва хиёбонлардан ўтиб ҳаммом томон йўл олибди. Малика ҳаммомга кираётиб юзидаги пардасини бундай кўтарган экан, худди қуёш чиққандак ҳаммаёқ ёришиб кетибди.

Аловиддин уни яхши кўриб қолибди. Ақл-ҳушини йўқотиб, эсанкираган аҳволда уйга кириб борибди. Онаси ундан гап сўраса, Аловиддин худди ҳайкалдек қаққайиб, на «ҳа», на «йўқ» деб жавоб бермасмиш. Она: «Ўғлим оч бўлса керак», — деган хаёлда овқат келтириб қўйса ҳам худди аввалги ҳолича қимирлолмай ўтираверибди. Шунда онасининг юраги қон бўлиб:

— Ҳой болам, сенга нима бўлди? Бирор еринг оғриятими? Нима гап ўзи, бундай ёрилиб гапиргин ахир. Бугун ҳар кунги Аловиддин эмассан, айланай, гап сўрасам жавоб ҳам бермайсан, — дебди.

Аловиддин ҳамма хотин-қизларни онасига ўхшаган қари, хунук бўлишади деб ўйлаб юраркан. Тўғри, одамлар султоннинг қизи жуда ажойиб, ойжамол, гўзал қиз дейишганини эшитган экан-ку, лекин бу ойжамол, гўзал деганнинг ўзи қанақалигини тасаввур қила олмас экан.

Онаси қўярда-қўймай ўғлини дастурхонга ўтқазган экан, Аловиддин озгина тамадди қилибди-ю, ўрнига кириб ётибди. Лекин тунги бўйи уйқуси келмай, у ёнбошидан-бу ёнбошига ағдарилаверибди, мижа ҳаққабди. Эртасига эрта билан қалбадаги муҳаббат ўти алангаланиб бир ҳолатга тушиб қолибди. Онаси уни бу ҳолатда кўриб, нима ҳодиса рўй берганига ақли етмай ҳайронликда қолибди.

У Аловиддиннинг тоби қочиб қолган бўлса керак, деб ўйлаб:

— Қўзичоғим, — дебди ўғлига, — бирон еринг оғриётган бўлса, бетоб бўлсанг, айт, табиб айтиб келай, дардингга шифо берсин, шаҳримизда султонимизнинг сўрови билан бошқа юрдан келган бир табиб бормиш, одамларнинг гапига қараганда, етмиш хил дардни даволайдиган жуда уста табибмиш. Тобинг қочган бўлса мен бориб ўша кишини олиб келай. Сени кўриб, касалингни аниқласин. Айтган дори-дармонини қилайлик.

Аловиддин онасининг табиб чақириб келмоқчи бўлаётганини эшитиб унга шундай дебди:

— Ойижон, мен касал эмасман. Мен аввал ҳамма хотин-қизлар сиздақа бўлади деб ўйлаган эдим. Кеча ҳаммомга тушаётган пайтда султонимизнинг қизини кўриб қолдим. Ўзи бундай бўлди: бозордан ўтиб кетаётсам, жарчи ҳамма дўкондорлар дўкони-

ни бекитсин. Малика Бадр ал-Будурхоним ҳаммомга етиб бормагунча ҳеч ким йўлда турмасин, деб жар солиб юрган экан. Бу гапни эшитдим-у, дарров бориб ҳаммомнинг эшиги орқасига яшириниб олдим. Малика эшикдан кириб келган заҳоти юзидан пардасини олган эди, бундай қарасам кўрган кишини ҳайратга соладиган даражада ажойиб гўзал қиз экан. Сиз сўраманг, мен гапирмай, ойижон, уни кўрдим-у, юрагимда ишқ ўти пайдо бўлиб, унга бўлган эҳтирос бутун вужудимни қамради. Унга бўлган муҳаббатни айтиб таърифлашим мушкул, шу сабабли ўтган кеча мижжа қоқмай чиқдим. Унинг муҳаббати юрагимнинг энг чуқур еридан жой олди. Уша қизни хотинликка олмасам ҳолимга вой, ойижон. Энди шариат ақидаларига амал қилиб султон қизининг изини сўрашга қарор қилдим.

Аловиддиндан бу гапларни эшитган онаизор ўғлим эсини еб қўйибди деб ўйлаб:

— Худо сени доим ўз паноҳида сақласин, жон болам, — дебди унга, — эс-ҳушингдан айрилиб қолибсан. Кўзимнинг нури, дилимнинг сурури Аловиддин, эсингни едингми, айланай! Султоннинг қизини олмоқчимисан?!

— Онажоним, — деб жавоб берибди Аловиддин, — эс-ҳушим жойида, шундай десам ўғлим шахтидан қайтади деб ўйламай қўяқолинг. Танамга жон бағишловчи Бадр ал-Будурнинг висолига етмасам, ўлганим яхши. Қизнинг изини сўраб, султон ҳузурига совчи юбориш ниятим бор.

— Жоним сенга садақа бўлсин, айланай болам! — деб хитоб қилибди онаси. — Бу гапни қўй, гапирма. Яна бирон киши эшитиб қолса сени эс-ҳушидан ажралиб қолибди, — деб гап қилиб юрмасин. Бундай гапларни оғзинга олма, болажоним, юраги дов бериб, султоннинг қизини сўрайдиган одам топилармиди? Ахир, сен бирор амалдор ва амир бўлмасанг, сен учун султоннинг қизига ким совчи бўлиб боради дейсан, онанг ўргилсин?

— Оҳ, ойижон! — дебди Аловиддин. — Бундай ишларни сиздан бўлак ким қиларди? Сиз шу ерда туриб, султоннинг қизини сиздан бўлак ким сўраб борарди? Ойижон, ўзингиз бориб султондан бир илтимос қилсангиз.

— Вой, худо сақласин-а, болам! — дебди онаси жонҳолатда. — Ҳали мен сенга ўхшаб ақлимни еб қўйганимча йўқ! Бундай бемаъни хаёлларни миянгдан чиқариб ташлаб, бундоқ бир ўйлаб кўргин, жон болам, ўзинг ким-у, отанг ким эдики, султоннинг қизига оғиз соласан? Бор-йўғи бир тикувчининг ўғлисан, бунинг устига-устак ҳамма оёқ учида кўрсатадиган қашшоқ тикувчининг ўғлисан. Мен ким бўлибман? Менинг ота-боболарим ҳам шаҳарнинг энг камбағаллари бўлишган. Шундай

бўлгандан кейин султоннинг қизига оғиз солиб бўларканми? Султон қизини мансаби, аркони давлати, обрўси ўзидан юқорироқ подшо ёки замон улуғларининг ўғлидан бошқага ўлақолса ҳам бермас. Ундан сал пастроқ мартабадагилар ҳам уриниб овора бўлишади, онанг айлансин.

Аловиддин онасининг гапларини обдан эшитиб, кейин шундай деб жавоб берибди:

— Ойижон, бу айтган гапларингизни аввал бошда мен ҳам кўп ўйладим. Камбағал кишининг ўғли эканимни ҳам яхши биламан. Лекин буларнинг ҳаммаси менга бир оз бўлса ҳам тасалли бериб, шахтимдан қайтара олмайди, мен сизнинг ўғлингизман, шундай бўлгандан кейин тоғ келса кемириб, сув келса симирасиз-у, мана шу хайрли ишни бажарасиз. Бўлмаса мен ўламан, ўғлингиздан айрилиб қоласиз. Мени ўлимдан сақлаб қолинг, ахир, нима бўлса ҳам ўғлингизман-ку!

Аловиддиннинг бу гапларини эшитиб онаси ҳайрон қолибди.

— Ҳай, болам, — дебди у яна насиҳатомуз, — мен онангман, сен ўғлим, юрагимнинг қўрисан. Сендан бўлак овунчоғим ҳам, меҳрибоним ҳам йўқ. Қани энди сени уйлантириб, севинтира қолсам, мен учун бундан ортиқроқ бахт бормиди? Сенга ўзимизга ўхшаган, ўзимизга тенг кишиларнинг қизларини олиб беришгагина қодирман, холос. Бировнинг эшигини қоқиб борсам, мендан ҳам ўғлингизнинг бирор ҳунари борми, ер-суви, боғ-роғлари борми деб сўрашади. Ўз тенгқурларимизга бир гап топиб беролмай шошилиб қоладиган одам султоннинг қизини сўраб боришга юрагим дов берармиди? Унинг отаси Хитой хоқонидан мартабалироқ одам. Йўқ, асло бўлмайди! Энди ихтиёр ўзингда, эс-ҳушингни бир ерга тўплаб обдан ўйлаб олгин, болам! Ана, гапингга кириб, султон ҳузурига бордим ҳам дейлик, лекин бари бир бундан бир ёруғлик чиқишига ақлим етмайди. Ўзимизга ўзимиз ташвиш сотиб оламиз, холос. Бу иш жуда қўрқинчли, болам. Бир балони бошлаб ажал келиб ёқамиздан тутиб ўтирмасин. Шунчалар беадаблик қилиб султондек кишининг қизини сўрагани юрак керак, ундан ташқари бунчалик ишни қилиб бўлармиди! Султоннинг олдига қандай қилиб кираман. Борди-ю, унинг ҳузурига мени қўш қўллаб олиб кириб қўйганларида ҳам нима дейман, қандай юмуш билан келдинг, деб сўраса, нима деб жавоб бераман. Ҳа, энди юрак ютиб қизини сўрадим ҳам дейлик, ахир у мени жинни деб ўйламайдими? Султонга нима совға олиб бораман? Қуп-қуруқ қўл билан маломатларга қолиб кетмайманми? Тўғри, султонимиз беозор ва хушмуомала, ҳузурига кирган одамни ҳайдаб чиқармайди. Борди-ю, биров ундан ҳимоя қилишни сўраб ёки мурувват тилаб киргудек бўлса, у ўша кишига сўраганини беради. Чунки султон сахий ва очиқ кўнгил, у мурувват қилган одам эса мукофотласа арзийдиган киши бўлади. Ахир, одам биринчидан,

мукофотга арзигулик иш қилмаган бўлса, иккинчидан, хайр-саховат сўрашга асоси бўлмаса, масалан султон ё юрт олдида мақташга арзигулик бирон ишни дўндириб қўймаган бўлса, қандай қилиб ундан бирон нарсани сўраш мумкин? Сен-чи, сен султонга ёки юртга қандай хизмат қилибсанки, унинг қизини сўрайсан? Бунчалик марҳаматга бу дунёю у дунё сазовор бўлолмайсан. Бундан ташқари яна қайтариб айтаманки, ҳеч ким ҳеч қачон султон ҳузурига унинг обрўси, мансабига хос бир совғасиз киролмайди. Болажоним, бир ўйлаб кўр, султоннинг қизини сўраб ўзимни-ўзим чоғга ташлайми?

Аловиддин онасининг бу гапларини эшитиб унинг фикрлари тўғри эканига тушуниб етибди.

— Эй ойижон,— дебди у,— гапирган гапларингизнинг ҳаммаси ҳақ, жуда тўғри мулоҳаза юритяпсиз. Мен ҳам шуларни обдан ўйлаб кўришим керак эди. Лекин-чи, ойижон, Бадр ал-Будурхонимнинг муҳаббати юрагимнинг энг чуқур ерига ўрнашиб қолди. Энди унинг васлига етмагунимча ҳузур-ҳаловат нималигини билмай, жонҳалакликда ўтаман. Ойижон, бутунлай эсимдан чиқиб, хаёлимга ҳам келмай қўйган бир нарсани жуда яхши эслатиб қўйдингиз. У нарса ёдимга тушиши билан руҳим тетиклашиб, сизни султон қизини сўраб совчиликка юбориш тўғрисидаги фикрим қатъийлашди. Энди урф-одатимизга кўра, қизнинг отаси султон олий ҳазратлари ҳузурига олиб борадиган совға-саломига келсак, менда шундай ажойиб нарса борки, менимча, бундай нарса ҳеч қандай подшонинг хазинасида ҳам топилмайди. Ер юзидаги ҳеч кимда бунга ўхшаган нарса бўлмаса ҳам керак. У нарса ҳув анави мен хазинадаги дарахтлардан узиб олган мевалар бўлади, ойижон. Мен аввал уларни оддий шишалар деб ўйлаб юрувдим, кейин суриштириб кўриб билсам, қимматбаҳо тошлар экан. Ер юзидаги подшоларнинг биронтасида бу тошлардан лоақал битта ҳам топилмас экан. Қимматбаҳо тошлар, дур-жавоҳирлар олиб сотадиган савдогарлар ҳузурига тез-тез бориб улар билан суҳбатларда бўлдим. Шундан кейин билсам, мен олиб келган мевалар шиша эмас, баҳосига пул етказиб бўлмайдиган бебаҳо тошлар экан. Менга қаранг, ойижон, анави биллур идишимиз бор-ку, ўшани олиб келсангиз, қимматбаҳо тошлар солиб тўлдириб бераман. Султонимизга шундай совға-салом олиб борсангиз, манзур бўлар, дейман. Мана шу совға жуда яхши баҳона бўлса-ю, ундан кейин султон сизни хуш кўнгила, очиқ чеҳра билан кутиб олиб, арз-додингизни бошдан-оёқ эшитса ажаб эмас. Ойижон, қўлингиздан келган ҳаракатни қилиб, шу султоннинг қизини олиб берсангиз мени ўлимдан сақлаб қоласиз-у, яшаб юраман. Мабодо бир иш чиқара олмасак, муҳаббат ўтида ҳалок бўлишим турган гап, совғам манзур бўлармикан, деган гапни хаёлингизга ҳам келтирмай қўяқолинг, ойижон. Менга ишонаверинг, бу тошларни бир

неча марта заргарлик бозорига олиб бордим-у, лекин бир кимсага кўрсатгани юрагим дов бермади. Савдогарларнинг минг динорга сотган тошларини ҳам кўрдим. Уша гавҳар тошларнинг катталиги меникининг бир қиротига ҳам тўғри келмайди. Бора қолинг, ойи, ўша биллур идишни тезроқ олиб чиқинг, гавҳар тошлардан солиб тўлатиб бераман. Ана ундан кейин кўрасиз, бу совғангизга қараган киши анқайиб қолади.

Шундай қилиб, Аловиддиннинг онаси ўғлининг айтган гаплари ростмикан, деб уни синагани биллур идишни келтириб берибди. Аловиддин гавҳар тошлардан катта-катта, чиройли чиройлиларини солиб қўлидаги идишни тўлдирибди.

Аловиддиннинг онаси идиш тўла гавҳар тошларга қараган экан, улардан таралаётган нур кўзини қамаштириб юборибди. Аёл бу қимматбаҳо тошларнинг чиройлилиги, товланиб туришига лол бўлиб тикилиб тургани билан, ҳамон бу тошларнинг ўғли айтгандек, шу қадар қимматбаҳолигига ишонгиси келмабди.

— Онажон,— дебди Аловиддин шу пайт,— қандай чиройли ва арзирли совғалигини кўрдингизми? Худо ҳаққи, подшолардан ҳеч қайсиси бундақа тошлардан биронтасига ҳам эга эмас. Ишончим комил, ойижон, султонимиз сизни сийлаб қарши олади. Мана бу совғани кўргандан кейин бўлса гап-сўзсиз иззат-ҳурмат билан қабул қилади. Келинг энди, оғирликни бўйнингизга олиб, мана шу қимматбаҳо тош тўла идишни кўтариб саройга боринг.

— Қўзичоғим,— деб жавоб берибди она,— бу совғанг ҳақиқатан ҳам ноёб, қимматбаҳо нарса. Ўзинг айтгандек, ҳеч кимда бўлмаслиги ҳам мумкин. Шундай бўлса-да, султоннинг қизини сенга деб сўрагани тилим бормади. Шуни бир билгинки, болажоним, у мендан: «Хўш, нима юмуш билан келдинг?»— деб сўраганидаёқ гунг бўлиб қоламан. Хўп майли, ўзимни ўнглаб, куч-қувватимни бир ерга тўплаб: «Эй замон султони, остонангга бош уриб келдим, сен билан қуда-андалик қилиш орзум бор эди, қизинг Будурни ўғлим Аловиддиннинг никоҳига берсанг», дедим ҳам. У мени тентак деб ўйлайди-ю, ўша заҳотиёқ обрўйимни уч пул қилиб саройидан ҳайдаб чиқартиради. Бу иш иккаламизнинг ҳам бошимизга етишини қайта-қайта гапириб ўтирмайман. Гапингни ерга ташламаслик учун юрак ютиб султон саройига бораман, мана бу совға-саломлар туфайли султон иззат-ҳурматимни жойига қўйиб кутиб ҳам олди, дейлик. Унга сенинг қандай ниятда эканлигингни ҳам айтдим, сенинг кимлигинг, қаерларда боғ-роғинг борлиги, қанча даромад қилишингни сўрайди-ку. Шунда мен нима деб жавоб бераман? Қизига оғиз солганимдан кейин шундай деб сўраши турган гап-да, болам.

— Ойижон,— деб жавоб берибди Аловиддин,— у сиздан ҳеч нимани сўраб ўтирмайди. Мана шу гавҳарларни кўрган заҳотиёқ

кимлигимни билиб олади. Борди-ю, сўраб қолгудек бўлса, жавобини кейинроқ айтаман денг, султон билан ўзим гаплашаман. Қиладиган ишингизни жуда ҳам қийинга чиқариб қўйдингиз-у, юракларим тарс ёрилиб кетай деяпти, ахир. «Борди-ю, ундай бўлса-чи, қўзичоғим», «Борди-ю, бундай бўлса-чи, болажоним», деганингиз деган-а. Ахир қўлимда чироқ борлигини биласиз-ку! Уша чироқ борки, султон сизни яхши жавоб бериб жўнатади. Кўнглингиз тўқ бўлсин!

— Хўп бўлади, хизматинг бош устига, қўзичоғим, — деб жавоб берибди она, — лекин бугун кеч, худо хоҳласа эртага эрта билан бориб кўнглингни равшан қиламан, онанг ўргилсин.

Онаизор туни билан шу иш тўғрисида ўйлаб чиқибди. Эртасига эрта билан айниқса ўғли тилаган тилагини бир зумда муҳайё қиладиган чироқни эслатиб қўйгани учун юраги дов берибди. Аловиддин онасига чироқни эслатгандан кейин журъатли бўлиб қолганини кўриб ойим бирон-ярим одамга бу сирни очиб қўйсалар-а, деб хавотирланибди.

— Онажон, — дебди у, — эҳтиёт бўлинг, бирон кишига чироқ тўғрисида гапириб ўтирманг-а, тагин. Бутун ҳузур-ҳаловатимиз шу чироқ билан-а, зинҳор-базинҳор оғзингизни оча кўрманг, бўлмаса ундан айрилиб қоламиз. Ундан айрилгудек бўлсак ишимиз пачава деяверинг, негаки шу билан кун кўриб турибмиз-да.

Онаси Аловиддинга: «Кўрқмай қўя қол, болам, эсимни ебманми», — деган жавобни берибди-да, ўрнидан туриб, бошига чодрасини ташлабди. Гавҳар тош тўлдирилган биллур идишни қўлига олиб, девонда одам кўпайгунча бора қолай деб барвақтроқ сарой томонга йўл олибди. Биллур идишнинг устига эса юпқа рўмол ёпиб олибди.

Аёл юра-юра ниҳоят саройга кириб борибди. Худди шу пайтда вазир бир неча сарой аёнларини олиб султон ҳузурига кириб келаётган экан. Бир оздан кейин девон вазирлар, уламолар, амирлар, подшоликнинг катта-кичик амалдорлари, шаҳарнинг таниқли кишилари билан тўла бошлабди. Ҳаммадан кейин султон кириб келган экан, ҳамма бир қатор тик туриб қарши олибди. Султон тахтга чиқиб ўтирибди-ю, девондаги қолган ҳамма одамлар султоннинг амрини кутиб ҳурмат ва эъзоз билан унинг қаршисида қўл қовуштириб турибди. Султон уларга ўтиришни амр қилгандан кейингина одамлар жой-жойларига ўтириб, шикоят ишлари кўрилибди. Султон бугун қилиниши лозим бўлган ишларни бирма-бир кўриб одиллик билан ҳукмлар чиқарибди. Гуноҳкорларга жазо бериб, мукофотга лойиқ кишиларни инъом-эҳсон билан тақдирлабди. Ҳамма иш битгандан кейин султон ўз саройига равона бўлиб, қолган кишилар ҳам бирин-кетин тарқалишибди.

Аловиддиннинг онаси бўлса қулай фурсат келиб қолса сул-

тон ҳузурига кириб у билан гаплашмоқчи экан. Ё у подшолар билан учрашиб ўрганмагани учунми, ёки султон билан гаплашиб, уни ичкарига чақиртирадиган бирор одам топилмагани учунми, ишқилиб бу сафар девонга киролмай қолибди. Султон ўз ҳарамига равона бўлиб, қолган одамлар тарқалиб кетишганини кўриб, Аловиддиннинг онаси ҳам қайси йўл билан келган бўлса шу йўл билан уйига қайтиб кетибди. У қўлидаги биллур идиш билан ўғлининг ёнига кириб борган экан, Аловиддин бирон ҳодиса рўй бердими, деб ўйлаб кўрқиб кетибди. У онасидан нима бўлганини сўраган экан, она унга ҳамма гапни бир бошдан гапириб шундай дебди:

— Онанг ўргилсин, болам, худога шукр мен султон девонига кириб унинг қандай одам эканлигини кўрдим. Журъат қилиб энди унинг ҳузурига кираман деб турган эдим, девондагилар тарқалишиб, султон ўз ҳарамига қараб кетди. У билан сўзлашишга фурсат тополмадим. Мендан бошқа аллақанча одамлар ҳам қулай фурсат тополмай, уй-уйларига тарқалиб кетишди. Лекин эртага бориб, албатта, султон билан сўзлашаман; кўнглинг тўқ бўлсин, айланай. Эртага айтганингни бекаму кўст бажариб мақсадингга етказаман.

Будурхонимга бўлган муҳаббати юрагини чок-чок қилиб, ҳар дақиқа унга йилдай туюлиб онам шу бугуноҳ хушхабар олиб келса ажаб эмас, деб ўтирган бўлса ҳам аёлнинг гапларини эшитиб Аловиддин жуда хурсанд бўлиб кетибди. Сабр-тоқат қилиб, бир кунни ўтказибди. Эртасига эрта билан онаси биллур идишдаги гавҳар тошларни кўтариб, султон билан гаплашгани яна саройга қараб йўл олибди. Лекин бу гал ҳам у билан учрашишнинг иложи бўлмабди. Девонга одамлар ҳар ҳафтада икки мартагина йиғилгани сабабли тагин уч кун кутиш керак бўларкан.

Шу зайлда она бечора роса олти кунгача султон ҳузурига бориб қайтиб келаверибди. Ҳар сафар борган пайтда девонга кираверишдаги эшик олдида туриб, ичкари киришга журъат қилолмабди. Ҳар гал девон тугаб то султон саройга кириб кетмагунча эшик олдида олиб борган нарсасини ушлаб турар, ҳар сафар унга султоннинг кўзи тушар экан.

Ниҳоят, еттинчи куни яна аввалгидек гавҳар тош лиммолим биллур идишни кўтариб саройга борибди-да, девон тугаб одамлар тарқалгунча эшик олдида турибди. Султон саройга йўл олиш ниятида вазир билан бирга ўрнидан туриб, бундай қараса, ўша хотин ҳамон турганмиш.

— Эй вазири аъзам, — дебди у, — мана бугун беш ёки олти кун бўлдики, девон эшиги олдида қандайдир бир аёл келиб туради. Унинг қўлида устига рўмол ёпилган бир нарса ҳам бор. У хотин ким-у, қандай муддаоси борлигидан хабаринг йўқми?

— Эй марҳаматли султон, — деб жавоб берибди вазир, — хотин кишининг феъли ўзингга маълум. Балки эридан шикоят қилиб келган ё бўлмаса шунга ўхшаш бир дарди-касали бордир-да.

Лекин султон вазирнинг бу жавобидан қониқмай, унга:

— Агар у хотин яна бир бор келгудек бўлса, менинг ҳузуримга, девонга олиб кир, — дебди.

— Хўп, замон подшоси, бош устига, — дебди вазир.

Султоннинг саройига бориб келавериш Аловиддиннинг онасига одат бўлиб қолибди. Кечаси ётиб ухлаб, эрта билан яна биллур идишни қўлига оларкан-да, сарой, қайдасан деб йўлга тушаркан. Ҳар сафаргидек бу гал ҳам девон эшиги олдига бориб турган экан, султон уни кўриб танибди-да, вазирга қараб:

— Эй вазир, — дебди, — ана, кеча мен сенга айтган аёл эшик олдида турибди. У бечора бахтсиз аёлни ҳузуримга олиб кир, қандай ўтинчи бор экан, сўраб билайлик.

Вазир ўрnidан туриб, ҳозир турган амирлардан бирини юборган экан, у бориб Аловиддиннинг онасини султон ҳузурига олиб кирибди. Онаизор султон ҳузурига кириб боргач, аввал қуюқ таъзим қилиб ер ўпибди, кейин подшога бундан ҳам буюқ мартаба ва узоқ умр тилабди.

Султон унинг арзига қулоқ солмоқ ниятида:

— Эй ожиза, — дебди, — мана бир неча кундирки, бу томонларга келиб, девон эшиги олдида турганингни кўраман. Бирор арзи ҳолинг, дарду ҳасратинг ёки ўтинчинг бўлса айт, бажо келтирай.

Аловиддиннинг онаси ер ўпибди-да, султонга доим яхшилик ато қилишини сўраб унга миннатдорчилик изҳор қилгач, гап бошлабди;

— Эй замон подшоси, — дебди у, — бир ўтинчим бор. Лекин аввал зоти олийларидан бир қошиқ қонимдан кечишни сўраб, ундан кейин дардимни айтсам, деган умидда эдим. Ўтинчимни эшитгач, ажабланишинг ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Подшо аёлнинг бу гапларини эшитгандан кейин унинг сўровини билгани илгаригидан ҳам қизиқиб қолибди. У аёлдан ўз марҳаматини дариг тутмай бир қошиқ қонидан кечганини изҳор қилибди-да, девондаги ҳамма одамларни тарқатиб вазир билан ўзи қолгандан кейин Аловиддиннинг онасига шундай дебди:

— Эй ожиза, дарду ҳасратингни баён қил. Биз ундан хабардор бўлайлик, бир қошиқ қонингдан кечдик.

— Эй замон подшоси, — дебди Аловиддиннинг онаси таъзим билан, — гуноҳимдан ўтганингни ўзи менга катта давлат.

— Худо мушкулингни осон қилсин, — дебди султон.

Шунда Аловиддиннинг онаси арзи ҳолини баён қилиб шундай дебди:

— Эй замон султони, менинг бир Аловиддин деган ўғлим бор. У қизинг Бадр ал-Будурхонимнинг шаҳарга тушиб, ҳаммомга кетаётганини эшитибди-ю, унинг рухсорини кўраман деб ҳаммом эшиги орқасига бекиниб олибди. Бир пайт уни кўрсаки, ҳусн бобида тенги йўқ, кўнгилларга ором бахш этадиган қиз эмиш. Эй замон шоҳи, уни кўрибди-ю, шу-шу ўғлимга Будурсиз дунё қоронғилик қилиб қолибди. Шу сабабли ҳазрати олийлари ҳузурига бориб қизининг изини сўрайсан, деб жон-ҳолимга қўймади. Болам шўрлик муҳаббат тузоғига илиниб, эртаю кеч хаёли шу билан банд бўлиб қолди. Ҳатто ўзимга: «Агар ўша қизга уйланмасам ажалимдан беш кун бурун ўламан», — дейди. Аҳвол шундай, эй замон султони, беадаблик қилдим, гуноҳимдан ўтарсан деган умиддаман.

Султон аёлнинг бу гапларини эшитиб кулибди-да (у беозор подшо экан) кейин ундан:

— Ўғлинг ким-у, қўлингдаги тугунинг нима? — деб сўрабди.

Аловиддиннинг онаси султоннинг жаҳли чиқиши уёқда турсин, ҳатто кулаётганини кўриб севиниб кетибди-ю, ўша заҳотиёқ тугунини ечиб, гавҳар тошли биллур идишни султон қаршисига қўйган экан, унинг нуридан бутун девон ярақлаб, нурафшон бўлиб кетибди. Гавҳар тошларнинг катталиги ва чиройини кўрган подшонинг ақли шошиб, ўтирган ерида донг қотиб қолибди. «Ўз хазинамда ҳам, бошқа подшолар хазинасида ҳам бунақанги тошлардан биронтаси ҳам топилмаса керак», — деб ўйлабди у ўзича.

Кейин у вазирдан:

— Сен нима дейсан, эй вазири аъзам? Шу ёшга кириб мана шунақанги тошлардан лоақал биронта кўрибмидинг? — деб сўрабди.

— Ҳеч қачон кўрган эмасман, эй замона султони, — деб жавоб берибди у, — ҳазрати олийларининг хазиналарида ҳам бу янглиғ тош топилишига шубҳам бор.

— Мана шундай совға-салом бериб юборган зот қизим Бадр ал-Будурга қаллиқ, менга куёв бўлмоққа арзимайдими? Менимча, ундан афзалроқ киши топилмаса керак. †

Вазир султондан бу гапни эшитиб, дили сиёҳ бўлганидан тили ғулдураб қолибди. Чунки султон қизини вазирнинг ўғлига бераман деб ваъда қилиб қўйган экан. Вазир бир оз сукут сақлаб сўнг сўз қотибди:

— Эй замон подшоси, мендек қулингга раҳминг келсин. Зоти олийларининг гапига мувофиқ қизинг Бадр ал-Будурхоним уч ойдан сўнг ўғлимга никоҳланиши лозим эди-ку! Сўз бериб айтаманки, худо хоҳласа ўғлим бундан ҳам ортиқроқ совға-салом ҳозирлашга қодир.

Султон вазирининг бундай қимматбаҳо ноёб нарса топиб келтиришига ақли етмаса-да, ўзининг гапига мувофиқ унга уч ой муҳлат берибди. Кейин Аловиддиннинг онасига қараб шундай дебди:

— Эй ожиза, ўғлингга бориб айт, роса уч ойдан кейин қизим Бадр ал-Будур унга қаллиқ бўлади. Султон ваъда бериб, шундай деб айтди дегин. Лекин маликанинг кам-кўстини тўлатиш, тўй учун шарт-шароит туғдириш мақсадида бизга уч ой муҳлат лозим, ўғлинг сабр қилсин.

Шунда Аловиддиннинг онаси султоннинг қўлини ўпибди-да, унинг дуои жонини тилаб, олам-олам севинч билан уйига қайтибди. Келиб ўғлининг олдида кирганда Аловиддин онасини хушчақчақ кайфиятда ва тугунсиз ҳолда кўриб, бу хушхабар аломати деб тушунибди.

— Эй онажоним, хушхабар келтирганга ўхшайсиз, гавҳар тошлар туфайли султоннинг марҳаматига сазовор бўлдингиз шекилли!— деб хитоб қилибди. Онаси унга султоннинг илиқ сўзлар билан кутиб олгани ва гавҳар тошларни кўриб ақли ҳуши бошидан учгани, қизини Аловиддинга бераман деб ваъда қилганини айтибди.

— Лекин бир гап бор, онанг айлансин,— деб давом этибди аёл,— подшо менга ваъда беришдан аввал вазир билан пичирлашиб унга алланималар деди. У билан нима тўғрисидадир маслаҳатлашиб тўйни уч ойдан кейин қиламиз деб шарт қўйди. Бир нарсадан ҳадиксираб қолдим, қўзичоғим, шу вазир ёмонлик қилиб, султонни айнитиб қўймасмикан?

Аловиддин султоннинг ваъда берганини эшитиб ўзида йўқ даражада севиниб кетибди.

— Султонки қизини уч ойдан кейин менга хотинликка беришга ваъда қилдим,— дебди у,— вазирнинг қўлидан яхшилик келадим, ёмонликми, буниси билан ишим йўқ!— дебди ва куйиб-пишиб қилган хизматлари учун онасига миннатдорчилик билдирибди.

— Ойижон, худо ҳаққи, бугун мени нақ гўрнинг оғзидан қайтариб олиб келдингиз. Худога шукр-а! Энди дунёда мендан бахтлироқ одам топилмаслиги аниқ.

Аловиддин икки ойча сабр-тоқат билан кутибди. Кунларнинг бирида кечки пайт онаси ёғ олгани кўчага чиқиб бундай қараса, бозор берку ҳаммаёқ ясатилган, ҳамма савдогарлар ўз дўконларини ҳар хил гуллар билан безатиб, қўша-қўша шамлар ёқиб машъала қилишаётган эмиш. Аловиддиннинг онаси ҳайрон бўлиб очиқ турган бир боққол дўконига кирибди-да, ёғ олиб бўлгандан кейин ундан:

— Ҳай, тинчликми, шаҳарда нима гап? Намунча шаҳар келинчақдек ясанган-у, савдогарларнинг дўкони берк?— деб сўрабди.

— Эй ожиза, — дебди баққол, — афтидан келгиндига ўхшайсан.

— Йўқ, — деб жавоб берибди Аловиддиннинг онаси, — ундай эмас-у, лекин шаҳарни нега бунчалик ясатишганига ақлим етмаяпти, холос.

— Бугун кечқурун, — дебди баққол, — вазирнинг ўғли султонимизнинг қизлари Бадр ал-Будурхоним ҳузурига қадам ранжида қилади. Ҳозир куёв ҳаммомдан чиққандан кейин лашкарлар уни султон саройига олиб боришади.

Аловиддиннинг онаси бу гапни эшитгандан кейин бу кўнгилсиз хабарни ўғлига қандай етказишни билмай бир ёқдан хафа бўлса, иккинчи ёқдан ҳайрон бўлиб қолибди. Ахир Аловиддин бу уч ойнанинг ўтишини ҳар дақиқасигача санаб ўтирган эди-ку!!

Онаизор тўғри уйига келибди-ю, ўғлининг ёнига кириб воқеани баён қилибди:

— Болам, султон қизи Бадр ал-Будурхонимни сенга берман деган ваъдасидан айниб, уни вазирнинг ўғлига берадиган бўлибди. Шу бугун икковлари тўй бўладиган кун эмиш. Айланай болам, султон билан гаплашаётган пайтимда шу қурибгина кеткур вазир бир балони бошлаб, султон ваъдасидан айниб қолмасайди, деб қўрққан эдим.

— Суриштириб билдингизми ўзи, шу гап рост эканми? — деб сўрабди Аловиддин.

— Онанг айлансин, болагинам, — деб жавоб берибди онаси, — ўз кўзим билан кўрдим: шаҳар безатилган, амирлар билан лашкарлар куёв ҳаммомдан чиқишини кутиб туришибди. Бу хабарни мен баққолдан эшитдим, ҳатто у, «кампиришо, гап-сўзингга қараганда келгиндига ўхшайсан», — деб ҳайрон бўлди.

Аловиддин бу гапларни эшитгандан кейин онаси топиб келган хабарнинг чинлигига ишонибди. Азбаройи жаҳди чиққанидан аъзойи баданини титроқ босибди. Лекин бир оздан кейин ақл-ҳушини бир ерга тўплаб: «Нима қилсам экан?» деб ўйлабди-да, қўлидаги чироқ ёдига тушиб, онасига шундай дебди:

— Ойижон, ҳаётингиз ҳаққи-ҳурмати қасамёд қиламанки, вазирнинг ўғли малика билан ҳеч қачон хушвақтлик қилолмайди. Ҳозирча дастурхон ёзиб овқатни олиб келаверинг, кейин ётоғимга кириб бир ухлаб турай, эрта тонг бахтли келса ажаб эмас.

Онаси дастурхон ёзиб, таом келтирган экан, икковлари бирга овқатланишибди-да, кейин Аловиддин ётоғига кириб кетибди. У қўлига чироқни олиб ишқалаган экан, дам ўтмай жин пайдо бўлибди.

Шу тариқа Будурхоним шу кеча бўлиб ўтган ҳодиса-воқеаларни онасига бир бошдан айтиб берибди: қаллиғини қаёққадир олиб кетишиб, ўзи ёлғиз қолгани борми, кейин бир ёш йигит пайдо бўлиб, ораларига қилич қўйиб бирга ётгани, ўша уларни олиб кетган махлуқ эрта билан яна ўз жойларига қайтариб олиб келиб қўйгани борми, ҳаммасини айтиб берибди.

— Шу ерга қайтиб келганимиздан кейин орадан кўп вақт ўтмай, отам кирдилар, — деб давом этибди малика, — мана шу бўлиб ўтган воқеа-ҳодисалардан кейин у киши гап сўрасалар ҳам ҳеч нарса деб жавоб бермадим. Балки кўнгилларини ранжитгандирман. Борди-ю, шу кечаси қандай бало-қазоларга гирифтор бўлганимни билсалар мени айбситмай, гуноҳимдан ўтган бўлардилар.

— Вой қизалоғим, — дебди онаси, — оғзингга аҳтиёт бўлиб бундай гапларни сира гапира кўрма-я, тагин одамлар сени эс-ҳушидан айрилибди, деб тентакка чиқариб ўтиришмасин. Худого минг қатла шукрки, шу гапларни отангга айтиб қўймабсан. Отангга бунақа гаплардан оғиз оча кўрма-я!

— Меҳрибон онажоним, — деб сўз қотибди Будурхоним, — тентак ҳам эмасман, эс-ҳушим ҳам жойида. Гапларимга ишонмасангиз куёвингиздан сўрай қолинг.

— Қани, ўрнингдан тургин-да, бунақанги бемаъни гапларни хаёлингдан чиқариб юбор, — дебди султоннинг хотини, — энгил-бошингни кийиб бундай қарагин: шаҳардагилар сизларнинг тўйларингиздан қанчалик хурсанд эканликларини кўрасан. Ноғора, карнай-сурнай садоларини эшитиб кўнглинг қувнайди.

Кейин султоннинг хотини канизаклардан бирини чақирган экан, у Будурхонимни ювиб-тараб кийинтирибди. Онаси бўлса султон ҳузурига чиқибди-да, қизимиз кечаси алоқ-чалоқ туш кўрган экан, шунинг учун дили гашланибди, дебди. Она шўрлик қизи учун султондан узр сўраб, қизининг гаплари ростми-ёлғонлигини билгани вазирнинг ўғлини чақиртирибди. Вазирнинг ўғли маликадан айрилиб қолишдан қўрқибди-да, ҳамма гапни ёлғонга чиқарибди.

— Улимдан хабарим бор, бу гаплардан хабарим йўқ, — деган жавобни берибди у. Шундан кейин султоннинг хотини қизи кечаси алоқ-чалоқ туш кўриб, кўзига алланималар кўринганига ишонч ҳосил қилибди.

Шаҳарда тўй-тантана эртадан то қоронғи кечга қадар давом этибди. Ҳамма ширин уйқуга кирар пайтда Аловиддин чироқни олиб ишқалаган экан, бир зумда қул пайдо бўлиб:

— Амрингга мунтазирман, қулинг қаршингда ҳозир, тила тилагингни, — дебди.

Аловиддин унга худди кечагидек, вазирнинг ўғли малика

билан қовушмасдан илгарироқ уларни бу ерга келтиришни буюрибди. Шу лаҳзада қул кўздан ғойиб бўлибди-ю, ҳашпаш дегунча келин-куёвни кўрпа-тўшаклари билан кўтариб олиб келибди. Куёвни «оромгоҳига» элиб қўйибди. Аловиддин ора-ларига қилич қўйиб, малика билан ёнма-ён ётибди. Эрта билан тонг отар пайтида жин келиб келин-куёвни қайтариб ўз ётоқларига олиб бориб қўйибди.

Энди султонга келсак, у эрта билан туриб кийинибди-да, қизидан хабар олгани борибди. У қизининг қасрига кириб борар экан, султон келаётганидан воқиф бўлган куёв дарҳол кийиниб, аъзойи бадани титроқ босганидан тиши-тишига тегмай келин ҳузуридан чиқиб кетибди.

Султон қизининг ёнига борибди-да, эртаси хайрли бўлиши-ни тилаб, ҳол-аҳвол сўрабди. Қизи худди кечагига ўхшаб, қош-қовоғини солиб индамай ётганмиш, қизининг яна ҳеч нима деб жавоб бермаётганидан султоннинг астойдил жаҳли чиқиб, бирон ҳодиса рўй берганига ақли етибди-да, қиличи-ни яланғочлаб ўдағайлаб қолибди-ю!

— Ҳозироқ қандай воқеа юз берганини айтасан ё бўлмаса мен сени ўлдираман, — деб қичқирибди у.

Отасининг астойдил жаҳли чиққанини сезган Будурхоним азбаройи қўрққанидан:

— Менга раҳмингиз келсин, отажон! Бўлиб ўтаётган воқеа-ҳодисаларни сизга айтиб берсам ўзингиз ҳам ҳайрон қола-сиз, — дебди. Шундан кейин қиз ҳамма гапни бир бошдан отасига айтиб берибди:

— Борди-ю, гапларимга ишонмасангиз, — дебди қиз охири-да, — куёвингиздан сўранг, ҳамма гапни айтиб беради. Уни қаёққа олиб кетишганидан хабарим йўқ, ўзидан сўрамадим ҳам.

Султон бу гапларни эшитгандан кейин қизига шундай дебди:

— Оппоғим, ахир шу гапларни менга нега кеча гапира-қолмадинг? Алаҳсирагансан, қизим. Бунчалик қўрқув ва талва-саларни миянганда чиқариб ташлаган бўлардим. Урнингдан тургин-да, вақтичоғлик қилиб кўнгил чигилларингни ёз. Бугун кечқурун атрофингга лашкар қўяман, улар сени кўриқлаб туришади.

Подшо туриб саройга борибди-да, вазирини чақиртириб, ундан:

— Эй вазир, сенга ўғлинг ҳеч нарса дебмиди? — деб сўрабди.

— Эй замона подшоси, — деб жавоб берибди вазир, — ўғлимни кеча ҳам, бугун ҳам кўрганам йўқ. Нима гап?

Султон унга қизи айтиб берган воқеа-ҳодисаларни гапириб берибди-да:

— Уғлингдан сўраб билсанг, нима гаплигини билиб олар-дик. Қизим бирон туш кўрган бўлса ҳам ажаб эмас, — дебди.

Вазир ўғлини чақиртириб шу тўғрида гап сўраган экан, у шундай деб жавоб берибди:

— Дадажон! Будурхонимнинг ҳамма гаплари рост. Шу икки кечада бошимизга не-не савдолар тушмади, бундан ортиқ азоб-ни умримда кўрган эмасдим. Маликадан кўра менинг аҳво-лим оғирроқ бўлди. Нега деганда, у кечаси билан ўз ўрни-да ётиб чиқади-ю, мени бадрапхонага олиб бориб ташлаша-ди. Қоронғи-зимистон, тор, унинг устига қўланса ҳид анқиб туради. Совуқдан нақ қовурғаларим қалтираб кетди. Отажон, султон билан гаплашиб кўрсангиз, никоҳимизни бекор қилсин. Тоқатим тоқ бўлди. Яна бир кеча ўша аҳволга тушгудек бўлсам ўлдим деяверинг.

Бу гапларни эшитиб вазирнинг таъби хира бўлибди. Нега-ки, у ўғлига подшонинг қизини олиб бериш билан унинг обрўсини ошироқчи, мансабдор қилмоқчи экан. Шу сабабли нима қиларини билмай боши қотибди. Уғлига султоннинг қизини олиб бериш унга жуда қимматга тушган экан: неча-неча шарият пешволаридан султон қизини унинг ўғлига бери-шини тилаб дуои фотиҳа қилишларини сўраган экан. Энди-ликда никоҳни бекор қилиб юбориш ақлдан эмас, деб билибди.

— Чидагин, жон болам, — дебди у ўғлига, — бугун кечаси атрофларингга соқчилар қўямиз!

Кейин у султон ҳузурига қайтиб келиб, ўғлидан эшитган гапларни унга батафсил айтибди.

— Эй замон подшоси, — деб қўшиб қўйибди у, — агар иста-санг бугун кечаси уларни кўриқлаб туриш учун соқчилар қўямиз.

Султон унинг гапига қаршилиқ қилиб:

— Нима ҳожати бор? Бундай куёвдан кечдим. Никоҳла-рини бекор қиламиз, — дебди. У шу заҳотиёқ жарчиларга шаҳарда тўй шодиёнаси тугаганлигини билдириб жар солиш-га амр қилибди. Фуқаролар ажабланиб қолишибди. Айниқса, вазир билан ўғлининг саройдан ҳайдаб чиқаришганини кўриб, никоҳни бекор қилинганини эшитгандан кейин ҳайрон бўлишибди. Ҳеч ким бу ишнинг сабабини билмасмиш. Сул-тон бўлса қайтиб бу ҳақда ўйламай қўйибди.

Кунлар ўтавериб, Султон Аловиддиннинг онасига ўғлинг-га қизимни берман деб ваъда қилган муҳлат ҳам етиб келибди. Аловиддин бу кунларни соатлаб санаб юрган экан. Роса уч ой бўлди деган куни Аловиддин онасини султон ҳузурига жўнатибди. Султоннинг бу аёлга берган ваъдаси аллақачон эсидан чиқиб ҳам кетган экан.

Аловиддиннинг онаси отланиб, саройга борибди-да, аввалги-дек девон эшиги олдида тураверибди. Девонга ҳамма йиғи-

либ, султон ҳам кириб келгач, эшик олдида турган Аловиддиннинг онасига кўзи тушибди. Шунда унинг бу аёлга берган ваъдаси эсига тушиб, вазирга шундай дебди:

— Эй вазир! аъзам, эшик тагида ҳув бир пайтлар биллур идиш тўла гавҳартош совға қилиб келган хотин турибди. Уша аёлни ҳузуримга чақир.

Вазир бориб Аловиддиннинг онасини бошлаб кирибди. Аёл султон қаршисига келиб ер ўпибди-да, гап бошлаб шундай дебди:

— Эй замон султони, қизинг Будурхонимни ўғлим Аловиддинга бераман деб ваъда қилган муҳлатинг бугун битди.

Султон бу аёлнинг камбағаллигини кўриб, нима деб жавоб беришини билмай шошиб қолибди. Шунда у вазирдан маслаҳат сўрабди:

— Сен нима дейсан, эй вазир? Мен... мен-ку ваъда қилишга қилган эдим, энди бундай қарасам бу хотин камбағал кўринади. Улар тагли-зотли одамларга ҳам ўхшамайди. Нима қилсам бўларкин, маслаҳат бер.

Ўғлининг никоҳи бузилгани учун аламини нимадан олишни билмай юрган вазир:

— Эй замон султони, қизингни ҳеч ким танимайдиган камбағал бир келгиндига беришинг ақлдан эмас,— деб маслаҳат берибди.

— Энди унинг умидини узиб, ҳузуримизга йўлатмаслик учун нима қилмоқ лозим бўлади? Ахир мен ваъда бериб қўйганман-ку,— дебди подшо.

Шунда вазир унга тадбир кўрсатиб шундай дебди:

— Эй элатлар султони, улардан қутулишнинг йўли оппаксон: ундан худди ўша сафар келтиргани сингари қирқта гавҳартош тўлдирилган биллур идиш сўрагин. Шу нарсаларни қирқ канизак кўтариб келсин, ёнларида қирқ қуллари бўлсин дейсан, вассалом.

— Мана бу тўғри фикр,— дебди султон хурсанд бўлиб. Кейин Аловиддиннинг онасига шундай дебди:

— Ўғлингга бориб айт, мен ваъдамда тураман. Лекин ундан қизимнинг қалини эвазига худди ўшанақа идишлардан қирқтасини тўлдириб гавҳар тош юборсин. У нарсаларни қирқ канизак кўтариб келсин, ёнларида қирқ қуллари ҳам бўлсин. Шу шартимни адо этгудек бўлсагина қизимни унга бераман.

Аловиддиннинг онаси: «Шўрпешана болам бечора султон буюрган нарсаларни қаердан оларди? Борди-ю, хазинага тушиб гавҳар тошлар билан биллур идишлар олиб чиққан тақдирда ҳам қирқ канизага қирқ қул қаёқда эди», деб ўзича валдираб бош тебратганича султон ҳузуридан чиқиб кетибди.

Юра-юра уйига етиб келибди-ю, ўғлига султон билан ораларида бўлиб ўтган сўбатни бир бошдан гапириб бериб:

— Онанг айлансин,— дебди унга ёлвориб,— энди Будурхонимни ўйламаёқ қўй, уни бутунлай миянгдан чиқариб ташла. Бу гапларни анави яшамагур вазир топди.

Бироқ Аловиддин қаҳ-қаҳ уриб кулиб:

— Егулик бирон нарса тайёрланг, ойижон, овқатланиб олайлик, кейин султон айтган нарсаларини топиб жўнатаман. Севгилим Будурхонимнинг кўзларини жовдиратиб қўймаслик учун тоғни толқон қилишим ҳам ҳеч гап эмас.

Онаси керакли нарсаларни келтиргани бозорга кетган экан, Аловиддин ўз хонасига кириб чироқни ишқалабди. Бир зумда чироқ қули ҳозир бўлиб:

— Тила тилагингни, эй хоқоним,— дебди.

— Тилагим шуки,— дебди Аловиддин чироқ қулига,— хазинадан энг қимматбаҳо гавҳар тошлар билан тўлдирилган қирқта олтин лаган келтир. Ундан кейин ажойиб кийимлар кийган қирқ канизак билан қирқ қул ҳам ҳозир қил. Канизаклар ниҳоят даражада чиройли, замонасининг гўзали бўлсин.

Жин бир дақиқагина ғойиб бўлиб, Аловиддин истаган нарсаларнинг ҳаммасини муҳайё қилибди-да, уларни шу ерда қолдириб, ўзи яна ғойиб бўлибди. Бир пайт Аловиддиннинг онаси уйга кириб келсаки, канизаклар, қуллар, олтин товоқлардаги гавҳар тошларни кўриб, қангу манг бўлиб қолибди.

— Чироқинг ҳамиша йўлдошинг бўлсин, болажоним,— деб кичқириб юборибди у жонҳолатда.

— Онажон, чодрангизни бошингиздан олмай туриб, султон ҳузурига бора қолинг. У ҳарамга кириб кетмасдан илгари мана бу талаб қилган нарсаларини элтиб берсангиз яхши бўларди.

Аловиддиннинг онаси канизак ва қуллар билан йўлга тушибди. Ҳар қайси канизак қўлига биттадан идиш кўтариб олибди. Саройга етиб боришгач, аёл канизаклар билан қулларни султон ҳузурига бошлаб кирибди. Унга қуюқ таъзим қилиб, умри узоқ, давлати бундан ҳам зиёда бўлишини тилабди. Канизаклар қўлларидаги идишларни султон қаршисига қўйишган экан, султон идишлардаги гавҳар тошлар, айниқса, шу қадар гўзал канизакларни кўриб, ўтирган ерида қангу манг бўлиб қолибди. Гавҳар тошларнинг нури кўзини қамаштириб, худди гунг одамдек анграйиб туриб қолибди. Кейин канизакларни қўлларидаги нарсалари билан қизи Бадр ал-Будур ҳузурига юборишни амр қилиб, ўзи вазирга сўз қотибди:

— Хўш, вазир, энди қалайсан, нима дейсан? Ер юзидаги подшоларнинг қўлидан келмайдиган ишни бажаришга қодир бўлган йигитга нима деса бўлади?

Шу пайтгача алами ичига сиғмаётган вазирнинг ҳам бир нима дейишга тили бормай:

— Эй хоқоним, қизинг учун бутун ер юзидаги хазиналар ҳам камлик қилади,— деб қўя қолибди,— сен бўлсанг мана шу нарсаларни кўп ўрнида кўриб юрибсан-а!

Бу гаплардан кейин султон вазирининг ҳасад қилаётганини тушунибди-да, унга ҳеч нима демай, Аловиддиннинг онасига сўз қотибди:

— Уғлингга бориб айт, қизимга юборган қалин пули ва совға-саломини қабул қилдим. Шу топдан бошлаб қизим унга қаллиқ, ўғлинг менга куёв бўлди. Энди ҳузуримга келсин. У билан танишиб олайлик. Унинг ҳурматини бажо келтириб, ўз обрўси билан қарши оламиз. Агар истаса, шу бугун тундаёқ қизим ҳузурига қадам ранжида қилсин.

Аловиддиннинг онаси ер ўпиб таъзим қилибди-да, қашшоқ бир аёл эдим, султонга қуда бўлдим, деган хаёлда қушдай учиб султон ҳузуридан чиқибди. Султон девонни тарқатиб, қизи Будурхоним ҳузурига борибди.

— Қизалоғим, янги қаллиғинг юборган совға-салом сенга маъқулми?— деб сўрабди у.

— Худо ҳаққи, отажон, бу гавҳар тошлар ақл-ҳушимни ҳайратга солмоқда,— деб жавоб берибди Будурхоним.

— Менимча,— дебди султон,— бу қаллиқ бўлмишинг вазирнинг ўғлидан минг бор афзалроқ кўринади. Энди у билан қўша қаринглр.

Аловиддиннинг онасига келсак, у тўғри уйига етиб, ҳовлиқанча ўғлининг ёнига кириб борибди.

— Суюнчи бер, онанг ўргилсин! Султон қизига олиб борган совға-саломингни қабул қилиб олди. Тўйни бугун кеч-қурунга белгилади. Шу бугуноҳ суюкли қаллиғинг ҳузурига бўлар экансан, ундан кейин-чи, болам, подшо ўз оғзи билан: «Ҳузуримга келсин, у билан танишиб олайлик»,— деди.

Аловиддиннинг севинчи ичига сиғмай, елиб-югуриб қилган хизматлари ва меҳрибонлиги учун онасига миннатдорчилик билдириб, шу заҳотиёқ ўз хонасига кирибди. Чироқни ишқалаган экан, орадан бир дақиқа ўтар-ўтмас жин пайдо бўлибди.

— Хизматингга мунтазирман, эй хоқоним!— дебди у Аловиддинга.

— Мени подшо ҳаммомига олиб бориб, ҳаммомдан чиққандан кейин ҳали шу чоққача ҳеч қайси султон кийишга муяссар бўлмаган ажойиб-ғаройиб кийим-бош ҳозирла, ўзи жуда қимматбаҳо бўлсин,— деб буюрибди Аловиддин.

Дам ўтмай жин Аловиддинни чиройли безатилган ҳаммомга олиб борибди. У обдан ювинибди. Мушку анбар ва турли хушбўй атирлар сеипб чиқиб бундай қарасаки, бутун бир бошоёқ шоҳона кийимлар турганмиш. Ҳаммомдан сўнг мева суви-

дан ичиб, ҳалиги кийимларни кийган экан, жин уни уйига олиб бориб қўйибди. Уйига етиб боргандан кейин жинга яна буйруқ бериб шундай дебди:

— Менга қирқ ғулом келтир — улардан йигирма нафари олдимда, йигирма нафари кетимда юриб боради. Уларнинг ҳаммаси янги ажойиб кийимларда бўлишсин, қўлларида қуроллари билан йўрға от минишган бўлсин, отларнинг эгар-жабдуқлари тилладан бўлсин. Бундан ташқари менга саксон минг динор пул билан султонлар ахтарса топилмайдиган бир от ҳозирла. Мен минадиган бу отнинг анжомлари қимматбаҳо гавҳар тошлардан бўлсин. Чунки мен султон ҳузурига бораман! Булардан ташқари ўн икки чиройли, тенги йўқ канизак муҳайё қил. Улар онам билан бирга боришади. Уларнинг ҳар қайсиси қимматбаҳо, чиройли кийимларда бўлиб, зебу зийнатлар, камёб гавҳартош ва дурлар таққан бўлишсин. Онамга подшо хотинлари киядиган кийимлардан келтиргин.

Жин: «Бош устига»,— дебди-ю, бир дақиқа ғойиб бўлиб, Аловиддин буюрган нарсаларни бекаму кўст муҳайё қилибди. Аловиддин онасини чақириб унга атаб келтирилган кийимларни берган экан, аёл дарров кийиб олибди. Аловиддин онасига, канизакларни олиб сарой томонга бораверинг, дебди. Ўзи отга минибди-да, ғуломларини олд томонига ҳам, орқа томонига ҳам қатор саф торттириб, ўз аёнлари билан шаҳарнинг қоқ ўртасидан ўтиб бораверибди.

Аловиддин шаҳар бўйлаб виқор билан борар экан, унинг жамоли тўлин ойни хижолатга соладиган даражада эмиш. Ўзи аслида барно йигит эмасми, бахти толе бир ҳуснига ўн ҳусн қўшиб юборибди. Шаҳар аҳолиси унинг олижаноб қиёфаси, савлатини кўриб, унга таҳсинлар ўқишибди. Саройга яқин борганларида Аловиддиннинг буйруғи билан унинг ғуломлари одамлар устидан олтин соча бошлабдилар.

Бу пайт султон ўзининг подшоликдаги вазиру уламолари билан девонда Аловиддиннинг келишини кутиб ўтирган экан. У Аловиддинни иззат-ҳурмат билан қарши олиш учун бир неча амир ва уламоларини дарвоза тагига чиқариб қўйган экан.

Аловиддин сарой дарвозасига етиб бориб отдан тушмоқчи бўлган экан, таниқли амирлардан бири югуриб келиб, отининг юганидан ушлабди-да, қўярда-қўймай:

— Эй жаноб, султон сизни девон эшигига қадар отда боришингизни амр қилди,— дебди.

Вазирлар ҳам, амирлар ҳам девон эшигига келгунча Аловиддиннинг олдида юриб боришибди. Етиб келгач, узангини ушлаб Аловиддинни оҳиста ерга тушириб қўйишибди. Подшоликнинг амирлари ҳам, кўзга кўринган уламолари ҳам йўл бошлаб, Аловиддинни султон ҳузурига олиб киришибди. Сул-

тон шу заҳотиёқ тахтидан туриб, Аловиддин билан қучоқлаб кўришибди-да, унга ўнг томонидан жой кўрсатибди. Аловиддин султонни подшолик расм-русмларига кўра олқишлаб, кейин унга шундай дебди:

— Эй замон султони, қўл остингдаги камбағал фуқаролардан бири эканимни назар-эйтиборга олмай қизингни никоҳимга топшириш билан ўз марҳаматингдан дариг тутмаганинг учун ғоят миннатдорман. Ҳазрати олийлари мурувват қилиб бир оз ер берсалар, мен Бадр ал-Будурхонимга лойиқ бир сарой бунёд этсам.

Султон Аловиддиннинг бу қадар хушқомат ва келишганлиги, хушбичимлиги, эғнидаги кийимларининг ажойиблиги, ғуломларининг бунчалик сафни бузмай бир тусда ҳаракат қилиши, улардаги адаб, чиройли кийинишни кўриб, ақли ҳайрон қолибди. Амирлар ва амалдорлар ҳам ҳайратларини ичларига сиғдиролмадилар, вазир бўлса алам қилганидан нақ жони ҳалқумига тикилаёзиди.

Султон карнай-сурнай ва ноғоралар чалишни амр қилиб, Аловиддин билан саройга кирибди. Улар биргаликда овқатланиб бўлишгандан кейин ораларида суҳбат бошланибди. Аловиддин шу қадар чиройли сўзлар топиб гапириши, одоб сақлаши, эъзоз-икромни жойига қўйиши билан султонни яна ҳайратда қолдирибди.

Шундан кейин султон киши юбориб, қози ва ғувоҳлар чақиртирибди. Улар никоҳхати битибдилар ва шартнома тузибдилар. Маросим тугагач, Аловиддин уйига кетмоқчи бўлиб ўрнидан турган экан, султон унинг барига ёпишиб олибди.

— Эй болажоним, никоҳ тугади, ҳамма иш битди, бугун кечқурун энди қаллиғинг ёнига кирасан, қаёққа йўл оляпсан?

— Эй замон султони, — деб жавоб берибди Аловиддин, — мен Будурхонимга лойиқ қаср қурмоқчиман. Уша қаср битгандан кейингина унинг ҳузурига кираман. Худо хоҳласа, у қаср ҳозироқ тайёр бўлади.

— Эй болажоним, — дебди султон, — саройим ёнида каттакон бўш ер бор. Агар кўнглингга хуш келса, ўша ерга қаср қуриб олақол.

— Истагим худди шу эди, — деган жавобни берибди Аловиддин, кейин султон билан хайр-маъзур қилишиб, ўз ғуломлари билан уйига қайтибди. Ўз хонасига кириб боргач, чироқни олиб ишқалаган экан, жин пайдо бўлибди.

— Иложи борича тезроқ бир қаср қуриб бергинки, ўзи жуда чиройли ва дабдабали бўлсин, ҳар турли гиламлари ва жиҳозлари бор бўлсин, гиламлар шоҳона, қасрнинг тузилиши султонларга хос бўлсин.

Жин: «Бош устига», — деб ғойиб бўлибди-да, эрта билан

қайтиб келибди. У Аловиддинни бирга олиб бориб қасрни, унга тўшаб қўйилган гиламлар, жиҳозлар ва ҳоказоларни кўрсатибди. Аловиддинга қаср жуда ёққанидан севинчи ичига сиғмай кетибди. Уша замониёқ уйига қайтиб келиб, отига минибди. Ғуломлари, аёнларини олиб, улар билан бирга султон девонига борибди. Султон эрта билан ўрнидан туриб деразасини очиб қарасаки, ўз саройи қаршисида дабдабали, қараган кишининг ақли ҳайрон қоладиган қаср барпо этилганмиш, бутун ҳаммаси мрамр тош ва тоғ жинсларидан эмиш. Аловиддин жинга ёз қасридан то султон саройига қадар зардан тўқилган пояндоз ҳам ёзиб қўйишни буюрган экан.

Султон кишининг кўзини қамаштирадиган бу қаср ва у ердан ўз саройига қадар тўшаб қўйилган ажойиб гилам пояндозни кўриб, бунчалик ғайритабиий ишлар қилинаётганига ҳайрон бўлибди. Худди шу пайтда унинг ёнига вазир келиб қолган экан:

— Эй вазир, қани тезроқ бу ерга кел-чи, — дебди унга султон, — Аловиддиннинг бир кечада қилган ишини қара, мана бу ажойиботларни кўрсанг, ўзинг ҳам йигитнинг ростданам қизим Бадр ал-Будурга муносиб қаллиқ эканига ишонасан. Анави иморатни кўр, унинг баландлигини қара. Худди шунга ўхшаган қасрни йигирма йилда қуриб битира олармидинг? У бўлса шу ишларнинг ҳаммасини бир кечада қилди-я!

Вазир деразадан қараб бўлаётган ишларга ақли бовар қилмай, баттар алам қилиб ҳасади ортибди.

— Эй замон султони, — дебди у подшога, — бу қилинаётган ишларнинг ҳаммаси сеҳр-жоду билан бўлаётган кўзбўямачилик. Бунчалик ишни бир кечада бажариш одамзоднинг қўлидан келмайди.

— Худо ҳаққи-ҳурмати, — дебди унга султон, — сенга қараб ҳайрон қоляпман. Ахир мунча одамларни ёмонлаганинг-ёмонлаган-а? Бу бировларни кўролмаслик, ичиқораликнинг оқибати. Бир ажойиб қаср қуриб олсин, деб кеча кечқурун ер тортиқ қилганимдан ўзинг хабардор эдинг. Эй эси паст, менга шунча қимматбаҳо гавҳар тошлар туҳфа қилган киши бир кечада шундай қаср қуришга ҳам қодир бўлади.

Шундан кейин вазир султонга жавоб беришга ожизлик қилиб, индамабди. Султон девонга чиқиб ўз ўрнига ўтиргач, бундай қараса, Аловиддин ўз анъёнлари билан келаётганмиш. Куёви ҳам, ғуломлари ҳам фуқароларга олтинлар сочишаётганмиш, ҳамманинг диққат-эйтибори Аловиддинда эмиш.

Султон Аловиддинни кўриши биланоқ дарров тахтдан туриб, унинг қаршисига пешвоз чиқибди-да, қучоқлаб ўпибди ва унинг қўлини ушлаб у билан бирга кетибди. Бирга қасрни айланиб энг катта ва энг ажойиб меҳмонхонага киришганда у ерда дастурхон безашибди, султон ўтирибди. Аловиддин эса шоҳ-

нинг амирлари, вазирлари ва амалдорлари билан бирга султоннинг ўнг томонида ўтирибди. Улар еб-ичиб, чақчақлашаётганда султон ҳузурига одмигина кийиниб келар эди, энди бўлса уни расмана шоҳона кийимларда кўриб турибди.

Шаҳарда ҳам, саройда ҳам, хуллас, султон қўл остидаги ерларда тўй-тантана, шодиёна бошланибди. Одамлар Алоvidдиннинг ажойиб, кишининг ақли ҳайрон қоладиган қасрини томоша қилгани келишиб:

— Худо ҳаққи, у султонга куёв бўлса арзийдиган одам экан. Оллоҳ ярлақасин ишқилиб, — дейишармиш.

Овқатланиб бўлишгандан кейин Алоvidдин туриб султон билан хайр-хўшлашибди-да, қаллиғини кутиб олишга тайёргарлик кўргани отига миниб, ўз қасрига йўл олибди. Қасрга кириб борса, санаб саноғига етиб бўлмайдиган даражада кўп ғуломлар, канизаклар ва қул хотинлар юришганмиш. Уларга келини кутиб олгани ҳозирланишни буюрибди.

Эрталаб султоннинг амри билан вазирлар, амир-уламолар, давлат амалдорлари, подшоликдаги таниқли кишилар, лашкар ва қуллар отга минишибди. Султоннинг ўзи ҳам от миниб, ҳаммалари шаҳар майдони томонга йўл олишибди. Алоvidдин бўлса ўз аёнлари, навкарлари билан от ўйнатиб майдонга келибди-да, у ерда султон қаршисида ўзининг олий мартабалиларга хос санъатини намойиш қилибди. Ҳар қандай машқда ҳеч ким унга бас келолмабди. Шу пайт султон қизи Будурхоним ўз қасри деразасидан қараб томоша қилиб турган экан. Алоvidдинни кўриб ёқтирибди ва унинг муҳаббати юрагининг энг чуқур еридан жой олиб, қаллиғини жонидан ҳам ортиқ севиб қолибди.

Сайл тугагандан кейин султон ўз саройига, Алоvidдин эса ўз қасрига қараб юришибди. Кеч киргандан кейин вазирлар ва подшолик тахтининг кўзга кўринган кишилари Алоvidдинни олиб катта тантана билан ҳаммомга олиб боришибди. У чўмилиб чиққандан кейин отга миниб ўз ўрдаси томонга йўл олибди. Шукуҳли ёварлар билан қилич яланғочлаган тўрт вазир уни қасрига қадар кузатиб боришибди. Ана шундан кейин улар қайтиб келишиб Будурхонимни олишибди-да, машъаллар, шам ва чироқлар ушлаган канизаклар ҳамда қизлар билан биргаликда Алоvidдиннинг қасрига келишибди. Маликани ўз оромгоҳига йўллашибди. Алоvidдиннинг онаси ҳам у билан бирга экан. Маликага ҳар сафар ҳар турли ҳашамдор кийимлар кийгазиб, Алоvidдинга етти марта кўргазишибди. Будурхоним келин бўлиб тушган қасрини томоша қилар экан, ундаги зумрад ва ёқутлар билан безатилган олтин чироқларни, мрамар тош, яшм ва бошқа қимматбаҳо тошлардан ишланган деворларни кўриб лол қолибди.

Ундан кейин ҳамма тўй дастурхонига марҳамат қилиб, еб-

ичиб, ўйнаб-кулиб ўтирибди. Ҳар ким кўнгилдагидек ҳордиқ чиқарибди. Меҳмонлар ёнидаги саксон канизакнинг ҳар қайсиси турли хил торли асбоб чалиб, дил чигилларини ёзибди. Коса ва қадаҳлар бир меъёрда айланиб турибди. Хуллас, бу кеча Искандар Зулқарнайн ҳам ўз замонасида билмаган, кўрмаган ажойиб кеча бўлибди.

Кеча тугаб, одамлар тарқалгандан кейин Алоvidдин ўз қаллиғи Бадр ал-Будурхоним ҳузурига кирибди, севишганлар бир-бирига етишибдилар.

Тонг отгач, Алоvidдин туриб ҳашамдор кийимларини кийибди-да, нонушта қилиб шароб ичибди. Ана шундан кейин от миниб, аёнлари ва ғуломлари билан бирга йўлга тушибди.

У тўғри қайнатаси султоннинг ўрдасига борибди. Алоvidдин кириб бориши билан султон тахтдан туриб, куёви билан қучоқлашиб кўришибди. Ундан ҳол-аҳвол сўраб, ўнг томонидан жой кўрсатибди. Амир ва амалдорлар бирин-кетин келиб уни қутлабдилар. Шундан кейин султоннинг амри билан дастурхонлар безатилиб, ҳаммалари тўйгунча еб-ичибдилар, хушвақтлик қилибдилар. Дастурхонлар йиғиштириб олингандан кейин Алоvidдин султонга мурожаат қилиб шундай дебди:

— Эй замон султони, энди менинг қасримга бориб қизинг Будурхоним билан бирга овқатлансак. Бунга нима дейсан? Вазирлар, амирлар, давлат амалдорлари ҳам биз билан борсалар.

— Сен бунга лойиқсан, нуридийдам, — деган жавобни берибди султон. У ўрнидан туриб, амалдорлари билан биргаликда отга минибди, Алоvidдин уларни ўз қасрига бошлаб борибди. Султон қасрга кириб бориши билан безак ва ажойиботларни кўриб ҳайратда қолибди. Кейин вазирга мурожаат қилиб:

— Эй вазири аъзам, — дебди, — бу янглиғ мўъжизани умринг бунёда келиб кўрганинг борми ёки ўз асрингда эшитганмисан?

— Эй замон подшоси, — деб жавоб берибди вазир, — бу ишларни Одам Ато фарзандлари қилганига ишонмайман. Йўқ, бу жодугар ва сеҳргар қилган иш.

— Ҳасадгўйлигинг менга маълум, — дебди подшо, — нега доим Алоvidдинни ёмон отлиқ қилаётганингни ҳам биламан.

Кейин Алоvidдин султонни юқорига, Будурхонимнинг оромгоҳига олиб чиқибди. Султон бу уйнинг дераза панжалари фақат зумраддан ишланганини кўриб анқайиб қолибди. Бундай қараса, битта панжара ишланмай чала қолганмиш. Алоvidдин буни атайлаб чала қолдирган экан. Дераза панжарасига нимадир етишмаётганини кўрган шоҳ:

— Э, аттанг, мана бу панжара битмай қолибди, — деб юборибди.

Шу замониёқ вазирга қараб:

— Бу панжарани нима сабабдан чала қолганини биласанми? — деб сўрабди.

— Хабарим йўқ, эй замон султони, — деб жавоб берибди вазир.

— Бу шунинг учунки, — деб тушунтирибди султон, — Аловиддин қаср қуришда шошилганидан шу панжара чала қолиб кетган.

Аловиддин бўлса худди шу пайтда султоннинг келаётганини хабар қилгани қаллиғининг ёнига кириб кетган экан. Куёви қайтиб чиққандан кейин султон ундан:

— Болам Аловиддин, мана бу панжаранинг битмай қолиш сабаби нима? — деб сўрабди.

— Эй замон султони, — деб жавоб берибди Аловиддин, — унинг чала қолиш сабаби шуки, жаноб олийлари менинг ҳурматимни қилиб, уни битказишга амр қиладилар, деб ўйладим. Шундай қилсалар ўзларидан бизга битта ёдгорлик қолар эди.

Султон шу заҳоти:қ:

— Бу жуда осон иш, — дебди-да, қимматбаҳо тошлар билан савдо қилувчи кишилар ва савдогарларни чақиртирибди. Уларга керакли олтин, кумуш ва қимматбаҳо тошларни аямай хазинадан олиб бераверишни буюрибди, қандай қилиб бўлмасин панжарани битказишга амр қилибди.

Бадр ал-Будурхоним ўз оромгоҳидан жилмайиб чиқиб, севинч-қувонч билан отасининг ёнига борибди-да, унинг қўларидан ўнибди. Отаси ҳам уни бағрига босиб, табриклябди. Бу вақт орасида тушлик вақти келиб, султон, Будурхоним ва Аловиддинга алоҳида дастурхон, бош вазир ва амирлар, уламолар, подшоликнинг таниқли кишиларига алоҳида дастурхон безатилибди. Султон дастурхонга қўйилган ажойиб ноз-неъматлар, ширин-шарбат лаззатли таомлар, ғалати хитой идишларида қўйилган турли хил емишларни кўриб ҳайратланибди. Уларнинг қаршиларида саксон канизак турли хил торли асбобларда ҳар қандай кишининг кўнглини тўлқинландирадиган куй чалиб турганмиш.

Султоннинг шу қадар кўнгли шодликка тўлиб хурсанд бўлибдики, асти қўяверинг. Унга ҳаёт аввалгисидан ҳам тотлироқ кўриниб, ўзича: ҳақиқатан ҳам подшолар шунақа бўлишлари, улардаги тартиб-қоида шу хилда бўлмоғи керак, деб ўйлабди у.

Улар еб-ичиб, хурсандчиликни давом эттиришибди. Ораларида қадаҳлар тўхтовсиз айланиб турибди. Шундан кейин таом тортилган дастурхонлар йиғиштирилибди. Бошқа уйга алоҳида дастурхон ёзилиб, ширин-шарбат мевалар ва ширинлик-

лар билан безатилибди. Ҳамма ўша уйга ўтиб бу нозу неъматлардан тўйгунча тановул қилибди.

Қимматбаҳо тошлар билан савдо қилувчи заргар усталар ҳалиги панжарани битириб қўйиш пайига тушиб, иш бошлаб юборишган экан. Султон ўрнидан туриб уларнинг ишини кузатиб кўрса, бошқа панжаралардан анча фарқи бормиш. Негаки усталар бунақанги ишга энди қўл уришган экан. Усталар султонга хазинада бор гавҳар тошларнинг ҳаммаси панжаранинг ярмига ҳам етмаслигини айтишибди. Султон катта хазинани ҳам очиб, ундан ўзларига керак нарсаларнинг ҳаммасини олавериш, у ҳам етмаган тақдирда Аловиддиннинг ўзи олиб келган гавҳартошларни ҳам ишлатишни буюрибди.

Усталар султон айтган катта хазинадаги ҳамма гавҳар тошларни ишлатиб бўлишгандан кейин Аловиддин тортиқ қилган тошларни ҳам олиб ишлатишибди. Буларнинг ҳаммаси панжаранинг тўртдан бир бўлагига ҳам етмабди. Султон, вазирлар ҳам қўлларигадаги гавҳар тошларини усталарга бериб, пулини мендан олсинлар деб амр қилибди. Вазирлар ҳам қўлларигадаги гавҳар тошларнинг барчасини келтириб беришибди, лекин буларнинг ҳаммаси панжаранинг лоақал ярмига ҳам етмабди.

Бу тўғрида дув-дув гап тарқалиб, Аловиддин усталарнинг ишини кўргани бориб қараса, улар панжаранинг лоақал ярмисини ҳам битиришмаган эмиш. Шунда Аловиддин уларга панжарани қайтадан бузиб кимдан олган қимматбаҳо тошлари бўлса эга-эгасига қайтариб бериш, султоннинг хазинасидан олинган гавҳарларни ҳам ўз жойига олиб бориб қўйишни буюрибди. Ишчилар Аловиддин айтгандек қилиб, панжарани бузишибди-да, ҳар кимнинг молини ўзига қайтариб беришибди.

Султоннинг хазинасидан олинган тошларни қайтариб олиб боришган экан, у ҳайратга тушиб, дарров отига минибди-да, Аловиддиннинг қасри томонга йўл солибди. Султон етиб келгунга қадар Аловиддин чироқни ишқалаган экан, жин пайдо бўлиб:

— Тила тилагингни, хоқоним, — дебди.

— Ҳозироқ анави деразаларнинг биридаги ўзим атайлаб чала қолдирган панжарани битказиб қўй, — дебди Аловиддин.

Жин:

— Бош устига, — дебди-ю, кўз очиб юмгунча Аловиддиннинг истаги кўнгилдагидан ҳам зиёда қилиб бажо келтирилибди. Жин ғойиб бўлгандан кейин Аловиддин бориб қараса, панжара битиб ўз жойида турганмиш.

Аловиддин панжаранинг уёқ-буёғини томоша қилиб турганда

султон кириб келибди. Куёв қайнотасини иззат-икром билан қарши олибди.

— Ҳалим, заргар усталарнинг ишини охирига етказмай панжарани буздириб юборишининг боиси нима? — деб сўрабди султон Аловиддиндан.

— Эй подшоҳи олам, — деб жавоб берибди Аловиддин, — панжара чалалигича қолиб кетгани йўқ. Қарасам усталар бор гавҳар тошларни ишлатиб бўлишибди. Ўз хазиналаридаги-ю, вазир-уламолардаги тошлар бўлиб, панжаранинг ярмисига ҳам етмабди. Шундан кейин ясаётган панжараларини буздириб, гавҳар тошларни эга-эгасига қайтариб беришни буюрдим. Мана ҳозир ўз қўлим билан панжарани ясаб, ўрнатиб қўйдим. Бориб бир кўрсанг, э, падар!

Султон бориб бундай қараса, панжара ҳеч кам-кўстсиз, ажойиб санъат билан ишлаб битирилганмиш. Аловиддиннинг қилган иши уни лол қолдириб, сеvimли куёвини яна қучоқлаб ўпибди.

— Сенга ҳеч ким тенг келолмайди, бўтам! — дебди султон, — ахир сен буюк подшоҳларнинг қўлидан келмайдиган ишлар қиляпсан.

Кейин султон қизи Будурхоним ҳузурига кириб, бир оз суҳбатлашиб ўтирибди-да, сўнг ўз саройига равона бўлибди.

Аловиддин ҳар куни аёнлари билан кўчага чиқар, шаҳарни кесиб ўтиб, одамлар устидан олтин сочар экан. Ётти яшардан етмиш яшаргача фуқаро уни севиб қолибди. Унинг овозаси барча эл ва элатлар бўйлаб тарқалибди. У овга чиқар, чавандозлар билан майдонда куч синашаркан. Қилич билан чопиш, найза санчиш, ёйдан ўқ отиб нишонга уриш ва бошқа ишларда замонасида ягона бўлибди. Унинг қаллиғи Будурхоним Аловиддиннинг бу хислатларини кўриб кундан-кунга унга бўлган муҳаббати ортаверибди. Подшоликда Аловиддиннинг айтигани-айтган, дегани-дегану унинг маслаҳатисиз бирор иш қилишмайдиган бўлиб қолибди. У ҳаққоний ҳукмлар чиқараркан: гуноҳқорларга жазо бериб, яхшиларни мукофотлар экан. У қилган ишлар тилларда дoston бўлиб, ҳар кимни лол қолдирибди.

У доим шу тариқа иш олиб борар экан. Иттифоқо кунларнинг бирида сон-саноқсиз лашкарга эга бир подшо султон қўл остидаги мамлакатга от бостириб келибди. Султон ҳам ўз лашкарларини қуроллантириб Аловиддинни лашкарбоши қилиб тайинлабди. Аловиддин лашкарни бошлаб тўғри душман устига бостириб борибди. У қиличини яланғочлаб, икки орада жангу жадал бошланибди. Аловиддин зўр ҳамла қилиб, неча-неча душманни қиличдан ўтказибди. Кўпларини асир олибди, қолганлари қочиб қутулишибди. У зафар топиб сон-саноқсиз ўлжалар билан қайтибди. Унинг қўл остидаги

байроқлардан лоақал биронтаси ҳам эгилмай, аллақанча ёвар ва уламолар билан шаҳарга қайтибди. Зафар шарафига шаҳарлар безатилиб, шодиёна бошланибди. Султон унинг қаршисига пешвоз чиқиб, қучоқлаб ўпибди-да, сеvimли куёвини ўз саройига олиб келибди. Карнай-сурнай, ноғоралар чалиниб, зўр тантана бошланибди. Одамлар Аловиддинга узоқ умр тилашибди. Аловиддин шу тахлитда ҳаёт кечириб, ўйнаб-кулиб юраверибди.

Энди мағриблик сеҳргарга келсак. У ўз юртига қайтиб боргандан кейин қилган ишларини бирма-бир ўйлаб, оғзига келганини қайтармай Аловиддинни роса сўкибди. «Энди у аблаҳ ўлишга ўлиб кетди, — деб ўйлабди ўзича, — чироқ бўлса ўша ерда турибди. Шу чироқни деб не-не азоб-уқубатларга йўлиқмадим. Утган ишга салават. Ҳарна бўлса ҳам умидли дунё, ўша чироқни қўлга киритмагунча ором ололмайман».

Мағриблик киши туғилиб ўсган мамлакатига етиб олгандан кейин қуръа ташлаб, фол кўрса Аловиддиннинг юдузи чарақлаб тураверибди-ю, хазинада чироқ йўқ эмиш. Шундан кейин унинг ичига чироқ ёқса ёнмас даражада хафа бўлиб фиғони фалакка чиқибди. У Аловиддиннинг чироқни олиб, соғомон ер юзига чиқиб олганига ишонч ҳосил қилибди. Ана шундан кейин яна бир марта қуръа ташлаб билсаки, Аловиддин чироққа эга бўлиб ўз шаҳрида зўр обрў ва ҳурмат-эътибор қозониб султоннинг қизига уйланганмиш.

Жодугар азбарой хафа бўлганидан жони ҳалқумига тиқилаёзибди. Кейин ўзига-ўзи: «Мен бу чироқни деб тош келса кемириб, сув келса симирсам, не-не машаққатлар ва уқубатларга дучор бўлиб, унга эга бўлолмасам-у, у аблаҳ, зоти паст, жонини койитмай чироққа эга бўлиб ўтирса! Бирон ҳийла-найранг топиб унинг жонига чанг солмагунча тинчмайман!»

У ўша заҳотиёқ ўрнидан туриб отланиб, Хитой мамлакатига қараб йўл олибди.

Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, подшолик пойтахтига — худди ўша Аловиддин давр суриб турган шаҳарга етиб борибди. У карвонсаройда жойлашиб, бир-икки кун дам олиб, ҳордиғи чиққунча ўша ерда турибди. Кейин шаҳарни айланиб юрса, ҳамма Аловиддиннинг олиҳимматлиги, сахийлиги, очиқ кўнгиллиги, у қурган қасрнинг дабдабали бир мўъжиза экани ҳақида гапираётганмиш.

Мағриблик киши шундай деяётганлардан бирини чақиртирибди-да, ундан:

— Бунчалик мақтаётган одамларинг ким ўзи? — деб сўрабди.

— Аловиддиннинг таърифини эшитмаган бўлсанг жуда узоқ юртдан келган мусофир экансан, — деб жавоб берибди у киши, —

унинг қурган қасри ҳозирги замонда бир мўъжизадан бўлак нарса эмас.

— Мен ҳали уни кўрганим йўқ, эшитганим ҳам йўқ, — дебди мағриблик киши, — жуда узоқ бир мамлакатдан келганман, малол келмаса мени ўша ерга олиб борсанг, бир кўриш истагим бор эди.

Ҳалиги одам мағриблик кишини қасрга олиб борган экан, у қасрнинг ҳашаматини кўриб, бу чироқ қулларининг иши эканлигига дарров ақли етибди. Ҳасаддан мағриблик кишининг нақ жони чиқай дебди: «Ҳали шошмай тур, сен аблаҳга ўзим чоҳ қазиб, ўша чоҳга кўммасам, юрган эканман. Кундалик овқатини тополмай тишининг кирини сўриб юрган қашшоқнинг ўғли шунчалик мол-давлатга эга бўлиб ўтирса! Худо хоҳласа, ҳали албатта унинг онасини яна ип йигиришга мажбур қиламан».

Мағриблик киши алам қилганидан, худди дўзах ўтида ёнаётгандек бўлиб, карвонсаройга қайтиб келибди. Яшаб турган хонасига кириб олибди-да, чироқнинг қаердалигини билиш учун яна қуръа ташлабди. Билсаки, Аловиддин чироқни ўзи билан олиб кетмай, саройга ташлаб кетганмиш.

— Ие, ишим ўнгидан келиб қолди-ку! Ҳап сеними, лаънати, бир адабингни бериб қўймасам юрган эканман! — деб қичқириб юборибди мағриблик киши.

У дарҳол ўрnidан турибди-да, мискарлар бозорига бориб бир мискардан бир нечта янги чироқ ясаб беришни сўрабди.

— Пулига тортишиб ўтирмайман, айтганингни бераман, — дебди мағриблик киши. Мискар: «Бош устига», — деб ўша заҳотиёқ унинг муродини ҳосил қилибди. Мағриблик киши мискардан чироқларни олиб, ҳақини тўлабди-да, тўғри яшаб турган карвонсаройига бориб, чироқларни бир саватга солибди. Саватни кўтариб олиб, кўчама-кўча:

— Эй одамлар, эшитмадим деманглар, эски чироққа янги чироқ алиштираман, — деб қичқириб юраверибди. Унинг гапини эшитган одамларнинг ҳаммаси бу жинни бўлса керак, деб ўйлашибди.

Мағриблик киши шу тахлитда қичқириб юра-юра ниҳоят Аловиддиннинг қасрига етиб борибди. Қаср деразаси тагида атайлаб яна қичқирибди. Кўчада ўйнаб юрган болалар унинг кетидан: «Жинни, жинни», — деб масхара қилиб юраверишибди.

Тақдир тақозиси билан худди шу пайтда Будурхоним деразадан кўчани томоша қилиб турган экан. У мағриблик кишининг овозини эшитгандан кейин канизаклари билан унинг устидан қаҳ-қаҳ уриб кулишибди.

— Худо олсин уни! — дебди малика. — Янги чироққа эски чироқ алмаштираман ҳам фойда қилар эканми?

Аловиддин ҳар сафар чироқни ўз хонасига яшириб кетар экан-у, бу гал нима биландир овора бўлиб чироқни бекитиб

қўя қол. Бўлмаса фуқаролар ҳужум қилиб, Аловиддиннинг ўчини сен билан мендан олишади.

Шундан кейингина султон халойиқни тинчитиш учун уларга одам юбориб, Аловиддиннинг гуноҳидан ўтганини билдирибди. Шу заҳотиёқ жаллодга уни озод қилиб, ўз ҳузурига келтиришни буюрибди. Аловиддин султон ҳузурига киргач, ер ўпиб гап қотибди:

— Эй замон ҳукмдори! Қулингга раҳм-шафқат қилиб, боши кетгундек қандай гуноҳи борлигини баён қилсанг?

— Алдоқчи! — деб хитоб қилибди султон, — худди ҳеч нарсдан хабаринг йўқдек ўзингни билмасликка оласан-а!

Кейин у вазирага имо қилиб:

— Уни дераза ёнига олиб бор, бир кўриб боқсин-чи, қаср қаёққа ғойиб бўлдийкин? — дебди.

Вазир Аловиддинни дераза ёнига олиб борган экан, у назар ташлаб ўз қасрини кўрмабди. Қаср қурилмасдан илгари у ер қандай бўлса ҳозир ҳам худди шундай сайхон эмиш.

У ҳайрон бўлиб қандай ҳодиса рўй бергани-ю, қасрнинг қаёққа ғойиб бўлганига ақли етмай, турган ерида тарашадек қотиб қолибди.

— Хўш, кўрдингми? — деб сўрабди султон ундан. — Қасрнинг қаёққа ғойиб бўлди. Менинг кўрар кўзим, юракдаги қоним, биттаю битта қизим қаёққа кетди?

— Эй замон султони, — дебди Аловиддин, — ҳаётинг ҳаққи-ҳурмати қасамёд этаманки, ўлимдан хабарим бор, бу ишлардан хабарим йўқ!

— Билиб қўй! — дебди султон, — қизимни ахтариб топасан, деб сени афв этдим. Борди-ю, уни топиб келмасанг, каллангни оламан.

— Эй замон султони, — дебди Аловиддин, — менга қирқ кун муҳлат бер. Агар қизингни топиб келмасам, майли, унда бошим сенинг ихтиёрингда.

— Мақсадинг шу бўлса, майли, қирқ кун муҳлат бердим, — дебди султон, — лекин мендан қочиб қутулишни хаёлингга ҳам келтирмаёқ қўй. Ерга кирсанг қулоғингдан, осмонга чиқсанг оёгингдан тортиб оламан.

Аловиддин қайғу-аламини яширолмаи, маъюс султон ҳузуридан чиқибди. Шаҳар аҳолиси бўлса Аловиддиннинг омон қолганига ўзида йўқ севинибди.

Аловиддин изза бўлиб, уялганидан бошини ҳам қилиб, ерга тикилганча саройдан чиқиб кетибди. Шаҳарда икки кун туриб бир ёқдан бошига тушган ташвишни ўйласа, иккинчи томондан хотини Будурхонимга куйибди. Уйлай-уйлай ўйининг тагига етолмай куйиб кетибди. Ахийри бу дунёдан умидини узибди-да: «Нима бўлганига ақлим етмай қолди. Қаср қаерда экан», — деб шаҳардан ташқарига чиқиб кетибди.

У қаерга боришини билмай тақир чўл-биебонларда юра-юра, ниҳоят бир шаҳар ёқасига бориб қолибди. У аввал ўзини сувга ташлаб, шунча азоб-уқубатдан қутулиб кетмоқчи бўлибди-ю, кейин яна анҳор ёқасида ўтириб олиб, хаёл дарёсига ғарқ бўлибди. Хуноби ошиб кетганидан бармоқларини қисирлатиб, қўли узукка тегиб кетибди. Бирдан қаршида жин пайдо бўлиб:

— Ҳизматингга ҳозирман, тила тилагингни, — дебди.

Аловиддиннинг севинчи ичига сиғмай кетиб:

— Эй узук қули. Менинг қасрим билан хотиним Бадр ал-Будурхонимни келтириб берсанг, — дебди жонҳўлатда.

— Э, хўжам, қўлимдан келмайдиган хизмат буюрдинг. Бу иш фақат чироқ қулининг қўлидан келади, холҳ.

— Бу иш қўлингдан келмаса, — дебди унга Аловиддин, — мени ўша қасрим ёнига элтиб қўй.

Жин дарҳол:

— Бош устига, — дебди-да, ўша заҳотиёқ кўз очиб-юмгунча Аловиддинни қаср ёнига олиб бориб қўйибди. Бу пайтда кун ботиб, қоронғи тушган экан.

Аловиддин ўз қасрини кўриб суюниб кетибди. Энди қайтадан мақсудига етиш ва хотини Будурхонимга қай тарзда эришиш йўларини ўйлай бошлабди. У хаёл суриб бошини ерга қўйиши билан уйқуга кетибди, ахир беш-олти кундан бери мижда қоқмай роса толиққан экан-да! Эрта билан тонг отгач туриб, ўша ерда шалдираб оқиб турган ариқ лабига борибди-да, ювинибди. Кейин нима қиларини билмай, Бадр ал-Будурхоним деразаси тагига бориб ўтирибди. Унинг қисаси ҳозирча шу.

Энди Будурхонимдан икки оғиз сўз эшитинг: у шўрлик севимли эри билан меҳрибон отасининг фиरोқида куйиб кул бўлгани етмагандай, лаънати мағриблик сеҳргарнинг унга тегажаклик қилиши ортиб тушиб, кечалари кўз юммай йиғлаб чиқаркан. Худди шу пайтда канизаги маликани кийинтиргани ҳузурига кирибди-да, иттифоқо деразадан кўчага қараса, Аловиддин қаср тагида ўтирганмиш.

— Хоним! Хоним! Вой, буёққа келиб анавини қарагин, хўжам қаср тагида ўтирибди, — деб қичқириб юборибди.

Будурхоним апил-тапил ўрнидан туриб, деразани очибди. Аловиддин бошини кўтариб қараган экан, кўзи қаллиғига тушибди. Будурхоним салом берган экан, Аловиддин алик олибди. Икковларининг ҳам севинчлари ичларига сиғмай, қушдек енгил тортишибди.

— Тур ўрнингдан, мана буёқдаги яширин йўл билан ҳузуримга чиқ. У бўйинг лаҳадда чиригур ҳозир бу ерда йўқ.

Будурхоним канизагига буюрган экан, у дарров пастга тушиб Аловиддинга эшик очибди. Малика ўрнидан туриб

унинг қаршисига пешвоз чиқибди. Улар йиғлаб-сиқтаб бир-бирлари билан қучоқлашиб кўришибдилар.

— Эй кўзим нури, дилим ғурури, — дебди шунда Аловиддин, — сендан бир нарса сўрамоқчи эдим. Ўз хонамда эски бир мис чироқ қолдириб кетган эканман. Уша чироққа кўзинг тушибмиди?

Будурхоним чуқур хўрсингач, шу жавобни берибди:

— Эй севгилим, шу савдолар бошимизга тушишига ҳам ўша чироқ сабаб бўлди-да!

— Бўлиб ўтган воқеадан мени огоҳ қил, — дебди Аловиддин қаллиғига.

Малика қандай қилиб мағриблик кишидан эски чироққа янгисини алмаштириб олганлари тўғрисида гапириб бериб, ҳикоя қилишда давом этибди:

— Эртаси куни ўзимизни шу ерда кўрдик. Мағриблик киши менга қасрни мис чироқнинг кучи билан шу ерга кўчириб келганини гапириб берди. Мана энди бегона ерларда яшаб юрибмиз.

Аловиддин маликадан:

— Анави касофат фирибгар сенга нима деди, мақсади нима эмиш, шуни айтиб бер-чи? — деб сўраган экан, малика шундай дебди:

— Ҳар куни кўп эмас, бир марта келади, мени алдаб нима қилиб бўлса ҳам ўзига оғдиришга ҳаракат қилади, сенинг ўрнингни босмоқчи бўлади. У ўзи ялангоёқ камбагал эди, бунчалик бадавлат бўлиб кетишига мен сабаб бўлдим, дейди. Яна у менга сени бутун вужудим билан севаман дейди, мен бўлсам ундан жуда нафратланаман.

— Чироқни қаерга яшириб қўйганидан хабаринг йўқми? — деб сўрабди Аловиддин ундан.

— У доим чироқни ёнида олиб юради, — деган жавобни берибди малика, — ҳечам ундан ажралмайди. У бир куни чироқни қўйнидан чиқариб, менга кўрсатди ҳам.

Аловиддин суюнганидан нақ терисига сиғмай кетибди.

— Ҳозир мен буердан кетаман, — дебди у, — сен бир канизакка айт, яширин йўл эшигидан кўз-қулоқ бўлиб турсин. Менга керак пайтда эшикни очиб туради. У лаънатини боплаб қўлга тушираман.

Аловиддин қасрдан чиқибди ва чўлга қараб кетибди. Йўлда унга бир фаллоҳ¹ йўлиқибди. Аловиддин унга:

— Амакижон, малол келмаса кийимларимизни алмаштира-сак, — деган экан, у дарров эғнидаги кийимларини ечиб бериб, ўзи Аловиддиннинг кийимларини кийиб олибди. Кейин Ало-

¹ Фаллоҳ — деҳқон.

виддин қайтиб шаҳар томонга келибди-да, тўғри атторлар бозорига борибди. У ердан икки дирҳамлик уйқу дориси олибди-да, қайтиб қасрга борибди. Малика эшик тагига қўйган канизак Аловиддиннинг келаётганини кўриб, дарров эшикни очибди.

Аловиддин қаллиғи Будурхоним ҳузуррига кириб, унга шундай дебди:

— Энди сен қайғу-аламни бир чеккага йиғштириб қўйиб, анави лаънатига суйкаласан. Очiq чехра билан унга: «Бугун кечқурун кел, бирга овқатланайлик. Уладиган дунёда қачонгача қайғу-ҳасрат чекаман?»— дейсан. Уни яхши кўргандай бўлиб, бирга ичимлик ичмоқчи бўлганингни айтасан. Бир неча қадаҳ ичиб, ширакайф бўлмагунча кетма-кет коса тутаверасан. Ана шундан кейин косасига мана шу уйқу дорисини қўшиб берасан. У йиқилиб, ҳушидан айрилганидан сўнг чақирасан.

— Жуда тўғри қарор! — деб хитоб қилибди Будурхоним. — Буни бажаришдан осони йўқ.

Шундан кейин Аловиддин еб-ичиб, қорнини тўйғазиб чиқиб кетибди. Будурхоним бўлса канизакларидан бирини чақиртириб, бошқа энгил-бош кийиб ясанибди. Ўзига оро бериб, хушбўй атирлар сепибди. Шунинг устига мағриблик киши кириб келибди ва Будурхонимни ясан-тусан, ўсма-сурмада кўриб ҳайрон бўлибди.

Мағриблик киши қувониб, вақтихушлиқдан терисига сиғмай кетибди. Айниқса, Будурхоним уни очiq чехра билан кутиб олгандан кейин эркин нафас олибди. Малика унинг қўлидан ушлаб ёнига ўтқазибди.

— Эй севгим, агар кўнглинг тусаётган бўлса бугун кечки овқатни бирга баҳам кўрайлик. Уладиган дунёда қачонгача қайғу-ҳасрат чекаман? Бас энди! Аловиддинни ҳам, отамни ҳам қайтиб кўришдан умидим узилди. Энди сен уларнинг ўрнини босгин. Ахир сендан бўлак меҳрибоним қолмади. Бугун кечқурун келиб, дилимни шод этарсан деган умидаман, келар пайтингда бир оз шароб ола кел. Бу шароб ватанингдаги энг олижаноб, ичган кишининг кўнгили чигилларини ёзадиган бўлсин. Узимда ҳам эски мусаллас бор-у, лекин бу мамлакат шаробидан тотиб кўрганим йўқ.

Мағриблик киши Будурхонимнинг бу гапларини, айниқса, муҳаббат изҳор қилганини эшитиб, суюнганидан терисига сиғмай кетибди.

— Бош устига, эй севикли ёрим! Ҳозироқ бориб кўнглинг тусаган нарсаларнинг ҳаммасини сотиб олиб келаман,— дебди хуш кайфият билан.

Малика ноз билан:

— Узинг бориб зарур келибдими? Қулларингдан бирон-

тасини юбора қол-да,— деган экан, мағриблик киши қаршилиқ билдириб:

— Шаҳло кўзларинг ҳаққи-ҳурмати, шароб сотиб олгани ҳеч кимни юбормай, ёлғиз ўзим бораман,— дебди.

Мағриблик киши гапининг устида туриб, ўзи бозорга борибди-да, ҳатто айиқ ичса ҳам оёғидан қулатадиган қулинг ўргилсин шаробдан олиб келибди. У малика ҳузуррига кириб борган экан, канизаклар икковларига яраша дастурхон ҳозирлаб, лаззатли таомлар келтиришибди. Улар қоринлари тўйиб, қайғулари тарқалгунча овқатланишибди, кейин май қадаҳлари айлана бошлабди. Мағриблик кишининг боши айланиб, кайфи ошгунча канизаклар кетма-кет шароб қуйиб туришибди. Шундан кейин Будурхоним ишга киришиб:

— Эй дилим сурури, мамлакатимизда шундай расм бор: зиёфат охирида маъшуқа ўз ошиғига бир коса шароб тутуди. Мана шу коса охириги ҳисобланади,— дебди.

Малика ўша заҳотиёқ бир қадаҳни тўлдириб шароб қуйибди-да, ичига уйқу дорисини ташлабди. Мағриблик киши завқ-шавққа тўлганидан бу қадаҳни бир томчи ҳам қолдирмай охирига қадар ичиб юборибди. Орадан бир оз вақт ўтгандан кейин оёқ-қўллари шилқиллаб, мурдадек шилқ этиб тушибди. Канизак вақтдан фойдаланиб, дарров эшикни очибди-да, хўжаси Аловиддинни чақирибди. Аловиддин кириб қараса, мағриблик киши худди мурдага ўхшаб чўзилиб ётганмиш. У ёнидаги қиличини яланғочлабди-да, унинг бошини танасидан жудо қилибди. Кейин Будурхонимга ўгирилиб:

— Канизакларинг билан бу ердан бирпасга чиқиб, мени ёлғиз қолдиринглар,— дебди.

Будурхоним ўз канизаклари билан ташқари чиқиб, эшикни беркитишгандан кейин Аловиддин мағриблик кишининг ёнидаги чироқни олиб, уни ишқалабди. Дам ўтмай қаршисида жин пайдо бўлиб: «Тила тилагингни», деган экан, Аловиддин шундай дебди:

— Мана шу қасрни ўз жойига элтишингни истардим.

Жин: «Бош устига»,— деб таъзим қилгач, Аловиддин ташқари чиқиб, хотини билан маҳкам қучоқлашиб ўпишибди. Жин кўз очиб-юмгунча вақт ўтмай, қасрни ўз жойига олиб бориб қўйибди.

Аловиддин қаллиғи билан дастурхон атрофига ўтириб, алламаҳалгача еб-ичиб, кўнгили очишибди, қаҳ-қаҳ уриб кулиб, хурсандлик қилишибди. Кейин икковлари ҳам ётишибди-да, қушдек энгил тортиб ширин уйқуга кетишибди. Айниқса, Будурхоним эртага тонг отса отамни кўраман деб севинчи ичига сиғмабди. Уларнинг қиссаси ҳозирча шу.

Энди султонга келсак: у ҳар куни тинимсиз кўзёши тўкиб биттаю битта қизига қуйиб кетганидан ўзини-ўзи шапа-

тилаб урармиш. Ҳар куни эрталаб деразадан қараб: Мабодо?.. Балки?.. — деб яна йиғлашга тушармиш.

Уша куни ҳам одатдагидек султон уйқудан туриб, деразадан ташқарига қараса, қаршисида иморат турганмиш. У кўзим хиралашиб қолдим, деб кўзларини ишқалаб қайта-қайта қарайвериб, ахийри бу иморат Аловиддиннинг қасри эканига ишонибди. Дарҳол қулларига қичқириб: «От келтиринглар!» — деб буюрибди.

Султон отга миниб Аловиддиннинг қасрига борган экан, Аловиддин унинг қаршисига пешвоз чиқиб, қизи Будурхоним ҳузурига бошлаб кирибди. Будурхоним ҳам дарров ўрнидан туриб отасини хушвақтлик билан қарши олибди. Султон қизини қучоқлаб, суюнганидан кўзёш тўкибди. Қизи ҳам отасини қучоқлаб ўпиб йиғлабди. Кейин улар дастурхонга ўтиришибди, малика бошдан кечирган саргузаштларини отасига ҳикоя қилиб берибди.

— Ҳаётингиз ҳаққи-ҳурмати, отажон, — дебди ниҳоят Будурхоним, — кеча севикли ёрим Аловиддинни кўргандан кейингина кўнглим ўрнига тушди. Унгача анави турқинг қурғур мағриблик кишини деб тортган азоб-уқубатларимни гапирган билан адо бўлмайди.

У мағриблик кишидан эски мис чироқни янгисига алмаштириб олганини ҳам гапириб бериб, қўшиб қўйибди:

— Ахир у чироқнинг қанақанги хусусияти борлигидан хабарим йўқ эди-да. У чироқни алиштириб кетган кунининг эртасига ўзимизни бошқа бир мамлакатда кўрдик. Аловиддин бизни излаб борди-ю, бир ҳийла ишлатиб, уни ўлдирди. Куёвингиз уни саранжом қилгандан кейин менга: «Канизакларингни олиб ташқарига чиқиб тур», — деди. Унинг айтганини қилиб, чиқиб турдик. Нима қилиб бизларни бу ерга кўчириб келганидан хабарим бўлмади.

Шу пайт Аловиддин гапга аралашиб:

— Эй замон султони, — дебди, — мен ҳеч нарса қилганим йўқ, Будурхоним менга мағриблик киши ёнидан чироқни аритмайди, дегани учун унинг ҳамёнларини ковлаб чироқни топиб олдим, холос. Кейин чироқнинг қулига бизларни ўз жойимизга кўчириб олиб бориб қўйишни буюрдим. Эй замон султони, у ярамас мағриблик кишининг афт-ангорини бир кўрсанг, мурдаси нариги хонада ётибди.

Подшо ўрнидан туриб, нарига хонага кириб қараса, мағриблик киши ўлиб ётганмиш. Шунда у жодугарнинг жасадини қийма-қийма қилиб ўтга ташлашни буюрибди.

Кейин султон Аловиддинни қучоқлаб ўпиб, ҳормай-толмай қилган меҳнатлари учун миннатдорчилик билдирибди.

— Сенга берган ноҳақ азобларим учун мени кечир, жон

бўтам, — дебди у. — Будурхоним кўзимнинг оқу қораси бўлгани сабабли узрим ўтар.

— Эй замон султони, — деб жавоб берибди Аловиддин, — сен адолат юзасидан иш кўрдинг.

Шундан кейин султон қизининг соғ-омон топилгани туфайли шодиёна бошлашни буюрибди. Мағриблик сеҳргарнинг жасадини бўлса ёқиб, кулини кўкка созуришибди.

Ривоят қилишларига қараганда, у лаънати мағриблик кишининг ўзидан бешбаттар жодугар, сеҳр ишларида тенги йўқ бир укаси ҳам бор экан. У қуръа ташлаб, фол кўриб акасининг тақдирини билмоқчи бўлибди. Қарасаки, акаси вафот этиб кетганмиш. Яна қуръа ташлаб, фол кўриб, унинг қайси шаҳарда, нима сабаб билан ўлганини билсаки, Хитой мамлакатига уни қатл этишиб, жасадини ёқишганмиш, кулини кўкка созуришганмиш. Бу ишларнинг ҳаммасига Аловиддин деган ёш йигит сабаб бўлганмиш. Мағриблик киши акасининг бошидан кечган барча можаролар, сеҳрли чироқ қиссаси ва бошқа ҳамма саргузаштини билиб олибди. Воқеа-ҳодисалар унинг кўзидан бирмабир ўтгандан кейин фурсатни ғанимат билиб, дарров отланибди-да, тўғри йўлга равона бўлибди. Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, ниҳоят Хитой мамлакатига етиб борибди. У Аловиддин истиқомат қилиб турган мамлакат пойтахтига кириб борибди-да, карвонсаройга жойлашиб, икки-уч кун дам олибди. Кейин Аловиддиндан қасд олгани ҳийлаи тадбир ўйлай бошлабди.

У шаҳар бўйлаб айланиб юриб, бир ерга борса, одамлар шахмат ўйнашаётганмиш. Улар Фотима деган бир кампирнинг ишлари тўғрисида гаплашар эдилар. У кампирнинг дили пок, ўзи покиза, қилган ишлари элга манзур эмиш. Узи дашти биёбоннинг бир чеккасида яшаб, шаҳарга ҳар ҳафтада икки маротаба келиб кетармиш. Одамлар ўша кампирни мақтаб, кўкларга кўтаришаётган эмиш.

Мағриблик киши ўша гапирётган кишилардан бирининг ёнига бориб:

— Эй биродар, қулоқ солиб турсам боядан бери ҳадеб Фотима деган бир кампирни мақтаянсизлар, — дебди унга. — У авлиё аёлнинг ўзи ким, турар жойи қаерда, шуни айтиб берсанг. Мен бу ерда мусофирман. Бошимга бир кулфат тушиб қолган эди. Уша аёлни топиб, бир дуосини олсам, деб ният қилдим. Шояд ишим ўнгидан келиб, кулфатдан халос бўлсам.

Уша одам мағриблик кишини шаҳардан ташқарига олиб чиқиб, узоқдан Фотима яшайдиган жойни кўрсатиб қўйибди. Бу художўй Фотима деган аёл тоғ тепасидаги бир ғорда яшаркан. Мағриблик киши олиб келган одамнинг хизматлари учун унга миннатдорчилик билдириб, истиқомат қилиб турган карвонсаройга йўл олибди. Уша куни тинч ётиб ухлаб, эртасига эрта билан шаҳарга тушибди. Тақдир тақозоси билан худди ўша куни Фотиманинг шаҳарга тушадиган кўчи экан.

Мағриблик киши шаҳарни айланиб юрса, бир ерда аллақанча одамлар тўпланиб туришганмиш. Улардан: «Нима гап?» деб сўраган экан, тўпланганлардан бири:

— Ҳазрати биби Фотима шу ерда, — деб жавоб берибди.

Мағриблик киши кечгача ўша аёл қаёққа борса кетидан юраверибди. Кеч киргач, биби Фотима ўзининг шаҳар ташқарисидаги қароргоҳига йўл олибди. Мағриблик киши ҳам у ёрға кириб кетгунча узоқдан қорама-қора кузатиб бораверибди. У ярим кечгача бир ерда турибди-да, ҳамма қатори Фотима ҳам ширин уйқуга кетган пайтда ёрға кириб борибди. Қараса, Фотима битта бўйра устида чалқанча ётиб ухлаётганмиш. У тўғри бориб Фотиманинг сочидан ушлаб олибди-да, ханжарини яланғочлаб, бақирибди. Фотима уйғониб қараса, мағриблик киши сочидан ушлаб олганмишу қўлида ханжарини яланғочлаб турганмиш. Бечора аёл азбаройи қўрққанидан, жони ҳалқумига тикилаёзибди.

— Бордию дод-вой соладиган бўлсанг, — дебди мағриблик киши унга, — тикка ўлдираман. Энди ўрнингдан туриб, мен нима десам шуни қилсан.

Мағриблик киши агар гапига кириб, айтганларини бекаму қўст қилгудек бўлса, жонини сақлаб қолишга минг бор қасам ичиб ваъда берибди. Кейин Фотима ўрnidан турган экан, у:

— Кийимингни менга ечиб бериб, меникини кий, — деб ўшқирибди.

Аёл эғнидаги чурук-чориқларини, пешонабоғи, ёпинғичи ва ҳоказоларини унга ечиб берибди.

— Ҳали бу билан қутулмайсан, — дебди мағриблик киши унга дўқ уриб, — бирон нарса топиб юзимга суртасан-да, худди ўзингнинг афт-ангорингга ўхшатасан.

Фотима ёрғидан бир кўза олиб чиқибди. Унда ёғ бор экан. Аёл шу ёғдан озгина олибди-да, мағриблик кишининг юзига суртибди. Шундан кейин мағриблик кишининг башараси ҳам Фотиманинг афтига ўхшаб қолибди. Кейин у мағриблик кишига эғнидан ечган кийимларини кийгазиб бошига пешонабоғини танғибди. Унинг қўлига ҳассасини бериб, бўйнига тасбеҳини тақиб қўйибди. У шаҳар кўчаларида юрган пайтда нима қилиши кераклигини ўргатиб қўйгандан кейин қўлига ойна бериб:

— Ана энди ўзингни ойнада бир кўргин! Кўрган киши афт-ангорингни меникидан ажратолмайди, — дебди.

Мағриблик киши ойнага қараб кўрса, Фотимадан ҳеч фарқ қилмасмиш. Шунда у ханжарини олиб Фотимани ўлдирибди-да, уни тоғ ёнбағрига кўмиб қўйибди. У кун чиқиб, қуёш ўз нуруни таратгунча шу ерда пойлаб турибди-да, кейин шаҳар томонга йўл олибди. Одамлар уни қуршаб олиб дуои фотиҳа ола бошлабдилар. Шаҳарликлар уни биби Фотима деб билиб, атрофига тўпланишаверибди.

Бу воқеа-ҳодисалар Будурхоним қасрининг тагида рўй бераётган экан. Оломоннинг олағовури маликанинг қулоғига чалиниб у канизақларидан нима ҳодиса рўй бераётганини сўраган экан, улар жавоб беришиб, шундай дейишибди:

— Эй хоним, ҳазрати биби Фотима бугун шаҳарга тушган экан, одамлар ундан дуои фотиҳа олгани атрофини ўраб олишибди.

Шунда малика ҳарам оғасини чақириб:

— Пастга тушиб ҳазрати биби Фотимани буёққа олиб чиқ, бизга ҳам дам солиб қўйсин. Ундан дуои фотиҳа олайлик. У аёлнинг шарофати тўғрисида жуда кўп гап эшитган эдим, — дебди.

Ҳарам оғаси пастга тушиб биби Фотима қиёфасидаги мағриблик кишини бошлаб чиқибди. Мағриблик киши Будурхонимнинг ҳузурига кириб олгандан кейин ўзининг бутун ҳийланайранглари нишга сола бошлабди. Будурхоним эса уни иззат-икром билан қарши олиб ҳурматини бажо келтирибди.

— Эй ҳазрати биби Фотима, — дебди унга малика, — менинг ҳузуримда қолишингни истардим. Менга дам солиб, дуои жонимни қилсанг, ўз фазилатларингни менга ўргатсанг.

Мағрибликнинг кўнглидаги армони ҳам худди шу эмасми, у Будурхонимга шундай деб жавоб берибди.

— Эй маликам, мен дашти биёбонда ҳаёт кечираётган қашшоқ бир хотинман. Бундай серҳашам саройда истиқомат қилиш менга ярашмайди.

— Эй биби Фотима, — дебди унга жавобан Будурхоним, — илтимосимни ерга ташламаслигингни сўрардим, мўъжазгина бир хона ажратиб бераман, ўша ерда тоат-ибодат қилиб ётасан.

— Тилаганинг шу бўлса гапингни қайтаришга ўрин йўқ, ўргилай маликам, — дебди мағриблик киши, — шарт шуки, сизлар билан еб-ичмай, ўз хонамда худои таолога ҳамд айтиш билан машғул бўламан.

У лаънати сеҳргар бу гапларни, улар билан овқатланаётган вақтимда юзимни яшириб турган чодирани олиб қўйишга тўғри келади-ю, улар мени таниб қолишади, деб ўзини эҳтиёт қилиш юзасидан айтган экан.

— Эй биби Фотима, — деб ялиниб-ёлворибди малика, — кўнглинг майлига қараб иш тутасан, биз сенга ҳеч қачон қаршилик қилмаймиз. Қани энди юр, сенга қасримни томоша қилдирай.

У мағриблик кишини эргаштириб, юқорида таъриф ва тавсифини қилганимиз дастлаб панжараси битмай қолган, ҳаммаёғи дур-гавҳарлардан ишланган оромгоҳини кўрсатибди.

— Қасрим сенга маъқул бўлдими, Фотимахоним? — деб сўрабди малика ундан.

— Худо ҳаққи, — деб жавоб берибди мағриблик киши, —

қаср деган бундан гўзал бўлмайди. Илоҳим шу хонадонда яйраб-яшнагин. Лекин сенга айтсам, бир нарса камлик қилиб турибди, холос.

Малика дарров:

— Нима етишмовчилиги бор? — деб сўраган экан, мағриблик киши шундай дебди:

— Унинг ўртасига осиб қўйгани улкан рух қушининг тухуми етишмайди, холос. Рух деган қуш-чи, маликам, чангалида бутун бошли туяларни кўтариб юра оладиган жуда каттакон қуш. Уни фақат Кўҳи Қоф тоғидан топса бўлади. Мана шу қасрни қурган уста рух қушининг тухумини топиб келишга қодир.

Шу билан бу тўғрисида суҳбат тугабди-ю, Бадр ал-Будурхоним мағриблик кишини худои таолога ҳамду сано айтиши учун алоҳида хонага олиб кириб қўйибди. Лаънати сеҳргар мағриблик киши ўша ердан чиқмай ўтираверибди.

Кеч киргандан кейин Аловиддин ўз қаллиғи Будурхоним ҳузурига кириб келибди. У маликанинг куни хайрли ўтгани билан қўлаб, эркалаб қарасаки, қаллигининг қовоғи солиқ, хаёли паришон эмиш.

— Нима гап, эркам, тинчликми ўзи? Нега мунча хаёлинг паришон, ғамгин кўринасан? — деб сўрабди у хотинидан.

— Мен қасримизнинг ҳеч камчилиги йўқ бўлса керак деб ўйлардим; — деган жавобни берибди малика, — энди билсам, бу уйнинг ўртасига осиб қўйгани рух қушининг тухуми етишмас экан.

— Хафалигинга боис шу холосми! — деб хитоб қилибди Аловиддин, — азизим, рух қушининг тухумини иложи борича тезроқ келтириб беришга ҳаракат қиламан. Кўнглингни хуш тут.

Аловиддин ўша заҳотиёқ лип этиб ўрнидан туриб, ўз оромгоҳига кирибди-да, чироқни қўлига олиб ишқалаган экан, дам ўтмай қаршисида жин пайдо бўлибди.

— Тила тилагингни, — дебди жин хўжасига.

— Рух қушининг тухумини келтириб беришингни истардим, — дебди унга Аловиддин. — У тухумни хотинимнинг оромгоҳига осиб қўймоқчиман.

Аловиддиннинг бу гапларини эшитган жин тутоқиб кетиб, Аловиддинга ўшқириб берибди.

— Эй ноинсоф, — дебди у, — мен сингари чироқнинг бошқа қўллари ҳам хизматингизни бажо келтириб, айтганингни муҳайё қилиб турсак-да, энди сен билан хотининг кўнгили очинглари деб ўз давлат паноҳимизни ҳам келтириб берайликми? Шу тилагинг борлигини билганимда ўзингни ҳам, хотинингни ҳам бир пуфлаб осмонга учуриб юборган бўлардим. Узларингни осмон билан ер-

нинг ўртасида кўрардиларинг. Бир амаллаб сенларни ҳалок қилардим. Лекин айб сенда эмас, ҳазрати биби Фотима тусига кириб уйингда яшаб турган анави бедиеънат мағриблик кишида. У сендан акасининг қасдини оламан деб Фотимани ўлдириб, унинг кийимларини кийиб олган.

Чироқ жини шу гапларни деб, кўздан ғойиб бўлибди. Аловиддин ундан бу аччиқ гапларни эшитгандан кейин ҳангу манг бўлиб, ақли шошиб, хуноби ошиб, тўғри хотинининг оромгоҳига кириб борибди. У ёлғондан ўзини боши оғриётгандек қилиб кўрсатган экан, Будурхоним унга раҳмдиллик қилиб ҳазрати биби Фотима шу ерда, мен ҳозир уни чақириб келаман, қўлини бошингга қўйгудек бўлса бас, бош оғригинг таққа қолади, дебди.

У дарров бориб лаънати мағриблик кишини бошлаб келган экан, у кириб Аловиддинга салом берибди. Аловиддин унинг саломига алик олиб: «Хуш келибсан, сафо келибсан», — деб қарши олибди.

— Эй биби Фотима, бошим қаттиқ оғрияпти, сенинг дуои фотиҳанг бемор кишиларнинг дардига шифо эмиш, — дебди.

Мағриблик киши Аловиддинга яқинлашиб келибди. У кийимининг ичида пўлатни ҳам икки бўлиб ташлайдиган пичоқ яшириб келган экан. У Аловиддиннинг ёнига келиб, худди бош оғригини қолдириш учун унинг бошини ушламоқчидай бўлиб кўринибди. Аслида у Аловиддинга қўққисдан ёпишиб олиб пичоқ санчмоқчи экан. Аловиддин эса мағриблик кишининг хатти-ҳаракатини кузатиб турибди-да, у шундайгина ёнбошига келиши биланоқ ёнидан ханжарини чиқариб мағриблик кишига санчган экан, у шилқ этиб ерга йиқилибди.

— Бу нима қилганинг? — деб бақириб юборибди Будурхоним, — ахир ҳазрати Фотимани ўлдириб қўйдинг-ку.

Шунда Аловиддин туриб:

— Мен биби Фотимани эмас, у шўрликнинг қотилини ўлдирдим. Бу мендан акасининг қасдини олгани келган мағриблик сеҳргарнинг укаси. Икковимизнинг ҳам ҳаётимизни барбод қилиб, тезроқ ўлдириш мақсадида рух қушининг тухумини келтиришни сўраган аблаҳ шу бўлади. Борди-ю, гапларимга ишонмаётган бўлсанг юзидаги ниқобини олиб бир қара, у биби Фотимамикан ёки лаънати мағриблик кишимми?

Будурхоним югуриб бориб, унинг юзидаги ёпинғичини олиб қараса, бутун юзини соқол босиб кетган эркак киши эмиш. Шундагина у эри Аловиддиннинг гаплари ҳақ эканига ишонибди.

— Эй севгилим, — деб кўзёш тўкибди малика, — кечир мени, бошингга икки марта ўлим таҳдидини солдим.

У Аловиддиндан узр сўраб, уни қучоқлаб ўпибди.

— Майли, зарари йўқ, қалбим қувончи! — деб жавоб бериб-

ди Аловиддин.— Бу икки ярамаснинг чангалидан соғ-омон қутулганимизга минг қатла шукр.

Шу пайт улар ҳузурига султон кириб қолибди. Улар султонга мағриблик кишининг укаси туфайли рўй берган ҳодисани бир чеккадан гапириб бериб, унинг жасадини кўрсатибдилар. Султон унинг жасадини ҳам акасиникига ўхшатиб ёқиб юборишни амр қилибди. Бу жасадни ҳам ёқиб, қулини кўкка совуришибди.

Аловиддин ўз хотини Будурхоним билан бир умр шоду хуррамликда осойишта ҳаёт кечирган экан.

СИНДБОД БАҲРИЙ ҲИКОЯЛАРИ

икоя қиладиларки, амир ал-мўминин Хорун ар-Рашид халифа замонида Бағдод шаҳрида Синдбод ҳаммол номли бир киши бўлган экан. У камбағал, йўқсил бўлиб, оғир юкларни бошида кўтариб юриб кун ўтказар экан. Иттифоқо, кунларнинг бирида оғир бир юк кўтарибди. Уша куни жуда иссиқ экан. Синдбод юк кўтаришдан чарчаб, терлаб кетибди. Бир савдогарнинг эшиги олдидан ўтибди, эшик олди супурилган, сув сепилган, ҳавоси ҳам мўътадил, эшик ёнида кенг бир супаси ҳам бор экан. Ҳаммол дам олиб нафасини ростлаш учун юкини супага қўйибди... Узи эса супанинг бир четида роҳатланиб ўтирибди. Дутор, танбур, уд ва ўйин-кулги овозларини, турли ёқимли шеърлар ўқилаётганлигини, қушларнинг ҳар хил овоз ва турли лаҳжада сайраган овозини эшитибди. Улар кумри хазор (булбулнинг бир нави), майна, булбул, похта, карвон қушлари экан.

Буларни эшитгач: таажжубланиб, ўзидан-ўзи завққа тўлиб, ичкари кириб бораверибди. Қараса, ҳовлининг ичи катта бўстон, подшолар ва султонлар саройидан бошқа ерда топилмайдиган нарсалар; хизматчилар, қуллар, йигитлар турганмиш. Турли хил мазали таомлар, анвойи хил ичкиликларнинг ҳидлари бурнига кирармиш.

Синдбод юкини кўтариб, юрмоқчи бўлиб турган экан, гўзал юзли, қадди-қомати келишган, яхши кийимлар кийган ёш бир йигит чиқиб, ҳаммолнинг қўлидан ушлаб: «Ичкари кир, хожамга учраш, у сени чақиряпти», — дебди. Ҳаммол ичкари киришдан тортинса ҳам йигит қўймабди. Юкини йўлакка қўйиб, йигитча билан ҳовли ичига кирибди. Қараса, бу ер оромбахш шавкатли жой экан. Кўзи мажлис аҳлига тушибди. У ерда асилзода сайидлар ва хўжалар ўтиришган экан. Ҳар хил гул ва ҳар хил райҳонлар, нонхурушлар, ҳўл мева ва лазиз таомларнинг кўп хиллари, таърифий токнинг хосиятли ичимликлари бор экан. Унда гўзал канизаклар, ўйин ва музыка — ҳаммаси тартиб билан ўрнига қўйилган бўлиб, мажлис тўрида чаккаларида қарилик асари билинган, ҳайбат ва салобатли, иззат ва икромли нуроний бир киши ўтирган экан.

Синдбод ҳаммол ҳайратда қолди, ўз-ўзига: «Худо ҳақи, бу

жой — жаннатлардан бири ёки подшолар, султонлар қасри», — деди. Сўнгра одоб билан уларга салом бериб, дуо қилди, ер ўпиб бошини қуйи солиб турди...

Уй эгаси ўтиришга рухсат бергач ўтирди. Уй эгаси: «Хуш келдинг!» — деди.

Кейин унга ҳар хил ёқимли ва мақтовли таомлар келтирилди. Синдбод ҳаммол тўйгунча еди. Қўлини ювиб, уларнинг илтифотига ташаккур айтди. Уй эгаси: «Хуш келдинг, кунинг хайрли бўлсин! Исминг нима, касбинг нима?» — деди унга. «Эй хожа, исмим Синдбод ҳаммол. Одамлар юкини ташиб, шу билан тирикчилик қилиб юраман», — деб жавоб берди унга Синдбод.

Уй эгаси табассум қилиб: «Билгин, эй ҳаммол, адаш эканмиз, мен Синдбод денгизчи-баҳрийман. Лекин эй ҳаммол, билгин, менинг ажойиб қиссам бор. Бу бахтга етмасимдан илгари ўтган саргузаштларимни сенга айтаман. Бу бахт ва уй-жойларга қаттиқ меҳнат ва зўр машаққатлар билан етишдим. Етти маротаба сафар қилдим. Сафарларнинг ҳар бири ақлни ҳайратда қолдирадиган ажойиб ҳикоя. Ҳар бири оллоҳнинг ҳукми ва тақдири билан бўлган. Азалдан ёзилгандан қочиб қутулиб бўлмайди».

БИРИНЧИ ҲИКОЯ

— Билинлар, эй асилзода ва ҳурматли зотлар, менинг отам савдогар ўтган. У катта савдогарлардан эди. Отамнинг молу дунёси кўп эди. У ўлганида мен кичик бола эдим, молу дунёси, еру суви менга қолди.

Балоғатга етиб катта бўлганимдан кейин уларнинг ҳаммасини тасарруфимга олдим. Яхши еб, яхши ичдим. Улфат орттириб, яхши кийиниб, ўзимга оро бердим. Дўст ва ўртоқлар орттирдим. Молу дунём ҳаммавақт қўлимда туради, деб ишондим. Бир қанча вақт ўтди. Фафлатдан уйғониб, ақлим ўзимга келди. Қарасам, молим қўлдан кетиб, аҳволим ночорланган, бор нарсам қўлимдан кетган. Отамдан эшитган ҳикоя эсимга тушди. «Уч нарса уч нарсдан яхшироқ: ўлган кун туғилган кундан яхши, тирик ит ўлган йўлбарсдан яхши, қабр фақирликдан яхши».

Қўлимдаги бор нарсаларимни: уй-рўзғор, кийим-кечакларимни сотдим, кейин ер-сувларим ва бор нарсаларимни сотдим. Шундай қилиб, уч минг дирҳам пул йиғдим.

Сафарга керакли асбоблар, тижорат моллари олдим. Денгизда сафар қилишга аҳд қилдим. Кемага тушдим. Бир тўда савдогарлар билан Басра шаҳрига жўнадим. Бир неча кеча-кундуз денгизда юриб оролдан-оролга, денгиздан денгизга, қуруқликдан қуруқликка ўтардик. Қайси ерга борсак, олди-сотди қилардик, мол айирбошлардик. Юра-юра жаннат боғларидек бир орол-

га етдик. Кемачи кемасини ўша оролда тўхтатди. Лангар ташлади, кўприк қўйди. Кепадаги ҳамма кишилар оролга тушди. Учоқ қазишиб, ўт ёқдилар ва у-бу билан машеуа бўлдилар. Баъзилари овқат пиширар, баъзилари ювинарди, баъзилари эса томоша қиларди. Мен ҳам атрофни томоша қилдим.

Йўловчилар йиғилиб, ейиш-ичиш, ўйин-кулги билан машғул эдилар. Тўсатдан кемачи баланд овоз билан ҳайқириб қолди: «Эй йўловчилар, тез келиб кемага чиқинлар ва шошилинлар! Нарсаларингизни ташлаб, жонларингизни олиб қочинлар! Узингизни ҳалокатдан омон қолдириб нажот топинлар. Бу орол эмас — денгизга чўккан ғоятда катта балиқ, устига қум тўпақниб орол шаклини олган, устида дарахтлар кўкарган. Устида ўт ёққанингиздан кейин ўт ҳароратини сезиб, ҳаракатга келди. Ҳозир сизлар билан денгизга тушиб кетади. Ҳаммаларингиз фарқ бўлиб кетасизлар. Узларингизни қутқаринлар...»

Кема бошлигининг сўзини эшитган йўловчилар кемага чиқишга шошилиб югурдилар. Молларини, қилиб турган ишларини, қозон-ўчоқларини ташлаб кетдилар. Баъзилари кемага етишиб, баъзилари етишолмасдан орол ҳаракатга келиб, устидаги бор нарсалари билан денгиз тубига тушиб кетди. Денгиз мавжланиб унинг устини қоплаб олди.

Мен кемага етишолмай, кейин қолганлардан бири эдим. Фарқ бўлганлар қатори мен ҳам фарқ бўлдим. Лекин оллоҳ менга нажот берди, менга катта ёғоч тоғора етказди. Қўлим билан маҳкам ушлаб, жонҳолатда унга миниб олдим. Сувда оёғимни эшкак қилиб тепиндим, денгиз тўлкини ўнг-сўлга суриб мен билан ўйнарди. Кема бошлиғи кема елканини ёзиб юборганди, кема юриб кетди. Кемага чиқолмай фарқ бўлганларга қайрилиб ҳам боқмади. Кўзимдан ғойиб бўлгунча кемага тикилиб қолдим ва ўлишимга кўзим етди.

Бир кеча-кундузни ўтказдим. Шамол ва тулқин баланд бир орол тагига олиб борди. Унда денгизга осилиб турган дарахтлар бор эди. Баланд дарахтнинг бир шохини ушладим. Оролга чиққанимгача уни қўйиб юбормадим.

Оролга чиққанимдан кейин икки оёғимга қарасам, кафтини балиқ ебди ва яра бўлибди. Машаққатим ва чарчоқларим зўр бўлганидан буни сезмаган эканман. Ўзимни ўликдек ерга ташладим ва ҳушдан кетиб қолдим. Устимга офтоб тушгач уйғониб, оёғимнинг шишиб кетганлигини кўрдим. Жуда қайғурдим. Гоҳ судралдим, гоҳ тиззам билан эмакладим. Ширин сувли чашмалардан сув ичдим, ҳар турли ҳўл мев... еб кун кечирдим.

Шу ҳолда бир неча кунни ўтказдим. Бир оз ўзимга келдим, жоним кирди. Дарахтдан ўзимга бир асо қилиб олиб, оролни айланиб юра бердим.

Кунларнинг бирида айланиб юрганимда узоқдан бир қорани кўрдим. Уни ваҳший ҳайвон ёки денгиз ҳайвоналаридан деб

гумон қилдим. У томонга жадал юриб бордим. Қарасам, денгиз қирғоғига боғланган кўркам бир от экан.

Унга яқин борувдим, от қаттиқ овоз билан кишнади. Мен ундан кўрқиб орқамга қайтмоқчи бўлдим. Тўсатдан бир киши ер остидан чиқиб бақирди-да, менга қараб юрди ва: «Кимсан, қаёқдан келдинг, бу жойга келишининг сабаби нима?»— деди. «Эй хожам, билгин, мен бир ғариб кишиман, кемага тушган эдим, ғарқ бўлдим. Оллоҳ менга бир ёғоч тоғора етказди, унга миниб олдим. Тўлқин мени оқизиб келиб шу оролга чиқариб ташлади»,— дедим унга.

У киши сўзимни эшитгач, қўлимдан ушлаб: «Мен билан юр»,— деди. Мени олиб бориб бир ертўлага тушди. Ер остидаги катта бир уйга кирдик. Мени уйнинг тўрига олиб бориб ўтказди ва бир оз таом келтирди. Оч эдим, қорним тўйгунча едим. Нафсим роҳатланди.

Кейин у аҳволим ва саргузаштимдан сўради. Юз берган воқеаларни аввалдан-охиригача ҳикоя қилдим. У қиссамга таажжубланди.

Ҳикоямни тамомлагач: «Эй хожам, менга айб қўйма! Саргузашт ва қиссамни ҳақиқати билан сенга ҳикоя қилдим. Мен ҳам кимлигингни ва ер остидаги бу уйда ўтиришинг, бу отни денгиз қирғоғига боғлаб қўйганлигинг сабабини айтсанг дейман»,— дедим.

«Билгин, биз бу орол атрофига тарқалган бир тўдамиз. Биз Миҳражон подшонинг отбоқарларимиз, унинг ҳамма отлари бизнинг қўлимизда. Ҳар бир бия вояга етганда бу оролга насли биялар келтирамиз. Денгиз отларининг арғумоқлари бу бияларнинг ҳидини билиб, денгиздан чиқади. Уёқ-буёққа қараб ҳеч кимни кўрмагач, унга чопади. Бияни ўзи билан бирга олиб кетмоқчи бўлади. Боғланган бияни олиб кетолмай, боши ва оёғи билан уни уриб кишнади. Чопиб бўлганини кишнашидан биламиз, бақириб чиқамиз, у биздан кўрқиб денгизга тушиб кетади. Бия бўғоз бўлиб бир хазина молга арзийдиган, ер юзида мисли йўқ эркак ё урғочи той туғади. Ҳозир денгиз айғирларининг чиқадиган вақти. Худо хоҳласа, сени ўзим билан Миҳражон подшога олиб бораман... Мамлакатни томоша қилдираман. Билгинки, мен билан учрашмаганимда, бу жойда мендан бошқани кўрмай, бўғилиб ўлиб кетардинг. Ҳеч ким сени билмасди. Тирик қолишингга ва ўз мамлакатингга қайтишингга мен сабабчи бўлдим»,— деди.

Унинг ҳақиға дуо қилиб, эҳсони ва марҳаматига ташаккур айтдим. Биз гаплашиб турганимизда, тўсатдан бир тулпор айғир денгиздан чиқиб, қаттиқ кишнади. Сўнгра бияга чопди. Биядан тушиб уни ўзи билан бирга олиб кетмоқчи бўлди. Иложи бўлмай, тепиб кишнай бошлади. Отбоқар қўлида қилич ва тери қалқон билан ертўладан чиқди. У йўлдошларига ҳайқариб: «Тул-

пор айғирга чиқинглар!»— деб қалқонга қилич билан урарди. Бир тўда киши қўлларида найза билан ҳайқариб келишди. Денгиз айғири улардан ҳуркиб қочиб ўз йўлига кетди, денгизга тушиб, сув тагида ғойиб бўлди.

Шундан кейин отбоқарнинг йўлдошлари ҳар бири қўлида биттадан бия етаклаб келди. Мени кўриб ҳол-аҳвол сўрадилар. Уларга ҳам қиссамни ҳикоя қилдим. Дастурхон ёздилар. Едик-ичдик, сўнгра улар қўзғалиб, отларига миндилар, мени ҳам бир от орқасига миндирдилар. Миҳражон подшо шаҳрига етгунча тўхтамай юрдик. Отбоқарлар подшо ҳузурига кириб қиссамни билдирдилар. Подшо мени ёнига чақиртирди. Кириб унга салом бердим. У саломимга жавоб қайтарди ва: «Хуш келдинг!»— деб ҳурмат билан табриклади. У мендан ҳол-аҳвол сўради. Юз берган воқеаларнинг ҳаммасини ва кўрганларимнинг барчасини ҳикоя қилдим. Буларни эшитиб Миҳражон подшо ғоят таажжубда қолди. Менга: «Эй ўғлим, худо ҳақи сенга ортиғи билан саломатлик ато бўлибди. Умринг узоқ бўлмаганда, бу азоб-машаққатлардан нажот топмасдинг. Саломат қолганинг учун худога шукр қил!»— деди.

У менга яхшилик қилди, сийлади, меҳрибонлик қилиб, ўз ёнига тортди. Миҳражон подшо зўр илтифот кўрсатди. Ғариб бошимни силади ва мени денгиз бекатига бошлиқ қилиб, ҳар бир кемани ёзиб туришни тайинлади. Унинг амрини бажариб турдим. Ҳар томондан менга фойдаси тегарди. Чиройли ва нафис кийимлар кийгизарди. Сўнгра мен одамларнинг ҳожатини чиқаришда унинг яқин кишиси бўлиб қолдим.

Узоқ вақт шу ҳол давом этди. Ҳамиша денгиз томонга ўтсам савдогарлардан, сайёҳлардан Бағдод шаҳри қаердалигини сўрардим. Шоядки, уни билган ёки у ерда бўлган бирор киши хабар берса, Бағдодга бориб, кейин ўз мамлакатимга қайтсам, дер эдим. Аммо ҳеч ким Бағдодни ҳам, унга борадиган кишини ҳам билмади. Узоқ муддат ғариблиқда қолдим, ватанимни кўмсаб зор-зор йиғладим.

Бирмунча вақтни шундай ўтказдим. Кунларнинг бирида Миҳражон подшо ҳузурига кирдим, бир тўда ҳиндларни кўриб уларга салом бердим. Улар саломимга жавоб қайтариб: «Хуш келибсан!»— деб, қайси юртдан келганимни сўрадилар...»

«Уларнинг юртини сўраганимдан кейин менга ўзларининг турли-турли жойдан эканликларини баён қилдилар. Улардан бир хиллари кшатрийлар (ҳиндларнинг мўътабар тоифаларидан) экан. Улар ҳеч кимсага зулм ва истило қилмайдилар. Яна бир тоифасини бараҳманлар деб атайдилар, улар ичкилик ичмайдилар. Лекин маишатга, кўнгилихушликка, ўйин-кулгига, зебу зийнатга берилган. Улар чорвадорлик қиладилар. Уларнинг айтишича, ҳиндлар етмиш икки тоифага бўлинадилар. Шу сўзларга ғоят таажжубландим.

Михражон мамлакатида бир орол кўрдим. Уни Косил деб атардилар, унда тун бўйи ноғора, чирманда овози эшитилиб туради. Орол эгалари ва саёҳатчиларнинг хабар беришларича, у орол аҳолиси жадду жаҳд ва тўғри фикр эгаларидир. Денгизда узунлиги икки юз газ келадиган, яна юзи бойқушга ўхшаш бир балиқни кўрдим. Бу сафарда кўрган ажойиб-ғаройибларни сизларга айтсам, ҳикоям чўзилиб кетади.

У оролни ва ундаги нарсаларни кўриб юриб, кунларнинг бирида, қўлимда асо, денгиз қирғоғига бориб турдим. Кўп савдогар ортган бир кема келди. Кема келиб тўхтагач, кема бошлиғи елканини ўради, қуруқликка яқин келтириб тўхтатди ва кўприк туширди. Кемадаги ҳамма нарсаларни қуруқликка чиқардилар, мен ҳаммасини ёзиб турдим.

Кемачидан: «Кемангда бирор нарса қолдими?»— деб сўрадим. У: «Ҳа, эй хожа, кеманинг юкхонасида мол бор. Эгаси ороларнинг бирида биздан айрилиб денгизга фарқ бўлиб кетган. Моллари қўлимизда омон қолган. Уни сотиб, пулини Бағдод шаҳрида турувчи оиласига олиб бориб топшироқчимиз»,— деди. «Мол эгасининг исми нима экан?»— деб сўрадим кема бошлиғидан. «Исми Синдбод баҳрий, биздан айрилиб денгизга фарқ бўлган»,— деб жавоб берди. Бу сўзни эшитгач, синчиклаб қараб уни танидим. Суюнганимдан бақириб юбордим: «Эй бошлиқ, сен айтган мол эгаси мен бўламан, кемадан оролга тушиб савдогарлар билан қолган Синдбод баҳрий менман. Бизни кўтариб турган балиқ ҳаракатга келганида, сен бақириб бизни чақирдинг, чиққанлар чиқди, қолганлар фарқ бўлиб кетди. Мен ҳам фарқ бўлдим. Лекин катта ёғоч тоғора сабаб бўлиб, омон қолдим. Унга миниб олиб оёғим билан тепина бошладим. Шамол ва тўлқин ёрдамида бу оролга етиб олдим. Михражон подшонинг отбоқарига учрашиб қолдим. Улар мени ўзлари билан бу шаҳарга келтириб, Михражон подшо олдига олиб кирдилар. Унга ўз қиссамни ҳикоя қилдим. Подшо менга марҳамат қилиб, бу шаҳар бекатига котиб қилиб тайинлади. Бу моллар менинг насибам...»— дедим.

Синдбод баҳрий кема бошлиғига: «Қўлингдаги бу моллар менинг молим ва ризқу рўзим»,— деганида, кема бошлиғи: «Худо қодир! Ҳеч кимда аҳду омонат қолмабди»,— деди. Унга: «Эй бошлиқ, нима учун бундай дейсан? Мен сенга ўз қиссамни ҳикоя қилдим, эшитдинг-ку»,— дедим. Бошлиқ: «Мен қўлимда эгаси фарқ бўлиб кетган кишининг моли бор дегандим, сен уни эшитиб олиб, энди ноҳақ у молга эга бўлмоқчисан. Бу ҳаром. Биз унинг фарқ бўлганлигини кўрганмиз, у билан бир қанча йўловчилар ҳам бор эди. Улардан бири ҳам нажот топгани йўқ. Сен қандай қилиб, мол эгаси менман деб даъво қиласан?»— деди. Унга: «Эй бошлиқ, қиссамни эшит, сўзимга тушун, тўғрилигим сенга ошкора бўлади. Ёлгон сўз — мунофиқлик

аломати»,— дедим. Сўнгра кема бошлиғига Бағдод шаҳридан чиққанимдан, фарқ бўлган жазирага етгунча кўрган-кечирганларимни ҳикоя қилдим. Уртамизда ўтган баъзи гаплардан хабар бердим. Шундан кейин бошлиқ ва савдогарлар сўзимнинг ҳақиқатлигига ишониб, тўғрилигимни билиб, мени танишди, саломат қолганлигим билан табрикладилар, ҳаммалари: «Худо ҳақи, биз сенинг нажот топганинга ишонмаган эдик, оллоҳ сенга янги умр берибди»,— дейишди.

Шу билан молларимни қўлимга бердилар, қарасам, моллар устига исмим ёзиғлик экан, ҳеч нарса камаймаган. Молларни очиб, ичидан энг қимматбаҳо нарсаларимни подшога ҳадя қилдим. Келган кемадан подшога хабар бердим. «Молларим тугал келиб етди, бу ҳадя шу моллардан»,— дедим. Подшо гоят таажжубда қолди. Ҳамма сўзларимнинг тўғрилиги унга аён бўлди.

Шундан кейин мени яна ҳам яхши кўриб қолди, ортиқ сийлайдиган бўлди. Ҳадяларим бараварига кўп нарсалар берди. Қўлимдаги молларимни сотдим. Кўп фойда орттириб, бу шаҳардан бир қанча мол, асбоблар, матолар сотиб олдим. Кемадаги савдогарларнинг сафарига қўшилиб, ҳамма молларимни кемага ортдим. Подшонинг қилган инъому эҳсонига ташаккур айтдим, мамлакатимга — оилам ёнига қайтишга рухсат сўрадим. Подшо менга шу шаҳар молларидан жуда кўпини берди. У билан видолашиб кемага тушдим.

Бизга бахт ёр бўлди, тақдир ёрдам берди, эсон-омон Басра шаҳрига етгунча тўхтамай кеча-кундузлаб юрдик. У ерда бир оз вақт турдик. Кейин қимматбаҳо асбоблар, матолар, юкларимни олиб Бағдод шаҳрига жўнадим. Ҳамма қавму қариндошларим йиғилишиб келди. Хизматчилар, чўрилар, қуллар сотиб олдим. Ҳовли-жойли, ер-сувли бўлдим. Дўстларим ҳам, улфатларим ҳам кўпайди. Тортган машаққатим, меҳнатларимни, сафар қийинчиликларини унутдим.

Ҳузур-ҳаловатда умр кечири бошладим, биринчи сафаримда кўрган-кечирганларим шулар бўлди. Худо хоҳласа, эртага сизларга иккинчи сафаримни ҳикоя қиламан.

ИККИНЧИ ҲИКОЯ

Синдбод баҳрий ҳикоясини бошлаб: «Эй биродарлар, билинглар, алқисса, мен лаззатли ҳаёт ва чексиз хурсандлик ичида кун кечирар эдим...»

Сўнгра тижорат қилиб шаҳар ва ороларни томоша қилишга жуда муштоқ бўлиб қолдим. Бу ишни ўзимга жазм қилиб, кўпдан-кўп савдо моллари олдим ва сафарга керакли яроғларни тайёрлаб денгиз соҳилига келтирдим. У ерда янги, чиройли бир

кема ясатдим. Елканлари нафис матолардан эди. Кема яхши жиҳозланган, хизматчилари ҳам кўп эди. Савдогарлар қатори мен ҳам юкимни кемага ортдим. Шу билан сафарга жўнаб кетдим. Сафаримиз жуда яхши бўлди, денгиздан денгизга, оролдан оролга ўтдик. Қайси жойга бориб тўхтасак, савдогарлар, давлат арбоблари, сотувчи, олувчиларга учрашиб олди-сотди қилдик ва мол айирбошладик.

Тақдир бизни дарахтлари кўп, мевалари пишган, гуллари очилган, қушлари сайраган, анҳорлари тиниқ, чиройли бир оролга обориб ташлади. У ер турғун халқ ва ўтпараст одамлардан холи экан. Савдогарлар, йўловчилар оролга чиқиб қуш ва дарахтларни томоша қилиб, тангрининг қудратига таажжуб қилдилар. Улар қатори мен ҳам бир дарахтзордаги тиниқ чашма тепасига келиб ўтирдим. Бир оз ейдиган овқат олгандим, шу жойда тановул қилиб олдик: у жойнинг ҳавоси менга жуда хуш келди, вақтим чоғ бўлиб, ўзимни мудроқ босди, роҳатланиб уйқуга фарқ бўлдим. Соф ҳаво ва хушбўй ҳидлардан лаззатландим. Урнимдан турсам, оролда на инсон ва на жин бор: на савдогарлар, на кемачилар мени эсламай, оролдан жўнаб кетибдилар.

Уёқ-буёқларни ахтариб ҳеч кимни топмадим. Жуда хафа бўлдим. Юрагим ёрилгудек бўлди.

На емак, на ичмак, ҳеч нарса йўқ эди. Тўрт томонга зир югуриб жуда чарчадим, жонимдан умид уздим. Узимга-ўзим: «Кўза ҳар кун эмас, кунда синади, биринчи сафарда саломат қолган бўлсам, энди бу гал нажот топишим мумкин эмас»,— дедим.

Уз ҳолимга йиғлаб, нола қила бошладим. Қилган ишимдан, нафсим сўзига қулоқ солганимдан пушаймон едим. Уз юртим, ўз шаҳримда роҳат-фароғатда ва айш-ишратда яшардим. На мол, на ер-сувга муҳтож эдим.

Оролда бир жойда ўтиришга тоқатим қолмади. Бир баланд дарахтга чиқиб, теварак-атрофимга қарай бошладим — осмон, сув, дарахт ва қушлардан бошқа нарса кўрмадим.

Бир вақт кўзимга катта оқ бир шарпа кўринди. Дарахтдан тушиб у томонга юрдим, бориб қарасам, айланаси кенг, баланд, катта оқ гумбаз экан. Атрофини айланиб эшигини топмадим. Силлиқлигидан унга чиқишининг иложи йўқ эди.

Турган жойимни белгилаб гумбазнинг айланасини ўлчаб чиқдим. Айланаси тўла эллик қадам экан. Ичкарасига кириш учун ўй ўйлай бошладим. Кун охирига етиб, ботишга яқинлади. Бирдан кун ботиб қоронғи тушди. Қуёш кўзимдан ғойиб бўлди. Қуёшни булут қоплади деб ўйладим. Ёз вақти эди. Ҳайрон бўлиб бошимни кўтариб қарагандим, жуссаси катта, қанотлари кенг, ҳавода парвоз қилиб юрган қушни кўрдим. Қуёшни тўсиб оролга қоронғилик солган шу экан. Буни кўриб яна ҳам таажжубландим. Кейин бир ҳикоя ёдимга келди, баъзи оролларда

катта-катта қушлар бўлиб, уни руҳ деб аташаркан. У қуш филларни тумшугида кўтариб келиб болаларига едираркан. Текшириб қарасам, бу гумбаз ўша руҳнинг тухуми экан. Оллоҳнинг яратган махлуқларига таажжуб қилдим.

Шу ҳолда турганимда, у қуш келиб шу қуббага қўнди, икки оёғини орқасига чўзиб, қанотларини ёйиб кўкрагига босди. Шу алпозда ухлади. Урнимдан туриб бошимдан салламни олиб чуватдим, икки бўлиб пилта қилиб эшдим, арқон бўлди. У билан белимни маҳкам боғладим. Узимни қушнинг оёғига маҳкам қилиб боғладим. Узимга: «Шояд, бу мени бирон мамлакат, шаҳар ё обод жойга етказар. Бу ерда турганимдан кўра шундай қилганим яхшироқдир»,— дедим.

Мени яна ухлаб гафлатда қолганимда олиб учиб кетмасин, деб шу кечани уйқусиз ўтказдим. Тонг отгач, қуш тухум устидан туриб қаттиқ қичқирди, ҳавонинг энг юқори қатламига кўтарилди. Мен фазога етдик деб гумон қилдим. Кейин қуш мен билан ерга, бир баланд жойга қўнди. Ерга етганимда шошилиб иккала оёғидан боғланган боғларни ечдим. Ундан қўрқиб титраб турдим, лекин у мени сезмади.

Салламни ечиб олиб ўзимни бўшатдим, кийимларимни қоқиб, у ердан кетдим. Қуш тумшуги билан ердан бир нарсани олиб осмонга учди. Тикилиб қарасам у жуда катта бир илон экан. Уни олиб денгиз томонга кетди. Мен ҳайрон туриб қолдим.

Бир вақт қарасам, баланд бир жойда турибман. Остимда катта ва кенг водий. Ёнида осмонга ўрқачлаган катта тоғ. Унинг баландлигидан ҳеч ким чўққисига чиқолмаган бўлса керак.

Қилган ишимга ўзимни ўзим койидим: «Кошки оролда бўлсам, бу чўлдан яхши эди. Бу жойда на дарахт, на мева, на анҳор бор. Қачон бир мусибатдан қутулсам, ундан каттароғига ва ёмонроғига дучор бўламан».

Урнимдан туриб шу водийга қараб юрдим. Унинг ерларида турли хил маъдан, жавоҳир, мунчоқ тешадиган олмос тошларни кўрдим. Ҳеч ким ундан бир парчани ҳам кесиб ололмади. У водийда ҳар бири хурмо дарахтидай катта илон ва аждаҳо-лар юрибди. Улар шунчалик каттаки, агар филга қарши келса, уни ҳам ютиб юборади. У илонлар руҳ ёки бургутнинг юлиб, бурдалаб ташлашидан қўрқиб, кундузи бекиниб, уяларидан кечаси чиқаркан.

Қилган ишимга пушаймон бўлиб ўша водийда қолдим. Кеч кирди, аммо мен ҳамон юрардим. Илонлардан қўрқиб, ётадиган жой изладим. Емак-ичмакни ҳам унутиб ўзим билан овора бўлиб қолдим. Яқинроқ бир ерда кўзимга ғор чалинди. Бориб қарасам, эшиги тор экан, бир амаллаб кирдим. Эшик олдида катта бир тош ётган экан, ғорнинг эшигини шу тош билан бекитдим. «Шу

ерда жон сақлайман, тонг отгач, бу ердан чиқиб, худонинг нима ёзганини кўрарман», деб қўйдим ўзимга.

Ғор ичига кўз ташлагандим, тухум босиб, ухлаб ётган бир илонни кўрдим. Баданим жимирлаб кетди. Узимни худонинг қа-зою қадарига топширдим.

Тун бўйи ухламай чиқдим. Еруғ тушгандан кейин ғор оғзида-ги тошни минг азоблар билан ўрнидан суриб ғордан чиқдим. Очлик ва кўрқинч, уйқусизликдан маст кишидек бошим айланиб гаранг бўлиб водийда юардим. Тўсатдан сўйилган бир нарса олдимга «пап» этиб тушди. Лекин ҳеч кимдан дарак йўқ. Жуда таажжубландим. Баъзи савдогар, мусофир, сайёҳлардан эшитган ҳикоям эсимга тушди. Уларнинг айтишича, олмос тошли тоғда ажойиб-ғаройиб воқеалар бўлиб тураркан. Ҳеч ким у ердан ўта олмас экан. Лекин савдогарлар ҳийла ишлатишаркан. Қўй олиб келиб сўйишаркан, терисини шилиб, гўштани парчалашаркан, тоғ тепасидан водийга ташлашаркан. Унга ҳар хил тошлар ёпи-шиб қоларкан. Бургут, раҳма (калхатга ўхшаш қуш) шу гўштли-ни чангаллаб олиб тоғ тепасига чиқиб кетишаркан. Савдогар-лар келиб уларга ҳайқиришса, қушлар гўшт тепасидан учиб кетишаркан. Савдогарлар бориб у гўштлирдан ёпишган тошлар-ни ажратиб олишаркан. Шу билан гўштлирди қушларга, ваҳший ҳайвонларга қолдириб, олмос тошларни ўз мамлакатларига олиб кетишаркан. Бошқа йўл билан ҳеч ким олмос тошига ети-шишга қодир бўлолмас экан...

Ўша гўштни кўрганимда, шу ҳикоя эсимга тушиб, гўшт парчасига яқинлашдим. Тошлардан кўпини тозалаб қўйнимга, кийимларим орасига, белбоғим ва салламга солдим.

Шу ҳолатда турганимда яна бир катта гўшт парчаси тушди. Узимни салла билан гўшт парчасига боғладим. Уни маҳкам чан-галлаб олгандим, бир вақт қарасам, ердан кўтарилгандай бўл-дим. Бир бургут гўшт парчасини чангаллаб ҳавога кўтарилди. Бир тоғ устига чиққунча учиб борди. У ерга тушиб, гўштни юлиб ейишга бошлади. Тўсатдан тоғ устида ҳайқирган зўр овоз кел-ди, ҳайқирган киши бир нарсени ёғоч билан қаттиқ қоқди. Бур-гут ҳуркиб, кўрқиб ҳавога учди. Мен ўзимни гўштлидан бўшатиб олдим. Кийимларим қонга беланган эди. Шу он бургутга ҳай-қирган савдогар гўшт олдига келганда, мени кўрди. Менга гапи-риш қаёқда, қайтага мендан кўрқиб титради. Гўштлига яқин келиб уни уёқ-буёққа ағдариб ҳеч нарса топмади.

Кафтини кафтига уриб: «Афсус, бу қандай ҳол?» — дер эди. Мен унинг олдига бордим. У: «Кимсан ва нима важдан бу жойга келдинг?» — деди. Мен: «Кўрқма, мен инсонларнинг яхшисидан бириман, ўзим савдогар эдим, зўр ҳикоям ва ажойиб бир қиссам бор. Бу тоққа ва бу водийга келишимнинг сабаби ажойиб қис-садир. Қўрқма, мендан ёмонлик кўрмайсан. Кўп олмос тошим

бор, анчасини сенга бераман. Зорланма ва кўрқма», — дедим.

У киши ташаккур айтди. Ҳақимга дуо қилиб, тили сўзга кирди. Қолган савдогарлар ҳам унинг йўлдоши билан гаплаш-ганлигимни эшитиб ёнимга келдилар (уларнинг ҳар бири водий-га гўшт ташлаган эди). Ҳамма қиссамни ва сафарда кўрган қийинчиликларимни уларга ҳикоя қилдим. Водийга қандай кел-либ қолганимни айтдим. Мен осилиб чиққан гўшт эгасига бирта-лай олмос бердим. У хурсанд бўлиб мени дуо қилиб, та-шаккур айтди. Савдогарлар менга: «Худо ҳақи, онадан тўма бўлдинг. Бу жойга ҳеч ким етиб келиб нажот топган эмас. Саломат қолганинг учун оллоҳга ҳамд бўлсин!» — дедилар. Улар бир яхши тинч жойда ётдилар, мен ҳам улар олдида ётдим. Илонлар водийсидан қутулиб саломат қолганимга, ободон мам-лакатга етганимга жуда севиным. Тонг отгач, катта тоққа томон юрдик, кўп-кўп илонларни кўрдик. Бир катта оролдаги чиройли бўстонга етгунча тўхтамай юрдик. Унда кофур дарахти бор эди. Ҳар бир кофур дарахти соясида юз киши ором олиши мумкин.

Биронта одам ундан кофур олишни хоҳласа, узун нарса билан дарахтнинг юқорисидан тешади. Идиш тутса, тешигидан кофур суви оқади. Кофур суви елимдек қотади, бу дарахтнинг асалидир. Кейин дарахт қуриб ўтин бўлади. Шу ерда ваҳший ҳайвонларнинг бир жинси бор. Уни каркидон деб атайдилар. Юртимизда қорамол боққандай, у жазирада каркидон боқилади. Уларнинг гавдаси туя гавдасидан каттароқ бўлиб, ўт ейишади. Боши ўртасида йўғон бир шохи бор. Узунлиги ўн газ бўлиб, инсон сурати бор. У оролда қорамолнинг ҳам бир жинси бор. Кемачилар, мусофирлар, сайёҳларнинг айтишича, бу каркидон катта-катта филларни шохида кўтариб орол ва денгиз қирғоқла-рида ўтлаб юраркан. Шохида фил борлигини ўзи ҳам сезмас экан. Фил унинг шохида ўлиб қолар экан, куннинг иссиғидан филнинг ёғи эриб каркидоннинг кўзига тушаркан. Шу билан кўр бўлиб қоларкан. Қирғоққа келиб ётганда рух қуши келиб уни чангалида кўтариб, болаларига олиб бориб, шохидаги ҳайвонлар-ни ҳам қўшиб едираркан. Бу ерда говмишларнинг кўп хилла-рини кўрдим. Бизда унақа говмиш йўқ. У водийда мен қўйним-да сақлаган олмос тошларидан жуда кўп.

Савдогарлар уни мол ва матоларга айирбош қилдилар. Менга танга-ю, тилла бердилар. Улар билан бирга юриб, чет мамлакат-ларни томоша қилдим. Водийдан водийга, шаҳардан шаҳарга ўтиб то Басра шаҳрига етгунча олди-сотди қилдик. Басрада бир неча кун турдик.

Синдбод баҳрий сафаридан қайтгач, Бағдод шаҳрига, ўз уйига етиб келди. Кўп миқдорда ҳар хил олмос тошлар олиб келган эди. Ҳар хил мол-матолари ҳам бор эди. Олиб келган молларидан садақа ва ҳадялар тарқатди. Уртоқлари билан айш-ишратга берилди. Бошидан кечирган қайғу-аламларини унутди.

Ери биродарлари уни кўргани келишиб, сафарда кўрганларидан сўрашар эдилар. Синдбод уларга кўрган-кечирганларини ва тортган машаққатларини ҳикоя қиларди.

Синдбод баҳрийнинг иккинчи сафарида кўрган-кечирганлари шу экан.

УЧИНЧИ ҲИКОЯ

Эй биродарлар, билинлар ва мендан учинчи сафарим ҳикоясини эшитинлар. Бу ўтган куни эшитган ҳикояларингиздан ажойиброқдир.

Иккинчи сафаримдан эсон-омон келганимга жуда севиным. Чунки кўп молу дунёлар орттирган эдим. Кетган ҳамма молларим эвазига оллоҳ берган эди. Бағдод шаҳрида бир қанча вақт турдим. Роҳат-фароғатда, хотиржам ҳаёт кечирар эдим. Менда тижорат қилиш ва касбу ҳаракат билан бойиш орзуси кучайди. Нафс деган доим ёмонликка бошлайди. Денгиз сафарига муносиб савдо молларидан кўп нарсалар олдим. Уларни олиб Бағдоддан Басрага жўнадим. Денгиз соҳилига келдим. У ерда катта бир кема кўрдим. У кемада савдогар ва йўловчилар кўп эди. Кемачилар ҳам диёнатли, таниқли, солиҳ кишилар эди. Улар билан шу кемага тушдим.

Эсон-омон денгиздан-денгизга, оролдан-оролга, шаҳардан-шаҳарга ўтдик. Қайси жойдан ўтсак томоша қилиб, олди-сотди қилдик, севиноч ва хурсандчиликда борардик. Кунларнинг бирида жўш уриб, тўлқинланиб оқадиган денгиз ўртасида кетаётган эдик, денгиз атрофига қараб кетаётган кемачилар бошлиғи бирдан ўз юзига ўзи уриб, кема елканини ўраб, лангар ташлади. Соқолини юлиб, кийимини йиртиб, бақира бошлади. Ундан биз: «Эй бошлиқ, нима гап?» — деб сўрадик. У: «Эй йўловчилар, билинлар, шамол бизнинг устимиздан ғалаба қилди, бизни денгиз ўртасига суриб келди. Шўримиз қуриб, тақдир

бизни маймунлар тоғига келтирди. Бу жойга биров келиб саломат қайтган эмас. Ҳаммамизнинг ҳалок бўлиб кетишимизга кўзим етади», — деди.

Кема бошлиғи сўзини тамом қилмасданоқ, маймунлар келишиб кемани ҳар томондан ўраб олишди. Улар чигирткадек кема ва қуруқликни тутиб кетди. Биронтасини ўлдирсак ё урсак, ё қувласак бизни ўлдиришади деб қўрқдик. Кўпчилик ботирликдан ҳам ғолиб келади дейилган. Биз кўрққанимизча тура бердик. Улар ваҳшийларнинг энг ёмони эди, озиқ-овқатларимизни ва молларимизни таладилар, юнглари қора кийизга ўхшарди. Кўринишлари ҳам кўрқинчли, ҳеч бири сўзга тушунмас, ҳеч нарса билмасди. Одамлардан қочар, кўзлари сариқ, юзлари қора, ўзлари кичик, ҳар бирининг бўйи тўрт қарич эди.

Маймунлар лангар ипларига чиқишиб, тишлари билан қирқиб ташладилар, кеманинг ҳамма арқонларини қирқдилар: кема қийшайиб бориб тоққа ёнбошлаб қолди. Қирғоққа бориб тўхтаганда, маймунлар савдогарларни, йўловчиларни тутиб оролга чиқарди, кема ичидаги барча нарсаларни олиб кетдилар, бизни у ерда қолдирдилар, кема кўзимиздан ғойиб бўлиб кетди, уни қаерга олиб кетганларини билмадик.

Биз шу оролда қолиб мева, сабзавот, ҳўл мева еб юрган вақтимизда тўсатдан орол ўртасида бир ажойиб уй кўзимизга ярқиллаб кўриниб қолди, бориб қарасак, деворлари баланд, ҳашаматли бир қаср. Обнус дарахтидан ишланган икки қаватли дарвозаси очиқ экан. Қаср эшигидан кириб гир атрофи ўралган, катта, кенг саройга ўхшаш жойни кўрдик, атрофида баланд-баланд эшиклар. Юқорисида катта, баланд супа, унинг устида ўчоқларга идишлар осилган, атрофни суяк босган. У жойда ҳеч кимни учратмай ғоятда ажабландик. Бир оз ўтириб, сўнгра ухладик, чошгоҳдан кун ботгунча ухлабмиз; тўсатдан ер қимирлай бошлади, гулдурраган овоз эшитилди, қаср устидан инсонсурат катта бир махлуқ тушди, ранги қора, бўйи баланд, хурмо дарахтидек узун, икки кўзидан ўт чақнаб турарди. Тишлари тўнғиз тишларидек, оғзи ғордек, лаблари туя лабидек чўзилиб кўкрагига тушган, супрадек икки қулоғи елкасигача осилиб ётган, қўл тирноқлари йўлбарс тирноқларига ўхшайди.

Уни кўриб ўзимиздан кетдик, хавфимиз зиёда бўлди, мурда бўлиб қолдик.

Бу даҳшатли махлуқни кўргач, қаттиқ қўрқув ичида қолдик. У махлуқ ерга тушгач супада бир оз ўтириб, кейин бизнинг олдимизга келиб, йўлдошларимиз ичидан мени ердан кўтариб олиб, ҳар томонга айлангириб текшириб кўрди, мен унинг қўлида бир луқмадай бўлиб қолдим. Қассоб сўядиган қўйини ушлаб кўргандек, мени роса ушлаб, айлангириб кўрди. Сафарда қийналиб озиб кетганимни, ҳеч гўштим қолмаганини кўриб, бўшатиб юборди-да, йўлдошларимиздан бирини ушлади. Уни

ҳам айлангириб кўрди, сийпадаб кўриб уни ҳам қўйиб юборди. Ахир навбат биз келган кема дарғасига етди. Дарға семиз ва йўғон, яғрини кенг азамат киши эди, ҳалиги одамхўрга шу маъқул бўлди. Қассоб сингари уни ушлаб кўриб, ерга ташлади ва оёғини бўйнига қўйиб туриб, бошини узиб олди. Узун бир сих олиб келиб, ҳалқумидан суқиб орқасидан чиқарди: гулхан ёқиб, дарғанинг гавдасидан ўтказган сихни ўт устига қўйди ва то гўшти пишгунча айлангириб турди, кейин одам жўжани бўлгандек, уни бўлиб-бўлиб тирноғи билан юлиб гўштини ея бошлади. Дарғанинг гўшти тамом бўлиб, суяклари қолгунча еди, суякларни қаср ёнига ташлади, сўнгра супага ётиб ухлади, чала сўйилган ҳайвон ёки хириллаган хўкиздек хуррак тортарди. Шу ҳолда тонг отгунча ухлаб, кейин ўрнидан туриб ўз йўлига қараб кетди.

У узоқлашиб кетгандан кейин ўз аҳволимизга ачиниб йиғладик ва: «Кошкийди, денгизга фарқ бўлган ёки маймунларга емиш бўлган бўлсак, чўғ устида кабоб бўлгандан кўра, фарқ бўлган яхшироқ. Ўлиб кетамиз, нажот йўқ», — дедик. Сўнгра бекинадиган ёки қочадиган жой излаб оролга чиқдик; гўштимиз кабоб бўлгандан кўра, ўлим бизга осонроқ кўринди.

Бекинадиган жой топмадик, тун кирди, кўрқинчимизнинг зўрлигидан яна қайтиб қасрга келдик. Озгина ўтирган эдик, тўсатдан ер қимирлаб, ўша қора махлуқ пайдо бўлди, бизларни яна бирма-бир айлангириб, сийпалаб кўрди. Одамхўрга биттамыз маъқул бўлди, уни ушлаб кабоб қилди ва супада ўтириб еди, молдек хириллаб, тонг отгунча ухлади.

Тонг отгач, ўз йўлига кетди. Бизлар бир-биримизга: «Худо ҳақи, ўтда куйиб ўлганимиздан ўзимизни денгизга ташлаб фарқ бўлганимиз яхшироқ», — дедик.

Мен: «Биродарлар, кемага ўхшаш бир сол ясаймиз, уни ўлдирсак, қочиб келиб солга тушамиз, денгизга чиқиб, биронта кема ўтгунча шу ерда тўхтаб, кема келиши билан унга тушиб кетамиз. Агар уни ўлдиролмасак ҳам, денгизга фарқ бўламиз, фарқ бўлсак бўлармиз, ҳарҳолда оловга қовурилиш ва сўйилишдан қутуламиз-ку. Саломат қолсак қолдик, фарқ бўлсак ўлиб кетамиз», — дедим. Ҳаммалари: «Бу жуда тўғри фикр ва тўғри тадбир», — дедилар.

Ёғочларни қасрнинг сиртига ташиб чиқдик, сол ясаб, денгиз қирғоғига боғлаб қўйдик, бир оз озиқ-овқат ҳам ғамлаб қўйдик, қайтиб қасрга келдик. Кеч киргач, тўсатдан ер ларзага келиб, ўша қора махлуқ кириб келди, у қутурган итга ўхшарди. У бизларни бирма-бир айлангириб, сийпалаб кўрди, охири биримизни ушлади, пишириб еди; супа устида момақалди роқдек хуррак тортиб уйқуга кирди. Биз ўрнимиздан туриб бориб қадаб қўйилган сихларидан икки темир сихни олдик, уларни қип-қизил чўғ бўлгунча ўт устига қўйдик. Сихлар

чўғдек бўлганда сихларни маҳкам ушлаб олиб, ҳалиги махлуқ олди-га келдик, у ҳамон хуррак тортиб ухлаб ётарди. Сихларни бор кучимиз билан кўзига қададик. Уни ухлаб ётганида кўр қилдик, ҳайқирди, бизни титроқ босди. У супадан туриб бизларни излай бошлади, биз тутқич бермадик, кўзи кўр бўлганидан бизларни ушлолмади. У эшикни излаб, пайпаслаб бориб ундан чиқди, ҳайқириги дунёни босди, овози қаттиқлигидан ер ларзага келарди. Қасрдан чиқиб ўз йўлига кетди. Бир вақт қайтиб келиб қолди, ўзидан ҳам катта ва даҳшатли бир урғочисини бошлаб келди; биз жуда қўрқиб кетдик.

Биз бир амал қилиб, тайёрлаб қўйган кемамизга тушиб, уни денгизга сурдик. У одамхўрлар бизни тошбўрон қила бошладилар. Кўпимиз тошбўронда ўлиб кетиб, уч кишигина саломат қолдик.

Оролга чиққанимиздан сўнг кеч кирди. Озгина ухлаб, уйқудан уйғонган эдик, тўсатдан катта, қорни кенг бир аждаҳо бизни ўраб олиб, биримизга бир ҳамла қилиб, киптигача ютди, сўнгра қолган қисмини ҳам ютди. Унинг қобирғалари аждаҳо қорнида синганини эшитиб турдик, уни ютиб ўз йўлига кетди. Ғоятда таажжубланиб, йўлдошимизга қайғурдик, ўзимизни ҳам ниҳоятда ваҳима босди ва: «Оллоҳ билан қасамд қиламизки, бу жуда ажиб иш бўлди, ҳар бир ўлим аввалгисидан ҳам ёмонроқ; қора махлуқдан саломат қолганимизга суюнган эдик. Энди бу шум офатдан қандай нажот топамиз?» — дедик. Кеч бўлди. Катта, баланд бир дарахт устига чиқдик, унинг устида ухламоқчи бўлдик, мен энг юқори шохига чиққан эдим. Қоронғи тушди, аждаҳо келиб, ўнгу сўлга қарай бошлади, биз чиққан дарахтга қараб йўл олди, келиб йўлдошимни киптигача ютиб дарахтга ўралди. Аждаҳо қорнида йўлдошимнинг суяклари қасир-қасир синганини эшитиб турдим. Ютиб бўлгунча ҳаммасини ўз кўзим билан кўриб турдим; аждаҳо дарахтдан тушиб ўз йўлига кетди; тонг отиб кун ёришгандан кейин дарахт тепасидан тушдим, хавф ва қўрқинчнинг зўрлигидан ўлган ўликдек бўлиб қолгандим, ўзимни денгизга ташлаб, шу дунёдан қутулиб қўя қолай, деб ўйладим. Жон деган нарса ширин бўлар экан, яна жонимни кўзим қиймади. Энди бир ёғочни кўндаланг қилиб оёғимга, бир ёғочни чап ёнимга, яна бирини ўнг ёнимга боғладим, биттасини қорнимга, яна кенг, узун бир ёғочни оёғимга боғлагандек бошимга кўндаланг қилиб боғладим. Ўзим ёғочни ичига кириб олгандай бўлдим, мустаҳкам қилиб боғлаб, ўзимни ерга ташладим, ёғочлар орасида ухладим, улар мени уйдек ўраб олган эди. Кеч киргач у аждаҳо келиб, менга қаради ва қасд қилди, аммо ёғочлар билан ўралганимдан мени ютолмади.

Аждаҳо атрофимни айланиб юрди, мен уни кўриб турардим, хавф-хатарнинг зўрлигидан ўликдек бўлиб қолдим, аждаҳо бўл-

са нари кетарди-ю, яна қайтиб келарди, ҳар сафар мени ютишни жазм қилиб келганда, ёғочлар билан тўсилганимдан доғда қоларди. У кун ботишдан то тонг ёришиб, кун чиққунча ёнимдан кетмади. Ахири, аждаҳо ғоятда ғазабланиб, қаҳр билан ўз йўлига кетди. Шундан кейин у ёғочлардан ўзимни бўшатдим, аждаҳодан қўрқанимдан ўликдай қотиб қолган эдим.

Ўрнимдан туриб оролнинг этагига етгунча юрдим, денгиз гирдобини ўртасидаги бир кемага кўзим тушди. Бир дарахтдан катта шох синдириб олиб, силкитиб, бақириб-чақириб ишора қилдим, улар мени кўриб, менга яқинлашиб келдилар. Мени олиб кемага ўтқаздилар. Кейин саргузаштимни сўрадилар, мен кўрган-кечирганларимни аввалдан-охиригача айтдим; улар ғоят таажжубда қолдилар.

Менга кийим кийгиздилар, овқат келтирдилар, муздек ширин сув келтириб ичирдилар, қалбим яйраб, нафсим ором олди. Барча кўрганларим бир хаёлга ўхшаб қолди.

Салоҳита номли оролга чиққунимизча оллоҳ изми билан шамол бизга ҳамроҳлик қилди, дарға кемани шу орол олдида тўхтатди...

Кемачи менга қараб: «Гапимга қулоқ сол, сен бир ғариб киши экансан, тортган меҳнат ва машаққатларинг, хавф-хатарда қолганларингни айтдинг, мен мамлакатингга етишингга ёрдам берай дейман, мени дуо қилиб юрарсан», — деди. Мен: «Ҳа, албатта дуо қиламан», — дедим. «Билгинки, — деди дарға, — биз билан бирга бир мусофир бор эди, уни йўқотиб қўйдик, тирикми, ўликми, билмаймиз, хабарини ҳам эшитмадим. Унинг молларини сенга бермоқчиман, уни сақлайсан, хизматинг ва заҳматинг эвазига сенга бир оз мол бераман, қолганини Бағдод шаҳрига олиб борамиз. У ерда мусофирнинг оиласини суриштириб, қолган моли ва сотилган нарсаларининг пулини топширамиз. Нима дейсан, унинг молларини бу оролда сотасанми?» — деди. Мен: «Эй хожа, бош устига», — дедим. Бу яхшилиги учун уни дуо қилдим ва ташаккур айтдим. Шундан кейин у ҳаммол ва денгизчиларга молларни оролга чиқариб менга топширишга буюрди. Кема котиби: «Эй дарға, денгизчи ва ҳаммоллар кемадан ташиб чиқараётган қандай мол, уларни қайси савдогарнинг отига ёзаман?» — деди. «Синдбод баҳрий исмига ёз, у биз билан бирга эди, жазирада фарқ бўлди, бизга ҳеч хабар етмади, унинг молини мана бу мусофир-ғарибга сотишга топширдик, унинг меҳнати ва хизматига лойиғини бериб, қолган молларини ва сотилганларининг пулини ўзимиз билан Бағдодга олиб қайтамиз, эгасини топсак ўзига берамиз, топмасак Бағдод шаҳридаги оиласига топширамиз», — деди дарға. Юklar меники эканини эшитишим биланоқ, ўз-ўзимга: «Худо ҳақи, Синдбод баҳрий мен бўламан, жазирада фарқ бўлганлар қатори фарқ бўлган ҳам менман», — дедим.

Савдогарлар кемадан чиқиб, олди-сотди ишларидан гаплашиб турганда, мен ўзимни тутиб бир оз вақт чидаб турдим, кейин кемачи олдиға бориб: «Эй хожам, сен ҳозир юкларимни менга топширган кишининг ҳоли нима кечган, биласанми?» — дедим. «Унинг ҳолини билмайман, — деди у менга, — лекин у Бағдод шаҳридаги бир киши эди, уни Синдбод баҳрий дер эдилар. Ороллардан бирига бориб тўхтовдик, у ерда кўп кишилар ғарқ бўлиб кетди. Ғарқ бўлганлар қатори у ҳам йўқ бўлиб кетди. Шу вақтгача ундан дарак йўқ», — деди.

Шундай деганида қаттиқ бақириб юбордим ва дедим: «Эй дарға, билгин, Синдбод баҳрий мен бўламан. Мен ғарқ бўлганим йўқ, кема оролда тўхтаганда савдогарлар, йўловчилар кемадан чиқдилар, мен ҳам улар қатори чиқдим, орол ёнида ўтириб овқат едим. У ерда уйқу босиб уйқуга ғарқ бўлдим, ўрнимдан туриб қарасам, кема ҳам, ёнимда бирон киши ҳам йўқ. Бу моллар меники, олмос тоши олиб келаётган савдогарлар мен олмос тоғида эканимда мени кўрганлар, улар мен Синдбод баҳрий эканимдан гувоҳлик берадилар, кемада бирга бўлганимизда оролда ухлаб қолганимдан, сизлар мени унутиб кетиб қолганингиздан ва бошқа кўрган-кечирганларимдан сизларга ҳикоя қилган эдим».

Савдогарлар, йўловчилар менинг сўзимни эшитгач, тепамга йиғилишиб келдилар, базилари сўзимга ишонди, баъзилари ишонмади; шунда савдогарлардан бири олмос водийсини тилга олганимни эшитиб, олдимга келди-да: «Эй жамоа, менга қаранглар, сафарларимда кўрган ажойиб нарсаларимни айтган вақтимда, олмос водийсига гўшт парчалари ташлаганимда, бир киши осилиб чиқди, деган эдим, сизлар ишонмадинглар, мени ёлгончи қилдинглар», — деди. Ҳаммалари: «Ҳа, тўғри, буни сўзлаб берган эдинг, аммо биз ишонмаган эдик», — дейишди. Шу савдогар: «Гўшт парчаларимга осилиб чиққан шу киши, менга қимматбаҳо, мисли йўқ олмос тоши берган ҳам шу киши, гўшт парчамга илашиб чиққан олмос тошларидан ҳам ортиқроғини берган шу киши эди. Басра шаҳрига етгунимизча уни ўзимга йўлдош қилиб келдим, ундан кейин ўз шаҳрига жўнади. Уша шу одам, бизга номим Синдбод баҳрий деб айтган эди, кеманинг кетиб қолганидан, ўзининг ухлаб қолганлигидан ҳам хабар берган эди. Билинглар, бу одам қошингизга келмас эди, сизларга айтган сўзимнинг ростлигини тасдиқлаш учун келган. Бу молларнинг ҳаммаси унинг насибаси; биз билан бирга бўлган вақтида ўз қиссасидан хабар берган эди. Сўзи рост чиқди», — деди.

У савдогарнинг сўзини эшитгач, дарға ўрnidан туриб олдимга келди, менга тикилиб, текшириб боқди, сўнгра: «Молиннинг белгиси нима?» — деди. Мен унга: «Молимнинг аломати шундай-шундай», — дедим. Басрада кемага бирга тушганда мен

ичирдилар, у билан мойладилар. Йўлдошларим у мойдан ичгач, кўзлари тескари бўлиб кетди, кейин яна ҳам кўпроқ овқат ейдиган бўлдилар. Мен ҳайратда қолдим ва қайғура бошладим, у яланғочлардан мен хавф-хатарда, қаттиқ ташвишда қолдим.

Уйлаб кўрсам, улар мажусийлар бўлиб, шаҳарларининг подшоси гул экан, мамлакатларига келган кишиларни ёки кўрган кишиларни, ё водийда, ё йўлда учратган кишиларини подшоларига олиб келар, ўша таомдан уларга едириб, баданларини ўша мой билан мойлар эканлар, қоринлари кенгайиб, ақллари кетиб, фикрлари сўниб, тентакка ўхшаб қолар эмишлар, семиртириш учун уларга кўп овқат едирарканлар. Сўнгра подшоларининг таоми учун уларни сўйиб кабоб қиларканлар, подшонинг суҳбатдошлари одам гўштини ҳеч нарса қўшмай, пиширмай ейишар экан.

Уларнинг бу ишларини кўриб, ўз нафсим ва йўлдошларим учун ғоят қаттиқ қайғу ичида қолдим, йўлдошларим камоли ақлларида озганларидан, уларга кўрилатган чоралардан биронтасини ҳам билмас эдилар. Уларни бир кишига топширишди. У киши буларни ҳар куни олиб чиқиб, ҳайвонларни боққандек боқиб келарди; мен бўлсам, кўрқинч ва очликнинг зўрлигидан заифлашиб, жисмим иллатга чалиниб, эгим суякка бориб ёпишган эди; мажусийлар мени бу ҳолда кўриб ўз ҳолимга қўйдилар ва унутиб юбордилар.

Кунлардан бир кун ҳийла қилиб у жойдан бир амаллаб чиқиб узоқлашдим. Бир чўпоннинг денгиз ўртасида, баланд бир ерда ўтирганини кўрдим, тикилиб қарасам, у йўлдошларимни боқиш учун топширилган киши экан, унинг ёнида йўлдошларимга ўхшаш кишилар кўп экан. У киши мени кўргач, ақлим жойида эканини билди, менга узоқдан ишорат қилиб: «Орқанга қайт, ўнг тарафингдаги йўлга юр. Унда султон йўлига чиқасан», — деди. Орқамга қайтдим, ўнгимдаги йўлни кўриб шу йўлдан юрдим, кўрққанамдан гоҳ югуриб, гоҳ секинроқ юриб, дам олиб, йўлга солган одам то кўзимдан ғойиб бўлгунча елиб кетдим, мен уни кўрмайдиган, у мени кўрмайдиган бўлди. Кун ботиб қоронғилик тушди, дам олишга ўтирдим, ухлагим келса ҳам кўрқинч, очлик, чарчоқнинг қаттиқлигидан бу кеча уйқуни тарк қилдим. Ярим кечада ўрнимдан туриб орол бўйлаб тонг отгунча тўхтамай юра бердим. Тонг отиб куёш шуъласи тепаликларга, водийларга тушди, чарчадим, қорним очди, ташна бўлдим, сўнгра оролдаги ўсимликлардан еб, тўйдим. Шу ҳолатда кун-тун юрдим, қорним очса яна ўсимлик едим.

Етти кеча-кундуз шу аҳволда бўлдим. Саккизинчи кун тонг отарда узоқдан бир шарпани кўриб, у томон юрдим. Унга кун ботганда етиб бордим, узоқроқдан туриб тикилдим, бир-икки марта кўрқинч азобини тортганимдан, юрагим хавфсираб турар-

ди. Қарасам, мурч доналари тераётган кишилар экан, мен уларга яқинлашгач, мени кўриб олдимга келдилар ва ўраб олиб: «Кимсан, қаердан келдинг?» — дейишди. Уларга: «Мен бир ғариб ва мискин кишиман», — дедим ва ҳамма кўрган-кечирганларимни, тортган машаққатларим, хавфи хатарларимни ҳикоя қилдим.

Улар: «Бу ажойиб воқеа экан! Аммо қоралардан қандай қилиб қутулдинг? Ва бу оролда уларнинг ёнидан қандай ўтдинг? Улар жуда кўп, ўзлари одамхўр, улардан ҳеч ким саломат қутула олмайди, уларнинг ёнидан ўтишга ҳеч ким ботинган эмас», — дедилар. Мен уларга кўрган-кечирганларимни, йўлдошларимни қандай қилиб ушлаб қолганларини, уларга махсус таом едирганларини, мен емаганимни сўзлаб бердим. Сўнгра улар мени саломат қутулиб келишим билан табриқладилар, саргузаштларимни эшитиб, таажжубда қолдилар.

Ўз ишларидан бўшагунча мени ёнларига ўтқазиб, бир оз таом келтирдилар, оч эдим, у таомдан еб, бир оз ўзимга келдим. Кейин мени кемага тушириб ўз жойларига олиб келдилар.

Мени ўз подшоларига учраштирдилар, у менга: «Хуш келдинг!» — деб ҳурмат кўрсатиб, мендан ҳол-аҳвол сўради. Мен ўз саргузаштларимдан, Бағдод шаҳридан чиққан вақтдан то унинг олдига етиб келгунча рўй берган ҳодисалардан хабар бердим. Подшо ва унинг аъёнлари қиссамни эшитиб, ғоят ажабландилар. Кейин менга таом келтирдилар, ундан тўйгунимча едим. Подшо олдидан чиқиб шаҳарларини томоша қилдим, қарасам, халқи ва мол-ҳоли кўп, озиқ-овқатлари мўл, бозорлари катта, савдо моллари ва олди-сотдилари ҳисобсиз обод шаҳар экан; бу шаҳарга келганимга жуда севиндим, кўнглим тинчиб, халқига ўрганиб қолдим. Уларга ва подшога мен мамлакат халқидан, шаҳар акобирларидан ҳам иззатли, ҳурматли бўлиб қолдим.

Катта-кичик ҳамманинг чиройли аргумоқ отларга эгарсиз миниб юрганларини кўриб, таажжубда қолдим. Мен бир кун подшога: «Эй шоҳим, нима учун эгарга минмайсизлар? Эгарга минувчи роҳат қилади, қуввати устига қувват бўлади-ку», — дедим. Шоҳ: «Эгар қандай бўлади? Биз умримизда кўрган ҳам эмасмиз, минган ҳам эмасмиз», — деди. «Сизга эгар ясаб берай, рухсат беринг. Миниб роҳатини кўрсангиз», — дедим. У менга: «Рухсат!» — деди. Шунда: «Менга бир оз ёғоч келтирилсин», — дедим. Шоҳ сўраган нарсаларимнинг ҳаммасини ҳозирлашга буюрди. Мен, уста бир дурадгор чақиришни талаб қилдим, ёнида ўтириб, унга эгар ясашни ўргатдим.

Сўнгра мен жун олиб, уни титиб намат ясадим, тери келтириб эгарга қоладим ва унга сайқал бердим, тасмалар билан тортиб, айилини маҳкам боғладим.

Темирчини чақиртириб, узанги ясаганинг тавсифини қилдим, темирчи катта бир узанги ясади, уни эговлаб сайқал бердим,

ниҳоят, унга ипак гажим ясаб, боғладим. Кейин подшо отларининг энг яхшисини келтирдим, унга эгар урдим, узангини эгарга тақдим, отнинг бошига юган солдим, олиб бориб подшога тақдим этдим, у ажабланди. Эгар подшога ёқиб қолиб, менга ташаккур билдирди. Қилган хизматим учун кўп нарсалар берди. Эгар қилганимни подшонинг вазири кўрган эди, у ҳам шундай эгар ишлаб беришимни талаб қилди. Унга ҳам худди шундай эгар қилиб бердим; давлат арбоблари, мансаб эгалари эгар ишлаб беришимни талаб қила бошладилар, уларга ҳам ваъда бердим.

Дурадгорга эгар ишлаш ҳунарини ўргатдим, темирчига узанги ишлашни ўргатдим, биргалашиб, эгар, узанги қила бошладик, уларни давлат арбоблари ва амалдорларга сотдик. Шу тариқа кўп дунё тўпладим, бу одамлар олдида мартабам ҳам баланд бўлди; улар мени яхши кўриб қолишди; подшо ва унинг яқинлари, шаҳар ақобирлари, давлат арбоблари олдида обрўйим баланд бўлиб қолди.

Кунларнинг бирида, подшо олдида ғоят хурсанд ва ҳурматда ўтирганимда, подшо менга: «Ҳой фалончи, билгинки, бизнинг олдимизда азиз ва мукаррам бўлиб, ўз кишимиз бўлиб қолдинг, сендан ажрала олмаймиз, шаҳримиздан чиқиб кетишинга ҳам қўймаймиз. Сен бир нарса қилсанг, менга итоат этиб, сўзимни қайтармасанг», деди. Мен унга: «Эй подшоҳим, мендан истаганинг нима, мен сўзингни асло қайтармайман, сендан кўп лутфу марҳамат ва инъому эҳсонлар кўрдим, хизматчиларингдан бири бўлиб қолдим»,— дедим. У: «Истагим шуки, сенга нозик табиатли, ҳусну жамол ва молу мулк эгаси бўлган гўзал бир хотин олиб бермоқчиман. Шу билан сен бизнинг олдимизда туриб қолсан, қасримда ёнимдан сенга жой қилиб бераман, сўзимни қайтарма»,— деди.

Подшо сўзини эшитгач, уялиб сукут қилдим, камоли уяганимдан жавоб ҳам қайтармадим. Шоҳ менга: «Эй ўғлим, нима учун менга жавоб бермайсан?»— деди. Мен: «Ихтиёрим сизда, эй подшоҳи замон!»— деб жавоб бердим.

Подшо ўша ондаёқ киши юбориб қозини, гувоҳларни ҳозир қилиб, мени шарофатли, олий насаб, мол-дунёси кўп, асилзода ҳусну жамол, еру сув эгаси бўлган бир хотинга уйлантирди.

Подшо менга қатта, кўркам, алоҳида бир қаср берди, хизматчилар, қуллар берди, менга маош тайинлаб, давлат хизматидан ўрин берди. Роҳат, фаровонликда, хурсандчиликда умр кечирдим. Ҳамма меҳнат-машаққат ва оғир кунларимни унутдим. Ўзимга-ўзим: «Мамлакатимга жўнасам, хотинимни ўзим билан олиб кетаман. Инсон азалда ёзилган қисматини кўрмай иложи йўқ, бошига нима келишини ким билади»,— дер эдим.

Мен хотинимни севдим, у ҳам менга жуда зўр муҳаббат қўйди. Иттифоқ бўлиб жуда аҳил бўлдик, ширин ҳаёт кечирдик,

мамнунликда яшадик. Маълум вақтгача шу ҳолатда умр кўриб келдик. Қўшним хотинидан айрилиб қолди. У менинг дўстим эди, таъзия билдириш учун олдиға кирдим, уни ғамгин ва хотири паришон кўрдим. Таъзим билдириб, тасалли бериб, унга: «Хотинингга қайғурма, оллоҳ бундан яхшироғини берар, худо хоҳласа, умринг узун бўлар»,— дедим. У жуда қаттиқ йиғлаб: «Эй биродар, қайси кўнглим билан бундан бошқага уйланаман ёки оллоҳ қандай қилиб ўрнига бундан яхшироғини беради? Умримдан бир кун қолган, холос-ку?»— деди. Мен унга: «Эй биродар, эсингни йиғ, ўзингга ўлимдан башорат берма, ҳали туппа-тузуксан, саломатсан, аҳволинг яхши»,— дедим. У менга: «Эй биродар, сенинг ҳаётинг билан қасамёд қиламан, эртага мендан айрилсан, умринг бўлса, эртага аҳволимни кўрасан»,— деди. Унга: «Бу нима деганинг?»— дедим. Қўшним менга айтди: «Бугун менинг хотинимни кўмадилар, у билан бирга мени ҳам кўмадилар. Бизнинг мамлакатда шундай одат бор: агар хотин ўлса, эрини у билан бирга тириклайин кўмадилар, агар эр ўлса, у билан бирга хотинини тириклайин кўмадилар, уларнинг ҳеч бири йўлдошидан кейин ҳаёт лаззатини тотмасин дейдилар». Унга: «Бу жуда ёмон одат-ку, бунга ким чидай олади?»— дедим.

Биз шу ҳақда гаплашиб турган вақтимизда, шаҳар халқининг кўпчилиги ҳозир бўлиб, биродаримнинг ўзига ва хотинига таъзия билдира бошлади. Уз одатларига кўра, хотинга гўру кафан тайёрлашга киришдилар, тобут келтириб уни тобутга солдилар, эри ҳам хотини билан бирга эди, ҳар икковларини олиб шаҳардан ташқарига чиқиб, тоғ этагидаги бир жойга келтирдилар; тошнинг остида қудуқнинг оғзидек бир тешик пайдо бўлди, у хотинни шу тешикка ташладилар, у тоғ остидаги ичи кенг, катта бир қудуқ эди. Сўнгра улар эрини ҳам келтириб кўкрагидан арқон билан боғлаб ўша қудуққа туширдилар, у билан бирга катта бир кўзада ширин сув ва еттита нон ҳам туширдилар. Уни туширганларидан кейин дўстим арқонни ечди, арқонни тортиб олдилар, яна ўша катта тош билан аввалгидек қилиб қудуқ оғзини бекитиб, биродаримни қудуққа, хотини олдида қолдириб, ўз йўлларига қайтдилар.

Мен ўз-ўзимга: «Худо ҳақи, бу ўлим аввалги ўлимдан баттарроқ-ку», деб қўйдим. Сўнгра мен уларнинг подшосига бориб: «Эй хожам, мамлакатингизда қандай қилиб тирикни ўлик билан бирга кўмадилар?»— дедим. Подшо менга: «Билгин, бу бизнинг мамлакатимизнинг одати, агар эр ўлса, хотини билан бирга кўмамиз, бордию хотин ўлса, эрини ҳам тириклайин у билан кўмамиз. Биз икковини тирикликда ҳам, ўлганда ҳам бир-биридан айирмаймиз, бу ота-боболаримиздан қолган одат»,— деди. Мен: «Эй подшоҳи замон, шаҳрингизда мендек гариб одамнинг

хотини ўлса, уни ҳам шундай қиласизларми?» дедим. У менга: «Ҳа, уни ҳам хотини билан кўмамиз ва унга ҳам худди кўрганингдек тадбир кўрамиз»,— деди.

Буни эшитгач, ўз жонимга қайғуриб, ғам еганимнинг зўригидан ўтим ёрилиб, ҳушим учди. Хотиним мендан илгари ўлиб, мени тириклайин у билан бирга кўмсалар, қандай бўлади, деб кўнглимга ваҳима тушди. Кўнглимга тасалли бериб: «Шояд хотинимдан олдин ўзим ўлсам»,— дер эдим. «Ким илгари, ким кейин кетишини ҳеч ким билмайди»,— деб баъзи вақтларда ўзимни қизиқчиликка солардим.

Бироқ орадан озгина вақт ўтмай хотиним касал бўлиб қолди, бир оздан кейин ўлди, кўпчилик йиғилиб келиб, менга ва хотинимнинг қариндошларига таъзия билдирдилар, подшо ҳам келиб менга таъзия билдирди. Ювғучи хотинни келтириб, уни ювиб, энг яхши кийимларини кийдирдилар, зийнат асбобларини, бўйнига қимматли тошларини тақдилар, кейин тобутга солдилар, кўтаришиб, ўша тоққа қараб жўнадилар, қудуқнинг оғзидан тошни кўтариб, хотинимни унга ташладилар. Кейин ҳамма йўлдошларим, хотинимнинг қариндошлари олдимга келиб мен билан видолашдилар, мен уларнинг ўртасида туриб: «Мен бир гариб кишиман, сизларнинг одатингизга чидамайман!»— деб бақирардим. Улар гапимга қулоқ ҳам солмадилар, сўзларимга эътибор ҳам қилмадилар. Улар мени ушлаб, зўрлаб боғладилар, ўз одатларича етти нон ва бир кўза ширин сув қўшиб, мени ўша қудуққа туширдилар, қарасам, у тоғ тагидаги катта гор экан. Менга: «Ўзингни арқондан бўшат!»— дедилар. Мен рози бўлмадим, улар арқонни ташлаб юбордилар, сўнг ўша катта тош билан қудуқ оғзини бекитиб ўз йўлларига кетдилар.

У горда кўп ўликларни кўрдим, сасиб жуда бадбўй бўлиб кетган, кейин қилган ишимга ўзимни ўзим койиб: «Бошимга тушган савдоларга ва барча кўрган-кечирганларимга ўзим гуноҳкорман»,— дер эдим. Кеча билан кундузни айиролмайдиган, озгина нарсага қаноат қиладиган бўлиб қолдим, жуда оч қолмасам, емасдим, ташналик кучаймаса, ичмасдим, қўлимдаги емак-ичмакнинг батамом тугаб қолишидан жуда кўрқардим. Бу шаҳарда уйланиш деган нарса қандай бир зўр бало экан,— дедим. Энди бир мусибатдан қутулдим десам, яна ундан зўрроқ бир мусибатга дучор бўлибман. Бу ўлим энг шум ўлим! Кошкийди, денгизга гарқ бўлсам ёки тоғда ўлсам, бу ёмон ўлимдан ўша яхши эди!

Ўзимни-ўзим койирдим, ўликлар суяги устида ухлардим, шу кунимдан кўра ўлимни орзу қилардим. Очлик қалбимни куйдиргунча, ташналик алангалангунча шу ҳолда яшадим. Пайпаслаб нон топиб олиб, ундан озгина ердим, сувдан озгина ҳўплардим. Ўрнимдан туриб, хаёл суриб тўхтаб қолардим. Горда уёқдан-буёққа юра бошлардим. Қадим замонлардан бери чириб

ётган суюқлар ва ҳисобсиз ўликдан узоқроқда бир жой тайёрладим, у ерда ухлаб юрдим, емак-ичмагимдан озгина нарса қолди. Бир кун ёки ундан ҳам кўпроқ вақт ичида бир марта еб-ичардим.

Кунларнинг бирида хаёл суриб, емак-ичмақларим тугаб қолса нима қиламан, деб ўтирганимда, қудуқ оғзидаги тош ўз жойидан қўзғалиб менга ёруғлик тушди. Мен: «Ҳой, ким, нима гап?»— дедим. Қарасам, қудуқ оғзида анча одам турибди, улар бир ўликни, у билан бирга тирик хотинини туширдилар. У хотин ўз ҳолига ачиниб йиғларди, унга атаб кўп миқдорда емак-ичмақ туширдилар. Мен хотинни кўрардим, аммо у мени кўрмасди, келган одамлар тош билан қудуқ оғзини бекитиб, йўллариға қайтиб кетдилар...

Ўрнимдан туриб, қўлимга бир ўликнинг болдир суюгини олиб хотиннинг олдиға келиб, қоқ миясига урдим, у ҳушдан кетиб йиқилди, иккинчи, учинчи уришимда ўлди. Унинг нон ва бошқа нарсаларини олдим, қарасам, эғнида нафис кийимлар, бўйнига жавоҳир ва аслтошлар тақилган. Ҳаммасини олиб ёрнинг бир чеккасида ўзимга тайёрлаб қўйган жойға келиб ўтирдим, у емак-ичмақлардан бир оз-бир оз тановул қила бошладим.

Шу ёрда бир қанча вақт туриб қолдим, ҳар бир кўмилган одам билан бирга тирик дафн қилинган кишини ўлдириб, унинг емак-ичмагини олиб, шу билан озиқланардим. Кунларнинг бирида уйғониб ёрнинг бир томонида бир нарсанинг қитирлаганини эшитдим ва: «Бу нима экан?» деб ўрнимдан туриб у тарафға қараб юрдим, қитирлаган нарса мени сезгач, қочди, қарасам, бир йиртқич ҳайвон экан. Унинг орқасидан ёрнинг юқорисига гача бордим, кичик бир жойдан юлдуздек ёруғлик кўринди.

Ёруғни кўргач, у тарафға қараб юрдим, яқинлашганим сайин ёруғлик кенгая бошлади. У ер ёрдан ташқарига чиқадиغان бир ёриқ экан, ўзимча: «Бу жойдан ташқари чиқадиغان бирор ер бўлиши керак ё мени туширган ерларға ўхшаш иккинчи бир ердир, ёки бу ўпирилган бир жойдир»,— дедим. Бир оз ўйлаб кўриб ёруғлик тушган томонға юриб бордим. Қарасам, тоғнинг орқа тарафидан йиртқич ҳайвонлар тешган жой экан, улар шу тешиқдан ичкари кириб, тўйгунарлича ўлик еб, яна ўша ердан чиқиб кетар эканлар.

Бу ерни кўргач суюндим, ўлиб тирилгандай, ухлаб туш кўргандай бўлдим. Кейин у тешиқни кенгайтириб, у ердан чиқдим: ўзимни тоғ устида, шўр денгиз ёнида кўрдим, у тоғ икки денгизни ва шаҳар билан орол ўртасини кесиб ўтган экан. Ҳеч ким унга чиқолмас экан. Оллоҳға шукр қилиб, дадил тортиб қолдим. Қайтиб тешиқдан ёрга кирдим, йиғиб қўйган егуликларимни олиб чиқдим. Яна кириб, ўликларнинг кийимларини олиб, устимдаги кийимимни ечиб ташлаб, ўша кийимлардан кийдим, ўликларнинг бўйнидаги зийнат асбоблар, марварид ва жавоҳир-

лар, ҳар хил маъдан қадаб ясалган олтин-кумуш зийнат асбобларини олдим, уларни ўраб тешиқдан тоғ орқасига чиқиб, денгиз лабига бориб турдим. Кунларнинг бирида, денгиз ёнида ўйлаб ўтирганимда тўлқинланиб, ҳайқириб турган денгиз ўртасида бир кема кўриниб қолди. Уликларнинг бир оқ кийимини олиб ҳассаға боғлаб, тоғ устиға чиқиб ҳил-пиратиб турдим. Йўловчилардан бирининг кўзи тушиб кўргунча ишорат қила бердим, улар менга яқин келдилар, овозимни эшитдилар, менга бир қайиқча юбордилар. Қайиқда бир қанча киши бор эди, улар келиб: «Кимсан, бу жойда нима қилиб ўтирибсан, бу тоққа қандай чиқдинг, умримизда бу тоққа келган кишини кўрмагандик?»— деб сўрадилар. Уларға: «Мен савдогар эдим, тушган кемам фарқ бўлди, бир парча тахтаға чиқиб олдим, жадду жаҳдим ва чаққонлигим туфайли кўп қийинчиликлар орқасида бу ерга чиқиш менга насиб этди»,— дедим. Улар мени қайиққа олдилар, ҳамма нарсаларимни кемаға ортдилар; кеманинг дарғаси олдиға олиб чиққунча ҳамма нарсаларим ўзим билан бирга эди. Дарға менга: «Эй инсон, бу ерга қандай қилиб келдинг, бу катта бир тоғ, орқасида азим шаҳар бор, мен умр бўйи бу денгизда сафар қиламан, шу тоғ олдидан ўтаман, бу ерда ваҳший ҳайвонлардан, қушлардан бошқа кимсани кўрган эмасман!»— деди. Унга: «Мен савдогар эдим, бир катта кемада келаётганимда кема пора-пора бўлди, мана шу моллардан кўпи фарқ бўлиб кетди. Бир катта тахта устида оллоҳнинг қудрати билан ва насибам менга ёр бўлиб, бу тоққа чиқиб олдим. Бирор киши ўтиб қолса, мени олиб кетармикан, деб мунтазир бўлиб турардим»,— дедим.

Кемада яна ўша шаҳардан бирор киши бор бўлмасин деб шаҳарда, ёрда кўрган-кечирганларимни билдирмадим. Кема эғасига молимдан кўп нарса ажратиб, унга: «Эй хоҷам, бу тоғдан қутулишимға сабабчисан, буни қилган яхшилигингға мендан қабул қилиб ол»,— дедим. Аммо дарға уни олмади, менга: «Биз ҳеч кимдан бирор нарса олмаймиз, денгиз қирғоғида ёки оролда фарқ бўлганларни кўрсак, уни кемаға солиб оламыз, едирамыз-ичирамыз, яланғоч бўлса кийинтирамыз, эсон-омон бандарға етгандан кейин ўзимиз унга ҳадя берамыз, яхшилиқ қиламыз»,— деди.

«Умринг узоқ бўлсин»,— деб дуо қилдим. Оролма-орол, денгиздан денгизға ўтиб сафар қилдик. Саломат қолганимға шукр қилардим, хотиним билан ёрда ўтирганим эсимға тушганда, ҳушим учарди. Ниҳоят, оллоҳнинг қудрати билан Басра шаҳриға етиб, кемадан тушдик, бир оз у ерда туриб, Бағдод шаҳриға — уйимға етиб келдим. Оилам ва йўдошларим билан эсон-омон кўришиб, улардан ҳол-аҳвол сўрадим, ҳаммалари саломат келганимға севиниб табрикладилар. Сафардан олиб келган мол-мулкларимни омборға жойлаб, кейин садақа, совғалар бердим, етим-

есирларни кийинтирдим, аввалгидек дўстларим билан маишат, улфатчилик, ўйин-кулгига киришдим.

Тўртинчи сафаримда кўрган-кечирганларимнинг энг қизиқлари ана шулар.

Эй биродар, кечки таомни олдимда еб, оладиганингни ол, эртага олдимга келасан, сенга бешинчи сафаримда кўрган-кечирганларимни ҳикоя қиламан, улар яна ҳам ажойиб ва ғаройиброқлар».

Шундан кейин унга юз мисқол олтин беришга буюрди, дастурхон ёзилди, ош-нон тортилди, йиғилган кишилар кечки таомни еб, уй-уйларига қайтиб кетдилар, улар жуда ҳайратда қолиб: «Ҳар бир ҳикоя аввалгисидан ажойиб»,— дер эдилар.

Синдбод ҳаммол ўз уйига кетди, тонг отиб, нури билан ҳаммаёқни ёритгач, Синдбод ҳаммол ўрнидан туриб Синдбод баҳрийнинг уйига қараб кетди, бориб унга: «Эртангиз хайрли бўлсин»,— деди. Синдбод баҳрий: «Хуш келдинг!»— деб бошқа йўлдошлари келгунча ёнида олиб ўтирди. Йўлдошлари келгандан кейин едилар, ичдилар, вақтихушлик қилиб ўтирдилар, ораларида суҳбат бошланди ва Синдбод баҳрий айтди.

БЕШИНЧИ ҲИКОЯ

Эй биродарлар, билинглар, тўртинчи сафаримдан қайтиб келганимдан кейин ўйин-кулги ва кўнгилахушликка ғарқ бўлдим, кўрган-кечирганларим ва тортган машаққатларимни савдо ва фойдасига ҳирс қўйиб ҳаммасини унутдим. Яна чет мамлакат, оролларга бориб саёҳат қилиш, савдо билан сафар қилишни орзу қилиб қолдим. Денгиз сафарига муносиб нафис ва қимматли моллар олдим, юкларимни боғлаб, Бағдод шаҳридан Басра шаҳрига жўнадим. Соҳил бўйлаб кетаётганимда катта, баланд ва кўркам кемани кўрдим, уни жуда ҳавас қилдим, сотиб олиб, дарга ва денгизчилар ёлладим, кемага қулларим ва хизматчиларимни назоратчи қилиб қўйдим. Кемага юкларимни ортиб тургандим, бир тўда савдогарлар олдимга келиб, улар ҳам ҳамроҳ бўлдилар, юкларни байлашиб кемага ортдилар, ҳаммамиз шод ва хурсанд бўлиб сафарга жўнадик.

Оролдан оролга, денгиздан денгизга ўтиб сафар қилдик, шаҳар ва ороллардан олди-сотди қилардик. Кунларнинг бирида одамзод оёғи тегмаган бир оролга етдик. Орол жуда хароб бўлиб, унда оқ, катта бир гумбаз турарди, савдогарлар уни томоша қилгани кетган эдилар. У гумбаз рух деган улкан қушнинг тухуми эди, савдогарлар оролга чиққач, тухумни томоша қилибдилару рух тухуми эканини билмабдилар. Тош билан урган эканлар, синиб, анча сув оқиб, ундан рухнинг жўжаси кўринибди, жўжани тухум ичидан чиқариб олибдилар. Сўйиб, анча-мунча

гўшт олишибди. Мен кемада, бундан беҳабар эдим, улар қилган ишларидан мени хабардор ҳам қилмабдилар.

Бир вақт йўловчилардан бири келиб: «Эй хожам, мана бун томоша қил, биз уни гумбаз деб гумон қилган эканмиз»,— деди. Бориб қарасам, тухумни уриб пачоқ-пачоқ қилмоқдалар. Уларга: «Бу ишингиз чакки бўлибди, рух қуши билиб қолса, кемамизни синдиради ва ҳаммамизни ҳалок қилади»,— дедим. Тўсатдан қуёш биздан ғойиб бўлди, кундузи қоронғиликка айланди. Устимизни бир булут қоплаб олиб, қоронғиликда қолдик. Қуёш билан бизнинг ўртамызни тўсган нима деб, бошимизни кўтариб қарагандик, рух қанотларини кўрдик, қуёш нурини тўсиб, ҳавони қоронғилатган шу экан. Рух келиб тухумнинг синганини ҳўргач, бизнинг пайимизга тушиб, қаттиқ қичқирди, урғочиси ҳам келди. Улар кема устида момақалдиросдан ҳам қаттиқ қичқириб, айлана бошладилар. Мен дарғага ва денгизчиларга бақириб: «Кемани денгизга суриглар, қутулиш чорасини изланглар»,— дедим. Дарға шошилди, савдогарлар кемага чиқдилар, кемани ечиб, у оролдан жўнадик.

Денгиздан жўнаб кетганимизни кўриб, рух бир оз кўринмай кетди; биз улардан қутулиб кетиш учун кемани тезлатдик; аммо улар иккови орқамиздан қувиб кела берди, ҳар бирининг оёғида тоғдан катта тош бор эди, рух у тошни ташлаганди, дарға кемани буриб юборди, тош кемадан бир оз нарига, денгизга тушди. Кема сувдан бир кўтарилиб яна тушди, тош шундай зарб билан тушдики, натижада биз денгиз остини кўрдик. Рухнинг урғочиси ҳам олиб келган тошни устимизга ташлади, у аввалгисидан кичикроқ эди. У кеманинг қуйруқ томонига тушди, кемани синдирди ва руль чамбараги йигирма бўлак бўлиб учиб кетди. Кемадаги ҳамма нарсалар денгизга ғарқ бўлди. Жон ширинлигидан қутулиш чорасини изладим. Оллоҳ менга парчаланган тахталардан бирини етказди, унга ёпишиб, устига миниб олдим, оёғим билан тепина бошладим, шамол, тўлқин сузиб кетишимга ёрдан берди. Кема денгиз ўртасида, оролга яқин жойда ғарқ бўлган эди. Оллоҳ изми билан тақдир мени бир оролга етказди. Оролга чиққанда тортган очлик, ташналик, машаққат, чарчоқларимнинг зўрлигидан ўлим ҳолатида эдим.

Оёқ кўтариб бир қадам босишга мадорим келмас эди.

Кейин бир оз денгиз қирғоғида дам олиб чўзилиб ётдим; сўнгра орол бўйлаб юриб қарасам, жаннат боғчаларига ўхшаган бир боғча: дарахтлари яшнаган, анҳорлари тўлқинланиб оқиб турган, қушлари сайрарди.

Бу оролда ҳар хил дарахт, мева, турли-туман гуллар бор эди; мен у мевалардан тўйгунимча едим, ташналигим қонгунча анҳорлардан сув ичдим, тонг отгунча ётдим, сўнгра ўрнимдан туриб, дарахтлар орасига қараб юрдим.

Оқар чашмадан чиқаётган бир арикни кўрдим, ариқ бўйида

бир нуроний кекса ўтирарди, у кекса дарахтлар япроғидан ўзига лунги туган эди. Мен ичимда: «Бу кекса, кемаси синиб денгизга ғарқ бўлганлардан бири бўлса-ю, бу оролга чиқиб қолган бўлса ажаб эмас»,— дедим-да, яқин бориб салом бердим. Гапирмай, саломимга ишорат билан жавоб қайтарди. Унга: «Эй ота, бу ерда нима қилиб ўтирибсиз?»— десам, бошини қимирлатиб, қайғули қиёфада қўли билан менга ишорат қилиб: «Мени бу ердан елкангга кўтариб иккинчи ариқ ёнига олиб бор»,— деган бўлди. Ўзимча: «Бунга яхшилик қилиб истаган жойига олиб бориб қўяй, шояд савоби тегса»,— деб елкамга кўтариб, ишорат қилган жойига олиб бордим. Унга секингина «туш» дегандим, елкамдан тушмай икки оёғини бўйнимга ўраб олди, оёғига қарасам, говмишнинг терисига ўхшаган қора ва қаттиқ экан, кўрқиб кетдим, елкамдан иргитиб ташламоқчи бўлсам, икки оёғи билан гарданимни сиқиб бўғди, дунё кўзимга қоронғи бўлиб, ҳушсизланиб ўликдек ерга йиқилдим. У икки илгини кўтариб, орқамга, кифтимга урди, қаттиқ алам ўтгандан ўрнимдан дик этиб турдим, шунда ҳам у кифтимга миниб турарди, шу сабабли жуда чарчадим, «дарахтлар ичига кир»,— деб қўли билан менга ишора қилди. Сермева жойга кирдим; унинг айтганини қилмасам, қамчин билан ургандан ҳам баттарроқ қилиб оёғи билан урарди. Қаерни хоҳласа қўли билан ишора қилиб, ўша ерга олиб боришимни талаб қиларди, кучим етса айтган ерига оборардим. Суслик қилсам, мен гўё унинг асиридай, урарди.

Гоҳо орол ўртасидаги дарахтлар орасига кирардик, у елкада туриб катта-кичик таҳоратини ушатарди ва кеча-кундуз елкамдан тушмасди; ухлагиси келса, икки оёғини бўйнимга ўраб олиб озгина мизғиб оларди, сўнгра туриб мени урарди. Мен дарров ўрнимдан туриб кетардим. Ундан тортган машаққатимнинг қаттиқлигидан асло унга қаршилик кўрсатолмасдим, унга шафқат қилиб елкамга кўтарганим учун ўзимни-ўзим маломат қилардим.

Жуда оғир аҳволда қолгандим. Ўзимга-ўзим: «Бунга яхшилик қиламан деб, нима кунларга қолдим. Худо урсин энди умримда бировга яхшилик қилсам!»— азбаройи қийналиб кетганимдан ҳар соат ва ҳар дақиқада оллоҳдан ўлим тилардим. Кунлардан бир кун у кекса билан бир жойга келдим, у ерда кўп қовоқ кўрдим, қуриб қолган бир катта қовоқни олиб, оғзини очдим, ичини тозаладим, тоққа бориб уни узумга тўлдирдим, оғзини маҳкамлаб, бир неча кун мусаллас бўлгунча офтобга қўйдим; у саркаш шайтонни кўтарганимда чарчамаслик учун ҳар куни шу мусалласдан ичиб турдим.

Кунларнинг бирида, мен мусаллас ичиб ўтирганимда, менга қараб қўли билан ишора қилиб: «Бу нима?»— деди. Мен унга: «Бу ёқимли бир нарса, юракни бақувват қилади, кўнгилини оча-

ди», — дедим. Сўнгра у билан дарахтлар орасида чопиб ўйнадим, мастликдан менда хурсандчилик пайдо бўлиб чапак чалиб ашула айтиб, кўнгил очардим. Мени бу ҳолатда кўргач ичмоқчи бўлиб, «қовоқни менга бер», деб ишора қилди, кўрққанимдан бердим, у қолган мусалласнинг ҳаммасини ичиб, қовоқни ерга отди.

Вақти хуш бўлиб, елкамда турганича жон кириб қимирлади. Кейин жуда маст бўлиб, ҳамма аъзолари, бўғин-бўғинлари бўшашиб, кифтимда бир томонга қараб қийшая бошлади. Унинг мастлигини, ўзидан кетганини билганимдан кейин икки оёғини чўзиб бўйнимдан айирдим, ерга энгашиб ўтириб, уни ерга ташладим.

Шайтонни елкамдан ерга ташлагандан кейин ҳам бу балодан қутулишимга ишонмасдим. У кайфи тарқалиб, менга зарар етказди деб кўрқдим, бир катта тош олиб келиб, ухлаб ётганида бошига урдим, гўшти қонига аралашиб ўлди. Денгиз соҳилидаги аввалги жойимга келдим. Кўзим тўрт бўлиб кема кутардим. Саргузаштларимни ўйлаб, ўзимга-ўзим: «Оллоҳ мени эсон омон ўз мамлакатимга, оилам ва йўлдошларим ёнига етказармикан», деб ўтирган эдим, тўлқинланиб, пишқириб турган денгизнинг ўртасидан бир кема чиқиб кела берди ва оролга келиб тўхтади. Йўловчилар кемадан оролга тушдилар, мен уларга қараб юрдим, мени кўриб, ҳаммалари тез-тез юриб менга қараб келдилар, ҳол-аҳвол сўрадилар. Аҳволим ва саргузаштларимдан уларга хабар бердим. Ғоят таажжуб қилиб, менга: «Елканга минган кишини Шайхул баҳр деб атайдилар, ҳеч ким унинг оёғи остига кириб саломат қутулган эмас; саломат қутулганинг учун оллоҳга ҳамдлар бўлсин», — дедилар.

Менга бир оз таом, кийим келтирдилар, кийимни кийиб авратимни бекитдим. Мени ўзлари билан олиб кемага тушдилар, бир неча кеча-кундуз юрдик. Тақдир бизни ҳамма уйлари денгизга қараган, бинолари баланд бир шаҳарга келтириб ташлади. Бу шаҳар маймунлар шаҳри эди. Кечалари бу шаҳар одамлари маймунлардан кўрқиб, денгиз тарафидаги эшиқдан чиқардилар, қайиқ ва кемаларга тушиб, денгизда ётар эдилар.

У шаҳарни томоша қилиш учун кемадан чиққандим, билмай қолибман, кема жўнаб кетибди. Пушаймон қилдим, йўлдошларимни ўйлаб, биринчи ва иккинчи сафаримда маймунлардан кўрган кунларимни ўйлаб, қайғуриб, йиғлаб ўтирган эдим, шаҳар халқидан бир киши олдимга келиб: «Эй хожа, бу ерда сен ғарибга ўхшайсан?» — деди. Унга: «Ҳа, ғариб ва мискинман, шаҳарни томоша қиламан деб кемадан чиққандим, кема жўнаб кетибди», — дедим.

У: «Тур бўлмаса, мен билан бирга юр, қайиққа туш, кечаси шаҳарда қолсанг, маймунлар ҳалок қилади», — деди. «Хўп бўлади», — деб дарҳол ўрнимдан турдим, қайиққа тушдим, денгиз соҳилидан бир мил узоклашгунча юрдик. Шу кеча денгизда

ётдик, тонг отгандан кейин қайиқда шаҳарга қайтиб, ҳар ким ўз ишига кетди. Уларнинг одати шу экан. Кечаси айрилиб шаҳарда қолганларни маймунлар ҳалок қиларкан. Маймунлар кундузи шаҳардан чиқиб, боғларнинг меваларини ейишиб, кечгача тоққа чиқиб ётар, кейин шаҳарга қайтарканлар. Бу — Судан мамлакатига қарашли шаҳар экан.

Қайиқда бирга ётган кишиларимиздан бири бир кун менга: «Эй хожа, бу юртда ғариб экансан, биладиган бирон хунаринг борми?» — деб сўраб қолувди, мен: «Эй биродар, худо ҳақи, ҳеч қандай хунарим йўқ, бирор ишни билмайман ҳам. Мол-дунёли савдогар эдим, ўз кемам, кемамда молларим кўп эди, у денгиз тўлқинида парчаланиб, барча нарсалар ғарқ бўлиб кетди. Узим ғарқ бўлишдан нажот топдим. Оллоҳ менга бир парча тахтани насиб қилиб, унга чиқиб олдим, шу билан омон қолдим», — дедим. У киши бир халта келтириб, менга: «Бу халтани олиб, ғордаги залт тоши билан тўлдириб келгин, мен сени шаҳарликларга йўлдош қилиб қўяман. Улар нима қилса, шуни қил, шояд бир хунар орттирсанг, сафарингда, юртингда ҳам қўл келади», — деди.

Сўнгра у одам мени шаҳардан ташқарига олиб чиқди, залт тошининг майдаларини тозалаб олиб тўрвани тўлатдим. Ҳалиги одам мени бир гуруҳ одамга йўлдош қилиб қўшди ва уларга: «Бу ғариб одам, унга тош териб олишни ўргатинглар, шояд шу билан овқатини ўтказса, сизларга савоби тегар», — деди. Улар: «Хўп бўлади», — дейишиб, менга: «Хуш келибсан, юр биз билан», дедилар. Уларнинг ҳар бирида меникига ўхшаш залт тоши тўлдирилган тўрва бор эди. Биз ҳеч ким устига чиқолмайдиган, баланд-баланд дарахтлари кўп, кенг бир водийга етгунча юрдик. У водийда маймунлар кўп экан, бизларни кўргач ҳўриб, дарахтларнинг устига чиқиб кетишди. Одамлар халталаридаги тошлардан маймунларга ота бошладилар, маймунлар ҳам дарахт меваларини узиб отар эдилар.

Маймунлар отаётган меваларга қарасам, ҳинд ёнғоғи экан. Мен ҳам маймуни кўп катта бир дарахт тагига келиб тош ота бошладим, маймунлар менга ёнғоқ отишарди, мен уларни йиғиб олардим, тўрвамдаги тош тугамасданок анча йиғиб олдим. Йиққан ёнғоқлардан кучим етганча халтага солиб олдим, кун оққанда шаҳарга қайтдим, йиғиб келган ёнғоқларимнинг ҳаммасини уй эгасига топширдим, у менга: «Сотиб, пулини ёнингга солиб қўй!» — деди. Менга уйининг калитини бериб: «Ёнғоқларингни бу жойга қўй ва ҳар кун бориб ёнғоқ тер, келтирган ёнғоғингни саралаб сот, яхшисини бу жойда сақла, пули шояд сафарингга яраб қолса», — деди. Айтганидек қилдим, ҳар куни тўрвани тошга тўлдириб, қавм билан бирга бориб ёнғоқ тердим, улар мени меваси кўп дарахтларга бошлар эдилар.

Бир қанча вақт шундай ёнғоқ териб юрдим, жуда кўп

ёнғоқ тўнладим, кўп қисмини сотдим, пулим ҳам кўпайиб қолди.

Бир куни денгиз қирғоғида турганимда, бир кема келиб тўхтади. Бу савдогарлар кемаси эди. Улар олди-сотдига, ҳинд ёнғоғи ва бошқа мол алмаштиришга киришдилар.

Йўлдошимнинг олдига келиб, кема келганини, юртимга қайтмоқчи бўлганимни хабар қилдим. У: «Ихтиёр ўзингда»,— деди. У билан видолашдим, қилган яхшиликларига ташаккур билдирдим, сўнгра дарға билан кира ҳақида сўзлашиб, қўлимдаги ёнғоқ ва бошқа молларни кемага солиб жўнаб кетдим.

Савдогарлар ўша куни кема билан жўнаб кетдилар. Оролдан оролга, денгиздан денгизга сайр этдик. Қайси бир оролда тўхтасак, ёнғоқ алмаштирдим, сотдим, илгари вақтдагидан ҳам кўпроқ мол-дунёли бўлдим.

Бир оролга келсак, унда долчин, мурч дарахти ўсар экан. Кўрган кишиларнинг айтишича, мурч дарахтининг соя бериб турадиган катта барги бор эмиш, ёмғир ёққанда у барг ёмғирдан сақлаб турар экан, ёмғир тўхтаса, бошоқ устидан четга айланар экан. Бу оролда ҳинд ёнғоғига жуда кўп долчин ва мурч алмаштириб олдим.

Биз Асорат деган оролдан ўтдик, у ерда қумори ёғочи ўсарди, иккинчи бир орол ёнидан ўтдик, масофаси беш кунлик йўл эди. Унда чуби чиний деган хитой ўсимлиги бор эди. У қумори ёғочидан ҳам яхши ўсимлик эди. Қумори ёғочи ўсадиган орол халқлари динга маҳкам бўлмай, айш-ишрат ва ичкиликка берилгандилар, намоз ўқишни билмасдилар.

Марварид чиқадиган ерга келдик, ғаввосларга бир оз ҳинд ёнғоғи бериб: «Бахт ва омадим учун шўнғинлар!»— дедим, улар денгизга шўнғидилар, қимматбаҳо катта дурлардан анча олиб чиқдилар. Менга: «Эй ҳожам, худо ҳақи, бахтли экансан»,— дейишди. Басра шаҳрида бир неча кун туриб, у ердан Бағдод шаҳрига жўнадим. Бағдодга етиб, уйимга кирдим. Ёри биродарларим билан эсон-омон кўришдим, улар саломат келганим билан табрикладилар. Олиб келган мол-матоларимни омборга солдим, етим, беваларга садақа бердим, уй ичимдагиларга, қавм-қариндош ва дўстларимга совғалар бердим.

Фойданинг кўплигидан тортган азоб-уқубат, машаққатларимни унутдим, яна аввалгидек ишрат ва суҳбатга берилиб кетдим. Бешинчи сафаримдаги энг ажойиб ишлар шулар.

ОЛТИНЧИ ҲИКОЯ

Синдбод баҳрий олтинчи сафарининг ҳикоясини бошлаб, деди: «Билинглар, эй биродарларим, дўст ва йўлдошларим, бешинчи сафардан келгач, тортган азоб-машаққатларимни унутиб, ўйин-кулгига, вақтихушиликка берилдим, ўзим ғоят шод ва хурсанд эдим.

Кунларнинг бирида ёнимга бир тўда савдогарлар кириб келди, уларнинг сафардан келгани билиниб турарди. Менинг кўнглим ҳам сафар ва савдони қўмсаб қолди. Сафарга чиқишни қасд қилиб, денгиз сафарига муносиб кўпгина нафис ва қимматли моллар сотиб олдим.

Юкларимни ортиб Бағдод шаҳридан Басра шаҳрига жўнадим. Басрада катта бир кемани кўрдим, унга катта савдогар ва мансабдорлар тушган бўлиб, уларнинг нафис савдо моллари ҳам бор экан. Юкимни кемага ордим, эсон-омон Басра шаҳридан жўнаб кетдик.

Жойдан жойга, шаҳардан шаҳарга сафар қилдик. Чет мамлакатларни томоша айлаб, савдо қилдик, сафаримиз яхши ўтди, бахт бизга ёр бўлди. Кунларнинг бирида тўсатдан кема дарғаси бақириб-ҳайқириб, салласини отиб, юзига уриб, соқолини юлиб, қаттиқ қайғуриб, кеманинг пастки қаватига тушиб кетди. Ҳамма савдогарлар, йўловчилар йиғилиб, унга: «Эй дарға, нима гап?»— дедилар. Дарға уларга: «Эй одамлар, билинглар, биз адашибмиз, келаётган денгизимиздан чиқиб, бошқа бир денгизга ўтиб кетибмиз. Бунинг йўлини мен билмайман, агар худо бизни бу денгиздан қутултирадиган бирор мадад етказмаса, ҳаммамиз ҳалок бўлиб кетамиз. Нажот сўраб ҳаммангиз оллоҳга ёлворинглар»,— деди. Кейин дарға кема елканларини ечтирмоқчи бўлган эди, шамол кучайиб кемани орқага суриб юборди, бир баланд тоғ ёнида руль чамбараги синиб кетди. Биз зўр бир ҳалокатга дучор бўлдик. Халос бўлиш ва нажот топишга йўл қолмади. Ҳамма йўловчилар жон аччиғида йиғлаб, умрлари тугагани учун бир-бирлари билан видолашар эдилар. Ҳамма умидини узиб қўйди, кема ўша тоққа бориб урилиб синди, тахталари парча-парча бўлиб кетди. Кемадаги барча нарсалар ғарқ бўлди, савдогарлар ҳам денгизга тушиб кетишди: баъзилари ҳалок бўлди, баъзилари тоққа тирмашиб чиқиб олди, мен ҳам тоққа чиққанлар қаторида эдим. Қарасак, жуда катта орол, кўп кемалар синиб, кўп озик-овқат сочилиб ётибди. У оролга денгиз чиқариб ташлаган мол-матоларнинг кўплигига ақл ҳайратда қоларди. Оролга чиқдим, орол бўйлаб юрдим, оролнинг ўртасида тоғнинг тагидан чиқиб иккинчи томонига сингиб кетаётган ширин сувли чашмани кўрдим: ҳамма йўловчилар тоғ усти билан оролга чиқдилар ва у ерда тарқалишдилар, денгиз соҳилидаги мол-мулкларнинг кўплигини кўриб, жиннидай ақлдан озиб қолдилар.

У чашма ўртасида ҳар хил жавоҳир ва нафис маъданлар, ёқутлар, подшоликка хос катта дурларни кўрдим, улар ариқлар ичида, текисликларда майда тошлардек сочилиб ётишарди. Маъдан ва асл тошларнинг кўплигидан чашма суви ярқиллаб кўринарди. У оролда хитой ўсимлиги ва қумори

ўсимликлардан жуда кўп хили ўсаркан, чашмадан қайнаб чиқаётган анбар турларини кўрдик, куннинг иссиқлигидан анбар эриб, денгиз қирғоғига оқиб борарди. Денгиз ҳайвонлари гавҳарларни ютиб, денгизга тушиб кетарди. Маъданлар жониворлар қорнида қизигандан кейин улар оғзиларидан денгизга чиқариб ташлардилар. Жавоҳирлар сув оғзида қотар, уларнинг ранги ва шакли ўзгарарди, ниҳоят денгиз ҳаммасини қирғоққа иргитиб ташларди. Бу гавҳарларнинг қадрини биладиган сайёҳ ва савдогарлар топиб олиб сотар эдилар. Хом, ютилмаган, соф анбарга келсак, у чашмадан оқиб чиқиб қотиб қолади, унга қуёш нури тушгач, эриб оқади ва водийда ҳиди мушкдай анқиб туради. Кун ботгач у қотади. Анбар бор жойга ҳеч ким киролмайди ва ҳеч ким ўтолмайди, чунки у оролни тоғ ҳар тарафдан ўраб олган, ҳеч ким у тоққа чиқолмайди.

Оллоҳнинг яратган нарсаларини ва ноzi неъматларини томоша қилиб юриб, кўрган нарсаларимизга ҳайратланардик. Оролни соҳилига бир оз озиқ-овқат йиғиб, кўпайтириб қўйдик. Улардан кунда ёки икки кунда бир ердик. Озиқ-овқатимиз тамом бўлиб қолса, очликдан ўлмайлик, деб қўрқардик. Кимки ўлса, ювиб, денгиз қирғоғига чиқариб ташланган ипаклик моллардан кафан қилиб кўмардик. Кўп киши ўлиб кетиб, оз одам қолдик. Денгиз таъсиридан ҳаммамиз юрак оғриғи бўлиб, озиб кетдик. Охири у оролда ёлғиз ўзим қолдим: озиқ-овқатдан ҳам озгина қолди. Кошкйди ҳамсафарларимдан илгари ўлган бўлсам, улар мени ювиб кўмардилар, деб нола қилардим.

Оролда ўзимга чуқур гўр қазидим, ўзимга-ўзим: «Ўлишимга кўзим етса, бу қабрга ётиб, шу ерда ўламан. Шамол қумларини олиб келиб устимга сочар ва мен шу ерда дафн этилиб қоларман»,— деб, менга ақл битмаганига, ўз юртим ва шаҳримдан йироқларда сарсон бўлиб қолганимга, биринчи, иккинчи, учинчи, тўртинчи ва бешинчи сафарларимда тортган машаққатларимга қарамай, яна чет мамлакатга сафарга чиққанга ўзимни-ўзим койий бошладим. Ҳар бир сафарим аввалгисидан машаққатлироқ ва қийинроқ бўлди-ю, шунда ҳам бундоғ бир танамга ўйлаб кўрмабман.

Денгизда сафар қилишдан, денгизга тушишдан тавба қилдим; пулга муҳтож бўлмасам, қўлимда кўп мол-дунём бор, уларни умримнинг охиригача ҳам сарф қилиб тугата олмайман.

Сўнгра ўзимча ўйлаб дедим: «Худо ҳақи, бу дарёнинг аввали ва охири бўлиши керак, албатта, унинг чиқадиған жойи бор, ундан бир ободонликка етилса ажаб эмас. Ўзим сиғадиган бир қайиқ ясайман-да, дарёга тушираман, агар қутулишга имкон топсам, нажот топанам, агар қутулишга имкон тополсам, бу жойда ўлгандан кўра, ана шу дарёга ғарқ бўлганим яхшироқ».

Оролдан анча чиний ва қумори ёғочлар йиғдим, уларни синган кемалар ипи билан денгиз қирғоғига маҳкам боғладим.

Кема тахталаридан олиб келиб, шу ёғочлар устига қўйдим. Қайиқни ўша дарё кенлигидан мўъжазроқ қилиб ясадим.

Маъдан ва жавоҳир моллардан, катта-катта марварид ва бошқа нарсалардан, бир қанча тоза хом анбардан олиб қайиққа солдим: оролда йиққан нарсаларимни ҳам, қолган егуликларимни ҳам олдим, қайиқни дарёга туширдим, икки ёғочни икки ёнига эшак қилиб боғладим.

Дарё тоғ остига кириб кетадиган жойга етгунча сузиб бориб, сўнгра қайиқни шу ерга киритиб, тоғ остида қуюқ қоронғиликда қолдим, қайиқ мени сув оқими билан тоғ остидаги тор бир ерга етказди, қайиқ дарё қирғоқларига урила бошлади, ўзим бўлсам, бошим билан дарё камарига урилардим. Жонимга жабр қилганим учун ўзимни-ўзим койий бошладим. Бу жой қайиққа торлик қилади, ундан чиқиш маҳол, қайтишнинг иложи йўқ, бу жойда бўғилиб ўламан, дарёнинг торлигидан қайиққа юзим билан ётиб олдим, кечадан кундузни ажратолмасдим. Дарё гоҳ кенгаяр, гоҳ тораярди, қаттиқ чарчадим, мудроқ босди.

Қайиқда юзим билан ётганимча ухлаб қолибман, оз юрганимни ҳам, кўп юрганимни ҳам билмабман, уйғониб кетиб қарасам, ёруғликка чиқиб қолибман, кенг бир жойда турибман, қайиғим бир оролга боғланган, атрофимни ҳиндлар, ҳабашлар ўраб олган. Улар ўз тилларида мен билан гаплашардилар, аммо мен уларнинг нима деганларини билмасдим, ўзимни уйқуда ва булар ҳаммаси тушимда, деб гумон қилардим.

Мен уларнинг гапига тушунмадим, уларга жавоб ҳам қайтармадим. Бири менинг ёнимга келиб, араб тилида: «Ассалому алайкум, эй биродаримиз, кимсан, бу ерга қаердан келдинг? Бу сувга қаердан кирдинг ва бу тоғнинг орқасида қандай мамлакат бор, биз ҳеч вақт у ердан келган кишиларни кўрган эмасмиз»,— деди. Мен унга: «Сизлар ўзингиз ким бўласизлар, бу қандай жой?»— дедим. У менга: «Эй биродар, бизлар деҳқонлар, боғбонлармиз, боғларимиз, экинларимизни суғоргани келган эдик, қайиқда ухлаб келаётганимни кўриб, тўхтатиб, боғлаб қўйдик, ўзи уйғонсин, дедик. Бизга хабар бер, бу жойга қаердан ва нима сабаб билан келдинг?»— деди.

«Оллоҳ, йўлида, эй хожа, менга озгина таом келтир, мен очман, кейин хоҳлаган нарсангни сўрайвер»,— дедим. У шошилиб бориб менга таом келтирди, тўйгунимча едим, кўнглим таскин топди, менга жон кирди. Дарёдан чиқиб, улар билан учрашганимга суюндим, аввалидан-охиригача саргузаштимни, бу дарёдан қандай ўтиб келганимни уларга ҳикоя қилиб бердим, сўнгра улар бир-бирлари билан сўзлашиб: «Албатта биз буни ўзимиз билан бирга олиб бориб, подшоҳимизга кўрсатамиз, у саргузаштини подшога айтсин»,— дебдилар.

Синдбод баҳрий ҳикоя қилади: «Улар ҳамма мол-дунёла-

рим, жавоҳирларим, нафис маъданларим, зийнат-асбобларимни қайиққа солдилар ва мени подшоларининг олдига олиб бердилар, унга мендан хабар бердилар. Подшо менга салом бериб: «Хуш келдинг!»— деб мендан ҳол-аҳвол сўради. Мен ишларимдан, саргузаштларимни бошидан-охиригача айтдим. Подшо ҳикоядан ғоят таажжуб қилди, эсон-омон келганлигим учун мени табриклади. Мен ўрнимдан туриб, анча-мунча жавоҳир, хом анбар чиқариб, шоҳга ҳадя қилдим, шоҳ мени ғоят сийлаб, ўтиришимга жой кўрсатди. Ҳинд ва ҳабашларнинг яхшилари ва катталари билан суҳбатлашдик, менга жуда ҳурмат ва иззат кўрсатдилар. Подшо саройидан ажралмайдиган бўлдим. Оролга келувчилар мендан юртимиз ҳол-аҳволдан сўрадилар. Мен ҳам уларнинг мамлакати аҳволидан сўрадим.

Кунларнинг бирида подшо юртимиздан, Бағдод шаҳри халифасидан сўраб қолди. Мен унга халифанинг адолат билан ҳукм юритишини гапирдим. Шоҳ унинг ишларидан таажжуб қилиб, айтди: «Оллоҳ ҳақи, халифанинг ишлари оқилона экан. Сен унга муҳаббатимни оширдинг, мен унга сендан ҳадя юбормоқчиман». Мен унга: «Эй хоҷам, бош устига! Ҳадянгизни етказаман, у киши сенга чин дўст, деб айтаман»,— дедим. Азиз ва мукаррам бўлиб яна кўп вақт яхши ҳаёт кечирдим.

Бир кун подшо саройида ўтирган эдим, бир тўда кишилар кема тайёрлаб Басра томонга сафарга чиқмоқчи бўлиб турганларини эшитдим. Узимга-ўзим: «Менга сафарда ҳамкорликка булардан мувофиқроқ кишилар йўқ»,— дедим. Шошилиб ўша соатда подшодан ижозат сўраб, қўлини ўпиб, кема тайёрладим. Подшо: «Ихтиёр ўзингда, бизнинг олдимизда туришни хоҳласанг, бош устига, сенга ўрганиб қолган эдик»,— деди. Мен: «Эй хоҷам, мени яхшилигинг, инъому эҳсонинг билан мамнун қилдинг, лекин мен мамлакатимга, ўз оиламга етишга муштоқман»,— дедим. Подшо менинг сўзимни эшитгач, кема тайёрлаб, сафарга чиқмоқчи бўлиб турган савдогарларни ҳозир қилиб, мени уларга топширди. Кўп ҳадялар берди, кема ҳақини ҳам тўлади. Бағдод шаҳридаги Хорун ар-Рашид халифага мендан катта-катта ҳадялар юборди. Подшо ва ҳамма таниш-билишларим билан видолашдим. Сўнгра савдогарлар билан кемага тушиб жўнаб кетдик.

Шамол ҳамроҳлик қилиб, сафаримиз яхши бўлди. Бизлар оллоҳга таваккал қилиб, унинг изни билан то Басра шаҳрига эсон-омон етгунча денгиздан денгизга, оролдан оролга ўтиб сафар қилдик. Мен кемадан чиқиб, Басра шаҳрида юкларим ортилгунча бир неча кун туриб қолдим, сўнгра тинчлик макони бўлган Бағдод шаҳрига етиб бориб, халифа Хорун ар-Рашид ҳузурига кирдим ва унга аталган ҳадяларни тақдим қилдим. Халифага ҳамма саргузаштларимдан хабар бердим.

Уйимга етиб бориб қавми қариндош, ёру биродарларим билан кўришдим. Молларимни хазинага қўйиб, қариндошларимга савгалар бердим, садақа чиқардим.

Кейин халифа мени чақиртириб, ҳадяни қаердан келтирганимни сўради. Мен: «Эй амир ал-мўминин, оллоҳ ҳақи, ҳадя келтирган шаҳаримнинг номини ҳам, йўлини ҳам билмайман, мен тушган кема ғарқ бўлгач, бир оролга чиққандим», деб сафарда кўрган-кечирганларимдан, қандай қилиб дарёдан қутулиб, у шаҳарга чиққанимдан, у шаҳарда кўрган-кечирганларимдан хабар бердим. Халифа сўзларимни эшитиб ғоят таажжубланди, тарих ёзувчиларга буюриб, бунинг ҳикоясини ёзиб олинглар, ундан ҳар бир кўрган киши ибрат олсин, хазинага қўйинглар, деди.

У мени жуда сийлаб туҳфалар берди. Бағдод шаҳрида туриб, кўрган-кечирганларимни, тортган машаққатларимни унутдим. Олтинчи сафарда кўрган-кечирганларим шулар.

Эй биродарлар, худо хоҳласа, эртага сизларга еттинчи сафарим қиссасини ҳикоя қиламан. Еттинчи сафарим ҳикояси ундан ҳам ажойиб ва ғаройибдир».

ЕТТИНЧИ ҲИКОЯ

Синдбод баҳрий еттинчи сафарининг ҳикоясини сўзлай бошлабди:

«Билинглр, эй биродарлар, мен олтинчи сафаримдан қайтганимдан кейин, аввалгидан шод-хуррам бўлиб, кўнгили очишга, ўйин-кулгига ва шодликка берилиб кетдим.

Оқибатда чет мамлакатларга бориб томоша қилиш, денгизларда саёҳат қилиш, савдогарлар билан бирга ҳаёт кечиришни кўнглим тусаб қолди. Бу орзуларим гапига қулоқ солиб нафис матолар, денгиз сафарига лойиқ моллар олдим, юкларимни Бағдод шаҳридан Басра шаҳрига юбордим. Басрага келгач, сафарга тайёр бўлиб турган кемани кўрдим, кемада йирик савдогарлар бор экан, улар билан танишдим, шу билан соғ-саломат сафарга жўнаб кетдим.

Чин деган шаҳарга етгунимизча шамол бизга ҳамроҳлик қилди, шод ва хуррамлик билан сафар ва тижорат ишларидан суҳбат қуриб бордик.

Шу ҳолатда кетаётганимизда, кеманинг олд томонидан кучли бўрон қўзғалиб, ёмғир ёға бошлади, ўзимиз ивиб, юкларимиз ҳўл бўлди. Юкларимиз нобуд бўлиб кетмасин деб устига кигиз ва шолча ёпдик. Шунда дарға ўрнидан туриб, камарини қаттиқроқ боғлаб, енг шимариб, елкан устунига қиқди ва ўнгу сўлга қарай бошлади. Кейин кемадагиларга қараб, юзига уриб, соқолини юлди. «Эй дарға, нима гап?»— деб

сўрагандик: «Келган балодан қутулиш учун оллоҳдан нажот сўранглар. Бир-бирларингиз билан видолашинглар. Билингларики, бу шамол биздан ғолиб келиб, дунёнинг энг чеккасидаги денгизга келтириб ташлади», — деди. Дарға устун тепасидан тушиб, сандигидан бир ҳамён чиқариб ундан қулга ўхшаган тупроқ чиқарди, уни сув билан хўллаб, бир оз туриб ҳидлади. Сўнгра сандиқдан бир кичик китобча чиқариб ўқиди ва бизларга: «Эй йўловчилар, билинглари, бу китобда ажойиб сир бор, кимки бу ерга етса, нажот топмайди, ҳалок бўлади, деган сўзга далолат бор. Бу ер подшоҳлар иқлими деб аталади. Ҳар бир кема бу иқлимга етса, денгиздан бир балиқ чиқиб, кемани ва кемадаги ҳамма нарсаларни ютади», — деди.

Дарғадан бу сўзларни эшитиб ғоятда таажжуб қилдик. Дарға сўзини тамомламасданоқ кема сувда жуда қаттиқ чайқала бошлади, момақалдиरोқдек қаттиқ бақириқ овозини эшитдик, қўрққанимиздан ўликдек бўлиб қолдик. Бир вақт баланд тоғдек балиқ кемага ҳамла қилиб кела бошлади, ундан қўрқиб, ҳолимизга йиғлаб, ўлимга тайёрландик. Яна иккинчи бир балиқ бизга қараб кела берди, бундай катта ва башараси хунук балиқни ҳеч кўрмаган эдик. Жонҳолатда бир-бирларимиз билан видолашдик, ҳаммамиз тинмай йиғладик.

Бир вақт қарасак, учинчи балиқ келяпти. Буниси икки балиқдан ҳам катта. Хавф ва қўрқинчининг зўрлигидан ҳеч нарсани сезмайдиган ва билмайдиган бўлиб қолдик. Бу уч балиқ кема атрофида айлана бошлади; учинчи балиқ кемани ютиб юборишга қасд қилди. Бир қаттиқ шамол туриб, кема катта бир қояга бориб урилиб синди, тахталари парча-парча бўлиб кетди. Ҳамма юклар, савдогарлар, йўловчилар денгизга ғарқ бўлди. Мен ҳамма кийимларимни ечдим, устимда бир кўйлақдан бошқа кийимим қолмади. Озгина сузиб бориб, парчаланган кема тахталаридан бирига осилдим, кейин устига миниб олдим. Денгиз тўлқини ва шамол сув юзида мен билан ўйнашарди, мен тахтага маҳкам ёпишиб олгандим, тўлқин мени гоҳ кўтарар, гоҳ ташларди. Жуда қийналиб кетдим, қилган ишимга ўзимни-ўзим койидим. Узимга-ўзим: «Эй Синдбод баҳрий, асло тавба қилмадинг-қилмадинг-а. Шунча азоб-машаққат тортсанг ҳам денгизда сафар қилишдан тавба қилмайсан, тавба қилсанг ҳам барибир тавбанг ёлғон. Энди азобини тортавер, чунки ҳамма бало-қазоларга ўзинг мутсаҳиқсан...»

Синдбод баҳрий ҳикоя қилади: «Ўзимга келиб, қайтиб сафар қилмасликка чин кўнгиладан тавба қилдим. Сафарни тилда айтсам ҳам дилимга келтирмайман, дедим. Кўрган роҳатларим, кўнгилочишларимни кўп ўйладим. Дастлаб сердароҳт, серсув бир катта оролга чиккунча шу аҳволда юрдим, дароҳт

меваларидан едим, анҳор сувидан тўйиб ичдим, жоним кириб, бир оз бақувват тортдим ва кўнглим очилди.

Оролнинг иккинчи бир томонида ширин сувли катта бир дарёни кўрдим, дарё жуда тез оқарди. Илгари қайиқ ясаганим ёдимга тушиб, албатта яна бир қайиқ ясашим лозим, шояд бу офатдан нажот топсам, муродим ҳосил бўлиб, яна сафар қилишдан тавба қиламан, ҳалок бўлиб кетсам ҳам майли, машаққатдан қутуламан, дедим. Сўнгра мисли йўқ баланд сандал дарахти ёғочларидан йиғдим. Оролдаги ўтлар, новдалардан тўплаб, уларни арқондек эшдим ва у билан қайиғимни боғладим, саломат қолсам, оллоҳдан деб кўнглимга тугиб қўйдим.

Қайиққа тушиб оролнинг нариги этагидан чиқдим. Уч кун йўл юрдим. Кўзим уйқуда бўлиб, ҳеч нарса емадим. Ташна бўлсам дарё сувидан ичардим. Чарчоқ, очлик ва қўрқинч натижасида янги йўлга кирган жўжадай довдираб қолдим. Охири қайиқ мени бир баланд тоққа етказди, дарё тоғ остидан ўтаркан, аввалги галгидай қийналаман деб жонимдан қўрқдим, қайиқни тўхтатиб тоққа чиқаман десам, сув кемани суриб кетди, қайиқ тоғ остига кириб кетди; ҳалок бўлишимга кўзим етиб, оллоҳдан мадад сўрадим. Қайиқ юриб бориб, кенг бир жойга чиқди, қарасам, катта бир водий, момақалдироқ овозидек шалдираб, елдек тезоқар суви бор. Қўрқиб, икки қўлим билан қайиққа маҳкам ёпишиб олдим. Тўлқин водий ўртасида мени ўнгу сўлга суриб ўйнарди, қайиқни тўхтатишга кучим етмасди. Халқи кўп, бинолари чиройли, кўркам бир шаҳар ёнига бориб тўхтагунча қуруқликка чиқолмадим. У шаҳар халқи дарёнинг ўртасида қайиқда пахта қараб кетаётганимни кўришиб, менга тўра арқон ташлашди, қайиқни қуруқликка чиқардилар, мен бўлсам очлик, уйқусизлик ва хавф-хатарнинг зўрлигидан ўликдек бўлиб қолган эканман, уларнинг ўртасига келиб йиқилдим...

Кейин бир одам келиб мени қарши олди. Нуроний бир қария эди: «Хуш келибсиз», — деб яланғочлигимни кўриб, дарров устимга бир неча сидра кийим ташлади, олиб бориб мени ҳаммомга туширди, қувват берадиган ичимлик, жон киргизадиган хушбўй нарсалар келтирди. Ҳаммомдан чиққанимиздан кейин уйига олиб борди, уй эгаси мени бажону дил кутиб олди. Лаззатли таомлар билан меҳмон қилди, оллоҳга ҳамд айтдим.

Кейин хизматчилари иссиқ сув келтирдилар, қўлимни ювдим, канизақлари ипак сочиқ тутиб турдилар. Қария алоҳида бир жойни бўшатиб ҳамма керак нарсалар билан жиҳозлаб берди, хизматимга канизақлар қўйиб қўйди.

Уч кунгача унинг меҳмонхонасида турдим, жоним кириб, қалбим ором олди. Тўртинчи куни қария менга: «Эй ўғлим,

денгиз қирғоғига мен билан бориб, молларингни сотсанг, мол олиб бозорда савдо қиладиган бўлсанг», — деди.

Мен бир оз сукут қилдим. Ҳазрат: «Менда мол қаёқда, нега бундай дедийкин?» — деб ўйлаб қўйдим. Қария: «Эй ўғлим, қайғурма, тур, бозорга борамиз; молингга сени рози қиладиган баҳони берадиган кишини кўрсак сотамиз, бўлмаса молларингни омборда бозор куни келгунча сақлаб қўяман», — деди. Ҳазрат туриб: «Хўп дегин, савдо моли нима эканини кўрасан», — дедим. Сўнгра мен: «Эй отахон, хўп бўлади. Ишингизга барака берсин, ҳеч гапингизни қайтармайман», — дедим. У билан бирга бозорга бордим, қарасам, тушиб келган қайиғимнинг сандал ёғочлари ажратиб қўйилган экан, қария жарчи солди...»

Синдбод баҳрий ҳикоя қилади: «Даллолар, савдогарлар келиб, баҳо қўйишди. Баҳосини минг тиллага етгунча ошириб боришди. Баҳо шунда тўхтади. Қария менга қараб: «Эй болам, эшит, бу кунларда молингни баҳоси шу бўлди, бу баҳога сотасанми ёки сабр қилиб турасанми? Агар тўхтаб турсанг, баҳоси ошадиган вақт келгунча омборда сақлаб қўяман, сўнгра сотамиз», — деди. Мен унга: «Эй хожа, ихтиёр сизда, хоҳлаганингизни қилинг!» — дедим. Шунда қария: «Эй ўғлим, савдогарлар берган баҳодан юз олтин ортиқ бераман, менга сотасанми?» — деди. Мен унга: «Ҳа, сотдим», — дедим. Хизматчиларга буюриб ёғочларни омборига ташиб олди. Уйга келганимиздан кейин қария ҳақимни санаб берди. Бир ҳамён келтириб, пулларни шу ҳамёнга солди, темир қулф билан қулфлаб калитини менга берди. Бир неча кундан кейин қария менга: «Эй болам, мен сенга бир гап айтмоқчиман, қулоқ сол», — деди. «Нима гап?» — дедим. У менга: «Ёшим улғайиб қолди, ўғлим йўқ, гўзал қизим бор, кўп моли дунёси бор, уни сенга эрга берсам дейман, у билан бизнинг юртимизда уй-жойли бўлиб қолсанг, ҳамма мол-мулкимни ҳам сенга қолдираман», — деди. Мен сукут қилдим, ҳеч нарса демедим. У менга: «Эй ўғлим, гапимга кир, муқаддас сенга яхшилик қилиш, гапимга кирсанг, қизимни бераман, сен ҳам боламдек бўлиб қоласан. Ҳамма мол-мулким сеники бўлиб қолади. Савдони, ўз мамлакатингга сафар қилишни хоҳлаб қолсанг, ҳеч ким сенга монелик қилмайди. Нимани ихтиёр қилсанг ўзинг биласан», — деди. Унга: «Оллоҳ билан қасамд қиламан, отахон, ўз отамдек бўлиб қолдингиз. Ихтиёр сизда», — дедим. Қария шу онда хизматчиларига қозини, гувоҳларни ҳозир қилишни буюрди, қизини менга никоҳлаб, катта тўю томошалар қилиб берди. Мени қизга қўшдилар, ҳусну жамолда, қадди қоматда баркамол экан. Эғнида турли хил қимматли кийимлари минг-минг олтинлик жавоҳир ва зебу зийнат-

лар. Унга жуда меҳр қўйдим, орамизда муҳаббат пайдо бўлди, ғоят тотув ҳаёт кечирдик.

Қайната вафот этди, гўру кафанини қилиб кўмдик, унинг тасарруфиди бўлган мол-мулкларни қўлга олдим, ҳамма хизматчилари менинг қўл остида ва хизматимда бўлди, савдогарлар унинг ўрнига мени саркор қилдилар. Унинг маслаҳати ва рухсатисиз ҳеч ким мол олмасди. У савдогарларнинг тижоратдаги устози эди. У шаҳар халқига разм солсам, ҳар ойда қиёфалари ўзгариб, қанот пайдо қилиб осмонга учарканлар. Шаҳарда болалардан, хотинлардан бошқа ҳеч ким қолмасди. Ҳазрат айтди: «Агар янги ой келса улардан илтимос қиламан, шояд мени ҳам ўзлари билан олиб кетсалар».

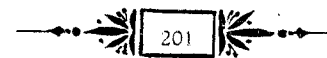
Ой боши келгач, ранглари ўзгарди, бошқа қиёфага кирдилар. Улардан бири ёнига бориб: «Оллоҳ билан қасамд қиламан, мени ўзинг билан олиб бор, томоша қилиб, яна сен билан қайтиб келаман», — дедим. У менга: «Бу мумкин бўлмаган нарса», — деди. У менга марҳамат қилгунча ёлвора бердим, ахири илтимосимни қабул қилгач, уларга қўшилдим, унга маҳкам ёпишдим, у мени олиб ҳавога учди, оилам, хизматчиларим, ёру биродарларимдан ҳеч бирига буни билдирмадим.

У одам мени елкасига олиб осмонга кўтарилди, мени бир баланд тоғнинг тепасига ташладилар, мендан ғоятда ғазабланиб ёлғиз қолдириб кетдилар, тоғда ёлғиз ўзим қолдим. Қилган ишимга пушаймон қилиб: «Қачон бир мусибатдан қутулсам, ундан кўра кучлироқ бир мусибатга учрайман», — дедим.

Шу тоғда қаёққа кетишимни билмай турардим, сайр қилиб юрган ойдек икки йигитни кўрдим, ҳар бирининг қўлида олтин таёқлари бор эди, унга таяниб келишарди. Уларнинг олдига бориб, салом бердим, икковлари саломимга жавоб қайтардилар. Уларга: «Кимсизлар?» — дедим. Улар менга: «Биз улуғ оллоҳнинг бандалариданمиз», — дедилар. Сўнгра икковлари соф олтидан бўлган таёқларини менга бериб, ўз йўлларига қайтдилар. Мени ёлғиз қолдирдилар. У тоғ тепасида таёққа таяниб сайр қилар эканман, ҳалиги икки йигитни ўйлардим.

Шу тоғ тагидан бир илон чиқиб, бир одамни киндигига ютган экан, у додлаганча: «Ким мени бундан халос қилса, худонинг марҳамати бўлсин», — дер эди. Илон ёнига бориб олтин таёқ билан бошига урдим, у ҳалиги одамни оғзидан ташлади...»

Синдбод баҳрий ҳикоя қилади: «У одам: «Бу илондан мени халос қилдинг, умр бўйи сендан ажралмайман, сен бу тоғда менинг йўлдошим бўлдинг», — деди. Унга: «Хуш келибсан!» — дедим. Тоғда кетаётганимизда бир қанча одамларга дуч келдик,

қарасам, ораларида мени елкасига кўтариб учган киши ҳам бор экан. Унга узр айтдим. «Эй биродар, одам ҳам одамга шундай иш қиладими?»— дегандим. У одам: «Орқамдан туриб, дуо ўқиб, бизларни ҳалок қилган сен эмасми?»— деди. Мен унга: «Мени кечир, бундай бўлишини билмагандим. Бундан кейин асло гапирмайман»,— дедим.

У гуноҳимни кечирди. Шу билан мени кўтариб учиб, уйимга етказди, хотиним эсон-омон етиб келганимни кўриб суюнди. Хотиним: «Бундан кейин бу одамлар билан сафарга чиқма, уларга аралашма»,— деди. Унга мен: «Улар билан отаннинг муносабати қандай бўлган?»— дедим. Хотиним: «Отам улардан эмас, улардек иш қилмас эди. Менинг маслаҳатим шуки, отам вафот этди, қўлимиздаги ҳамма нарсани сотиб, пулига мол сотиб ол, юртингга жўна, мен ҳам сен билан кетаман, ота-онамдан кейин бу шаҳар ва бу жойда туришининг менга нима кераги бор»,— деди.

Шунда мен қайнатамдан қолган молу матоларни биринкетин сотдим, сафарга чиқувчиларни кутиб турдим. Тўсатдан бир тўда одамлар сафарга чиқмоқчи бўлиб қолдилар. Кема тополмай ёғоч сотиб олиб, ўзлари кема ясадилар, мен ҳам улар қатори кира қилиб, кира ҳақини батамом тўлаб қўйдим. Хотиним билан бор нарсаларимизнинг ҳаммасини кемага солдик. Мулкларимиз, ер-сувларимизни қолдириб жўнадик. Денгиздан денгизга, оролдан оролга ўтдик, сафарда шамол бизга ҳамроҳлик қилиб, эсон-омон Басра шаҳрига келдик.

У ерда тўхтамай яна бир кемани кира қилиб, барча нарсаларимизни унга ортдик. Бағдод шаҳрига қараб жўнадик. Қариндош-уруғ, йўлдошларим, ёру биродарларим билан кўришдим. Олиб келган молларимни омборларга жойлаштириб қўйдим. Еттинчи сафаримга кетган муддатимни ҳисоблаб қарасак, йигирма етти йил бўлибди. Қавми қариндошларим мендан умид узган эканлар. Кўрган-кечирганларимни уларга ҳикоя қилдим, бу ишлардан таажжубда қолдилар, саломат етиб келганим учун мени табрикладилар. Сафарларимнинг охиргиси бўлган, орзуларимни ушатган бу еттинчи сафаримдан кейин энди на қуруқлик, на денгизда сафар қилишдан тавба қилдим. Хонадонимга, ватанимга қайтарганлиги учун оллоҳга ҳамд айтдим. Эй қуруқлик Синдбоди, саргузаштларим ва учраган ҳодисалар ва қилган ишларимни кўр!»— деганди, қуруқликдаги Синдбод, Синдбод баҳрийга: «Қасамёд қиламан, мендан гуноҳ ўтган бўлса, кечир гуноҳимни»,— деди.

Улар, лаззатларни йўқотувчи, жамоатларни бир-биридан айирувчи, қасрларни хароб этиб, қабрларни обод қилувчи ўлим етгунча дўстлик ва очиқ юзликда, шод-хуррамликда умр кечирдилар.

ҲОТАМ УТ-ТОИЙ

ахий ва олиҳиммат кишилар ҳақидаги ҳикоялар жуда кўп, улардан бири Ҳотами Тоий¹ ҳикоясидир. Ҳотами Тоий бандаликни бажо келтиргач, уни бир тоғ тепасига дафн қилибдилар. Қабр ёнида иккита тош ҳавза бунёд этиб, тошдан сочларини ёйиб ўтирган қизлар ҳайкалини тиклабдилар. Шу тоғ этагидан дарё оқиб ўтар экан. Бу ерга қўнган йўловчилар туни билан доду фарёд уриб, нола қилаётган кишиларнинг бақир-чақир овозини эшитишар, тонг отганда эса тош қизлардан бўлак ҳеч нарса топмас эканлар.

Ўз қабиласидан ажралган ҳимярийлар² подшоси Зул-Куро шу водийга тушиб, тунаб қолибди...

Ҳалиги жойга яқинроқ келса, қулоғига доду фарёд эшитилибди. Шунда подшо: «Бу қандай фарёд?»— деб сўрабди. «Бу Ҳотами Тоийнинг қабри, олдида иккита тош ҳавза ва сочларини ёйиб ўтирган қизларнинг тош ҳайкаллари бор. Бу ерда тунаб қолган кишига мана шундай доду фарёдлар эшитилади»,— деб жавоб берибдилар унга. Ҳимярийлар подшоси Зул-Куро шунда Ҳотами Тоийдан кулиб: «Эй Ҳотам, бу кечаси сенинг меҳмонингиз, қорнимиз оч»,— дебди.

Шундан кейин уни уйқу босиб ухлаб қолибди, бир пайт чўчиб уйғонибди-ю: «Эй араблар, буёққа келиб, туямдан хабар олинглар!»— деб бақирибди.

Шоҳ хизматчилари келиб қарашса, Зул-Куронинг туяси ўлим талвасасида типирчилиб ётган эмиш. Уни дарров сўйиб, гўштини қовуриб ейишибди. Подшодан воқеани сўрашган экан, у: «Ухлаб қолиб тушимда Ҳотами Тоийни кўрдим, у қўлида қилич билан ёнимга келиб: «Сен бизнинг меҳмонимизсан, аммо сени зиёфат қилгани ҳеч нарсамиз йўқ эди», деди»

¹ Ҳотами Тоий ёки Ҳотам ут-Тоий — исломдан олдинги даврда ўтган (VI асрнинг бошларида вафот этган) ярим афсонавий қаҳрамон ва шоир. Бизда Ҳотами Тоий дейилади (*Изоҳлар таржимонники*).

² Ҳимярийлар — эрамининг биринчи асрларида ҳукмронлик қилган жанубий араб қабиласи.

да, туямни қиличи билан урди. Агар сўйиб юбормаганимизда, ҳаром ўларди», — дебди.

Тонг отгач, Зул-Куро ўз мулозимларидан бирининг туясига минибди-да, туя эгасини орқасига мингаштириб, йўлга равона бўлибди. Туш вақтида уларга бир йўловчи рўбарў келибди. Йўловчи бир туяга миниб, иккинчисини етаклаб олган эмиш. «Ким бўласан?» — деб сўрашибди ундан. «Ҳотами Тоийнинг ўғли — Адий бўламан. Ҳимярийлар амири Зул-Куро қайсингиз?» — дебди йўловчи. Унга амир Зул-Курони кўрсатишган экан, у: «Туянгизнинг эвазига мана бу туяни миниб олинг, отам туянгизни сиз учун сўйди», — дебди Адий. «Бу ишлардан қандай воқиф бўлдинг?» — деб сўрабди подшо. «Бу кеча тушимда отам келиб: «Эй дилбандим, ҳимярийлар подшоси Зул-Куро мендан меҳмон қилишни сўради, уни зиёфат қилгани ҳеч нарсам йўқлиги сабабли ўз туяси билан меҳмон қилдим. Бир туя олиб, унинг кетидан етиб бор, у шу туяни миниб олсин, дедилар».

Зул-Куро туяни олибди. Ҳотами Тоийнинг ҳам тириклигидаги, ҳам ўлгандан кейинги сахийлигидан таажжубда қолибди.

Сахий кишилар ҳақидаги ҳикоялардан яна бири Маън ибн Зоида ҳикоясидир.

МАЪН ИБН ЗОИДА

унлардан бир кун Маън ибн Зоида¹ овда чанқаб қолиб, ғуломларидан сув сўрабди. Ҳеч кимдан сув топилмабди. Шу пайт унинг олдига мешларда сув кўтарган учта қиз келибди...

Маън ибн Зоида улардан сув беришни илтимос қилган экан, қизлар сув беришибди. Маън ғуломларига қизларга мукофот беришни буюрган экан, уларда арзигули нарса топилмабди. Шунда Маън ўқдонидан ҳар бир қизга найзаси олтидан ясалган ўнтадан ўқ чиқариб берибди. Қизлардан бири ўртоғига: «Бундай олиҳиммат фақат Маън ибн Зоиданинг қўлидангина келиши мумкин», — дебди.

Ривоятларга қараганда, Маън ибн Зоида ўз одамлари билан овга чиққан экан, уларга кийиклар тўдаси учраб қолибди. Ҳар ким бир кийикни қувлаб, теварак-атрофга тарқаб кетибди. Маън ҳам бир кийикнинг орқасидан қувиб, одамларидан ажралиб қолибди. Маън кийикка етгач, отдан тушиб уни сўйибди. Шу пайт кўзи саҳро томондан эшак миниб келаётган кишига тушибди-да, отига миниб ўша томон юрибди. Маън йўловчига яқинлашгач, унга салом бериб: «Қаердан келяпсан?» — деб сўрабди. У киши: «Қузоза еридан келяпман, бир қанча йилдан бери у ерда қурғоқчилик бўлиб, экин битмасди, шу йили ҳосил бўлди. Бодринг эккан эдим, бевақт етилди, яхшиларини танлаб олиб, амир Маън ибн Зоиданинг олдига кетяпман, чунки унинг сахийлик овзаси ҳаммаёққа ёйилган», — деб жавоб берибди.

«Ундан қанча пул олиш умидинг бор?» — деб сўрабди Маън.

«Минг динор», — деб жавоб берибди у киши. «Агар у, бу кўп, деса-чи?» — деб сўрабди Маън. «Беш юз динор», — деб жавоб берибди униси. Борди-ю: «Бу ҳам кўп деса-чи?» — деб сўрабди у. «Уч юз динор».

«Борди-ю, бу ҳам кўп деса-чи?» «Икки юз динор».

«Бу ҳам кўп деса-чи?»

¹ Маън ибн Зоида — VIII асрда ўтган давлат арбоби ва лашкарбонилардан бири, у ҳам Ҳотам ут-Тоий каби сахийлик билан ном чиқарган.

«Юз динор». Маън яна: «Буни ҳам кўп деса-чи?»— деб сўрабди. «Эллик динор,— деб жаво берибди у киши. «Борди-ю, буни ҳам кўп деса?» «Уттиз динор». Маън яна: «Буни ҳам кўп деса-чи?»— деб сўрабди. У киши: «Унда эшагимни унинг ҳарамига киритиб қўяман-да, ўзим икки қўлимни бурнимга тиқиб, уйимга қайтиб кетаман»,— дебди.

Маън унинг сўзларига кулибди-да, отини қамчилаб, ўз қўшинига етиб олибди. Саройга келиб тушгач, дарвозабонга: Эшакка бодринг ортган бир киши келса, уни менинг ҳузуримга йўлла»,— дебди.

Орадан бирон соат чамаси вақт ўтгач, у киши ҳам етиб келибди. Дарвозабон киришга ижозат берган экан, у амир Маъннинг ҳузурига кириб, унинг ўша саҳрода учраган киши эканини танимабди, чунки у жуда дабдаба билан савлат тўкиб тахтда ўтирар, ўнг ва чап томонларида анча-мунча мулозим ва хизматчилари бор экан.

У киши амирга салом бергач, Маън: «Эй араблар биродари, нима юмуш билан келдинг?»— деб сўрабди.

«Умидли дунё, бодринг вақти бўлмаса ҳам сенга бодринг олиб келдим»,— дебди у киши.

«Бу хизматинг эвазига қанча ҳақ олмоқни истайсан?»— деб сўрабди амир. «Минг динор»,— деб жавоб берибди у киши. Шунда амир: «Кўп!»— дебди.

У киши: «Беш юз динор»,— деса. Маън: «Кўп!»— дебди.

Шу тариқа, ҳалиги киши: «Уч юз динор», «Икки юз динор», «Юз динор», «Эллик динор»,— деб ниҳоят ўттиз динорга тушибди. Маън эса: «Кўп»,— деб эътироз билдираверибди.

Шунда у киши: «Худо ҳақи, саҳрода менга учраган киши бехосият экан! Лоақал ўттиз динор ҳам бермайсанми?»— дебди. Маън кулибди-ю, лекин сир бой бермабди. Шундан кейин келган араб саҳрода ўзига йўлиққан киши шу эканлигини билиб: «Тақсир, агар ўттиз динор келтиришга буюрма-сангиз, ана эшак, дарвозангизга боғлоғлик турибди, мана — Маън ўтирибди!»— дебди.

Маън қаттиқ қаҳ-қаҳ уриб кулибди, ҳатто чалқанчасига йиқилиб ҳам тушибди, кейин мулозимини чақириб: «Бунга минг динор, беш юз динор, уч юз динор, икки юз динор, юз динор, эллик динор ва ўттиз динор бериб юбор, эшак эса боғлоғлик ерида қола берсин!»— деган экан.

Араб ҳанг-манг бўлиб қолибди. Шундай қилиб, у икки минг бир юз саксон динор олибди.

ИЛМ ВА АҚЛ ЭГАСИНИНГ ФАЗИЛАТИ ҲАҚИДА

ивоят қилишларича, бани Аббос халифалари орасида барча илмларда Маъмундан кўра билимлюроқ халифа бўлмаган экан. У ҳар ҳафтада икки кунни олимлар мунозараси билан ўтказар, шу кунларда унинг ҳузурини қонуншунослару мутакаллимлар¹ ўз табақа ва мартабаларига мувофиқ ўтириб баҳс қилишаркан.

Кунлардан бирида Маъмун олимлар билан ўтирган экан, жулдур, оқ кийим кийган бегона бир одам мажлисга кириб, панароқ бир жойдан ўрин олибди. Олимлар сўз бошлаб мушкул масалаларни ҳал қилишга киришибдилар. Одат бўйича ҳар бир масала мажлис аҳлларининг ҳар биридан бирма-бир сўралар ва ҳар ким бирон латиф ва қизиқ жавоб топиб айтаркан. Масала айланиб ҳалиги бегона кишига етиб келгач, у сўз бошлаб барча қонуншуносларнинг жавобидан кўра аълороқ жавоб берибди. Унинг сўзи халифага жуда мақбул тушиб, уни олдинги жойидан юқорироқ ерга ўтқазишни буюрибди.

Иккинчи масала ўртага ташланиб, жавоб навбати унга етганда, биринчи масалага берган жавобидан кўра ҳам ажиброқ жавоб қайтарибди. Амир ал-мўминин уни боягидан ҳам юқорироқ ерга ўтқазишни амр этибди. Учинчи масала ҳам айланиб у кишига етгач, аввалги иккала жавобига қараганда ҳам тўғрироқ ва чиройлироқ жавоб берибди. Шундан кейин Маъмун уни ўзига яқинроқ жойга ўтқазишни буюрибди.

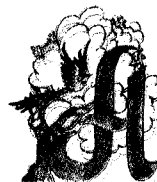
Мунозара тугагач, сув келтирилиб қўллар ювилибди-ю, таомлар тортилиб, овқат ейилибди. Ниҳоят, қонуншунос олимлар ўринларидан туриб чиқиб кетибдилар. Бироқ Маъмун ҳалиги кишига жавоб бермай, уни ўз ёнига чақириб, меҳрибонлик кўрсатибди, инъом-аҳсонлар беришга ваъда қилибди.

Бир пайт ажойиб надимлар йиғилибди-да, шароб мажлиси муҳайё қилиниб, май косалари даврада айлана бошлабди. Навбат ҳалиги кишига етгач, у ўрнидан туриб: «Агар амир ал-мўминин изн берсалар айтадиган бир сўзим бор»,— дебди.

¹ Мутакаллим — дин олими.

Халифа: «Истагингни айт», деб ижозат берган экан: «Раъйи олийга маълумки, — деб сўз бошлабди нотаниш олим, — бугунги шарофатли мажлисда олим ва фозилларнинг энг билимсизи ва пастларидан эдим; мендан зоҳир бўлган озгина ақл ва билим туфайли амир ал-мўминин мени чақириб ўзларига яқинлаштирдилар, бошқаларга нисбатан юқорироқ мартабага кўтардилар ва менинг хаёлимга келмаган даражага етказдилар. Энди у киши мени хорликдан кейин азиз қилган ва тангликдан сўнг фароғатга етиштирган ўша озгина ақлни мендан айирмоқчилар. Амир ал-мўминин каминадаги шу ақл, билим ва фазилатга ҳасад қилмасинлар, чунки қулингиз шароб ичса, ундан ақл кетиб, жаҳолат келади, адаб қочиб, илгариги паст даражага тушиб, одамлар наздида яна ҳақир ва номаълум бир одам бўлиб қоламан. Раъйи олийдан умидим шуки, у киши фазилат, саховат ва хуштабиатлари туфайли, каминадан шу гавҳарни ўғирламасалар».

Халифа Маъмун ундан бу сўзларни эшитгач, уни мақтабди, ташаккур айтиб, ҳурматини яна ҳам оширибди. Кейин унга юз минг дирҳам пул, бир от ва яши кийим инъом қилибди. Шундан кейин ҳар мажлисда бошқа қонуншунос олимларга қараганда унинг мартабасини ошириб, ўзига яқинроқ ердан жой берадиган бўлибди. Ниҳоят у барча олимлар орасида энг юқори мартабага эришган экан.

ГАВҲАРФУРУШ ҚИЗИ БУДУР ВА ЖУБАЙР ИБН УМАЙР АШ-ШАЙБОНИЙ

мир ал-мўминин Хорун ар-Рашид тунлардан бирида уйқуси қочибди-ю, ниҳоятда бетоқат бўлиб, ҳадеганда уёнидан буёнига ағдарилаверибди. Ниҳоят, ўрнидан туриб, Масрурни чақирибди-да: «Эй Масрур, қани айт-чи, бу тоқатсизликда менга ким тасалли бера олар экан?» — дебди. «Эй мавлоно, — дебди Масрур, — майлингиз бўлса ҳовлидан боққа чиқиб гулзорни айланинг, осмондаги юлдузларнинг гўзал манзараси билан сув устида барқ уриб турган ойни томоша қилинг». Халифа: «Дилимда буларнинг ҳеч бирига мойиллик йўқ», — дебди.

Шундан кейин Масрур: «Эй амир ал-мўминин, қасрингиздаги уч юзта канизакнинг ҳар қайсисида биттадан ҳужра бор. Канизакларнинг ҳар бири ўз ҳужрасида ёлғиз ўтиришини буюриб, ўзингиз уларга билдирмай бирма-бир айланиб томоша қилинг», — деб маслаҳат берибди. «Эй Масрур, — дебди Хорун ар-Рашид, — қаср менинг қасрим, канизаклар ҳам ўз мулким, аммо дилим буларнинг биронтасини ҳам истамайпти». «Бўлмаса, — дебди Масрур, — олимлар, ҳақимлар ва шоирларни ҳузурингизга чақиртириб буюринг, улар ўзаро баҳслашсинлар, сиз учун шеърлар ўқиб, ҳикоя ва қиссалар сўзласинлар». «Буларнинг биронтасига ҳам майлим йўқ», — дебди халифа. Масрур яна хаёлга чўмиб: «Еинки ғулумлар, надимлар ва аскиячиларни чақиртиринг, улар қизиқ сўзлар ва ҳазил-мутойибалар билан кўнглингизни очсинлар», — деган экан. «Буларни ҳам кўнглим тусамайди», — деб жавоб берибди Хорун ар-Рашид.

Шунда Масрур халифага: «Ундай бўлса, мавлоно, бошимни олиб қўя қолинг, эҳтимол бетоқатликдан қутулсангиз!» — дебди. Унинг бу гапига халифа кулиб, эшик олдида надимлардан ким турганини сўрабди. Масрур билиб келиб: «Мавлоно, эшик олдида Али ибн Мансур Дамашқий турибди», — дебди. «Уни ҳузуримга келтир!» — деб буюрибди халифа. Мансур чиқиб Алини олиб кирибди. У кириб: «Ассалому алайкум, ё амир ал-мўминин», — дебди. Халифа унинг саломига алик олиб: «Эй ибн Мансур, бизга ҳикояларингдан бирон-

тасини айтиб берсанг»,— дебди. Ибн Мансур эса: «Эй амир ал-мўминин, ўз кўзим билан кўрганларимдан сўзлаб берайми ёки эшитганларимданми?»— деб сўраган экан, халифа: «Агар биронта қизиқ нарса ни кўрган бўлсанг, ўшани ҳикоя қил, чунки эшитилган нарса кўз билан кўргандек бўлмайди»,— дебди. «Эй амир ал-мўминин,— дебди Али,— қулоғингиз билан қалбингизни менинг ихтиёримга топширинг». «Ибн Мансур, сўзларингни қулоғим билан эшитиб, сенга кўзим билан боқаман ва дилим билан қабул қиламан»,— деб жавоб берибди халифа.

«Эй амир ал-мўминин,— деб гап бошлабди Али,— ўзингиз хабардор, мен ҳар йили Басра султони Муҳаммад ибн Сулаймон Ҳошимийдан маош олиб турардим. Одатга кўра унинг олдига борай деб йўлга чиқдим, етиб борган чоғимда у овга чиққани отланиб турган экан. Салом берган эдим, у алик олиб: «Эй ибн Мансур, биз билан бирга овга юр»,— деди. Мен эътироз билдириб: «Мавлоно, отда юришга мажолим йўқ, мени меҳмонхонада қолдириб, сарой аҳли билан ноибларга мендан хабар олиб туришни топширсангиз»,— деган эдим, илтмосимни бажо келтириб, ўзи овга кетди.

Саройдагилар менга ғоятда юқори ҳурмат кўрсатиб, жуда яхши зиёфат қилишди. Кейин ёлғиз ўзим қолиб хаёлга чўмдим: «Ажабо, анчадан бери Бағдоддан Басрага келаману, бироқ Басрада қасрдан боққа ва боғдан қасрга олиб борадиган йўлдан бўлак ҳеч ерни кўрмайман. Мана шу галги фурсатдан фойдаланиб, Басрани бир томоша қилай. Ҳозироқ туриб, бир ўзим шаҳарни айланиб чиқаман, овқатим ҳам ҳазм бўлади».

Энг яхши кийимларимни кийиб, Басрани айлангани уйдан чиқдим. Ўзингизга маълумки, эй амир ал-мўминин, Басранинг етмишта кўчаси бору улاردан ҳар бирининг узунлиги етмиш фарсаҳдан келади, шаҳарнинг тор кўчаларида юриб, адашиб қолдим. Тўйиб овқатланган эмасмидим, ташналик ғалаба қилди. Йўл кезиб борар эканман, тўсатдан кўзим бир эшикка тушди. Эшикнинг сариқ мисдан қилинган иккита ҳалқаси бўлиб, устида қизил кимхобдан тикилган парда осиглиқ эди. Эшикнинг икки томонига иккита курси қўйилган, улар устига қурилган ишком токи соя ташлаб турарди. Тўхтаб бу жойни томоша қилиб турган эдим, бирдан ҳазин юракдан чиқаётган нола товуши қулоғимга чалиниб қолди.

Мен ичимда: «Агар бу ашулани айтаётган қиз чиройли бўлса у ўзида гўзаллик, фасоҳат ва хуш овозликни жамлабди»,— деб қўйдим. Кейин эшик олдида бориб, пардани аста-секин кўтара бошлаган эдим, ўн тўрт кунлик ойдек оппоқ бир қизга кўзим тушди: қошлари пайваста, кўзлари хумор, кўкраклари мисли анор, лаблари нафисликда бобуна гулидек,

оғзи Сулаймон узугидек, тишлари садафдек, хуллас, у қиз ёшу қарининг ақлини олгудек эди.

Қисқаси, у ўзида барча гўзалликларни жамулжам қилиб, хоҳ эркагу, хоҳ хотинни васвасага соладиган бир кўриниш кашф этган эди, уни томоша қилган киши ҳуснига ҳеч тўймасди.

Мен парда орасидан унга тикилиб турар эканман, у шу томонга назар ташлаб мени кўриб қолди-да, чўрисиға: «Қарачи, эшик олдида ким бор экан?»— деди. Чўри ўрнидан туриб менинг олдимга келди-да: «Эй шайх, сенда ҳаё борми ёки мўйсафидлик шармандалик дегани бўладими?»— деди. «Хоним,— деб жавоб бердим мен,— тўғри, мен мўйсафидман, аммо бирон айбли иш қилдим деб билмайман». «Бировнинг эшигини очиб номаҳрамга қарашдан ҳам баттарроқ айб борми?!»— деб хитоб қилди бека. «Хоним, менинг узрим бор»,— деган эдим у: «Узринг нима?»— деб сўради. «Мусофир бир одамман, ташналиқдан тилим танглайимга ёпишди»,— деб эдим, қиз: «Узрингни қабул қилдик»,— деди. У чўриларидан бирини чақириб: «Эй лутф, бу кишига олтин кўзада сув бер»,— деб буюрди. Чўри қизил олтиндан ясалиб, дур ва гавҳарлар қадалган кўзачани хушбўй мушк аралаштирилган сув билан тўлатиб олиб келди, кўзача устига яшил ипак рўмолча ёпиб қўйилган эди. Мен шу ерда бир қадар узоқроқ туриш учун сувни секин-аста ича бошладим, орада яширинча қизга ҳам назар ташлаб кўярдим. Кейин кўзани қайтариб бериб яна тура бердим. Қиз гап қотиб: «Эй шайх, энди йўлингдан қолма»,— деган эди: «Хоним, бир нарса ҳақида ўйлаб турибман»,— дедим. «Нима ҳақда экан?»— деб савол қилди қиз. «Замонанинг бевафолиги ва ҳодисаларнинг ўзгарувчанлиги ҳақида»,— деб жавоб бердим. «Бу ҳақда ўйласанг арзийди,— деди қиз,— чунки замона ажойиботларга тўла, аммо сен унинг қандай ажойиботини кўрдингки, у ҳақда фикр юригаётибсан?» «Шу ҳовлининг эгаси ҳақида ўйлаб турибман, чунки у марҳум менинг дўстим эди»,— деб жавоб қайтардим. Қизнинг: «Унинг исми нима?»— деб ташлаган саволига: «Муҳаммад ибн Али гавҳарфуруш,— деб жавоб қайтардим,— у жуда бадавлат одам эди. Ундан бирон фарзанд қолганми?» «Ҳа,— деди қиз,— ундан Будур отлиғ бир қиз қолган, барча мол-мулки шу қизда». «Сен унинг қизимисан?»— деб яна сўрадим. «Ҳа»,— деган жавобни берди-да, кулди: «Эй шайх, сўзни жуда чўзиб юбординг-ку, бор энди, йўлингдан қолма». «Кетиш муқаррар,— дедим мен,— бироқ рангингда ўзгариш сезяпман, нима бўлганини менга айт, шояд худо мен орқали сенга ёрдам қўлини чўзса». «Эй шайх»,— деди қиз,— агар сен аҳли асрордан бўлсанг, биз сиримизни сенга очамиз. Кимли-

гингдан мени огоҳ қил, билай-чи, сенга сир айтиб бўладими ёки йўқми?»

«Эй бекам, агар мақсадинг кимлигимни билиш бўлса айта қолай, Али ибн Мансур Димашқий бўламан, амир ал-мўминин Хорун ар-Рашиднинг надимиман»,— дедим. Исминни эшитгач, қиз курси устидан тушди-да, менга салом бериб: «Марҳабо, эй ибн Мансур. Энди сенга сиримни ишонаман ва сени ўз аҳволимдан воқиф қиламан. Мен ёридан ажралган ошиқман»,— деди. «Эй бекам, сен гўзалларнинг гўзалисан, бас, шундай бўлгач гўзал одамнигина севишинг мумкин, маҳбубинг ким?»— деб сўраган эдим: «Мен баний Шайбон амирларидан Жубайр ибн Умайр Шайбонийни севаман»,— деб жавоб берди қиз. У шундай бир йигитни тавсифлаб бердики, айтишига қараганда, ундан чиройли одам бутун бошли Басрадан ҳам топилмас экан. Мен ундан: «Орангизда ҳеч қандай алоқа ёки ёзишма бўлганми?»— деб сўрадим. «Ҳа,— деб жавоб берди қиз,— бироқ унинг севгиси чин дилдан эмас, балки тилида экан, чунки у ваъдага вафо қилмади, ўз аҳдида турмади». «Бекам, ажралишингизга нима сабаб бўлди?»— деб сўраган эдим, у жавоб бериб, сир-асроридан мени хабардор қилиб, ушбу гапларни айтди:

«Сабаби мана бундай. Бир куни мен ўтириб, мана бу чўрига сочимни тарадим. У қирқ кокил қилиб сочимни ўриб ҳам қўйди. Айтишича, ҳусну жамолим уни таажжубга солибди-ю, мен томонга эгилиб, юзимдан ўпди. Худди шу вақт ёрим билдирмай кириб келиб, бу ҳолни кўриб қолибди. Чўри қизнинг мени ўганини кўриб ўша заҳоти ғазаб билан: «Бутун умрга ажралдим», деб орқасига бурилди.

Уша биздан юз ўгириб кетганидан буён то шу пайтгача ундан на хат ва на хабар бор, эй ибн Мансур!» «Энди нима қилмоқчисан?»— деб сўраган эдим: «Сен орқали унга бир мактуб юборишни истардим. Агар жавобини келтирсанг, беш юз динор бераман, борди-ю, жавобини олиб келмасанг, йўл ҳақингга юз динор бераман»,— деб жавоб берди. «Майли, сен айтганча бўлсин, мен албатта жавоб олиб келаман»,— деб розилик билдирдим.

Шундан кейин у менга миннатдорчилик билдириб, чўрилардан бирига сиёҳдон билан қоғоз келтиришни буюрди.

Кейин мактубни муҳрлаб менга берди. Мен мактубни олиб Жубайр ибн Умайр Шайбонийнинг ҳовлисига кетдим. Бориб билсам, у овга кетган экан. Уни кутиб ўтирдим, бир маҳал овдан келиб қолди. Уни от устида ўтирган ҳолда кўриб, ҳусну жамолидан ақлим шошиб қолди. Жубайр менинг эшиги тагида ўтирганимни кўрди-да, отдан тушиб кучоқлашиб сўрашди. Бутун бир дунёни қучгандек бўлдим. Сўнгра у мени уйига олиб кириб ёнига ўтқизди-да, дастурхон келтиришни

буюрди. Қаршимизга Хуросон зарангидан ишланган бир хонтахта келтириб қўйишди. Унинг оёқлари олтидан бўлиб, устида хилма-хил таомлар, қовурилган ва кабоб қилиб пиширилган гўшлар ва бошқа ҳар турли ноз-неъматлар тўлиб ётарди. Хонтахта ёнида ўтириб, диққат билан тикилган эдим, унга байтлар ёзилган экан...

Жубайр ибн Умайр менга қараб: «Марҳамат қилиб, дастурхонга қўл узат, таомларимиздан тотиниб, дилимизни шод эт»,— деди. «Худо ҳақи, то ҳожатимни чиқармагунингча овқатингдан бир луқма ҳам емайман»,— дедим мен. «Ҳожатинг нима экан?»— деб сўраган эди, мактубни чиқариб узатдим. У хатни ўқиб мазмунини англагач йиртиб, улоқтириб ташлади-да: «Эй ибн Мансур,— деди менга қараб,— шу мактуб эгасига тааллуқли ишдан ташқари ҳамма ҳожатингни чиқарарман-у, аммо унинг мактубига жавоб бермайман». Аччиқланиб кетмоқчи бўлган эдим, этагимга ёпишиб олиб: «Эй ибн Мансур, гарчи мен ораларингизда бўлиб ўтган гаплардан воқиф бўлмасам ҳам сенга нима деганини айтиб бераман»,— деди. «Хўш, у менга нима дебди?»— деб сўраган эдим, у жавоб бериб: «Бу хатнинг эгаси сенга, агар унинг жавобини келтирсанг беш юз динор бераман, бордию жавобини олиб келмасанг, йўл ҳақингга юз динор бераман, деб айтмадимми?»— деди. Мен: «Ҳа»,— деб унинг гапини тасдиқладим. Шундан кейин Жубайр менга: «Бугун менинг ҳузуримда бўл, еб-ичиб, ором олайлик, хурсандчилик қилайлик-да, ўша беш юз динорни мендан олиб қўя қол»,— деди. Мен у билан ўтириб едим, ичдим, хурсандчилик қилиб, суҳбатлашиб ўтирдим, сўнгра ундан: «Афандим, уйингда тор асбобларидан йўқми?»— деб сўрадим. У: «Биз кўндан бери мусиқийсиз ичамиз»,— деган жавобни берди-ю: «Эй Шажарат уддур!»— деб чўриларидан бирини чақирди. Чўри ўз ҳужрасидан жавоб берди-да, шойи ғилофга солинган ҳинд удини кўтариб келиб ўтирди. Удни тиззасига қўйиб, йигирма бир усулда чалди, кейин биринчи усулга қайтиб, шеърни ашула қилиб айтди.

Чўри қиз шеърни айтиб тугатиши биланоқ хўжаси балан товуш билан қичқириб, ҳушидан кетди. «Худо олмасин сени, эй шайх,— деди чўри менга қараб,— кўп вақтдан бери биз хўжамиз шундай ҳолатга тушиб қолмасин деб мусиқийсиз ичардик. Энди бор, анови ҳужрага киргин-да, ётиб ухла!» У кўрсатган ҳужрага кириб тонг отгунча ётиб ухладим. Бир пайт қўққисдан бир ғулум кириб келди, унинг қўлида беш юз динор солинган ҳамён бор эди. «Бу хўжам сенга ваъда қилган нарса,— деди у,— лекин шарт шуки, сени бу ерга юборган қизнинг олдига қайтиб бормайсан, гўё сен ҳам ҳеч нарсадан хабардор эмассан, биз ҳам». Мен: «Бош устига»,— дедим-да, ҳамённи олиб, ўз йўлимга кетдим. Кетиб борар

эканман, йўл-йўлакай хаёлга чўмдим: «У қиз-ку, кечадан бери кутиб ўтирибди. Худо ҳақи, унинг олдига қайтиб бормасам бўлмайди. У йигит билан орамизда бўлиб ўтган гапларни унга айтиб берай. Борди-ю, қайтиб бормасам, мени ҳам, шаҳаримдан келган бошқа кишиларни ҳам қарғайди».

Шундай қилиб қизнинг уйи томонга йўл олдим. Борсам, у эшик орқасида турган экан. Мени кўриши билан: «Эй ибн Мансур, ҳожатини чиқармадинг»,— деди. «Буни сенга ким хабар қилди?»— деб сўраган эдим: «Менга шу ҳам маълумки, у сен берган мактубни олиб йиртиб ташлади-да: «Эй ибн Мансур, шу мактуб эгасига тааллуқли ишдан ташқари ҳар қандай ҳожатингни чиқарардим, аммо унинг мактубига жавоб бермайман», деди. Шундан кейин сенинг жаҳлинг чиқиб унинг олдидан турдинг, у бўлса этагинга осилиб: «Бугун мен билан бирга бўл, азиз меҳмонимсан. Еб-ичайлик, хурсандлик қилайлик, кейин ўша қиз ваъда қилган беш юз динорни мендан ол», деди. Сен ўтириб, единг-ичдинг ва хурсандчилик қилиб у билан гаплашиб ўтирдинг. Сен музиқийдан гап очгач, бир чўри қиз фалон овоз билан фалон шеърни ашула қилиб айтди. Шундан кейин йигит ҳушдан кетиб йиқилди».

Эй амир ал-мўминин, мен ундан: «Сен бу воқеаларни кўриб турибмидинг?»— деб сўраган эдим: «Эй ибн Мансур,— деди у,— шоирнинг мана бу сўзига қулоқ сол:

Ишқ ўти тушган кўнгулнинг дийдаси бор ўзгача,
Бошқалар ҳеч кўрмагани ул кўрар доим аниқ.

Лекин шу гап ҳам борки, кеча билан кундузнинг алмашishi бирон нарсани ўзгартирмай қўймайди...»

У кўзларини осмонга тикканча хаёл суриб гапда давом этди: «Эй худоё худовандо, мени Жубайр ибн Умайр муҳаббатига гирифтор қилганингдек, уни ҳам менинг ишқимга мубтало қилиб, қалбимдаги муҳаббатни унинг қалбига кўчир». Кейин у менга йўл ҳақи деб, юз динор берди. Мен пулни олиб Басра султонининг ҳузурига кетдим. У ҳам овдан келган экан. Ундан оладиганларимни олиб, Бағдодга қайтиб кетдим.

Келаси йили одатдаги маошни олмоқ учун Басра шаҳрига йўл олдим. Султондан тегишли ҳақимни олиб, Бағдодга қайтиб кетишга ҳозирланар эканман, ўтган йили хизматида бўлганим — Будур деган қиз ёдимга тушди-да: «Унинг аҳволдан хабар олиб, йигит билан ораларида нима ҳодиса рўй берганини билай»,— деб унинг уйига бордим.

Қарасам, эшик олди супурилиб сув сепилгану ходим ва ғуломлар туришибди. «Эҳтимол, қизнинг дарди оғирлашиб, вафот этгандир, ҳовлисига амирлардан биронтаси жойлашиб-

олган бўлса ҳам ажаб эмас»,— деб ўйладим-да, Жубайр ибн Умайр Шайбонийнинг ҳовлиси томонга равона бўлдим. Унинг дарвозаси олдига бориб қарасам, у ердаги курсилар бузилган, одатда турадиган ғуломлар ҳам йўқ. «Бу ҳам дунёдан ўтган бўлса керак»,— деган хаёл чақмоқдек миямга урилди. Эшиги олдидан туриб, кўзёши тўқдим.

Эй амир ал-мўминин, шу тахлитда уй ичидагиларга марсия ўқиб турган эдим, бир пайт ичкаридан қора қул чиқиб. «Эй чол, нафасингни ўчир!— деди менга,— не сабабдан сен бу уйдагиларга марсия ўқияпсан?» «Бу ҳовли дўстларимдан бириники эди»,— дедим унга. Қул: «Унинг исми нима?»— деб сўраган эди. «Жубайр ибн Умайр Шайбоний»,— деб жавоб бердим. «Унга нима бўлибди,— деди қул,— алҳамдулиллоҳ, у аввалгича давлатманд, саодатли ва ҳукмрон. Бироқ худо уни Будур отлиғ бир қизнинг муҳаббатига мубтало қилди. Ишқ дардидан шу қадар азоб чекмоқдаки, худди ташлаб қўйилган каттакон тошга ўхшайди; қорни очса овқат емай, чанқаса сув сўрашни билмайди». «Унинг олдига киришга изн сўраб бер»,— деган эдим: «Эй афандим, кимнинг олдига кирмоқчисан, у келгани ҳам билмайди, кетгани ҳам»,— деб жавоб берди. «Ҳар қандай ёмон аҳволда бўлишига қарамай, унинг олдига киришим керак»,— дедим. Шундан кейин қул рухсат сўрагани ичкарига кириб кетди-да, бир оздан кейин киришга ижозат олиб чиқди. Ичкарига кирдим, қарасам, ҳақиқатан ҳам Жубайрнинг тошдан фарқи йўқ, қотиб ўтирибди. На ишорани билади-ю, на гапни фаҳмлайди. Гап қотган эдим, индамади. Хизматкорларидан бири менга: «Афандим, агар бирор шеърни ёд билсангиз баландроқ овоз билан ўшани ўқинг, шундагина у ҳушига келиб сизга жавоб қилади»,— деди.

Мен икки байт шеър ўқидим.

У шеърни эшитгандан кейин кўзини очиб менга қаради-да: «Марҳабо, эй ибн Мансур! Ҳазил жуда жиддийлашиб кетди»,— деди. Мен: «Афандим, менда бирон юмушинг йўқми?»— деб сўраган эдим: «Ҳа, бор,— деди у,— ўша қизга бир мактуб ёзиб сен орқали юбормоқчиман, агар унинг жавобини келтирсанг, мендан минг динор оласан, агар жавобсиз келсанг, йўл ҳақинг учун икки юз динор бераман». «Ихтиёр сенда»,— дедим мен унга...

У чўриларидан бирини чақириб: «Сиёҳдон билан қоғоз келтир»,— деди. У нарсалар келтирилгач, мактуб ёзди.

Мактубни муҳрлаб менга берди, мен уни олиб яна Будурнинг уйи томонга кетдим. Етиб бориб, эшикдан пардани секин кўтардим-да, бундай қараган эдим, ўнта қамар сиймо канизаклар орасида Будурхоним юлдузлар орасидаги тўйин ойдек, бўлакча қилиб айтганда, булутлар ичидан кўринган

қуёшдек бўлиб ўтирган экан. Унда на алам бор ва на дард.

Қизни бу аҳволда кўриб, ҳайрон бўлиб турган эдим, бирдан у мен томонга қаради-да, эшик олдида турганимни кўриб: «Марҳабо, эй ибн Мансур»,— деб ичкарига таклиф қилди. Мен кириб саломлашгач, мактубни узатдим. Уни ўқиб, маъносини англагач, табассум билан гап бошлади.

«Эй ибн Мансур, албатта жавоб ёзиб бераман, токи у одам сенга ваъда қилган нарсасини берсин». «Худо хайрингни берсин»,— дедим мен. Чўриларидан бирини чақириб сиёҳ ва қоғоз келтиришни буюрди, улар келтирилгач, мактуб ёзди. Қиз хатни ёзиб, муҳрлагандан кейин уни менга берди. «Эй бекам, бу мактуб беморни даволаб, оташи дилни босади»,— дедим-да, қувончга тўлиб уйдан чиқдим. Уйдан чиқиб кетаётган чоғимда орқамдан чақириб: «Эй ибн Мансур, унга: «Бу кеча Будур сенинг меҳмонинг бўлади»,— деб айтиб қўй»,— деди. Унинг бу гапидан шодлигим ичимга сиғмай Жубайр ибн Умайрнинг уйига йўлландим.

Бориб билсам, у икки кўзини эшикка тикиб, жавоб кутиб ўтирган экан. Мактубни узатдим, очиб ўқиди-да, маъносини англагандан кейин қаттиқ оҳ уриб, ҳушидан кетди. Ҳушига келгач, мендан: «Эй ибн Мансур, у бу мактубни ўз қўли билан ёзиб, бармоқлари билан ушлади-ми?»— деб сўради. «Тақсир, ҳеч жаҳонда киши мактубни оёғи билан ҳам ёзадими?»— деб жавоб бердим. Эй амир ал-мўминин, биз ҳали гапимизни тугатганимиз ҳам йўқ эдики, бир пайт даҳлиз томондан кириб келаётган қизнинг оёқ қалқалари жаранглаб қолди. Уни кўриши билан Жубайр беморлик тўшагида ётмагандек ўрнидан турди-да, лом алифни қучоқлагандек, қизни ўз оғушига олди. Ундаги бўйсунмаётган иллат йўқолди. Кейин у ўтирди-ю, қиз тик траверди; мен Будурдан: «Хоним, ўтирмаслигинга боис нима?»— деб сўраган эдим: «Эй ибн Мансур, орамизда бир шарт бор, ўшасиз ўтирмайман»,— деб жавоб берди. «Ораларингдаги шарт нима экан?»— деб қайта савол ташладим. «Ошиқларнинг сирини ҳем ким билмайди»,— деб жавоб берди у. Шундан кейин оғзини йигитнинг қулоғига тутиб, бир нима деган эди, йигит: «Бош ва қош устига»,— деб ўрнидан турди-да, бир қули билан бир нималарни пичирлашди. Қул бир оз вақт йўқ бўлиб кетгандан кейин бир қози билан икки гувоҳни бошлаб келди.

Жубайр уйдан юз минг динор солинган бир халтача олиб чиқди-да, қозига қараб: «Эй қози, мени шу қизга мана шу маҳр билан никоҳ қилиб қўй»,— деди. Қози қизга: «Розиман деб айт», деган эди, у розилик билдирди. Қози никоҳ ўқиб қўйди.

Шундан кейин Будур халтачани очди-да, олтинлардан

қўлини тўлдириб олиб, қози билан гувоҳларга улашди, кейин халтачада қолган пулни Жубайрга узатди. Қози билан гувоҳлар кетишди, мен эса улар билан ўтириб, айшу ишратга киришдик. Тун яримдан оққач, ўзимга-ўзим: «Бу иккови бир-бирига ошиқ, кўп муддатдан бери ҳижронда яшашди, энди мен турай-да, икковини холи қолдириб, узоқроқ бир жойга бориб ухлай», деган фикр билан, ўрнимдан турдим. Будур этагимдан тутиб: «Кўнглингиздан нима ўтди?»— деб сўради. Мен бор гапни очиқ баён қилган эдим. «Ўтиринг,— деди у,— биз хоҳлаганимизда сизга рухсат берамиз».

Шундан кейин яна улар улфатчилик қилиб қолдим. Тонгга яқин: «Эй ибн Мансур,— деди қиз...— Энди анови ҳужрага кириб, ўша ерда сизга ўрин солиб қўйганмиз». Кўрсатилган жойга бориб тонг отгунча ухладим. Эрталаб ўрнимдан туришим билан бир ходим тос билан обдаста келтирди, таҳорат қилиб субҳ намозини ўқидим. Кейин тасбеҳ айтиб ўтирган эдим, бир пайт Жубайр ўз маҳбубаси билан чиқиб қолишди. Улар билан саломлашиб, соғ-саломат қовушганликлари билан табриклар: «Турли шарт ва қийинчиликлар билан бошланган ишнинг охири розилик ва яхшилик билан тугайди»,— дедим. «Тўғри айтасан, сенга иззат-икром кўрсатиш биз учун фарз»,— деди. Жубайр ва хазиначини чақириб: «Уч минг динор келтир!»— деб буюрди.

Хазиначи уч минг динор солинган халтани келтириб, Жубайрга берди. «Бизга марҳамат кўрсатиб мана шуни қабул қиласиз»,— деди у. Мен эса: «Шунчалик кўп вақт ажралишиб ундан совуган эдинг, кейинги пайтларда қиздаги муҳаббатнинг ундан сенга не сабаб билан ўтиб қолганини айтиб бермагунингча, ҳадянгни қабул қилмайман»,— дедим.

«Бош устига,— деб гап бошлади Жубайр,— бизда ийди наврўз деб аталадиган бир байрам бор, шу куни ҳамма одамлар қайиқларга тушиб, дарёда сайр қиладилар. Мен ҳам чиқиб улфатларим билан томоша қилиб юрган эдим, бир қайиққа кўзим тушди. Кемада ўнта қамар сиймо канизагу ўртада Будурхоним қўлида уд ушлаб ўтирарди. Удни ўн бир усулда чалиб чиқди, сўнгра биринчи усулга қайтди.

Шундан кейин кемачиларга буюрган эдим, уларга норанж¹ ота бошладилар, ҳатто улар ўтирган кеманинг чўкиб кетишига сал қолди. Сўнгра улар ўз йўлларига қараб кетишаверди. Унинг қалбидаги муҳаббатнинг менинг кўнглимга ўтиш сабаби мана шу, холос».

Мен ошиқ ва маъшуқларни висолга етишишлари билан табрик этдим ва олтинли халтани олиб Бағдодга кетдим».

Шундай қилиб халифанинг кўнгли ёзилибди: уни қийнаётган уйқусизлик тарқаб, ором олган экан.

¹ Норанж — пўртаҳол, яъни апельсин.

АЛОВИДДИН ВАЛИЙ БИЛАН ФИРИБГАР

ир куни кечаси келишган, чорпахил одам сандиқ кўтарган ходими билан бир эшик олдига келиб тўхтабди. Бу Қус валийси Аловиuddinнинг уйи экан. Келган киши унинг фуломларидан бирига: «Кириб амирга айт, мен у билан бир сир хусусида учрашмоқчи эдим»,— дебди. Фулом кириб хабар қилгач, амир уни олиб киришни буюрибди.

У одам уйга кирибди, амир унинг яхши кийинган ва хуштабиатлигини кўриб ёнидан жой кўрсатибди-да, уни иззат-хурмат қилиб: «Хўш, хизмат, не ҳожат билан келдинг?»— деб сўрабди. «Мен йўлтўсар қароқчиларданман,— дебди у жавоб бериб,— бундан буён сизнинг қўлингизда тавба-тазарру қилиб, тўғри йўлга қайтишни истаيمان. Шу хусусда менга мадад қилурсиз деган умид билан паноҳингизга келдим. Мана шу сандиқда яқин қирқ минг динорли нарса бор. Шу нарсаларни сизгагина муносиб кўрдим. Узингизнинг холис ва ҳалол пулингиздан менга минг динор берсангиз, мен уни дастмоя қилиб, шу орқали ёмон йўлдан қайтсам. Сизга худодан қайтсин».

Кейин сандиқни очиб, ичидаги нарсаларни валийга кўрсатибди. Сандиқ тилла асбоблар, жавоҳирлар, қимматли тошлар ва марваридларга тўла экан. Уларни кўриб валий ҳангу манг бўлиб қолибди, кейин ниҳоятда суюниб кетиб, хазинадори-га: «Минг динорли фалон халтачани келтир»,— дебди...

Валий хазинадордан халтачани олиб ҳалиги кишига берибди, у валийга ташаккур билдирибди-да, уйдан чиқиб қоронғилик қаърига кириб кетибди.

Тонг отгач, валий заргарлар бошлиғини чақиртириб сандиқдаги тилла буюмларни кўрсатибди. Билсаки, у нарсаларнинг ҳаммаси қалай ва мисдан қилинган экан, гавҳарлар, қимматли тошлар ва марваридлар эса ҳаммаси шиша экан. Валий бундан ниҳоятда хафа бўлиб, фирибгарни қидиртирган экан, ҳеч ким уни тополмабди.

АЖОЙИБ ТАСОДИФЛАР

ағдодда аллақанча мол-мулкка эга бўлган бир бой бўлган экан, бироқ унинг бойлиги совурилиб кетиб зўр-базўр кун кечирадиган бўлиб қолибди. Бир куни кечаси қаттиқ ухлаб ётган экан, тушида бир киши келиб: «Сенинг ризқинг Мисрда, ўша ерга бор»,— дебди.

Шундан кейин у киши Мисрга қараб йўлга чиқибди. Шаҳарга кечаси етиб бориб, бир масжидда тунабди. Шу масжид ёнида бир ҳовли бор экан. Бир гуруҳ ўғрилар масжидга кириб, ундан ҳалиги ҳовлига тушишибди. Ўғриларнинг ҳаракатидан уйдагилар уйғониб қолиб дод-фарёд кўтаришибди, валий ўз одамлари билан ёрдамга етиб келгунча ўғрилар қочиб кетишибди. Валий масжидга кириб, у ерда ухлаб ётган бағдодлик кишини кўрибди-да, ушлаб олиб қамчи билан роса савалабди. У бечоранинг ўлишига сал қолибди: кейин олиб бориб қамаб қўйибди.

Қамоқда уч кун ётганидан кейин валий уни чақиртириб, сўроқ қилишга киришибди: «Қайси шаҳардансан?» «Бағдодданман»,— дебди у. Валий яна савол ташлаб: «Нима сабабдан Мисрга келдинг?»— деб сўраган экан, бағдодлик киши жавоб бериб: «Тушимда бир кишини кўрдим, у сенинг ризқинг Мисрда, ўша ерга бор», деди. Мисрга келиб билсам, у киши хабар берган ризқ сенинг калтагинг экан»,— дебди. Буни эшитиб, валий шу қадар қаттиқ қулибдики, ҳатто ақл тишларигача кўриниб кетибди. Кейин: «Эй аҳмоқ,— дебди у кишига,— мен бир одамни уч марта туш кўрдим, у ҳар сафар менга: «Бағдод шаҳрида, фалон маҳалланинг фалон ерида бир ҳовли бор, ҳовлининг ўртасидаги ҳовуз тагига жуда кўн миқдор пул кўмиб қўйилган, ўша ерга бориб пулларни ол»,— деса ҳам борганим йўқ. Сен бўлсанг туш кўрдим деб аҳмоқ бўлиб шу томонларга келиб юрибсан, ахир бу ниҳоятти бир босинқираш, холос-ку». Шу гапларни дегандан кейин унга бир эс пул берибди-да: «Бор энди, ўз шаҳарингга етиб ол»,— дебди. У эсон-омон Бағдодга қайтиб келибди. Валий тасвираб берган жой ўша кишининг ўз ҳовлиси экан. Уйга етиб келгач, ҳовузнинг тагини қазиса, аллақанча олтин чиқибди. Мана шундақа тасодифлар ҳам бўлар экан.

ТОВУС, СУРНАЙ ВА ОТЛИ ҲАКИМЛАР

адим замонда буюк бир подшо бўлган экан. Унинг тўлин ой ёки очилиб турган чамандек уч қизи ва қамар манзар бир ўғли бор экан.

Кунлардан бир кун подшо салтанат тахтида ўтирган экан, унинг олдида уч ҳаким кириб келибди. Уларнинг бири олтин товус, иккинчиси мис сурнай ва учинчиси фил суяги билан обнус ёғочидан ясалган от олиб келишибди. Подшо улардан: «Булар қанақа нарса, уларнинг қандай фазилати бор?» — деб сўраган экан, дастлаб товус эгаси жавоб бериб: «Бу товуснинг фазилати шуки, кеча ёки кундуздан ҳар соат ўтиши билан у қанотларини қоқиб қичқиради», — дебди. Сурнайли ҳаким бундай дебди: «Агар бу сурнайни шаҳар дарвозасига қўйилса, у соқчилик вазифасини ўтайди, шаҳарга бирон душман киргудек бўлса, сурнай овоз бериб, уни фош қилади». От эгаси эса: «Мавлоно, бу отнинг фазилати шуки, агар унга одам минса, уни истаган мамлакатига олиб бориб қўяди», — деб жавоб берибди.

«Токи бу нарсаларни синаб, фойдасини аниқ билмагунимча сизларга инъом бермайман», — дебди подшо. Кейин у товусни синаб кўрган экан, эгаси айтгандек бўлиб чиқибди, сурнайни ҳам синаб кўриб, эгаси айтгандек эканлигига ишонч ҳосил қилибди. Шундан кейин у икки ҳакимга: «Мендан нима истайсизлар, сўранглар», — деган экан, улар: «Қизларининг изини таманно этамиз», — дейишибди.

От эгаси — учинчи ҳаким олдинга чиқибди, подшо қаршида ер ўпиб: «Эй подшойи замон, менга ҳам худди шу хилда инъом қилсангиз», — деган экан: «Олдин келтирган нарсангни синаб кўраман», — дебди подшо. Шу вақт подшонинг ўғли: «Эй ота, — дебди олдинга чиқиб, — менга изн берсанг отга миниб, фойдасини синаб кўрсам». «Ўғлим, уни хоҳлаганингда синаб кўр», — деб рухсат берибди подшо. Шаҳзода отга миниб, оёқларини қимирлатган экан, от ўрнидан силмабди. Шундан кейин у: «Эй ҳаким, бунда сен даъво қилган фазилат кўринмайди-ку!» — деган экан, ҳаким шаҳзода-нинг олдида келибди-да, кўтарилиш мурватини кўрсатиб: «Мана бу мурватни бура», — дебди. Шаҳзода уни бураган экан,

от бирдан ҳаракатга келиб, шаҳзодани булутлур орасига олиб чиқиб, тезда кўздан ғойиб бўлибди. Бундан шаҳзода ҳайрон бўлиб, саросимага тушибди ва отга минганига пушаймон еб: «Ҳаким мени ҳалок қилмоқчи экан шекилли. Хайр, худойи таолонинг паноҳига», — деб қўйибди.

Шундан кейин у отнинг уёқ-буёғини диққат билан кўздан кечирса, унинг ўнг елкасида ҳам хўроз бошига ўхшаш бир мурват бор экан, шаҳзода: «Бунда шу икки гуддадан бўлак ҳеч нарса кўринмайди-ку!» — деб ўша мурватни бурайверган экан, от учини тезлатиб, ҳавога парвоз қилишда давом этибди, шундан кейин унисини қўйиб, чап томондагисини бураган экан, отнинг ҳаракати сустлашибди-да, пазайиб, аста-секин, эҳтиётлик билан ерга туша бошлабди...

Шаҳзода буни кўргандан кейин отнинг фойдасини билиб, қалби хурсандлик билан тўлибди, ҳалокатдан қутулиб қолгани учун минг бор шукр қилибди. У кунбўйи тўхтовсиз тушишда давом этибди, чунки аввал кўтарилишда ердан жуда узоқлашиб кетган экан. Севинганидан отнинг бошини хоҳлаган томонига буриб, гоҳ пастга қараб тушиб, гоҳ яна юқорига кўтарилверибди.

Отнинг балан-пастига ўрганиб олгандан кейин уни ерга қараб йўналтирибди-да, умрида кўрмаган мамлакат ва шаҳарларни томоша қила бошлабди. Бир пайт кўрган кўз қувонадиган ажойиб бир шаҳарга кўзи тушибди. У осмондан кўм-кўк бўлиб кўринибди, нега деганда ичида беҳисоб дарахтлар ва оқиб турган анҳорлари бор экан. Шаҳзода буни кўргач, шу шаҳарнинг оти ва қайси иқлимга жойлашганлигини билмоқ истабди-да, унинг атрофини айланиб ўнг ва чап томондан кузата бошлабди. Кун қайтиб, қуёш ботишга яқинлашиб қолган экан, шаҳзода ичида: «Тунаш учун шу шаҳардан яхши жойни тополмайман, бу кеча шу ерда ётай, эрта билан ўз мамлакатимга йўл оламан, бориб отамни ва яқинларимни бўлган воқеадан хабардор қиламан, кўзим билан кўрганларимни айтиб бераман», — деб ўзига ҳам, отига ҳам қулай, хавфсиз жой ахтара бошлабди. Бундай қараса, шаҳар ўртасида бир қаср бормиш. Қаср осмон билан ўпишиб, атрофи балан-баланд қуббали қалин девор билан ўралган экан. Шаҳзода: «Бу ажойиб жой экан», — дебди-да, отни пастга туширадиган мурватини бурабди, пасая-пасая қасрнинг текис томига қўнибди. Шундан кейин отдан тушиб, худога шукрлар қилибди, кейин отнинг атрофида айланиб, уни томоша қилар экан, дебди: «Худо ҳақи, сени ясаган одам ҳақиқатан ҳам моҳир ҳаким экан. Агар худойи таоло умримни бериб, ўз мамлакатим ва оиламга соғ-саломат қайтарса, отам билан учрашсам, у ҳакимга хилма-хил эҳсонлар қилиб, ажойиб инъомлар бераман».

Кейин одамларининг қаммаси ухлагунча қаср томида ўтирибди. Осмонга кўтарилгандан бери ҳеч нарса емагани сабабли қорни қаттиқ очиб, чанқаб қолибди. «Шундай олий қасрда таом бўлар-ку»,— деб отни ўша ерда қолдирибди-да, ўзи овқат излаб кетибди. Бир зинани кўриб қолиб ундан настига қараб тушаверган экан, мрамар ётқизилган бир ҳовлига тушибди. Теварак-атрофига чиройли муҳташам бинолар қурилган, бу жойни кўриб таажжубда қолибди. Бироқ у қасрда мутлақо жимжитлик ҳукм суриб, одамзод кўринмасмиш. Шаҳзода ўнг ва сўл томонига қарабди-ю, қаерга боришини билмай ҳайрон бўлиб туриб қолибди. Шундан кейин ўзига ўзи шундай дебди: «Яхшиси отим турган жойга қайтиб борай-да, кечаси билан ўша ерда ётай, тонг отиши билан унга миниб ўз юртимга кетаман...»— дебди. У ўзича шундай хаёлларга чўмиб турган экан, бирдан шу томонга қараб келаётган ёруғликка кўзи тушиб қолибди. Шаҳзода диққат билан қараса, бир гуруҳ канизаклар келишаётган эмиш. Улар орасида алиф қомат, қамар сиймо, келишган бир қиз ҳам бормиш.

У қиз шу шаҳар подшосининг қизи экан. Отаси уни ниҳоятда яхши кўраркан, шунинг учун мана шу қасрни унга атаб бино қилган экан. Қиз зерикиб юраги сиқилса, канизаклари билан қасрга келар, у ерда бир-икки кун ёки ундан кўпроқ туриб, кейин яна ўз саройига қайтиб кетаркан.

Иттифоқо, ўша кечаси малика ўйнаб-кулиб хордиқ чиқаргани канизаклари ва бир ходим билан қасрига келган экан. Улар келиб киришгач, гиламлар солиб, хушбўй нарсалар тутатиб қўйишибди-да, ўзлари ўйин-кулгига машғул бўлишибди. Қизлар ҳарала-тарала билан овора бўлиб туришганда шаҳзода тўсатдан ҳалиги ходимга ташланибди-да, уни йиқитиб қиличини тортиб олибди. Кейин канизакларга ҳужум қилиб, уларни атрофга қочириб юборибди. Малика унинг ҳусну жамолини кўргач: «Эҳтимол, кеча менга совчи юборган сен бўлсанг керак,— дебди унга,— аммо отам сени хунук деган эди. Худо ҳақи, у ёлғон айтган экан, сен гўзал экансан!»

Ҳақиқатан ҳам унга Ҳинд подшосининг ўғли совчи юборган экану, бироқ куёв бадбашара бўлгани туфайли отаси рад этган экан. Малика ўша совчи юборган шаҳзода шу деб ўйлабди.

Канизаклар эса унга: «Маликам, отангга совчи юборган бу эмас, у хунук эди, бу чиройли, отангга совчи юбориб рад жавобини олган бунга ходимликка ҳам арзимаيدди. Лекин бу йигит шон-шавкатли кўринади»,— дейишибди. Кейин улар ерда ағнаб ётган ходимнинг тепасига бориб, уни ҳушига келтиришибди, у чўчиб туриб, қиличини қидира бошлабди. Уни тополмагандан кейин чўрилар: «Сенга ҳамла қилиб

қиличингни тортиб олган одам малика билан ўтирибди»,— дейишибди.

Подшо замона тасодифлари ва ҳодисаларидан қўрқиб қизини қўриқлаб юришни шу ходимга топширган экан. У ўрнидан туриб, бориб пардани кўтариб қараса, малика шаҳзода билан гаплашиб ўтирганмиш. Уларни бу ҳолатда кўрган ходим шаҳзодага қараб: «Инсданмисан ё жинданмисан?»— деган экан, шаҳзоданинг жаҳли чиқиб: «Ҳолингга вой, эй қулларнинг пасти, Хусрав шоҳлар авлодини шайтонлар жинсидан деб ўйлагани қандай журъат этдинг!— деб хитоб қилибди-да, қиличини қўлига олибди.— Мен шоҳнинг куёви бўламан, у қизини менга бериб, бу ерга келишимга ижозат берди».

Ходим ундан бу сўзни эшитгач: «Афандим, агар сен айтганингдек инсдан бўлсанг, бу қиз сендан бўлакка муносиб эмас. Сен ҳам унга узукка кўз кўйгандай муносибсан»,— дебди. Кейин у кийимини йиртиб, бошига тупроқ сочибди-да, додлаганча шоҳ ҳузурига кириб борибди. Унинг бақириб-чақираётганини эшитган подшо: «Сенга нима бало бўлди, юрагимни ёриб юбораёздинг, тезроқ гапиру сўзни қисқа қил!»— дебди. «Эй шоҳим,— дебди ходим,— қизингизнинг ҳолидан хабар олинг, жинлар жинсидан бўлган бир шайтон шаҳзода суратида келиб қизингизга ғалаба қилди, тезроқ унинг олдига югуринг!»

Подшо бу сўзларни эшитиб, ходимни қатл этмоқчи бўлибди-ю, унга: «Нега сени гафлат босиб, қизим балоли кунларга қолди?»— деб бақирибди-да, қасрга қараб кетибди.

У ерга етиб борса, канизаклар тик туришганмиш, шоҳ улардан: «Қизимга нима бўлди?»— деб сўраган экан, улар шундай жавоб қайтаришибди: «Эй подшоий олам, биз малика билан ўтирган эдик, қўққисдан тўлин ойдек бир йигит ҳужум қилиб қолди, биз ҳали ундан чиройли одамни кўрган эмасмиз. Қўлида яланғоч қиличи ҳам бор эди. Биз ундан кимлигини сўраган эдик, қизингизни унга берганлигингизни айтди. Биз шундан бошқа ҳеч нарсани билмаймиз. У одамми ёки жинми, буниси ҳам бизга номаълум, лекин у покиза ва одобли, бирон хунук иш қилгани йўқ».

Подшо улардан бу сўзларни эшитгач, бир оз совуб, ҳовридан тушибди. Кейин келиб пардани аста-секин кўтариб қараса, шаҳзода билан қизи гаплашиб ўтиришган эмиш, йигит ниҳоятда келишган-у, юзи ўн тўрт кунлик ойни эслатармиш. Бироқ у қизини қизғониб пардани кўтариб ташлабди-да, қиличини яланғочлаган ҳолатда ичкари кириб, уларга дев сингари ҳамла қилибди. Шаҳзода уни кўргач қиздан: «Отанг шу кишими?»— деб сўраган экан, у: «Ҳа»,— деб жавоб берибди...

Шунда шаҳзода сакраб туриб қўлига қилични олибди-да, қаттиқ бир наъра тортиб подшони даҳшатга солибди ва

унинг устига қилич билан ташланмоқчи бўлибди. Подшо йигитнинг ўзидан чаққонроқ эканини кўриб, қиличини қайтариб қинига солибди-да, шаҳзода яқинига келгунча индамай турибди. Кейин уни мулойимлик билан қарши олиб: «Эй йигит, инданмисан ё жинданмисан?» — деб сўрабди. «Агар сен билан қизингнинг ҳурматини қилмаганимда! — деб хитоб қилибди шаҳзода, — қонингни тўккан бўлардим. Хусрав шоҳлар авлодидан бўлсаму мени шайтонга тенглаштирсанг! Агар улар мамлакатиингни забт этишга қасд қилсалар, шону шавкатиинг билан салтанатиингни зилзилага солиб, ватанингда бор нарсаларни тортиб оладилар!»

Подшо бу сўзларни эшитиб, ваҳимага тушибди-да: «Борди-ю, айтганингдак шоҳлар авлодидан бўлсанг, — дебди унга, — нега менинг рўхсатимсиз қасримга кирдингу ҳурматимни оёқ ости қилиб қизим ҳузурида ўтирибсан? Бу ҳам етмагандек, қизимга отанг сени менга берди, мен эринг бўламан, деб даъво қилар эмишсан. Ваҳоланки, мен қизимга совчи қўйган қанча-қанча шоҳ ва шаҳзодаларни қатл этганман. Ғазабимдан сени ким қутқариб қолади? Агар мен қул ва ғуломларимни чақириб сени ўлдиришга буюрсам, улар дарҳол каллангни танангдан жудо қиладилар, менинг қўлимдан сени ким халос эта олади?»

Бу сўзларни эшитган шаҳзода шоҳга қараб бундай дебди: «Бу сўзларингга таажжуб қиляпман. Ҳали қизингга мендан яхшироқ эр топиш умидинг ҳам борми? Мендан кўра дадилроқ, мукофоти кўпроқ, салтанати, аскар ва аъёнлари зўрроқ ҳеч кимни учратдингми?» «Худо ҳақи, учратмадим, — дебди шоҳ, — аммо истардимки, эй йигит, гувоҳлар олдида қизимни сўрасанг, мен уни никоҳ қилиб берсам. Уни хуфия қилиб берган тақдиримда, мени ҳам, қизимни ҳам шарманда қиласан». «Тўғри гап, — дебди шаҳзода, — лекин, эй шоҳ, қуларинг, ходимларинг ва аскарларинг йиғилиб сен айтгандек мени ўлдиришса, ўзингни ўзинг шарманда қилган бўласан, баъзи одамлар сенга ишонадилар, баъзилар ишонмадилар. Менинг бир маслаҳатим бор, шунга амал қилсанг дуруст бўлар деб ўйлайман». Шоҳ: «Қандай маслаҳат экан?» — деб сўраса, шаҳзода ўз истагини билдирибди: «Маслаҳатим шуки, ё иккаламиз олишайлик, ким ғолиб чиқса, подшоликка лойиқ ва сазовор бўлсин, ёки бу кеча мени шу ерда қолдириб, тонг отгач аскар ва ғуломларингни менга қарши чиқар. Айт-чи, уларнинг сони қанча?» «Қирқ минг отлиқ бор, — деб жавоб берибди шоҳ, — қуллар ва бошқалар бу ҳисобга кирмайди, уларнинг сони ҳам шунга яқин». «Тонг отгач уларни менга қарши чиқар, уларга шу сўзларни айт: «Мана шу одам қизимни хотинликка олмоқчи, шарт шуки, бир ўзи ҳаммангиз билан жанг қилади. У сизларни енгиб ғолиб чиқаман, деб даъво қиляпти». Шундан кейин мен улар билан жанг қиламан, агар улар мени ўлдиришса, бу нарса

сирингни яшириб, номусингни сақлаб қолади. Агар мен уларни енгиб ғалабага эришсам, подшо мени куёвликка муносиб деб билади».

Подшо унинг сўзини эшитиб, фикрини маъқуллабди, ҳатто унинг айтганларини олижаноблик деб билибди, бироқ шунча аскар билан бир ўзи олишмоқчи бўлганидан ваҳимага тушибди. Кейин улар анча вақт суҳбатлашиб ўтиришибди. Сўнгра подшо ходимни чақириб вазирининг олдига жуўнатибди-да, барча аскарларни жамлаб, қуроллантириб-шайлаб қўйишни буюрибди.

Ходим подшонинг буйруғини вазирга етказибди. Вазир дарҳол лашкар бошлиқлари билан давлат ақобирларини чақириб, жанг қилмоққа шайланиб чиқишни буюрибди. Улар тайёрлик кўриб туришаверсин, подшога келайлик.

Подшо йигит билан алламаҳалгача сўзлашиб ўтирибди, чунки шаҳзаданингдак ақли, билими ва суҳбати унга завқ бағишлабди. Улар дардлашиб ўтириб, тонг отганини ҳам сезмай қолишибди. Шундан кейин подшо тахтига чиқиб, аскарларга отга минишни буюрибди. Шаҳзода учун отларидан энг яхшисини ажратиб, чиройли эгар-жабдуқлар билан ясатишни амр қилибди. Аммо шаҳзода: «Эй шоҳим, мен аскарларга яқин бориб уларни кўрмагунимча отга минмайман», — деган экан, шоҳ ҳам: «Хоҳлаганингда бўлсин», — деб розилик билдирибди.

Шундай кейин подшо йигитни бошлаб майдонга олиб борибди. У ерда сон-саноқсиз лашкарлар саф тортиб туришган экан. Подшо баланд овоз билан уларга қарата шундай дебди: «Эй одамлар, ҳузуримга бир йигит келиб қизимни хотинликка сўради. Мен ундан чиройли, довжорак ва кучлироқ одамни кўрган эмасман. У бир ўзи сизларни енгаман, деб даъво қиляпти, агар сизлар юз мингга етсангиз ҳам мен учун озлик қиласиз, дейди. У билан олишар экансиз, найза учларида кўтариб, қилич тигларига тортмоққа ружу қилингда, чунки у улуг ишни зиммасига олмоқда!» Сўнгра шаҳзодага қараб: «Эй ўғлим, энди ишни қай тартибда бошламоқчисан?» — деган экан, у шундай жавоб берибди: «Эй шоҳ, бу менга нисбатан инсофсизлик эмасми? Ахир, мен пиёдаман, одамларингдак аса отлиқ, бу аҳволда қандай қилиб улар билан олишаман?» «Отга мин десам кўнмаган эдинг, — дебди шоҳ, — мана отлар, хоҳлаганингни танлаб ол». «Отларингда биттаси ҳам менга ёқмайди, ўзим миниб келган отдан бошқасини минмайман», — деб эътироз билдирибди шаҳзода. Шоҳ: «Отингда қаерда?» — деб сўраган экан. «Қасрингнинг тепасида», — деб жавоб берибди. «Қасримнинг қаерида?» — деб қайта сўрабди у. «Қаср томида», — дебди шаҳзода. Подшо унинг бу сўзини эшитиб: «Бу гап миянгда айнаганлигинингда дастлабки аломати, ҳеч замонда от ҳам томда бўладими? Аммо ҳозир қайси гапингда рост ва қайсиниси ёлғонлиги маълум бўлади», — дебди.

Сўнгра сарой аҳлларида бирига: «Қасримга боргин-да, томида нима бўлса, дарҳол ҳузуримга келтир!»— деб буюрибди.

Барча одамлар ҳам йигитнинг гапидан ажабланишибди ва бир-бировларига қараб: «Қандай қилиб от тоддан зина билан туша олади, бу ҳеч эшитилмаган гап»,— дейишибди.

Подшо юборган одам қасрнинг тепасига чиқиб қараса, бир от турганмиш, у бунақа ажойиб отни умрида кўрган эмасмиш. Унга яқинроқ бориб диққат билан қараса, от обнус ёғочи билан фил суягидан ясалган эмиш. Подшонинг хос кишиларидан бири ҳам у билан бирга келган экан, икковлари кула-кула: «Бунақа отда йигит айтган ишларни қилса бўлади! Биз уни жинни деб ўйлаб юрибмиз. Сабр қилайлик-чи, ишнинг натижаси маълум бўлиб қолар»,— дейишибди.

Кейин улар отни кўтариб олиб, подшонинг олдига келтириб қўйишибди. Тўпланган одамлар унга қарашиб, чиройли ишлангани, эгар ва жабдуқларининг келишганлигига ажабланишибди. От подшога ҳам маъқул тушибди. У жуда таажжубда қолиб шаҳзодадан: «Эй йигит, отинг шуми?»— деб сўраса, шаҳзода: «Ҳа, эй шоҳ, шу менинг отим, ҳозир ажойиб бир сирнинг гувоҳи бўлсан»,— деб жавоб берибди. Шоҳ ҳайрон бўлиб: «Ушла отингни, миниб ол»,— деган экан: «Аскарлар узоқлашмаса минмайман»,— дебди йигит. Шундан кейин подшо отнинг атрофини ўраб турган лашкарларга бир ўқ отимича масофага узоқлашишни буюрибди. Улар узоқлашгач, шаҳзода шоҳга қараб: «Эй шоҳи замон, мана энди отимга миниб аскарларингга ҳамла қиламан, уларни ўнг ва сўлга қочириб юракларини ёраман»,— деган экан: «Билганингни қил, аяб ҳам ўтирма, улар ҳам сени аямайдилар»,— дебди шоҳ унга жавобан.

Шундан кейин шаҳзода отга миниб олибди, аскарлар эса унинг рўпарасида саф тортиб туришганмиш. Улар ўзаро сўзлашиб: «Йигит сафимизни ёриб кириши билан уни найза учларига кўтариб, қилич тигларига тортамыз»,— деб маслаҳат қилиб қўйишибди. Улардан бири: «Шундай қадду қомати келишган соҳибжамол йигитни қандай қилиб ўлдирамиз, худо ҳақи, ахир бу биз учун мусибат-ку!» деса, иккинчиси: «Йигит осонликча жон бериб қўя қолмаса керак, у ўз шижоати ва устунлигига ишонмаса, бу ишга бош урмасди»,— дебди.

Шу орада шаҳзода отига миниб кўтарилиш мурватини бурабди. Ҳамма кўзини унга тикиб: «Қани, нима қилар экан?»— деб қараб тураверибди. От ер тепиниб ўйноқлабди, кейин олдинги икки оёғини кўтариб гижинглабди. Ниҳоят, ичи ҳавога тўлибди-да, секин кўтарилиб, осмонга парвоз қилибди. Подшо унинг борган сари фазога кўтарилаётганини кўриб лашкарларига: «Ғафлатда қолдинглар, кетиб қолмасдан аввал ушланглар!»— дебди. «Эй шоҳи замон, учиб кетаётган қушга ҳеч ким ета оладими?— деб жавоб беришибди шоҳнинг вазир ва ноибла-

ри.— У зўр бир сеҳргар экан, худо ундан қутқариб, халос топганимиз учун шукр қилайлик!»

Шаҳзода кўздан ғойиб бўлгандан кейин шоҳ қасрига қайтиб кетибди. Тўғри қизининг ҳузурига бориб шаҳзода билан майдонда юз берган воқеани сўзлаб берибди. Қиз эса йигитдан айрилганига афсуслар чекибди. Кейин у қаттиқ бетоб бўлиб ётиб қолибди. Отаси қизини бу аҳволда кўргач, бағрига босиб кўзларидан ўпибди: «Қизим, — дебди у насиҳат қилиб, — бизни шундай маккор сеҳргардан халос этгани учун оллоҳга ҳамду сано айтиб шукрлар қил!» Кейин у шаҳзоданинг қай тарзда ғойиб бўлгани, унинг ҳавога қандай қилиб кўтарилганини қайта бошдан гапириб берибди. Аммо малика отасининг сўзига қулоқ солмабди, бу гапларни эшитиб, йиғи ва ноласи ортибди, холос. Шундан кейин у ичида: «Худо ҳақи, оллоҳ мени у билан учраштирамагунча ҳеч нарса емайман ҳам, ичмайман ҳам»,— деб қўйибди. Қизини бу ҳолатда кўриб отасининг ғами ортиб, дили сиқилибди. У қизига яхши гапириб, насиҳат қилган сари, унинг йигитга бўлган муҳаббати кучаяверибди...

Подшо билан қизи шу алфозда тура турсин, энди шаҳзодага келаёлик.

У ҳавода парвоз қилиб борар экан, маликанинг ҳусну жамоли кўз ўнгидан ўтибди. Подшонинг яқинларидан сўраб шаҳарнинг номини, шунингдек подшо билан қизининг исмини билиб олган экан. Бу Санъо¹ шаҳри экан.

Шаҳзода учишни тезлатиб, отасининг шаҳрига яқилашиб келибди. Шаҳарни бир айланиб учиб, сўнгра отасининг қасри томонга йўл олибди. Қасрнинг томига кўниб, отни ўша ерга қўйибди-да, ўзи ерга тушиб, отасининг ҳузурига кирибди. Отаси ундан айрилгандан бери кўзи ёшланиб, дили ғашланиб, чуқур қайғуда экан. Уғлини кўриши билан ўрнидан туриб уни қучоқлабди, кўксига босиб, беҳад қувонибди.

Шаҳзода отаси билан кўришиб бўлгач, от ясаган ҳакимни суриштириб: «Эй ота, тақдир уни не аҳволга солди?»— деб сўраган экан, отаси жавоб бериб шундай дебди: «Ул ҳаким ҳам, у билан учрашган дақиқамиз ҳам номуборак экан, сен билан бизнинг ажралишимизга у сабаб бўлди. Уғлим, сен ғойиб бўлиб кетган кунингдан бери у авахтада». Шаҳзода ҳакимни қамоқдан озод қилиб, ўз ҳузурига келтиришни буюрибди. Ҳаким келгач, унга ризолик хилқатини кийдириб, ажойиб эҳсонлар кўрсатибди, бироқ шоҳ ҳакимга ўз қизини бермабди. Бундан ҳаким ғазабланиб, қилган ишига пушаймон бўлибди.

Шундан сўнг шоҳ ўғлига шу тахлитда насиҳат қилибди:

¹ Санъо — Арабистоннинг жанубига жойлашган Яманнинг қадимий пойтахти.

«Яхшиси шуки, бундан кейин отга яқинлашмагин, бу кундан бошлаб унга мутлақо минма. Чунки сен унинг аҳволини билмасдан мағрурланиб юрибсан». Шаҳзода отасига от миниб борган шаҳар подшоси ва унинг қизи билан бўлган можарони сўзлаб берибди. Буни эшитиб отаси: «Агар подшо сени қатл этмоқ истагида бўлса, сўзсиз бошингни олган бўларди, аммо умринг боқий экан»,— дебди.

Кунлар ўтиши билан шаҳзоданинг дилида Санъо подшосининг қизига нисбатан ишқ олови алангалана бошлабди. Отни қўйган ерига бориб унга минибди-да, кўтарилиш мурватини бураб, осмонга парвоз этибди, кўп ўтмай, булутлар орасига кириб кетибди. Тонг отгандан кейин отаси ўғлини қидириб топмагач, қаср тепасига чиқиб қараса, от йўқ эмиш. Уғлининг кетиб қолганидан хабар топиб, оху надоматлар чекибди, отни яшириб қўймаганидан пушаймон бўлибди. Кейин ўзига-ўзи: «Худо ҳақи, энди ўғлим қайтиб келса, ундан кўнглим хотиржам бўлсин учун бу отни йўқ қиламан»,— деб қайғу-ҳасрат гирдобига ғарқ бўлибди.

Шоҳни шу ҳолатда қўйиб, ўғлига келсак.

У фазода тинимсиз учиб, Санъо шаҳрига етиб борибди-да, олдинги сафар қўнган жойига тушибди. Сўнгра яширинча маликанинг хонасига кирибди. Аммо на уни, на канизаклару на уларга посбонлик қилувчи ходимни топмай, тарвузи қўлтиғидан тушибди. Нима қиларини билмай, қасрни айланиб ахтара бошлабди. Бир пайт қараса, улар бошқа бир хонада ўтиришган эмиш. Малика ёстиққа бош қўйиб ётганмишу атрофида канизак ва энагалар парвона бўлиб туришганмиш.

Шаҳзода уларнинг ёнига кириб салом берибди. Малика йигитнинг сўзини эшитиши билан ўрнидан туриб уни қучоқлабди, пешонасидан ўпиб, кўксига босибди. «Хоним, — дебди шаҳзода, — сен мени шунча муддатдан бери соғинтириб қўйдинг». «Соғинтирган асли сен, — дебди малика эътироз билдириб, — агар айрилиқ шу тариқа давом этаверганда, мен сўзсиз ҳалок бўлардим». «Маликам — дебди шаҳзода, — отанг билан орамизда бўлиб ўтган можарога ва унинг менга қилган ишига қандай қарайсан? Эй кўзимнинг нури, дилимнинг ғурури, сенинг муҳаббатинг бўлмаганда уни ўлдириб бошқаларга ибрат қилган бўлардим, лекин сен туфайли уни ҳам яхши кўраман», «Нега мени шу аҳволда ташлаб кетдинг, сенсиз менга ҳаётда лаззат борми?» — дебди малика. Шунда шаҳзода қиздан: «Менга бўйсуниб, айтганларимга қулоқ соласанми?» — деб сўраган экан: «Дилингдагини баён қилавер, — деб жавоб берибди малика, — нимага давват этсанг, розиман, ҳеч нарсада мухолифлик қилмайман». Шаҳзода вақтни ғанимат билиб: «Бўлмаса, бирга менинг мамлакатимга кетайлик», — деб таклиф қилган экан, малика: «Бажону дил», деб розилик билдирибди.

Шаҳзода маликанинг бу сўзини эшитиб, ниҳоятда қувонибди, улар бу тўғрида аҳдлашибди. Шундан кейин қасрнинг томига чиқиб отга минибди-да, маликани ҳам мингаштириб олиб ўзига маҳкамлаб боғлабди. Отнинг кўтарилиш мурватини бураган экан, у осмонга парвоз қилибди. Буни кўрган канизаклар дод солишиб, қизнинг ота-онасига хабар етказишибди. Улар шошаниша қаср томига чиқишибди. Подшо осмонга қараб икки кишини олиб кетаётган обнус отни кўрибди-да, фиғони фалакка чиқиб: «Эй шаҳзода, худо ҳақи, сендан сўрайман, бизларга раҳм қил, қизимиздан жудо этма!» — деб бақарибди. Шаҳзода бу гапларни эшитмабди.

Шаҳзода қизнинг ота-онасидан айрилганига пушаймон қилмаяптимики деб ўйлаб: «Эй фитнаи замон, ота-онанг ҳузурига қайтаришимни истайсанми?» — деб сўрабди. «Эй афандим, — дебди қиз, — худо ҳақи, муродим бу эмас! Сен қаерда бўлсанг, мен ҳам бирга бўлишни истайман. Сенга бўлган муҳаббатим барча нарсадан, ҳатто ота-онамдан ҳам кучли».

Шаҳзода унинг бу сўзларини эшитиб, жуда хурсанд бўлибди. Кейин у қизни кўрқмасин деб отни секинроқ ҳайдаб кета берибди. Анча учганларидан кейин ариқлар шарқираб оқиб ётган майсазорга кўзлари тушибди-да, ўша ерга қўниб дам олишибди, ебичиб, қоринларини тўйғазишибди. Сўнгра шаҳзода отга миниб, қизни мингаштирибди. Уни йиқилиб кетмасин деб ўзига тасма билан боғлаб олибди. Шу кўтарилганларича ҳавода парвоз қилиб, ниҳоят, кўзлаган манзилларига етиб боришибди. Шундан кейин у қизга ўз салтанатига қарашли ерлар ва отасининг мулкани кўрсатиб, бу мамлакат қизнинг отасига қарашли юртдан катта эканлигини билдирибди. Сўнгра отаси сайр қиладиган боғлардан бирига келиб қўнишибди. Қизни отаси учун тайёрлаб қўйилган ҳужрага олиб кирибди-да, обнус отни ҳужра эшиги олдига қўйиб, қизга уни қўриқлаб туришни топширибди. «Мендан элчи келгунча шу ерда ўтириб тур, — дебди у, — мен отанинг олдига бориб сен учун қаср тайёрлайман, кейин ўша ерга олиб бораман». Қиз унинг бу сўзларидан хурсанд бўлиб: «Ихтиёр сенда!» — дебди.

Шу дақиқада ўзига муносиб иззат ва ҳурмат билан шаҳарга кириб боражagini хотиридан ўтказиб қўйибди.

Шаҳзода қизни шу ерда қолдириб, ўзи шаҳарга кетибди. Тўғри шоҳ қасрига кириб борган экан, отаси уни кўриб ўзида йўқ севиниб кетибди, ўрнидан туриб, қувонч билан қарши олибди. Кейин шаҳзода отасига қилган ишларидан хабар бериб, охири шундай дебди: «Мен сизга айтган ўша маликани олиб келдим. Уни шаҳар ташқарисидаги боғлардан бирига қўйиб, сизга хабар бергани келдим. Умидим шуки, сиз аркони давлатни тўплаб уни кутиб олгани пешвоз чиқсангиз, унга ўз салтанатингиз, қўшинингиз ва аъёнларингизни кўрсатсангиз».

Шоҳ ўғлининг таклифини бажону дил қабул этибди ва ўша ондаёқ аҳолига шаҳарни ясатишни буюрибди. Орадан кўп вақт ўтмай барча лашкарлар, аркони давлат, ходимлар ва бошқаларни йиғибди. Ҳаммалари ҳам камоли ҳашамат билан от миниб, саф тортишибди. Шаҳзода ҳам қасридаги безаклар, кийимлар ва подшолар хазинасида сақланадиган бошқа нарсаларни чиқариб малика учун яшил, қизил ва сариқ кимхобдан шоҳона бир жой тайёрлабди. Бу жойга ҳинд, рум ва ҳабаш канизакларни ўтказиб, чет мамлакатлардан келтирилган ажойиб нарсаларни ёйиб қўйибди.

Тайёрлик ишларини тугатиб шаҳзода олдинроқ боққа қараб кетибди. Етиб бориб қараса, ҳужрада қиз ҳам, қўйган жойида от ҳам йўқ эмиш, уёқ-буёқни ахтариб уни топмабди. Бу аҳволга ақли бовар бермай, ҳушидан озаёзибди. Кийимларини йиртиб, ўзини-ўзи урибди. Бир оздан кейин ҳушини йиғиб хаёлга чўмибди: «Қиз отнинг сирини қаёқдан билади?— деб ўйлабди у.— Ахир мен уни сирдан воқиф қилмаган эдим-ку. Эҳтимол, отни ясаган эронлик ҳақим бу ерга келиб, отамдан қасдини олмоқ ниятида қизни олиб кетгандир».

Шаҳзода боғ қоровулларини чақириб, уларнинг олдидан ким ўтганини сўраган экан, улар: «Боққа эронлик ҳақимдан бошқа ҳеч ким киргани йўқ, у доривор ўтлар тергани кирган эди»,— деб жавоб беришибди. Улардан бу сўзни эшитгач, канизакни олиб кетган ўша ҳақим эканлигига ишонч ҳосил қилибди.

Тақдир тақозоси билан шундай бўлган экан: шаҳзода маликани боғдаги хонада қолдириб, тайёргарлик ишларини кўриш учун отасининг қасрига кетган пайтда, эронлик ҳақим фойдали ўтлар тўплагани боққа кирибди. Айланиб юрса димоғига мушк ва атир ҳидлари урилибди. Чунки малика бу ерларни муаттар қилиб юборган экан. Кейин ўша ҳид келаётган томонга кета бериб, юра-юра, малика ўтирган хона олдидан чиқибди. Қараса, ўзи ясаган от эшик олдида турганмиш, буни кўриши билан ўзида йўқ севиниб кетибди, чунки отни қўлдан чиқарганига жуда пушаймон бўлиб юрган экан. Отнинг олдида бориб унинг барча қисмларини қайта кўздан ўтказиб чиқибди. Қараса, ҳеч қаери зарарланмаган экан. Отга миниб кетмоқчи бўлибди-ю, бироқ кўнглига бир фикр келиб: «Қани кўрай-чи, шаҳзода бу ерга нима келтириб қўйиб кетган экан»,— дебди. Ҳужрага кириб қараса, тиниқ осмонда порлаб турган қуёшдек бўлиб малика ўтирган эмиш. Ҳақим уни кўрган заҳотиёқ, бу олий мартабали қизни шаҳзода отда олиб келиб, ўзи эса қизни шаҳарга дабдаба ва шавкат билан олиб кириш тийёргарлигини кўргани кетганини тушунибди.

Ҳақим шу хаёлга борибди-да, хонага кириб малика олдида ер ўпибди. Қиз бошини кўтариб қарабди-ю, ҳузурида бадбашара ва қабиҳманзар бир одамни кўриб: «Кимсан, эй зот?»—

деб сўрабди. «Маликам,— дебди ҳақим,— мен шаҳзоданинг элчиси бўламан, у мени ҳузурингга юбориб, сени шаҳар яқинидаги бошқа боққа олиб ўтишни буюрди». Малика: «Шаҳзоданинг ўзи қани?»— деб сўраган экан, «У шаҳарда, отасининг олдида, тезликда мулозимлар билан ҳузурингга етиб келади»,— деб жавоб қилибди ҳақим. Шундан кейин малика: «Шаҳзода элчиликка сендан бошқа одам тополмадимми?»— деб сўраса, ҳақим кулиб шундай дебди: «Эй маликам, мени бадбашара ва хунук деб камситма. Шаҳзодага қилган яхшиликларини сенга қилганимда, эҳтимол сен ҳам мени мақтаган бўлардинг. Шаҳзода менинг хунук ва бедаволигим учун элчиликка танлади, чунки у сени севади ва рашк қилади, бўлмаса, унинг қуллари, ғулом ва ходимлари сон-саноқсиз».

Малика бу сўзларни эшитгандан кейин унга ишониб, қўлини ҳақимга узатибди: «Эй мениб кетгани нима олиб келдингиз?»— деб сўрабди. «Бекам,— дебди ҳақим,— шу ерга миниб келган отингга миниб борасан». Малика: «Ёлғиз ўзим миномайман»,— деган экан, ҳақим зафар қилганини англаб, илжайиб қўйибди-да: «Мен ҳам сен билан бирга минаман»,— деган жавобни берибди.

Шундан кейин ҳақим отга минибди, қизни эса орқасига мингаштириб ўзига маҳкамлаб боғлаб қўйибди. Ҳақим ўнг томондаги мурватни бураши билан отнинг ичи ҳавога тўлибди-да, ўзи ҳаракатга келиб, фазога кўтарилиб кетибди. Улар учишда давом этиб, ниҳоят, шаҳар кўздан ғойиб бўлибди.

Малика ваҳимага тушиб: «Эй кимса, мени шаҳзода юборди деб келган эдинг, айтган гапларинг қаерда қолди?»— деб сўраган экан: «Шаҳзодани худо жувонмарг қилди,— дебди ҳақим,— у палид ва ярамас бир одам». «Яхшилик кўрмагин!— деб хитоб қилибди малика.— Хўжангвинг буйруғига хилофлик қилмоқ инсофданми?» «У менинг хўжам эмас, менинг кимлигини биласанми?»— деб сўрабди ҳақим. Малика: «Йўқ, сен тўғрингда ўзинг айтган гаплардан бўлак ҳеч нарса билмайман», деган экан, ҳақим воқеадан уни хабардор қилибди: «Менинг айтган гапларим бир ҳийла эди. Кўздан бери шу тагингдаги отга ачиниб юрардим; уни мен ясаганману шаҳзода олиб қўйган эди. Вақт-соати келиб уни сен билан бирга қўлга киритдим, шу билан шаҳзоданинг юрагига бир пайтлар у менинг қалбимга санчган тиғни қададим. Бундан кейин у от бетини кўрмайди. Энди сен кўнглингни ғаш қилмай, хотиржам бўл, мен сенга кўпроқ фойда келтираман».

Малика шу сўзларни эшитгач, юзларига уриб, оҳу нола билан: «Эй дариг, на севганимга етишдим, на ота-онам бағрида қолдим!»— деб ўз аҳволига ачиниб йиғлабди.

Ҳақим ҳеч қаерга қўнмай, тўғри Рум мамлакатига етиб борибди. Шаҳар яқинида серсув ва сердарахт бир майсазор

бор экан, келиб ўша ерга қўнибди. Бу шаҳарнинг дабдабали бир подшоси бўлиб, у иттифоқо ўша кунни ов қилиб, айланиб чиққан экан. Майсазор яқинидан ўта туриб, уларга кўзи тушиб қолибди. Ҳақим ҳам «ҳа» дейишга улгурмасданоқ подшонинг қуллари уларга ёпирилиб, ҳақимни ҳам, от билан маликани ҳам шоҳ ҳузурига келтириб қўйишибди. Подшо ҳақимнинг бунчалик хунук ва бадбашаралигини, қизнинг эса нақадар гўзал ва ҳусндорлигини кўргач: «Эй бекам, бу чол билан орангизда қандай муносабат бор?»— деб сўрабди. Ҳақим шоша-пиша: «Бу менинг хотиним, амакимнинг қизи бўлади»,— деб жавоб берибди. Қиз унинг ёлғон гапирганини эшитиб, дарҳол жавоб қайтарибди: «Эй шоҳим, худо ҳақи, мен уни танимайман, у менинг эрим ҳам эмас. Бу малъун мени ҳийла билан қўлга туширди». Подшо бу сўзларни эшитгандан кейин: «Ҳақимни саваланлар»,— деб буюрибди. Уни шу қадар уришибдики, ўлишига сал қолибди. Сўнгра подшонинг буйруғи билан уни шаҳарга олиб бориб, авахтага ташлашибди. Подшо қиз билан отни ўзига олибди, бироқ от қанақа оту уни қандай қилиб ҳайдаш лозимлигини билмабди. Энди ҳақим билан қизни шу аҳволда қўя туриб, шаҳзодага келайлик.

У сафар либосини кийибди-да, керакли асбоб-анжомлар ва пул олиб хазин бир аҳволда йўлга чиқибди. Уларнинг изини топмоқ учун бир шаҳардан иккинчи шаҳарга, бир мамлакатдан иккинчи мамлакатга ўтиб, қаерга борса, обнус отни сўроқлаб кета берибди. Ундан ёғоч от сўзини эшитган одамлар таажубга тушибдилар. Шу аҳволда анчагина муддат ўтибди-ю, аммо шаҳзода қанча суриштириб, ахтармасин, улардан бирон хабар эшитмабди. Шундан кейин шаҳзода нима қиларини билмай қиз отасининг шахрига борибди, у ердан ҳам сўроқлаб қизнинг дарагини топмабди. Подшо эса қизидан айрилганига ҳали ҳам ғам-ғуссада экан. Сўнгра орқасига қайтаётиб, Рум мамлакатига от сурибди.

Иттифоқо, йўлда бир карвонсаройга тушса, бир гуруҳ савдогарлар гаплашиб ўтиришган экан. Шаҳзода ҳам уларга яқинроқ жойга бориб ўтирибди. Савдогарлардан бири: «Дўстлар, мен қизиқ гап эшитдим»,— деган экан, ўртоқлари: «Ўша ажойиботни сўзлаб бер»,— дейишибди. «Фалон шаҳарнинг бир чеккасида эдим,— деб гап бошлабди ҳалиги савдогар,— шаҳар аҳолиси ажиб бир нарсани ҳикоя қилди: кунлардан бир кун шаҳар подшоси ўз аёнлари билан овга чиқибди. Улар бир кўкаламзор ёнидан ўтаётиб бир одамни учратиб қолишибди, у кишининг ёнида бир хотин ўтирган эмиш, олдида обнусдан қилинган от ҳам бормиш. У одам ниҳоятда хунук ва киши кўрқадиган бадбашара эмиш, хотин аксинча, ҳуснда баркамол бўлиб, қадди-қоматидан сарвлар лол экан. Обнус от эса ғаройибмиш, бунақа чиройли ва яхши ишланган отни ҳали шу вақтгача

ҳеч ким кўрмаган экан». Шериклари: «Подшо уларни нима қилибди?»— деб сўрашган экан, ҳалиги киши давом этиб дебди: «Подшо ҳалиги кишини ушлаб олиб, бу қиз ким деса, хотиним, амакимнинг қизи деб даъво қилибди. Аммо қиз унинг сўзлари ёлғонлигини айтибди. Шундан кейин подшо қизни ундан олиб, ўзини савалатибди-да, авахтага ташлаб қўйибди. Аммо обнус от ҳақида гап эшитмадим».

Шаҳзода савдогардан бу гапларни эшитгач, унинг олдига келиб ўтирибди-да, мулойимлик билан секин суриштирибди. Савдогар у шаҳарнинг номи билан подшосининг исмини айтиб берибди.

Шаҳзода қиздан дарак топгач, кечани хурсандлик билан ўтказибди. Тонг отиши билан карвонсаройдан чиқиб, йўлга тушибди. Тинимсиз йўл юриб, ўша шаҳарга етиб борибди. Шаҳарга кирмоқчи бўлган экан, дарвозабонлар ушлаб олиб подшонинг олдига сўроққа олиб бормоқчи бўлишибди. Подшонинг четдан келган одамни чақиртириб, унинг қанақа одамлиги, бу шаҳарга нима сабабдан келгани ва қандай ҳунарга моҳирлигини суриштириш одаги бор экан. Шаҳзода шаҳарга кечки пайт етиб боргани сабабли, подшонинг олдига кириб, у билан гаплашишга муяссар бўлмабди, дарвозабонлар уни авахтага киритиб қўймоқчи бўлишибди. Авахта назоратчилари шаҳзоданинг ҳусну жамолини кўриб уни қамашга муносиб билмай, ўзлари билан бирга олиб ўтиришибди. Уларга келган овқатдан шаҳзода ҳам тўйгунича ебди. Овқатдан кейин суҳбат бошланиб улар шаҳзоданинг қайси мамлакатдан эканини сўрашибди. Шаҳзода: «Хусравлар мамлақати форс диёриданман»,— деган экан, улар кулишибди-да, ораларидан биттаси: «Эй Хусравий, мен форслар суҳбатида кўп бўлганман, уларни мушоҳида этганман, аммо бизнинг қамоқдаги Хусравийдан кўра ёлғончироқ одамни кўрганим ҳам йўқ, эшитганим ҳам»,— деса, бошқа бири: «Мен ундан хунук ва бадбашара одамни кўрганим йўқ»,— дебди. Шаҳзода уни саволга тугиб: «Хусравий қандай ёлғон гаплар айтди?»— деб сўраган экан, ундан шундай жавоб олибди: «Гапига қараганда ўзи ҳақим эмиш. Подшо овга кетаётганда йўлда уни кўриб қолибди. У билан бирга жамолу ҳусни баркамол ва қадду қоматидан сарвлар лол қоладиган бир қиз, шунингдек қора обнус ёғочидан ясалган от ҳам бор экан. Отни ўзим ясаганман, дейди. Аммо биз бунақа чиройли отни ҳали кўрган эмасмиз. Қиз бўлса подшонинг ҳузурига. У қизни яхши кўриб қолган, лекин қиз эсипаст бир мажнунага ўхшайди. Агар анови қамоқдаги киши ўз даъвосича ҳақим бўлса уни албатта даволашган бўларди. Ҳозир подшо бу қизни даволаш учун ҳамма тадбиру чораларни кўрмоқда. Обнус от подшонинг хазинасида, қабиҳманзар бадбашара одам эса бизнинг қўлимизда — авахтада ётибди, кеч кириши билан нола қилишга бошлаб, бизга ҳеч уйқу бермайди».

Унинг кечалари йиғлаб, нола қилиб чиқишини айтганларидан кейин шаҳзода ўз мақсадига эришиш учун бир тадбир ўйлаб топмоқ пайига тушибди. Дарвозабонлар ухламоқчи бўлишиб, шаҳзодани қамаб қўйишибди. Қулоқ солса, ҳақим йиғи аралаш нола қилиб, қилмишидан афсусланаётган эмиш: «Вой менинг ҳолимгаки, ўзимга ҳам, шаҳзодага ҳам жабр қилдим, — дермиш у, — қизни ҳам на ўз ҳолига қўйдим, на муродимга етдим. Булар ҳаммаси ўзимнинг бадбашаралигим туфайли бўлди, чунки ўзимга номуносиб иш қилдим: кимда ким ўзига номуносиб иш қилса менинг кунимга тушади». Шаҳзода ҳақимнинг сўзларини эшитиб, форс тилида: «Бу нолау фигон қачон тугар, билмадим? Сенга етишган азият бошқаларнинг бошига тушмади, деб ўйлайсанми?» — дебди. Ҳақим шаҳзоданинг сўзини эшитибди-да, унга ўзини яқин ҳис этиб, кўрган машаққатларидан шикоят қилибди.

Тонг отгач, дарвозабонлар шаҳзодани подшо ҳузурига олиб бориб, унинг шаҳарга кеча кечқурун келганини билдиришибди. Подшо уни сўроқ қила бошлабди: «Қайси мамлакатдансан, исминг нима, қандай ҳунаринг бор ва нима сабаб билан бу шаҳарга келдинг?» Шаҳзода эса шундай жавоб берибди: «Форсча исмим Ҳаржа, мамлакатим Эрон. Ўзим аҳли илмман, хусусан тиб илмидан мутахассисман. Турли бетобликлар, шунингдек, тентаклик касалини ҳам даволайман. Шаҳар ва иқлимларни кезиб, илмимга илм қўшиб юраман, бирон беморни кўрсам даволайман. Ҳунарим шу».

Бу гапларни эшитган подшо жуда қувониб кетиб: «Эй фозил ҳақим, жуда зарур вақтда етиб келдинг», — дебди-да, унга маликанинг аҳволини гапириб берибди. «Агар уни даволаб, тентакликдан халос қилсанг, — дебди шоҳ, — тилагингни бераман». Бу сўзларни эшитгач, шаҳзода шундай дебди: «Худо шоҳнинг мартабасини уруғ қилсин! Қизда кўринган жунунликни менга тавсифлаб бер. Бу бетоблик юз берганига қанча вақт бўлди, сен уни от ва ҳақим билан биргаликда қандай қилиб қўлга туширддинг?» Шоҳ воқеани бошдан-оёқ сўзлаб бериб, охирида: «Ҳақим авахтада ётибди», — деб қўшиб қўйибди. Шаҳзода: «Эй саодатли шоҳ, уларнинг отини нима қилдинг?» — деб сўраган экан: «Хоналардан бирида сақлаб қўйибман», — деб жавоб берибди шоҳ. Шаҳзода ўзича фикр юритибди: «Яхшиси аввал отни кўриб текширай: агар у шу чоққача бузилмай, ўз ҳолича турган бўлса, бутун истақларим амалга ошади. Борди-ю, у ҳаракат қилмай қўйган бўлса, ўзимни қутқариш учун бирон ҳийла ўйлаб топишим керак». Кейин подшога қараб: «Эй шоҳ, олдин мазкур отни кўришим керак, қизни тузатишда унинг бирон нафи тегиб қолса ҳам ажаб эмас», дебди. Подшо: «Бажону дил», — деб ўрнidan турибди-да, йигитни қўлидан тутиб, отнинг олдига олиб кирибди.

Шаҳзода отнинг атрофини айланиб, уёқ-буёғини текшириб қараса — унга ҳеч қандай зарар етмабди. Бундан хабардор бўлган шаҳзода жуда хурсанд бўлибди. Кейин шоҳга: «Худо шоҳнинг мартабасини улуғ қилсин, энди қизнинг олдига кириб, бетоблик сабабини билай. Иншолло, шу от туфайли шифо топади», — деб отни сақлаб туриш лозимлигини айтибди.

Шоҳ уни қиз турган уйга бошлаб борибди. Шаҳзода қизнинг олдига кириб қараса, у одатдагидек ўзини ерга отиб типирчилабди, лекин у тентак эмасу бу ишни фақат ҳеч ким менга яқинлашмасин деб қиларкан. Шаҳзода унга: «Эй оламларни мафтун этувчи, кўрқма, энди заҳмат чекмайсан», — дебди-да, аста-секин ўзини танитибди. Қиз уни таниб, суюнганидан бир қичқириб ҳушидан кетибди. Подшо қиз кўрққанидан ўзидан кетиб қолди, деб ўйлабди.

Шундай кейин шаҳзода оғзини қизнинг қулоғига яқин олиб бориб шивирлаб, унга гап қотибди: «Эй оламни мафтун этувчи гўзал, икковимизнинг ҳам қонимизни сақла. Сабру матонатли бўл, бу жафокор шоҳдан қутулиш учун бирон ҳийла ишлатиш зарур бўлди. Гапларимга қулоқ сол, ҳозир унинг олдига чиқиб: «Қизнинг касали жинлардан ориз бўлган экан, бироқ мен уни даволашнинг кафилини оламан», дейман. Касалингни тузатиш шарти билан кишанларингни ечтираман. Подшо ҳузурингга кирса, унга яхши гапир, токи мен туфайли тузалганингни кўрсин; ундан кейин бутун умидларимиз рўёбга чиқади». Қиз: «Бош устига», дебди.

Йигит унинг ёнидан чиқиб, қувонч билан подшо ҳузурига кирибди-да: «Эй саодатли шоҳ, — дебди унга, — бахтингга унинг беморлик сабабини ҳам, давосини ҳам топдим, ҳатто даволаб тузатиб қўйдим. Энди унинг олдига кириб сўзлашиб кўр. Уни хурсанд қиладиган ваъдалар бер, кейин истагингга эришасан...» Подшо қизнинг ёнига кирибди. Қиз уни кўриши билан ўрнidan туриб ер ўпибди-да: «Марҳабо», — дебди. Қизнинг оғзидан бу сўзни эшитган подшо жуда қувониб кетиб, канизак ва ходимларига унинг хизматида бўлишни, қизни ҳаммомга тушириб, ясан-тиришни буюрибди.

Улар келиб қизга салом беришибди, у ҳам мулойимлик билан алик олибди. Канизаклар қизга шоҳона кийимлар кийгизиб, бўйнига гавҳар-маржонлар тақиб, ҳаммомга олиб кетишибди. У ҳаммомдан ўн тўрт кунлик ойдек бўлиб чиқибди. Подшонинг олдига келиб, ер ўпиб салом берибди. Буни кўрган шоҳ беҳад хурсанд бўлиб шаҳзодага: «Буларнинг ҳаммаси сенинг муборак қадаминг туфайли бўлди, худо умрингни узун қилсин», — дебди. Шаҳзода пайтдан фойдаланиб шундай дебди: «Қизнинг тамоман тузалиб кетиши учун барча аён ва лашкарларинг билан уни учратган жойингга борасан; у билан бирга бўлган обнус отни ҳам олиб бориш лозим. Мен афсуслар ўқиб

унга ёпишган жинни боғлайман ва қамаб ўлдираман, шундан кейин у абадий қайтиб келмайди». Подшо: «Важону дил»,— деб рози бўлибди.

Шундан кейин қиз билан обнус отни ўша майсазорга олиб боришибди. Подшо ҳам лашкарлари билан отга миниб, йўлга чиқибди, одамлар нима гаплигидан беҳабар эканлар. Ҳаммалари ўша майсазорга йиғилишгач, ўзини ҳақим қилиб кўрсатган шаҳзода қиз билан отни лашкарлар турган ердан кўз илғарилғамас масофага олиб бориб қўйишни буюрибди-да, сўнгра шоҳга мурожаат қилибди: «Ижозатинг билан тутатқи тутатиб, афсун ўқийман-да, жинни қайтиб келмайдиган қилиб шу ерга қамаб қўяман. Кейин обнус отга миниб, қизни ҳам орқамга мингаштираман. Шунда от қимирлай бошлайди, мен аста-секин юриб олдинга бораман, шу охирги даво бўлади, кейин хоҳлаганингни қилишинг мумкин». Бу гаплардан шоҳ беҳад хурсанд бўлибди.

Ниҳоят, шаҳзода отга миниб, қизни ҳам орқасига мингаштирибди, шоҳ билан барча лашкарлар қараб туриша берибди. Қизни ўзига маҳкам тортиб боғлаб қўйибди-да, кўтарилиш мурватини бурабди. От осмонга парвоз қилибди. Лашкарлар уларни кўздан ғойиб бўлгунча кузатиб туришибди, шоҳ эса куннинг ярмигача уларнинг қайтишини кутиб ўтирибди. Улар қайтавермагач, умидини узибди. Минг пушаймонлар қилиб, лашкарлари билан шаҳрига қайтиб кетибди.

Шаҳзоданинг хурсандлиги ичига сиғмай, отасининг шаҳрига равона бўлибди; тинимсиз йўл юриб унинг қасрига келиб тушибди. Қизни қасрдаги ишончли бир жойда қолдириб, ўзи ота-онасининг олдига кетибди. Уларга салом бериб, маликанинг келганини билдирибди, улар ҳам суконишибди. Улар севичкувончга тўлиб турсин, икки оғиз гапни Рум шоҳидан эшитинг.

У ўз шаҳрига қайтиб келиб хафа ва ҳазин бир кайфиятда қасрига кириб эртаю кеч ётаверибди. Вазирлари ва яқин аъёнлари киришиб уни юпатиша бошлабди: «Қизни олиб кетган одам сеҳргар экан, унинг макр ва сеҳрларидан қутулиб қолганинг учун худога шукр»,— дейишибди. Кунлар ўтиши билан шоҳ тасалли топиб, қизни унутибди. Шаҳзодага эса катта тўй қилиб берибди...

Бир ой давом этган тўйдан кейин у маликанинг олдига кирибди, икковларининг севинчлари ичларига сиғмасмиш.

Шаҳзоданинг отаси обнусдан қилинган отни синдириб, бузиб ташлабди.

Шундан кейин шаҳзода маликанинг отасига мактуб ёзиб, бутун саргузаштни баён қилибди. Ўзининг маликага уйланганини айтиб, қизнинг ҳам аҳволи жуда яхшилигини билдирибди. Мактубни қимматли ҳадялар билан махсус элчи орқали жўна-

тибди. Элчи маликанинг отаси ҳукмронлик қилаётган шаҳарга етиб бориб, мактуб билан ҳадяларни подшога топширибди. У мактубни ўқиб беҳад хурсанд бўлибди ва ҳадяларни қабул қилиб, элчига иззат-икром кўрсатибди. У ҳам ўз навбатида куёви учун қимматли тортиқлар тайёрлаб, шу элчи орқали жўнатибди. Элчи ўз юртига соғ-саломат қайтиб бориб, маликанинг отаси қизидан хабар топгач, қанчалик севинганини билдирибди, буни эшитиб шаҳзода билан маликанинг шодликлари минг бора ортибди.

Шу тариқа Санъо шоҳи ҳар йили куёвига мактуб ёзиб, ҳадялар юбориб турибди. Йиллар ўтиб йигитнинг отаси вафот этибди, у отасининг ўрнига мамлакат тахтини эгаллабди ва раиятга адолат билан қарайдиган бўлибди. Унга мамлакатлар бўйсуниб, қуллар итоат этибди. Шундай қилиб улар қазо кунлари етгунча айшу ишрат, роҳату фароғатда ширин умр кечиршибди.

АНУШЕРВОН БИЛАН БИР ҚИЗ

дил подшолардан бўлмиш Хусрав Анушервон¹ бир кун от миниб овга чиқибди-да, бир кийикнинг кетидан қувиб, лашкарларидан ажралиб кетибди. Шу тариқа анча йўл босгандан кейин узоқда бир қишлоқ кўринибди. Қаттиқ чанқаб қолган экан, ўша қишлоққа борибди, йўл устидаги бир эшикни чақириб сув сўрабди.

Бир қиз чиқиб, уни кўрган замониёқ уйга қайтиб кирибди-да, битта шакарқамишни сиқиб, чиққан шираёини сув билан аралаштирибди, кейин уни бир косага солиб, устига тупроққа ўхшашу, лекин хушбўй нарсадан бир оз қўшиб, Анушервонга тутибди. Шоҳ косада тупроққа ўхшаган нарсани кўргач, озоздан ичиб охирлатибди. Сўнгра қизга қараб: «Эй қиз, қандай ширин ва ажойиб сув экан бу! Аммо ичидаги лойқатиб турган қуйқаси бўлмаганда яна ҳам яхши бўларди»,— деган экан. «Эй меҳмон,— дебди қиз,— лойқатиб турган қуйқани атайлаб солдим». Шоҳ: «Нега бундай қилдинг?» деб сўраса, у шундай жавоб берибди: «Қарасам, қаттиқ чанқаган экансиз, сувни бир хўплашдаёқ ичиб қўйсангиз зарар кўрасиз деб қўрдим. Лойқаси бўлмаганда, шундай бўлиши мумкин эди...»

Подшоҳи одил Анушервон қизнинг сўзига, заковати ва ақлига таажжуб қилиб, унинг айтган гаплари тўғри, фаҳми ўткирлигига тушунибди.

«Ҳалиги сувни нечта қамишдан сиқиб олган эдинг?»— деб сўрабди шоҳ. «Битта қамишдан»,— деб жавоб берибди қиз. Анушервон ҳайратда қолиб, қиздан шу қишлоқдан олинадиган хирожнинг рўйхатини сўрабди. Қараса, олинадиган хирож оз экан. «Битта қамишдан шунча сув чиқадиган қишлоқнинг хирожини нега бунчалик оз»,— деб пойтахтга қайтгач, бу қишлоқдан олинадиган хирожни кўпайтирмоқчи бўлибди.

Шу мақсад билан қишлоқдан чиқиб, ов қидириб кетибди. Кечга яқин ёлғиз ўзи ўша қишлоққа қайтиб келиб, ҳалиги эшикдан яна сув сўрабди. Уша қизнинг ўзи чиқибди-да, подшони таниб сув олиб чиқиш учун қайтиб уйга кирибди-ю, ҳадеганда чиқавермабди. Ниҳоят, қиз чиққач, Анушервон ундан: «Нега кечикиб кетдинг?»— деб сўрабди...

У шундай жавоб берибди: «Чунки битта қамишдан кифоя қиларли сув чиқмади. Учта қамишни сиқдим, шунда ҳам олдинги битта қамишдан чиққанча сув ололмадим». «Бунинг сабаби нимада?»— дебди Анушервон. «Сабаби шуки,— дебди қиз,— султоннинг нияти ўзгарди». Шоҳ: «Буни қаёқдан билдинг?»— деб яна сўрган экан, қиз бундай жавоб берибди: «Оқил одамларнинг айтишича, одамларга нисбатан султоннинг нияти ўзгарса, улардан барака кўтарилиб, хайру эҳсон камаярмиш». Анушервон кулиб, ўйлаб қўйган фикрдан қайтибди. Қизнинг заковати, фаҳми ва чиройли гаплари шоҳга жуда маъқул тушиб, уни ўзига хотин қилиб олган экан.

¹ Анушервон — Сосонийлар сулоласига мансуб шоҳлардан бири. 531—579 йилларда ҳукмронлик қилган.

БЎЗЧИ МУНАЖЖИМ

аҳри жаҳон Боғдода Абу Диса исмли, Усфур лақабли бир бўзчи яшаган эди. Унинг хотини ва тўрт қизи бўлиб, қашшоқликда кун кечирар эди.

У одамларнинг буюртмаси бўйича мато ё бўз тўқиганида, ўзи учун бир калава-ярим калава ип ўғирлаб қоларди. Мана, бир куни у ўша йиғган калаваларидан олтмиш газча мато тўқиб, бозорга олиб борди. Матони олтмиш дирҳамга¹ сотиб, пулни ҳамёнига солдию тўғри Ҳовуз² майдонига йўл олди. У ерда бир мусофир пирсиён атрофига тумонат одам тўпланганини кўрди. Пирсиён фол очиб, одамларнинг исмларини топар, юдузлар жадвалига қараб, уларнинг қисматини айтиб берар, шу йўл билан жарақ-жарақ пул топаётган эди. Абу Диса уйига бориб, хотинига ана шу мунажжим ҳақида сўзлаб берди.

— О, эр, — деди шунда хотини, — сиз ҳам мунажжимлик қилинг, шояд биз ҳам рўшноликка чиқиб бойисак, очлик-муҳтожликни бошимиздан соқит қилсак!

— Азбаройи худо, — деб бақириб юборди эр, — эсингни еб қўйибсан, хотин! Хат-саводим ҳам дурустгина чиқмаган, ҳисоб-китобга ҳам нўноқ, нутқим ҳам чатоқ бўлса, ахир қанақасига мунажжимлик қилиб фол очаман? Нима, одамлар мени оломон қилиб, пўстагимни қоқишларини хоҳлайсанми?

— Ҳой эр, — деди хотини, — хуноб бўлмасдан, фолбин қўшнимизнинг кун кечиришини кўрсангиз-чи: ақчани гарра-шарра сарфлайди, егани олдида, емагани кетида. Бас, ё сиз ҳам бозорбошига бориб, мунажжамлик қиласиз, ё бўлмаса талоғимни берасиз!

Усфур хотинини яхши кўрар эди. Шунинг учун ноилож рози бўлиб, бундай деди:

— Хўп, бўпти, хотин. Хўш, нима қилишим керак?

— Уч-тўртта эски китобни олиб, — деб йўл-йўриқ кўрсата бошлади хотин, — йўл ёқасига шолча солиб ўтириб олинг-да, баланд овоз билан: «Камина мунажжим-фолбинман, хориждан

келган раммолман¹. Уз қисматини билмоқчи бўлганлар кела-версин — ҳаммасини айтиб бераман!» — деб қичқиринг. Шунда тепангизга тумонат одам йиғиладию шигиллатиб фол очавера-сиз.

— О, бадбахт хотин! — деди Усфур. — Агар битта-яримта одам китобингда нималар ёзилган, деб сўраб қолса, нима деб жавоб бераман? Ахир алифни калтак ҳам деёлмайман-ку.

— Агар шунақа савол беришса, мен саводхон эмас, раммол-мунажжимман, деб айтинг, вассалом.

— Ундай бўлса, касбимга муносиб либос ҳам керак, уни қаёқдан оламан?

— Мен сизга тўн, салла топиб бераман.

Хотин бўзчининг қўлига уч-тўртга кўҳна китоб, курсича тутқазди, қўлтиғига увада шолча қистирди.

— Мана, фол очишингиз учун керакли ашёлар! — деди у.

— Қўй, хотин, — деб охирги марта ёлборди бўзчи, — ўтинаман сендан, мен тасаввур ҳам қилолмайдиган ишни зиммамга юклама, шарманда бўламан ахир!

— Гап қайтарманг! — деб дўқ қилди хотини. — Ё мунажжим бўласиз, ё талоғимни берасиз!

Шундай қилиб, бўзчи зарурат юзасидан: «Ҳа, майли, мунажжим бўлсам бўлақолай», дейишга мажбур бўлди, чунки у хотинини яхши кўрар эди.

Мана, эртаси куни эрталаб у қўлтиғига шолча ҳамда бошқа зарурий ашёларни қистириб, ҳаммомга борадиган катта йўл ёқасига бориб, қатор тизилишиб ўтирган фолбинлар сафидан жой олди-ю, қўлини кўксига қўйиб: «О мушкул аҳволга тушган бандаларнинг ҳалоскори эгам, ўзинг мадад бер менга», деб худога сиғинди. Сўнг:

— Камина хориждан келган раммол-мунажжимдурмен, фол очадурмен! — деб бақира бошлади.

Унинг овозини эшитиб, тепасига тумонат одам тўпланди. Одамлар унинг афт-ангорини, уст-бошини синчковлик билан томоша қилардилар: мунажжимнинг хинага бўялган соқоли жуда узун, белбоғигача тушарди, у тўнини елкасига ташлаб олган, бошига салла ўраган эди. Қисқаси, у кекса ромчига ўхшаб кетарди. Шу маҳал, унинг атрофига тўпланганлардан баъзилари уни таниб қолиб бундай дейишди:

— Ие, бу қари муттаҳам — ўзимизнинг бўзчи Усфур-ку, қанақасига мунажжим бўлсин?!

Одамлар уни мазах қилиб кулишар, у бўлса тинмай китоб варақларкан: «Камина ажнабий раммол-мунажжимман, фол очаман!» — деб қичқирарди. Худди шу пайт шоҳ қизи — малика

¹ Дирҳам — майда кумуш танга.

² Ҳовуз — Боғдодаги бир майдоннинг номи.

¹ Раммол — рамл — қум; раммол — қумга қараб фол очувчи.

бир тўда канизак ва жориялари билан ҳаммомдан чиқди. У бир жориясидан сўради:

— Бу қанақа бақириқ-чақириқ? Бориб билиб кел!

Жория бир зумдан сўнг шундай жавоб олиб келди:

— О, соҳибам! Олис мамлакатдан бир мунажжим келипти.

Оламон шу одамнинг тепасига тўпланган, шаҳримиз ҳеч қачон бу янглиғ ғаройиб мунажжимни кўрмаган, дейишяпти.

Бу пайт шоҳ қизи ҳомиладор эди, жорияга амр этди:

— Унинг олдига бориб, мана бу динорни бергин-да: «Соҳибамга фол очиб қўй»,— деб айт.

Жория оламон орасини ёриб ўтиб, Усфурнинг тепасига борди ва шундай деди:

— О, мунажжим! Шоҳ қизи сенга амр этадилар: фол очиб қўярмишсан. Мана сенга бир динор — хизмат ҳақинг.

Усфур пулни қўлига олиб, кўзларига ишонмади, зеро шунча умр кечириб у бирон марта наинки олтин динор, ҳаттоки олтинга ўхшаш сариқ нарсани ҳам (агар анжирни ҳисобга олмасак) қўлига ушламаган эди. Шунда у: «Маликанинг хизматларига тайёрман»,— деди-да, китобни кўзига яқин олиб бориб, бошини сарак-сарак қилди. Сўнг уни варақларкан, лабларини товушсиз қимирлата бошлади: ниҳоят у бошини кўкка кўтариб соқолини селкилатганча шундай деди:

— Бул аёлнинг бахти кулган, у эгизак туғади, лекин унинг кўзи ёрийдиган жой ер ҳам, осмон ҳам эмас.

Жория ўз соҳибаси қошига бориб, унга мунажжимнинг башоратини сўзлаб берди. Буни қарангки, шоҳ қизининг ой-куни етган ва шу кун кечаси кўзи ёриши керак эди. У саройга қайтгач, сайр қилгани боққа чиқди, боғни айланиб юриб, қоровулхона олдига бориб қолди. У тоза ҳаводан нафас олиш ниятида, қоровулнинг тўрт устун устига ўрнатилган сўрисига чиқди-да, шу ерда ҳордиқ чиқариб бир оз ўтирди. Шу пайт бирдан уни тўлғоқ тутта бошлади, бир зумда доя хотин югуриб келди, лекин маликанинг қоровулхонадан тушишга мажболи қолмаган эди, оқибат, шу ернинг ўзида, мунажжим Усфур башорат қилганидек, маликанинг бир ўғил ва бир қизга кўзи ёриди. Шоҳ қизининг эгизак туққани ҳақидаги хушбарни шу заҳоти жарчилар жар солиб, бутун мамлакатга овоза қилдилар. Суюнчи сифатида ғарибу ғураболарга талай-талай хайру аҳсонлар улашилди. Шоҳ қизи эртаси куни эрталаб уйғонгани ҳамонқоқ фол очган мунажжимга битта тўн, бир хачир ва минг динор инъом этишни буюриб, шундай фармон берди:

— Уни топиб, тўнни елкасига ёпинглар, минг динорни қўлига тутқазиб, қасрга бошлаб келинглар, токи биз ул мўътабар зотни кўришга мушарраф бўлайлик.

Энди гапни Усфурдан эшитинг. Қўлига бир динор тутқазиб ганида, у то жория узоқлашиб кетгунга қадар ўз кўзларига ишонмай бақрайиб қолди. Кейин апир-шапир шолчасини йиғиб елкасига ташладию китобларни белбоғига қистириб, то уйига етиб олгунча орқасига қарамай тирақайлаб қочди.

— О, хотин,— деди у кела солиб ҳаллослаганча.— Бир динор ишлаб топдим, илло мени худо урди, негаки подшо қизига ёлғон гапирдим. Энди эртага мени дорга осишади. Мана ўша бир динор. Агар мени сўраб келишса: «Унақа одам бу ерда турмайди, мана, динорингизни олиб кетаверинг», деб айт.

— Ҳой, эсипаст эр,— деб дағдаға қилди хотини,— йўқолинг кўзимдан, товушингиз ўчсин!

— Илоё тилинг қирқилсин сен бадбахтнинг!— деб бақирди бўзчи.— Мени шу мушкул аҳволга солиб қўйиб, энди ўзингни четга оляпсанми? Улай агар, мени мунажжим бўлишга сен мажбур қилганингни уларга айтиб бераман! Индамасдан ўлиб кетаверадиған анойинг йўқ!

Усфур эртага қандай жазога тортилиши ҳақида минг хаёлга бориб, кечаси билан мижжа қоқмай чиқди. Мана, тонг отиб қуёш чиқди. Шу маҳал шоҳнинг ғулому хизматкорлари Усфурнинг дарвозаси олдида тўхтаб, ўтган-кетгандан, янги чиққан мунажжимнинг уйи қаерда, деб сўрай бошладилар. Одамлар Усфурнинг уйини кўрсатдилар. Шунда Усфур хотинига деди:

— Минг лаънат сенга, о касофат хотин! «Мунажжим бўлинг», деб менга сен айтган эдинг. Мени бу йўлга бошлаган сен эканлигингни айтиб бераман уларга, ана унда олдин сени, ундан кейин мени дўппослашади! Қани, тур, эшикка чиқиб, мени бу ерда йўқ, деб айт, эрим нима деганини билмайдиган эсипаст жинни, деб айт!

Бўзчи худди оёғи куйган товуқдек уй ичида зир югуриб, беркинишга жой қидира бошлади, лекин тандирдан дурустроқ жойни топа олмади. У тандирга кириб ётиб, тандир оғзини қопқоқ билан ёпиб олди. Шу пайт эшик тақиллади.

— Ким?— деб сўради хотини.

— Донишманд саройга бораркан. Маликамиз у билан суҳбат қуришни ихтиёр қилдилар!— деб жавоб қилишди ташқаридан.

— О, хожам,— деди хотин,— худо ҳаққи, эрим бир нотавон, қашшоқ одам, нима деб гапирганини ҳам билмайдиган бир эсипаст жинни. Мана, бир динор пулингиз.

— Сен ўзинг жинни экансан!— деб қичқирди шоҳ малайи.— Маликам эринга минг динор пул, хачир билан тўн бериб юбордилар. Қани, чақир уни, акс ҳолда дарвозангни бузиб кирамиз.

Хотин ичкарига кириб, эрини тандир ичидан топди. Усфурнинг сочлари тўзиган, юзи қоракуя, ҳаммаёғи кул эди.

— Чиқинг буёққа!— деб буюрди хотин.— Вой ўлмасам, не кўйга солдингиз ўзингизни?

— Минг лаънат сенга, о бадбахт хотин!— деб дағдаға қилди бўзчи.— Қорангни ўчир, улар мени кўрмасликлари керак.

— Чиқинг тезроқ,— деб такрорлади хотин,— бошингизга бахт куши қўнди! Шоҳ қизи сизга минг динор пул, хачир билан тўн юборибди.

— Илоё, калланг узилсин сенинг!— деб бақирди бўзчи.— Даф бўл, мен бу ерга беркиниб ётибман!

Ниҳоят, у тандир ичидан чиқди, афт-ангори худди ҳаммомнинг гўлаҳидан чиққан гўлахийга ўхшарди, мана, дарвозани очиб кўчага чиқди. Уни кўрган шоҳ одамларидан бири иккинчисига деди:

— Шўримиз қуриди, Хусайн!

— Нима бўлди?— деб сўради Хусайн.

— Мунажжимнинг афт-башарасига қара: бир ҳафтадан бери бети сув кўрмаганга ўхшайди.

Кўчага тўпланган одамлар чўчиб кетиб:

— Ё алҳазар! Сенга нима бўлди?— дея ёқаларини ушлашди.

— Шўримиз қуриди!— деб жавоб қилди Усфур.— Мен кечадан бери маликамизнинг иши юзасидан жинлар билан тортишиб, ул зоти муборакларига дуо ўқиб ўтирибман.

Усфурни шу заҳоти ҳаммомга олиб бориб чўмилтиришди, кейин унга янги тўн кийдиришиб, хачирга миндига бошлашди.

— Ё Али!— деб чинқирди бўзчи.— Бу не мусибат! Бу хачир жудаям баланд экан, уни тиз тўктиринглар.

Одамлар унинг устидан кулишиб, узангига қандай оёқ қўйишни ўргатишди. Аммо бўзчи узангига товонини тиқиб, эгарга тескари миниб олди. Бу ҳолни кўрган оламон қотиб-қотиб кула бошлади, устига-устак, шу маҳал хачир ҳам бирдан ҳаво чиқариб юборди. Бу овоздан кўрқиб кетган бўзчи ерга сакраб тушди-ю:

— Хачирнинг думи остида одам бор-ов!— деб бақирди.

Жиловдор кулиб юборди ва хачирнинг бўйнига шапатилаб туриб, унга миниб олди, сўнг уни йўрғалатганча кўча ўртасидан физиллаб кетаверди. Шу пайт бирдан хачирнинг олди-дан битта қора ит чиқиб қолди-ю, хачир ҳуркиб кетиб, четга ташланди. Жиловдор унинг устидан учиб тушиб, қўли билан оёғи синди.

У юм-юм йиғларкан, чинқириб дерди:

— Минг лаънат сенга, о шайтоннинг иниси! Мана, қўлоғим синди! Онт ичиб айтаманки, мунажжимни масхара қилиб, кўнглини ранжитганим учун само жазоимни берди! О хўжам, мен хато қилдим, кечиринг! Мен каби фақирлар янглишади, сиз каби мўътабар зотлар гуноҳимиздан ўтади!

— О бахти қаро банда!— деди Усфур.— Иккинчи хачир минганигда, бировни мазах қилмайдиган бўласан.

Шундан сўнг у худди дуо ўқиётгандек, лабларини қимирлата бошлади. Жиловдор унга жавоб қилди:

— Э, Али! То киши хачирдан йиқилиб, оёғи синмагунча мана шунақа хато қилаверар экан.

Ғулумлар Усфурнинг олдига тушиб йўл бошладилар. Бир оздан сўнг улар малика ҳузурига етиб бордилар.

— О мунажжим,— деди малика,— энди сен менинг мунажжимим бўлурсан. Бундан буён зинҳор йўл ёқасида ўтириб фолбинлик қилма ва ҳеч кимга ром очма. Сени ҳам, оила аъзоларингни ҳам барча керакли мол-давлат, кийим-бош билан ўзим таъминлағум.

— О саховатли соҳибам,— деди бўзчи,— мен йўл ёқасида ўз ихтиёрим билан ўтирибманми? Камина юлдузларга қараб фол очсам, сизнинг ҳаммомга боришингиз, сўнг жориянгизни менинг олдимга юборажагингиз аён бўлди. Шу боис, фақат сизни деб у ерга бориб ўтирган эдим.

Бу гапни эшитиб шоҳ қизи Усфурга яна бир тўн инъом қилди. Шундан сўнг у малика ҳузуридан чиқиб, хачирга минди-да, ғулумлар кузатувида уйига жўнади. Уйига яқин борганида: «Ишш! Ишш!»— деб хачирни тўхтатмоқчи бўлди. Лекин хачир тўхтамади, шунда Усфур кўчани бошига кўтариб ғулумларга бақирди:

— Ҳой бадбахтлар! Хачирни тўхтатинглар, бўлмаса мениям йиқитиб юборади ҳали!

Ғулумлар хачирни тўхтатиб, Усфурни тушириб қўйишди-да, жўнаб кетишди. Мунажжим болаҳонага чиқиб хотинига рўбарў келди.

— Хўш, нима бўлди?— деб сўради хотини.

— Мени не балоларга гирифтор қилиб қўйиб, яна «нима бўлди», деб сўрайсан-а! Биз ўз насибамизни олдик, хотин. Ке, эсимиз борида этагимизни ёпайлик-да, эртага мени тутиб дорга осмасларидан, минг динор пул билан бу ердан жуфтакни ростлаб қолайлик, шунда мен ҳам тирик қоламан, сенга ҳам зиён етмайди.

— Вой, мунча кўрқоқ бўлмасангиз!— деди унга хотини.— Худо де-еб жим ўтираверинг. Онт ичиб айтаманки, биз бул шаҳарни ҳеч қачон тарк этмаймас!

— Сенинг бирдан-бир ниятинг мени жувонмарг қилиш!— деб хотинининг сўзини бўлди Усфур.— Мен ўлсам сен ҳам соғ қолмайсан! Улай агар, мени мунажжим бўлишга, одамларни лақиллатишга сен мажбур қилганингни айтиб бераман. Мендан олдин сени дорга осилларини сўрайман.

Кейин Усфур ҳовуридан тушди ва эр-хотин ўтириб, овқат тановул қилишди.

Орадан бир неча кун ўтди. Тасодифни қарангки, қандайдир ўғрилар келиб-келиб худди шу кунларда ер остидан

лаҳим кавлаб подшо хазинасидан ўн минг динор ақча ўғирлаб кетдилар. Эрталаб хазиначи шоҳ ҳузурига келиб, унга юз берган фалокатни баён қилди. Шоҳ тутақиб кетиб:

— Дарҳол бу ерга мунажжимлару рамолларни бошлаб келинглар!— деб бақирди.— Хазинамга тушган ўғриларни топиб беришсин!

Шуни айтиш керакки, подшо мунажжим ва фолчиларга астойдил ишонар эди. Мана, у йигирма нафар мунажжим ва фолчини чақиртириб келиб, уларга амр этди:

— Дарҳол ўғирланган ақчаларнинг қаерга яширишганини топинглар!

Аммо мунажжим-у, фолчилар қанча уринишмасин, пулнинг қаёққа йўқолганини айта олмадилар. Шоҳ уларга жавоб бериб юборди, сўнг кўнгли қаттиқ ғашланиб, қизининг ҳузурига йўл олди.

— О бузрукворим, нечун бу қадар маъюссиз?— деб сўради қизи.

— Хазинамдан ўн минг динор ақча ўғирланган,— деб жавоб қилди шоҳ,— мунажжим-у, рамолларни йиғиб фол очирдим, илло уларнинг биронтаси ҳам ўғрининг кимлигини топа олмади. Қандай тадбир кўришга ақлим бовар қилмаяпти, шарманда бўламан-ку бунақада!

— Ақчангизни топиб берган одамга нима инъом қилардингиз?

— Мен унга минг динор ақча, яна тўн билан хачир аргумон қилур эдим.

— Менинг бир ажнабий мунажжимим бор,— деди шоҳ қизи,— азбаройи худо, фол очишда дунёда унга тенг келадигани топилмайди! Менинг эгиз туғишимни ҳам шу мунажжим башорат қилган эди.

— Жон қизим,— деди шоҳ,— чақир тезроқ ўша мунажжимингни!

— Бош ва кўз устига,— деб жавоб қилди қиз ва шу заҳоти ўз хизматкорларини Усфурни бошлаб келгани юборди. Хизматкорлар бориб, Усфурнинг дарвозасини тақиллата бошладилар. Бўзчи дарчадан мўралаб, келганларни кўрди-ю, ичкарига қайтиб кириб хотинига деди:

— О касофат хотин, ана, фармон ҳам келди, энди мени ёғоч кундага солишиб калламни олишади. Узинг чиқиб қара! Дарвоза олдида мени етти юзта ғулом пойлаб турипти (аслида, бор-йўғи уч нафар ғулом келган эди). Энди нима қилиман, лаънати?

Хотин дарвоза тагига бориб сўради:

— Кимсиз?

— Донишманд уйдадилар?— дейишди келганлар.

— Ҳой, ярамас хотин!— деб қичқирди ичкаридан Усфур,— Мени уйда йўқлар, деб айт.

Лекин хотин эрининг дўқ-пўписасига қарамай жавоб қилди:
— Ҳа, бегим уйдалар.

Эр бу пайт ичкарида туриб қичқирарди:

— Ҳой тилинг кесилгур, касофат?! Улдирдинг-ку мени!

Кейин у ноилож, елкасига тўнни ташлаб, ҳовлига чиқди, хачирни эгарлаб, дарвозани очди:

— Хўш, хизмат?— деди у ғуломларга.

— Шоҳимиз сиз билан суҳбатлашмоқчилар!

— Нима гапи бор экан менда?

— Хазинадан ўн минг динор йўқолипти, маликамиз ўғрини сиз топиб берасиз, деб ваъда қилиптилар.

— Ё алҳазар,— деди Усфур ва ғуломлар кузатувида саройга равона бўлди.

У шоҳнинг саломхонасига¹ кириб, унга таъзим қилди, сўнг бош эгиб тизилиб турган аъёнлар ёнидан ўтиб бориб, подшо ёнига ўтирди. Бу ҳолни кўрган шоҳ: «Азбаройи худо, бул зот замонамизнинг энг бузрук алломаси бўлса керак, акс ҳолда, мен бирла ёнма-ён ўтиришга журъат этмаган бўлур эди»,— деб кўнглидан ўтказди.

Кейин подшо Усфурга шундай деб юзланди:

— Қизимизнинг сен тўғрингда айтганлари тўғрими?

— Ҳа, тўғри.

— Менинг хазинамдан,— деб гапида давом этди шоҳ,— ўн минг динор ғойиб бўлган. Лекин мунажжимларимдан биронтаси ҳам ўғрини топа олмади. Агар сен топсанг, сенга минг динор инъом этурман.

— О шоҳим,— деб гап бошлади Усфур,— узрим бор: буюринг, барча мунажжимларни қошингизга чақириб келсинлар. Шу ерда улар ўзларининг ожизликларига иқрор бўлишсин. Фақат шундан кейин мен, шоҳимнинг ҳаққи-ҳурмати, бу ишнинг кифтини келтираман.

Шоҳ шу заҳоти барча мунажжимларни йиғиб келишни буюрди ва уларга бундай деб мурожаат қилди:

— Мана, ҳузуримга қизимнинг мунажжими ташриф буюрди. У хазинамдан ўғирланган ўн минг динорни топишга киришмоқчи. Аммо аввал сизлар ўзингизни бу ишни эплашга ожиз эканлигингизни бўйнингизга олинг, шундан кейингина у ишга киришгай.

Мунажжимлар Усфурга, унинг узун соқолига тикилиб туриб қотиб-қотиб кулишди ва бири олиб, бир қўйиб бундай дейишди:

— Ё тавба, қачондан бери бу эсипаст қаллоб мунажжим бўла қолипти? Ахир у бўзчи-ку! Ҳой шўрпешона, нега буюёққа

¹ Саломхона — тахт ўрнатилган зал.

келдинг, бадбахт? Нега энди биз бунинг олдида ўзимизни ожизмиз деб тан олишимиз керак экан?

Лекин бошқалар бу гапга эътироз билдиришди:

— Нима, агар тан олсак, камайиб қолармидик? Келинлар, уни бир майна қилайлик. Барибирам ўғрини тополмайди, кейин шоҳ уни қандай калтаклатганини томоша қиламиз.

— О подшои замон, — дейишди мунажжимларнинг ҳаммаси, — биз ақчангизнинг қайга кетганини топишга ожизмиз. Башарти бул донишманд топса, майли, бизни хоҳлаган кўйига солақолсин.

— О шоҳим, — деди шунда Усфур, — менга ўн кун муҳлат беринг.

— Майли, сен айтганча бўлсин, — деди подшо.

Лекин Усфурнинг нияти бошқа эди: «Ҳозир бу ердан чиқасолиб уйимга бораман-у, хотин, бола-чақамни олиб, тезроқ бу шаҳардан бош олиб чиқиб кетаман, — деб ўйларди у. — Ўн кун ичида мамлакат сарҳадидан чиқиб кетишим мумкин. Шу йўсин бу мусибатдан қутуламан. Бўлмаса, йўқолган ўн минг динорни мен қандай топаман?»

Ҳамма шоҳ ҳузуридан чиқа бошлади, шунда мунажжимлар:

— Нима қилмоқчи ўзи бу шўрпешона? — деб Усфурнинг устидан кула бошладилар.

Усфур бўлса, уйига кела солиб хотинига деди:

— Қани, йиғиштир тўрва-халтангни, ҳой лаънати хотин! Жуфтакни ростлашдан ўзга иложимиз қолмади.

— Яна нима жин урди сизни, ҳой эр! — деб сўради хотин.

— Ҳозир мен подшога, унинг хазинасидан ўғирланган ўн минг динор пулни ўн кун ичида топишга сўз бериб келдим. Қани, тур тез, биз бошқа шаҳарга жўнаб кетамиз! Ўн кун ичида бу ердан жуда узоқлаб кетамиз-у, шу йўсин азобдан қутуламиз. Шукрки, ғамлаган сармоямиз то ўла-ўлгунимизча еб-ичишимизга етади.

— Худо хоҳласа, — деди хотин, — биз то ўла-ўлгунимизча бу шаҳардан бир қадам ҳам нари жилмаймиз!

— Ҳой, нима деяпсан, хомкалла! — деб бақирди эр. — Шоҳнинг ўн минг динорини қаёқдан топиб бераман? Сен, хотин, мени ажалимдан беш кун олдин гўрга тикмоқчимисан? Улай агар, ўзимдан олдин сени дорга осдирмасам, юрган эканман!

— Ўргилай эр, — деди хотини, — шу ўн кун ичида ҳали ўн мингга илож топилади.

— О, хотинжон, — деди бўзчи, — кошкийди шу ўн кун ўн йилга айланиб қолса!

— Қўйинг, куюнаверманг, унгача бирон иложи топилиб қолар, — деб эрига тасалли берди хотин. Усфурнинг кўнгли бир оз тинчиб, хотинига деди:

— Гап бундай: то шу муҳлат ўтгунча мен ҳеч қаёққа бормайман, ҳар куни дарвозамиз олдидаги супачада сен билан ёнма-ён ўтираман. Қани, кутайлик-чи, иш нимага бориб тақаларкин. Сен бўлсанг, хотин, менинг олдимга битта оғзи берк кўза билан бир ҳовуч хурмо данаги олиб келиб қўй. Ҳар куни кечқурун унга биттадан данак ташлаб, ўтган кунимни ҳисоблаб ўтирай.

— Хўп бўлади, дадаси, — деб жавоб қилди хотин.

Эртаси куни бўзчи уйдан чиқиб, дарвоза олдидаги супачага шолча ёзиб ўтирди-да, хумча билан данакларни орқасига яшириб қўйди.

Энди Усфурни шу ерда қолдирайлик-да, подшо хазинасидан ўғирланган пул ҳақида гаплашайлик. Пулни ўн нафар ўғри ўғирлаган эди. Лекин улар шоҳнинг қандай чора-тадбир кўришини кутиб, пулнинг бир динорини ҳам ишлатмаган эдилар. Мана, ниҳоят улар, бир мунажжим ўғриларни топиб бериш учун шоҳдан ўн кун муҳлат сўраганмиш, деган миш-мишни эшитиб қолдилар. Ўғрилар қўрқиб кетиб: «Бизни билган одамгина пулни ўн кун ичида топишга ваъда бериши мумкин», — деган қарорга келдилар.

— Энди нима қилдик? — деб улар бир-бирларига савол бера бошладилар. Шунда ўғрилардан бири:

— Битта-яримтамик донишманднинг уйига бориб, унинг не ишлар қилаётганини кузатсин, — деб таклиф киритди. — Агар мунажжим шеригимизни кўриб таниса, демак, у бизнинг барча қилмишимиздан бохабар.

Бу ўғрилар шаҳар ташқарисидаги бир ғорда маскан қурган эдилар. Ҳаммалари шериклари айтган таклифни маъқулладилар.

— Агар мунажжим бизни таниса, — дейишди улар, — пулни унга элтиб берамиз, токи бизни шоҳга тутиб бермасин.

Шу заҳоти ўғрилардан бири таклиф қилди:

— Мен донишмандникига бориб, ҳамма гапни билиб келаман.

Мана, ўғри Усфурнинг уйига борди. Бу пайт у дарвоза ёнидаги супачада китобга тикилиб ўтирарди. Бирдан кўзи ўрига тушди-ю, дам китобга тикилиб, дам ўғрига қарай бошлади. Шунда ўғри: «Ё қудратингдан! У мени таниди», — деб юборди ичида.

Тасодифни қарангки, худди шу маҳал Усфурдан сал нарироқда иккита одам бир-бири билан жанжаллашиб турган эди. Усфур ўғрини ўша жанжалларнинг биттаси деб ўйлаб ундан:

— Сен мени биласан-а? — деб сўради.

Ўғри бўлса: «Ё худо, у мени таниди! Бу ерда яна бир оз турсам, бола-чақаларига ҳам ҳали отнинг қашқасидай бўлиб

қоламан», — деб кўнглидан ўтказди-да, ўзини Усфурнинг кўзидан панага олиб, унинг гапларини эшитмоқчи бўлди. Шу зайлда орадан бир соатча вақт ўтгач, Усфур:

— Ҳой, Жарада! — деб хотинини чақирди.

— Ҳа, нима дейсиз? — деди хотини.

— Мана, ўнтадан биттаси тушди! — деб хумчага битта данак ташлади. — Яна тўққизта қолди.

Ўғри Усфурнинг бу гапини эшитган заҳоти сапчиб ўрнидан турдию қўрққанидан дағ-дағ титраб, физиллаганча шериклари олдига югуриб борди, уларга ҳамма эшитганларини сўзлаб берди. Лекин ўғрилар унинг гапига ишонишмади.

— Тасодиф бўлиши керак. Қаёқдан билади бизни? — дейишди улар.

— Худо ҳаққи, рост айтяпман, — деди бояги ўғри. — У мени таниб: «Мана, ўнтадан биттаси», — деди.

— Баски, гап шундай экан, — дейишди ўғрилар, — бу жумбоқни ечгани эртага яна биттамыз борсин. Агар мунажжим уни ҳам таниса, унда у билан битим тузишимизга тўғри келади.

Эртаси куни яна бир ўғри мунажжимни олдига боришга рози бўлди. Буниси туш пайтида борди. Усфур бу сафар ҳам дарвоза олдига китобга тикилиб ўтирар эди. У бир китобга, бир ўғрининг башарасига қарай бошлади. Кейин ўғри Усфурнинг нима дейишини эшитиш мақсадида, унга сездирмай яқинроқ борди. Айни шу пайт у хотинини чақириб қолди:

— Ҳой хотин! Буёққа қара!

— Ҳа, нима дейсиз? — деди хотини.

— Мана, ўнтадан иккитаси тушди, — деди Усфур.

Ўғри Усфурнинг хотинига айтган гапини эшитдию: «Ё алҳазар, бу малъун мени таниди!» — деб ўйлади ва шаталоқ отганча шериклари олдига югуриб борди. Қўрққанидан юраги худди қинидан чиққудек гурс-гурс урарди. У ҳам худди кечаги шеригига ўхшаб, кўрган-эшитганларини сўзлаб берди.

— Мунажжим бизнинг қилмишимиздан воқиф экан, — деб уқдирди у. — Биз ишни пайсалга солмаслигимиз керак, акс ҳолда ҳаммамиз нобуд бўламиз!

Шунда ўғрилар сардори бундай деди:

— Эртага ўзим бораман. Агар у чинданам бизни таниса, унда у билан тил бириктиришимиз керак бўлади.

Эртаси куни кечки пайт ўғрилар сардори Усфур мунажжимнинг уйига ўғринча яқинлашди. Усфур дарвоза олдига супачада китобини очиб ўтирарди. Бир шоир ёзган байт унинг ҳозирги вазиятини жуда тўғри тасвирлайди:

Кўзин узмас китобдан у, гўёки ўқир,
Вале қандай ўқир, бўлса саводсиз — сўқир?

Усфур худди китоб мутолаа қилаётгандек, гоҳ китобга тикилиб, гоҳ ўғрига қарай бошлади. Лекин Усфур, дарвоза олдидан ўтган ҳар бир одамга шунақа тикилиб қарашни одат қилган эди. Ўғри бу ерга яқинлашганида, турган гапки, Усфур унга ҳам тикилиб қаради. Бу ҳолни кўрган ўғрининг юраги орқага тортиб кетди ва у: «Бу малъуннинг бизни фош қилгани ростга ўхшайди», — деб кўнглидан ўтказди. Сўнг у Усфурнинг гапини эшитмоқ ниятида, ўзини панага олиб пусиб турди. Худди шу маҳал фолбин хотинини чақирди:

— Ҳой хотин, буёққа қара!

— Лаббай, дадаси, нима дейсиз? — деб жавоб қилди хотин.

— Мана, учинчиси ҳам тушди. Азбаройи худо, бугунгиси ўнтанинг ичида энг йириги!

Ўғрибоши бу гапни эшитгач: «Фош бўлганимизга шубҳа қолмади», деб ўйлади. У шериклари олдига қайтиб борди.

— Энди нима қиламиз? — деди у.

— Хўш, нима бўлди? — деб сўрашди ундан ўғрилар.

— Худо шоҳид, — деб жавоб қилди ўғрибоши, — у бизни аллақачон фош қилган. У бизга мурувват қилганидан, шу топгача шоҳга хабар қилмай ўтирипти. Келинлар, яхшиси, ўғирланган олтин-кумушларни мунажжимга қайтариб берайлик, яна унинг ўзига ҳар биримиз ёнимиздан юз динордан — минг динор берайлик-да, оёғига бош уриб бизни шоҳга тутиб бермаслигини, жонимизни сақлаб қолишини илтижо қилайлик ундан.

— Сен сардоримизсан — нима десанг шу, — деб жавоб қилишди қолган ўғрилар. Кейин улар ўзлари ўғирлаган ҳамма пулни, унга қўшиб яна минг динор олдилар-да, Усфурни кига келдилар. Улар дарвозани тақиллатишганида Усфур ҳовлида хотини билан гаплашиб турган эди.

— Кимди? — деб сўради хотини.

— Донишманд ҳазратларида гапимиз бор эди, — дейишди ўғрилар.

Бу овозни эшитган Усфур соқоли селкиллаб, қўллари қалтираб эшикка чиқди. Ўғрилар уни кўришдию дарҳол ерга йиқилиб, чолнинг оёғига бош ура, чопонининг этагини ўпа бошладилар.

— О бузрукворимиз, бизга шафқат қилинг! — дейишди улар. — Бидамиз, сиз бизларни биринчи куниеқ фош қилгансиз, лекин мурувват кўрсатиб, ҳанузгача бизни тутиб бермадингиз. Бизлар ўн киши бўлиб, шоҳ хазинасига ўғирликка тушгандик, лекин тумшуғимиздан илиндик. Мана, биз сизга минг динор олиб келдик, ишқилиб, бизни шоҳ сарбозларига тутиб бермасангиз бўлгани. Биз қулингизмиз, бу пуллар — сизга.

— Худо ҳаққи, шундай бўлишини билардим. — деди Усфур

тили калимага келиб, — камина, сизларга раҳмим келганидан, бошингизни жаллод ойболтасидан омон асраб қолиш ниятида, шоҳдан ўн кун муҳлат сўраган эдим. Агар ўша заҳоти сизларни тутиб берганимдами, аллақачон асфаласофилинга равона бўлардингиз.

— Биз буни сездик, шунинг учун ҳам қошингизга ўзимиз келдик, — дейишди ўғрилар.

— Баски, ўзингиз айбингизга иқроор бўлиб келибсиз, бошингиздан фалокат ариди, — деди Усфур, сўнг пулни олиб ҳовлисига кириб кетди.

— Хўш, қалай? — деб сўради ҳамма гапни эшитиб турган хотини. — Мен берган маслаҳатнинг нафи бор эканми?

— Вой лаънати-е! — деб бақирди бўзчи. — То мени дорга осишмагунча тинчимайсан дейман!

Шундан кейин у ўғрилар олиб келган минг динор пулни ғарра-шарра сарфлаб, хотин, бола-чақаси билан ўн кунлик муҳлатнинг ўтишини бамайлихотир кута бошлади. Мана, муҳлат тугаб, ўн биринчи кун келганида, шоҳ Усфурнинг уйига ўн нафар ғулум юборди. Улар келиб дарвозани тақиллатишди.

— Кимди? — деб сўради хотини.

— Донишмандни чақиринг, — дейишди ғулумлар, — шоҳимиз суҳбатга чорламоқдалар.

Хотин уйга кириб эрига деди:

— Туринг, эр, подшо суҳбатлашгани чақирипти. Уғирланган пулини олиб бориб беринг. Ҳали кўп иззат-икромга сазовор бўласиз менинг шарофатим билан.

— Ҳу, ўша шарофатинг билан қўшмозор бўл, касофат! — деб жавоб қилди эр. — Омадинг бор экан: агарда бояги овсарлар ўз тумшуқларидан илинишмагандами, бугун мениям, сениям дорга осган бўлишарди.

— Қани, жўнанг кўп жаврамасдан! — деб ўшқириб берди хотин. — Иложи топилмайдиган иш йўқ!

Усфур туриб, энг яхши либосини кийди ва тўғри шоҳ қасрига равона бўлди. У етиб келмасиданоқ, уни шоҳ ҳузурига киритишга фармон бериб қўйилган эди. Мана, Усфур саломхонага кириб, подшога таъзим қилди, шоҳ ҳам уни кўриб ўрнидан турди, унга тақлид қилиб жамики давлат арконлари ҳам оёққа қалқдиларки, бу ерда ҳозир бўлган мунажжимларнинг Усфурни туриб қарши олишдан ўзга иложлари қолмаганди. Шундан сўнг шоҳ тахтга ўтириб, Усфурга мурожаат қилди:

— О донишманд, биз ақчамизни кутмоқдамиз.

— Бош ва кўз устига, шоҳим, — деб гап бошлади Усфур. — Илло аввал мунажжимлар ўзларининг ожизликларига иқроор

бўлсинлар-у, мен улар устидан кўнглим тусаган ҳукми чиқарай. Ё бўлмаса, ўғрини ўзлари топсинлар.

— Мана, донишманднинг шартини эшитдинглар, — деди шоҳ мунажжимларга. — Қани, орангизда ўғирланган ақчани топиб берадиган мунажжим борми?

— Йўқ, — деб жавоб қилишди улар бир овоздан.

Шунда Усфур ўрнидан туриб, қарсак чалди ва шоҳга деди:

— Юринг ақчаларингизни олгани.

— Улар қаерда экан? — деб сўради шоҳ.

— Олтинларингиз сарой майдонига кўмилган.

Гап шундаки, Усфур хазинани ўша ерга кўмиб қўйиш ҳақида ўғрилар билан келишиб олган ва улар Усфурнинг айтганини бажарган эдилар.

Пул топилгач, ҳамма: «Ё қудратингдан!», «Ё алҳазар!» — деб қичқириб юборди, шоҳ бўлса:

— Кимда-ким мени яхши кўрса, донишмандга тўн туҳфа қилади! — деди.

Шунда Усфурни турфа совғаларга кўмиб ташлашди. Кейин у подшодан илтимос қилди:

— О, султоним, амр этинг, мунажжимларни то менинг уйимгача калтаклаб ҳайдаб боришсин.

Шоҳ ҳам дарҳол мунажжимларни саройдан то Усфурнинг дарвозасигача калтаклаб бориш ҳақида фармон берди. Одамлар мунажжимларни калтаклаб то Усфурнинг эшигигача ҳайдаб боришди. Усфурнинг ўзи эса хачирга миниб олиб, карнайчилар билан дўмбирачилар орқасидан кетиб борарди. Усфур уйига етиб келгач, хачирдан тушди, шарманда бўлган мунажжимлар уй-уйларига тарқалишди. Усфур карнайчи ва дўмбирачиларга бир динордан улашиб чиқди, улар суюниб кетишди, Усфурни дуо қилишиб, саройга қайтишди.

Усфур уйига кирди.

— Ҳа, нима шов-шув? — деб сўради ундан хотини.

— Э, хотин, — жавоб қилди унга эр. — Мен анави мунажжимларнинг роса пўстагини қоқтириб, кейин қўйиб юбордим. Улар ўз ношудликларига иқроор бўлишди, бир кун келиб улар мени дўнпослашганида, хафа бўлмайман, негаки, биринчи бўлиб уларни мен дўнпослаганимни эслайман-да, кўнглим жойига тушади.

— Ҳеч ташвиш қилманг, эр, ҳаммаси яхши бўлади, — деб таскин берди унга хотини, бўзчи бўлса яна хотинига ўшқириб берди:

— Токайгача бошимга бундай кулфатлар ёғдирасан, хотин? Кел, яхшиси, бу ердан бош олиб чиқиб кетайлик. Пулимиз бўлса бор — то ўла-ўлгунимизча оёқни узатиб еб ётишга етади.

— Йўқ, — деб ўжарлик қилди хотини.

— Ҳой, падарқусур хотин, худо хоҳласа, сен дорга осилиб ўласан!

Кейин у яна ҳовуридан тушиб, роҳатда, фароғатда кун кечира бошлади, дам-бадам гоҳ маликанинг, гоҳ подшонинг ҳузурида меҳмон бўлиб турди. Бу орада, подшо хазинадан ўғирланган олтинларни Усфур топиб бергани ҳақида қизига сўзлаб берган эди.

— Ҳақ рост, о, падарим, — деди шоҳ қизи, — унга теги келадиган мунажжим бутун дунёда ҳам топилмайди!

Мана, кунларнинг бирида шоҳ қаср боғида базм қуриб, маишат қилаётган эди. У қўл ювгани ҳовуз бўйига борди. Унинг бармоғида ажойиб хосиятли бир узук бўлиб, у одамни заҳарланишдан сақларди. Узук подшога марҳум отасидан мерос қолган эди. Шоҳ қўл ювганида, мана шу узугини ҳовуз бўйида унутиб қолди. Шу пайт, бир чўлоқ ўрдак пилдираб келиб, уни ютиб юборди. Шу яқин ўртада турган бир хизматкор бола бунни кўрди. Кўрдию ҳеч кимга чурқ этиб оғиз очмади. Салдан кейин подшо узуги йўқолганини сезиб, уни ҳаммадан сўраб-суриштира бошлади, лекин ҳеч ким ҳеч нарса билмасди. Шоҳ қаттиқ қайғуга ботди. Хизматкор бола бўлса, ими-жимиди чўлоқ ўрдакни сўйиб, узукни ўзига олишни кўнглига тугиб қўйган эди.

Подшо мунажжимларни чақириб келишни буюрди. Ўтган гал шоҳ уларнинг ношудлигидан дарғазаб бўлганида, вазирлари уларнинг ёнини олган эди.

— Мунажжимлар — сиз аъло ҳазратнинг қулларидир, ўз вақтида улар кўп мушкулингизни осон қилишган, уларнинг гуноҳидан ўта қолинг! — деб ёлборишганди.

Подшо ўшанда уларга:

— Баски, Усфурнинг илтимосини бажаришга сўз бериб қўйдимми, энди сўзимнинг устидан чиқмай иложим йўқ, — деб жавоб қилган эди.

Бу жавоб мунажжимларни қаноатлантирган эди, шундан кейин подшо уларга совға-саломлар улашиб, кўнгилларини хушнуд этган эди.

Мунажжимлар келишиб, шоҳ рўпарасида таъзим қилиб туришди, шоҳ уларга деди:

— Менинг узугим йўқолиб қолди. Мен уни падаримиз қазо қилган кундан буён қўлимдан қўймас эдим. У узук мен учун ниҳоятда қадрли. Уни топсангиз, минг динор инъом этгум.

Мунажжимлар фол очишга тушиб кетишди: биров қум чизиб, бошқа биров — юлдузларга тикилиб фол очди, лекин ҳеч ким узукнинг аниқ бир дарагини айта олмади.

— Хўш, қалай, топдингларми? — деб сўради шоҳ.

— Худо ҳаққи, о шаҳаншоҳ, биз ҳайратдамиз, аммо бирон нарса дейишга ожизмиз.

— Қани, дарҳол маликанинг мунажжимини чақириб келинглар-чи! — деб бақирди шоҳ.

Ғулумлар мунажжим Усфурнинг уйига келишганда, у уйда ўтирарди.

— Ё Али! — дея олди у фақат. — Адои тамом бўлдим!

У ўрнидан турди, уйдан чиқиб сўради:

— Ким сўраяпти мени?

— Шоҳимиз чорламоқда сизни, — дейишди унга.

— Нима иши бор экан?

— Шоҳнинг отасидан мерос қолган узуги йўқолиб қолипти. Мунажжимлар уни топа олмади. Шу боис шоҳ бизни сизга юборди — узукни сиз топиб бераркансиз.

Шу заҳоти Усфур уйига қайтиб кириб, яна хотинига ўшқира кетди:

— Минг лаънат сендай хотинга! Ҳали оллоҳга сиғиниб, бошингга минг-минг бало-офатлар ёғдирмасам юрган эканман! Гапир! Энди нима қиламан?

— Тағин нима бўлди?

— Дард бўлди, бало бўлди! — деди бўзчи. — Подшо отасидан мерос қолган узугини йўқотиб қўйипти. Мунажжимлар уни топиша олмапти. Подшо, узукни топиб берсин, деб менга одам юборипти. Айт, нима деб жавоб қиламан? Буям анави ўғриллар воқеасига ўхшаб кетади. Лекин бу сафар энди шоҳ мени албатта дорга осади. Чунки уни шу пайтгача лақиллатиб келдим, сарой мунажжимларини калтаклатдим. Куним битди, хотин!..

— О, эр, — деб унинг сўзини бўлди хотини, — парвардигори оламдан паноҳ сўраб дадил бораверинг. Қурасиз, бу ишнинг ҳам оқибати хайрли бўлади.

— Касофат! — деб яна бақира бошлади Усфур. — Сен мени хочга тортиб ўлдиришларини кутаётганга ўхшайсан. Мени гумдон қилиб, ўзинг ҳамма пулларни олиб бу ердан қочиб кетмоқчисан. Овора бўласан! Улай агар, менинг жоним узилмасдан олдин сени қатл эттирмасам юрган эканман!

Шу дағдағадан кейин у кўчага чиқиб, хачирига миндида, саройга равона бўлди. Сарой қопқасига етиб боргач, хачирдан тушиб, киришга ижозат беришларини кутиб турди. Дарвоза пештоқига шоҳи парда осилган бўлиб, унда ўрдак, кабутар, оҳу, қуён ва ўзга парранда-ю, ҳайвонларнинг тасвири туширилган эди. Усфур шу парда қаршисида туриб, тасвирларни томоша қиларкан, ҳайратланиб бошини сарак-сарак қила бошлади. Сал нарироқда мунажжимнинг хатти-ҳаракатини кузатиб турган хизматкор бола бу ҳолни кўриб, шундай хаёлга борди: «Бу донишманд пардадаги ўрдак тас-

вирига тикилиб қолди, узукни ўрдак ютиб юборганини топди-ёв. Ҳозир бу ҳодисанинг ягона шоҳиди бўлган — мени ҳам танийди-ю, дарров шоҳга етказди. Ана унда мени дорга ошишлари турган гап...»

Шу пайт Усфурнинг кўзи дастёр болага тушди ва унга бош иргатиб қўйди. Бола эса: «Азбаройи худо, бу лаънати мени ҳам таниди. Энди шоҳ шу бугуноқ калламни олади», деб ўйлади. Шундан сўнг у фазиллаб келиб йўлакдан ўтиб бораётган Усфурнинг этагига ёпишди ва унга ёлбора бошлади:

— О ҳозиқ¹ мунажжим, худонинг зорини қилиб ўгинаман, фақир қулингизда юз динор суюнчи олинг-у, мен ҳақимда подшога лом-мим деманг. Шоҳ боғдаги ҳовуз бўйида қўл юваётганида чўлоқ ўрдак келиб унинг узугини ютиб юборганини фақат мен кўрувдим.

— Мен бундан бохабарман, — деб жавоб қилди Усфур, — агар ўзинг келиб айбинга иқрор бўлмаганингда, ҳозир шоҳга айтардим-у, у сени қатл эттирган бўларди. Бор энди, бу ҳақда ҳеч бир кимсага «чурқ» этиб оғиз оча кўрма, йўқса, шоҳга айтиб, сени дорга осдираман-а.

Усфур дастёр болани шу ерда қолдириб, ўзи шоҳ саломхонасига кирди. Бу ерда тахтнинг икки томонида вазир-вузаролар, мунажжимлар ва сарой аъёнлари қатор тизилишиб туришарди. Усфур ялписига салом бериб ўз ўрнига бориб ўтирди.

— О шоҳим, — деди у виқор билан, — амрингизга мунтазирман!

— Мен учун, — деб гап бошлади шоҳ, — бутун салтанатимдан ҳам азизроқ бўлган узугим йўқолиб қолди. Уни қаёққа қўйганимни ҳеч билолмаяпман. Сен бунга нима дейсан?

— О шоҳим, мана мунажжимларингиз қаршингизда шай туришипти — узугингизни қаёққа қойиб бўлганини наҳот айтиб беришмаса?

— Улар узукни топа олмасликларига иқрор бўлишди. Кимки узукни топса, унга минг динор туҳфа қиламан.

— О шоҳим, — деди яна Усфур, — узугингизни топишдан олдин, баъзи нарсаларни илтимос қилмоғим лозим сиздан.

— Мен ҳамма илтимосларингни бажаргум!

— Узугингиз йўқолган чоғда сиз қаерда эдингиз?

— Саройимиз боғида.

— У чоғда, мен билан бирга боққа юринг.

Ҳамма ўрнидан туриб боғ сари йўл олди. Бу ерда Усфур чўнтагидан бир четига ип боғланган тахтакач чиқариб, уни бир оз вақт сувга тушириб турди. Бунга кўрган мунажжимлардан биттаси бадҳоҳлик билан деди:

— Мана энди хонавайрон бўлдинг, о тирранча!

Бу аснода Усфур тахтакачни сувдан тортиб олиб, ипини ўради. Энди бошқа мунажжим гап қотди:

— Кунинг битди!

Усфур эса шоҳга юзланиб деди:

— О шоҳим, ғуломларингизга амр этинг: бул боғда яшовчи жамики паррандаю ҳайвонларни бул ерга ҳайдаб келишин.

Шунда шоҳ боғдаги жами жонзотни Усфурнинг ҳузурига олиб келишни буюрди. Энг аввал каттаю кичик ғуломлар ва қуларни бошлаб келишди. Кейин ҳайвонларни: оҳу ва қуёнларни ҳайдаб ўтишди, ундан кейин қушларни: ғозлар, товуқлар, туяқушлар, лочиналар, товусларни ҳайдаб келишди. Ниҳоят, Усфурнинг олдидан ўрдаклар битта-биттадан ўта бошлади. Мана, чўлоқ ўрдакка ҳам навбат келди. Усфур уни кўрган заҳоти кўзларини чақчайтирди, бошини сарак-сарак қилиб, бармоқларини ўйната бошлади, бу ҳолни кўриб ҳамма кулиб юборди. Чўлоқ ўрдак ўзи ҳаммиша шоҳнинг кулгисини келтирарди. У дарғазаб бўлган чоғларда, агар ёнидан чўлоқ ўрдак каловланиб ўтиб қолса борми, шоҳ ғазабни тарк этиб кула бошларди. Бу сафар ҳам шундай бўлди: шоҳ чўлоқ ўрдакни кўриб, ичаклари узилгудек қотиб-қотиб кула бошлади. Усфур бўлса, кўзи чўлоқ ўрдакка тушиши билан, бутун боғни бошига кўтариб бақириб, одамларни чўчитиб юборди:

— Ушланглар бу ўрдакни! Узукни шу ўғирлаган.

— Нималар деб валдираяпсан? — деди шоҳ.

— Сизнинг доно бошингиз ҳаққи онт ичаман — ўғри шу, — деб жавоб қилди Усфур.

Мунажжимлар уни мазах қилиб кула бошладилар. Шоҳ деди:

— Бу ўрдак падаримни кўрган, ўшандан бери яшайди боғимизда.

— Агар, шоҳим, узугингиз керак бўлса, уни шу ўрдакдан оласиз.

— Бордию узук унда бўлмаса-чи? — деб сўради шоҳ.

— О шоҳим, бу гапим учун мен каллам билан жавоб бераман! — деди Усфур.

Подшонинг амри билан ўрдакни тутиб сўйдилар. У ўрдак ичидан узук топилмаслигига қатъий ишонган эди, ва лекин, узукни парранданинг жиғилдонидан топишди. Шоҳ узугини кўриб, севингидан эси оғиб қолди ва:

— Азбаройи худо, дунёда сен беқиёссан! — деб қичқириб юборди.

У Усфурнинг елкасига зарварақ тўн ташлади, минг динор пул инъом этди ва унга ҳар куни шоҳдан учта нарса

¹ Ҳозиқ — ўткир тажрибали моҳир табиб.

сўраш ҳуқуқини берди. Бу иззат-ҳурматни кўрган мунаж-жимлар адоват, ҳасад ва ғазабдан ёрилиб ўлаёшиди.

— О шоҳим, — деди шунда Усфур, — менга берган ваъдангиз-ни ҳали бажарганингиз йўқ.

— Тила тилагингни.

— Мен мунажжимларни яна бу ердан то уйимгача кал-таклаб боришларини истайман.

— Кечирақол уларни! — деб илтимос қилди шоҳ.

— Йўқ, кечиролмайман, — деди Усфур. Шундан сўнг шоҳ:

— Уринглар уларни! — деб буюрди.

Усфур бўлса зарварақ тўнни кийиб хачирга минди. Мунаж-жимларни то бўзчининг эшигигача дўппослаб боришди. Кейин Усфур гуломларга жавоб бериб юборди, мунажжимлар бўлса, хору расво бўлиб уй-уйларига тарқалдилар. Усфур уйига ки-риб, пул билан тўнни хотинига топширди-да, саройда бўлган воқеани сўзлаб берди. Хотини унга яна деди:

— Ана, айтувдим-ку сизга, оллоҳдан паноҳ сўранг-у, дадил бораверинг, деб!

— Э, хотин бўлмай ўл, падар қусур! — деб бақирди бўз-чи. — Менинг то чумчуқдек тузоққа илиниб, асфаласофилин-га кетмагунимча, нуқул тўтига ўхшаб: «Оллоҳдан паноҳ сўрангу дадил бораверинг!» — деб жаврайверсанг керак энди ҳар сафар.

Кейин у сал ҳовуридан тушиб бундай деди:

— Кел, хотин, шу даргоҳдан бошқа шаҳарга кўчиб кетай-лик. Ҳозир олтинимиз шунчалик кўпки, тегирмонда ун қилиб тортиб, ундан нон ёпиб еганимизда ҳам, етти пуштимизга етади.

— Парвардигор ҳаққи, — деди хотини, — агар бу ердан кў-чадиган бўлсам, тўғри лаҳадга кўчаман.

— Сен, бадбахт, ўлганда ҳам одам бўлмайсан, — деб бақир-ди Усфур ва: «Э худо, ўзинг бу қайсар хотиннинг жазо-сини бер», — деб қўлини кўкка чўзди.

Мана, Усфур ўз оиласи билан роҳатда, фароғатда кун кечира бошлади. Мунажжимлар унга ҳасад қилишар, аммо ҳеч шикаст етказолмаганларидан қаттиқ ўқинардилар. Бир куни ҳаммалари шоҳ қабулига келиб, шундай арз қилдилар:

— О шаҳаншоҳ, нечун ҳеч вақони билмайдурган нодон бир эшакни биздан афзал кўрурсан, мудом бизларни дўппос-лашига йўл кўюрсан? Азбаройи худо, бул шармандаликка бизлар ортиқ бардош бера олмаймиз. Ё бизларнинг бошимиз-ни танзимиздан жудо қил, ё бўлмаса бирон одилона ҳукм чиқар.

— Ахир у ҳамма жумбоқларни ҳеч бўйин товламай ечиб беряпти-ку, — деб эътироз билдирди шоҳ.

— Ҳақ рост, о шаҳаншоҳ, — дейишди улар. — Бироқ бу

ғирт тасодиф. Сен уни бизнинг ҳузуримизга чақиртир, ана шунда ким ҳақгўй-у, ким ёлғончилигини аниқлаб оламиз.

— Сизларни ҳам, уни ҳам ўзим синаб кўраман, — деб жавоб қилди шоҳ. — Мен боққа чиқиб бирон нима топиб келаман. Агар ўшал яширган нарсани сизлар топсангиз, донишмандни сизларнинг ихтиёрингизга топшираман. Бордию у сизлардан донороқ бўлиб чиқса, унда ўрталарингдаги адоватни тарк эта-сизлар.

— Биз розимиз, о шоҳим, — деб жавоб қилишди мунаж-жимлар.

Подшо шу заҳоти ўрнидан туриб боққа чиқди. Қараса, бир чумчуқ ниначининг кетидан қувяпти; шу пайт ничачи чумчуқдан қочиб, ўзини шоҳнинг этаги остига урди, унинг орқасидан чумчуқ ҳам этак остига учиб кирди. Шоҳ чум-чуқни ҳам, ниначини ҳам тутиб олиб бундай деди:

— Ё тангрим, бу энг ғаройиб ҳодиса бўлди!

Кейин у: «Қўлимдаги нарса нима эканлигини ким топса, ўша одам ўз рақибини истаган кўйига солиш ҳуқуқига эга бўлади», — деган қарорга келди.

Сўнг у фармон берди:

— Зудлик билан донишманд қошимизга бошлаб келинсин!

Усфурни олиб келгани унинг душманлари жўнашди.

— Ҳой, сени шоҳ чақиряпти! — деб қичқиришди улар Усфур-нинг дарвозасини тақиллатиб.

Шунда бўзчи: «Мана, бизнинг навбатимиз ҳам келди», — деб ўйлади. Ўрнидан туриб қизлари, хотини билан видо-лашаркан, бундай деди:

— Мана, энди хурсанд бўлсанг бўлади. Мени дорга оси-шади, олтинларни тортиб олишади, о мараз хотин!

— Ҳой, нотаваон эр! — деди хотини унга жавобан. — Сиз парвардигордан паноҳ сўрангу дадил бораверинг — кўрасиз, мушкулингиз осон бўлади!

У дарвоза олдида кутиб турганлар олдига чиқиб, шоҳ ҳузурига равона бўлди, саломхонага кириб, шоҳга таъзим қилди, сўнг ўз ўрнига бориб ўтириб атрофга қараса, бу ерга саройнинг барча аъёнлари тўпланган экан. Шу чоқ шоҳ Усфурга мурожаат қилиб деди:

— О донишманд, мана бу мунажжимлар қошимга келишиб, сени ҳеч нима билмайди, деб таъкидлашмоқда. Натижада мен улар билан бас бойлашдим ва ўртангиздаги адоватни даф қилишга қарор қилдим. Мана сен ҳам етиб келдинг. Ме-нинг қўлимда бир нима бор. Унинг нима эканлигини топ-ган одам голиб деб ҳисобланур.

Жумбоқни ечишга киришишди: мунажжимлардан бири шоҳ қўлидаги нарсани атиргул деди, иккинчиси — яшил барг, учин-чиси — гиёҳ, тўртинчиси — оқ нилуфар, бешинчиси — наргис,

олтинчиси — бинафша, еттинчиси — лимон деб ҳамма мунажжимлар бир бошдан ҳар турли нарсаларнинг номларини айтиб чиқишди, лекин шоҳ ҳаммаларига бир хилда: «Йўқ», деб жавоб қилди. Мана, ҳамма ўз фикрини баён қилиб бўлди. Энди навбат Усфурга келган эди. У шўрлик бўлса, хотинининг уни мунажжим бўлишга мажбур қилгани ва унинг касрига не балоларга мубтало бўлгани ҳақида ўйлаб ўтирарди.

— О донишманд, — деб сўрашди ундан, — ҳўш, сен нима жавоб қиласан? Гапириш навбати сенга келди.

— Нимани гапирай, о шоҳим? — деди у.

— Дилингдагини гапир! — деб буюрди шоҳ.

— О шоҳим, — деб гап бошлади шунда бўзчи, — агар ниначи сабаб бўлмаганда чумчуқ шоҳимнинг қўлига асло тушмасди.

— Ё қудратингдан! Офарин, тасанно! — деб чинқириб юборди шоҳ ва кафтини очиб, аёнларига чумчуқ билан ниначини кўрсатди. Бутун сарой аҳли донишманднинг ақл-заковатидан ҳайратга келганди, шунда ҳамма бир овоздан:

— Жаҳонда бунга тенг келадиган аллома йўқ! — деб эътироф этди.

Аслида, гап буёқда эди: Усфур хотинининг исми Жарада¹ бўлиб, бўзчи шоҳга берган жавобида, агар хотиним бўлмаганда, мен бундай мушкул аҳволга тушмаган бўлардим, демоқчи бўлган эди.

Шоҳ уни совға-салом билан тақдирлаб, яна юз динор туҳфа қилди ва:

— Тила тилагингни! — деб амр этди.

— Тилагим шуки, шоҳим, бу гал ҳам мунажжимларни то менинг дарвозам тагигача дўппослаб боришларига амр этсангиз, токи улар бундан буён мен билан баҳслашишни хаёлларига ҳам келтирмайдиган бўлишсин.

Подшо мунажжимларни калтаклашни буюрди ва уларни саройидан қувиб юборди, Усфур бўлса, шу кундан бошлаб ўз уйида роҳату фароғатда шоҳона ҳаёт кечири бошлади.

Бу пайтга келиб, унинг доврўғи жуда кўп мамлакатларга тарқалган эди. Ҳамманинг оғзида, фалон салтанат подшосининг яширилган, ўғирланган нарсаларни бир зумда топиб бера оладиган донишманди бор экан, у жаҳондаги жамики илмларнинг пири эмиш деган мишмишлар юрарди.

Румо шоҳининг саройида бир олим мунажжим бўлиб, ўша даврда унга тенг келадиган аллома йўқ эди. Бир куни

у мунажжим Усфурнинг дарагини эшитиб қолдию унга гайирлиги келди, сўнг Румо шоҳига юзланиб бундай деди:

— О бузрук султоним, камина малик ал муслиминнинг салтанатига бориб, унинг мунажжими ила масала талашмоқчиман. Агар менинг қўлим баланд келса, унда биз мусулмонлардан ҳар жабҳада устун чиққан бўлурмиз.

— Яхши, сафарга ҳозирлан! — деб буюрди шоҳ.

Шундан сўнг Румо мунажжими ўз қуллари ёрдамида сафар тарадудини кўриб йўлга тушди. Мунажжим кечани кеча, кундузни-кундуз демай, йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди, ниҳоят Усфур яшаб турган Боғдод шаҳрига етиб келди. Бу ерда у шаҳар қопқаси яқинидаги мусофирхонада уч кун яшади, сўнг подшо ҳузурига қадам ранжида қилмоқ учун ундан ижозат сўради, подшо ҳам уни қабул қилишга розилик билдирди. Мана, румолик олим шоҳ ҳузурига кириб, иззат-икром билан унга таъзим қилди ва бундай деди:

— О саодатли подшо, ҳукмдоримиз Румо султони қўли остида бир доно мунажжим бўлиб, салтанатда унга тенг келадиган бошқа аллома йўқ. Шоҳимиз, сиз ҳазрати олийларининг ихтиёрида, мамлакатингиздан барча аллома, мутафаккир ва мунажжимлардан устун келган бир донишманд борлигидан хабар топди ва ҳузурингизга ўз мунажжими — каминани юбордики, икковимиз сиз ҳазрати олийларининг кўз олдида мубоҳаса қилсак. Токи кимнинг мунажжими музаффар бўлса, ўша ҳақ бўлгай.

— Мунажжим Усфурни бу ерга олиб келинглар, — деб амр этди шунда подшо. — Румо мунажжими билан бир мубоҳаса қилиб кўрсин.

Шоҳ ғулумлари Усфурнинг уйига келиб, дарвозасини қоқдилар.

— Ким у? — деб сўради Усфурнинг хотини.

— Подшоҳимиз мунажжим жанобларини йўқламоқдалар, — деб жавоб қилишди ғулумлар. — Румо салтанатидан бир аллома ташриф буюрди, ул зот жаноб донишманд билан масала талашмоқчи. Бул тортишувда ким оқилроқ бўлиб чиқса, у қимматбаҳо совға-саломлар, олтинлар билан тақдирланаркан ҳамда замонамизнинг энг заковатли алломаси деган ном оларкан.

Усфурнинг хотини болохонага чиқиб, эрига ғулумларнинг гапини айтди. Усфурнинг ранги қув ўчиб кетиб, бутун вужуди дағ-дағ титрай бошлади.

— Падарингга минг лаънат! — деб бақирди у хотинига. — Энди нима қиламан? Мана мен билан масала талашгани хориждан мунажжим келипти. Агар у мен билмаган нарса-ни сўраса, нима деб жавоб қиламан?

¹ Араб тилида Усфур — «чумчуқ», Жарада — «ниначи» деган маънони билдиради.

— О, эр, — деди унга хотини, — оллоҳдан паноҳ сўранг-у, дадил бораверинг. Кўрасиз, оқибати хайрли бўлади.

— О менинг маликаи дилозорим, — деб эътироз билдирди эр, — ҳар гал бошимизга кулфат тушганида мени яккалаб қўясан. Улай агар, бу сафар шоҳ мени албатта дорга осадиди! Илло оллоҳ шоҳид, барибир, мендан кейин тараллабедод яшашингга имкон бермайман! «Аъло ҳазратлари, дейман, сизнинг устингиздан кулишга мени шу хотин мажбур қилганди, шу жодугар мени мунажжим бўлишга, шу йўл билан одамларни мазах қилишга даъват этганди. Худо ҳаққи, мен бор-йўғи бир оми бўзчиман».

Шу гаплардан кейин у ноилож кийимини кийиб, кўчага чиқди ва ғулумлар кузатувида шоҳ саройига йўл олди. Унинг шоҳ ҳузурига киришига ижозат бердилар, у саломхонага кириб, «ассалому алайкум», деди ва жойига бориб ўтирди. Румодан келган аллома Усфурнинг селкиллаган узун соқолини ва чақчайган кўзларини кўрдию юрагига ғулғула тушди. У шундай гап бошлади:

— О шаҳаншоҳ, донишмандингга учта савол бераман. Агар у саволларимга тўғри жавоб қайтарса, ўзимни мағлуб деб тан оламан ва мубоҳасани давом эттиришимизга ҳожат қолмайди.

— Хўш, сен қабул қиласанми, шундай шартни? — деб сўради шоҳ Усфурдан.

— Қабул қиламан, шоҳим, фақат сиз бул шартимизга шаҳодат бергувчи одамларни таклиф қилсангиз.

Шунда подшо шаҳар қозисини, гувоҳларни, нойибларни, салтанат мансабдорлари-ю, амир-умароларни чақиртириб, уларга мубоҳаса шартларини изҳор этди. Ҳамма ўтирди. Шундан сўнг румолик мунажжим қўлларини кўтариб мулоким ишора билан Усфурга қаратди, сўнг оҳиста пастга тушириб, ерни кўрсатди. Усфур унинг бу ишорасига жавобан қўлларини силкитиб, осмонни кўрсатди. Румолик ҳайратга келиб деди:

— Азбаройи худо, о донишманд, умринг зиёда бўлғай! О шаҳаншоҳ, бу аллома саволимга тўғри жавоб қилди. Энди иккита саволим қолди. Агар уларга ҳам жавоб берса — унинг голиб бўлгани.

Шу сўздан кейин румолик шаҳодат бармоғини кўтариб, Усфурга ишора қилди. Усфур эса унга жавобан, румоликка икки бармоғини кўрсатиб, кўзларини чақчайтирди. Румолик кўрқиб кетиб шундай деди:

— Ё қудратингдан, тўппа-тўғри! Имоним ҳаққи онт ичманки, тўғри жавоб! Бул аллома икки масалада мендан устун чиқди, энди яна битта — учинчи савол қолди.

Шундан сўнг румолик чўнтагидан тухум чиқариб, уни Усфурга кўрсатди. Усфур ҳам қўлини кассасига тиқиб, бир

бўлак пишлоқ чиқарди-да, уни румолик мунажжимга кўрсатди. Румолик буни кўриб чинқириб юборди:

— Имонимни ўртага қўйиб онт ичманки, мен дунё қандай яратилганини биламан деб ва бу билимимда ўзимни ҳақ деб ўйлаб юрардим, ва лекин энди шуни қасам ичиб айтишим мумкинки, бул алломага тенг келадиган мунажжимни мен ҳеч қачон ҳеч ерда кўрмаганман!

Шунда шоҳ деди:

— Мен қандай саволлар берилганига ҳам, нима деб жавоб қайтарилганига ҳам тушунмадим. Бизнинг донишмандга қандай саволлар берганингни ва қандай қилиб ундан мағлубиятга учраганингни тушунтириб бер.

— Мен ундан, — деб гап бошлади румолик, — заминни ким яратган деб сўрадим. У бўлса менга: самони бошимиз узра кўтарган яратган, деб жавоб қилди. Кейин мен унга бармоғим ёрдамида, худо. Одам алайҳиссаломни яратди, деб айтдим. Лекин у менинг хатоимни тузатиб икки бармоғини кўрсатди, — яъни оллоҳ, шунингдек, Одам алайҳиссаломнинг жуфти Момо Ҳавони ҳам яратди, деди. Мен унга тухум кўрсатиб, буни оллоҳ сутдан яратган, дедим. Шунда у бир бўлак пишлоқ кўрсатиб, бу ҳам ўша нарсадан вужудга келган, деб айтди. О шаҳаншоҳ, сенинг шоҳидлигингга ўз мағлубиятимни тан оламан...

Румолик мунажжим юртига жўнаб кетгач, шоҳ Усфурдан сўради.

— Масала талашганларингга сен унга нима дедингу у сенга нима деди?

— Румолик қўлини силкитганида, — деб жавоб қайтара бошлади Усфур. — «Ҳозир сени ердан узиб осмонга кўтараман», деган эди. Мен бўлсам унга: «Ўзим сени кўтариб туриб, ерга би-ир ураман, ичак-чавақларинг ўйнаб кетади», дедим. Бу гапимга жавобан у: «О тентак, кўзингга бармоғимни тиқиб оламан», деди. Мен унга эътироз билдириб: «Бекорларни айтибсан, ўзим сенинг иккала кўзингни ўйиб оламан», дедим. У менга тухум кўрсатиб: «Менинг таомим шу», демоқчи бўлди. Мен бўлсам, унга пишлоқни кўрсатиб: «Биз шуни та новул қиламиз», деб айтдим.

Вазир Усфурнинг бу гапларидан кулиб юбориб бундай деди:

— Худо ўз суйган бандасига вазиятни итоат эттирар экан. Агар одамзод бошига бахт қуши қўнса, у аллома бўлиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас.

Бу аснода Усфурнинг хотини шоҳ қизи ҳузурига тез-тез қадам ранжида ётар ва ҳар борганида у билан узоқ вақт дилкашлик қилиб ўтирарди. Шоҳ қизининг ўзи тез-тез Жарада-

га одам юбориб турар, ҳар гал унга ҳар хил либослар, жарақ-жарақ пул инъом этарди.

Мана, бир куни Усфур шоҳ ҳузуридан қайтиб келиб, хотинига шундай деб юзланди:

— О хотин! Сен бу шаҳардан ҳеч ёққа кетмасликка онт ичган эдинг. Энди агар мени сўраб келадиган бўлишса, бундан уч кун бурун ўлиб қолдилар, деб айт. Шоҳ ғазабидан бирдан-бир қутулиш йўли шу. Гапимни бўлма, касофат! Худо хоҳласа, шу тарзда бошимиздан фалокат арийди. Агар айтганимни қилмасанг, азбаройи шифо, каллангани оламан!

— Хўп, дадаси, айтганингиздек қиламан, — деди хотини.

Уч кунгача Усфур подшонинг кўзига кўринмади. Бу пайт шоҳ қизи Жарадани кўмсаб, унга одам юборди. Бўзчининг дарвозасини тақиллатиб келган хизматкорларга Усфур, хотиним ўлиб қолди, деб жавоб қилди. Маликанинг хизматкорлари саройга қайтиб бориб, унга бу хабарни етказдилар. Малика қаттиқ қайғурди.

— Нимадан қазо қилиши мумкин? — деб ҳайрон бўларди у. — Утган куни меҳмоним бўлган эди-я.

Бу пайт шоҳ ҳам Усфурни кўмсаб қолди.

— Уч кундан бери унинг дараги йўқ, — деб жавоб қилишди шоҳга. У Усфурни чақириб келгани маҳрамларини юборди. Улар дарвозани тақиллатиб, донишмандни чақира бошлашди. Усфурнинг хотини дарвоза тагига келиб сўради:

— Ким?

— Шоҳимиз донишмандни чорламоқдалар, — дейишди маҳрамлар.

— Донишманд ўлиб қолди, — деди хотини.

Маҳрамлар саройга қайтиб, бу хабарни шоҳга баён қилдилар.

— Қачон ўлипти? — деб сўради шоҳ.

— Хотинининг гапига қараганда, ўлганига икки кун бўлганмиш. — Подшо қаттиқ куйинди, кўнгли ғаш бўлиб, дардлашгани қизининг олдига кирди, лекин қизи ҳам дарду дунёси қоронғу бўлиб маънос ўтирарди.

— Худо умрингизни зиёда қилсин, шоҳим, — деди отасига қизи. — Мунажжимнинг хотини оламдан ўтипти. Раҳматли жуда яхши аёл эди, мен билан суҳбатлашиб ўтиргани тез-тез келиб турарди.

— Ҳозиргина мен мунажжимга одам юборган эдим, — эътироз билан гапира бошлади шоҳ, — хотини чиқиб, эрим ўлган, деб айтипти-ку.

Шундан кейин шоҳ, мунажжим ўлган деса, малика, йўқ, унинг хотини ўлган, деб бир-бирлари билан баҳслаша бошлашди.

Ахири бўлмагач, шоҳ шундай таклиф киритди:

— Бу можародан наф йўқ, яхшиси иккаламиз маҳраму ғуломларимиз кузатувида мунажжимникига борайлик-да, эр-хотиннинг қай бири ўлганини ўз кўзимиз билан кўриб, қаноат ҳосил қилайлик.

Мана, қоронғу тунда шоҳ ва унинг қизи хизматкорлар кузатувида Усфурнинг уйига яқин келишди. Улар дарвозани тақиллатишган эди, ичкаридан ҳеч бир садо эшитилмади. Яна қаттиқ-қаттиқ тақиллата бошлашди, лекин мунажжимнинг уйи гунг эди. Шунда подшонинг амри билан дарвозани бузиб ҳовлига киришди, зинадан болахонага кўтарилишди, бу ерда улар Усфур билан хотинининг ўлиб ётганини кўришди.

— Ё танграм, — деб юборди шунда шоҳ, — донишманд ҳам, хотини ҳам бирга ўлишипти-да!

— Йўқ, олдин хотини ўлган! — деб чинқирди шоҳ қизи.

— Ким олдин ўлганлигини менга аниқ айтиб берадиган одам топилса, — деди шоҳ, — ўшанга минг динор инъом этардим. Шунда Усфур «дик» этиб туриб кетиб, худди девона одамдек бақирди:

— Мен олдин ўлганман!

Шоҳ кулиб юборди ва:

— Буни қандай тушунмоқ керак? — деб сўради.

— Онт ичиб айтаманки, — деб жавоб қилди шунда Усфур, — каминани камтарин қулингиз асло мунажжим эмас, бўзчимаан, хотиним тушмагур қўярда-қўймай оёқ тираб туриб олганидан кейин «мунажжим»лик қилишга мажбур бўлган эдим.

Подшо бўзчининг бу гапидан қотиб-қотиб қулди, унга тўн билан минг динор пул ҳадя қилди ва уни ўзига надим этиб тайинлади. Шу-шу Усфур подшоҳнинг паноҳида то умрининг охиригача саодату фароғатда беғам, беташвиш кун кечириб, мурод-мақсадига етипти.

ШАҲЗОДА АРДАШЕР ВА ҲАЁТУННУФУС ҚИССАСИ

ероз шаҳрида Сайфулаъзам исмли улуғ бир подшо бўлган экан.¹ У кескайиб, анча ёшга бориб қолган бўлса ҳам, бирор фарзанд кўрмаган экан. Бир куни у ҳакам ва табибларни йиғиб: «Ёшим анча улғайиб қолди, тутаётган ишим, мамлакат аҳволи ва ундаги тартиб-интизом ўзингизга маълум. Мендан кейин фуқароларим ҳоли нима кечаркин, деб хавотирдаман, шу вақтгача фарзанд кўрмадим», — дебди. Шунда улар: «Сенга бир дори тайёрлаб берамиз, худо хоҳласа, шу фойда берар», — дейишиб, ўша дорини тайёрлаб беришибди. Подшо бир ўғил кўрибди. Подшо унга Ардашер деб от қўйибди. Бола ўсиб, катта бўлиб, ўн беш ёшга киргунча илм ўрганибди.

Ироқ мамлакатада Абдулқодир деган бир подшо бўлиб, унинг тўлин ойдек Ҳаётуннуфус исмли қизи бор экан. У эркакларни ёмон кўрар ва ҳеч ким унинг ҳузурда эркаклар ҳақида сўзлаёлмас экан. Улуғ подшолар совчи юбориб, отасидан қизини сўрашар, отаси бу ҳақда оғиз очса, қизи: «Ҳеч қачон турмушга чиқмайман», — дер экан.

Ардашер бу қизнинг таърифини эшитиб, унга уйлантиришни отасидан сўрабди. У вазирини юбориб, сўратган экан, Абдулқодир қабул қилмабди. Вазир шох ҳузуридан қайтиб келиб, унинг рад қилгани ва ҳафсаласи пир бўлиб қайтиб келганини ўз подшоҳига тайтибди. Бу гап Сайфулаъзам шохга оғир ботиб, қаттиқ ғазабланибди. «Мендек улуғ подшо битта қизини сўраб одам

юборсаму ўғлимни унга раво кўрмаса, бу қанақа гап?» — дебди. Сўнгра жарчига, аскарларни чодирдан чиқариб, зудлик билан урушга тайёргарлик кўришни буюрибди. «Абдулқодир шох мамлакатини вайрон қилмай, одамларини қириб, ёстиғини қуритмай, мол-дунёсини таламай қайтмайман!» — деб бақарибди. Бу гапни эшитган Ардашер ўрнидан тура отасининг ҳузурига кирибди-да, унинг олдида ер ўпиб: «Эй улуғ подшо, беҳудага уринма! Баҳодир ва аскар тўплаб ортиқ сарф-харажат қилма! Албатта, сен ундан кучлироқсан. Унинг устига қўшин тортиб борсанг, юртини хароб қиласан. Одамлари ва баҳодирларини қирасан, мол-дунёсини талайсан, шохни ҳам ўлдирасан; отаси ва бошқаларнинг ўлимига сабаб бўлганини эшитгач, қизи ҳам ўзини-ўзи ўлдиради, у ҳолда мен ҳам ўламан. Усиз мен яшай олмайман!» — дебди. Шунда шох:

«Эй ўғлим! Бўлмаса бу ҳақда сен нима дейсан?» — деб сўрабди.

«Мен савдогар кийимини кияман-да, — дебди ўғли отасига, — ўзим бориб, у қизга етишиш чорасини кўраман, қани, кўрай-чи, ҳожатим раво бўлармикин?» Отаси: «Ўғлим, фикринг қатъийми?» — деб сўраган экан: «Ҳа, отажон», — деб жавоб берибди Ардашер.

Шунда отаси вазирини чақариб: «Э, вазир аълам, қалбим меваси — ўғлим билан бирга сафарга отлан, мақсадига эришув йўлида унга ёрдам бер, уни эҳтиёт қил ва тўғри йўл кўрсатиб, муродига етказ, менинг ўрнимга оталик қил!» — дебди. «Жоним билан, эй шаҳаншоҳим», — дебди вазир.

Сўнгра подшо, ўғлига уч минг олтин динар, қимматбаҳо тошлар, узук кўзлари, ёмби, ичимликлар, қимматли моллар ва жуда кўп тилла буюмлар берибди. Кейин ўғли онасининг олдига кириб, қўлини ўпиб, фотиҳа сўрабди. Онаси фотиҳа берибди-да, ўша заҳоти хазинасини очиб, қимматбаҳо моллар, аёллар тақадиган зеб-зийнатлар, тилла буюмлар, ўтмиш подшолар замонидан сақланиб келаётган ва пулга топилмайдиган ҳамма нарсаларни чиқариб берибди. Шаҳзода ўзи билан бир қанча қул, хизматкор, от-улов ва йўлга керак бўладиган ҳамма нарсаларни олибди. Ўзи ҳам, вазир ҳам, улар билан бирга кетаётган бошқалар ҳам савдогар кийимини кийиб олишибди. Ардашер ота-она, қариндош-уруғ, ёру биродарлари билан хайрлашибди. Шундай қилиб, ҳаммалари кечани-кеча, кундузни-кундуз демай, чўл ва саҳроларни кезишибди.

Улар Оқ шаҳарга кириб боришгач, бой савдогарлар учун махсус бино қилинган саройни сўрабдилар, одамлар уларга йўл кўрсатибди. У ўзлари учун учта омбор банд этиб, калитларини олишибди-да, ҳамма молу матоларини омборларга жойлашгач, карвонсаройга келиб, дам олишибди. Сўнгра вазир шаҳзоданинг мушқулини осон қилиш тадбирини ўйлай кетибди. «Бошимга

¹ «Минг бир кеча»нинг 8 жилдлик ўзбекча таржимасида 6-жилд таржимони А. Ирисов эди. Шунда дастлаб бу ерда келган «Шаҳзода Ардашер ва Ҳаётуннуфус қиссаси» билан «Подшо Бадирбосим ва малика Жавҳара» қиссалари ўша еттинчи жилдга мўлжалланилган эди. Лекин 6-жилд ҳажми катта бўлиб қолгани сабабли сўнги икки қисса келаси жилд — еттинчига ўтказилган бўлиб, нашриёт ходимларининг айби билан бунда таржимон исми А. Ирисов тушиб қолган ва натижада янглиш равишда булар бошқа кишига нисбат берилган эди. Уша йиллари шу нашриётнинг бўлим мудирини Ш. Шомуҳамедов ва 7-жилд муҳаррири А. Алиевларнинг ёзма равишда гувоҳлик беришларига кўра бу ерда асл таржимон номи тикланди. *Нашриётдан.*

бир фикр келди, — дебди вазир шунда, — худо хоҳласа, бу фикр сенга қўл келар». Шаҳзода: «Эй тадбиркор вазир! Кўнглингга келганини қилавер, худо ақлингни барқарор қилсин», — дебди. «Сенга базозлар растасидан бир дўконни ижарага олиб берсам, — дебди вазир, — сен шу дўконда ўтирсанг, албатта ким бўлишидан қатъий назар, ҳар қандай кишининг бозорга эҳтиёжи тушади. Дўконда ўтирсанг, одамлар сени ўз кўзлари билан кўришса, диллари сенга мойил бўлади, натижада мақсадингга эришув йўлини топасан. Чунки гўзал йигитсан, ҳамманинг сенга ҳаваси келади». Шаҳзода: «Билганингни қилавер», — дебди.

Шунда вазир, ўша заҳоти ўрнидан туриб, энг қимматли кийимини кийибди, шаҳзода ҳам кийиниб, минг динор солинган бир ҳамённи ўзи билан олибди. Кейин иккови шаҳарни айланиб юришибди. Одамлар уларга қарар ва шаҳзоданинг ҳуснига ҳайрон қолардилар. Шаҳзода ҳақида одамлар ўртасида дув-дув гап юрибди, биров: «Бу йигит, одам жинсидан эмас, албатта иззатли фаришта», — деса, биров: «Жаннатнинг дарвозабони бепарво бўлиб, бу ғулум жаннатдан чиқиб келганми?» — дермиш. Шундай қилиб, одамлар буларга эргашиб, газмол бозорига борибдилар. Ниҳоят, улар бозорга кириб тўхташибди. Шунда буларнинг олдига салобатли, нуроний бир чол келиб, салом берган экан, улар алик олишибди. Чол уларга: «Эй ҳурматли! Адо этиш шарафига мўяссар бўла оладиган бирон юмушингиз йўқми?» — дебди. «Эй шайх! Сен ким бўласан?» — деб сўрабди вазир. «Шу бозорнинг оқсоқоли бўламан», — деб жавоб берибди мўйсифид. Шунда вазир: «Эй шайх, маълуминг бўлсинки, бу йигит ўғлим бўлади, бунга шу бозордан бир дўкон очиб бермоқчиман. У олди-сотдини ва савдогарлар билан муомала қилишни ўргансин», — дебди. «Бош устига», — дебди оқсоқол.

Сўнгра оқсоқол шу заҳотиёқ бир дўконнинг қулф-калитини келтириб бериб, даллолларга уни супуриб-сидиришни буюрибди. Даллоллар бу топшириқни адо этишибди. Вазир одам юбориб, дўконга қўйиш учун тагига туяқуш пари тиқилган юмшоқ ва баланд курси, намоз ўқиш учун меҳрожигга қизил-тилларанг уқа тутилган кичкина гилам — жойнамоз олиб келибди. Шунингдек, мато ва газмоллар билан дўконни тўғазибди.

Иккинчи куни йигит дўконни очиб, ҳалиги курсига ўтирибди. Вазир дўкон олдига яхши кийимлар кийган икки ғулумни, қуйроққа эса чиройли икки ҳабаш қулни турғизиб қўйибди.

Бундан олдин вазир йигитга: «Одамлардан сирингни яшир, бу албатта, мақсадга эришувингга ёрдам беради», — деб насиҳат қилган экан, сўнгра вазир хазиначининг олдига бориб: «Дўконда юз берадиган ҳамма воқеани ҳар куни менга билдириб турасан!» — деб тайинлабди.

Шундан кейин йигит дўконда худди тўлган ойдек бўлиб ўтириб, савдо қилаверибди. Унинг гўзаллигини бир-биридан

эшитган одамлар бозорда ишлари бўлмаса ҳам унинг ҳусну жамоли, қадди-қоматини кўриш учун базозлик растасига келишар ва уни шундай хушбичим қилиб яратган тангрига шукроналар айтишармиш. Раста одам билан лиқ тўлиб кетганидан, йигитнинг олдига бормоқчи бўлган киши орани ёриб ўта олмасмиш. Шаҳзода эса ўзига тикилаётган халойиққа ҳайрон бўлиб, ўнг ва сўлига қарар ва саройга яқин кишиларнинг биронтаси билан алоқа боғлаб, у орқали подшо қизи тўғрисида маълумот олиб туришни орзу қилармиш. У бу ниятини амалга оширолмай сиқилибди. Вазир эса ҳар куни умидвор қилиб уни юпатаверибди. Анча вақтгача шаҳзода шу зайл кун кечирибди.

Кунлардан бир куни дўконда ўтирса, орқасида ойдек иккита канизини билан басавлат, нуроний, оғир табиат ва яхши кийинган бир кампир дўкон олдида тўхтаб, йигитга бир оз тикилиб тургач: «Бу талъатни яратган ва бу санъатни ясаган зотга тасанно айтаман», — дебди. Кейин у салом берибди, шаҳзода ҳам алик олиб, уни ўз ёнига ўтқазибди. Шунда кампир шаҳзодага: «Э, гўзал йигит. Қайси мамлакатдан бўласан?» — дебди. «Эй онажон! Мен Ҳиндистон томониданман, саёҳат учун бу шаҳарга келиб эдим», — дебди шаҳзода. Шунда кампир: «Қандай молу матоларинг бор, подшоларга муносиб бирон яхши нарсанг бўлса кўрсат-чи!» — дебди. Бу гапни эшитган шаҳзода: «Яхши нарса истайсанми? Марҳамат, менда улуг зотларга мос келадиган ҳар нарса бор», — дебди. «Эй ўғлим, — дебди кампир, — ўзи қиммат бўлсаям, кўриниши чиройли, камёб нарсалар керак». «Ким учун сўраётганингни айтсанг, ўша одамнинг мартабасига муносиб нарсани сенга кўрсатаман», — дебди шаҳзода. «Ўғлим, тўғри айтдинг! — дебди кампир, — нарсани мен шу ерларнинг эгаси, мамлакат подшоҳи Абдулқодирнинг қизи — гўзал Ҳаётуннуфус учун сўраяпман».

Кампирнинг гапини эшитгач, шодликдан шаҳзоданинг юраги ёрилгудек бўлибди. У на хизматчиларига ва на қулига буюрмасдан, ичига юз динор солинган бир ҳамённи олиб кампирга берибди-да: «Бу ҳамён кийимларингни ювдиришинг учун», — дебди. Сўнгра қўлини бир бўхчага узатиб, ўн минг динор, балки ундан ҳам ортиқ турадиган кийимларни чиқариб: «Бу мамлакатингизга олиб келган нарсаларимдан», — дебди. Кампир у кийимларни кўргач, ажабланиб: «Эй расо сифатлар эгаси, булар неча пул туради?» — деб сўрабди. «Бепул бераман», — дебди шаҳзода. Шунда кампир шаҳзодага миннатдорчилик билдиргач, яна: «Неча пул туради?» — деса, шаҳзода: «Азбаройи худо! Булар учун пул олмайман, — дебди. — Агар малика маъқул қилмаса, булар ўзингга ҳадя бўлсин! Сени менга учратган худога шукр, вақтики келиб, бирон нарсага муҳтож бўлиб қолсам, менга ёрдам берарсан». Бу ёқимли гапдан, шаҳзоданинг жуда кўп қарам ва эҳсонидан, ғоят боодоблигидан ажабланган кампир:

«Эй ҳурматли! Исминг нима?»— деб сўрабди.

«Исмим Ардашер»,— дебди шаҳзода.

«Бу шаҳзодаларга қўйиладиган исм-ку, сен бўлсанг савдогар кийимидасан!»— дебди кампир. «Отам севиб, шу исмни қўйган, исм кишининг шоҳми, гадо эканини билдирмайди»,— дебди Ардашер. Кампир бу гапдан ажабланиб: «Эй ўғлим, молингнинг пулини ол!»— деса, шаҳзода ҳеч нарса олмасликка қасам ичибди.

«Эй суюклигим! Маълуминг бўлсинки, ростгўйлик энг улуғ нарсадир,— дебди, кампир шаҳзодага:— Менга қилаётган бу қарам ва эҳсонингни албатга бирон сабаби бордир, дилингдагини изҳор қил, бирон эҳтиёжинг бўлса, балки ёрдам берарман».

Шу пайт шаҳзода, кампирнинг қўлини олиб, сир сақлаш тўғрисида у билан шартлашибди-да, ҳамма дардини: шоҳ қизини севишини ва ўшани деб бу мамлакатга келганини бирма-бир баён қилибди. Шунда кампир бош ирғаб:

«Мана бу рост гап! Лекин ўғлим, донишмандларнинг: «Биров менга бўйсунмасин десанг, уни машаққатли ишга буюр!» деган мақоли бор,— дебди.— Гарчи хазиналарнинг калити сенда бўлса ҳам, номинг савдогар, сенга бундан бўлак сифат беришмайди. Ўз савдогарлигингдан юқорироқ амал истасанг, қози ёки амир қизини сўра! Нима учун замона шоҳининг қизидан бошқани сўрамайсан? Тўғри, у бокира, дунё ишларидан беҳабар, ўзи турган қасрдан бошқа жойни кўрмаган бир қиз. Ёш бўлишига қарамай, фикри ўткир: ақлли-хушли, зийрак. У отасининг яккаю ягона фарзанди. Шоҳ уни жонидан ҳам азиз кўради, шунинг учун ҳам ҳар куни эрта билан қизининг қошига келиб, ҳол-аҳволини сўрайди. Қасридагиларнинг ҳаммаси ундан ҳайиқади. Ўғлим, сен айтган гапларни бирон киши унга айта олади деб ўйлама, гапиришга ҳеч кимнинг ҳадди сиғмайди. Ўғлим, азбаройи худо, бутун қалбим ва вужудим билан меҳрим сенга тушди. У қизга етишинингни ҳам истайман. Сенга бир нарсани айтмай, ҳожатингни чиқариш учун жоним ва молимни хавфу хатарга қўйишга тайёрман».

«Эй онажон, менга айтаман деганинг нима эди?»— деб сўрабди Ардашер. «Мендан вазир ёки амир қизини сўра!— дебди кампир.— Буларни сўрасанг, ҳожатингни чиқара оламан, ҳеч ким бир сакраб осмонга чиқа олмайди».

«Онажон, сен ақлли хотинсан, ишнинг кўзини биласан! Кишининг боши оғриси, ҳеч вақт қўлини боғлайдиларми?»— деб сўрабди Ардашер. Кампир: «Йўқ»,— деб жавоб берибди.

«Ана шунга ўхшаш қалбим у қиздан бошқани истамайди,— дебди шаҳзода,— унга етиша олмасам, азбаройи худо, унинг йўлида қурбон бўламан. Онажон, мусофирлигимга ва кўзёшларимга раҳминг келсин». Кампир эса: «Эй ўғлим, азбаройи худо, бу гапингдан юрагим пора-пора бўлмоқда, лекин ҳеч иложим йўқ»,— дебди. Ҳеч бўлмаса мендан унга хат элтиб, мен учун

унинг икки қўлини ўпишингни илтимос қиламан»,— дебди шаҳзода. Шунда кампирнинг шаҳзодага раҳми келиб: «Қани, ёзсанг ёз! Майли, элтиб берай»,— дебди.

Буни эшитган шаҳзода севинч-қувончга тўлиб, шоша-пиша сиёҳ ва қоғоз чиқарибди.

Шаҳзода хатни ёзиб бўлгач, буклаб ёпибди-да, кампирга берибди, кейин қўлини сандиққа узатиб, ичига юз динор солинган бошқа бир ҳамённи кампирга узатибди-да: «Шу динорларни канизакларга бер!»— дебди. Кампир бўлса ҳайронликда қолиб: «Сендан шунча динор олгани кўрқаман»,— дебди. Шаҳзода кампирдан миннатдор бўлиб: «Ҳеч торгинмай олавер!»— дебди.

Кампир ҳамённи олиб, шаҳзоданинг қўлини ўпибди-да, тўғри Ҳаётуннуфус ҳузурига бориб:

«Эй ҳурматли маликам! Сенга бир нарса келтирдим, бу хил нарса бизнинг мамлакат аҳлида йўқ, буни ер юзида тенги топилмайдиган гўзал бир йигитдан олиб келдим»,— дебди.

«Эй энагам, у йигит қаердан ўзи?»— деб сўрабди малика.

«Ҳиндистон томондан,— дебди кампир.— У тилла ипак билан тикилиб, дуру гавҳар қадалган, баҳоси Эрон ва Рум мамлакатига тенг бу зарбоф кийимларни мендан бериб юборди»,— дебди кампир ғоят усталик билан. Кейин беҳисоб қимматбаҳо тош ва жавҳарлар қадалган зарбоф кийимларни ёзиб юборган экан, қаср ёришиб кетибди. Қасрдаги кишилар эса бундан ажабланишибди. Қанча ўйламасин, малика бу кийимга баҳо қўёлмабди, фақат: «Отам мамлакатининг роса бир йиллик хирожига тенг келади»,— деган фикрга келибди-да, кампирдан:

«У савдогар ўз мамлакатимиз кишисими ёки мусофирми?»— деб сўрабди.

«Эй ҳурматли маликам,— дебди кампир,— у мусофир яқиндагина шаҳримизга келибди. Азбаройи худо, унинг ажойиб хизматчилари бор, у гўзал юзли, муътадил қаду қоматли, яхши хулқли, кенг яғринли бир йигит экан, сену ундан бошқа гўзалроқ инсон боласини кўрган эмасман».

«Баҳосига пул етказиб бўлмайдиган бу кийимнинг бир савдогар қўлида бўлиши қизиқ иш-ку!»— дебди малика.— Буни сендан бериб юборган киши баҳосини айтмадими, энага?»

«Эй маликам, баҳосини айтмади. Аммо пул олмайман, бу мендан шоҳ қизига ҳада. Бу кийим ўша қиздан бошқага ярашмайди, деб берган тиллаларингни қайтарди ва пул олмасликка қасам ичиб: «Агар буни малика маъқул қилмаса, ўзинг ола қол», деди».

«Азбаройи худо! Бу жуда зўр сахийлик ва улуғ қарам-ку!»— дебди малика.— Бунинг кейинидан бирор фалокат юз бермаса, деб кўрқаман, энага! Нега ундан сўрамадинг? Бирон нарсага эҳтиёжи бўлса, биз уни адо этар эдик».

«Ундан, нима ҳожатинг бор, деб сўрасам,— дебди кампир.—

Мана шу қоғозни менга бериб: «Буни маликага элтиб бер!» — деди». Малика қоғозни кампирдан олиб очибди-да, охиригача ўқиб, кайфияти бузилибди. Унинг ақли қочиб, ранги ўчиб, кампирга: «Лаънат сенга, эй энага! — дебди. — Шоҳ қизига шундай гапларни айтадиган у итга нима деса бўлади, мен киму у ит ким. Менга хат ёзишга у қандай журъат этди? Замзам ва Ҳатим¹ эгаси худо урсин, агар тангридан қўрқмаганимда, одам юбориб, у итнинг қўлини орқасига боғлатар эдим-да, қулоқ-бурнини кес-тириб, расвойи олам қилардим. Чиқартириб дўкони турган растанинг дарвозасига остирардим».

Бу гаплардан кампирнинг ранги ўчиб, қалтираб, тили тутилибди. Кейин ўз-ўзига далда бериб, маликани кўндирмай иложим йўқ, деб ўйлабди-да:

«Эй ҳурматли малика, илойим яхшилик бўлсин! — дебди. — Нима деб ёзибди, мунча бетоқат бўляпсан? — У ўзининг ҳожат-мандлиги ва айбсиз тортган ситамларидан шикоят қилиб, сенинг эҳсонингдан ёки бошидаги зулматни кўтаришингдан умидвор бўлмабдими?»

«Эй энага, мактубда бундай гаплар йўқ, аксинча, шеър ва бемаъни гаплардан иборат, — дебди малика. — Лекин энагам, у ё ақлсиз, жинни, ё ўзини ўлдиришни мақсад қилиб олган ноумид, ё мўлжаллаган мақсадига эришмоқ учун қудратли, улуғ бир подшодан ёрдам олган, ёки мени шаҳарнинг бузуқ ва ким истаса висолим унга насиб бўлаверадиган аёлларидан деб эшитиб, шунақа бемаъни шеърлар ёзиб юборган».

«Эй ҳурматли малика, азбаройи худо, тўғри айтдинг, — дебди кампир, — лекин у онгсиз итга эътибор берма, сен тепасидан қуш ҳам, шамол ҳам ўтолмайдиган баланд, мустаҳкам ва бежавотир қасрда ўтирибсан, у бўлса бир дарбадар! Сен унга бир хат ёз, хатда уни ўхшатиб роса койи, қўрқит, ўлимни кўзига кўрсатиб қўй. Унга: «Эй дирҳам ёки динор илинжида умр бўйи дашт ва чўллари кезувчи савдогарлар ити! Қаердан танийсанки, сен менга хат ёзасан? Агар уйқунгдан бедор бўлмасанг ва мастлигингдан ҳушингга келмасанг, сени дўконинг турган раста дарвозасига остираман», деб ёзгин», — дебди.

«Хат ёзсам, умидвор бўлади, деб қўрқаман-да», — дебди малика.

«Унинг қанчалик қадри ва қанчалик даражаси борки, сендан умидвор бўлади? Сен унинг умидини узиш ва қўрқитиш учун ёзасан», — дея то малика довод ва қалам ҳозирлатиб шаҳзодага ёзмагунча тинмай алдай берибди.

Малика ушбу мактубни буклаб, кампирга берибди. Кампир

эса уни шаҳзоданинг дўконига элтибди, у дўконда экан. Кампир дарҳол малика мактубини Ардашерга берибди-да: «Хатинг жавобини ўқи!» — дебди. — Лекин шуни билки, малика хатингни ўқиб, қаттиқ ғазабланди, мен уни гап билан юпата-юпата, ниҳоят, мана шу жавобни ёздирдим».

Шаҳзода севиниб хатни олибди-ю, ўқиб кўриб, фарёд уриб юборибди. Кампирнинг юраги ачиб:

«Эй ўғлим! Худо кўзингдан ёш оқизмасин ва қалбингни ғамгин этмасин! Ахир ошиқлигингни билдириб шундай қўпол гаплар ёзилган хат юборганингдан кейин бундан кўра лутфли жавоб қанақа бўлади?» — дебди.

«Э, онажон, — дебди йигит куйиб, — у ўз хатида мени ўлдириш, осий билан қўрқитса, хат ёзишни ман қилса, энди бундан кўра қандай нозикроқ ҳийла қўллай? Худо ҳаққи! Мен учун ҳаётдан ўлим яхши. Лекин яна бир мактуб битай, шуни унга етказиб, яхшилик қилишингни сўрайман».

«Майли, ёз! Мурудингни ҳосил қилиш йўлида жонимни гаровга қўйиб, ҳатто ҳалок бўлсам ҳам жавоб хатингни унга етказишни бўйнимга оламан», — дебди. Шаҳзода ундан миннатдор бўлиб, қўлларини ўпибди-да, маликага хат ёзибди.

Шаҳзода хатни буклаб, кампирга берибди: яна унга ҳар бирининг ичига юз динор солинган иккита ҳамён узатса, у олишдан тортинибди, шаҳзода қўймагач, кампир ҳамёнларни олиб: «Душманларингни таҳқир этиш учун албатта сени мақсадингга эриштираман», — дебди-да, Ҳаётуннуфус ҳузурига бориб, хатни берибди.

«Бу нимаси, энага? — дебди малика. — Биз бир-биримизга хат ёзишамиз-да, сен бориб келаверасанми? Сиримиз очилиб, шарманда бўлмасак, деб қўрқаман».

«Эй ҳурматли малика! Бундай бўлиши мумкин эмас, — дебди кампир, — бунақа гапларни тарқатишга кимнинг ҳадди сигади?»

Малика кампирдан хатни олиб ўқиб, маъносига тушунгач, қарсак уриб: «Бир балога йўлиқадиган бўлдик, қаёқданам бу йигит келиб қолди?» — дебди. «Эй ҳурматли малика, — деб юпатибди кампир уни. — Оғзингга келганча уни ҳақоратлаб хат ёз. Бундан кейин менга хат юборсанг, бўйнингни узаман, деб айт!»

«Эй энага! Бундай дўқлар билан унинг хат ёзишдан тийилмаслигини биламан, ундан кўра ёзмаслик яхшироқ, агар у ит, илгариги дўқим билан ўзига келмаса, бўйинини узаман», — дебди малика.

«Мана шуни унга эслатиб хат ёз!» — дебди кампир.

Малика давод, қалам олдириб келиб, шаҳзодага дўқ билан хат ёзибди.

Алланечук бир ҳолга тушган малика, ниҳоят, хатни буклаб кампирга берибди. Кампир хатни олиб, шаҳзода олдига борибди-да, унга топширибди. Шаҳзода кампирдан хатни олиб ўқиб,

¹ Ҳатим — Каъбанинг шимоли-ғарбидаги девор. Шу девор билан Каъба дарвозаси оралиги муқаддас ҳисобланади.

индамай бошини қўйи солиб, бармоғи билан ер чизаверибди. «Эй ўғлим, нега индамай, бежавоб қолдинг?» — дебди шунда кампир. «Эй онажон, — дебди шаҳзода, — у мени шундай қўрқита берса, борган сари қаҳру ғазаби оша берса, нима ҳам дея оламан?»

«Мақсадингни айтиб, унга хат ёз! — дебди кампир. — Мен сенинг ёнингни оламан, кўнглинг тўқ бўлсин, албатта икковингни бир-бирингга қовуштираман».

Шаҳзода хатни буклаб, кампирга берибди-да: «Қўл ювишинг учун сув пули», — деб уч юз динор тутибди. Кампир шаҳзодадан миннатдор бўлиб, унинг қўлларини ўпибди-да, йўлга тушибди. Ниҳоят, малика ҳузурига кириб, хатни унга берибди. Малика хатни олиб ўқиғач, улоқтириб юборибди. Урнидан туриб, тилладан ишланиб, қимматбаҳо тошлар қадалган кавушини кия отасининг қасри томон йўл олибди. Унинг икки қоши ўртасидаги ғазаб тугунини кўриб, ҳеч ким аҳволини сўрашга ботинолмабди. Қасрга бориб суриштирса, канизаклар ва сарой аҳллари: «Отанг овга чиқиб кетган», — деб жавоб беришибди. Малика худди яраланган оҳудек у ердан қайтибди ва шаштидан тушиб, чехраси очилмагунча, уч соат чамаси бировга гапирмабди.

Унинг ёришганини кўрган кампир аста олдига бориб ер ўпибди-да: «Эй ҳурматли малика, шарафли қадамларингни қай ерга еткиздинг?» — деб сўрабди. «Отам қасрига бордим», — деб жавоб берибди у. Шунда кампир:

«Эй ҳурматли маликам, ҳожатингни ҳеч ким чиқаролмади-ми?» — деб сўраган экан, малика: «Ўша савдогарлар итидан содир бўлаётган можарони отамга айтиб, савдогар растасидагиларнинг ҳаммасини тутдириб, ўз дўконига осдириш ва биронта мусофир савдогарни шаҳримизда туришга йўл қўйдирмаслик учун борган эдим», — дебди.

«Эй ҳурматли малика! Фақат шу иш билан бордингми?» — деб сўрабди кампир.

«Ҳа, шунга борган эдим, лекин уни тополмадим, аксига овга кетган экан, унинг овдан қайтишини кутаман», — дебди.

«Эй ҳурматли малика! Ҳеч кимга изҳор этиб бўлмайдиган сирни қандай қилиб отангга билдирдинг?» — дебди. «Нега изҳор этиб бўлмас экан?» — дебди малика.

«Борди-ю, — дебди кампир, — қасрда отангни учратиб, бу гапдан воқиф қилганимда, у амр қилиб юбориб, савдогарларни ўз дўконларига осдирса, одамлар кўриб: «Нега уларни осдилар?» — дейишади-ку! Бунга жавобан кишилар: «Улар шоҳ қизини йўлдан урмоқчи бўлган эканлар», деган мишмиш тарқатмайдими?» — дебди.

Шунда одамлар сенинг ҳақингда миш-миш гап тарқатадилар. Чунончи баъзилари: «Малика қасридан ғойиб бўлиб, ўн кунгача савдогарлар билан бўлибди, улар малика билан хўп айш-ишрат.

қурибдилар», — деса, баъзи бирлари бошқача гап тарқатадилар. Эй ҳурматли саидам, кишининг номуси бамисоли бир оппоқ сут — озгина гард уни лойқатади. Ёки мисоли ярақлаб турган бир ойна, синса қайтиб бутун бўлмайди. Эй ҳурматли малика, зинҳор бу сирни отангга ёки бошқа бировга билдира кўрма, номусга қоласан! Одамларга айтишнинг ҳеч қандай нафи йўқ. Уткир ақлинг билан шу гапимни ўйлаб кўр! Агар гапимнинг тўғрилигига ишонмасанг, билганингни қилавер!» — дебди.

Малика кампирнинг гапларини ўйлаб кўриб, унинг жуда тўғри эканини англабди-да, унга:

«Эй энага, гапларинг ҳақ, лекин юрагим ғазаб билан тўлганда», — дебди. «Бу гапни шов-шув қилмаганинг худойи таолога ҳам хуш келади, — дебди кампир, — лекин бошқа бир гап бор, биз сурбет савдогарлар итига индамай қололмаймиз, унга хат ёз ва хатда: «Эй савдогарларнинг хасиси, агар шоҳни учратган бўлганимда, сени ва ҳамма қўшни дўкондорларни аллақачон осдирган бўлардим, лекин ҳали сенга ғазабим қайтгани йўқ, худо ҳаққи! Агар яна шунақа бўлмағур гапларни ёзсанг, ер юзидан изингни йўқотаман», — дея унга қаттиқ тег! Шунда уни бу йўлдан қайтариб, гафлатдан огоҳ қиласан». «Шундай гаплар билан шаштидан қайтармикин?» — дебди малика. «Мен унга ҳамма воқеани гапириб тушунтирсам, албатта қайтади», — дебди кампир.

Кейин малика хатни кампирнинг олдига қўйиб: «Эй энага, у итни тийиб қўй, калласини узиб, гуноҳга қолмайлик!» — дебди.

«Эй ҳурматли малика, азбаройи худо, уни ҳол-жонига қўймайман», — дебди-да, хатни олиб йўлга тушибди. Ниҳоят, Ардашер олдига бориб унга салом берган экан, у ҳам саломига алиқ олибди. Кампир унга хатни берибди, у ўқиб бошини чайқабди-да:

«Биз худоники, албатта, олдига қайтамиз, онажон! Энди нима қиламиз? Сабри тоқатим тугади, танамда дармон қолмади-ку!» — дебди.

«Эй болам! — дебди кампир, — сабр қил! Шояд худо бундан кейин бирон мурувват кўрсатса, дилингдагини ёзиб бер! Сенга жавобини олиб келаман, ўзингни бардам тут, ғамга ботма, худо хоҳласа, албатта, икковингни бир-бирингга қовуштираман».

Шунда Ардашер кампирни дуо қилиб, маликага яна хат ёзибди.

Шаҳзода Ардашер хатни буклаб, ичига тўрт юз динор солинган бир ҳамён билан кампирга берибди. Кампир уларни олибди-да, малика ҳузурига бориб хатни узатган экан, у олмай: «Бу қанақа қоғоз?» — деб сўрабди. «Эй ҳурматли малика, ўша ит савдогарга юборган хатнинг жавоби», — дебди кампир. «Мен тайинлаган гапларни айтиб, уни тиймадингми, ахир?» — деб сўрабди малика. «Гапларингни айтдим, унинг жавоби мана шу-да», — деган экан, малика кампирдан хатни олиб охиригача ўқибди,

кейин кампирга қараб: «Уни бу йўлдан тийиб гапирган гапларингнинг натижаси шуми?» — деган экан, кампир: «Хатида, ундай ишларидан тавба қилиш ва ўтмиш гуноҳидан узр сўраш тўғрисида ҳеч нарса айтмабдими?» — деб сўрабди. «Азбаройи худо, ҳеч нарса демабди, балки ўша аввалги гапларини ошириб-тошириб ёзибди», — дебди малика. «Шунақамаи, бўлмаса унга хат ёз, — дебди кампир. — Мен уни нима қилаётганимни тез орада биласан». «Хат ҳам, жавоб ҳам керак эмас», — дебди малика. «Албатта бир жавоб ёзишинг лозим, шу билан мен уни койиб, сендан умидини узиб қўяман», — дебди кампир. «Хат олиб бормай умидини узавер!» — дебди малика. «Унинг умидини узишим учун албатта хат олиб боришим лозим», — дебди кампир.

Шунда малика даво ва қалам сўраб, Ардашерга нома ёзибди.

Малика хатни ёзиб бўлгач, ғазаб билан уни кампирга қараб отибди. Хатни олган кампир йўлга тушиб, Ардашер олдига борибди. Ардашер кампирдан хатни олиб то охиригача ўқиб, маликанинг кўнгли юмшаш ўрнига баттар ғазабга келаётганини, унга етиша олмаслигини билибди-да, маликанинг хатига жавобан хат ёзиб, уни баттар хуноб қилиш пайига тушибди.

Ардашер хатни буюқлаб, ичига беш юз динор солинган бир ҳамён билан кампирга берибди. Кампир хатни олиб, йўлга тушиб, малика ҳузурига келибди-да, хатни унга топширибди. Малика хатни ўқиб, маъносини тушунгач, улоқтириб ташлаб, кампирга:

«Эй бадбахт кампир! — дебди малика. — Унга яхшилиқ қилиб, мени лақиллатишинг натижасида унга кетма-кет хат ёздим, сен орамизда бўзчининг моксидай қатнаб, ҳадеб хат ташийвериб, бутун бир саргузаштга сабаб бўлдинг. Ҳар гал хат олиб кетаётганингда: «Уни бу ёмон қилиқдан тияман ва хат ёзишини бас қиламан», — дейсану бояги-бояги жавоб хат келтирасан. Бас, маълумки, бу сўзларни сен менинг унга хат ёзишим учунгина айтар экансан-да! Эртаю кеч орамизда юра-юра, ахири номусга қолдирдинг! Ҳой, хизматчилар, кампирни ушланглар!» Шундай қилиб малика Ҳаётуннуфус қуларига кампирни савалашни буюрибди. Шунда қулар кампирни то баданидан қон чиқиб, ўзидан кетгунича уришибди. Малика канизакларга: «Хушидан кетиб ётган кампирни судранглар!» — деб буюрибди. Улар кампирни оёғидан судраб, қаср эшигига олиб борибдилар. Малика бир канизакни унинг тепасига қўйиб: «Кампир ўзига келганида, малика қасамёд қилиб, доям қайтиб бу қасрга келмасин ва кўринмасин! — деди, агар яна кирсанг сени муқаррар ўлимга буюрармиш», дейсан, — деб тайинлабди. Кампир ўзига келгач, ҳалиги канизак, маликанинг гапларини унга айтибди. «Зорим бору Зўрим йўқ», — дебди кампир.

Кейин канизаклар уни саватга солиб, ҳаммолга кўтартириб, ўз уйига юборибдилар. Малика эса табиб юбориб, то кампир

соғайгунича ғамхўрлик қилиб, даволашни буюрибди. Табиб, маликанинг буйруғини бажо келтириб, уни даволабди. Кампир соғайгач, хачирига миниб, Ардашер олдига борибди. Ардашер кампирнинг келмай қўйганидан жуда хуноб бўлиб, унинг бирон хабар келтиришини кутаётган экан. Кампирни кўргач, пешвоз чиқиб, салом берибди ва унинг беморлигини билиб, ҳолаҳвол сўраган экан, у ҳамма воқеани айтиб берибди. Бу аҳвол Ардашерга оғир ботиб, қарсак урибди-да: «Сенинг ташвишинг оғир қайғу бўлди, лекин онажон, маликанинг эр кишиларни ёмон кўришига сабаб нима?» — деб сўрабди.

Кампир ҳикоя қилиб берибди.

«Эй болам! Шун билгинки, — дебди у, — маликанинг ажойиб бир боғчаси бор, ер юзида ундан яхшироқ боғча йўқ. Иттифоқо, малика кечаларнинг бирида шу боғда ухлаб ётиб туш кўради. Қараса, бир овчи тузоқ қўйиб, унинг теварагига дон сепиб, бирор қуш илинишини пойлаб ўтирганмиш. Бир оздан кейин ҳалиги донларни териб ейиш учун бир қанча қушлар келишибди. Шунда бир нар қуш тузоққа тушиб типирчилаверибди. Қолган қушлар ва улар орасидаги унинг модаси ҳам учиб кетибди. Кўп ўтмай, модаси нарининг оёғидаги тугунни ечгани тузоқ олдига келибди-да, тумшуғи билан тугунни чўқилай-чўқилай, ахийри уни қутқазибди. Бу вақтда овчи мудраб ўтирган экан. Уйғониб қараса, тузоқ бузилиб ётганмиш, уни тузатиб, яна дон сепиб узоқроққа бориб ўтирибди. Бир оздан кейин ҳалиги қушлар қайтиб учиб келишибди-да, мода қуш ва унинг нари ҳам тузоқ устига ёпирилиб донларни ея беришибди, шу вақт бирдан ҳалиги нарини қутқазган мода қуш тузоққа илиниб, типирчилаб қолибди. Шунда қушларнинг ҳаммаси пир этиб учиб кетибди, нар қуш модасининг олдига қайтиб келмабди. Анчадан бери мудраб ўтирган овчи уйғониб, тузоқда питирлаётган мода қушни кўрибди-да, бориб иккала оёғини тузоқдан чиқариб, сўйибди. Шу вақт малика чўчиб уйғониб: «Эрларнинг хотинларга оқибати шуми ҳали? Эрнинг бошига ташвиш тушганда хотин шафқат қилиб жон фидо этса-ю, хотиннинг бошига ташвиш тушганида эри уни қутқазмай, унутса, хотиннинг эрига қилган яхшилиги бекор кетса, бу қанақа гап? Эркакларга ишонган кишига худонинг лаънати бўлсин! Улар хотинларининг яхшилигини билмайдилар», деган, малика шу-шу эркакларни ёмон кўради».

«Эй онажон, у ҳеч кўчага чиқмайдимми?» — деб сўрабди шаҳзода. «Йўқ, болам! — дебди кампир. — Аммо унинг боғчаси бор, у замонанинг энг яхши сайргоҳларидандир. Ҳар йил шу боғчанинг мевалари етилган вақтда бир кунгина кириб саёҳат қилади. У ўз қасридан бошқа жойда тунамайди. Боғчага қасрдан яширин эшик бор.

Сенга бир нарсани ўргатмоқчиман, худо хоҳласа, шу сени муроду мақсадинга етказди. Ёдингда бўлсин, меваларнинг пиши-

шига бир ой қолди, шу вақтда малика боғчага кириб томоша қилади. Менинг маслаҳатим шуки, шу кундан бошлаб ўша боғнинг боғбони билан дўстлашиб ол, чунки боғча маликанинг қасрига туташ бўлгани учун, боғбони худойи таолонинг ҳеч бир махлуқини у ерга йўлатмайди. Малика боғчага кирадиган бўлса, мен дарров сенга хабар қиламан. Бориб ошначилик билан боғчага кирасан-да, ўша ерда ётиб қолиш чорасини кўрасан. Малика кирган вақтда сен бир жойда бекиниб турасан.

Уни кўрганингда бекинган жойингдан чиқиб, ўзингни унга кўрсатасан, у сени кўргач, севиб қолади. Эй ўғлим! Шуни билгинки, у сени кўриши билан севиб асири банд бўлиб қолса, ажаб эмас. Чунки сен суқсурдай гўзал йигитсан. Ўғлим, ўзингни дадил тут, худо хоҳласа, албатта у билан қовуштираман». Шаҳзода кампирнинг қўлини ўпиб, миннатдорчилик билдирибди ва унга Искандария ипаклигидан уч кийимли, турли хил атласдан уч кийимли, яна биттадан бичилган кўйлак, пойжома, пешонабоғи, астарлик учун баалабак газмоли берибди. Бунинг устига бирибидан яхши уч бўхча сарупо ҳамда ичига олти юз динор солинган бир ҳамён ҳам ҳадя ҳилиб: «Бу тиктириш учун»,— дебди.

Кампир ҳаммасини олиб: «Эй ўғлим, менинг уйимга бориш йўлини билиб қўйишни истайсанми? Мен ҳам сенинг уйингни кўриб қўйишим керак»,— дебди. «Ҳа, истайман»,— дебди-да, шаҳзода кампирнинг уйини билиш ва ўз жойини унга кўрсатиб қўйиш учун бир қулини қўшиб юборибди. Қул билан кампир йўлга равона бўлишибди.

Кампир кетгач, шаҳзода ўрнидан турибди-да, ғуломларига дўконни ёпишни буюрибди-да, ўзи вазир олдига бориб, воқеани аввалдан-охиригача ҳикоя қилибди. Вазир унинг гапини эшитгач: «Эй ўғлим, Ҳаётуннуфус боғчага чиққани билан сенга эътибор бериб қарамаса, нима қиласан?»— дебди. «Эй вазир, у вақтда гапдан ишга ўтаман-да, жонимдан кечиб, уни канизлари ўртасидан олиб чиқиб, отимга мингаштираману чўлга олиб қочаман. Шунда ё муродим ҳосил бўлади, ё бу фоний дунё азобидан қутуламан. Бошқа чора йўқ». «Эй қойил, шаҳзодам, ҳали шу ақлинг билан яшаб юрибсанми?— дебди вазир ташвишланиб.— Унда биз нима қиламиз? Узоқ мусофир юртда турибмиз, сафаримиз оқибати қандай бўлади? Қўл остида юз минг отлиқ аскарни бўлган шундай бир шоҳга қарши қандай қилиб бундай иш қиласан? Аскарларига буюриб, йўлимизни кесиб қўйиши мумкин. Бу яхши тадбир эмас, ақлли киши бундай қилмайди».

«Бўлмаса қандай чора қўллаш керак, эй доно вазир?! Шубҳасиз, мен ўлим кишисанман,— дебди шаҳзода,— сен отам ўрнида ота ва энг яқин қариндошимсан».

«Эртагача сабр қил, боғчани бир кўздан кечирай,— дебди вазир, озроқ вақт сукут қилиб тургандан кейин,— аҳволни билай ва боғбон билан суҳбатлашиб кўрай».

Тонг отгач, вазир чўнтагига минг динор солиб шаҳзода билан юра-юра, ўша боғчага етиб боришибди. Қарашса, деворлари баланд ва жуда мустаҳкам, сердарахт, серсув, сермева бир боғ. Гўё жаннат мисоли гул ҳидлари гуркираб, қушлар сайраб турганмиш. Дарвоза ичкарасидаги супада бир чол ўтирган экан, унга салом беришибди. Буларни кўрган боғбон ўрнидан туриб, уларнинг саломига алик олибди-да: «Эй ҳурматлилар! Шояд менда бир ишингиз бўлса-ю, мен бажариш шарафига эришсам,— дебди. «Эй шайх!— дебди вазир.— Биз мусофир кишилармиз, иссиқ бизни енгди, манзилимиз узоқ. Мана шу икки динорни олиб, бизга егулик нарса келтирсанг, дарвозани очиб, муздек сув оқиб турган соя-салқинга ўтқазсанг, келтирган нарсангни бирга баҳам кўрсак-да, бир оз ором олиб, йўлимизга кетсак, сендан илтимосимиз шу!» Вазир шундай деб чўнтагидан икки динор чиқариб боғбонга берибди.

Боғбон етмиш ёшга борган бўлса ҳам умри бино бўлиб қўлида бунча пул тутмаган экан. Икки динорни кўриб, ақли бошидан учиб, ўша ондаёқ дарвозани очибди. Сўнг уларни боққа киргизиб, мевали, серсоя бир дарахт тагига ўтқазибди-да: «Шу ерда ўтиринг, боғчага асло кира кўрманг! Сабаби шуки, боғчанинг малика Ҳаётуннуфус қасрига туташган эшиги бор»,— дебди. «Хўп бўлади, жойимиздан қимирламаймиз»,— дейишибди улар.

Боғбон уларни холи қўйиб, овқат келтириш учун кетибди. Орадан бир оз ўтгач, бировга кўтартириб, қовурилган барра билан нон олиб келибди. Ҳаммалари еб-ичиб, ўтган-кетган ва бўлғуси ишлардан бир оз сўзлашиб ўтирибдилар.

Сўнгра вазир туриб, уёқ-буёққа қараб, боғ тўридаги баланд қасрга кўзи тушибди. Қасрнинг деворлари эскириб, сувоқлари тушиб, рахлари нураган экан. Шунда вазир: «Эй шайх, бу боғча сеникимми ёки ижарага олганмисан?»— деб сўрабди. «Эй хожам,— дебди чол,— бу меники ҳам эмас, ижарага олганим ҳам йўқ, бу ерда мен фақат қоровулман». Шунда вазир: «Қанча ҳақ оласан?»— деб сўрабди. «Ойига бир динор»,— дебди чол. «Агар аёлманд бўлсанг, улар сенга анча ноинсофлик қилишар экан»,— дебди вазир. «Эй ҳурматли зот,— дебди боғбон,— азбаройи худо, саккиз жонман, ўзим билан тўққизта».

«Тангридан бошқа кўмакдошинг йўқ экан,— дебди вазир.— Худо ҳаққи, эй бечора, сенинг ғаминг юки мени босди. Аммо аёлмандлигинг сабабли сенга биров яхшилик қилса, нима дейсан?»

«Эй хожам! Яхшилик қилган кишига мендан қайтмаса, худодан қайтар»,— дебди.

«Эй шайх! Боғчанинг қасри яхши экану, лекин афсус, эскириб хароб бўлаёзибди... Мен уни тузатиб, оқлаб, яхши мойлар билан мойлаб, шу боғчадаги энг яхши жойга айлантирмоқчи-

ман, — дебди вазир. — Боғча эгаси келиб, қасрнинг обод бўлганини кўрса, албатта: «Ким тузатди?» — деб сўрайди. Шунда сен: «Унинг хароб бўлиб кетаётганини кўриб, ўзим сарф-харажат қилиб тузатдим», дейсан! Бордию: «Пулни қаердан олдинг?» — деб сўраса: «Сенинг олдингда юзим ёруғ бўлиши учун, инъомингдан умидвор бўлиб, ўз пулимни сарфладим», дейсан! Шунда у сен сарф қилган пулни албатта тўлайди. Бу қасрни тузатиш учун эрта билан мен бинокор, оқловчи, сувоқчи ва мойчиларни олиб келаман ва сенга ваъда қилган нарсаларни бераман».

Вазир шундай деб ёнидан беш юз динор солинган ҳамён чиқарибди-да, боғбонга: «Мана бу динорларни олиб, оилангга сарф қил! Мен билан ўғлимни дуо қилишсин», — дебди. Шунда боғбон: «Бундай қилишининг боиси нима?» — деб сўраган экан, «Бунинг сенга хайри бор: тезда кўрасан!» — дебди вазир.

Бу динорларни кўрган боғбоннинг ақли шошиб, вазирнинг оёқларини ўпибди. Унинг ва ўғлининг ҳақиға дуо қилибди. Улар кетаётганларида боғбон: «Албатта сизларни эртага кутаман, худойи таоло кеча-кундуз мени сизлардан жудо қилмасин», — дебди. Иккинчи куни вазир бинокорлар бошлиғи билан боққа борибди. Вазирни боғбон кўриб, севиниб кетибди.

Вазир бинокорлар бошлиғига харажат пули ва бошқа керакли нарсаларни берибди, улар қасрни тиклаб, оқлаб, мойлабдилар. Шунда вазир бўёқчиларга: «Гапимга қулоқ солинглар, усталар! Мақсад ва муддаомни фаҳмланг ва шуни билингки, — дебди, — бу жойга ўхшаш менинг бир боғим бор, кечаларнинг бирида ўша боғимда ётиб, туш кўрсам, бир овчи тузоқ қўйиб, унинг атрофига дон сепди. Донни кўриб қушлар келди, шу вақт бир нар қуш тузоққа тушди-ю, бошқа қушлар, шу жумладан, ўша нар қушнинг модаси ҳам учиб кетди. Мода қуш озгина вақт ғойиб бўлиб кетди-да, кейин ёлғиз ўзи қайтиб келиб, нарининг оёғидаги тузоқ тугунини чўқилай-чўқилай уни қутқазди-да, бирга учиб кетди. Худди шу паллада овчи ухлаб қолган эди. У уйғониб тузоқнинг бузилиб ётганини кўрди-да, қайта тузатиб, яна дон сепгач, узоқроққа бориб, овни кутиб ўтирди. Шу пайт қушлар, шу жумладан, ҳалиги нар ва мода қуш ҳам дон илинжида тузоқ олдиға келишган эди, бу сафар мода қуш тузоққа илиниб қолди. Ҳамма қушлар, шу жумладан, ўша нар қуш ҳам учиб кетди-ю, қайтиб келмади. Овчи дарҳол мода қушни тузоқдан олиб, сўйди. Нар қушни эса учиб кетаётганида бир йиртқич қуш тутиб олиб, қонини тўқди. Ана шу тушимнинг ҳаммасини худди мен айтган йўсинда қаср деворига тасвишлаб кўрсатсангиз! Илтимосим шу. Агар айтганларимни бажо келтирсангиз, хизмат ҳақингиздан ташқари, сизга инъомлар бериб, кўнглингизни шод этаман». Бўёқчилар вазирнинг гапини эшитиб, унинг тушини боғ деворларида боплаб тасвишлабдилар-да, иш битгач, вазирни чақириб, кўрсатибдилар. Вазир бўёқчиларга айтиб берган тушининг тасвирини

кўриб, уларнинг ҳунарига таҳсин ўқибди, жуда кўп инъом берибди.

Бу нарсалардан беҳабар шаҳзода, одатдагидек, ўша қасрга кирибди. Боғчанинг чиройини, овчи, тузоқ, қушлар, нар қуш ва унинг йиртқич чангалида турганини, йиртқич унинг калласини узиб, қонини ичиб, гўштини еяётганини кўриб, шаҳзода ҳайрон бўлибди.

«Эй тадбиркор вазир! — дебди у вазир олдиға қайтиб. — Мен бугун ажойиб бир нарса кўрдим. Агар уни игна билан кўз оқиға битилса, кишилар учун ибрат бўлар эди».

«Эй ҳурматли шаҳзода! У нима нарса экан?» — деб сўрабди вазир.

«Малика кўрган туш ва унинг эркаларга нафрат билан қарашига ўша туш сабаб бўлганини сенга айтмабмидим?»

«Ҳа, айтиб эдинг», — дебди вазир.

«Азбаройи худо, бўёқ билан ишланган нақшлар қаторида ўша тушнинг тасвирини кўриб, худди ўзини кўргандек бўлдим, — дебди шаҳзода. — Бундан ташқари, маликаға яширин қолган бошқа бир сирни ҳам кўрдим. Иншоолло ана шу нарса мақсадга етказса!»

«Э, ўғлим! У нима экан?» — деб сўрабди вазир.

«Мода қуш тузоққа тушиб, нар қуш унинг олдидан кетаётгани ва уни йўлда йиртқич бир қуш тутиб олиб, калласини узиб, қонини ичиб, гўштини егани сабабли модаси олдиға қайтиб келолмагани тасвирини кўрдим, — дебди шаҳзода, — малика тушининг давоми, нар қушни йиртқич қуш тутиб олганини ва шу сабабдан у ўз модаси олдиға қайтиб, тузоқдан уни қутқазолмаганини ўз кўзи билан кўрган бўлса эди».

«Эй, бахтли шаҳзода, азбаройи худо, бу ажойиб ва қизиқ нарса!» — дебди вазир.

Шаҳзода бу нақшлардан ҳайратланиб, малика ўз тушининг охиригача кўрмаганига афсусланар ва зўр бериб ўзича: «Кошки малика тушини охиригача кўрган бўлса ёки алағ-чалағ бўлса ҳам иккинчи марта унинг ҳаммасини кўрса», дер экан.

«Сен, бу ерни тузатишининг нима ҳожати бор? — деганинда, мен: — Бунинг натижаси тезда маълум бўлади, деган эдим, эсингдами? — дебди вазир, — мана, ҳозир натижаси маълум бўлди. Буни мен ишлатдим, бўёқчиларга айтиб, тушни тасвирилатдим. Улар, нар қушни йиртқич қуш чангалида турганини ва йиртқич унинг калласини узиб, қонини ичиб, гўштини еяётганини тасвириладилар. Шояд малика боғ сайрига чиққанда нақшларга қараса, ўз тушининг тасвир этилганини, нар қушни йиртқич тутиб олиб, калласини узганини кўрса-да, маъзур тутиб, эрларни ёмон кўришдан қайтса, деган умид билан ишлатдим».

Шаҳзода бу гапларни эшитгач, вазирнинг қўлларини ўпиб, унинг қилган ишидан миннатдор бўлибди.

«Сендек бир зот бош вазир бўлмоғи лозим, — дебди у, — агар мақсадимга эришиб, шодлик билан отам ҳузурига борсам, албатта, буни отамга айтаман, у сени кўпроқ ҳурмат қилсин, мартабангни оширсин ва сўзингни эътиборга олсин».

Вазир шаҳзоданинг қўлини ўпибди. Кейин иккови боғбон чол олдига боришиб: «Бу жойни кўр! Қандай яхши бўлибди», — дейишибди. Боғбон: «Сиз туфайли шу ҳолга келди», — дебди. Сўнгра вазир: «Эй чол! Жойнинг эгаси бу қасрни ким қурди? — деб сўраса, сенинг қувонишинг ва инъомингга муяссар бўлиш учун ўз пулимдан ишлатдим, деб жавоб бер!» — дебди. «Хўп бўлади», — дебди боғбон. Вазир ва шаҳзода воқеаси ана шундай экан.

Энди Ҳаётуннуфус қиссасига келсак, у хатлар ва элчибозликлар тўхтаб, кампир кўринмай қолгач, шодланиб, йигитни ўз юртига кетди, деб ўйлабди. Кунларнинг бирида унга, отасидан қопқоқли бир идиш келтиришибди. Малика очиб қараса, роса пишиб етилган мевалар эмиш. Шунда у: «Меваларнинг пишадиган пайти келдими?» — деб сўрабди. Канизаклар: «Ҳа, келди», — дейишибди. Шунда малика: «Демак, боғ сайрига отлансак бўлар экан-да...» — дебди. Канизаклари: «Эй ҳурматли малика, бу жуда яхши фикр, азбаройи худо! Боғ сайрига жуда муштоқмиз», — дейишибди.

«Ҳар йили, фақат энагам бизни боғ сайрига олиб чиқиб, барча дарахт турлари билан таништирарди, — дебди малика. — Энди иш қанақа бўлади? Мен уни калтаклатиб, олдимга келмайдиган қилиб қўйдим. Шундай қилганимга пушаймонман. Чунки ҳар қалай у менинг энагам ва мураббиям эди. Олий ва улуғ тангридан бошқа уни қўллаб-қўлтиқловчиси йўқ».

Канизаклар маликадан бу гапни эшитиб, ҳаммалари ўринларидан туриб, ер ўпгач:

«Эй ҳурматли зот, — дейишибди, — худо учун кампирнинг гуноҳидан ўтиб, уни ҳузурингга келтирсанг яхши бўларди».

«Ўзим ҳам шундай қилишга жазм қилдим, ораларингиздан ким унинг олдига боради? Мен унга қимматбаҳо жома тайёрлаб қўяман», — дебди қиз.

Шу пайт Булбул ва Қоракўз исмли икки канизак (булар канизакларнинг энг каттаси ва маликага яқинроғи бўлиб, ҳусн боқида танҳо эканлар) маликага яқинроқ келиб: «Эй малика, биз борамиз», — дебдилар. Малика: «Шунга жазм қилган бўлсанглар, бора қолинглар», — дебди.

Шунда иккови кампирнинг уйига бориб, эшигини тақилла-тиб, олдига киришибди. Кампир уларни таниб, ҳол-аҳвол сўрашиб, хушвақтлик қилибди. Бирпас ўтиргандан кейин, улар кампирга: «Эй энага! Малика гуноҳингни кечди, у сени чақиряпти», — дейишибди.

«Ўлдирсангиз ҳам бормайман, — дебди кампир. — Дўст ва

душманларим олдида мени калтаклаб, кийимларимни қонга бўятгани, калтак остида ўлаёзганим, бунинг устига, ўлган итдек оёғимдан сургаб ташқарига чиқариб ташлаганлари эсимдан чиқадими? Азбаройи худо, ҳеч қачон унинг олдига бормайман ҳам, дийдорини кўрмайман ҳам».

«Жон буви, бизни ноумид қайтарма, — дейишибди улар, — бизнинг ҳурматимиз қани? Ҳузурингга кимлар келганини инобатга ол, малика наздида биздан кўра мартабаси улуғроқ бирон канизак борми?»

«Худо ўз паноҳида сақласин! Мартабам сизларникидан паст эканини биламан. Малика ўз оқсоч ва чўрилари олдида қадримга етиб, улуғларди, чўриларнинг энг ҳурматлиси ҳам қаршимда тахт турарди», — дебди кампир.

«Ўтган ишга салават, бувижон, обрўйинг олдингидан ҳам ортиб кетса ажаб эмас, негаки малика ўзини паст тутиб, сен билан ярашмоқчи», — дейишибди қизлар.

«Азбаройи худо! Сизлар келмаганингизда, ўлдиришса ҳам бормас эдим», — дебди кампир. Канизаклар бунинг учун ундан миннатдор бўлишибди.

Сўнгра кампир дарров кийиниб, улар билан йўлга тушибди-да, ниҳоят, малика қасрига етиб келибди. Малика ҳузурига кирганларида, у ҳурмат қилиб ўрнидан турибди. Шунда энага: «Эй малика, ўрнингдан туришинг қизиқ бўлди-ку! Гуноҳ мендами, сендами?» — деб сўрабди.

«Гуноҳ мендан, афв этиш сендан, — дебди малика. — Эй энага, азбаройи худо, наздимда қадринг баланд, тарбиянг ҳақи ҳали бўйнимда. Лекин ўзингга маълумки, тангри таоло тўрт нарса: хулқ, умр, ризқ ва ажални махлуқотга бўлиб берган, унинг ҳукмини қайтаришга инсон қодир эмас. Мен ўзимни қўлга олиб, ўзимни-ўзим тутиб туролмадим, қилган ишимдан пушаймонман». Ийиб кетган кампир шу дам ер ўпибди. Малика қимматбаҳо жома чиқариб, кампирнинг устига ташлабди. Кампир жуда севинибди, канизак ва чўрилар малика ҳузурида ҳозир нозир туришган эканлар. Сўнгра у малика ҳузуридан эъзоз ва икром билан чиқиб, юра-юра шаҳзода Ардашер олдига келибди. Шаҳзода уни самимий қабул қилиб, қувончдан кўнгли очилибди. Кейин кампир ўзи билан малика ўртасидаги бўлиб ўтган саргузаштни севина-севина ҳикоя қилиб:

«Фалон куни малика келиб, боққа кирмоқчи бўлди», — дебди.

Кампир шаҳзода ҳузурига келиб, ўз саргузаштини гапириб бергач, маликанинг боққа киришидан уни огоҳ қилибди-да: «Мен айтганимдек, боғбон билан алоқа боғлаб, унга бир нарса инъом қила олдингми?» — деб сўрабди. «Ҳа, — дебди шаҳзода, — у мен билан ошна бўлиб қолди, албатта ёрдам беради». Шунда шаҳзода, унга вазирнинг ишини — малика кўрган туш, овчи, тузоқ ва йиртқич қуш воқеасини боғча деворига ишлатганини

сўзлаб берибди. Кампир бу гапдан ғоят қувонибди-да: «Худо ҳаққи, вазирингни чин юракдан ҳурматлашинг керак экан, чунки унинг бу иши ақлининг ўткирлигидан далолат беради, мақсадга эришувингга албатта ёрдами тегади. Уғлим, тур, ҳозир ҳаммомга туш-да, энг яхши кийимларингни кий! Энди бизнинг бундан зарур юмушимиз йўқ: бориб боғбонни бир амаллаб кўндир, у кечаси боғда тунаб қолишингга йўл қўйсин. Аслида у бир дунё тилла берилса ҳам боққа бировни киргизмайди. Бир йўл қилиб боққа кирсанг, кўз тушмайдиган жойда, мен: «Эй парвардигор, бало-қазодан ўзинг сақла!»— дегунимча яшириниб тур, эшитганингдан кейин чиқиб, то малика Ҳаётуннуфус сени кўриб, ҳусну жамолинга ошиқу беқарор бўлгунча дарахтзор оралаб юр! Шундай қилиб, иншоолло, сен муроду мақсадингга етсанг». «Албатта сен айтганингдек қиламан»,— деб шаҳзода минг тилла солинган бир ҳамённи чиқариб унга берибди. Кампир ҳамённи олиб, йўлга тушибди.

Шаҳзода ўша вақт ва ўша соатда бориб ҳаммомга тушибди, ювиниб-тараниб, шоҳона либосларининг энг яхшисини кийибди, бебаҳо тошлар қадалган камарини боғлабди, тилла аралаштириб тўқилган, ҳошиясига дуру жавҳар қадалган салласини ўрабди. Чехраси қизил гулдек яшнаб турган, ғунча лаб, кийик кўз, бутун вужудида гўзаллик барқ уриб турган бу йигитнинг қадди-қомати сарв новдаларини шарманда қилар экан.

Сўнгра у минг тилла солинган бир ҳамённи чўнтагига солибди-да, бориб боғ дарвозасини тақиллатибди. Боғбон келиб дарвозасини очибди-ю, уни кўриб қувонч билан қуюқ салом берибди. У шаҳзодани ғамгин кўриб, аҳволини сўраган экан:

«Эй шайх! — дебди у. — Отам мени ҳамиша сийлар, ҳеч койимас эди. Лекин бугун орамизда гап қочиб, юзимга шапати солди ва асо билан уриб ҳайдади. Борадиган жойим йўқ, замонанинг макридан қўрқаман, ота-она ғазабининг кучли эканини ўзинг биласан, амакижон! Сенинг олдингга нажот истаб келдим. Кечгача боғда туришимга, отам билан мени худо ислоҳга келтиргунича шу ерда тунашимга рухсат беришингни истардим». Унинг гапини эшитган боғбон хафа бўлиб:

«Эй ҳурматли йигит, бориб отанг билан гаплашайми?» — деб сўрабди.

«Э, амаки! — дебди шаҳзода, — отамнинг феълу атвори жуда бузук, у қизишиб турганида ярашув ҳақида гапирсанг, бетингга қайрилиб қарамайди ҳам».

«Ундай бўлса, майли, бормай қўя қолай, — дебди боғбон. — Қани, эй ҳурматли йигит, юр бўлмаса, мен билан бирга уйимга бора қол, бола-чақаларим орасида ётарсан, ҳеч ким индамайди». Шунда шаҳзода: «Эй амаки! Кўнглимга ҳеч гап сиғмайди, танҳоликни истайман», — дебди. «Уй-жойим бўла туриб боғда ёлғиз

ётишинг мен учун ўнғайсиз», — дебди боғбон. «Амаки! Мен жаҳлимдан тушишим учун шундай қилмоқчиман, отамга ҳам хуш келиб, кўнгли юмшашини биламан», — дебди шаҳзода. «Боғда ётишинг жуда шарт бўлса, бориб кўрпа-ёстиқ келтирай», — дебди боғбон. «Бу бошқа гап», — дебди шаҳзода. Боғбон шаҳзодага кўрпа-ёстиқ келтирибди. Боғбон маликанинг боғ сайрига чиқшидан беҳабар экан.

Шаҳзодани боққа қўйиб, энага воқеасига келсак, у бориб меваларнинг ғарқ пишганидан маликага хабар берибди. Малика: «Эй энага, худо хоҳласа, эртага боғ сайрига чиқамиз, лекин боғбонга одам юбориб, хабар қилиб қўй!» — дебди.

Шунда кампир боғбонга одам юбориб: «Эртага малика боғ сайрига чиқади. Боғда на сув сепувчилару на хизматчилар бўлсин. У ерга ҳеч кимни қўйма!» — дебди. Бундай хабар олган боғбон хиёбонларни тартибга солибди-да, шаҳзодага учраб:

«Эй иззатли ўғлон, — дебди, — бу боғ подшо қизиники, узримни қабул эт. Мен фақат сенинг эҳсонинг билан яшаб турганимни унутмайман, лекин тилимни оёғим остига босиб, шуни сенга билдираманки, эртага эрта билан малика Ҳаётуннуфус боққа тушмоқчи. Боққа ҳеч кимни қўймасликка буюрди. Бугун кундузи боғдан чиқиб туришингни илтимос қиламан. Малика фақатгина кечгача боғда бўлади. Малика чиқиб кетгач, ойлар, йиллар ва асрлар бўйи боғ сеники бўлиб қолади». Шунда шаҳзода: «Эй шайх! Менинг тўғримдан сенга бирон зарар етдими?» — дебди. «Эй хожам, азбаройи худо! Ҳурматдан бошқа нарса етгани йўқ», — дебди боғбон.

«Шундоқ бўлса, мен туфайли сенга бундан кейин ҳам яхшиликдан бошқа нарса етмайди, — дебди шаҳзода, — хотиржам бўл, малика қасрига қайтиб келгунича мени ҳеч ким кўрмайди».

«Малика боғда бирон одамнинг шарпасини сезиб қолса, бўйнимни узади», — дебди боғбон.

Боғбонни шунда қўйиб, маликага келсак, эрта билан канизаклари унинг ҳузурига киришганда, у тасвирлар солинган ўша боғ қасри эшигини очишга буюрибди-да, ўзи биллур, дур ва қимматбаҳо тошлар билан безалган шоҳона кийимини кийибди. Бу кийимнинг тагида ёқут билан безалган ҳарир кўйлаги ва унинг тагида эса тавсифига ақл ҳайрон қолиб, тил ожизлик қиладиган, ишқида қўрқоқлар ботир бўлиб кетадиган нозик бадани бор экан. Бошига дуру жавҳарлар қадалган қизил тилла суви юритилган, қимматбаҳо тошлар ва олтин, қумушлар билан безалган ковуш кийиб, нозу карашма билан йўлга отланибди-да, қўлини кампирнинг елкасига қўйиб, унга эшикдан боққа қараб боқишини буюрибди. Кампир боққа қараб, у ер хизматчилар ва чўрилар билан тўлганини, улар мевахўрлик қилиб, анҳорда чўмилаётган-

ларини кўрибди ва бугун уларнинг ўйнаб-кулиб, боғда сайр қилмоқчи бўлганлигини пайқаб, маликага:

«Сен доно ва зийрак қизсан, — дебди, — боғдаги бу гуломларга муҳтож эмаслигинг маъқул. Борди-ю, боққа отангининг қасри орқали чиқадиغان бўлганингда ҳурмат юзасидан уларнинг сен билан бирга сайр қилишлари керак бўларди. Лекин, эй малика! Ҳеч ким кўрмаслиги учун сен яширин эшикдан чиқяпсан-ку!

«Тўғри айтасан, эй энага. Энди нима қилиш керак?!» — дебди малика.

«Канизакларни қайтишга буюр! Шоҳга бўлган ҳурматим туфайли мен шундай деяпман», — дебди.

Шунда малика уларни қайтишга буюрибди. Кампир: «Энди тирноқ орасидан кир қидирадиغان бузуқ чўрилар қолди, уларни ҳам қайтариб юбор, бир-иккита канизак қолса кифоя», — дебди.

Кампир маликанинг дили равшан, вақтихуш бўлганини билгач: «Ана энди сайр қиламиз, қани, тур, боққа чиқайлик!» — дебди.

Малика ўрnidан туриб, қўлини энагасининг елкасига қўйиб, яширин эшикдан чиқибди. Икки канизаги олдида малика нозу карашма билан оёқ босиб, чақ-чақ кулиб бораверибди. Кампир эса олдинда юриб маликага дарахтларни танитиб, мевалардан едирибди. Улар боғни сайр қилиб юришиб, ўша тасвирли қасрга бориб қолишибди. Шунда малика унинг янгиланганини кўриб:

«Эй энагам, бу қасрни кўряпсанми? Қуббалари тузатилиб, деворлари оқланибди, жуда ҳам чиройли бўлиб қолибди», — дебди.

«Эй ҳурматли малика, — дебди кампир, — эшитишимча, боғбон бир тўда савдогарлардан газмол олиб сотибди-да, пулига гишт, оҳак, ганч, тош ва бошқа нарсалар олибди». «Уларни нима қилибди?» — деб сўрабди малика.

«Уша эскириб қолган қасрни тузатибди, савдогарлар ундан ҳақларини сўрашган экан, у: «Малика боққа кириб, қасрнинг тузатилганини кўриб ажабланади, шунда марҳамат қилиб, берган совғасини сизларга бераман», — дебди. Мен ундан: «Қасрни тузатишга сени нима мажбур этди?» — деб сўраган эдим, у: «Қарасам, қуббалари йиқилиб тушиб, сирлари кўчиб кетяпти-ю, уни тузатадиган бирон кимса йўқ. Шундан кейин тузатишни ўзимга лозим билиб, шу ишларни қилдим. Малика ўзига муносиб марҳаматини мендан аямас деб умид қиламан», — деди. Мен унга: «Маликанинг бутун вужуди хайру эҳсон», — дедим. Боғбон фақат эҳсонинг умидида шу ишларни қилибди», — деб жавоб берибди кампир.

«Азбаройи худо! У мардлик қилиб қасрни тузатибди ва сахийлар ишини қилибди. Менга хазиначини чақир!» — дебди малика. Кампир хазиначини чақирибди. Малика боғбонга икки минг динор беришга буюрибди. Шунда кампир боғбонга одам

юборибди. Борган одам боғбонга: «Малика фармонига бўйсунинг лозим», — дебди. Боғбон бу гапни эшитгач қалтираб, бўшашганича, ўзига-ўзи: «Шубҳасиз, малика шахзодани кўрган, бугун мен учун энг бахтсиз кун бўлди», — дебди-да, боғдан чиқиб, тўғри уйига жўнабди. Бу воқеадан хотини, бола-чақаларини воқиф қилиб, васият қилибди, бола-чақалари йиғлашибди. Кейин заъфарондек саргайиб кетган боғбон оёқ-қўли қалтираб, малика ҳузурига келибди. Боғбоннинг аҳволини пайқаган кампир, маликанинг эҳсонидан хабар бериб: «Эй шайх, худога шукр қилиб, ер ўн ва малика ҳақиқага дуо қил! Нураёзган қасрни тузатганингни унга айтдим, у хурсанд бўлиб сенга икки минг динор инъом қилди, уни хазиначидан ол, маликани дуо қилиб, ер ўн!» — дебди. Боғбон маликани дуо қилиб, уйига қайтибди. Бола-чақаси севиниб, бу ишга сабаб бўлган вазирни дуо қилибди.

Энди кампирга келсак: «Эй ҳурматли малика, — дебди у, — бу жой жуда яхши бўлибди, бундан яхшироқ бўёқни кўрмаганман, ҳой, қарасанг-чи! Бу қасрнинг сирти чиройлими ёки ичи? Балки сирти ялтироқ, ичи қалтироқ, юр, ичини томоша қилайлик». Шундай дебди-да, кампир ичкарига кираверибди, унинг орқасидан малика ҳам кирибди. Улар ичкари бўялиб, энг яхши зеби зийнатлар билан безатилганини кўришибди. Шунда малика ўнг ва сўлига қараб қасрнинг тўрига ўтиб, узоқ тикилиб қолибди. Энага, маликанинг кўзи ўша туш тасвирига тушганини билиб, уни чалғитмасин деб иккала канизакни олдига чақириб олибди. Малика, туш тасвирини обдан кўриб бўлгач, қарсак уриб ажабланибди-да, кампирга қараб: «Энагам, бери кел, бу ажойиб нарсани кўр! Агар кўз оқиға игна билан битилса, ибрат олувчи кишилар учун бу ўртак бўлар эди», — дебди.

«Эй ҳурматли! У нима экан?» — деб сўрабди кампир. Қасрнинг юқорисини кўрсатиб: «Мана буларни менга тушунтир!» — дебди малика. Кампир бориб, туш тасвирига диққат билан қараб, ажабланиб, малика олдига келибди-да: «Эй ҳурматли малика, — дебди у, — азбаройи худо, бу тушингда кўрганинг боғ, овчи, тузоқ ва бошқа нарсаларнинг тасвири-ку! Нар қуш учиб кетганида, қайтиб келиб модасини овчи тузоғидан қутқазмаганининг сабаби бор экан. Қара, ахир, у йиртқич қуш чангалида ётибди. Йиртқич унинг калласини узиб, қонини ичиб, этини бурдалаб еябди. Эй малика, қайтиб келиб модасини қутқазмаганининг боиси шунда экан-да. Лекин, эй ҳурматли малика, бу туш тасвирини шунчалар аниқ кўрсатилиши ажабланарли, агар сен бунга айтиб бермоқчи бўлсанг, бунчалик тасвирлашдан ожиз қолардинг. Азбаройи худо! Бу, тарих саҳифасига битилишга лойиқ, ажойиб иш. Эй ҳурматли малика! Фаришталар мазлум нар қушнинг қайтиб келмагани сабабли маломат қилиб, унга бўҳтон қилганимизни билган бўлишса керак, унинг далилини кўрсатиб,

узрини баён этибдилар. Буни қара, йиртқич чангалида у бечоранинг бўйни узилиб ётибди».

«Эй энага! Худонинг қазосига ва тақдирига қолган у қушга туҳмат қилибмиз»,— дебди малика.

«Эй ҳурматли малика! Хусуматчилар худойи таоло ҳузурда бир-бирлари билан юзлашадилар, — дебди кампир. — Лекин ҳақиқат бизга равшан бўлиб, нар қушнинг маъзуриги маълум бўлди. Агар уни йиртқич қуш чангалига олиб, бўйнини узмаганда, қонини ичиб, этини емаганда модаси олдига қайтиб, балки уни тузоқдан кутқазган бўлар экан. Лекин ўлимга ҳийла йўқ. Айниқса эркакларни олсак, ўзи оч қолса ҳам хотинига едиради, ўзи яланғоч қолса ҳам хотинига кийгизади, бутун оиласига ғазаб қилса ҳам хотинини рози қилади, ота-онасига бўйсунмаса, бўйсунмайдики, хотинига бўйсунди, хотини унинг бутун сиридан хабардор бўлади ва бирон соат усиз туролмайди, бир кечагина кўзидан ғойиб бўлса, ухламайди, хотин наздида эрдан иззатлироқ киши йўқ. У ота-онасидан кўра эрини кўпроқ иззат қилади. Эру хотин кучоқлашиб ётганда, эри қўлини хотинининг бошига, хотин эса қўлини эрининг бошига қўйиб ёстиқ қилади.

Ундан кейин эр хотинни ва хотин эрни ўпади. Подшолардан бири, хотини касал бўлиб ўлганда, уни севиши ва ораларидаги ҳаддан ташқари дўстлик сабабли, ўз ўлимига рози бўлиб, хотини билан биргаликда ўзини тириклайин кўмдирибди. Шунингдек, подшоларнинг бири касал бўлиб ўлгач, дафн этмоқчи бўлганларида, унинг хотини ўз яқинларига: «Мени ўз ҳолимга қўйинглар, эрим билан бирга тириклайин кўмилай! Бўлмаса ўзимни-ўзим ўлдириб, сизларга даҳмаза бўламан», дебди, яқинлари унинг бу фикрдан қайтмаслигини билгач, ўз ҳолига қўйибдилар. Хотин ўзини қабрга отиб, эри билан бирга кўмилибди».

Шундай қилиб, кампир, маликага эру хотинлар мажмуасини айттаверибди. Ниҳоят, эрларга бўлган нафрат малика дилидан кетибди. Кампир, малика наздида эрларга янгидан муҳаббат пайдо бўлганини сезгач:

«Ана энди боғни томоша қилиш пайти етди»,— деб боғ оралаб юра бошлашибди...

Шу вақт шаҳзоданинг кўзи маликага тушибди, унинг парилар билан беллашадиган даражада экани, қаддининг муътадиллигини, рухсорининг қизил гулга айланганини, кўзининг қоралигини, гўзаллигини ва расолигини кўриб, эси оғиб қолибди. Унинг ишқида ҳушидан кетиб, ерга йиқилибди. Ўзига келиб қараса, малика кўздан ғойиб бўлган эмиш.

Кампир маликага боғни томоша қилдириб юриб, ахири шаҳзода яширинган жойга етибди-да: «Эй лутфлари махфий! Бало-қазолардан ўзинг сақла!»— дебди. Шаҳзода, бу ишоратли гапни эшитгач, яширинган жойидан чиқибди-да, ўзига оро бериб,

новдаларни хижолатда қолдирадиган қадду қомати билан дарахт оралаб юра бошлабди. Пешонасига тер доналари инган ва икки юзи қуёш ботаётгандаги осмон рангидек қизил экан.

Шундай бандасини яратган улуг тангрига шарафлар бўлсин, шунда малика шаҳзодани кўриб қолибди. Кўрибди-ю, унинг ҳусну жамолига, қадду қоматига, ошуларни асир этадиган кўзларига, сарвни уялтирадиган қоматига узоқ тикилиб, ақлу ҳушини йўқотибди. Шаҳзоданинг мужгон ўқлари билан юраги жароҳатланган малика кампирдан: «Эй энага, бу гўзал йигит бизга қаёқдан келди?»— деб сўрабди. «Эй ҳуоматли малика, қани у йигит?»— дебди кампир. «Ана, яқинимиздаги дарахтлар орасида турибди-ку!»— дебди малика.

Кампир гўё ҳеч нарса билмагандай уёқ-буёққа аланглаб: «Унга боғни ким кўрсатибди?»— дебди. Ҳаётуннуфус кампирга: «Бу йигитни ким танийди, ким бизга уни таништиради? Эрларни яратган тангрига жон садақа бўлсин, эй энага, ёки ўзинг танийсанми?»— деб сўрабди. Кампир: «Эй ҳурматли малика, мен орқали сен билан хат ёзишиб юрган йигит шу-да!»— деган экан, севги денгизига ғарқ бўлиб, ишқ оловида ёнган малика: «Эй энага, бу йигит ажаб хушбичим, гўзал экан, дунёда бундан хушрўй киши бўлмаса керак»,— дебди.

Шунда шаҳзода севгиси уни ўз гирдобига олганини билган кампир: «Э, ҳурматли малика, у йигит жуда гўзал ва ажойиб деб сенга айтмабмидим?»— дебди.

«Эй энага!— дебди малика ўксиниб, — подшоларнинг қизлари дунёдан ва дунёдаги сир-синоатдан беҳабар бўладилар. Айшу ишрат нималигини билмайдилар, биров билан муносабатда бўлмайдилар ҳам. Энди у йигитга қандай етишиб бўларкин, қандай ҳийла қилсам, унга ўзимни кўрсатиб, бир-биримиз билан гаплаша оламиз?»

«Бирон ҳийла топишга ҳам ожизман, — дебди кампир, — нима қилишга ҳайрон бўлиб қолдим».

«Эй энага, ишқ ўтидан ҳали ҳеч ким ўлган эмас, лекин менинг ўлишим аниқ».

Маликанинг ишқ дардида азоб тортаётганини кўрган кампир:

«Эй ҳурматли малика! Уни ҳузурингга келишига йўл йўқ, ёш қиз бўла туриб сенинг боришинг ҳам яхши эмас! Мен билан юр, мен олдинроқ бориб, сен етиб олгунингча, унга гап қотай, шунда сен хижолат бўлмайсан, шу бир лаҳзалик суҳбат туфайли орангизда ошначилик пайдо бўлади»,— дебди. Шунда малика:

«Тура қол, тезроқ олдимга туш! Худонинг ҳукмини қайтариб бўлмайди»,— дебди. Кейин энага билан малика шаҳзода томон юришибди. Малика унинг орқасидан етиб борганда, кампир шаҳзодага:

«Ҳой йигит! Олдингга ким келди, биласанми? У замона шохининг қизи Ҳаётуннуфус. Бу қизнинг қадр қимматини, қадам-

ранжида қилиб олдинга келганини қадрла ва тик туриб унга таъзим қил!»— дебди. Шунда шаҳзода дарров тик турган экан, кўзи маликанинг кўзи билан тўқнашиб, иккови ҳам шаробсиз маст бўлиб қолишибди. Шаҳзодага шавқ-завқи ортиб кетиб малика қулочини очган экан, шаҳзода ҳам шундай қилибди. Шаҳзода бетоқат бўлиб, маликанинг қўлларини ўпиб, нидо қилибди. Шу зайл то намозигарга азон айтилгунча, бир-бировларига шеър айтиб, ҳасрат қилишибди.

Азонни эшитиб бир-бирларидан ажралиш олдида, малика шаҳзодага:

«Эй кўзимнинг нури, дилимнинг қуввати, бу — жудолик вақти. Энди қачон учрашамиз?»— дебди. Шаҳзода унинг гапидан ўқ теккандек бўлиб:

«Азбаройи худо, жудоликдан гапирма, суймайман»,— дебди.

Кейин малика қасрдан чиқибди. Шунда шаҳзода қараса, у тошни эритадиган бир нола билан ёмғирдек кўзёш тўкиб йиғлаётган эмиш.

Малика: «Маҳбубга етишиш учун сабр қилиш даркор, аммо уни эсдан чиқариб бўлмайди, дейдилар. Сен билан яна учрашиш учун бир ҳийла ишлатишим лозим»,— дебди-да, шаҳзода билан видолашиб, қасрига кетибди. Ишқ ҳайрагидан у оёғини қаерга қўяётганини билмас экан, ниҳоят, бориб ўзини тўшакка ташлабди.

Шаҳзода эса тушсимон бу лаззатли учрашувдан умидсизланибди.

Малика туз тотмай, сабр қилавериш заифлашибди. Тонг отгач, малика ҳузурига чиққан энага унинг аҳволи оғирлигини кўрибди. Шунда малика унга: «Менинг шу аҳволга тушишимга сен сабаб бўлдинг! Қалбим севгилиси қани?»— дебди.

«Эй ҳурматли малика, у қачон сендан ажралди? Бу кечадан кейин у сендан йироқ бўлмайди»,— дебди.

«Усиз бир соат ҳам чидаб туролмайман. Тур, бир ҳийла қилиб, мени тезда у билан учраштир! Жоним ҳалқумимга келди»,— дебди.

«Эй ҳурматли малика, бу ҳақда киши сезмайдиган нозик бир ҳийла қўллағунимча, ўзинга сабр бериб тур!»— дебди.

«Улуғ тангри номига қасам бўлсин, уни шу бугун олиб келмасанг, подшога айтиб, каллангни олдираман»,— дебди малика.

«Азбаройи худо, бир оз сабр қил, чунки бу иш хавфли»,— деб, маликага ялинибди кампир.

Охир у уч кун сабр қилибди-да, кейин кампирга:

«Эй доячам, уч кун менга уч йилдек туюлди. Агар тўртинчи кун ҳам усиз ўтса, уни ҳозир қилмасанг, бу дунёдан умид уз»,— дебди.

Кейин кампир малика ҳузуридан чиқиб ўз уйига борибди.

Тўртинчи куннинг тонги отгач, шаҳардаги наққошларни чақириб, улардан бир қиз суратини чизиш учун энг яхши бўёқ келтиришларини сўрабди. Улар кампирнинг айтганини ҳозирлабдилар. Сўнгра шаҳзодани чақириб, унинг олдида сандиғини очиб, бир бўғча чиқарибди; унда беш минг динорга арзийдиган, турли қимматбаҳо тошлар билан безалган хотинларнинг ипакли кийимлари бор экан, кампир: «Ўғлим! Ҳаётуннуфус билан қовушишни истайсанми?»— деб сўрабди. «Истайман»,— дебди у. Кампир бўёқларни олиб шаҳзодани бежай бошлабди: дастлаб кўзига сурма қўйибди, сўнгра уни ечинтириб, икки қўлини, тирноғидан кифтигача ва икки оёғини кафтидан сонигача бўябди, бошқа аъзосини ҳам бежаб, уни худди мрамартош устидаги қизил гулдек қилибди. Биз оз вақтдан кейин уни ювиб, тозалаб, қўйлак-лозим кийгизибди, сўнгра бошига дурра боғлатибди ва унга қизларча юришни ўргатиб: «Олдин чап оёғингни, кейин ўнг оёғингни бос!»— дебди. Шаҳзода унинг айтганини қилиб олдида юрган экан, худди жаннатдан чиққан ҳурга ўхшаб кетибди. Шунда кампир унга:

«Ўзингни дадил тут, чунки подшо саройига кетяпсан, сарой дарвозасида лашкар, ғулом ва қуллар бўлмай иложи йўқ, агар улардан кўрқсанг, ваҳимага тушсанг, улар сени пайқаб қоладилар-да, бизни қийнаб жонимизни оладилар. Агар буни эплотмасанг, менга айт!»— дебди. Шаҳзода: «Бундан кўрқмайман, эплайман. Хотиржам бўл»,— дебди.

Кейин кампир шаҳзоданинг олдига тушиб йўл бошлабди. Ниҳоят, иккови сарой дарвозасига боришибди. Кампир, шаҳзодага разм солиб, унинг ўзгармаганини кўрибди.

Кампир қасрга етиб борганида, ҳарам оғаси уни кўриб, танибди. Аммо тавсифида ақллар ҳайрон қоладиган орқасидаги канизакка кўзи тушиб, ўзига-ўзи: «Бу кампир-ку, маликанинг энагаси. Орқасидаги канизак ким экан? Бунақа ажойиби бизнинг мамлакатда йўқдир. Бунинг ҳуснига ва гўзаллигига ҳеч ким тенг келмайди. Бу малика Ҳаётуннуфус бўлса керак. Лекин у парда ичида ўтирар ва ҳеч қачон сиртга чиқмасди-ку! Бу, подшонинг рухсати билан чиққанмикан ёки рухсатисиз?»— дебди-да, тик ўрнидан туриб, буни аниқламоқчи бўлибди. Ўттизга яқин хизматчи унга эргашибди. Кампир уларни кўргач, бошидан ақли учибди. Шунда ҳарам оғаси маликанинг қаҳрини ва отаси унга бўйсунинини билгани учун ваҳима босибди-да, ўзига-ўзи: «Подшо бирон зарурат учун энагага қизини олиб чиқишни буюргандир. Қизи эса одамови, унинг ишига биров аралашинини ёмон кўради. Агар уни ким деб суриштираман, бу йўлда бошим кетиши муқаррар. Йўқ, яхшиси мен аралашмай»,— дебди-да, ўттизта одами билан сарой дарвозасига қайтиб, у ердаги одамларни нари-бери ҳайдабди. Шу вақт энага шаҳзода билан бирга дарвозадан кириб, бош ирғаб, уларга салом берган экан, ўттизта

хизматчи ҳурмат юзасидан ўринларидан туриб, саломига алиқ олибдилар. Икковлари чодра ёпинган ҳолда ҳамма эшик ва хоналардан ўтиб, ниҳоят, етгинчи эшикка етибдилар. Бу подшо тахти турадиган катта қаср бўлиб, ҳамма амалдорларнинг қасрларига, ҳарамларга ва малика қасрига ҳам шу ердан ўтилар экан. Кампир андак тўхтаб: «Болам, худога шукур, мана, биз етдик. Малика билан энди фақат кечаси учраша оламиз. Чунки туннинг қора пардаси бизни барча бало-қазо, хавф-хатардан сақлайди»,— дебди. «Тўғри айтасан! Энди нима қилишимиз керак?»— дебди шаҳзода. «Шу қоронғи жойда бекиниб ёт!»— дебди кампир.

Шунда шаҳзода қудуққа тушибди. Кампир эса уни шу ерда қолдириб, ўзи кетибди.

Кеч киргач, кампир келиб, шаҳзодани қудуқдан чиқариб олиб, яна йўл бошлабди. Икковлари бир неча эшиклардан ўта-ўта, ниҳоят, Ҳаётуннуфус қасрига етибдилар. Энага эшикни қоқса, ёш бир канизак чиқиб: «Ким?»— дебди. «Мен»,— дебди энага. Канизак қайтиб кетиб, хожаси — маликага энаганинг келганини айтиб, киритиш ё киритмасликка фармойиш сўрабди. «Эшикни оч, энага билан бирга келган ҳам кирсин!»— дебди малика.

Шундай қилиб, икковлари ичкари киришибди. Булар келгач энага Ҳаётуннуфусга қараса, у ўтирадиган жойни тузатиб, чироқларни тозалаб, курси ва ўриндиқларга гиламлар солиб, ёстиқларни қўйиб, тилла ва кумуш шамдонларни ёқиб, турли ноzi неъматлар, таом, мева ва ширинликларни дастурхонга қўйиб, мушк, уд ва анбарларни тутатиб, ўзи чироқлар ўртасида ўтирган унинг нури жамоли шам нурларидан ғолиб келаётган экан. У энагани кўргач:

«Эй энага, қалбим севгилиси қаёқда?»— деб сўрабди.

«Эй ҳурматли малика, унга учрашмадим ҳам, уни кўрмадим ҳам, лекин худди ўзига ўхшаган синглисини олиб келдим»,— дебди энага.

«Жинни-пинни бўлдингми, синглиси менга на керак, ахир кишининг боши оғриси, қўлини боғлайдиларми?»— дебди малика.

«Эй ҳурматли малика, шунақаку-я, лекин олдин синглисига ҳам бир қара! Агар у сенга ёқса, олдинда қолсин»,— дебди-да, шаҳзоданинг юзини очибди. Шу вақт малика уни таниб, дарҳол бағрига босибди, у ҳам маликани қучоғига олибди. Шунда икковлари ҳам хийла ўзларидан кетиб ётишибди. Энага уларнинг юзларига гулоб сепгач, ҳушларига келишибди.

Малика: «Олдимда сени кўраётганим ва сен суҳбатдошим бўлиб турганинг ростми ё туш-пуш кўряпманми?»— дебди. Унинг ишқи ғалаба қилиб, нақ савдойи бўлаётган экан, ҳозир эса севинганидан ақли шошибди.

Тонг отгач, малика шаҳзодани то кеч киргунича ҳеч ким кирмайдиган ўз хоналаридан бирига киритиб қўйибди. Кун кетиб, тун киргач, малика уни олиб чиқибди-да, иккови яна дардлаша бошлашибди. Шунда шаҳзода унга:

«Ўз мамлакатимга қайтиб, сенинг воқеангни отамга айтмоқчиман, отам вазирини юбориб, сени менга сўратади»,— дебди.

«Эй севгим! — дебди малика, — ўз юртинга борсанг, бошқа нарсалар билан машғул бўлиб, мени унутасан ёки бизнинг бу севгимиз отанга маъқул тушмас, деб қўрқаман. У ҳолда мен ҳалок бўламан, вассалом. Яхшиси шуки, сен мен билан бирга менинг ихтиёримда қолавер. Сен менинг ҳуснимни томоша қил, мен сенинг ҳуснингни томоша қилай. Ниҳоят бир ҳийла ишла-тиб, бир кечада икковимиз қасрдан чиқиб, сенинг юртинга кетамиз. Мен ота-онамга ишонмайман, улардан умидимни уздим». «Амринга мунтазирман»,— дебди шаҳзода. Шундай қилиб, иккаласи шароб ичиб, кайфи сафо қилишаверибди.

Кечаларнинг бирида уларга шароб тотли келиб, айш-ишрат билан тонг отгунча мижжа қоқмай чиқишибди. Шу кезларда подшоларнинг бири маликанинг отасига ҳада юборибди. Шу ҳада ичида баҳосига шоҳ хазинаси етмайдиган йигирма тўққиз дона қимматбаҳо тошлар — дуру гавҳарлар бор экан. Шундан подшо: «Бу тошлар шодаси фақат қизим Ҳаётуннуфусгагина муносиб»,— дебди-да, турмуш тақозосига кўра, тишлари суғурилган бир ғуломини чақириб: «Шу шодани Ҳаётуннуфусга элтиб бергин-да, унга: «Бунинг шоҳларнинг бири отанга ҳада қилиб юборибди, бунинг баҳосига пул етмас экан, бўйнингга тақиб, ол», деб айт»,— дебди.

«Худойи таоло, бунинг малика учун дунёнинг охиригиз зийнати қилсин! У мени тишларимдан маҳрум қилди»,— деганича, ғулом шодани олиб, малика қасрига борса, эшикда энага ухлаб ётган эмиш. Уйғотган экан, у чўчиб туриб: «Нима иш билан келдинг?»— деб сўрабди. «Подшо мени иш билан қизига юборди»,— деб жавоб берибди ғулом. «Калит бу ерда эмас, олиб келгунимча бора тур!»— дебди-да, кампир қўрқувга тушиб, бу хавфдан ўзини қутқазиб йўлини қидирибди. «Топширигини ба-жармай шоҳ олдига боролмайман»,— дебди ғулом. Кампир кетибди. У калитни олиб келавермагач, ғулом подшо олдига кечикиб боришдан қўрқиб, эшикни итарган экан, тамбаси синиб, эшик очилиб кетибди. Ғулом етгинчи эшиккача кириб боравери-бди. У етгинчи эшикка кирса, катта гиламлар тўшалган бўлиб, шамдонлар ва шароб кўвачалари турган эмиш. Ғулом бу аҳволдан ажабланиб, тахт олдига бориб қараса, унга қимматбаҳо тошлар чатилган ипак тутиб қўйилган эмиш. Пардани очиб қараса, малика ўзидан ҳам чиройли бир йигит билан қучоқлашиб ётган эмиш.

Кейин: «Қаранг-а, эрларни ёмон кўрадиган маликадан мана

нималар содир бўлибди. Бу йигитни у қаёқдан топиб олдийкин? Тишларим мана шу йигит туфайли суғурилган бўлса эҳтимол»,— дебди-да, пардани тушириб, эшикка ўгирилибди. Шу вақт малика чўчиб уйғониб қолибди-да, Кафур деган кулни кўриб, уни чақирибди. Кафур эшитса ҳам ўзини эшитмаганга олиб кетаверган экан, малика бориб, унинг этагидан тутиб, кўзига суртганча, оёқларидан ўпиб: «Худо яширганни сен ҳам яшир!»— деб унга ялинибди. Ғулом: «Сенинг гуноҳингни ҳам, гуноҳингни бекитувчининг айбини ҳам худо яширмасин! Менинг тишларимни сен суғуртирдинг! Энди мана бу ишни қилиб туриб, яна: «Менинг олдимда ҳеч ким эркак тўғрисида гапирмасин дейсан»,— дебди-да, малика кўлидан силтаниб чиқиб, устидан эшикни қулфлабди, эшикка пойлоқчи қўйиб, ўзи подшо ҳузурига кирибди. Подшо ундан: «Шодаларни Ҳаётуннуфусга бердингми?»— деб сўрабди. «Азбаройи худо, бундан ҳам ортиқроқ давлатга ҳақлисан»,— дебди ғулом унга. «Нима гап бўлди? Тезроқ айт!»— дебди подшо. «Икковимиздан бошқа киши бўлмаган холи жойда айтаман»,— дебди у. Шунда шоҳ: «Айта-вер!»— деган экан, ғулом: «Бир қошиқ қонимдан кеч!»— дебди. Подшо омонлик рўмолчасини унга қараб отибди. Шундан сўнг ғулом:

«Эй подшо! Малика Ҳаётуннуфус ҳузурига кирсам, дастурхон ясатиғлик, ўзи бир йигит билан қучоқлашиб ухлаб ётибди. Икковининг устидан қулфлаб, ҳузурингга келдим!»— дебди. Подшо бу гапни эшитиб, тик туриб, қиличини олибди-да, ҳарам оғасига:

«Йигитларингни олиб Ҳаётуннуфус олдига кир-да, уни ва у билан бирга ётган кишини устларидаги кўрпага ўраб, ҳузурингга келтир!»— деб бақирибди. Подшо ҳарам оғасига, йигитлари билан бирга Ҳаётуннуфус қасрига бориб, уни ва у билан бирга ётган кишини ҳозир қилишни буюрибди. Ҳарам оғаси йигитлари билан Ҳаётуннуфус қасрига кириб қараса, малика ва шаҳзода оёқ устида: «Дод!»— деб фиғон чекишаётган экан. Ҳарам оғаси шаҳзода билан маликага: «Икковларинг қандай ётган бўлсаларинг, худди ўшандай қилиб яна ётинглар!»— дебди. Малика ундан қўрқиб: «Ҳозир қаршилик қилиш вақти эмас»,— дебди ва иккови ётишибди. Хизматчилар эса уларни кўрпага ўраб, кўтариб, подшо ҳузурига етказибдилар. Подшо уларнинг устини очиб малика билан ирғиб ўрнидан турибди. Бу ҳолни кўрган шоҳ унинг бўйинини узмоқчи бўлган экан, шаҳзода чаққонлик билан ўзини шех кўксига ташлаб:

«Эй, шоҳим, маликада гуноҳ йўқ. Гуноҳ менда, ундан олдин мени ўлдир!»— дебди. Подшо уни ўлдирмоқчи бўлса Ҳаётуннуфус ўзини отасига отиб: «Мени ўлдир, уни қўй! Чунки у бутун ер юзининг ҳам бўйи, ҳам энига эга бўлган улуг шоҳнинг ўғли»,— дебди.

Подшо қизининг гапини эшитиб, ғазаб билан бош вазирга: «Ҳой вазир! Бу ҳақда нима дейсан?» — дебди.

«Менинг маслаҳатим шуки, — дебди вазир, — бу аҳволга тушган киши ёлғондан ҳайиқмайди. Икковини роса қийнагандан кейин бўйинларини узишдан бошқа чора йўқ».

Шу вақт подшо жаллодни чақирган экан, у шогирдлари билан келибди. Подшо уларга:

«Бу ярамасни тутиб, бўйинини узинг, унинг кетидан гуноҳкор қизнинг ҳам бошини танидан жудо қилиб, икковини куйдиринг, булар тўғрисида иккинчи марта мендан маслаҳат сўраманг!» — дебди.

Шу пайт жаллод олиб чиқиш учун маликага қўл теккизган экан, подшо қўлидаги нарсани жаллодга отиб, бақирибди:

«Ҳай, ит! — дебди у, — мен унга шундай ғазабланиб турганимда сен нега ювошлик кўрсатяпсан? Уни сочидан торт, юзтубан тушсин!»

Жаллод, подшо айтгандек қилиб маликани ҳам, шаҳзодани ҳам судраб, сўйиладиган жойга олиб борибди-да, шаҳзоданинг этагидан қирқиб, кўзларини боғлабди. Сўнг қиличини қайраб, ўткирлабди. Маликани биров сўраб олар деган умидда уни кейинга қолдириб, шаҳзода бошида уч марта қилич ўйнатибди. Ҳамма аскарлар йиғилишиб: «Икковини биров тилаб ола экан», — деб худодан сўрашибди. Жаллод, шаҳзоданинг бўйинини узиш учун ҳиқилдоғига тиг қадаётган чоғда, узоқдан чанг кўтарилиб, ҳаммаёқни тутибди.

Бунга сабаб, шаҳзоданинг отаси шоҳ Сайфулҳазам, ўғлининг хабари кечиккач, аскарни билан ўзи отланиб йўлга чиққан экан.

Булар кела турсин, энди шоҳ Абдулқодирга келсак, у чанг кўрингач: «Эй халойиқ! Нима гап, кўзларни хиралаштираётган чанг нимаси?» — дебди. Шунда бош вазир турибди-да, подшо ҳузуридан чиқиб, ҳақиқатни билиш учун ўша чангга қараб юрибди. Борса, чигирткадек сон-саноксиз, тоғлар, сойлар ва тепаларни босган лашкарларни учратибди-да, шоҳ олдига қайтиб, аҳволни хабар қилибди. Подшо вазирга: «Бориб у аскарлар кимлигини ва бизнинг мамлакатга на боисдан келганларини бил, уларнинг бошлигини сўра, унга мендан салом айт! Агар у бирон иш билан келган бўлса, ёрдам берамиз. Борди-ю, биров подшодан ўч олмоқчи бўлса, биз ҳам у билан бирга отланамиз. Агар ҳада талаб бўлса, майли, ҳада берамиз, чунки улар кўп сонли зўр лашкар экан, уларнинг мамлакатимизни босишидан қўрқамиз», — дебди.

Вазир чанг томонга бориб, кун чиққандан от ботгунича чодирлар, лашкарлар ва савдогарлар ўрталаридан ўта-ўта тилла қиличли ва шоҳона чодирли одамлар олдига борибди. Ундан кейин амирлар, вазирлар ва ноиблар олдиларидан ўтиб, ниҳоят, султон ҳузурига келибди. Қараса, у улуғ шоҳ экан. Давлат

арбоблари уни кўргач: «Ер ўп, ер ўп!» — дейишибди. У ер ўпиб, қаддини кўтарган экан, яна улар иккинчи ва учинчи марта: «Ер ўп!» — деб қичқиришибди. Ахийри, у ердан бошини кўтариб ўрнидан турмоқчи бўлса, подшонинг ҳайбатидан ўзини йўқотиб ерга йиқилиб тушибди. Ниҳоят у, ўзини ўнглаб олгач, унга ақинроқ бориб:

«Эй бахтли шоҳ! — дебди. — Худо умрингни узоқ, ҳукмронлигингни барқарор, қадрингни баланд этсин! Кейин гап шуки, подшо Абдулқодир сенга салом айтиб, худди ҳузурингда тургандек ер ўпди. У, қандай зарурият билан келганингни сўраяпти. Агар подшоларнинг биронтасидан ўч олмоқчи бўлсанг, сенга ёрдам бериш учун у ҳам отланмоқчи. Борди-ю, бажарилиши мумкин бўлган бирон мақсад мўлжалида келган бўлсанг, у тўғрида сенга хизмат қилмоқчи».

«Ҳой элчи!» — дебди хоқон, — подшоҳингга бориб айт: кўп вақтдан бери улуғ хоқоннинг ўғли ғойиб бўлиб, унинг хабари кечикиб, дараги бўлмай қолибди. Агар ўғлини шу шаҳардан топса, уни олиб, ўз юртига кетар экан. Агар ўғлига бирор ёмонлик қилинган ёки унинг майлига халақит берилган бўлса, мамлакатингизни хароб қилиб, молларингизни талаб, эркактарингизни ўлдириб, хотинларингизни асир этар экан, дегин! Бор, шоҳинг олдига тезроқ бор! У бир балага учрамасидан олдин менинг гапларимни унга айт!» — дебди.

«Бош устига», дея вазир энди қайтмоқчи бўлган экан, мулозимлар: «Ер ўп!» — деб бақиршибди. У йигирма марта ер ўпиб, нафаси тикилган ҳолатда ўрнидан турибди. Сўнг-ра подшо мажлисидан чиқиб, унинг зўрлигини, лашкарининг кўплигини ўйлаб, юра-юра ўз подшоҳи, Абдулқодир ҳузурига келибди. Келса, қаттиқ қўрқувдан Абдулқодирнинг ранги ўчиб, қалтираб турган экан. Вазир ҳамма воқеани унга айтибди, у ўзига ва фуқаросига зарар етишидан васвасага тушиб: «Ҳой вазир! У подшонинг ўғли ким?» деб сўрабди. «Унинг ўғли сен ўлдиришга ҳукм қилган йигит-да, ҳали унинг жонини олмаган, худога шукр! Аке ҳолда отаси юртимизни хароб қилиб, молларимизни талаб эди», дебди. Шунда Абдулқодир вазирга: «Уни ўлдиришга маслаҳат берган эси-пастлигингни қара-я! У улуғ хоқон ўғли шаҳзода қаёқда?» — деб сўрабди. «Эй улуғ подшо! Узинг уни ўлдиришга буюрдинг-ку!» дебди вазир. Абдулқодир бу гапни эшитгач, жон-ҳолатда қичқириб: «Лаънат сизларга, тезроқ жаллодни тонинг, уни ўлдириб қўямасин!» деган экан, ўша вақтаёқ жаллоднинг ҳозир қилишибди. «Эй замона подшоҳи! Айтганингдек унинг бўйинини уздим», дебди жаллод. «Ҳой ит! Агар бу рост бўлса, сенинг ҳам ўлишинг лозим», дебди шоҳ. Шунда жаллод: «Эй подшо! Узинг мени уни ўлдиришга бую-

риб: «Иккинчи марта бу ҳақда менга маслаҳат қилма!» деб эдинг-ку!» дебди. Подшо: «У вақтда мен ғазабда эдим. Ростини гапир, бекорга ўлиб кетма!» деган экан, жаллод: «У тирик!» — дебди. Кўнгли таскин топган подшо шаҳзодани ўз ҳузурига келтиришга буюрибди. Шаҳзода ҳузурига келгач, ўрнидан туриб, унинг пешонасидан ўпиб:

«Эй йигит, мендан ўтган гуноҳ учун худодан кечирим сўрайман. Отанг — улуғ хоқон олдида менинг қадримни туширадагин гап гапирма!» — дебди.

— Эй замона подшоҳи! Улуғ хоқон қаерда? — деб сўрабди у.

— У сени қидириб шаҳримизга келди, — дебди Абдулқодир шоҳ.

— Ҳурматинг ҳақи! Уз номусимни ва покиза қизинг номусини бизга тақилган ёмон исноддан тозаламагунча, ҳузуригдан кетмайман, — деб туриб олибди шаҳзода, — энагаларни чақириб, қизингни уларга топшир! Агар унинг номусига теккан бўлсам, қонимни сенга ҳалол қиламан. Агар у бокира бўлса номусимнинг пок эканини ошкор эт!

Шунда подшо энага хотинларни чақиртирибди. Улар маликани текшириб, унинг соф эканини подшога айтибдилар ва ундан инъом талаб қилибдилар. Подшо уларга, шунингдек ҳарамхонадагиларнинг ҳаммасига инъом берибди. Мушки анбар қўйиладиган патнисларни чиқариб, амалдорларга хушбўй анбарлар тарқатиб, ҳаммалари шод бўлибдилар.

Подшо шаҳзодани озод қилиш билан бирга иззат-икром билдириб, мулозимларига уни ҳаммомга олиб тушишга буюрибди. Шаҳзода ҳаммомдан чиққач, шоҳ унга қимматбаҳо кийимлар кийгизиб, бошига қимматли тошлар қадалган тож қистирибди. Белига дур ва қимматбаҳо тошлар билан безатилган қизил тилла камар боғлабди. Сўнг уни дур ва жавоҳир қадалган тилла қошли эгар урилган энг яхши отга миндириб, отасининг олдида етгунича кузатиб боришни амалдор ва уламоларга топширибди.

Кейин у шаҳзодага:

«Отанг — улуғ хоқонга, подшо Абдулқодир сенинг амрингга тайёр, нимага буюрсанг, ҳаммасини бажариб, сенга бўйсунди дегин!» деб тайинлабди. Шунда шаҳзода: «Албатта шундай дейман», дебди-да, подшо билан хайрлашиб, отаси ҳузурига жўнабди. Уни кўриб, севинчидан отасининг эси оғиб қолибди. Бир оздан сўнг ўрнидан турибди-да, бир неча қадам ўғли томонга юриб, уни бағрига босибди. Улуғ хоқон лашкари орасига шодлик ва хурсандлик ёйилибди.

Шунда ҳамма вазирлар, лашкарлар ва лашкарбошилар, хоқон ҳузурига келиб, ер ўпиб, ўғлининг келгани билан табриклабдилар. Бу улар учун байрам куни бўлибди. Шаҳзода, подшо Абдулқодир шаҳридан уни узатиб борган киши-

ларга хоқон лашкарларини томоша қилишга рухсат этибди ва уларга ҳеч ким қарши бўлмабди. Улар хоқон лашкарининг кўплигини ва унинг зўр ҳукмдорлигини кўришибди. Шаҳзоданинг базозлик растасида ўтирганини кўрган кишилар, шундай шарафга ва улуғ мартабага эга бўла туриб, дўконда ўтиришга ва бошқа аҳволларга қандай рози бўлганига ҳайрон бўлибдилару, лекин подшо қизига бўлган ишқ-муҳаббати уни мажбур этганини англамабдилар.

Хоқон лашкарининг кўплиги хабари тарқалиб, Ҳаётуннуфусга ҳам етибди. У қаср тепасига чиқиб, тоғларга қараса, у ерлар сипоҳ ва лашкарлар билан лиқ тўла экан. Малика то отаси ундан рози бўлиб, бўшатиши ёки уни ўлдиришга фармон бўлгунича унинг қасрида ва фармони остида қамоқда экан. Малика Ҳаётуннуфус аскарларни кўриб, уларнинг шаҳзоданинг отасига тегишли эканини билгач, шаҳзода отаси билан овора бўлиб, ўзини унутишидан, сўнгра бу ердан кетиб қолса, отаси буни ўлдиришидан қўрқибди-да, канизагини шаҳзодага юборибди ва унга: «Қўрқмасдан шаҳзода Ардашер ҳузурига бор, уни кўрганингда ер ўп ва ўзингни танитгин-да, садам сенга салом айтди, у ҳозир отасининг қасрида ва фармони остида қамоқда, отаси ё уни кечиради, ёки ўлдиради. У сендан уни эсдан чиқариб қўймаслигини илтимос қиляпти, чунки бугун сен қудратлисан, нимани буюрсанг, биров қарши чиқолмайди. Агар сенга маъқул бўлса, уни отасидан қутқазиб, ўз ҳузуригга олсанг, яхши иш қилган бўлар эдинг. У сен туфайли шу қийинчиликларга гирифтор бўлди. Агар унинг илтимоси сенга ёқмаса, отанг — улуғ хоқонга айтсанг, шояд у кетишидан олдин ўртага тушиб, уни отасидан сўраб, бўшаттириб юборса ва отасининг унга бирон ёмонлик қилмаслигига ёки уни ўлдирилмаслигига аҳд ва омон олса. Гапимнинг охири шу. Худо сени саломат сақлаб, орзуларингга етказсин, дегин!» — дебди.

Канизак бориб, Ҳаётуннуфуснинг ҳамма гапларини оқизмай-томизмай улуғ хоқон ўғли — Ардашерга айтибди. Шаҳзода бу гапларни эшитгач, қаттиқ йиғлаб: «Шуни билгинки, Ҳаётуннуфус менинг хоҷам, мен унинг қули ва асириман. Орамиздаги севгини ва жудолик доғини ҳеч қачон унутмайман. Унинг оёқларини ўлганингда кейин, мана шуларни айт: «Албатта, унинг аҳволи ҳақида отамга гапираман, отам уни менга хотинликка сўратиб, унга одам юборганда, маликанинг отаси қаршилиқ қилмасин! Чунки мен уни олмай, мамлакатимга қайтмайман».

Канизак ўз маликаси ёнига қайтиб бориб, унинг қўлларини ўпгач, шаҳзоданинг гапларини айтибди. Малика севинганидан йиғлаб, худойи таолога шукр қилибди. Малика қисаси ҳозирча шу.

Энди шаҳзода можаросига келсак, кечаси ёлғиз қолганида отаси ундан ҳол-аҳвол сўрабди. Шаҳзода ҳамма бошидан кечирганларини бирма-бир айтиб берган экан, отаси:

— Уғлим, энди нима қил дейсан? Агар уни йўқ қилиб юборишни истасанг мамлакатини хароб қилиб, молларини талаб, хонадонини вайрон қиламан,— дебди.

— Эй ота!— дебди шаҳзода шу он,— у менга бундай жазога лойиқ иш қилмади. Менинг кўнглим ҳамон маликада, у билан қўшилишни истайман. Шу ваздан унинг отасига ҳадя юборишингни умид қиламан. Лекин ҳадя энг қимматли нарса бўлсин. Уни тадбиркор ўша вазирингдан юборсанг бас,— дебди.

«Хўп, худди сен айтганингдек қиламан»,— дебди отаси.

Шундан сўнг шоҳ хазинасини очиб, энг нодир нарсалардан ажратиб, ўғлига кўрсатибди. Бу нарсаларни кўриб, шаҳзоданинг оғзи очилиб қолибди. Отаси вазирини чақириб, ўша нарсалар билан уни подшо Абдулқодир ҳузурига йўллабди, унинг қизини шаҳзодага хотинликка сўрашга ва ҳадяни қабул этса, жавобини олиб келишни тайинлабди.

Шундай қилиб, вазир подшо Абдулқодир ҳузурига борибди. У шаҳзода воқеасидан бери хафа ва кўнгли ғаш экан. Шоҳ мамлакатининг вайрон бўлишини, молларининг таланишини кутиб ўтирар экан, бир вақт вазир келиб, унга салом бериб, ер ўпибди. Подшо тик туриб унга ҳурмат билдирибди. Шунда вазир унинг оёғига йиқилибди-да, қадамларини ўпиб:

— Эй замона подшоҳи! Мени кечир,— дебди.— Сендек кишининг мен учун ўрнидан туриши муносиб эмас, мен подшоларнинг оёқларини ўпгувчи одамман. Шуни билгинки, шаҳзода ўз отаси билан учрашиб, сен қилган айрим яхшилик ва муруватларингдан уни хабардор қилди, шунинг учун отаси сендан миннатдор бўлиб, мен, хизматкорингдан бу ҳадяни бериб юборди. У сенга салом айтиб, иззат-икром билдирди,— дебди.

Бу гаплардан қаттиқ қўрққан Абдулқодир шоҳ, то ўзига ҳадя тақдим этилгунича вазирга ишонмабди. У ҳадяни олар экан, баҳосига пул етмаслигини ва ер юзи подшоларидан ҳеч бири бундай нарсага қодир эмаслигини англаб, ўзини ожиз сезибди.

Сўнгра вазир унга:

«Эй ҳурматли подшо! Гапимга қулоқ бер ва шуни билгинки,— дебди,— улуғ хоқон сенга яқин бўлиш учун мамлакатингга келди. Мен, покиза ва яширилган қимматли тошдек ҳурматли қизинг Ҳаётуннуфусни унинг ўғли Ардашерга хотинликка сўраб, ҳузурингга келдим. Агар бунга рози бўлсанг, икковимиз унинг қалин молини гаплашиб, бир қарорга келайлик!»

Подшо бу гапни эшитиб:

«Бош устига, мингдан-минг розиман, жуда маъқул гап,— дебди.— Аммо қизимга келсак, у балоғатга етиб, ақлини топган, ихтиёри ўз қўлида, бу иш ожизанинг ўзига боғлиқ экани сенга сир эмас». Кейин у ҳарам оғасига қараб: «Бориб қизимга шу аҳволни тушунтир!» дебди. Шунда ҳарам оғаси: «Фармонингизга ҳозир нозирман», дебди-да, малика ҳузурига кирибди. Отасининг гапини айтибди-да: «Бу гапга нима жавоб берасан?» деб сўрабди. Шу вақт малика: «Розиман, ихтиёрим ўшанда», дебди. Ҳарам оғаси қайтиб бориб, маликанинг жавобини подшога эшиттирган экан, у жуда севиhib кетибди-да, қимматли сарупо чақириб, совчи — вазирга кийгизибди, устига ўн минг динор ҳам бериб:

«Эй вазир аълам, менинг жавобимни подшоҳингга етказ ва ҳузурига боришимга ундан менга рухсат олиб бер!» дебди. Шунда вазир: «Бош устига», дебди.

Сўнгра вазир подшо Абдулқодир ҳузуридан чиқиб, жавобини улуғ хоқонга етказибди. Хоқон севиhibди. Аммо қувончдан шаҳзоданинг эси оғиб, энтика бошлабди.

Улуғ хоқон подшо Абдулқодирнинг ўз ҳузурига келиб, учрашувига рухсат берибди. Иккинчи куни подшо Абдулқодир отга миниб, хоқон олдига борибди. Хоқон уни яхши қабул қилиб, иззату икром кўрсатибди. Иккови ўтириб, шаҳзода буларнинг ҳузурида тик турибди. Сўнгра подшо Абдулқодирнинг яқин кишиларидан бири ўрнидан туриб, ажойиб сўзлар айтибди-да, шаҳзоданинг муроиди ҳосил бўлиб, маликалар маликасига уйланаётгани билан табриклабди.

Нутқ тугагач, улуғ хоқон дур ва қимматбаҳо тошлар билан тўлғазилган сандиқ ва эллик минг динор пул ҳозирлашга буюриб, подшо Абдулқодирга: «Мен ўғлим томонидан унга лозим бўлган ҳамма нарса тўғрисида вакилман», дебди. Абдулқодир қуллуқ қилиб, қалин молни олибди. Маликалар маликаси Ҳаётуннуфуснинг тўйи учун берилган эллик минг динор ҳам шу қалин мол жумласидан экан.

Бу гаплардан кейин қози ва гувоҳларни ҳозирлатибдилар. Улар подшо Абдулқодир қизини улуғ хоқон ўғли шаҳзода Ардашерга никоҳ қилиб, никоҳ хати битибдилар. Уша кун хурсандчилик куни бўлиб, дўстлар севиhib, душман ва ҳасадчилар куйиб, кул бўлибдилар. Кейин тўй маросимини ўтказибдилар.

Шундан кейин малика билан ишратда бўлган шаҳзода унинг тешилмаган дур, минилмаган тойча, айбдан пок, хазинадаги қимматли тош эканини билибди. Бу маликанинг отасига ҳам маълум бўлибди. Кейин улуғ хоқон, ўз ўғлидан: «Дилингда армонинг бўлса, бу ердан кетишингдан бурун айт!»— дебди.

«Эй подшо, — дебди шунда шаҳзода, — дилимда қолган армоним шуки, бизга ёмонлик қилган вазир билан туҳмат қилган ҳарам оғасидан ўч олинишини сўрайман».

Шунда улуғ хоқон подшо Абдулқодирга одам юбориб, дарҳол ўша вазир билан ҳарам оғасини юборишни талаб қилган экан, Абдулқодир уларни дарров юборибди. Иккови ҳозир бўлгач, хоқон уларни шаҳар дарвозасига ошишга буюрибди.

Сўнгра улар бу мамлакатда бир оз вақт туриб, қизининг сафарга отланишига подшо Абдулқодирдан рухсат сўрабдилар. Маликанинг отаси уни отлантириб, дур ва қимматбаҳо тошлар билан безалган тахтига миндирибди, тахтни йўрға отлар тортар экан. Малика ҳамма канизак ва ғулومларини ўзи билан бирга олибди. Энага эса бир қанча вақт қочиб юргандан кейин, яна одатдаги хизматига тушибди. Улуғ хоқон, шунингдек, подшо Абдулқодир ҳам ўз мамлакат аҳолиси билан кув-келинни кузатиш учун отга минибдилар. Уша кун энг яхши кунлардан саналибди. Мамлакатдан анча узоқлашишгач, подшо Абдулқодир, улуғ хоқондан куёвини вақти-вақти билан юбориб туришини таъкидлаб сўрабди-да, уни кўкрагига босиб, манглайдан ўпибди. У кўрсатган яхшиликларга миннатдорчилик билдириб, қизини уларга топширгандан кейин, хайрлашибди. Сўнгра қизининг олдига келиб, уни қучоқлабди. Қизи отасининг қўлларини ўпибди, иккови бир-бири билан хайрлашиб, йиғлашибди. Кейин Абдулқодир ўз мамлакатига қайтибди. Шаҳзода Ардашер, Ҳаётуннуфус, подшо Сайфулаъзам ўз юртларига келиб янгидан тўй қилибдилар. Улар мажлисларни бузиб, ҳаётни сўндирувчи ўлим келгунча ширин ҳаёт кечирибдилар.

ПОДШО БАДИРБОСИМ ВА МАЛИКА ЖАВҲАРА

Июля қилинишича, қадим замонда, Эрон мамлакатада Шаҳрамон деган подшо бўлиб, у Хуросонда истиқомат қиларкан. Унинг юзлаб хотин ва чўрилари бўлгани билан, улардан лоақал бирорта ҳам на ўғил, на қиз фарзанд кўрмабди. Кунлар ўтаверибди. Бир куни у, ўзи ота-боболаридан мерос қолган мамлакатга эга бўлганидек, ўзидан кейин мамлакатга меросхўр бўладиган фарзанд йўқлигини ўйлаб, жуда афсусланибди. Шу сабабдан қайғу-ғамга ботиб ўтирган экан, қулларидан бири ҳузурига кириб: «Э, ҳурматли, эшиқда бир савдогар билан канизак турибди, бундай ҳусндор канизакни ҳеч кўрмаганман», дебди. Подшо: «Савдогар ҳам, канизак ҳам кирсин!» деган экан, иккови киришибди. Подшо қараса, рудайн найзасидек тик қоматли канизак тилла ҳаллар чатилган ипак чодирага ўралиб турганмиш. Шу пайт савдогар унинг юзини очиб юборган экан, ҳуснидан уй ёришиб кетибди. Унинг еттита кокили нақ товонига тушиб турар, кўзи сурма қўйгандек қоп-қора, бели хипча бўлиб, у беморга даво бўладиган ва ташналик ўтини қондирадиган эмиш.

Подшо уни кўрибди-ю, ҳусну жамолига, қаддининг муътадиллигига ажабланиб, савдогардан: «Бу канизакнинг баҳоси қанча?» — деб сўрабди. Савдогар: «Эй ҳурматли! Буни мендан олдинги эгаси бўлмиш савдогардан икки минг динорга олган эдим, уч йилдан бери буни сафарда олиб юрибман, шу ерга етиб келгунимча уч минг динор сарф қилдим. Бу мендан сенга ҳады», дебди. Подшо унга қимматбаҳо саруполар билан ўн минг динор пул берибди. Савдогар ҳадыларни олиб, подшонинг қўлини ўпибди. Унинг инъом ва эҳсонидан миннатдор бўлиб, ўз йўлига равона бўлибди.

Подшо канизакни машшоталарга топшириб, уларга: «Бу қизни яхшилаб безанглар-да, бир қасрга гиламлар тўшаб, ўша ерга олиб киришлар», дебди, кейин хос ғулумларига буюриб, канизакка керакли ҳамма кийим-кечак ва тақинчоқларни ҳозирлатибди.

Бу подшо мамлакатаи денгиз чеккасида бўлиб, пойтахти Оқ шаҳар экан.

Улар канизакни қасрга олиб кирибдилар. Қасрнинг денгизга қараб очиладиган деразалари бор экан. Подшо канизак олдиға кирса, у ўрнидан турмабди, ҳатто кўзғалишни хаёлиға келтирмабди ҳам. Шунда подшо ўзича: «Бу канизак эгалари бунга одоб, таълим ўргатмаганга ўхшайдилар», деб ўйлабди. Канизакка қараса, унинг ҳусну жамоли расо, қадди-қомати муътадил, юзи тўлган ой кулчаси ёки тиниқ осмондаги қуёшдек эмиш. Лекин бир оғиз ҳам гапирмабди. Подшо унга сўз ташлаб, исмини сўраса, қиз жавоб қайтармай, бошини қуйи солганча жим ўтираверибди. Унинг ҳаддан ортиқ ҳусну жамола ва нозу карашмасигина подшо қазабини сўндириб турибди.

Шунда подшо ўзича: «Бу канизак гоят гўзалу гапирмаслиги ёмон экан-да, хайр майли, тўла-тўқислик ағамга хос», деб қўйибди. Кейин у чўрилардан: «У ҳеч гапирдими?» деб сўраса, улар: «Келганидан то шу вақтгача бир калима гапиргани йўқ, бировга сўз қотганини ҳам эшитмадик», дейишибди.

Подшо хушхон чўри ва канизакларини чақирибди-да, ашула айтиб, ҳалиги канизак билан бирга кўнгилхушлик қилишни буюрибди. «Шояд у гапирса», деб хаёл қилибди подшо. Чўрилар канизак қаршисида ўйин-кулги ва бошқа хурсандчиликлар қилишибди, ҳатто мажлисдаги ҳар бир киши ўйнабди. Канизак эса на кулмай, на гапирмай, уларга қараб ўтираверибди; бундан подшонинг юраги сиқилибди.

Кейин у чўриларни ташқарига чиқарибди-да, канизак билан ёлғиз ўзи қолибди. Бир йил унинг олдида бўлибди. Лекин бир йил бир кундек ўтибди. Канизак шу муддат ичида ҳам гапирмабди.

«Сени деб бир йил сабр қилдим. Худойи таоло қалбинга раҳм-шафқат солсин. Агар гунг бўлсанг, ишора билан билдир, сўзлашингдан умид узайин! Сендан мамлакатимга меросхўр бўладиган бир ўғил фарзанд то қилишни сўрайман. Чунки ёлғизман, меросхўр йўқ, ёшим эса улғайди. Худо ҳаққи, жавоб бер!» дебди.

Шунда канизак чуқур хаёлға чўмган бошини кўтариб, табассум қилган экан, подшонинг назарида қаср чақмоқ нурига тўлиб кетгандек бўлибди: «Эй улуғ подшо,— дебди канизак,— илтижонғи худо қабул этиб, сендан ҳомиладор бўлганман. Яқин орада кўзим ёрийдди. Лекин боланинг ўғил ёки қиз эканидан беҳабарман. Агар сендан ҳомиладор бўлмаганимда бир оғиз ҳам гапирмас эдим». Шоҳ ундан бу гапни эшитгач, севинчга тўлиб, кўнгли равшанлашибди, бениҳоя шодлигидан канизакнинг пешонаси ва қўлларини ўпиб: «Орзу қилиб юрганым икки нарса: сенинг сўзлашинг ва ҳомиладорлигингдан хабар топиб, бошим осмонга етди», дебди.

Подшо канизак ҳузуридан чиқиб, камоли севинч билан

подшолик тахтига ўтирибди-да, вазирига садақа учун фақирлар, мискинлар, беваларга юз минг динол беришни буюрибди. Вазир дарҳол буйруқни бажо келтирибди.

Подшо яна канизак ёнига кириб, уни эркалабди: «Эй хурматли,— дебди у,— роса бир йил кеча-кундуз мен билан бирга бўлиб, ҳеч гапирмай, нима учун фақат бугун гапирдинг, индамай юришингга боис нима эди?» «Эй замона подшоҳи,— деб жавоб берибди канизак,— мен кўнглим синиқ, мискин ва ғарибман. Онам, яқинларим ва биродаримдан ажралиб қолдим». Подшо унинг гапини эшитгач, мақсадига тушуниб: «Мискин-бечораман дейишингга ўрин йўқ,— дебди,— чунки бутун молу мулким ва аркони давлатимнинг бари сеники, ўзим ҳам сенинг қулингман. Аммо «онам, яқинларим ва биродарларимдан ажралиб қолдим», деган сўзингга келсак, менга айт-чи, улар қаерда туришади? Уларга одам юбориб ҳузурингга олдириб келаман». Шунда канизак ўз саргузаштини баён қилибди: «Эй бахтли подшо, исмим денгизлик Гулноз, отам денгиз подшоларидан эди. У ўлиб, мамлакатни бизга қолдирди. Денгизда яшаб турганимизда подшоларнинг бири устимизга бостириб келиб, қўлимиздан мамлакатни олиб қўйди. Солиҳ исми акам бор. Онам ҳам денгиз хотинларидан. Акам билан тортишиб, қуруқликда яшовчилар билан бирга бўлишга қасамёд қалдим-да, денгиздан чиқиб, ойдинда бир жазира четида ўтирдим. Шу вақт, ўтиб кетаётган бир киши мени ўз уйига олиб борди. Унинг бошига урган эдим, нақ ўлаёзди. Кейин жаҳл билан мени бозорга олиб чиқиб, ўша сизга ҳадя қилган кишига сотди. Бу киши диёнатли, омонатга хиёнат қилмайдиган, шафқатли одам экан. Агар мени қалбингиздан севиб, канизакларингиздан юқори қўймаганингизда, бу ерда бир соат ҳам турмай, ўзимни шу деразадан денгизга ташлаб, онам ва яқинларим олдиға борардим. Сиздан ҳомиладор бўлиб, улар олдиға боришга уялдим. Менинг қиссам ана шу».

Подшо унинг гапини эшитиб, миннатдор бўлибди ва унинг пешонасидан ўпиб: «Эй нуридийдам, азбаройи худо, бир соат жудоликка ҳам чидамайман. Агар мендан ажралгудек бўлсанг, ўша заҳоти ўламан», дебди. Шунда Гулноз: «Эй хурматли! Кўзим ёриш вақти яқинлашди, менга ёрдам бериш учун қариндошларимнинг шу ерда бўлишлари лозим. Чунки қуруқликдаги хотинлар денгиз қизларига, денгиздаги хотинлар қуруқлик қизларига доялик қилолмайдилар. Қариндошларим келишса мен улар билан бориб, кейин бирга қайтиб келамиз» дебди. Подшо: «Улар денгизда қандай қилиб сув юқтирмай юришади?» деб сўрабди. «Сиз қуруқликда юрганингиздек, биз, Сулаймон ибн Довуд узугига битилган исмлардаги хосият сабабли денгизда юраверамиз,— деб жавоб берибди Гулноз.—

Лекин, эй подшо, қариндош-уруғларим келганларида, мени сотиб олиб қилган яхшиликларингизни уларга айтаман, шунда сўзимни тасдиқлашингиз керак. Улар сизни кўзлари билан кўриб, насл-насабингиз подшо эканлигини биладилар». Шу пайт подшо: «Эй ҳурматли, кўнглингга хуш келган ишни қилавер. Нима қилсанг, ихтиёр сенда», дебди. «Эй замона подшо-си, — дебди Гулноз, — биз денгизда кўзимизни очиб юрамиз, денгиздаги нарсаларни: қуёш, ой, юлдузлар ва осмонни ер юзидагидек кўрамиз, сув бизга монелик қилмайди. Шуни ҳам билингки, денгизда ҳам қуруқликдаги сингари ҳамма жинсининг кўп тоифалари ва турли шакллари бор. Яна қуруқликдаги нарсалар денгиздагиларга нисбатан жуда озчилликни ташкил этади».

Подшо Гулнознинг гапига жуда ажабланибди. Кейин Гулноз, кифтидан икки бўлак Қўмор шаҳри удини чиқариб, ундан бир парча олибди-да, олов ёқиб, ҳалиги уд парчасини манқалга ташлабди. Қаттиқ ҳуштак чалиб, тушунарсиз гаплар гапирган экан, бурқсаб тутун кўтарилибди. Шунда подшо қараб турса, Гулноз унга: «Эй хожа, туриб мана бу жойга яширин. Акам, онам ва қариндошларимни кўрсатаман. Ҳозир улар шу ерда пайдо бўладилар, шу ерда қизиқ ажойибот рўй беради, худойи таоло яратган турли шакллар ва қизиқ афт-ангорларни кўриб, ҳайрон қоласан», — дебди. Подшо ўша заҳотиёқ ўрнидан турибди-да, пана жойга яшириниб, Гулноз қилаётган ишни кузатиб турибди, канизак уд тутатиб, дуо ўқийверибди. Ниҳоят, денгиз кўпикланиб, тўлқинланибди-да, ундан худди тўлин ойдек бир йигит чиқибди. У гўзал, кўриниши иссиққина, ёқимли, пешонаси ярқираган, рухсори қизил, мўйлари гўё дуру марвариддек эмиш.

Сўнгра денгиздан сочи мош-гуруч бўлиб қолган бир кампир бешта канизак билан бирга чиқибди. Улар Гулнозга ўшармишлар. Подшо қараб турса, кампир билан канизалар сув юзида юриб, Гулноз ёнига келаверибдилар. Улар деразага яқинлашгач, Гулноз ўрнидан турибди, шодлик ва хурсандлик билан улар қаршисига пешвоз чиқибди. Хотинлар Гулнозни кўришгач, уни таниб, ҳузурига кирибдилар ва қучоқлашиб кўришиб, қаттиқ йиғлабдилар. Кейин: «Э, Гулноз! Қандай қилиб бизни тўрт йил ташлаб кетдинг? Турган жойингни билмадик. Азбаройи худо! Сендан жудодик сабабли дунё бизга торлик қилди; на овқат ва на ичимликдан бир кун ҳам лаззат олмаймиз, сенга муштоқ бўлиб, кеча-кундуз йиғлаймиз», дейишибди. Гулноз ҳам акаси, онаси ва амакиси қизларининг қўлларини ўпибди.

Улар Гулноз қаршисида ўтириб, унинг ҳол-аҳволи ва ҳозир не кунларни бошидан кечириётганини сўрашган экан, Гулноз ўз саргузаштини сўзлаб дебди: «Мен сизлардан ажралиб, ден-

гиздан чиқдим-да, оролнинг бир чеккасида ўтирдим. Шунда бир киши мени олиб бориб, бир савдогарга сотди. У савдогар мени бу шаҳарга келтириб, подшога ўн минг динорга сотди. Подшо ёлғиз мен билан бўлиб ҳамма канизалари, хотинлари ва суюклиларига қарамай қўйди. Мамлакат ишларидан ҳам воз кечиб, фақат мен билан овора бўлиб қолди».

Акаси унинг гапини эшитгач: «Бир-биримиз билан йўлиқтирган худога шукр. Эй синглим! Мақсадим сени ўзимиз билан бирга ўз мамлакатимизга, қариндошларимиз олдига олиб кетиш», дебди. Подшо эса Гулноз акасининг гапини қабул қилиб қўйишидан қўрқиб, ақли бошидан учибди ва уни жуда яхши кўрса ҳам, улар билан кетмайсан дейишга қудрати етмай, ундан ажраб қолишдан хавфсираганча ҳайрон бўлиб тураверибди.

Гулноз акасининг гапини эшитгач, унга жавоб бериб шундай дебди: «Ака! Азбаройи худо, мени сотиб олган киши бу шаҳарнинг подшоси, у улуғ шоҳ, ақлли, саховатли, мурувватли ва кўп моллик, жуда яхши киши. У мени ҳурмат қилади. Унинг на қиз ва на ўғил фарзанди бор. У менга яхшилик кўрсатиб, иззат-икромлар қилди. Келганимдан шу вақтгача унинг оғзидан кўнглимга оғир ботадиган ёмон гап эшитмадим. Ҳамиша менга меҳрибонлик кўрсатади. Бирон ишни менинг маслаҳатимсиз қилмайди. Унинг ҳузурида жуда яхши, лаззатли ҳаёт кечириётиман. Яна шуниси ҳам борки, ундан ажралиб кетгудек бўлсам, бечора ҳалок бўлади! Чунки у мандан абадий жудодик уёқда турсин, бирон соатга ҳам чидаёлмайди. Борди-ю, мен ундан ажралсам, уни ортиқ даражада севганим туфайли мен ҳам ҳалок бўламан. Чунки унинг даргоҳида бўлган муддатим ичида менга ҳаддан зиёд яхшилик қилди. Отам тирик бўлганда ҳам у менга шу улуғ мартабали буюк подшо қилган яхшиликларни қилолмасди. Узингиз кўриб турибсиз, мен ундан ҳомиладорман. Мени денгиз подшосининг қизи қилиб яратган ва қуруқлик подшоларидан энг улуғига қаллиқ қилган худога шукр».

Денгизлик Гулноз акасига ҳамма воқеани айтиб: «Худойи таоло мен қийналганимга араша, арзигулик мукофот берди. Бу подшонинг на ўғил ва на қизи бор. Унга меросхўр бўладиган бир ўғил беришни худойи таолодан тилайман. Токи у бу иморатлар, қаср ва мамлакатга эга бўлсин», дебди.

Акаси билан амакисининг қизлари унинг гапини эшитишгач, диллари равшанлашиб: «Эй Гулноз! — дейишибди улар, — бизнинг олдимиздаги ўз мартабангни, сенга бўлган муҳаббатимизни, бизга ҳаммадан ҳам иззатли эканингни билмайсанми? Сен машаққат чекмай роҳат ва фароғатда ҳаёт кечирсанг, биз мақсадимизга етган бўламиз. Агар бу ерда нотинч бўлсанг, ҳамон қучоғимиз сен учун очиқ, аксинча,

бу ерда иззат-икромда бўлсанг, бу айна муддаомиз. Қаерда бўлма, сенинг тинч яшашингни истаймиз, холос». «Азбарой худо! Жуда тинч-роҳат, иззат ва ҳурматдаман», дебди Гулноз. Подшо Гулнознинг бу гапини эшитгач, севиниб, кўнгли тинчибди. Гулноздан миннатдор бўлиб, унга муҳаббати ўн чандон ортибди. Гулнознинг севгиси подшо қалбининг энг чуқур еридан ўрин олибди. Узи уни севганидек, хотинининг ҳам севишини, унинг фарзанд кўриш умидида саройда қолиш орзусини билиб, боши кўкка етибди.

Сўнгра Гулноз чўриларга дастурхон ёзиб, ҳар турли таомлар келтиришни буюрибди. Овқатни Гулнознинг ўзи тайёрлаб, чўрилар меҳмонларга ҳар турли таом, ширинлик ва турли-туман мевалар ташиб турибдилар. Гулноз юмушдан бўшагач, қариндош-уруғлари билан ўтириб ҳаммалари овқатланишибди. Бир пайт Гулнознинг қариндошлари: «Эй Гулноз! Хожанг бегона киши, унинг рухсатисиз уйга кирдик, уни яхши деб мақтадинг. Унинг тузини ичиб, ўзи билан учрашмадик, биз уни кўрмадик, у бизнинг ҳузуримизга келиб, биз билан бирга овқатланмади, у билан бизнинг орамизда нон ва туз ҳурмати пайдо бўлмади», дебдилар-да, ҳаммалари Гулнозга ачиқ қилганларидан оғизларидан машъала сингари олов чиқиб, овқат емай қўйибдилар.

Подшо бу аҳволни кўргач, улардан қаттиқ кўрқиб, ақли бошидан учибди. Сўнгра Гулноз туриб, уларнинг кўнгиллари хуш қилибди. Кейин подшо бекиниб ўтирган жойга бориб, унга: «Эй ҳурматли! Улар олдида сендан миннатдор бўлганимни, улар мени ўз қариндош-уруғларим олдига олиб кетмоқчи бўлганларини эшитдингми?» — дебди. Подшо: «Ҳа, эшитдим, сени худонинг ўзи ярақасин, азбаройи худо, мени қанчалик севишингни ҳозиргина билдим, энди шубҳам қолмади». «Эй ҳурматли! — дебди Гулноз, — яхшиликка албатта яхшилик қайтади. Сен менга яхшилик қилдинг. Улуғ инъомларинг билан мени сийладинг, ниҳоят даражадаги севгингни менга изҳор этдинг, турли йўллар билан иззат ва эҳтиром қилдинг, ҳамма севган хотин ва чўриларингни тарк этиб, мен билан бўлдинг! Сени ташлаб кетгани юрагим чидармиди? Менга шунчалик яхшилик қилиб, ҳаммадан ортиқ кўриб турганимда шундай қилиб бўлармиди? Марҳамат қилиб, қариндошларим ёнига киришингни, улар билан самимий кўришувингни, шу билан орангизда соф дўстлик пайдо бўлишини орзу қилардим. Эй замона подшоси, сенга миннатдорчилик билдирганимдан кейин, акам, онам ва амаким қизлари сени жуда яхши кўриб қолдилар. «Подшо билан кўришмай, бу ердан кетмаймиз», дедилар».

Подшо уларнинг ҳузурига кириб, қуюқ таъзим қилибди, улар ҳам дарров ўринларидан туриб, подшо билан жуда яхши

сўрашибдилар. Подшо улар билан қасрда ўтириб, биргаликда овқатланибди. Утган-кетгандан роса суҳбатлашибдилар. Уттиз кун улар билан бирга бўлибди. Шу зайлда меҳмонлар ўз мамлакатларига қайтмоқчи бўлиб, подшо ва малика Гулноздан рухсат сўрабдилар, гоят даража иззат-икром кўрганларидан миннатдор бўлиб, йўлга тушибдилар.

Гулнознинг ҳомиладорлик муддати тугаб, ниҳоят, суқсурдек бир ўғил туғибди. Бундан подшо бениҳоя севинибди. Ясаниб-тусаниб, камоли севинч-қувонч билан етти кун байрам қилибдилар. Еттинчи куни малика Гулнознинг кўзи ёриганини эшитиб, онаси, акаси ва амакисининг қизлари келишибди, подшо меҳмонларни очиқ чеҳра билан қарши олиб, йўқлаб келганлари учун миннатдорчилик билдирибди. «Ўғлимга ўзингиз келиб, муносиб ном қўясиз, деган умидда эдим», дебди у. Улар болага Бадирбосим деб ном қўйибдилар. Бу исм ҳаммаларига ёқибди. Кейин улар болани тоғаси Солиҳга берибдилар. У чақалоқни кўтариб, қасрнинг ўнг ва сўл томонига юрибди. Кейин бола билан қасрдан чиқиб, Шўр денгизга тушибди-да, юра-юра, ниҳоят, подшонинг кўзидан ғойиб бўлибди. Подшо ўғли билан Солиҳ денгиз ўртасида кўздан ғойиб бўлгач, умидини узиб, дод сола бошлабди. Гулноз подшони бу ҳолатда кўриб: «Эй замона подшоси! Ўғлингдан хавотирланиб хафа бўлма, мен ўғлимни сендан кўра кўпроқ яхши кўраман. Ўғлим акам билан бирга, парво қилма, уни фарқ бўлди деб кўрқма. Агар акам болага бирон заҳмат етишини билса, бундай қилмас эди. Худо хоҳласа, ҳозир акам бола билан соғ-саломат қайтиб келади», дебди.

Орадан бир соат вақт ўтмасданок, денгиз тўлқинланиб, подшо боласининг тоғаси уни кўтариб денгиз бўйида пайдо бўлибди. Улар худди учгандек тез юриб, қирғоқдагилар қаршисига етиб келишибди. Суқсурдек бола тоғасининг қўлида йиғламай, тинч ётган эмиш. Кейин боланинг тоғаси подшога қараб: «Бола билан денгизга тушиб кетганимда кўрққан бўлсанг керак», деса, подшо: «Эй ҳурматли! Жуда кўрқдим, боланинг денгиздан саломат чиқишига гумон қилдим», дебди. «Эй қуруқлик шоҳи! — дебди у шунда, — боланинг кўзига сурма қўйдик. Сулаймон ибн Довуд узугига битилган исмларни ўқиб, унга дам солдик. Бизнинг расм-русмимизга кўра, бола туғилганида шундай қилинади. Уни фарқ бўлади, бўғилиб қолади ёки бошқа денгизга тушса, шундай аҳвол юз беради, деб кўрқма! Сизлар қуруқликда қандай юрсангиз, биз денгизда шундай юрамыз». Сўнгра у чўнтагидан хат битилиб, муҳрланган бир халта чиқарибди-да, муҳрни бузиб, ундан ипга тизилган ҳар хил ёқутлар, марваридлар, уч юз дона зумрад, уч юз дона катталиги туяқуш тухумидек, нури қуёш ва ой нуридан равшан йирик марваридларни олибди. «Бу марварид ва ёқутлар

мендан сенга совға, — дебди у, — биз Гулнознинг турган жойини билмай, дарагини эшитмаганимиз туфайли сенга ҳеч қандай совға-салом олиб келмаган эдик. Энди сен бизга куёв бўлиб, оиламизга янги одам қўшилганидан хабар топиб, шу совғани келтирдик. Худо хоҳласа, бир оз кундан кейин яна шундай совға олиб келамиз. Чунки бу марварид ва ёқутлар бизда қуруқликдаги майда тошлардан ҳам кўп, уларнинг яхши ва ёмонларини, қаерда кўп ва қаерда камлигини биламиз, уларни топиб олиш бизга осон». Подшо бу марварид ва ёқутларни кўриб, ақли ҳайрон қолибди. Ҳуши учиб: «Азбаройи худо! Бу қимматбаҳо тошларнинг ҳар бири менинг мамлакатим баҳосига тенг келади», дебди.

Подшо Солиҳнинг совғасидан миннатдор бўлиб, малика Гулнозга қарабди ва унга: «Мен акангдан уялдим. Чунки у менга ер юзи халқи келтиролмайдиган мана шундай совға келтирди», дебди. Гулноз ҳам акасининг қилган ишидан миннатдор бўлибди.

«Эй ҳурматли подшо! — дебди Солиҳ, — менда сенинг ҳақинг бор, сендан миннатдор бўлишим лозим. Чунки сен синглимга яхшилик қилибсан, биз уйингга кириб, тўзингдан тотиндик.

Агар умр бўйи хизматингда бел боғлаб турсак ҳам сенга тенг бўлолмаймиз». Подшо ундан жуда миннатдор бўлибди.

Солиҳ, онаси ва амакисининг қизлари подшо ҳузурида қирқ кун истиқомат қилишибди.

Кейин Гулнознинг акаси ўрнидан туриб, синглисининг эри олдида ер ўнган экан, подшо: «Эй Солиҳ, мақсадингни баён қил», дебди. «Бизга кўп яхшиликлар қилдинг, — дебди Солиҳ, — энди карам қилиб, кетишга рухсат берсанг, чунки қариндошларимизни, мамлакатимизни, яқин кишиларимизни, ватанимизни соғиндик. Биз сенинг хизматингда бўламиз, синглимиз ва жиянимиздан алоқани узиб кетмаймиз. Сизлардан жудоликда кўнглимиз тинчимади. Лекин на чора? Биз денгизда вояга етганмиз, қуруқликни бот-бот тарк этишимиз керак бўлади».

Подшо Солиҳнинг гапини эшитгач, ўрнидан туриб, улар билан видолашибди. Жудолик сабабли ҳаммалари кўзёши тўкибдилар. Меҳмонлар: «Яқин ой, яқин кунларда яна ҳузуригизга келамиз. Ҳеч қачон бутунлай алоқани узиб кетмаймиз», дебдилар. Кейин улар денгизга тушиб кўздан ғойиб бўлибдилар.

Подшо Гулноз билан яхши муомалада бўлиб, уни ҳаддан зиёд иззат-икром қилибди. Бола соғлом ўсиб, тоғаси, бувиси, холаси, онаси, амакисининг қизлари вақти-вақти билан келиб кўриб туришибди. Боланинг ёши улгайган сари ҳусну жамоли ҳам орта борибди. Ниҳоят, ўн беш ёшга кирганда қадду қомат ва муътадилликда ягона бўлибди: ўқиш, сўзлаш, ҳусниҳат, тил қоидасини билиш, ўқ отиш, найзани нишонга уриш,

от миниш ва шаҳзодаларга керакли бошқа нарсаларни мукамал ўрганибди. Шаҳар аҳолиси болани мақтаб тилга оладиган бўлибдилар. Чунки у гўзаллик ва расоликда ҳаммани лол қолдирган экан.

Подшо ўғлига ортиқ даражада меҳр қўйиб, уни ўз ўрнида кўрмоқ истабди.

У бош вазири, амирлар, давлат арбоблари ва мамлакат катталарини ҳузурига чақириб, уларга ўғли Бадирбосимни тахтга ўтқазиб ниятида эканини баён қилибди. Вазир, амир ва боёнлар хурсанд бўлиб, унга қасамёд қилибдилар. Шаҳрамон ҳамма билан яхши муомалада бўладиган, ширин сўз, ҳаммага хайрихоҳ, авомга фойда келтиришни ўйлайдиган подшо экан.

Эртаси куни подшонинг ўзи, давлат арбоблари, ҳамма амирлар ва лашкарлар отга миниб, шаҳарни айланиб қайтибдилар. Қасрга яқин келганларида, подшо ўз ўғли хизматида яёв юрибди. Ҳамма амирлар ва давлат арбоблари унинг олдида қаср дарвозасигача отининг ёпқичини кўтариб борибдилар. Шаҳзода эса шу ергача отда келибди. Шунда отаси ва амирлар унинг қўлтиғидан кўтарибдилар-да, подшолик тахтига ўтқазиб, ўзлари унинг қаршисида тик турибдилар.

Бадирбосим одамлар ўртасида ҳукм юргизиб, золим амалдорларни бекор қилибди, адолатли кишиларни ишга қўйибди. Шундай қилиб, туш вақтигача ҳукумат ишида бўлибди. Сўнгра у тахтдан тушиб, бошдаги тожи билан худди ойдек бўлиб, ўз онаси — денгизлик Гулноз ҳузурига кирибди. Онаси ўз қаршисида подшо — ўғлини кўриб, ўрнидан турибди-да, уни ўпиб, тахтга эга бўлганлиги билан қутлабди. Уғлига ҳам, эрига ҳам узоқ умр ва ҳар қандай душмандан ғолиб келишни тилаб, дуо қилибди. Бадирбосим онаси олдида ўтириб дам олибди. Намозгар вақти бўлгач, у отга миниб, амирлари билан майдонга борибди. Хуфтонгача отаси ва давлат арбоблари қаршисида биргаликда уруш қуролиларини ишлатишни машқ қилибди. Кейин қасрга қайтиб, арз-дод билан келган кишиларни қабул қилибди.

У ҳар куни от миниб, майдонга борар, у ердан қайтгач, одамлар ўртасида ҳукумат ишига машғул бўлиб, амир ва фақир ўртасида инсоф билан иш юргизар экан, роса бир йил шу зайлда ўтибди.

Кейинчалик от миниб овга чиқишга, тўр солишга, ўз қўл остидаги шаҳарлар ва мамлакатларни айланишга, омонлик-тинчлик, деб жар чақиртиришга ва подшолар қиладиган муҳим ишларни қилишга тутинибди. У обрўда, ботирликда ва халқ ўртасида адолат билан иш қилишда замондошларининг яғонаси бўлибди.

Иттифоқо, кунлардан бир куни Бадирбосимнинг отаси

бетоблик тўшагига ётиб, юраги ёмон урибди-да, ўзини аллақандай ҳис қилибди. Касали тобора зўрайиб, ўлим соати яқинлашаётганини сезгач, ўғлини ҳузурига чақириб, унга фуқароси, онаси, ҳамма давлат арбоблари ва яқин кишилари тўғрисида васият қилибди. Улардан ўғлига бўйсунилари ҳақида ишончли сўз олибди. Кейин озгина кун яшаб, вафот этибди. Унинг вафотига ўғли Бадирбосим, хотини Гулноз, амирлар, вази́рлар ва давлат арбоблари қайғуриб, дафн қилибдилар. Улар бир ой мотам тутибдилар. Гулнознинг акаси Солиҳ, онаси, амакисининг қизлари келиб, подшо оиласига таъзия билдирибдилар: «Эй Гулноз! — дейишибди улар. — Подшо ўлган бўлса, у мана шундай билимдон ўғилни қолдирди. Шундай ўғил қолдирган киши ўлган ҳисобланмайди. Бу ҳар қандай душманни ҳалок этувчи шердир».

Давлат арбоблари ва катталар Бадирбосим ҳузурига кириб: «Эй подшо! Отанг вафотига кўп куюнма. Улганга қайғуриш хотинларга ярашади. Ўз хотирингни ҳам, бизнинг фикримизни ҳам отангга қайғуриш билан банд қилма. Чунки у ўлса ҳам сени қолдириб кетди. Сендек ўғил қолдирган киши ўлган деб ҳисобланмайди», деган гаплар билан меҳрибонлик қилиб, унинг кўнглини кўтарибдилар.

Шундан кейин Бадирбосимни ҳаммомга туширибдилар. У ҳаммомдан чиққач, тилла ҳал билан тўқилиб, қимматли тош ва ёқутлар билан безатилган қимматбаҳо кийим кийиб, бошига тож кийибди, подшолик тахтига ўтириб, халқ ишлари юзасидан ҳукмлар чиқарибди, кучлидан кучсизнинг, амирдан фақирнинг ҳақини олиб берибди. Бу ишлари учун одамлар уни қаттиқ севибдилар. У роса бир йил шу кайфиятда иш юргизибди. Кунларнинг бирида денгизда яшовчи яқин кишилари уни кўргани келибдилар; бундан ғоят севиниб, дили равшан бўлибди. Бадирбосим шу зайилда анча вақт ҳаёт кечирибди.

Иттифоқо, бир куни унинг тоғаси Солиҳ Гулноз ҳузурига кириб, қуюқ таъзим қилибди. Гулноз шодлик билан ўрнидан турибди-да, уни кучоқлаб, ўз ёнига ўтқазибди. «Эй ака! Ўз аҳволинг, онам ва амаким қизларининг ҳоли қалай?» — деб сўрабди у. «Синглим! Уларнинг аҳволлари яхши, бахтли ҳаёт кечириптилар. Сенинг дийдорингни кўрмасликдан бошқа камчиликлари йўқ», дебди акаси.

Гулноз унинг оддига овқат келтирибди. У овқат еб ўтириб икковларининг ўрталарида гап айланибди. Улар Бадирбосимдан, унинг ҳусну жамоли, қадду қомати, муътадиллиги, фаросати, ақли ва одобидан гаплашибдилар. Бу пайтда Бадирбосим ётган экан. Онаси билан тоғаси ўрталаридаги гапни эшитгач, ўзини ухлаганга солибди. Шунда Солиҳ Гулнозга: «Ўғлинг ўн етти ёшга кирди. Ҳали уйлангани йўқ, бирон

воқеа юз бермаса, деб қўрқаман. Денгиз маликаларидан ҳусндор ва гўзал бир маликага уйлантириб қўйсақ, деган орзум бор», деган экан. Гулноз: «Исмларини бирма-бир айт-чи, мен уларни танийман», дебди, акаси бирин-кетин санаб кетибди. Гулноз эса: «Уларни ўғлимга муносиб кўрмайман. Ўғлимни ҳусн, жамол, ақл, диёнат, одоб, одамгарчилик, шону шараф ва насабда ўзига ўхшаган қизга уйлантираман», дебди. «Мен биладиган денгиз подшолари қизларининг биронтаси қолмади, юздан ортиқ қизларнинг номларини сенга айтдим, биттаси ҳам сени қизиқтирмади. Лекин синглим, ўғлингга бир қарачи, ухлаптими, йўқми?» деб сўрабди акаси. Гулноз ўғлини кўздан кечириб, уни ухлаган билибди-да, акасидан: «У ухлабди, гапирар, нима демоқчи эдинг?» деб сўрабди. «Ҳой синглим! Гапимга қулоқ сол! — дебди акаси. — Денгиз қизларидан ўғлингга мос келадиган бир қиз эсимга тушди, у ҳақда гапирсам, ўғлинг уйғоқ бўлса, кўнгли унинг севгиси билан боғланиб қолади, деб қўрқаман».

У қизга етишиш биз учун мушкул. Ўғлинг ҳам, биз ҳам, давлат арбоблари ҳам шу билан овора бўлиб, қийналиб қоламизми, деб қўрқаман».

Синглиси унинг гапини эшитгач: «У қизнинг ўзи ким, исми нима? Менга айт, балки танирман. Агар уни кўрсам, ўғлимга мос келса, қўлимдаги бор нарсамни сарф қилсам ҳам ўғлимга сўратаман. Қўрқмасдан унинг дарагини беравер! Ўғлим ухлаб ётибди», дебди.

«Синглим, азбаройи худо, ўғлингга подшо Самандалнинг қизи малика Жавҳарадан бўлак қиз мос келмайди, — дебди акаси, — у ҳусну жамолда, гўзаллик ва камолатда ўғлингга тенг келади. На денгиз ва на қуруқликда ундан нозик ва ундан кўра ёқимли қиз топилмайди. Чунки у ҳусндор, қадду қомати муътадил, рухсори қизил, пешонаси ярқираган, ёқут ёноқли, қора кўзли, нозик белли, қарашни охуларни уятирадиган, юрганда бон навдаси рашк қиладиган, юзини очса, қуёш ва ой хижолатга тушадиган, кимга қараса асир этувчи, лаблари ширин, бадани юмшоқ қиз».

Гулноз акасининг гапини эшитгач: «Ака, рост айтдинг! Мен уни неча марта кўрганман, кичкина вақтимизда суҳбатимизда ўтирарди. Ҳозир узоқлашганимиз сабабли бир-биримизни танимаймиз. Ўғлимга худди ўша қиз мос келади», дебди.

Бадирбосим Солиҳ айтган Самандал қизи Жавҳара тўғрисидаги тавсифларни аввалидан-охиригача эшитиб, унга ғойибона ошиқ бўлса ҳам, ўзини ухлаганга солиб ётаверибди. Қиз севгисининг ўти юрагида алангаланиб, ўзини қирғоғи йўқ ва беқарор денгизга фарқ бўлгандек сезибди.

«Синглим, — дебди Солиҳ Гулнозга, — азбаройи худо, денгиз

подшолари орасида ўша қизнинг отасидан аҳмоқ ва ундан қаҳрли киши йўқ, деса бўлади, биз уни отасидан ўғлингга сўратгунимизча у тўғрида гаплашганимизни ўғлингга билдирмай тур! Агар отаси бизга яхши жавоб берса, худойи таолога шукр қиламиз. Борди-ю, илтимосимизни рад этиб, қизини бермаса, бошқа қиз ахтарамиз». Гулноз акасининг гапини эшитгач: «Жуда яхши маслаҳат бердинг», дебди. Шундан кейин икковлари гапни тўхтатиб, ётиб ухлабдилар. Подшо Бадирбосим юрагида малика Жавҳара ишқининг ўти аланга олибди. Лекин у буни яшириб на онасига ва на тоғасига бу ҳақда бир нарса демабди-ю, аммо чўғ устидаги товадек қизибди. Тонг отгач, подшо ўз тоғаси билан ҳаммомга тушиб ювинибди, ҳаммомдан чиқиб, шароб ичибдилар. Сўнгра уларга овқат келтиришибди, ҳаммалари тўйиб овқатланиб, қўлларини ювишибди. Шундан кейин Солиҳ ўрнидан туриб, подшо Бадирбосим ва онасига: «Рухсат берсангиз ўз элимга, онам олдига борсам. Чунки неча кундан бери сизнинг ҳузурингизданман, улар мени хавотирланиб кутаётган бўлишса керак», дебди. Бадирбосим ўз тоғаси Солиҳга: «Бугун мен билан бўласан, юр, боққа чиқайлик», деб таклиф қилибди. Икковлари боққа чиқиб, айланиб юришибди. Бадирбосим, ухлаб дам олмоқчи бўлиб, бир дарахт соясида ўтирибди-ю, тоғасининг ҳалиги қиз ва унинг ҳусну жамолини тавсифлаб гапирган гапларини эслаб, кўзёши тўкибди.

Тоғаси Солиҳ унинг сўзини эшитгач, оҳ уриб афсусланибди. «Малика Жавҳарани тавсифлаб, онанг билан гаплашган гапимизни эшитдингми?» деб сўрабди у, Бадирбосим: «Ҳа, тоға, гапларингизни эшитиб, ўша қизга ошиқ бўлдим. Қалбим унга боғланди. Усиз сабр-тоқат қилолмай қолдим», дебди. Тоғаси унга шундай жавоб берибди: «Эй адолатли подшо! Онагни бу гапдан воқиф қиламиз-да, сен билан биргаликда бориб, подшо қизини сўрашга рухсат оламиз, розилик берса, у билан хайрлашамиз. Онагнинг рухсатисиз сени олиб кетиб, малика Жавҳарани сенга сўрагудек бўлсам, синглим мендан қаттиқ газабланиши мумкин. Бунда у ҳақли бўлади. Чунки онагнинг биздан жудо бўлишига сабаб бўлганимдек, она-бола икковингизни бир-бирингиздан жудо бўлишингизга сабаб бўлман, мамлакат подшосиз қолади. Шаҳар аҳолисини кутиб, улар билан муомалада бўладиган киши йўқ. Натижада мамлакатнинг иши бузилиб, подшолик қўлингдан кетади». Бадирбосим тоғаси Солиҳнинг гапини эшитгач, унга: «Тоға, бу гапни онамга айтиб, у билан маслаҳат қилсам, рухсат бермайди. Унга ҳеч қачон бу сирни айтмайман. Онамга билдирмай сен билан кетаверман, кейин билдириш қочмас», дебди. Солиҳ жиянининг гапини эшитгач, уни бу аҳволда кўриб, ҳайрон бўлибди.

Унинг ўз сиридан онасини воқиф қилмай, бирга кетаман деб, оёқ тираб туриши Солиҳни ташвишга солибди. Бошқа чора тополмагач, тоғаси бармоғидан узугини чиқариб, Бадирбосимга берибди-да: «Буни бармоғингга тақ, сувга ғарқ бўлишдан, денгиз жониворлари ва балиқларнинг ҳамласидан омон бўласан!» дебди. Бадирбосим тоғаси Солиҳдан узукни олиб, бармоғига тақибди-ю, икковлари денгизга шўнғиб кетибдилар. Юра-юра Солиҳнинг қасрига кириб борибдилар. Бадирбосимнинг бувиси билан қариндош-уруғлари қасрда ўтиришган экан, улар қасрга киргач, ўрнидан турибди-да, уни қучоқлаб икки кўзининг ўртасидан ўпибди. «Болам! — дебди у, — илоҳи қадамнинг қутли бўлсин! Онанг Гулнознинг аҳволи нечук?» Бадирбосим: «Онамнинг аҳволи яхши, соғ-саломат. У сен билан амакисининг қизларига салом айтди», дебди.

Кейин Солиҳ ўзи билан сингласи Гулноз ўртасида юз берган воқеани сўзлабди. Подшо Бадирбосимнинг Самандал қизи малика Жавҳаранинг тавсифини эшитиб, унга ошиқ бўлгани ва бор қиссани аввалдан-охир онасига гапириб берибди. Бадирбосимнинг келиш сабаби ўша қизни ўзига сўраш эканини айтибди. Бадирбосимнинг бувиси Солиҳнинг гапини эшитиб, ундан қаттиқ газабланибди. «Ўғлим, жиянингга подшо Самандалнинг қизи малика Жавҳара ҳақида гапириб хато қилибсан! Подшо Самандал аҳмоқ, золим, қаҳри қаттиқ, қизини бировдан қизганадиган киши, — дебди кампир, — денгиз подшолари сўраганларида ҳам қизини уларнинг ҳеч бирига беришга рози бўлмаган. Уларни қайтариб: «Сизлар ҳусну жамолда ҳам, ақлда ҳам қизимга тенг эмассиз», деган. Борди-ю, биз у қизни сўрагудек бўлсак, отаси бошқаларни қайтарганидек, бизни ҳам қайтарар, деб қўрқаман. Яхши ният билан бориб, кўнглимиз синиб қайтамиз-да». Солиҳ онасининг гапини эшитиб: «Энди иш қандай бўларкин? — деб ўйлабди. — Қизнинг тавсифини синглимга баён қилиб турганимни Бадирбосим эшитиб, унга ошиқ бўлиб қолди. Жамики мол-мулкимни сарф қилсам ҳам, албатта, уни отасидан сўрайман, агар у қизга уйланмасам, севги азобида ўламан, деган-ку».

«Ўзингга маълум, синглимнинг ўғли ундан чиройли ва гўзал. Онаси бутун бошли Эрон подшоси, — дебди Солиҳ онасига. — Жавҳара жиянимга жуда мос келади. Ёқут ва жавҳарлар сингари қимматбаҳо тошлардан Самандалга муносиб совға қилиб бораман-да, қизини жиянимга сўрайман. Агар у, «мен подшоман», деб баланд келса, жияним ҳам подшо ўғли — шаҳзода. Борди-ю, у қизининг гўзаллигини айтса, жияним ундан гўзалроқ, мамлакатининг кенглигини далил келтирса, жиянимнинг мамлақати униқидан кенг, аскар ва сипоҳи униқидан кўп. Ҳарҳолда, жияним ундан каттароқ подшонинг ўғли. Жоним кетса ҳам жиянимнинг ишини битказишим

лозим. Чунки бу ишларга мен сабаб бўлдим. Уни ишқ денгизга ташладимми, ўша қизга уйлантириб қўйишга ҳам ҳаракат қиламан». Шунда онаси: «Истаган ишингни қил, майли! Лекин Самандалга қаттиқ гапирма! Унинг аҳмоқлиги ва қаҳри қаттиқлигидан хабардорсан. Сенга қўрслик қилмаса, деб кўрқаман. Чунки у бировнинг қадрини билмайди», дебди. Она-сидан бу гапларни эшитган Солиҳ, жияни билан бирга подшо Самандал қасрига етиб борибди-да, ҳузурига киргани изн сўрабди. Самандал уни кўргач, жуда ҳурмат қилиб, ўтиришга жой кўрсатибди.

Солиҳ ўтириб ором олгач, подшо унга: «Қадамнинг қутли бўлсин, эй меҳмон! Тўсатдан келиб, чўчитиб юбординг! Нима иш билан келдинг, айт, ҳожатингни равон қилай», дебди. Солиҳ қайта ўрнидан туриб ер ўпибди-да: «Эй замона подшо-си! Улуғ подшога, отлиқлар унинг яхшиликларини эслаб йўл босадиган, хайру эҳсони, кенгчилиги ва кишини миннатдор этиши мамлакат ва шаҳарларга ёйилган довжурак шерга ишим тушди», дебди. Кейин иккала халтани очиб, улардан ёқут ва қимматбаҳо тошларни олиб, подшо Самандал қаршисига тўкибди. «Эй замона подшоси! Шояд совғамни қабул этиб, мени хушнуд этарсан ва шу билан синиқ қалбимни даволарсан!» дебди.

Шунда подшо Самандал: «Бу дуру гавҳарларни менга совга қилишдан мақсад нима, айт? Агар кучим етса, ҳозирнинг ўзидаёқ уни бажариб, сенинг кўнглингга таскин берай. Мабодо, бажаришга ожизлик қилсам, унда мени кечирарсан! Тангри ҳам ҳеч кимни кучи етмайдиган ишга ундамайди», дебди.

Шунда Солиҳ ўрнидан туриб, уч марта ер ўпибди-да: «Эй подшоҳи олам!— деб сўз бошлабди.— Эҳтиёжимни қондиришга кучинг етади. Бу иш ўз қўлингга, сени машаққатга солмайман. Киши кучи етмайдиган нарсани сўраб жинни бўлганим йўқ. Донишмандлардан бири: «Узингга бировнинг бўйсунушини истасанг, ундан қурби келмайдиган нарса сўрама!» деган. Аммо мен талаб қилиб келган нарсага, худо ўз паноҳида сақлагур подшонинг қурби келади». «Ҳожатингни сўра, муддаонгни очиқ баён қилиб, мақсадингни талаб қил!» дебди подшо Самандал. «Эй замона подшоси!— деб хитоб қилибди Солиҳ.— Билгинки, сендан ягона дурни, яширилган жавҳарни, яъни ноҳамиз қизи малика Жавҳарани сўраб келдим. Совчини хоумид қилма!» Подшо унинг гапини эшитгач, масҳара қилиб кула-кула, чалқанча йиқилиб тушибди: «Ҳой Солиҳ!— дебди у,— сени ақлли, билимдон киши, уддасидан чиқадаган ишгагина ҳаракат қиладиган, очиқ кўнгил, чин сўз, деб ўйлардим. Ақлингга жин тегдими, сени шундай улуғ иш ва зўр машаққатга чорлабди. Подшолар, шаҳар ва мамлакатлар эга-

ларининг қизларини сўрайдиган бўлибсан! Мартабанг шу чоғли баланд даражага етиб, ақлинг шунчалик камайиб кетганми? Шу гапларни юзимга айтяпсан-а?»

«Сени худо ярақасин,— дебди шунда Солиҳ.— Қизингни ўзим учун сўраганим йўқ. Мен қизингга тенгман, балки ундан ортиқроқман. Чунки отам денгиз подшоларининг бири экани сенга аён! Аммо қизингни Эрон мамлакатининг ҳукмрони Бадирбосим учун сўраб келдим. Унинг отаси подшо Шаҳрамон эди, унинг қаҳру ғазабини билардинг. Сен улуғ подшоман деб даъво қилсанг, Бадирбосим сендан ҳам улуғроқ. Қизингни ҳуснда ягона демоқчи бўлсанг, Бадирбосим ундан ҳам барно, шону шараф ва насл-насабда ундан ортиқ. У ўз замонасининг баҳодир. Эй замона подшоси! Сўраганимни берсанг, узукка кўз қўйгандек бўласан. Агар ўзингни биздан юқори тутсанг, бизни ерга урган бўласан. Эй шоҳ! Узинг биласан, подшо қизи малика Жавҳаранинг турмушга чиқиши зарур. Бир донишманд: «Қиз ё турмушга турмушга, ёки қабрга кириши лозим», деган. Қизингни турмушга чиқариш истагинг бўлса, бошқалардан кўра синглимининг ўғли унга муносиброқ».

Подшо Солиҳнинг гапларини эшитиб, камоли ғазабланганидан ақдан озиб, жони танасидан чиқаёзибди. «Ҳой эр кишилар ўртасидаги ит!— деб хитоб қилибди у.— Ҳали сен менга шундай гапларни гапириб, мажлисда қизим номини оғизга оладиган бўлиб қолдингми? Гулнознинг ўғлини қизимга тенг қилдингми? Узинг кимсан, синглинг ким, унинг ўғли ким, у кимнинг боласи-ю, менга шундай гаплар гапириб, савол-жавоб қиляпсан? Сенинг уруғ-аймоғинг қизим олдида бир тўда ит ҳисобланади».

Кейин мулозимларини чақириб: «Бу зулукнинг бошини олинглар!» деган экан, улар қилич яланғочлаб, Солиҳга ҳам-ла қилиб қолибдилар. Солиҳ орқасига қарамай, қаср эшиги томон қочиб қолибди. Эшикка етганда амакисининг ўғиллари, уруғ-аймоғи ва яқин кишиларига кўзи тушибди. Улар минг отлиқ чамаси кишилару ҳаммаси темир кийим, тўр совут кийиб, қўлларига найзалар ва ярқираган қиличлар тутиб туришганмиш. Солиҳнинг яқинлари уни шу ҳолатда кўргач: «Нима гап?» деб сўрашган экан, у ўз воқеасини айтиб берибди. Солиҳнинг онаси юборган бу одамлар подшо Самандалнинг аҳмоқ ва қаҳри қаттиқ эканидан хабар топибдилар-да, отларидан тушиб, қўлларидаги яланғоч қиличлари билан унинг ҳузурига кирибдилар. Шоҳ бу кишиларнинг келганидан беҳабару Солиҳдан қаттиқ ғазабланиб, тахтида ўтирган экан. Подшо қўққисдан уларнинг қилич яланғочлаб турганларини кўрибди-да, одамларига бақириб: «Лаънатилар, бу итларнинг бошини олинглар!» дебди. Иккала томон ҳам ҳужумга кири-

шибди. Орадан бир соат ўтмасданоқ, подшо Самандалнинг одамлари энгилиб, қочишга тутинибдилар.

Солиҳ ва унинг яқин кишилари эса уни қуршаб олибдилар.

Жавҳара отасининг асир бўлгани ва мулозимларининг ўлдирилганидан воқиф бўлгач, қасрдан қочиб, оролдаги бир баланд дарахт тепасига чиқиб яширинибди.

Икки томон бир-бири билан урушиб, подшо Самандалнинг айрим йигитлари қочибди. Бадирбосим уларни кўриб, нима учун қочаётганларини сўраса, улар воқеани батафсил айтиб берибдилар. У подшо Самандалнинг қўлга олинганини эшитиб, ўзидан хавотирланибди. «Бу тўполон мен учун бўлди. Энди мени қидиришади. Қочиб қутулишим керак», деб ўйлабди-ю, қаёққа боришини билмабди. Боши гангиб, тақдир тақозоси билан у ҳам подшо Самандал қизи Жавҳара қочиб борган жазирага бориб қолибди. У ўликдек ўзини ерга ташлаб, роҳатланмоқчи бўлибди. Қочоқ кишининг роҳатланолмаслиги ва ҳеч кимнинг ўз яширин тақдирдан воқиф бўлолмаслигини англамабди.

Бадирбосим чалқанча ётиб, дарахт тепасига қараса, кўзи Жавҳаранинг кўзига тушиб, уни худди эндигина чиқиб келаётган ойга ўхшатиб, хаёл дарёсига ғарқ бўлибди. «Бу гўзал суратни яратганга тасанно, у ҳар нарсани яратувчи. Унинг ҳар нарсага қудрати етади. Агар тахминим тўғри чиқса, азбаройи худо, бу подшо Самандалнинг қизи Жавҳара бўлмоғи керак. Икки томон ўртасида уруш воқе бўлгани сабабли уни Жавҳара деб гумон қиламан. У қочиб шу оролга келгану шу дарахт устига чиқиб яширинган. Агар у ўша малика Жавҳара бўлмаса, ундан ҳам гўзал экан». Яна бу қиз ҳақида ўйга толиб ўзига-ўзи: «Туриб бу қиздан ҳолаҳвол сўрайман. Агар Жавҳара бўлса, уни ўзимга хотинликка сўрайман. Бу айни муддао», дебди-да, туриб Жавҳарага: «Эй орзуим ниҳояси! Кимсан, бу ерга сени ким олиб келди?» деб сўрабди. Шу вақт Жавҳара Бадирбосимга қараб, унинг қора булут тагидан чиқаётган ойдек экани, хушбичимлиги ва кулимсираб туришини кўриб: «Эй гўзал ахлоқли йигит! Мен подшо Самандал қизи — малика Жавҳара бўламан, қочиб шу ерга келдим. Чунки Солиҳ ва унинг аскарлари отамга қарши уруш қилиб, аскарларини ўлдиришди, ўзи ва баъзи яқинларини асир қилиб олишди. Мен қўрқиб, ўз жонимни сақлаш пайда қочдим», дебди.

Кейин малика Жавҳара Бадирбосимга: «Мен-ку, соғ-омон шу ерга етиб келдим. Аммо замон отам бошига на кулфатлар солганидан беҳабарман», дебди. Бадирбосим унинг гапини эшитиб, бу тасодифий учрашувдан жуда ажабланибди. «Бу қиз отасининг асир этилиши сабабли, мақсадимга етдим»,

деб ўйлабди у. Сўнгра қизга қараб шундай дебди: «Эй ҳурматли, дарахтдан туш! Ишқингда адо бўлдим. Кўзларинг мени асир этди. Бу уруш-жанжалга боис сен билан мен. Билгинки, мен Эрон подшоси Бадирбосимман. Солиҳ менинг тоғам бўлади. У киши сени менга хотинликка сўраб, отанг ҳузурига келган эди. Сени деб тахтни тарк этдим. Икковимизнинг шу чоғда учрашиб қолувимиз қизиқ тасодиф бўлди. Олдимга туш энди! Икковимиз отанг қасрига бориб, тоғамдан отангни бўшатишни сўраймиз ва ҳалоллик билан сенга уйланаман».

Жавҳара Бадирбосимнинг гапини эшитгач, ўзича ўйлабди: «Бу тўс-тўполон шу ярамас махлуқ учун юз берибди-ю, отамнинг дарвозабонлари, аскарлари ўлдирилиб, ўзи асир қилинибди-да! Мен ўз қасримда паришон ҳолатда қолибману бу оролга асир бўлгани келибман-да. Агар бунга қарши бир ҳийла қўллагасам, бир илож қилиб қора ниятига етади. Чунки у менга ошиқ. Ошиқ нима иш қилса, у маломат қилинмайди».

Шундан кейин у ширин-мулойим гаплар билан Бадирни алдашга киришибди: унинг дилидаги макрларни Бадир сезмабди. Қиз ундан: «Эй ҳурматли, кўзим нури, дилим гурури, мени қийнамай ростини айт, дилимни ўртама. Сен малика Гулноз ўғли — подшо Бадирбосиммисан?» деб сўраган экан, йигит: «Эй ҳурматли маликам, кўнглинг тўқ бўлсин. Қайғуни улоқтир, мен ўша одамман», деб жавоб берибди.

Шунда Жавҳара дарров гап қотибди: «Агар отам сендан гўзал ахлоқли ва яхшироқ йигитни истаса, худо унинг жонини ўзидан бегона қилиб, мамлакати барҳам топсин. У ақлсиз ва тадбирсиз киши. Эй замона шоҳи! Отамнинг қилган ишидан ранжиб, уни койима! Агар менга муҳаббатинг қарич бўйи бўлса, менинг сенга бўлган муҳаббатим газ бўйидир. Севгинг тузоғига тушдим. Муҳаббатинг мени ўртади. Сенда эса мендаги муҳаббатнинг ўндан бири қолди, холос». У шу сўзларни деб дарахтдан тушибди-да, Бадирга яқин келиб, уни қучоқлаб кетма-кет ўпаверибди. Подшо Бадирбосимнинг унга бўлган муҳаббати яна ортиб, ишқи зўрайибди; қизга ишониб: «У ҳам мени севиб қолди», деб гумон қилибди-да, уни қучоқлаб ўпибди. «Эй малика! — дебди Бадир қизга, — тоғам Солиҳ, гўзаллигини ўндан бир бўлагини ва йигирма тўрт қиротидан чорак қиротини ҳам тавсиф қилмаган экан». Кейин Жавҳара Бадирни кўкрагига босибди-да, тушуниб бўлмайдиган калималар айтиб, унинг юзига суфлабди: «Одам суратидан чиқиб, қушларнинг энг чиройлиси, пати оқ, тумшуқ ва икки оёғи қизил қуш суратига кир!» — дебди. Жавҳаранинг сўзи тамом бўлмасданоқ, Бадирбосим қушларнинг энг чиройлиги суратига кирибди-ю, икки оёғи устида силкиниб

туриб Жавҳарага қарайверибди. Жавҳаранинг олдида Марсена исмли канизаги бор экан. Жавҳара унга шундай деб буюрибди: «Азбаройи худо! Тоғаси қўлида отамнинг асир бўлиб қолишидан кўрқмаганимда, уни албатта ўлдирардим. Худо бунга яхшилик юзини кўрсатмасин! У бизга жуда шумқадам келди. Тўс-тўполон сабабчиси шу йигит экан. Ҳой чўри, уни сувсиз оролга олиб бориб ташла, ўша ерда чанқаб ўлиб кетсин!» Чўри аввалига маликаси буйруғини адо этмоқчи бўлибди-ю, сўнгра ўзича фикр юритиб: «Шундай ҳусну жамол эгасини ташналик билан ўлиши адолатдан эмас», дебди. Шундай қилиб, уни ташна қилувчи оролдан олиб кетиб, сердарахт, сермева ва серсув оролга элтибди.

Бадирбосим қиссаси ҳозирча шу. Энди унинг тоғасига келсак, Солиҳ лашкарлари билан подшо Самандални қуршаб, асир олгач, Жавҳарани қидирибди. Уни топгач, ўз қасрига — онасининг олдига қайтиб: «Ойи! Бадирбосим қаёқда?» деб сўрабди. Онаси: «Азбаройи худо! Хабарим йўқ, қаёққа кетганини ҳам билмайман. У сенинг подшо Самандал билан урушганинг, орада жангу жадал юз берганини эшитиб, қочиб кетди», дебди. Солиҳ онасининг гапини эшитиб, жиянига ачиниб: «Онажон! Азбаройи худо, биз Бадирбосимни йўқотибмиз. Бирон фалокат юз бермаса эди. Подшо Самандал аскарларининг биронтаси ёки малика Жавҳара унга заҳмат етказиши мумкин. Чунки унинг рухсатисиз ўғлини олиб келган эдим», дебди.

Кейин у Бадирни қидиртириб, денгиз ёқаси ва бошқа томонларга айғоқчиларини юборибди. Улар Бадирдан дарак топмай, келиб бундан Солиҳни воқиф қилган эканлар, унинг хафалиги ва ғамгинлиги бешбаттар ортиб, юраги сиқилибди.

Энди Бадирнинг онаси — денгизлик Гулнознинг ҳолидан хабар олайлик: ўғли Бадирбосим ўз тоғаси Солиҳ билан биргаликда денгизга тушиб кетишгандан кейин, Гулноз уларни роса кутибди. Уғли тоғаси билан дому дараксиз ғойиб бўлгач, отланиб денгизга тушибди-да, онасининг ёнига борибди. Онаси уни кўргач, ўрнидан туриб, қизи ва у билан бирга келган амакисининг қизларини ўпиб-қучоқлабди.

Гулноз онасидан Бадирбосимни сўраган экан: «Ҳой қизим, — дебди кампир, — у тоғаси билан келган эди. Тоғаси ёқутлар ва қимматбаҳо тошлар олибди-да, подшо Самандал олдига бориб, қизини сўрабди. Самандал терс жавоб қайтариб, уни ранжитибди. Мен акангга минггача отлиқ аскар юбордим, улар подшо Самандал билан жанг қилишди. Худо акангга мадад берди, у Самандалнинг боён ва аскарларини ўлдириб, ўзини асир олди. Бу воқеани эшитган ўғлинг, бирон кори ҳол юз беришидан чўчиб, бизнинг ихтиёримиздан ташқари қочиб кетди. Шу кетганча ҳанузгача дому дараги ҳам йўқ».

Гулноз онасидан акаси Солиҳ қаердалигини сўрабди. Шунда онаси: «У Самандалнинг ўрнида подшолик тахтида ўтирибди. Уғлинг билан малика Жавҳарани суриштириб ҳаммаёққа одам юборди», дебди. Гулноз онасининг гапини эшитгач, ўғлига ачиниб, акасининг қилган ишидан жуда ғазабланибди. Ахир акаси унинг ўғлини рухсатсиз олиб кетган эди-да!

«Ойи! — дебди Гулноз, — подшолигимизга зарар етишидан чўчишман. Чунки сизнинг олдингизга келганимни мамлакат кишиларининг биронтасига ҳам билдирмаган эдим. Кечиксам, амирлар ғавго кўтариб, мамлакат қўлимиздан кетади, деб кўрқаман. Энди маслаҳат шуки, мен қайтаман-да, худо ўғлимнинг ишини ўнглагунча мамлакатни бошқариб тураман. Сизлар бепарво бўлмай, ўғлимни топиш ҳаракатини қилинлар. Агар унга зарар етса, мен албатта ҳалок бўламан. Чунки усиз менга дунё керак эмас, у бўлмаса ҳаётдан лаззатланмайман». Шунда онаси: «Хўп, қизим, хотиринг жам бўлсин, ундан ажраб бизнинг қандай аҳволда қолганлигимизни сўрама!» — дебди.

Гулнознинг онаси Бадирбосимни суриштиргани яна одам юборибди. Бадирбосимнинг онаси Гулнозга эса дунё торлик қилиб, кўнгли ғаш, кўзда ёш билан мамлакатига қайтибди.

Гулноз қиссаси ҳозирча шу. Энди Бадирбосимга келсак: уни малика Жавҳара сеҳрлаб, ўзининг бир чўрисидан ўша ерда чанқаб ўлсин, деб сувсиз оролга юборган экан, чўри уни мевали дарахтлари кўч, серсув, кўм-кўк бир оролга ташлаб қайтибди. Бадирбосим мевалардан еб, сувлардан ичиб бир қанча вақт шу ерда қуш суратида қаёққа бориш ва қандай учишни билмай юраверибди. Шу аҳволда юрган экан, бир куни аллақандай овчи ўлжасини овқат қилгани келиб қолибди. Унинг Бадирбосимга кўзи тушиб қолибди. Бадирбосим оқ патли, тумшук ва оёқлари қизил, кўрган кишини асир этиб, ақлини ҳайрон қолдирадиган қуш суратида эмасми, овчи ҳам уни кўриб, ажабланибди. «Бу қуш жуда чиройли экан, бундай хушбичим қушни ҳеч кўрмаган эдим-ку», деб ўйлабди у. Дам ўтказмай тўр солиб уни тутиб олибди-да, шаҳарга бориб: «Бу қушни пуллайман», — деб турганида, шаҳарликларнинг бири харидор бўлибди: «Ҳой овчи, қушинг неча пул?» Овчи ундан: «Буни сотиб олиб нима қилмоқчисан?» деб сўраган экан, у: «Сўйиб ейман», дебди. «Шуни сўйиб еган билан нафс ором олармиди? — дебди овчи. — Мен буни подшога тортиқ қилмоқчиман, у менга сен берадиган баҳодан ортиқроқ беради, қушни сўймай, томоша қилиб юради. Мен овчиман, умримда на денгиз овида ва на қуруқлик овида бундай қушни кўрмаганман. Сен буни олишга қизиқсанг, жуда кўп

берганинга бир дирҳам берасан. Улуғ тангрига қасам бўлсин, буни сотмайман».

Овчи қушни олиб, подшо саройига борибди. Подшо у қушни кўргач, чиройига, тумшук ва оёқларининг қизиллигига ажабланиб, бир ғулomini овчининг ёнига юборибди. У дарҳол овчидан: «Бу қушни сотасанми!» деб сўраган экан, «йўқ, сотмайман, подшога тортиқ қиламан», дебди савдогар. Қул овчини подшо ҳузурига олиб кириб, унинг гапини подшога айтибди. Подшо қушни олиб овчига ўн динар берибди. Овчи динарларни олиб, ер ўпиб, чиқиб кетибди. Ғулом қушни чиройли бир қафасга солиб подшо қасрига осиб, қафас ичига дон ва сув қўйибди.

Подшо тахтдан нагста тушиб, ғулomiга: «Қушни олиб кел, кўрай. Азбаройи худо! У жуда чиройли экан», дебди. Хизматчи қушни подшо олдига келтириб қўйибди. Подшо қушнинг олдига сочилган донлардан ҳеч қанча емаганини кўриб: «Худо ҳаққи! Бунинг нима ейишини билсам, ўша нарсани топиб берардим», дебди. Подшо ўзига овқат ҳозирлашга буюрган экан, унга турли овқатлар келтирилибди. Подшо улардан ебди. Қуш эса гўшт, овқат, ширинлик ва меваларни кўриб, у нарсаларнинг ҳаммасидан ебди. Подшо ҳам, ўша ерда ҳозир бўлганлар ҳам қушнинг овқатланганига ажабланибдилар.

Подшо теварагидаги хизматчи ва қулларига: «Умримда бу сингари овқат ейдиган қушни кўрмаганман», дебди. Кейин подшо, қушни кўрсин, деб хотинини чақиртирибди. Чақиришга борган хизматчи, подшо хотинига: «Эй ҳурматли! Подшо сотиб олган қушини кўрсатгани сени чақиряпти. Биз подшога овқат ҳозирлаган эдик, у қуш дастурхонга қўниб, ундаги нарсаларнинг ҳаммасидан еди. Уни томоша қилгани марҳамат қилсанг, у ғоят чиройли, замонамизнинг ажойиботларидандир», дебди. Подшо хотини хизматчининг гапини эшитиб, тезлик билан эрининг ҳузурига келибди. Шунда у қушга диққат билан тикилгач, юзини яшириб, орқасига қайтибди. Подшо унинг орқасидан бориб: «Нима учун юзингни яширдинг? Чўрилар, хизмат қилиб турган хотинлар ва эриндан бўлак олдинда ҳеч ким йўқ-ку!» — деса, хотини: «Эй подшо, бу қуш эмас, ўзинг каби эр киши», дебди. Подшо ҳам, ўша ерда ҳозир бўлганлар ҳам қушнинг одамзод эканига инонмабдилар. Подшо хотинига қараб: «Мени мазах қилаётгандирсан? Бу қушдан бўлак нима бўларди?» дебди. «Худо ҳаққи! — дебди хотини, — сени мазах қилаётганим йўқ, ростини айтяпман. Бу қуш Эрон мамлакатларига эгалик қилган подшо Шаҳроминнинг ўғли Бадирбосим, унинг онаси денгизлик Гулнозир».

Подшо унга: «У қандай қилиб бу шаклга кириб қолди?»

деб сўрабди. Шунда хотини: «Буни Самандалнинг қизи малика Жавҳара сеҳрлаган», дебди-да, унинг можаросини аввалидан-охиригача: Жавҳарани ўзига сўратгани, отасининг рози бўлмагани, Солиҳнинг Самандал билан урушгани, унинг ғалаба қозониб, Самандални асир олгани ва бошқа воқеаларни сўзлаб берибди. Подшо хотинидан бу гапларни эшитиб, ғоят ажабланибди. Подшонинг хотини ўз замонасининг энг уста сеҳргари экан: «Қушни сеҳрдан қутқаз, азобда қўйма!» — дебди подшо маликага. — Худойи таоло Жавҳаранинг қўлини қуритсин, у нақадар ёмон, диёнатсиз, алдамчи ва маккор қиз экан». Малика эрига: «Ҳай Бадирбосим, шу хазинага кир, деб айт!» деган экан, подшо қушни хазинага киришга буюрибди. Қуш хазинага кирибди.

Шу пайт малика ўрнидан туриб, кетидан хазинага кирибди. Сувга қараб аллақандай тушунилмайдиган калималар айтибди-да, қушга: «Шу улуғ исмлар, азиз оятлар ҳаққи! Осмон ва ерни яратувчи, ўликларни тирилтирувчи, ризқ берувчи ва етказувчи ҳаққи! Бу суратиндан чиқиб, аввал бошдаги суратингга кир!» дебди. Шунда ҳали у гапини тамом қилмасданок, қуш бир силкиниб одам тусига қайтибди. Шу вақт подшо қаршисида гўзалликда ягона, хушбичим бир йигит пайдо бўлибди.

Бадирбосим бу ҳолатни кўриб, подшонинг қўлларини ўпиб, дуо қилибди. Подшо ҳам Бадирбосимнинг пешонасидан ўпиб: «Эй Бадирбосим, ўз қиссангни аввалдан-охиригача менга баён қил!» деган экан, йигит бирон сирни яширмай айтиб берибди. Подшо бундан ажабланиб: «Эй Бадирбосим! Худо сени сеҳрдан қутқазди. Энди мақсадингни айт, нима қилмоқчисан?» деб сўрабди. «Эй замона шоҳи, — дебди Бадирбосим, — менга бир кема, мулозимлар ва ҳамма керакли жабдуқларни тайёрлаб, эҳсон этишингни сўрайман. Кўп вақт ватанимдан ғойиб бўлдим. Мамлакат қўлимдан кетган бўлса ҳам ажаб эмас, менадан ажраб, онам шўрликнинг ҳоли нима кечди экан? У менинг қайғумда вафот этмаган бўлса кошкийди. Чунки у менинг можароимдан, ҳаёт ёки мамот эканимдан беҳабар. Эй подшо, сендан илтимосим шуки, сўраганларимни тўлатқис бериб, менга эҳсон этсанг!» Подшо унинг ҳусну жамолига, сўзининг равонлигига қойил қолиб: «Бош устига», деб жавоб берибди.

Подшо Бадирбосим учун бир кема ҳозирлаб, сўраган нарсаларининг ҳаммасини берибди. Йигит подшо билан хайрлашгандан кейин кемага тушиб, ўз юртига равона бўлибди. Ел эсиши уларга мувофиқ келиб, тинмай ўн кун йўл юрибдилар. Ун биринчи куни денгиз қўзғалиб, кема чайқалаверибди. Дарғалар кемани тўхтатолмай, йўлда давом этаверибдилар. Тўлқин уларни чайқата-чайқата ахийри денгиздаги тошларнинг

бирига бориб урибди-да, кема синибди. Бадирбосимдан бошқа ҳаммаси сувга гарқ бўлибди. Бадирбосим эса кема тахталаридан бирига миниб, қаёққа кетаётганини билмай, денгизда юраверибди. Тахтани тўхтатишга чора тополмай, сув оқими ва шамолнинг эшигига қараб уч кун юрибди. Тўртинчи кун тахта устида денгиз қирғоғига чиқиб қолибди. Қараса, бу ер минора ва деворлари баланд, бинолари кўркам, денгиз суви деворларининг тепасигача уриб турган тиниқ оқ бир шаҳар эмиш. Бу ерни кўриб анча вақтгача хомуш қолибди.

Ўзига келгач, шу шаҳар бино этилган оролга чиққанидан жуда севинибди. Ташналик ва очликдан унинг силласи қуриб, ҳалок бўлаёзган экан, тахта устидан тушиб шаҳарга кирмоқчи бўлса, сон-саноқсиз хачир, эшак, отлар келиб уни денгиз қирғоғидан шаҳарга чиқармабди. У яна денгизда сузиб бориб, шаҳарнинг орқа томонидан қуруқликка чиқибди: у ерда ҳеч кимни учратмагач, ажабланиб: «Қаранг-а! Бу шаҳар кимники экан? Бунда на подшо, на бирон киши бор, мени денгиздан чиқишга қўймаган бу хачир, эшак ва отлар қаердан келганикин?»— деб ўйлаиб, боши оққан томонга қараб кетаверибди.

Тинимсиз йўл юра-юра, ниҳоят, боққолчилик қилиб ўтирган бир чолни кўриб, унга салом берибди, чол ҳам унинг саломига алик олибди. Мўйсафид йигитнинг чиройлигига лол қолиб: «Ҳой йигит! Қаёқдан келдинг, бу шаҳарга сени ким етказди?»—деб сўраган экан, у ўз қиссасини аввалдан-охир айтиб берибди. Шунда чол ажабланиб: «Болам! Йўлда бировни кўрмадингми?» дебди. «Отахон! Ажаб бир шаҳар экан, бунда ҳеч одамзод йўқ-ку!» дебди у. Мўйсафид: «Ҳалок бўлмай десанг, дўконимга кириб тур!» деган экан, Бадирбосим дўконга кириб ўтирибди. Чол унга бир оз овқат келтириб: «Болам, дўконнинг ичкарасига киргин-да, сени шайтондан саломат сақлаган зотга тасбеҳ айт!» дебди. Бадирбосим қаттиқ кўрқибди, сўнгра чол келтирган овқатдан тўйғунича еб, қўлини ювгач, чолга қараб: «Эй хурматли! Бундай дейишингга боис нима? Бу шаҳар ва бунда истиқомат қилувчилардан мени кўрқитиб юбординг!» дебди. «Болам,— дебди мўйсафид,— сенга айтсам, сеҳргарлар шаҳрига келиб қолисан. Бу ерда сеҳргар бир малика бор. У фолбин, сеҳргар, маккор, адамчидир. Сен кўрган у от, хачир ва эшаклар, мен билан сенга ўхшаган одам болаларидир. У бечоралар гурбат чекмоқдалар. Чунки бу шаҳарга кириб келган ҳар бир йигитни у сеҳргар тутиб олиб, у билан қирқ кун бирга бўлади-да, қирқ биринчи куни уни сеҳрлаб хачир ёки от, ёхуд эшак, хуллас, денгиз қирғоғида кўрганинг ўша ҳайвонларнинг бирига айлантиради».

Қуруқликка чиқмоқчи бўлганингда, сеҳргар малика кўрсә,

сени ҳам ўзлари сингари сеҳрлаб қўйишидан чўчиб, шафқат юзасидан улар сенга: «Қуруқликка чиқма» деб ишорат қилганлар. Чиқаётганингда кўриб қолгудек бўлса, сенинг ҳолинг ҳам вой эди. У бу шаҳарни аҳолисидан сеҳргарлик билан тортиб олган. Унинг исми малика Лобдир. Бунинг маъноси: «Қуёш жадвали» демақдир. Подшо Бадирбосим чолдан бу гапни эшитгач, қаттиқ кўрқиб, шамолдан қалтираган қамишдек титрабди: «Сеҳр балосидан қутулдим, деб янглишган эканман. Ахийри тақдир мени ундан ҳам ёмонроқ жойга итқитди», деб ўз ҳолини ва келажагини ўйлай кетибди. Мўйсафид унинг қаттиқ кўрққанини билиб: «Болам, туриб дўконнинг остонасига ўтиргин-да, бу халойиққа, уларнинг кийимларига, рангларига ва улардаги сеҳрга қара, кўрқма! Чунки малика ҳам, шаҳардаги барча киши ҳам мени яхши кўриб, хуш муомала қилади, дилимни ранжитмайди, кўнглимни қолдирмайди», дебди. Бадирбосим чолнинг айтганини қилиб, дўконнинг эшигида ўтирган экан, олдидан одамлар ўтаверибди. Шунда у йигитни кўрган кишилар чолнинг олди-га келиб: «Ҳой шайх! Бу йигит шу кунларда қўлга туширган асирингми ёки овингми?» деб сўрашибди. «Бу акамнинг ўғли. Отасини ўлди деб эшитдим-да, унга бўлган иштиёқим ўтини сўндирайин деб, ўғлини ўз ёнимга олдириб келдим», деб жавоб берибди мўйсафид. «У жуда гўзал йигит экан,— дейишибди кишилар.— Малика Лоб сени алдаб, уни тортиб олмаса эди. Ахир у гўзал йигитларни яхши кўради-ку». Шунда чол уларга: «Малика менга фирибгарлик қилмайди, мени риоя қилиб, ўзига дўст тутади. Унинг акам ўғли эканини билса, жиянимга тегмайди, менга ёмонлик қилиб, кўнглимни ранжитмайди», дебди.

Шундай қилиб, Бадирбосим мўйсафид олдида еб-ичиб, бир ой чамаси истиқомат қилибди. Чол уни яхши кўрар экан. Бир куни Бадирбосим одати бўйича чолнинг дўқонида ўтирган экан, яланғоч қилич ушлаб, эгниларига ҳар турли кийимлар кийган, белларига қимматбаҳо тошлар билан безалган камар боғлаган мингта қул ўтибди. Улар ҳинд қиличларини осиб, араб отларига минишган эмиш. Қуллар мўйсафидга салом бериб, ўтиб кетишибди. Улардан кейин устларига ипакли атласдан тикилиб, олтин тутуқлар тутилган ва турли марваридлар қадалган кийимлар кийган, худди ойдек гўзал мингта канизак ўтибди. Уларнинг ҳаммаси найза осган эмиш. Урталарида марварид ва ёқутлар билан безатилган тилла эгарли араб отига минган бир канизак бормиш. Канизаклар ҳам чолнинг дўқонига келиб, унга салом бериб кетишибди. Шу вақтда зўр савлат ва кўп сипоҳлар билан малика Лоб ҳам мўйсафиднинг дўқони ёнига келибди. Шунда унинг кўзи дўқонда худди тўлин ойдек бўлиб ўтирган Бадирбосимга тушибди. Ма-

лика уни кўргач, ҳусну жамолига лол қолиб, ақлдан озибди. У отдан тушиб, Бадирбосим ёнига келиб ўтирибди-да, мўйсафиддан: «Бу барно йигит қаердан келди?» деб сўрабди. «Бу акамнинг ўғли бўлади, яқинда келди», дебди мўйсафид. «Уни бир кеча менга топшир, суҳбат қурайин!» дебди малика. Чол: «Буни олиб бориб сеҳрламайсанми?» деган экан, малика Лоб: «Албатта сеҳрламайман»,— дебди. Шунда чол: «Йўқ, сеҳрламасликка қасам ичсанг, у билан суҳбатда бўл», дебди. Лоб Бадирбосимни қийнамасликка, сеҳрламасликка қасам ичибди. Сўнгра ғуломларини Бадирбосимга эгарланиб тилла юган урилган, ҳамма асбоблари тилладан бўлиб, қимматбахо тошлар билан безалган от тақдим этишга буюрибди-да, чолга минг динор бериб: «Буни ол, сенга ёрдам бўлсин!»— дебди.

Малика Лоб Бадирбосимни олиб ўз қасрига кетибди. Йигит ўн тўрт кечалик ойдек бўлиб, ҳуснга тўлиб, малика Лоб билан биргаликда йўлга тушибди. Одамлар Бадирбосимнинг ҳуснини кўриб, унга ачинишибди. «Худо ҳаққи, бу йигит лаънатининг сеҳрлашига лойиқ эмас», дейишибди улар. Подшо Бадирбосим эса одамларнинг гапларини эшитибди-ю, лекин таваккал қилиб, индамай жим бораверибди. Шундай қилиб, ҳаммалари қасрга қараб юраверибдилар.

Подшо Бадирбосим малика Лоб ва унинг одамлари билан юра-юра ҳаммалари қаср эшигига етиб келишибди. Шу ерга етганда амирлар, қуллар, давлат катталари отдан тушиб, пиёда юришибди. Малика дарвозабонларни, давлат арбобларининг ҳаммасини тарқалишга буюрибди. Улар ер ўниб, тарқалибдилар. Қуллар ва канизаклар қасрга киришибди. Подшо Бадирбосим қаср деворларининг олтин билан ишланганини, у ердаги катта бир боғда сув билан тўла бир ҳовуз борлигини кўрибди. Боғда ҳар хил шакл ва рангдаги қушлар кишига завқ-шавқ бағишлаб сайраб турган эмиш. Бадирбосим бу улуг подшоликни кўриб, ҳайратда қолибди. Малика боққа киргач, дарча олдида фил суягидан ишланиб, устига олий даражали тўшак тўшалган тахтга, Бадирбосим эса унинг ёнига ўтирибди. Кейин канизакларга хонтахта ҳозирлашни буюрибди. Соф олтиндан ишланиб, дуру марваридлар билан безалган хонтахта ҳозирланибди: унинг устида турли нозу неъматлар муҳайё эмиш. Икковлари таомлардан тўйгунича еб, қўлларини ювишибди. Сўнгра канизаклар гулларнинг ҳамма хиллари ва газак товоқларини ҳам келтирибдилар. Малика ашулани қизларни чақиришга буюрган экан, ойдек очилиб, турли-туман созлар кўтарган ўнта канизак чиқиб келибди. Малика канизакларни ашула айтишга буюрибди. Улар турли куйларда ашула айтибдилар. Бадирбосим ақли бошидан учиб, кўнгли ёзилибди. Унга худди қаср рақс тушаётгандай туюлиб-

ди. Ғурбатда юрганини унутиб: «Бу малика ёш, гўзал экан, энди бу ердан ҳеч қаёққа кетмайман, чунки бунинг мамлакати меникидан кенгроқ, ўзи эса малика Жавҳарадан гўзалроқ деб, кечгача у билан бўлибди. Кеч киргач, қандиллар ва шамлар ёқилибди, хушбўй тутатқилар тутатилибди. Ашулани қизлар тинмай ашула айтишаверибди. Малика Лоб ўрнидан туриб, канизакларни тарқалишга буюрибди.

Бадирбосимга олий даражадаги кийимлар кийгизибди. Малика Бадирбосимнинг қўлидан ушлаб, икковлари курсига ўтиришибди. Малика овқат ҳозирлатиб, иккови еб тўйгач, қўлларини ювишибди. Кейин канизаклар ичимлик, ҳўл мевалар, гуллар ҳозирлабдилар. Иккови турли таом ва ичимликлардан хўб еб-ичиб, канизаклар кечгача ҳар хил куйларда ашула айтишибди.

Улар қирқ кун шу зайлда хурсандчилик қилишибди. Кейин малика ундан: «Эй Бадирбосим! Бу ер яхшими ёки боққол амакиннинг дўкони яхшими?»— деб сўрабди. «Эй малика, худо ҳаққи, бу ер яхши. Чунки амаким сабзавот сотувчи камбағал киши», дебди йигит. Малика унинг гапига кулибди. Кеч кириб икковлари яна роҳат қилиб, тонг отгунча ухлашибди. Бомдод пайтида Бадирбосим уйғонса ёнида малика Лоб йўқ эмиш: «У қаёққа кетибди?» деб, сездирмай ғойиб бўлганидан хавфсирабди. Малика ҳадеганда қайтавермагач, ўзига-ўзи: «У қаёққа кетдийкин?» деб, кийимларини кийиб, маликани қидиришга тушибди. Уни бошқа ерлардан топмагач: «Боққа кетган бўлса керак», деб ўйлаб, ўша томонга борибди.

Боғда оқиб турган бир анҳору унинг қирғоғида мода оқ қуш турганмиш, холос. Анҳор лабидаги дарахт устида турли рангдаги қушлар бормиш. Бадирбосим қушларни кўриб турибди-ю, аммо ўзи уларга кўринмабди. Шу пайтда бир қора қуш ҳалиги мода қуш олдига тушиб модабозлик қилибди. Бир оз вақтдан кейин мода қуш одам суратига кирибди. Бадирбосим синчиклаб қараса, у малика Лоб эмиш. Бадирбосим қора қушнинг сеҳрланган инсон эканини билиб, ғайрилик қилибди, малика Лобдан эса ғазабланибди.

Сўнгра у қайтиб келиб, ўрнига ётибди. Бир оз вақтдан кейин малика Лоб ҳам қайтиб келиб, уни ўпибди. У эса қаттиқ ғазабланиб, маликага бир оғиз ҳам гапирмабди. Малика буни кўргач, мода қушга айланганида қора қушнинг унга яқинлик қилганини Бадирбосим кўрганини англабди-ю, лекин ундан сирини пинҳон тутибди.

Бадирбосим маликанинг эҳтиёжини қондиргач, унга: «Эй малика! Амаким дўконига боргани рухсат беришингни илтимос қиламан. Чунки уни жуда соғиндим, қирқ кундан бери кўрганим йўқ»,— дебди. У: «Бора қол, лекин кечикма! Чунки

сендан жудодикка тоқатим йўқ, сенсиз бир кун ҳам чидай олмайман», дебди. Бадирбосим: «Бош устига», дебди-да, отга миниб, боққол дўконига борибди. Чол унинг келганига хурсанд бўлиб, ўрнидан туриб қучоқлашиб кўришибди. «У лаънати кофир хотин билан қандай муносабатда бўлдинг?» — деб сўрабди мўсафид. Шунда у: «Яхши муносабатда бўлдим, ўзим соғ-саломатман. Лекин у бу кеча ёнимда ётган эди, уйғониб қарасам, ғойиб бўлибди, кийимларимни кийдим-да, уни қидириб, боққа чиқдим», деб кўрган-биланларини айтиб берибди. Чол унинг гапини эшитиб: «Маликадан эҳтиёт бўл! Дарахт устидаги қушларнинг ҳаммаси у ошиқ бўлиб сеҳрланган мусофир йигитлардир. Сен кўрганинг қора қуш, унинг қулларидан бўлиб, малика ўша қулни жуда севарди. У маликанинг бир канизагига кўз ташлаган экан, сеҳрлаб, қора қуш суратига киргизиб қўйди», дебди.

«У ўз сиридан сенинг воқиф бўлганингни билгач, энди дилида сенга кек сақлайди, — дебди боққол, — лекин мен ҳаёт эканман, ҳеч қўрқма! Сенга зарар етмайди. Чунки мен мусулмон кишиман, исми шарифим Абдуллоҳ, мендан кўра сеҳрга уста киши кам топилади. Лекин зарурат бўлмаса, ҳеч қачон сеҳр ишлатмайман. Кўпинча у лаънатининг сеҳрини бузиб, одамларни ундан қутқазаман, ҳолос. Ундан қўрқмайман. Чунки у мендан ғолиб келолмайди, балки у мендан қаттиқ қўрқади. Шунингдек, шаҳардаги сеҳргарлар ҳам мендан қўрқадилар. Эртага яна ёнимга келиб, унинг нима иш қилганини айтгин. Чунки у шу кеча сени ҳалок этишга ҳаракат қилади, мен унга қарши нима иш қилишинг кераклигини айтаман, шунда унинг макридан қутуласан!»

Подшо Бадирбосим чол билан хайрлашиб, малика Лоб олди-га қайтиб келса, у кутиб турган экан. У йигитни кўргач, ўрнидан туриб ўз ёнига ўтқазибди ва хушвақтлик қилиб, унинг олди-га таом ва ичимлик келтирибди. Икковлари тўйгунларича еб-ичиб, қўлларини ювишибди. Кейин малика иккови ярим кечагача суҳбатлашибди. Малика Бадирбосимга тавозе қилиб, кетма-кет қадаҳ бераверган экан, у маст бўлиб, ақлу ҳушини йўқотибди. Малика: «Сендан бир нарса сўрасам тўғри жавоб берасанми?» деган экан: «Эй ҳурматли! Ҳа, тўғрисини айтаман», дебди. «Эй кўзим нури! — дебди малика, — сен уйғониб, ёнингга мени топмагач, мени қидириб боққа кирдинг ва модабозлик қилган қора қушни кўрдинг! Тўғрим-ми? Гапнинг ҳақиқати шуки, у менинг қулларимдан эди. Мен уни жуда севардим. Бир куни у канизақларимнинг бирига тикилиб қараган эди, ғайирлик қилиб, уни сеҳрлаб, қора қуш суратига киритиб қўйдим, канизақни эса ўлдирдим. Шу кунгача усиз чидамайман. Қачон уни соғинсам, ўзимни ўзим сеҳрлаб, мода қуш суратига кираман-да, ўзинг

кўргандек, у билан яқинлик қилиб, лаззатлангани унинг олди-га бораман. Сен бўлсанг, шу номаъқул ишим сабабли мендан ғазабландинг. Шундайми? Олов, нур, соя ва иссиқ ҳаққи-ҳурмати! Сени ортиқ даражада севиб, дунёда қўлга киритган ягона улушим деб биламан».

Бадирбосим мастлик билан: «Ҳа, ўша сабабдан ғазабланганим тўғри, ундан бўлак сабаб йўқ», дебди. Малика худди илгаригидек ўпиб, севгисини изҳор этибди-да, икковлари ёнма-ён ётишибди. Ярим кечада малика ўрнидан турибди, Бадирбосим эса уйғоқ бўлса ҳам ўзини ухлаганга солиб, унинг нима қилаётганини кузатиб ётаверибди. Қараса, малика, чўнтагидан қип-қизил бир нарса чиқариб, қаср ўртасига санчган экан, дарёдек оқиб турган катта ариқ пайдо бўлибди. Қўлига бир миқдор арпа олиб, тупроқ устига сепибди-да, ҳалиги сув билан суғорса, бошоқлаб турган экинга айланибди. Малика бошоқ донини ун қилиб, бир жойга қўйибди-да, қайтиб келиб, тонг отгунча Бадирбосимнинг ёнида ётибди.

Тонг отгач, Бадирбосим бет-қўлини ювиб, маликадан боққол чол олди-га боргани рухсат сўрабди. Малика ҳам ижозат берибди.

Йигит, чол ҳузурига бориб, тунда содир бўлган воқеа-ҳодисалардан уни хабардор қилибди. Мўсафид унинг гапини эшитгач, кулиб: «Азбаройи худо! У сеҳргар кофир хотин, сенга макр ишлатмоқчи бўлибди. Лекин ундан ҳайиқма!» дебди. Сўнгра унга бир ратл чамаси талқон бериб: «Шу нарса доим ёнингга бўлсин. Шунинг билгинки, у сени кўрганида: «Бу нима, уни нима қиласан?» деб сўрайди. Шунда: «Хайрнинг кўплиги яхши», дегин-да, ўзинг ўшандан е. У сенга талқонидан бериб, «бундан егин», деса, ўзингни уникадан еяётгандек кўрсатгину ўзингникидан еявер! Уникадан бир дон миқдорича ҳам емагин! Агар уникадан бир дон миқдорича егудек бўлсанг ҳам, унинг сеҳри сенга таъсир қилади. У сени сеҳрлаб: «Одамлик суратидан чиқ!» дейди. Шунда сен ўз суратингдан чиқиб, у истаган суратга кириб қоласан! Агар у берган талқондан емасанг, сеҳри бузилиб, сенга зарар етмайди. Маликанинг ўзи хижолат бўлиб, «ҳазиллашмоқчи бўлдим», деб муҳаббат ва дўстлик изҳор этади. Буларнинг ҳаммаси унинг иккиюзламачилиги ва алдовидир. Шунда сен ҳам муҳаббат изҳор этиб: «Эй кўзим нури, мана бу талқондан еб, бунинг лаззатини тотиб кўр!» дегин. У сенинг талқонингдан бир дон миқдорича бўлса ҳам еса, кафтингга сув олиб, унинг юзига сепгин-да: «Одамлик суратидан чиқиб, мен истаган суратга кир!» деб, тўғри менинг олдимга кел! Ушанда сенга яна бир тадбир ўргатаман».

Бадирбосим чол билан хайрлашибди-да, қасрга бориб, малика Лоб ҳузурига кирибди. Малика уни кўргач: «Хуш

келдинг, сафо келдинг!» дебди, ўрнидан туриб уни ўпар экан: «Эй ҳурматли жуда кечикдинг-а?» «Амаким билан гаплашиб қолдим», дебди йигит. Кейин бундай қараса, малика олдида талқон турганмиш. «Амаким менга шундай талқон едирди, бизнинг талқон бундан яхшироқ», деб келтирган талқонни маликага берибди. Малика Бадиросим олиб келган талқонни бир идишга, ўзиникини бир идишга солиб: «Мана бундан егин, бизники сеникидан тотлироқ», дебди. Бадиросим ўзини унинг талқонидан еяётган қилиб кўрсатибди. Малика уни ўз талқонидан еяпти деб ўйлаб, қўлига сув олибди-да, унга сепиб: «Эй ярамас, э, паст! Бу суратингдан чиқиб, бир кўзли баднамо хачир суратига кир!» дебди. Аммо Бадиросимнинг сурати ўзгармабди. Малика унинг ўз ҳолида турганини кўргач, ўрнидан туриб, иккала кўзи ўртасидан ўпибди-да: «Эй севгилим! Ҳазиллашдим, шуни баҳона қилиб мендан аччиғланма!» дебди. Бадиросим: «Эй ҳурматли! Асло аччиғланмайман, ахир сен мени севсан-ку. Ол, менинг талқонимдан е!» дебди. Малика у келтирган талқондан бир лўма олиб ебди-ю, еган талқони қорнига тушгач, бетоқат бўлибди. Бадиросим кафтига сув олиб, унинг юзига сепибди-да: «Одамлик суратидан чиқиб, эгарланган мода хачир суратига кир!» деган экан, малика ўзини ўша ҳолатда кўриб, кўзёши тўкибди. Бадиросим туриб, уни юганламоқчи бўлса у юган солдирмабди. Бадиросим уни шу ҳолатда ташлаб, чолнинг олдига борибди-да, уни можародан хабардор қилибди. Чол бир юган олиб чиқибди-да: «Мана шуни олиб бориб уни юганла!» дебди. Бадиросим юганни олиб, малика ёнига борибди. Малика уни кўргач, ёлворгандек йигитнинг олдига келибди. У юган сувлиғини маликанинг оғзига солиб минибди-да, саройдан чиқиб, боққол Абдуллоҳ олдига борибди. Чол маликани кўргач: «Эй лаънати! Худойи таоло сени хўрласин!» дебди. Кейин у Бадиросимга: «Болам, энди бу шаҳарда туришинг ноўрин. Бу хачирни миниб, хоҳлаган томонингга кет, хачир жиловини бировга берма!» деб насиҳат қилибди. Бадиросим хайрлашиб йўлга тушибди ва уч кун йўл босиб, бир шаҳарга борибди. Бу шаҳарда унга нуроний мўйсафид йўлиқиб: «Уғлим, қаёқдан келдинг?»— деб сўрабди. У хачирни кўрсатиб: «Шу сеҳргар хотин шаҳридан келдим», деб жавоб берибди. Мўйсафид: «Бу кеча менга меҳмон бўл!» деган экан, у қабул қилиб, чол билан бирга йўлга тушибди.

Улар йўлда кетишаётса, бир кампир йўлиқибди. Кампир хачирни кўргач, йиғлаб: «Бу хачир ўғлимнинг ўлган хачирига ўхшар экан, юрагим унга талпиняпти. Эй ҳурматли, уни менга сотсанг!» дебди. «Она, буни сотолмайман», дебди Бадиросим. Кампир: «Азбаройи худо, илтимосимни қайтарма!

Чунки у хачирни олиб бермасам, ўғлим ўлиб қолади», деб яна илтимос қилаверибди. «Минг динордан камга сотмайман», дебди Бадиросим, шу кампирда минг динор қаёқдан бўларди, деган хаёл билан. Кампир эса шу ондаёқ белбоғидан минг динор чиқариб берибди. Подшо Бадиросим уни кўриб: «Она, ҳазиллашган эдим, буни сотолмайман», дебди. Шунда чол ўртага тушиб: «Уғлим, бу шаҳарда ҳеч ким ёлғон гапирмайди, ёлғон гапирган кишини ўлдирадилар», дебди. Бадиросим нима қиларини билмай, хачир устидан тушибди.

Подшо Бадиросим хачир устидан тушиб, уни кампирга топширгач, кампир хачирнинг оғзидан сувлиқни чиқарибди-да, қўлига сув олиб унга сепибди: У: «Қизим, бу суратдан чиқиб, аввалги ўз суратингга кир!»— деган экан, хачир дарҳол ағанаб, аввалги суратига қайтибди ва иккови бир-бири билан қучоқлашиб кетишибди.

Шунда Бадиросим, бу кампир маликанинг онаси эканини, ҳийла ишлатиб ўз мақсадига эришганини англаб, қочмоқчи бўлибди, шу пайтда кампир бир ҳуштак чалган экан, олдида худди тоғдек бир дев пайдо бўлибди. Бадиросим кўрққанидан таёқдек қотиб қолибди. Шунда кампир девнинг устига минибди, қизини орқасига миңдириб, Бадиросимни олдига олибди. Дев уларни кўтариб учибди; бир соатдан кейин ҳаммалари малика Лоб қасрига етиб борибдилар.

Малика подшолик курсисига ўтиргач, Бадиросимга қараб: «Эй ярамас! Бу ерга етиб келдим, энди мақсадимга эришаман. Сен билан боққол чолнинг кунини кўрсатаман. Мен у чолга қанчалик яхшилик қилдим, у эса менга ёмонлик қилди. Сен фақат у орқали муродингга етдинг», дебди. Шу ернинг ўзидаёқ сув олиб, Бадиросимга сепибди-да: «Ўз суратингдан чиқиб, энг хунук, бадбашара бир қуш суратига кир!» дебди. Дам ўтмай, Бадиросим хунук бир қушга айланибди. Малика уни қафасга солдириб, дон ҳам, сув ҳам бермасликка амр қилибди. Аммо бир канизакнинг унга раҳми келиб, маликага билдирмай, уни дон ва сув билан таъминлаб турибди.

Кунлардан бир куни канизак маликанинг бепарвороқ пайтини топиб, боққол чол олдига борибди-да, бўлган ҳодисани унга билдириб: «Малика Лоб биродаринг ўғлини ҳалок этишга қасд қилди», дебди. Чол ундан миннатдор бўлиб: «Шаҳарни ундан тортиб олиб, ўрнига сени малика қилишим лозим бўлди», дебди. Боққол шу оннинг ўзида қаттиқ ҳуштак чалган экан, тўрт қанотли бир дев пайдо бўлибди. Чол унга: «Бу канизакни денгизлик Гулноз ва унинг онаси шаҳрига олиб бор. У иккови ер юзидаги сеҳргарларнинг энг ўткиридир», дебди, кейин канизакка: «У ерга бориб, подшо Бадиросимнинг малика Лоб қўлида асир эканини айт!» дебди. Дев канизакни кўтариб учибди-ю, бир соатдан

сўнг уни денгизлик Гулноз қасрининг томига туширибди. Канизак қаср томидан тушиб, Гулноз ҳузурига киргач, ер ўпиб, унинг ўғли можаросини аввалидан-охиригача айтиб берибди. Гулноз унга ҳурмат юзасидан ўрнидан турибди, канизакни ҳаддан зиёд иззат-хурмат қилиб, ундан миннатдор бўлибди. Шаҳар халқига хушxabар тарқатиб, яқин кишилари ва давлат катталарига Бадирбосимнинг топилганини билдирибди. Гулноз онаси Фароша ва акаси Солиҳ билан ҳамма жин қабилалари ва денгиз лашкарларини ҳозир қилибдилар. Чунки подшо Самандал асир қилингандан кейин жин подшолари ҳам уларга бўйсунадиган бўлган экан.

Ҳаммалари ҳавога парвоз қилиб, малика Лоб шаҳрига етиб боргач, настга тушибдилар. Унинг қасрига бостириб кириб, яқин кишиларини ўлдирибдилар. Шаҳарни талаб, ундагиларни кўз очиб-юмгунча ҳалок этибдилар. Душманлар поймол келтирилгач, Гулноз канизакдан: «Ўғлим қаёқда?» деб сўраган экан, канизак қафасни унинг олдига олиб келибди-да, ундаги қушга ишорат қилиб: «Мана ўғлинг!» дебди. Малика Гулноз аввал қушни қафасдан чиқарибди. Кейин қўлига сув олиб, унга селибди-да: «Бу суратдан чиқиб, аввалги суратингга кир!» деса, ҳали гани тамом бўлмасдан, қуш силкиниб, аввалгидек одам шаклига кирибди. Она-бола қучоқлашиб кўришибди. Бадирбосимнинг хўрлиги келиб қаттиқ йиғлабди. Тоғаси Солиҳ, бувиси Фароша ва амакисининг қизлари ҳам йиғлашиб, унинг қўл-оёқларини ўпишибди.

Гулноз боққол Абдуллоҳга киши юбориб, ўғлига қилган яхшилиги учун унга миннатдорчилик изҳор этибди. Уни ўғлининг хабарини билдиргани юборган канизакка уйлантирибди. Кейин Гулноз уни ўша шаҳарга подшо қилиб, тахтга ўтказибди. Шаҳарнинг урушда ўлмай қолган аҳолисини чақирибди. Подшо Абдуллоҳга бўйсуниб, унга хизмат қилишларини тавқидлаб, уларга қасам ичирибди, ҳамма баравар: «Бош устига», деб қабул қилибди.

Бадирбосим, Гулноз ва унинг яқинлари Абдуллоҳ билан хайрлашиб, ўз шаҳарларига равона бўлибдилар. Уларни шаҳар халқи шодлик ва хурсандлик билан кутиб олибдилар. Подшолари Бадирбосимнинг соғ-омон қайтиб келганига камоли севинганларидан уч кунгача шаҳарни ясатиб, катта байрам қилибдилар. Шундан кейин подшо Бадирбосим онасига: «Эй меҳрибон она! Энди мен уйланиб, ҳаммамиз хотир-жам бўлсак», дебди. «Ўғлим, жуда маъқул фикр юритдинг, — дебди онаси, — лекин сабр қил, суриштириб сенга муносиб қиз ахтарай». Бувиси Фароша, тоғаси ва амакисининг қизлари: «Ҳой Бадирбосим! Ҳаммамиз сенга ёрдам берамиз», дейишиб, ҳар бири ҳар қайси шаҳарни суриштиришга киришибди. Гулноз ҳам канизакларини девларнинг елкаларига

миндириб, уларга: «На бирон шаҳар ва на бирон қасрни қолдирмай, у ерлардаги подшо қизларини синчиклаб суриштиринглар!» дебди. Подшо Бадирбосим онасининг шу қадар эътибор бераётганини кўриб: «Ойи, менга подшо Самандал кизи Жавҳарадан бошқаси ёқмайди. Чунки у исмига яраша гавҳардир», дебди. Шунда онаси ўғлининг мақсадини билиб, дарҳол Самандални олиб келишга одам юборибди. Уни ўша заҳотиёқ ҳозир қилибдилар. Кейин Бадирбосимни чақиртирибди. У келгач, онаси ўғлига Самандалнинг келганини айтибди. Бадирбосим Самандалнинг олдига кирибди. Подшо Самандал тўлин ойдек йигитни кўриб, уни хурсандлик билан қарши олибди. Икковлари қадрдонлардек кўришиб, бир-бирларидан ҳол-аҳвол сўрабдилар.

Подшо Бадирбосим Самандалдан қизи Жавҳарани хотинликка сўраган экан, у: «Қизим олдинда хизматкор ва канизагинг бўлсин!» дебди. Кейин Самандал айрим кишиларини ўз мамлакатига юбориб, уларга қизи Жавҳарани келтиришни ва унга отасининг денгизлик Гулноз ўғли подшо Бадирбосим ҳузурда эканини билдиришни буюрибди. Шундан кейин ҳаммалари ҳавода учиб, бир соат кўздан ғойиб бўлибдилар-да, сўнгра малика Жавҳара билан бирга келибдилар. Жавҳара ўз отасини кўргач, у билан қучоқлашиб кўришибди. Отаси унга қараб: «Қизим, билгинки, сени шу улуг, ботир подшо Бадирбосимга бердим. Илоҳи қўша қаринглар. У ўз заманининг энг яхши, энг гўзал, энг мартабали ва энг шаъфли кишисидир. У сендан бошқага, сен ундан бошқага муносиб эмассан», дебди. «Отага қарши турмоқ қизларга номувофиқ иш. Истаганингиз бўлсин. Энди ғамгинлик ва қийинчиликдан халос бўлдик. Мен унинг хизматида бўлай», дебди Жавҳара.

Қози ва шоҳидларни чақириб, денгизлик малика Гулноз ўғли подшо Бадирбосим билан Самандал қизи малика Жавҳарани никоҳлабдилар. Аҳоли шаҳарни ясатиб, ҳар томонга шодлик хабари тарқатибди. Подшо Бадирбосим, бева-бечоралар ва етим-есирларга кийим-кечак бериб, давлат арбоблари, амирлар ва улуғларга сарполар кийгизибди. Тўй катта байрам тантанасига айланибди. Ун кунга қадар эртадан-кечгача шоду хуррамлик қилиб, подшо Бадирбосимга тўққиз хил сарпо кийгизибдилар. Кейин Бадирбосим подшо Самандалга сарпо кийгизиб, уни ўз мамлакатига, оиласи ва яқин кишилари олдига жўнатибди. Шундай қилиб ҳаммалари, то умрларининг охиригача роҳат ва фароғатда, иззат ва хурматда лаззатли ҳаёт кечирибдилар.

ТУПЛОВЧИДАН

Ушбу тўпламдаги қиссалар асосан, «Минг бир кеча»нинг ўзбек тилида чоп этилган саккиз жилдликдан танлаб олинди. Бу сайланма жилдда баъзи бир қисқартиришлар қилинди; сюжетга алоқасиз шеърлар, қиссадаги ҳар бир кеча аввали ва охирида келадиган қайтариқ жумлалар қисқартирилиб ташланди. Чунки буларнинг яхлит қисса мазмунига алоқаси йўқ эди. Бунда китобхон «Минг бир кеча»ни эмас, балки араб эртакларини ўқиётганлиги назарга олинди. Шунинг учун тўпламга, асосан, халқ орасида машҳур бўлган ҳикоятлар киритилди. Шу билан бирга саккиз жилдликка кирмаган, лекин мазмун эътибори билан улар туркумида бўлган баъзи қиссалар ҳам жамланди. Булар кейинги даврларда топилб нашр этилган «Бир соатлик халифа», «Алибобо ва қирқ қароқчи», «Бўзчи — мунажжим», «Аловоддин ва сеҳрли чироқ» кабилар. «Минг бир кеча» таржумаси асосан, катта ёшдаги китобхонлар учун мўлжалланган. Қўлингиздаги тўплам эса ёш китобхонга мўлжалланганлиги учун ҳам китобдаги болалар одобига халал берадиган баъзи ибора ва жумлалар, ҳатто абзацлар қисқартирилди. Китобни мутолаа қилиш ниятида қўлга олган муҳтарам ўқувчилардан шуларни назарда тутишни илтимос қиламиз.

Абдусодиқ ИРИСОВ.

МУНДАРИЖА

Бир соатлик халифа ёхуд саёқ Абулҳасан ҳақида ҳикоят. Русчадан АБДУЛЛА ҚАҲҲОР таржимаси	5
Али бобо ва қирқ қароқчи ҳамда каниз Маржона ҳақида муфассал ҳикоят. Русчадан АБДУЛЛА ҚАҲҲОР таржимаси	57
Аловоддин ва сеҳрли чироқ. Русчадан МУҲСИН АЛИЕВ таржимаси	87
Синдбод Баҳрий ҳикоялари. Арабчадан ЮНУСХОН ҲАКИМЖОЖОНОВ таржимаси	157
Ҳотам ут-тойи. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	203
Маън ибн Зоид. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	205
Али ва ақл эгасининг фазилати ҳақида. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	207
Гайбифуруш қизи Будур ва Жубайр ибн Умайр аш-Шайбоний. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	209
Аловоддин валий билан фирибгар. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	218
Ажобиб тасодифлар. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	219
Товус, сурнай ва отли ҳақимлар. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	220
Анушервон билан бир қиз. Арабчадан УБАЙДУЛЛА КАРИМОВ таржимаси	238
Бўзчи-мунажжим. Русчадан ҚОДИР МИРМУҲАМЕДОВ таржимаси	240
Шаҳзода Ардашер ва Ҳаётуннуфус қиссаси. Арабчадан АБДУСОДИҚ ИРИСОВ таржимаси	266
Подшо Бадирбосим ва Малика Жавҳара. Арабчадан АБДУСОДИҚ ИРИСОВ таржимаси	303

Для детей среднего школьного возраста

Сборник

Алибаба и сорок разбойников

На узбекском языке

Мусаввир А. Гуломов
Расмлар муҳаррири А. Маҳкамов
Техн. муҳаррир У. Ким
Корректор Ш. Соатова

Босмахонага берилди 10.10.89. Босилга рухсат этилди 02.11.90. Формати 60×90¹/₁₆. Банни-ковская гарнитураси. Офсет босма. Офсет қоғози. Шартли босма листи 21.0. Шартли кр.—оттс. 84.0. Нашр листи 21.3. Шартнома № 20—88. Буюртма № 4099. Тиражи 120 000. Баҳоси 3 с.

«Чўлпон» нашриёти, Тошкент — 700083. «Правда» газетаси кўчаси, 41.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат Комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бosh корхонаси. Тошкент, 700129. Навоий кўчаси, 30.

А 49

Али бобо ва 40 қароқчи: Араб халқ эртаклари: Ўрта мактаб ёшдаги болалар учун/ [Тўпловчи: А. Ирисов; Таҳрир ҳайъати: Э. Воҳидов ва бошқ].— Т.: Чўлпон, 1990.— 336 б.

Дунёда араб халқининг «Минг бир кеча» деб номланган туркум эртаклари кириб бормаган бирорта хонадон топилмас керак. Чунки бу эртакларда асрлар давомида ҳамма халқлар томонидан ардоқлаб келинган инсонийлик, камтарлик пок севги ва дўстлик каби умумбашарий масалалар жозибали тасвирлаб берилди. Ушбу жилда «Минг бир кеча» ва унга кирмай қолган араб халқ эртакларидан энг қизиқарлилари танлаб олинди.

Али баба и сорок разбойников: Арабский народные сказки.

ББК 82,33